ROLANDAS RASTAUSKAS

kitas pasaulis

1998–2003

APOSTROFA

Rolandas Rastauskas (g. 1954) baigė anglistiką Vilniaus universitete. Stažavo Londono nacionaliniame, Edinburgo „The Traverse" ir Skarboro teatruose. Klaipėdos universiteto docentas. Gyvena Palangoje.

Daugelio tarptautinių kultūros projektų ir konferencijų dalyvis, meno festivalių konsultantas. Kaip dramaturgas ir vertėjas bendradarbiauja su Lietuvos ir užsienio teatrais. A. Mončio fondo valdybos pirmininkas.

1989–1990 *Atgimimo*, 1995–2003 – *Lietuvos ryto*, nuo 2003 – *Akiračių* (Čikaga) skiltininkas. 2001 m. jam paskirta LR kultūros ministerijos premija už geriausią metų kultūrinę publicistiką.

Išleido eilėraščių knygas *Albumas* (1987), *Tiesioginis rumbas* (1992), *Aktorius pasitraukia* (1996) bei pjesių rinkinį *Lenktynių almanachas. Talismanas Žuvėdra* (1988). *Pjesė Bermudų trikampis* (1982) paskelbta almanache *Vaidai'87*.

Verčia iš rusų, lenkų, slovėnų ir anglų kalbų. Jo paties tekstai versti į anglų, lenkų, rusų, baltarusių, slovėnų, hindu ir kt. kalbas.

Turi katiną Kiprą.

ROLANDAS RASTAUSKAS

kitas pasaulis

1993–2003

Esė rinktinė

Vilnius

UDK 888.2-4
Ra224

Knygos leidimą parėmė
Klaipėdos miesto savivaldybė

Dailininkas Jokūbas Jacovskis
Viršelyje – Algimanto Aleksandravičiaus nuotraukos,
Vytauto Jurkūno piešinys

ISBN 9955-605-12-X

Turinys

Autoriaus žodis: Čia ir dabar

Dauguma čia publikuojamų tekstų gimė ankstyvą penktadienį tuščiu skrandžiu, kad kitą dieną pasaldintų didžiausio šalies dienraščio skaitytojų pusryčių kavą. Ir taip – dešimt metų. Buvo užsakytas dažnis, apibrėžtas plotas ir tematinis laukas – „apie viską, išskyrus politiką". Toji apibrėžtis nulėmė autorinę strategiją, panašią į tą, kurią išpažino senovės japonų žanro *zuihitsu* adeptai bei adeptės: UŽRAŠAI SAU iš pirmo žvilgsnio saugiame privataus būsto interjere. Paradoksalu, ar ne – rašyti pagal užsakymą didžiausiai krašto skaitytojų auditorijai it sau? Brangiausią dienraščio plotą „privatizuoti" dienoraščiui, statyti smėlio pilis istorinių bei likiminių virsmų paraštėse? Tasai privatumo erdvėlaikis (kompiuteris taiso į „erdvėlaivis"), mano galva, buvo radikalus savojo balso atskyrimo iš choro žingsnis. Solisto ir choro at(si)skyrimas lėmė atnašavimą tam mažmožių Dievui, kurio visuotinumu įtikinti gali tik sėkmingai parašytas sakinys, sukaupęs ir žvilgsnio preciziškumą, ir idėjos paaukojimą ne tarsi privalomam atsakymui, ne lygties sprendimui, bet organiškam užgemančios minties ritmui. Visada sakiau, kad dirbu su akustika, o ne su prasme. Visada sakiau, kad rašau taip, tarsi stengčiausi nusikratyti žodžių ir verbalizuojamų būsenų bei potyrių niežais. Visada sakiau, kad į tekstą žiūriu kaip į nuotykį, vykstantį puslapyje (arba monitoriuje) *hic et nunc*. Tie „nuotykiai" netrunka atrodyti svetimi, tad autoriaus ir teksto tapatumu ilgainiui sunku patikėti. Tačiau kartais taip ir maga sušukti: „Myli mano opusus, mylėk ir mane!"

Sykiu visiškai atvirai pareiškiu, kad toji retorika ir patosas yra ne tiek autoriaus sentimentalumo, kiek jo kartos, ypač tos negausios, genetiškai urbanistinės jos dalies prakeikimas. Kartos, kurią laidojo ir „praradinėjo" kas netingi. Todėl pirmiausia šitą knygą skiriu idealių mano skaitytojų ir biografijos partnerių – Vaidoto Daunio ir Giedriaus Gabrėno atminimui. Kitiems žaviems pražuvėliams – Robertui Griškevičiui, Jurijui Cechnoviceriui, Janinai Augaitienei, Albertui Stankevičiui, Raimondai Barisaitei, Raimundui Urbonui, Aldonai Dvarionaitei ir tauriajam Vytautui Kalinauskui – nuo Baltijos „stiksiško" kranto dėkoju už pažinties ir prisilietimo dovaną.

O dabar Ypatingieji Ačiū tą dešimtmetį pakentusiems manąjį „dekadansą": Gedvydui Vainauskui, Algiui Budriui ir neprilygstamajam eruditui Henrikui Savickui bei legionui *Lietryčio* kompiuterininkių,

maketuotojų, išleidėjų – už pasitikėjimą ir pakantumą. Rimvydui Valatkai ir Vidmantui Valiušaičiui – už pirmąją autorinę skiltį jų redaguotame *Atgimime*. Ilgametei Baltijos rašytojų ir vertėjų centro Visbyje direktorei Gunillai Forsen – už Gotlando atradimą ir seseriškus jausmus. Eimuntui Nekrošiui – už Venecijos fortą Palangoje. Audronei ir Algirdui Kaušpėdams – už iškylas ir bendrus rytmečius. Rūtai ir Algirdui Kumžoms – beveik už tą patį. Daliai ir Evaldui Adomoniams – už namus Vilniuje. Jūratei ir Vidui Bizauskams – už namus Klaipėdoje. Justui Dvarionui, Arūnui Statkui ir Arkadijui Gotesmanui – už gyvą muziką. Osvaldui Balakauskui, Mindaugui Urbaičiui ir Šarūnui Nakui – už taktą ir ne tik. Maciejui Nowakui – už Hanzos lygą ir Sopoto molą. Petrui Anusui – už Beneto oro uostą. Marzannai Kielar – už įkvėpimą. Lianai Ruokytei – už Sioderio kalnelius ir virtuvės sceną. Arvydui Saboniui, Aleksandrai Jacovskytei, Augiui Gučui, Pranui Morkui, Gintui Trimakui, Remigijui Treigiui, Kęstučiui Navakui, Kęstučiui Žilioniui, Modriui Tenisonui, Neringai Ivinskaitei, Violetai Dečevai, Malgorzatai Dziewulskai, Valdui Ozarinskui, Jūratei Paulėkaitei, Juozapui, Martynui ir Mykolui Budraičiams – už tiesiog draugystę. Kolegoms Klaipėdos universitete – už alkūnių solidarumą. Keithui Jarrettui ir Leonardui Cohenui – už akompanimentą. Mano leidėjai Giedrei Kadžiulytei – už idėją ir kantrybę. Laimantui Jonušiui – už vertingus patarimus. Pagaliau *last but not least* – mano motinai, gydytojai Palmyrai Dapševičiūtei ir velioniui tėvui, karo medicinos pulkininkui Vytautui Rastauskui: tai sykiu ir Jūsų knyga!

Palanga, 2004-ųjų gruodis

Pirmoji frazė

1.

Viešpatie, leisk man parašyti pirmą frazę – ir tada viskas bus gerai: nepajudinama žodžių tvarka bylos apie mano nuolankumą daiktų ir minčių pasauliui, vientisu pavidalu iškylančiam patirties nutviekstoje sąmonės... scenoje? Ekrane? Primintų trenerį Tomą Venclovą: *„kalbu tik tam, kad nervų ekrane...“* Ir t. t., ir pan. Citata iššauktų citatą, jos sukibtų, susilietų – nematoma grandine sukaustytų. Ištarus žodį „nervai“, trumpam išnirtų savižudis Riunoskė Akutagava, pasakęs tai, ką šiandien su malonumu ne vienas pakartotume: *„Neturiu pasaulėžiūros, turiu tik nervus“*. O ištarus žodį „pasaulėžiūra“, tektų galvoti apie savąją kartą, kurią kažkada tiesiog braukte užbraukė filosofas O. Man kartais atrodydavo, kad ją sau prarado kiti. Pirmiausia – tėvai, nepajėgę pajusti naujų pokyčių Imperijos meteorologijoje: pasaulis jau plūste plūdo ant mūsų pro skyles Geležinėje uždangoje, plūdo gerokai energingiau negu ant jų pokario pirmaisiais dešimtmečiais. Mes buvome vieni pirmųjų, kurie labai aiškiai – t. y. visu savim – suvokėm, jog Lietuva nesibaigia ties SSRS valstybine siena, ji įsilieja į Neramųjį pasaulio kultūros vandenyną, tokį didingą potvynių, ir tokį žiaurų, virstantį makabrišku sąvartynu – atoslūgio valandomis.

Tėvai nemokėjo suprasti mūsų, o mes nemokėjome paaiškinti jiems, kad ir atoslūgio metu koks nors narkomanas ar roko išpažintojas dalyvauja pasaulio kultūrinėje apytakoje, jog be nužengimo pragaran nebūna ir tikro prisikėlimo. Tėvai mąstė apie švarą ir tvarką, nelyginant kurmiai rausėsi kolektyvinių sodų žaisliniuose ūkiuose, ir tas prisilietimas prie žemės ir Ūkio idėjos buvo jų Prarastojo rojaus restauracija – it Trojos maketas, kokio nors Antikos laikų tremtinio sumeistrautas gilioje Provincijoje. Tam tikra prasme jie išties buvo tremtiniai – iš kaimų atėję į miestą kurti stambiosios pramonės ir statyti socializmo. Man rūpi užfiksuoti galvos padėtį – nuleista prieš viršininką darbo dienomis, per poilsio ji nusileisdavo dar žemiau. Žinoma, tai buvo visai kitoks nusižeminimas – gėdos išpirkimas žemdirbio ar sodininko veiksmu. Natūriškas kultūros gestas gamtos prieglobsčio vienatvėje. Tuo tarpu vaikai (t. y. mes) jau nebegalėjo daryti tų pačių judesių, jie reikalavo teisių į išskirtinumą netgi nuopuolio kaina. Širdis plakė roko ritmu, ir du bimbačiaus smūgiai per bembus ir lėkštę nuaidėdavo mūsų galvose it klasikinės poezijos jambas. Todėl

klausimas apie *The Beatles* sudėtį pretendentams į Lietuvos prezidento kėdę man neatrodo nei chuliganiškas, nei įžūlus. Aš pažįstu tik vieną tėvų kartos politinį veikėją, kuris būtų nesunkiai išvardijęs genialiojo Liverpulio ketvertuko pavardes. Deja, jo galva irgi per ilgai buvo palinkusi ties fortepijono klaviatūra ir rašomuoju stalu.

2.

Kalbėdami apie Europos kultūrą kaip kūrybą, turėtume neužmiršti, kad jos nuolatiniai palydovai buvo dekadansas, perversijos, demonizmas. Tos orbitos pasaulyje yra gerai ištyrinėtos. Kalbėdami apie demokratinę visuomenę kaip kūrybą, turėtume neužmiršti, kad joje visi šliuzai pakelti. Deja, bet VISI – nėra kitų variantų. Jeigu asmenybė atsilaiko ir nesubyra – tai jos pergalė. Tą akimirksnį žmogus prilygsta Dievui ir yra vertas to paties pavadinimo eilių rinkinio. Totaliai dorovingos ir sterilios būna tik fašistinės valstybės, vienoje kurių taip neseniai su tamstomis gyvenome. Gerai žinojome to pamaldaus sterilumo kainą ir tikrąjį komunizmo statytojo moralinį veidą. Neslėpsime, teko sutikti žmonių, kurie šventai laikėsi Statytojo moralės kodekso. Ir vis dėlto jie statė fašistinę valstybę. Jeigu tikrai nežinojo, ką tveria, Dievas jiems atleis.

3.

Žinoma, karta yra visų pirma asmenybių, individualybių suma, todėl nė viena nėra ir negali būti prarasta. Gertrudos Stein vairuotojas, paleidęs apyvarton šitą terminą, ir jį išplėtojęs Tarybų Lietuvos filosofas galvojo kitaip. Šiandien man baisiai maga parodyti, kaip iš pasaulėjautos kiaušinėlio išsirita pasaulėjautos vikšras ir pagaliau – ideologijos drugys. Kaip žmonės, skaitę tas pačias knygas (mes buvom galbūt paskutinieji knygų skaitytojai, dabar visi skaito tekstus), ėję iš proto dėl tos pačios muzikos ir tų pačių merginų (pridėsime: ir nelabai tikėję bet kokio kolektyvinio veiksmo galia), sukūrę subtilaus nedalyvavimo socializmo statyboje strategiją ir taktiką (kaip jiems tada atrodė), laisvės sąlygomis staiga nebeatpažįsta vieni kitų: X – bolševikas, Y – antisemitas, Z – karjeristas ir t. t., ir pan.

4.

Kaip ir kiekvienas tekstas, ir šis turės prasidėti pirmuoju sakiniu. Jeigu Dievas man leis parašyti pirmą frazę – tada viskas bus gerai: nepajudinama žodžių tvarka...

Pasaka apie architektūrą

I.

Vis nesulaukdamas Op-Pozicijos leidimo, Pavasaris mindžikuoja Senamiesčio tarpuvartėje su neatkimštu alaus buteliu lietpalčio kišenėje ir nedrįsta įžengti į miestą. Šiandien jis apsireiškia vėtyto ir mėtyto keturiasdešimtmečio pavidalu. Kaip tik ties šiuo slenksčiu vyras pagaliau įgyja tą veidą, kurio nusipelno, o tikrąją sveikatą gali pavadinti visų organų tyla. Tiesa, kažkada viena anglų turtuolė jam pakuždėjo į ausį, jog vyriškis, sulaukęs keturiasdešimties ir neužsikalęs pirmojo milijono, turėtų būti kastruojamas, kad negadintų giminės. Prisiminęs jos žodžius, Pavasaris bando nusišypsoti, tačiau toji šypsena labiau panaši į grimasą. Norėdamas patikrinti savo galias, jis pažeria Senamiesčiui, it lesintų vištas, saulės spindulių ir išlenda trumpam iš tarpuvartės. Nudelbtom akim, tiksliau – išverktom akiduobėm, jį niūriai pasitinka bekojis mūsų klasiškojo masono stovylas, kurį vienas aštriausių šito miesto protų pavadino „barokiniu paminklu baroko priešui". Apėjęs kubistinį juodaskvernį, vyras, vardu Pavasaris, atsisėda ant suoliuko ir, išsitraukęs alaus butelį, mėgina vienu smūgiu numušti kamštelį. Deja, tik sužaloja suoliuką, sykiu išsiaiškindamas neąžuolinę jo prigimtį. Tada įtūžęs it šv. Inteligentas, visą gyvenimą besigalynėjantis su buteliu, dantimis atkemša „Senuosius Trakus". Po pirmųjų gurkšnių pyktis atlėgsta, tačiau netrukus Pavasarį ima erzinti Juodaskvernio nugara. Stovylas, vardu Laurynas, kažkodėl vengia pažvelgti ir į lentelę su savo dviguba pavarde ant leisgyvės medinės lūšnos priešais. Toji lūšna it dvesiantis naminis gyvulys glaudžiasi prie plytinio namo, kuris vos prieš keletą metų atrodė irgi pasmerktas myriop. Jį ritualinei namžudystei jau buvo pasirinkę jauni sostinės postmodernistai, kuriems itališko marmuro koloną, aiman, būtų turėjęs atstoti vertikaliai pastatytas kanalizacijos ar vandentiekio vamzdis. Pora vyresnio amžiaus namstačių su kaklaraiščiais visaip mėgino gelbėti griuveną (o kartu ir jos idėją), tad postmodernistai ėmė taikytis nukirpti seniams tuos kaklaraiščius, kurie, kaip pasakytų viena erotinės politikos auka, yra nekvestionuojamas falo simbolis. Monstruozinę griuveną išgelbėjo ant Dainuojančios revoliucijos sparnų atnešta Didžioji asmeninė iniciatyva, ir dabar šitam iš numirusių prisikėlusiam vaiduoklyje gyveno netgi pats pirmasis naujos valstybės užsienio reikalų ministras, savo žvaigždės valandą pažadėjęs per naktį išmokti visas didžiąsias pasaulio

kalbas. Tačiau stovylas, vardu Laurynas, vengė žiūrėti ne tik į carą Nikolajų menančią lūšną, bet ir į atgimusį, urbanistine sveikata trykšte trykštantį eksgriuvėsį. Stovylui viskas buvo kažkaip dzin, ir Pavasariui jis priminė visą valdžią praradusį santarietį.

2.

Nebeapsikentęs vyras, vardu Pavasaris, atsuko rezignuojančiam stovylui nugarą (tiksliau – nugarą nugarai) ir toliau gėrė žvelgdamas į Baroko salės tvorą, ant kurios baltais aliejiniais dažais buvo iškeverzota ПРИВЕТ ОТ КОМСОМОЛА. Pavasaris jau norėjo paleisti į tuos sveikinimus butelį, tačiau jį sulaikė švelnus it marių banga prisilietimas. Atsigręžęs jis išvydo žilą senučiukę, kurią nedvejodami galėtume pavadinti archetipine sengalvėle. „Sūneli, – Didžiojo brolio kalba kreipėsi ji į Pavasarį. – Ar pats negalėtum atiduoti man buteliuko, kai pabaigsi gerti?" – „Atiduosiu, močiut, *why not*?" – atsakė kiek sutrikęs Pavasaris. „Gerk ramiai, aš niekur neskubu", – nuramino jį senutė ir atsisėdo ant gretimo pusapvalio suoliuko. Išsiurbęs paskutines putas, vyras, vardu Pavasaris, žengė prie senučiukės ir vietoj žibuoklių įteikė jai tuščią alaus butelį. „Ačiū tau, sūneli, – padėkojo archetipinė, kišdama butelaitį krepšin. – Aš ką tik iš ligoninės, valgyt neturiu už ką nusipirkti..." – „Dievas su tavim, bobute", – sulemeno Pavasaris, jausdamas, kad žilaplaukė švelniai meluoja.

3.

Tą pačią akimirką aptemo sostinės dangus, ir Juodasis stovylas tarsi ant šarnyrų pasigręžė į Pavasarį. Iš Lauryno akiduobių pasipylė žiežirbos, ir jis ėmė šaukti grebluojančio Nobelio premijos laureato balsu: „Pavasari, tu man toks panašus į architektūrinį niekšą iš tos klaikios pokarinės sektos, kuri subjaurojo Europos bruožus labiau nei kokia *Luftwaffe**!"

Pavasaris nepatikėjo savo ausimis: paminklas sakytum maištavo prieš savo prototipą – įžymų senovės avangardistą! Tai štai kodėl jis visada atrodė toks liūdnas, vidinių prieštaravimų draskomas! „Bet jeigu net šitam stovyle rusena maišto dvasia, tai galbūt mūsų miestas tebeturi šansų?" – klausė savęs Pavasaris, kildamas vis aukštyn ir skriedamas virš Subačiaus gatvės, kad dar sykį, kažkelintą sykį, galėtų iš aukštybių pažvelgti į Užupį, kurio dar nepalietė idiotų *à la Corbusier* rankos. „Mūsų miestas, mūsų valstybė, mūsų gimtoji Europa!" – šnabždėjo ledėjančios Pavasario lūpos.

---

* Oro pajėgos (*vok.*).

Poetas ir Piktas šuo

1.

Poetas, gyvas klasikas, ir staiga – bac! – bedarbis, skurdo pelė. Tokio taip ir knieti paklausti: „Ar tamsta pasirengęs sukurpti naują odę naujiems stabams, t. y. naujai valdžiai?“ Ne, aiškiai matyti, kad nepasirengęs. Be to, ir naujoji valdžia išsigąstų. Įtariai pažiūrėtų į apologetą eiliakalį. Atrodytų kaip tautinis narkomanas Pilypas iš kanapių. O gal eiliuotą reklamą kokiai firmai, bendrai įmonei, viešnamiui? Pabandytų, tačiau niekas neprašo. O jeigu paprašytų? Tegu pamėgina: „Lietuviški batai kenkia sveikatai“, „Kauno alus – galbūt pats blogiausias alus pasaulyje“, „Jauna žavi mergina bet kuriuo paros metu nelydės jūsų niekur ir niekada“. Ačiū, užteks. Šypsosi, atidengdamas burnos griuvėsius – tarsi citatą iš antikinės *Parulskiados*. Antologinių perlų autorius. Lyrikas didžiąja raide. Aistrų objektas. Viskas praeityje. Okupacijos ir kolaboravimo eroje, kaip pasakytų rūstus patriotas.

2.

„Kalbėsiu tik apie vyrus, – sako Piktas šuo. – Poetas romantikas brandaus socializmo gadynėje daugiaveidis: kelių žmonų išlaikytinis, alimentų nemokantis tėvas, leidyklos arba redakcijos tarnautojas, uoliai pilstantis iš tuščio į kiaurą iki 18 val., o po 18 val. tampantis disidentu, futbolo ir krepšinio subtilybių žinovu, žveju mėgėju ir girtuokliu profesionalu, Lietuvos senobės (slapta skaitė Šapokos istoriją) specu ir t. t. Tos pačios gadynės poetas klasikas: kelių tarybų deputatas, kūrybinės sąjungos vadovas, storo žurnalo redaktorius, taikos gynėjas visame pasaulyje, iš eilėraščių susirentęs ranča kaime ar vilą užmiestyje, posmais užtikrinęs (jeigu tik nemoka alimentų kelioms žmonoms) vaikams ateitį, išleidęs rinktines keturiolikoje respublikų, o penkioliktoje įveikęs ir 50 000 egz. tiražo ribą tarsi „Migas“ šviesos greitį, pats tikriausias Lietuvos (tiesa, nelabai aišku kurios) patriotas, žvejys profesionalas ir girtuoklis mėgėjas, dailiojo čiuožimo subtilybių žinovas ir t. t. Poetas romantikas laisvas būti modernistu, siurrealistu, primityvistu, rezervato šamanu. Poetas klasikas bent sykį per metus turi parašyti eilėraštį paminklui su ištiesta ranka ir viešai pasmerkti bent vieną modernistą. Abu priklauso SSRS rašytojų sąjungai ir su lengva panieka žvelgia į nenarius (tokių tarp talentingiausiųjų baisiai nedaug), abu rašo vidines recenzijas valstybinei leidyklai, kur į šuns dienas išdeda plunksnos brolius ir seseris. Abu – pašvęsti,

patepti, rajono kultūros namuose sutinkami su duona ir druska, audėjėlių juostomis ir rankšluosčiais apraišiojami. Tai jiems Lakštingalų slėnyje kasmet uždegamas amžinųjų Poezijos pavasarių aukuras. Stilius, kurį abu išpažįsta, tai – SOCIALISTINIS HERMETIZMAS. Tas palaimingas periodas, deja, jau baigiasi. Poetui lieka du keliai: arba tapti tiesiog proletaru, naujuoju Janoniu, potencialiu socialistu, slepiančiu Karolio Marxo plytą po pagalviu, arba tiesiog hermetiniu poetu, kurio tamsios, neperregimos eilės jau niekad neskambės kultūros namuose ir mechaninių lakštingalų slėnyje. Au!"

Taip lodamas kalbėjo Piktas šuo.

3.

Vėlyvas 1992-ųjų ruduo. Berlyno literatūros kolokviumas – rūmai rašytojams ant Vansee ežero kranto. Netoliese dvigubą savižudybę įvykdė Romantizmui keršijantis Henrik von Kleist ir jo kelionės anapusybėn palydovė ponia Vogel. Ne, jų nesiejo iš erotinio geismo kilusi meilė, kaip paskutiniajame masiškai neišpirktame *Veidų* sąsiuvinyje pučia arabus gimnazistėms galbūt grakščiausiai rašantis lietuvių poetas Kęstutis Navakas. Ežerą išsiūbavo vėtra, pakeitusi ne tik didelio vandens, bet ir parko, kuriame stovi minėti rūmai, geometriją. Vyną su vaizdu į gamtos gaivalus geria gunktelėjęs lietuvių autorius ir juodai apsirengusi miniatiūrinė vokietė. Tik Vokietijoje įgundi skirti juodos spektrą: dailininkų juodą, rašytojų juodą, teatralų juodą, rokerių juodą ir pan. Cornelia dėvi kritikų juodą, jos paskutinis projektas – vienos socialistinio vokiečių realizmo klasikės biografija. Prancūziško vyno išgerta gal kiek daugiau nei įprasta atsargiems vakariečiams, pirmąsyk susidūrusiems su naujais laukiniais iš Pabaltijo.

„Ar jūs žaidžiate žodžiais?" – klausia vokiečių kritikė lietuvių autoriaus.

„Aš žaidžiu kančia", – juokdamasis atsako jis.

„Tai jūsų poezijos kokybės ženklas?"

„Tai – Rytų Europos poeto emblema. Vakarų poetas žaidžia žodžiais, rytietis – kančia. Tragiškiausias yra skausmu žaidžiantis poetas, kuriam Dievas pagailėjo talento."

„Jūs tikite Dievą?"

„Išpažįstu jums: esu nekonfesinis katalikas."

„Taip ir maniau, – sako vokietė, vardu Cornelia, ir nurijusi gurkšnį vyno paklausia: – Ar tiesa, kad cenzūrą jūs laikote metaforos motina?"

Lietuvių autorius trumpam susimąsto ir tyliai atsako: „*Ja**".

---

* Taip (*vok.*).

Tarp paveikslų

1.

Žmogus paveikslų akivaizdoje. Tau atrodo, kad tai tu žvelgi į juos, o iš tikrųjų jie žiūri į tave. Portretas stebi muziejaus lankytoją. Bet štai saulės spinduliai perskrodžia salę, ir tavo jaunas veidas atsispindi stikle, saugančiame šedevrą. Tu žiūri tarsi į dvigubą veidrodį, kurio gilumoje susimąstęs senis mėsinga nosimi su raudonais drabužiais. Tyčia nerašau „dugne", nes po seniu gali slėptis koks užtapytas moters profilis ar biustas. Tu sukioji galvą, keiti stebėjimo kampą, tačiau neutralus fonas (ne kambarys, ne siena su dar kitais paveikslais, ne langas, o tiesiog tamsi erdvė dviem šviesioms dėmėms – veidui bei rankoms – išryškinti) ir Leninburgo saulė neleidžia tavo atvaizdui „nulipti nuo Rembrandto". Iš amžinos tamsos paveikslų žmonės žvelgia į mus tiriančiu žvilgsniu. Ir spiečius minčių įvairiomis kryptimis. Štai Achmatovos eilutės: *Kai numiršta žmogus, / Pasikeičia jo portretai, / Kitaip žvelgia akys, ir lūpos / Šypsos kita šypsena.* Apie tuščią užrakintą butą, *kur paveikslai manęs nepažįsta*, rašė vienas įžymus Jeilio universiteto slavistas, kurį šiandien kai kas pasiryžęs žūtbūt nustumti (jis, atrodo, tam per daug ir nesipriešina) nuo Nepriklausomybės laivo. Tiesa, šiuo atveju poetas nebūtinai kalba apie portretus – tūlo nepažįstamojo vienodai gali neįsileisti miškas, laukymė ar pajūris, dailininko paliktas amžinam saulėlydyje. Trys Žmuidzinavičiaus karvės, ėdančios tamsią žolę, virš vyro ir žmonos gultų (tiesa, pastatytų išilgai sienos) yra pilnakraujės ir pilnateisės šeimos narės visad nudelbtom galvom. Ką pajustų šeimininkai, jei pakirdę iš sapno bedugnių vieną gražų rytą išvystų jų pakeltus snukius ir ašarojančias akis? Ar išlaikytų tą karvės žvilgsnį?

2.

Bet grįžkime prie portreto – tikros apologijos dvasios atspindžiui veide. Gebėjimas idealizuoti modelį pareina ne tik nuo dailininko, bet ir paties modelio. Gudrų niekšą taurinantis teptukas negali nesuvirpėti akylo meistro rankoje. Todėl neklausk, kas tapo mūsų dienų didvyrius. Neklausk, kas yra tie lietuviškieji mažesnio formato šilovai ar glazunovai. Aš jų nepažįstu. Nors įtariu, kad giliame pogrindyje tokia portreto studija jau senokai veikia. O gal buržuazinė nomenklatūra ir nuvorišai pasitenkina tik Fuji san bei misterio Kodako paslaugomis? Stalo džiunglės neišvengiamai pagražėja, bet raudonos

liepsnelės žvėrių vyzdžiuose šiek tiek gadina vaizdą. Taip, kiekviena epocha palieka savo portretų galeriją, o revoliucionieriai ateina tiems portretams užmerkti akių. Kad nedrumstų žvilgsniais ramybės, dar nespėjusios tapti šventa. Kad nesibelstų į sąžinę. O jeigu visai rimtai? Tada pasakysime taip: kartais kyla pagrįsta baimė, kad mūsų Atgimimas paliks ne įkvėptus portretus, o seriją neapykantos ir fanatizmo iškreiptų fizionomijų bei pluoštą karikatūrų. Ir dėl to mažiausiai kalti bus dailininkai – trečiasis luomas, atsisakantis tapyti „iš natūros". Šitoje vietoje kas nors vėl ims filosofuoti apie fotografijos erą, kas nors liūdnai pareikš, jog ant žmogaus veido juodai baltoje nuotraukoje beveik visados krenta mirties atšvaitas... Girti nuo laisvės, mes stovėsime užvertę galvas į juodą dangų, stebėdami vėjo greičiu praplaukiančius debesų karavanus, o nuleidę akis purvinoje baloje išvysime lemūrų atspindžius tragiško skliauto fone.

3.

Legenda ne veltui byloja, esą šio amžiaus pradžios rusų pirkliai, tiek prisidėję prie modernios dailės įdaiginimo toje protu neaprėpiamoje valstybėje, būsimąjį pirkinį pirmiausia pasikabindavę miegamajame. Jeigu šeimininkai atlaikydavę bent porą bendro gyvenimo su paveikslu savaičių, koks nors Derain suvisam nutūpdavęs ant pirklio sienos. Kokius reikalavimus paveikslai keldavo potencialiems šeimininkams – galima tik spėlioti. Padorumas, žodžio laikymasis, išlavintas skonis bei muzikinė klausa, susilaikymas ėdant ir geriant, potraukis labdarai – sakot, be šito galima puikiausiai išsiversti? Tarp kokių paveikslų užmiega mūsų naujieji milijonieriai Šiauliuose ir Kaune? Pas vieną gangsterį mačiau Dante's stovylą, Piotro Čaikovskio galvą ir keletą akivaizdžių falsifikatų iš šventosios šeimos gyvenimo, kuriais jis džiaugėsi kaip mažas vaikas suomiškais ledais. Jo gražuolė žmona vienoje legendinėje galerijoje nusipirko iš molio keptą viduramžių pilį ir jau ruošėsi pasikabinti ąžuolu mebliuotoje virtuvėje, bet įsimaišė dukra. Pilis nukeliavo pirtelėn, o virtuvėj ant sienos apsigyveno Madonna su auksiniu dantimi („fiksa") ir Jacksonų Mykoliukas su smaugliu ant pečių. Na o su gyvu pitonu galima nusifotografuoti prie Palangos tilto. Koks puikus naujųjų laikų portreto pavyzdys – smauglys pagoniškų amuletų voroje pakeičia žaltį!

Doktorato tema

1.

Tą akimirką, kai Amerikos žiūrovų pageidavimu *Twin Peaks* ėmė vytis *Santą Barbarą*, jis tapo panašus į lietuvišką serialą, t. y. galutinai atitrūko nuo žemės. Aišku, esama ir tam tikrų nesutapimų: ten, kur mes bandome pakilti purvinu muilo burbulu, amerikiečiai pasikelia aukštyn žėrinčiu muilo balionu. Technologijų skirtumas apsprendžia sąmonę, pasakytų koks užkietėjęs marksistas, virtęs paslankiu liberalios minties politologu. Tačiau niekam nepavyks išjudinti pačiame filmo centre dunksančios lietuviškos realijos – lentpjūvės. Turbūt negalėjote nepastebėti, jog visas miestelis (įskaitant ir interjerus) yra suręstas iš medžio. Rąstų ir lentučių estetika nešokiruoja – jautiesi tarsi LTSR MA kolektyviniame sode. Ir aistros lygiai tokios pat – teįvardija jas kiekvienas malonus skaitytojas pats sau. Mirtino provincijos idiotizmo apologija, sklidina ne triukšmo ir įniršio, o švelnaus poetiško absurdo. Taip turėtų būti ekranizuojami gyviausio mūsų klasiko Juozo Erlicko *Raštai*, išvalius iš kadro kasdienę istoriją, šiukšles ir vėmalus. Dėdė Lynch lietuvių režisieriams duoda gerą paguodos pamoką: istorijos, pasirodo, visai ir nebūtina mokėti pasakoti – ji pasakoja pati save. Vienintelis neabejotinai svarbus dalykas – kadro higiena. Gražus bei švarus niekadėjas mūsų provincialo žiūrovo sąmonėje paliks gėrio brydę: privers apkalti dar neišmebliuotą patalpą, sutvarkyti tualetą ir vonios kambarį, o moteris – liautis kilogramais tepus ant veidų kosmetiką.

2.

„Jie visi kažkokie keisti", – sako apie *Twin Peaks* personažus Jurbarko gyventoja ponia N. „Ne keisti, o trenkti", – pataiso ją gyvenimo draugas ponas B. Nepaprasti, nesuprantami, kitoniški, nuostabūs! Originalūs, ekscentriški, nei šiokie, nei tokie! Prašmatnūs! Dieviški! Regi vizijas, nuolat pasikliauja sapnais, kurių tiesiog tvinkte pritvinkę. Ir vis dėlto „keistas" ir „trenktas" lietuvių kalboje nėra absoliutūs sinonimai. Trenktas – jau diagnozė, tuo tarpu keistas – dar tik simptomas su simpatijos ir atjautos atspalviu. Žinoma, rūsčios uošvės lūpose „keistas" irgi gali reikšti žentui mirties nuosprendį. Kaip sako protingi žmonės, visur ir visada reikia žiūrėti konteksto. (Pastarasis žodis itin gražiai turėtų skambėti žemaitiškai.) Štai aplankė mane jauna sutuoktinių pora su šunimi Miuksiu. Vaikščiodami po grafo

parką ir siausdami smėlyje prie senosios prieplaukos Klaipėdoje, spėjome apkalbėti (įprasta lietuviškos meditacijos forma) pažįstamus, kurių žavius (ir nelabai) nukrypimus nuo normos įvardijome pagal paskutinę madą – *twin peaks* (liet. tvinpyksas – vienas žodis!). Paaiškėjo, jog terminas itin talpus: juo gali nusakyti tiek veiksmą, tiek patį veikėją. Stebuklingai padeda išvengti nereikalingų kraštutinumų, nesukelia nepageidaujamų pasekmių (t.y. smurto). Žaviausia, žinoma, jį būtų taikyti trenktiems dvyniams: „Liusjenas ir Deividas man vakar iškrėtė (išmetė, pavarė, atskėlė, joblino) tokį tvinpyksą, bet aš visai nepykstu!" Arba: „Gitana ir Odetė – paskutinės tvinpyksės!" Puikus užrašas ant marškinėlių! O beviltiško kvailumo gama čia numanoma? Atsakome teigiamai: nu. O apie menus galime taip pasakyti? Labai prašom. „Vakar buvau Jaunimo teatre" – „Na ir kas?" – „Scenoje išvydau tokį tvinpyksą, kad iš gėdos vos nepalindau po suolu. Tiesa, ten jau buvo užimta." O apie literatūrą ir literatus? Pirmyn! „Paskutinis Jurgos interviu *Lietuvos rytui* man pasirodė truputį tvinpyks." O apie muziką? Į sveikatą. „Ar Lietuvos muzikų šeimos dešinysis *legato* jums kartais neatrodo tvinpyks?" – „O kairysis televizijos *staccato* tamstai ne tvinpyks?! Ne tvinpyks!! Ne tvin..." Pykšt!!! Šiandien į Anapilį per Stiksą išlydėjom meisterį Tvinpyksą.

3.

Neslėpsime – mėgstu antologijas, sąvadus, katalogus. Vienas jų pavadintas *Neabejotini tvinpyksai*. Kitas – *Mįslingieji*... Trečias – *Aršūs*... ir t. t. Neminėsiu personalijų, kurių ten gausu: personos Lietuvoje įsižeidžia greičiau nei vanduo sušyla katilinėje. O turint omeny rengiamą įstatymą apie visiškai įmanomą organų pasirodymą vidurnaktį be beldimo ir orderio, nepateiksime nė vienos pavardės (net inicialų), kurios taip laukiate! Bandysim išvengti nekalčiausių aliuzijų, o visi pasitaikę sutapimai bus, žinoma, atsitiktiniai. Taigi keletas žavių tautinių tvinpyksų. Paskutinieji „Mis Lietuva" rinkimai. Vieša diskusija apie lošimų industriją. Palydovo „Sat-1" „nucenzūravimas". Lietuviški reklamos tekstai. Popiežiaus atvykimo emblemos dizainas. Litų grafika. Jėgos ministrai, privažiuojantys juodais limuzinais prie lėktuvo trapo Vilniaus oro uoste. Nekarūnuotas gatvinės politikos karalius Antanas, prekiaujantis savo raštais karštą vasaros dieną Černiachovskio aikštėje. Eilėraščiai vieno judėjimo būstinės skelbimų lentoje.

4.

Čia priėjo kalbininkas Puristidas Traumelis ir tarė: „Lietuviškai geriau skambėtų „dvinpyks". Ką gi – dar viena tema diseriui.

Prie sienos

1.

Apie ką dažniausiai kalbuosi su pažįstamais, kai nusibosta tylėti? Apie gyvenimą? Apie kiną, tapybą ir beveik niekados – apie poeziją. Tiesa, vieną graudžią rudens naktį atsišnekėjom apie ją su Dauniu į valias skrisdami skaisčiažvaigždžiu Vidurio Europos dangumi namolei. Lėktuvas tąnakt virto mechaniniu mūzos ir angelo suokalbininku. Rodos, virš Austrijos iliuminatoriaus stiklan pasibeldė Lietuvos Aidas Marčėnas, prašydamas įsileisti, įpilti, karūnuoti. O gal tai buvo Kęstutis Navakas – jų aureolės tokios panašios! Poezija yra politikos tęsinys neblaiviomis priemonėmis. Kaip sako išmintinga kaimynė Aistė, mūsų menestreliams didžiąją neakivaizdinę pamoką turbūt bus davę „prakeiktieji" prancūzai. Nors aš slapčiomis įtariu, kad koks nors pono Valdemaro Kukulo apologetas iš 9^A šitoje srityje Artūrėliui Rimbaud ar Poviliukui Verlaine'ui parodytų, iš kur kojos dygsta*. Tad ir mūza (jeigu panelė supratinga) nusileidžia su alumi arba raugintu agurkėliu, o ne su profesoriaus Juozo Girdzijausko *Lietuvių eilėdaros* dvitomiu rankoje. Ir angelas labiau panašus į sanitarą. Norėjau pridurti „Kunčino veidu", bet susilaikiau. Tada parašiau „Kelero", bet irgi išbraukiau. Angelas ir sanitaras neturi veido. Tik funkciją. Tiesa, sanitaras kartais gali turėti lytį. Bet sanitaro lytis neturi funkcijos. Taigi *apie ką mes, daktare? Apie tapybą ir kiną. Puiku, grįžkime prie sienos.* Dailininkas laimingas – rašo laišką amžinybei išsiversdamas be žodžių.

Kartais tas laiškas lyg telegrama, širdį veriantis SOS, o kartais – save įsimylėjusio šeško pirstelėjimas. Bet sykį pakabintas paveikslas retai kada apleidžia sieną – nebent žemės drebėjimo, karo ar kitokio kataklizmo atveju. Paprastai jis pergyvena savo autorių. Tuo tarpu knyga atversta ilgai neišbūna. O ir ištraukti ją iš dviem eilėm prigrūstos lentynos kartais sunkiau, negu žmoną išsirinkti. Ir nors muziejaus salėje paskutinis žvilgsnis visados – pro langą, bet paveikslas, palikęs atspaudą tinklainėje, turi šansą tapti tavo vaizduotės klasika, etalonu, standartu. Perskaitai – ir bematant užmiršti. Išvysti – ir staiga net atmerktom akim atsimeni. O užsimerkęs – juolab.

2.

Jau kelintas mėnuo iš galvos neišeina badmiriaujančios Afrikos negrės

* Iš burnos – iš kurgi daugiau.

atvaizdas, nutapytas vieno niekam nežinomo jaunuolio. Ji guli atsisveikinančio su pasauliu embriono poza, ir tas užgęstančios badmirės išdidumas ir begalinis taurumas dailininko itin tiksliai ir taupiai užfiksuotas. Somalietė (o gal etiopė) išeina iš šio pasaulio į geresnįjį plačiai atmerktomis musių nusėstomis akimis. Ne, paveiksle tų musių nematyti, jos numanomos, kaip ir tas, geresnis, pasaulis. Jau pati tema daro garbę dailininkui – pasaulio vienovės, t. y. kančios vienovės, suvokimu. Nenuvylė ir autorius – šlakuotas raudonplaukis tvirtai suspaustomis lūpomis, trokštantis žiūrėti pasauliui į nasrus. Toks nenusisuks nuo sutraiškytos katės. Jis nenorėjo žaisti, blefuoti, veidmainiauti. Jis išgyveno didžiuosius klausimus natūraliai, visu savimi – tai galėjai matyti plika akimi. Jis nenorėjo dangstytis nei Budos, nei Kristaus aforizmais. Nekalbėjo apie energijos perdavimo ir priėmimo technikas. Užstalės šurmulyje (visos užstalės Lietuvoje virsta šermenimis) uždavė tik vieną klausimą: „Ar provincija iš tikrųjų egzistuoja?" Ir pirmąsyk gyvenime aš nedvejodamas atsakiau: „Taip, mano drauge. Ji įsiurbia, suvirškina ir pašalina. Todėl bėk iš čia nedvejodamas. Dar šį vakarą susikrauk daiktus ir išeik į trasą. Apsigyvenk tikram didmiestyje su tikrais muziejais ir galerijomis, kad suvisam užmirštum reprodukcijas ir nevykėlių paskaitas. Kad po daugelio metų koks nors provincijos dailėtyros švietalas pasakytų: gimtojo kaimo trobą ir tvartą jis išsinešė širdyje (dar pridėkime ir saulėlydžius), o prancūziškai kalbėjo su tikru žemaitišku akcentu. Atvirkščias variantas, deja, neįmanomas. Niekas nepasakys: Eifelio bokštą jis išsinešė širdyje ir, apsigyvenęs Prišmončiuose, žemaitiškai kalbėjo su tikru paryžietišku akcentu. Joks didelis menas niekada negims Prišmončiuose. Čia gali gimti didelis menininkas, tarkim, naujasis Mončys. Arba tu, mano raudonplauki šlakuotas berniuk tvirtai suspaustomis lūpomis. Bet menas – niekada". Parodoje mūsų jaunuolis buvo sukalęs medinę konstrukciją savo sūnaus piešiniams eksponuoti. Žiūrint į vaiko piešinius, man suskaudo širdį: aha, grandinės jau žvanga, ir niekur tu iš šito liūno neištrūksi.

Nemėgstu vaikų piešinių – tų nežemiškos intuicijos atšvaitų, kurie išnyks augant ir bręstant. Be pėdsako.

3.

Nauja tyra siela įžengia į seną ir baisų pasaulį. Štai leitmotyvas. „Ta prasme" specialioji Federalinio tyrimų biuro agentė Klarisė filme *Avinėlių tylėjimas* yra raudonplaukio tapytojo sesuo. Gal tamstos galvojat, kad meno pasaulis yra mažiau žiaurus negu žmonių? Kad jame įmanoma saugiai pasislėpti nuo tikrovės? Pavyzdžiui, atsigulus embriono poza? A?

Mažoji Vilniaus apokalipsė

1.

Tai ne Klaso pelenai beldžia į širdį, o yrančio Vilniaus šiukšlės. Šiukšlynų rožė tampa šito miesto herbu. Kristoforas, užsikėlęs ant pečių sūnų, brenda per sąvartynus, ieškodamas ekologiškai švarios ir saugios žemės lopinėlio. Šiukšlynai užsidega patys ir patys užgęsta. Holivudo emisarai čia netrukus galės nebrangiai atkurti Bronksą ir Harlemą. Sąvartynas, tikroji konceptualistų ir įvairiausio plauko avangardistų biblija, išauga ir suyra šalia Barboros Radvilaitės stovylos, be vargo nurungdamas Šiuolaikinio meno centro pateptuosius. Sąvartynas yra Puvėsių enciklopedija ir Kvapų magistras. Jis atsiranda pirmo išpilto atmatų kibiro vietoje, išsaugodamas autoriaus autonomiškumą, bet įtvirtindamas jo estetiką. Tai ne Klaso pelenai beldžia į širdį, o Vilniaus griuvėsiai. Apleistų namų akiduobės tampa šito miesto emblemomis. Kristupas su mažamečiu sūneliu ant pečių brenda per duženas, ieškodamas dar vakar žaliavusio skvero su fontanu. Gana! Išsivaduokite iš slogaus sapno, buvęs vilnieti RoRa! Geriausiai sapnuojantį prikelia sprogstanti „brigadininko" granata ir automatų papliūpos.

2.

Kol aukštakakčiai pamaldžiais veidais filosofavo apie Vilniaus garbę ir dvasią, tas miestas eižėjo ir griuvo akyse. Kaip tyčia – kuo pakiliau ir mistiškiau apie jį buvo kalbama, tuo sunkiau jį darėsi prikelti iš griuvėsių, t. y. restauruoti. Ne dvasią – statinius. Padugnėm apėjusį Senamiestį. Dievo apleistą Užupį. Istorikai kovėsi su architektais. Architektai kovėsi tarpusavyje. Urbanistai kovėsi su sovietų valdžia. Kolonistai maukė degtinę. O miesto širdis vos beplakė. Nauja nemąstančiųjų injekcija pagimdydavo dar vieną monstrą. Po iškilios olimpinės estų architektūros, atviros vandeniui, dangui ir žvaigždėms pastarajame, po virtuoziškai išdailinto Talino senamiesčio sugrįžęs namolei išvysdavai kur nors Kretingos ir Lydos gatvių sankirtoje karatistinės architektūros šedevrą. Keikdamasis stebėdavaisi, kodėl niekas nenupučia dulkių nuo Juozo Kamarausko (1874–1946) nubraižytų Vilniaus senamiesčio gatvių išklotinių. Tad kas belikdavo? Slėpiningų griuvėsių apologija. Miesto, kaip romantinės dekoracijos, metafora. Venclovos ir Miłoszo susirašinėjimas. Po tą dekoraciją šmirinėjo žmogystos, neatsisakančios per didžiąsias šventes pabūti

žmonėmis. Tiesa, pasigirsdavo ir rūstesnių balsų. Tos rūstybės kekės itin svarios Ričardo Gavelio *Vilniaus pokeryje*, kur mūsų efemeridė iškyla kaip kanukų metropolija, o Geležinis Vilkas virtęs nusmurgusiu šunimi. Urbanistinės problemos čia nieko nebejaudina – pūliuoja ne sienos, o vilniečių sielos ir kūnai. Miesto tekstas sudarkytas visiškai. Karalių ir pasakų mieste viešpatauja *„trumpas, bukas ir bejėgis Vilniaus falas"*. Pasiguosti galima nebent tuo, jog tai JŲ darbas. Tačiau kyla neišvengiamas įtarimas, kad mes su tamstomis ir esame JIE.

3.

Tai mes, pilni geriausių ketinimų, griovėme savo sostinę. Išvežtųjų buožių samdiniai kūrė kolchozus kaime ir gelžbetonio jurtas mieste. Naujieji vilniečiai, paveldėję dar gyvą dekoraciją, taip ir nesuprato miesto teksto, nes kaimo vaikas jo neturi genuose. Vilnių griovė ne tik sovietų valdžia, bet ir valstiečio mentalitetas. Laukų šeimininkas ir proskynų kirtėjas ilgėjosi erdvės ir vyturio giesmės. O čia, posesijų tankumyne, jis jautėsi tarsi paukštis narve. *„Einu per miestą kaip per mišką"*, – rašė vienas visų užmirštas lietuvių poetas. Geriau nepasakysi. Tiesa, Nikolajus I norėjo Vilnių pavadinti Čiortovgorodu, įtikėjęs esą etimologiškai sostinės vardas kilęs iš „velnio". Todėl jis po dekabristų sukilimo įsakė miesto aikštes paversti skverais, kad nebūtų galima rengti manifestacijų. Skirtingų epochų pavyzdžiai byloja tai, ką geriausiai paliudys Czesław Miłosz: *„Ne, nesuprato niekas. Niekam nebuvo lemta"*. Tiek carui, tiek sovietiniam kaimo vaikui. Miesto teksto nesupratimas ardė ir tebeardo Vilniaus sienas. To nesupratimo mastas bet kokią restauraciją daro bergždžią. Galima atstatyti vieną pastatą, bet nepavyksta atgaivinti viso kvartalo. Šitą miestą iš numirusių gali prikelti tik turtingi urbanistinio mentaliteto žmonės. Ar toji miestelėnų karta jau subrendo? Ar ji norės čia įdėti pinigų? Ar turės pakankamai nuovokos ir saiko? O gal Vilniui bus lemta likti egzotiškomis džiunglėmis, kur atgaivą tesuras nuo savo gyvenimo sterilios tvarkos pavargę Vakarų snobai?

4.

„Atvažiuodamas čia tikėjausi rasti europietišką šalį, – prieš porą metų rašė garsus Piterio bitlas Boris Grebenščikov. – O išėjęs į gatvę pamačiau baisų socialistinį realizmą. Beveik jokio skirtumo tarp Vilniaus, Voronežo ir Samaros. Maniau, žmonėse rasiu daugiau prasmės, jie bus pradėję dirbti: taisyti namus, kurti savas krautuvėles, tvarkytis. Talinas man paliko labiau europietiško miesto įspūdį. O

būnant Lietuvoje atrodo, kad esi Sovietų Sąjungoje". Taigi prabėgo geri dveji metai. Ką jaučiame šiandien žingsniuodami, pavyzdžiui, iš geležinkelio stoties į miesto centrą? Jeigu ir galime kalbėti apie revoliucines permainas išdygusių prekeivių sąmonėje, tai tą revoliuciją įvykdė Karl Mars ir Friedrich Snickers. O religija, kurią išpažįsta jaunoji karta (tų pačių prekeivių atžalos), yra mokslinis bauntizmas. Šitas amžius, atrodo, bus regėjęs vos vieną lietuvišką miestą. Prieš karą jis buvo vadinamas Laikinąja sostine.

Paskutinis akmuo

1.

Visai atsitiktinai vos nepakliuvome į brolio Gabrieliaus (Viliaus Orvido) mirties metines. Suskaičiavau nesimatęs su jo akmenimis šešerius metus. Tąsyk lydėjau vieną fotografą, įsigeidusį nusipirkti porą asilų iš Viliaus pažįstamų. Tie asilai galų gale atsidūrė Orvidų sodyboje. Įdomu, kur jie dabar? Gerai atsimenu, kad didžiausią įspūdį tada paliko ne akmeninė oazė, ne labirintas – pradžiamokslis jaunam neofitui, palengva imančiam suvokti, kad jo gyvenimas tėra tik neišvengiamas artėjimas į mirtį, net ne kasdienės maldos vieta ar asketo gultas. Atmintin įsirėžė Viliaus skulptūros, kurioms nusakyti ir šiandien nerandu žodžių. Turėjau slaptą viltį surengti jų parodą ant suvežtos vejos vienam stikliniam pajūrio paviljone. Deja, sumanymui nebuvo lemta išsipildyti. O gaila – minėdami tą šventą žmogų bei piligrimystės vieta tapusią sodybą („Absurdo muziejumi" ją iš tikrųjų galėjo vadinti tik socialistinio absurdo žmogus), mes užmirštame Menininką. O Vilius Orvidas, be abejonės, buvo vienas iškiliausių lietuvių skulptorių. Jis sukūrė galeriją po atviru dangumi, oazę dykumoje, pilną gilios prasmės akmeninių stočių labirintą. Be Aukščiausiojo paramos toks pasauliečio akims fantastiškas simbolis niekada nebūtų sutvertas. Šiandien vis dažniau pasigirsta balsų, kad iš tos galerijos ima dingti Viliaus skulptūros. Tad ir Orvidų sodybos neaplenks likiminis mūsų dienų klausimas: „O kam gi visa tai atiteks?" Aišku, kad ne Kultūros ministerijai. Sovietų valdžia, užsimojusi rajono partiečių rankomis sulyginti sodybą su žeme, jau buvo „surašiusi" Orvidų akmenis – tie skaitmenys ir dabar plika akimi įžiūrimi. Vilius pasakojo, jog tąsyk nuo buldozerių puolimo juos išgelbėję kosmonautai (skambėjo kaip „ufonautai"). Iš tiesų buvo toks metas, kai pagalba šitoj šaly galėdavo ateiti tik iš kairės: lietuviai vietose socializmą statė daug uoliau negu kokie estai ar gruzinai. Šiandien situacija tampa paradoksali: per bolševikmetį sukurtos ir išsaugotos vertybės gali išnykti nebūtyje. Maža vilties, kad Orvidų sodybą sugebės išlaikyti Viliaus giminaičiai. Nors nedrįsčiau jų kaltinti už pradėtus iš atvykėlių rinkti pinigus. Bet kurią akimirką pro vartus gali įžengti jau minėti Karl Mars, Friedrich Snickers ar Vladimir Bounty su alaus skardinėmis rankose. Dar mažiau vilties, kad sodybos aurą išsaugos piligrimai, kuriuos Vilius besąlygiškai įsileisdavo ir globodavo. Ta publika itin įvairialypė – šalia tikrai Viliaus

talentą ir dvasines aspiracijas suvokusių biografijos partnerių būta ir pulko silpnavalių isterikų, pajėgiančių padoriau atrodyti tik stiprios ir nesavanaudės asmenybės fone. Tiesa, vos nepamiršau Mažųjų brolių iš Kretingos. Tam tikra prasme ordino brolio kūryba priklauso visam ordinui, tad pranciškonai šiandien turbūt yra vienintelė oficiali institucija, pajėgi atlikti jau ne akmenų, o brolio Gabrieliaus skulptūrų inventorizaciją. Ar ši mintis utopiška – parodys ateitis. Kartu sodyboje vis dažniau lankosi TV ir kino žmonės, bet vien pagalvojus, jog Viliaus oazė gali tapti kino studijos paviljonu, darosi bloga. Štai ir mums atvykus maldos ir susikaupimo vietoje išvydome iškastą duobę ir šalia jos stovinčią kino kamerą su garsiu operatoriumi. Netoliese sėdėjęs žvitrus pilietis prišoko ir ėmė aiškinti žinąs čia viską ir galįs suteikti tiksliausią informaciją. „Dabar, – sakė jis, – jūs esate amfiteatre, kuris buvo sumanytas kaip visiško atsipalaidavimo vieta, kur žmonės gali daryti ką tinkami. Netrukus čia bus filmuojamas nusikryžiavimas." Nei daugiau, nei mažiau! Kiek tolėliau stovėjo aiškiai kino tikslams atvilkta telefono būdelė, apklijuota skelbimais iš laikraščių. „O nepamatę kūtelės ir altoriaus, jūs vis tiek nieko nesuprasite, – tęsė žvitrūnas. – Tačiau tam reikia gauti motinos leidimą." Mano draugė, artimai pažinojusi Vilių, bandė sodybos reikalų žinovui paaiškinti, kad pasaulyje yra vietų, kurių pašalaičių akims visai nebūtina matyti, kad atvykome tik skulptūrų pasižiūrėti ir pan. „Ne skulptūros čia svarbiausia!" – nukirto žvitrūnas ir nuėjo laukti „nusikryžiavimo". Nepuolėme ginčytis. Svarbiausia buvo tai, kad Vilius jau metai gyveno kitame pasaulyje. Jo dvasios tą dieną sodyboje nepajutome. Pranciškonų vienuolis mirė savo labirinte tarsi koks Akmenų sodą prižiūrintis budistas, kuriam Buda paliepė išeiti nesulaukus keturiasdešimties. Tą paliepimą Vilius įvykdė idealiai.

2.

„Nebėra akmenų kvėpavimo", – skundžiasi *Šiaurės Atėnų* žurnalistai, šį rugpjūtį apsilankę sodyboje. „Sodyba lėtai ir neišvengiamai žūsta. Greit jos kryžiai primins daugiau kapines negu skulptūras", – pranašauja specialus leidinys jaunimui *Mes!!!* Skeptikas žiovauja: logiška, ponai. Viskas šioje ašarų pakalnėje baigiasi pralaimėjimu. Jūsų veikla, jūsų meilė, jūsų nevykę mėginimai pakeisti save ir pasaulį. Taip, Viliaus gerumas buvo neapsakomas, perkeičiantis daiktus ir sielas, bet šiandien jo nebėra, ir tuo viskas pasakyta. Jis pasiklydo savo labirinte, nebepakėlė dar vieno akmens. Kažkuris akmuo turėjo būti paskutinis. Skeptikui Vilius būtų atsakęs: „Iš geros širdies ir akmeniu metęs neužgausi". Paminklinių akmenų tašytojo sūnus, jis

priklausė tai išmirštančiai meistrų giminei, kuri medžiagoje įžvelgia savo brolį. Toji medžiaga jiems nekvestionuojamai yra Dievo siųsta. *„Ir šitas akmuo, kurį pastačiau paminklu, bus vadinamas Dievo Namais; ir iš viso, ką man duosi, aš tau atnašausiu dešimtinę"* (*Pr* 28, 22). Akmuo Viliui buvo būties bei susitaikymo su pačiu savimi simbolis. Todėl ryžtingai paprieštaraukime skeptikui. Viliaus Orvido gyvenimas kaip kūryba yra žmogaus dvasingumo pergalė, kuriai pokario Lietuvoje mažai kas teprilygsta.

Jaunystės virtuvės

1.

Virtuvių kišenės jaunystėje mums atstodavo salonus. Kas nepamena, kaip pobūvių metu staiga suguždėdavo į virtuvę, kur įsiliepsnodavo karščiausi ginčai, kur būdavo kvestionuojama pasaulio tvarka ir valstybės santvarka, kur ragaudamas ką tik pagamintą kuklų valgį suspėdavai atlikti išpažintį ir čia pat gauti išrišimą. Vėlyvą svečią irgi kviesdavomės ten pat, nes viename kambaryje savo saldžius sapnus jau regėdavo vaikai, antrame knarkdavo uošviai, o apie trečią ir nesapnuodavai. „Aš tik pasėdėsiu virtuvėje", – sakydavo Mandelštamo neskaitęs pilietis ir nenusivilkęs lietpalčio įsitaisydavo kamputyje prie lango su vaizdu į metalinius garažus lavoniškoje mėnesienoje. Virtuvėje buvo sudėti gražiausi eilėraščių posmai, pagimdyti geriausieji disertacijų puslapiai ir numarinti niekada neišsiųsti laiškai. Skyrybų ašaros čia vietoj druskos krisdavo į sriubą, kuria viengungio statusą vėl atgaunantis tipas kažkada pavergė jį paliekančios damos širdį. Mes visi iš esmės buvome mažabučių karta, ir net nomenklatūros atžalos kaip nuo maro bėgo nuo Lenino raštų ir *Didžiosios tarybinės enciklopedijos*, išrikiuotų tėvų lentynose, į mūsų varganas, Aušros Vartų verbomis išpuoštas virtuvėles. Žinoma, kartais kas nors beviltiškai įsimylėdavo kokio generolo ar ministro dukrą ir, šeimininkams išvykus į Turniškes, iškėlęs per stebuklą išsaugotą plaukų vėliavą, su purvinais kedais ir lopytais kliošais įsibraudavo į nejaukią ir pavojingą priešo erdvę. Ir šiandien niekaip iš galvos neišeina vienas bičiulis, meilės mūšyje sulaužęs Trečiojo respublikos žmogaus sofos kojas ir priverstas sužeistąjį baldą paremti Vladimiro Iljičiaus raštų tomais. Jūs nepatikėsite, bet saugumo generolas niekada nepasigedo dingusių knygų, ir idėjos draugai, stebėdami, kaip rusų ledo ritulininkai metodiškai pralošinėja „čekoslovakams", net nenujausdavo, koks grebluojantis kalmukų Atlantas išlaiko jų baimingai kretančius užpakalius. Šiandien marksizmo raštais ramstomas baldas pats galėtų pretenduoti į socarto klasiką.

2.

Virtuvė kaip diskusijų klubas ir dvasinio gyvenimo forma, be abejo, yra mūsų atmestos santvarkos vaisius. Lietuvoje virtuvinė mintis nebuvo pasiekusi tokių aukštumų kaip Rusijoje, nes, be intelektualinės veiklos, lietuviai niekada neišsižadėjo ir gastronomijos idėjų. Tuo

metu, kai sužydėję rusai ėsdavo vien knygas ir storus žurnalus, mes dar pajėgdavome išsikepti ir vištą (dažniausiai folijoje arba popieriniame maišelyje). O sotus pilvas, kaip žinome, yra didžiausias grynosios minties priešas (jeigu *a priori* atmesime nerimtą požiūrį, esą alkanas tegali galvoti apie pilvą). Žinoma, šiandien sunku patikrinti, ką valgydavo Aristotelis ar Platonas, bet Diogenas tikrai pabadaudavo! Jūs galite pridurti, kad rusai mintis dar ir užsigerdavo degtine, bet kalorijų nereikėtų painioti su proteinu. Užkandos srityje mes nebuvome Imperijoje paskutiniai, nors teatrališkiems Užkaukazės mąstytojams soclenktynes būtume pralaimėję. Tiesa, jų atveju tektų kalbėti jau nebe apie virtuvės, o apie ilgos užstalės kultūrą, kaip apie esminę vyrų pasaulio dalį, tuo tarpu mūsų jaunystės virtuvėse švelnios būtybės it rojaus paukštės kartais nutūpdavo tau ant kelių.

3.

Naujųjų rajonų senbuviai turbūt yra pastebėję, kad bet kuriuo nakties metu kiekviename daugiabučiame name šviečia virtuvių langai. Dvi, trys, keturios ar daugiau šviesų yra ne tiek nemigos, kiek vilties ženklas: atrasti ką nors šaldytuve, atmintyje, sąžinėje. Tikrasis Lietuvos persitvarkymo sąjūdis gimė ne pulkininko kabinete ar Mokslų Akademijos salėje iš ponios Auksės Aukštikalnienės ir Gorbio dvasios, o čia, blokinių namų virtuvėse. Žinoma, yra virtuvė ir Virtuvė – didžiosios politikos, istorijos. Pagaliau yra šių dienų anglo perfrazuotas Shakespeare: „Visas pasaulis – virtuvė". Šiandien, kai privačių statybų raida Lietuvoje nebenuspėjama ir nebeaprėpiama nei proto, nei vaizduotės žvilgsniu, aš su nostalgija prisimenu tas aviliais gaudusias jaunystės virtuves. Iš jų išėję, aiman, jau niekad į jas nebesugrįšime. Bus kviestiniai pietūs pilaitėse, kurių virtuvėse, „nusirašytose" iš žurnalų, suksis iš klebono perpirkta virėja. Bus gražus normalus gyvenimas, gimdantis kultūringą distanciją tarp asmenybių, etiketo šaltis ir kastų padalos, skirtingos gerovės nulemtos vienatvės atmainos. Nors ką gali žinoti – naujalietuvių namai statomi taip arti vienas kito, kad be vargo gali pamatyti, ką valgo ir geria tavo kaimynas. Rytų mečetes primenančių vilų rajonai mažiausiai byloja apie asmens neliečiamumą. Čia nėra vietos nei tavo Sodui, nei tavo Ūkiui, nei tavo Vejai su baseinu. Atrodo, kad kažkieno kolektyvinė valia vienkiemius suvežė į vieną daiktą, kurio, deja, niekaip nebepavadinsi kaimu. Architektūriškai šios tvirtovės smarkiai pralaimi Chruščiovo laikų dviaukščiams. Tai pereinamosios epochos megalomanijos ženklai, galintys netrukus virsti savininkų našta: nebus ką ir kam tose menėse veikti, o daugelis nepajėgs už tuos n miegamųjų

ir užsimokėti. Štai tada tūlas tuščio penkiaaukščio šeimininkas (žmona slaugo senelius Amerikoje, sūnus ieško laimės Emyratuose) paskambins kaimynui (žmona „išėjusi į reisą" Pekino kryptimi, duktė šoka naktiniame bare Filipinuose). Vakare jie surems kaktas kurio nors vieno virtuvėje ir prasėdės ten per naktį. Gyvenimas jiems atrodys viena nesibaigianti statyba. Šitiems darbštiems lietuviams aš siunčiu poetinį sveikinimą iš gražiausiojo jaunystės kalėjimo – virtuvės: *„Visur – Sacharoj, tundroj, tarp griuvėsių – / juk rasis lentgalys, vinis, kuria / gali sukalti stalą. / ... Sėdi dviese / kaip Šventame paveiksle vakare"*.

Playboy kaip lietuvių revoliucijos veidrodis

1.

Viena šventa karvė iš už jūrų marių dar prie Andropovo (o gal jau prie Černenkos?) pašmaikštavo, esą Pietų Afrikos Respublikoje demokratijos daugiau negu LTSR vien dėl to, kad ten ant kiekvieno kampo gali nusipirkti pasaulio spaudą. Tiesa, kokiam nors žurnale *Time* vietinio cenzoriaus ranka riebiu flomasteriu kartais užbraukianti apartheidą smerkiančias eilutes, bet ne tai yra svarbiausia. Kitas lietuvių prozos švietalas, pasilikęs kapitalistiniame rojuje, draugams mėgdavo aiškinti, kad emigruoti jį privertęs ne protestas prieš valdžią ir santvarką, o paprasčiausias knygų badas. Iš tiesų Vakarų spaudos bei retų lektūrų ėdikui brandus socializmas buvo tokia pat nepakeliama kančia kaip, pavyzdžiui, pornografijos mėgėjui ar kolekcininkui. Uždrausto vaisiaus paieškos abiem galėjo baigtis (o kartais ir baigdavosi) liūdnai.

Atmintis išspjauna du tvinpyksiškus personažus, pajūrio miestelyje aprūpindavusius mus, spuoguotus paauglius, spalvotomis „murzilkomis". Ypač tos produkcijos paklausa išaugdavo pavasarį, kai masiškas spuoguotųjų judėjimas po drėgnomis pajūrio žvaigždėmis įgaudavo kryptį ir pagreitį, dažniausiai atvesdavusius į Botanikos parką. Froidistas turbūt nedvejodamas pasakytų, kad lyties šauksmas (tiksliau – staugsmas) šiuo atveju buvo susijęs ir su klasine neapykanta aristokratams: žvejo anūkas, grafo Tiškevičiaus parke defloruojantis mokyklos komjaunimo sekretorę, nesąmoningai keršija savo protėvių išnaudotojams. Švietimo skyrius naktimis tenai nuolat siųsdavo mokyklos inspektorius, o šie reido metu krapštydavo iš krūmų ilgais lotyniškais pavadinimais pradedančius rūkalius bei erotomanus. Čia aš pirmąsyk gyvenime išvydau panaudotą prezervatyvą, it sprogusi žuvies pūslė gulintį šaltoje žolėje. Ir kai draugai imdavo pasakoti populiarų anekdotą apie Kultūros ir poilsio parką saugantį milicininką, prieš akis nevalingai iškildavo prožektoriaus nutvieksta bronzinė Eglės žalčių karalienės (beje, viena erotiškiausių lietuviškų legendų!) statula. Pamenat, nemigos kankinamas žmogus užklysta į Kultūros ir poilsio parką, kur prie jo ima kibti toks iš už diskininko stovylo išlindęs pilietis. (Seksualinės mažumos toliau gali nebeskaityti.) Mirtinai perbalęs žmogus skuodžia žvyruotais takeliais šaukdamas: „Gelbėkit! Prievartauja!" Jis išbėga į apšviestą aikštelę ir pamato budintį milicininką. „Paklausykit, – šnopuodamas

kreipiasi į pareigūną, – mane ką tik norėjo išprievartauti!" Milicininkas atsidūsta, keistai nužvelgia žmogų ir priėjęs per vieną iškvėpimą paglosto jam šlaunį sakydamas: „O tu nevaikščiok naktį pas mus į sodelį!"

Tačiau grįžkime prie lektūrų. Vienas anksčiau minėtų personažų, beje, puikus esperanto mokovas, susirašinėja su lingvabroliais iš kitų valstybių (vos neparašiau „iš kitų planetų"), matyt, pasigailėjęs mano geros reputacijos, skolindavo ne kišeninius daniškus trantus jūrininkams, o rimtą ir solidų *Playboy*. Šiandien tie paauglystės žurnalai iš esperantininko rankų praeities papročių tyrinėtojui gali atrodyti tik jaukas nesubrendusiai sielai ir visiškai subrendusiam kūnui. Aš gi manyčiau priešingai: maždaug prieš dvidešimt metų jie buvo tikra dangaus mana, nors meilės esperanto kalbai ir nesužadino. Esperantininkų klanas man visados kėlė lengvą įtarimą. Spėjau, kad tam tikri vyrai specialiai sukūrė šitą keistą kalbą, kad niekieno netrukdomi galėtų austi savo mįslingą voratinklį. Jaunoji karta vis dėlto rinkosi anglų, kadangi norėjo žinoti, apie ką dainuoja John Lennon. Ideologinė kompartijos mašina ėmė beviltiškai buksuoti tada, kai jis stojo Lenino vieton. Iki šiol girdėdamas balsus, jog rokas yra šėtono muzika, negaliu susilaikyti nepavadinęs raguotojo Disidentu Nr. 1. „Jeigu žmogus turi teisę eiti savo keliu Dievopi, vadinasi, jis taip pat turi teisę eiti savo keliu Velniopi." Kas taip pasakė? Ogi senelis Hugh Hefner, žurnalo *Playboy* tėvas ir leidėjas. 1962 metais gimęs tarptautinis leidinys vyrams kai kuriems mano biografijos partneriams buvo vienas svarbiausių laisvės mokytojų. Sakydavome, kad Lietuva iš tikrųjų bus demokratinė tik tada, kai turėsime savąjį to žurnalo variantą (kaip „Laisvės" radijas turi lietuvišką redakciją). Deja, *Playboy* koncernui gintaro krašte gali taip ir neatsirasti vietos – jį aplenkęs pono Jaroslavo Banevičiaus „koncernas" prilygsta paminėtajam kaip lietuviški batai itališkiems. Ir vis dėlto žingsnis tikrosios demokratijos keliu žengtas – Lietuvos spaudos kioskuose vasarą pasirodė lenkiški *Playboy* numeriai. Skubu nuraminti isteriškus puritonus ir Vilniaus miesto papročių cenzūros komisiją: dukart Lietuvos kultūros ministras yra pažadėjęs vienam avangardiškai nusiteikusiam tautiečiui kompozitoriui: „Draugs Antanai, čia niekada nebus kaip Lenkijoj!"

2.

„Seksas, – rašė Hugh Hefner, – yra taip glaudžiai susijęs su kitomis žmogaus gyvenimo sritimis, jog neįmanoma įsivaizduoti visuomenės, galinčios egzistuoti be pirminio seksualinio potraukio gerada-

rystės. Net jeigu tokia visuomenė ir egzistuotų, ji būtų baisiai šalta, totalitarinė ir barbariška."

3.

Sapnavau, kad gyvenu Banko pilve. Pabudęs prisiminiau: „Mergaitė gali dainuoti apie prarastą nekaltybę, šykštuolis negali dainuoti apie prarastus pinigus".

Dėl oro sąlygų Palangoje...

1.

Iš baimės neparašyti šito teksto aš jį vis dėlto ir parašysiu. Jeigu kas nors paklaustų, apie ką jis, atsakyčiau: „Apie nieką, apie patį rašymą". Spausdinant praskrido lėktuvas, gūdus gaudesys padangėje ilgai netilo, ir aš pagalvojau, kada paskutinįkart girdėjau virš galvos ūžiantį reaktyvinio motorą – anksčiau langų stiklai keliskart per dieną sudrebėdavo nuo garso barjerą įveikiančių naikintuvų. Tos baltos neišmatuojamos brydės mėlyje, paliekamos katapultuotis visada pasiruošusių pilotų, šiandien irgi atsiduria socarto analuose. Pamenu, kaip prieš metus su draugu nutarėm apžiūrėti Palangos oro uostą: pakilimo tako pakraštyje stovėjo tik dvivietis švedų vabalas, ir viskas. Tuščias oro uostas alsią vasaros dieną dvelkė neišpasakyta vienatve. Toji vienatvė rimavosi su nesugriaunamais vokiečių bunkeriais, apleistom šaudyklom, senamiesčio griuvėsių akiduobėm ir velionio Tarkovskio Zona. Spengiančiai tuštumai būtų tikęs kūdikio verksmas ar kelios fleitos frazės. Žiūrėdamas į usnimis apžėlusį pakilimo taką, aš prisiminiau, kaip jaunystėje tiek kartų čia laukdavau Tavęs – per dvidešimt metų vis kitos, bet iš tikrųjų tos pačios Kolektyvinės moters nesikeičiančiais bruožais. Visos jos: išnykusios šokių salės sumaištyje, Ermitažo minioj, metro požemiuose, pravažiuojančių trolių languose, varžovų glėbiuose, bendrabučių koridoriuose ir gimdymo kančiose, kiekvienąkart įsikūnydavo Atskrendančiosios asmenyje. Pradedant ta strazdanota raudonplauke, įsiprašydavusia į lakūnų kabiną, kad bent valandai galėtume sproginėjančiais kaštonais nuklota Basanavičiaus gatve it minų lauku nubėgti prie jūros, ir baigiant niekada neatskrendančia nepažįstamąja iš Kipro, kuri pažįsta mane geriau negu motina ir žmona kartu paėmus.

2.

Gyvenimas dažnai atrodo lyg atidėtas reisas. Balsas iš garsiakalbio vis ramina, jog rūkas tuoj išsisklaidys, ir tu niekada niekur nepavėluosi, viskas įvyks tarsi savaime – galimybių pasjansas bus nepriekaištingai logiškas, ateitis pati pasirinks tave it raktą spynai „Sezam". Tu eini į bufetą, barą, restoraną, išpažįsti savo ydas pirmam sutiktajam, pasakoji, kaip sykį vos nesudužai virš Jerevano, kaip įstrigai Mineraliniuose Vandenyse, nepažįstami pašnekovai irgi prisimena savo nuotykius, sušmėžuoja kaukėtų oro piratų nugaros, Emanuelės

šlaunys ir liepsnojanti lainerio uodega... Tu nepastebi, kaip baras ištuštėja, nes pašnekovų reisai pagaliau paskelbti, o tavasis vis dar atidėtas dėl oro sąlygų N mieste. Pavirtęs kalbančiu automatu prie apšnerkšto baro, tu žvelgi į savo neskustą veidą, kurį susiurbia abejingi, pavargę veidrodžiai. Tu skambini į namus, į darbą, į banką, į biržą. Tu sudegei. Tu visur pavėlavai. Konspiraciniame bute iš šilto patalo lizdo pakilusi baltapūkė skambina savo atsarginiams berniukams. Tavo veidą aptraukia amalgama – veidrodyje atsiranda vietos naujai aukai, kuri ką tik įžengė į barą ir bando apsiprasti tamsoje.

3.

O kartais ji atskrisdavo greičiau negu tu suspėdavai atvažiuoti jos pasitikti. Kiek sykių it šeimininkės pavarytas šuo blaškeisi po oro uostą su gėlėm, verbom, kaktusais! Jos triukšmas ir įniršis nepadarydavo gėdos Antikos tragikams. Ji mušdavo tave rankinėmis, bateliais, švarkais. Daužydavo lėkštes, vazas, pelenines. Virpančiais baltarankės pirštais bandydavo įžiebti degtuką ir, prisidegusi iš trečio karto lyg paauglė prieš vėją, nepataikydavo cigaretės į burną. Gerdavo degtinę be ledo. Raudodavo sausom ašarom. Vadindavo tave literatu. Mesdavo į patį spausdinimo mašinėlę. Smūtkelį, vardu Jurgis (jis tebejoja su nulūžusia ietimi). Mojuodavo virtuviniu peiliu. Sakydavo, jog daugiau niekados nebeatskris. O tu šimtąjį kartą prisiekdavai nebevėluoti. Ji buvo tarsi nužengusi iš ekrano, o iš tikrųjų – nutūpusi iš dangaus. Lietuvos avialinijų lėktuvu. Jakovlevu arba tupolevu.

4.

Neužtektų ir trisdešimties puslapių tuščiam oro uostui aprašyti. Toji tuštuma man siejasi su filmo *Švytėjimas* paskutiniais kadrais. Oro uostas stovi pačiam pasaulio pakrašty – prie šalčiausios jūros Europoje. Sakot, yra ir šaltesnių? Aš nesiginčiju. Šitas šaltis man reikalingas tekstui inkrustuoti. Aš neaprašiau nė vieno daikto. Išsiverčiau su viena metafora. Neįpyniau slaptų citatų. Apsiėjau be aliuzijų. Jeigu kompiuterininkė surinks „iliuzijų", aš nepyksiu. Akių pora, už kurios saldų žvilgsnį paaukočiau minėtą jūrą, mano teksto niekada neperskaitys. Galbūt parskridusi iš komercinės kūrybinės komandiruotės atras senų laikraščių šūsnyje arba išvietėje. Fragmentą, pasmeigtą ant surūdijusios vinies tupykloje su širdute duryse. Kur nors Žemaitijos vienkiemyje. Aplinkui skraidys mašalai, bimbalai, širšės, tranai ir kiti tautiniai paukščiai. Smetonos laikų aeroplanai. Lituanikos. Lalai.

Rašant laikas eina gerokai greičiau negu skrendant. Todėl būtina rašyti ir lėktuve. Arba atvirkščiai – skristi rašant.

Beprotė šoka

1.

Važiuoti į Miestą, kuriuo buvai nėščias tiek metų: jo bažnyčiom, užeigėlėm, knygynais. Iššaukti iš atminties saulės nutviekstą parketo plotą su balnu šalia guolio, gimdymo namus, pro kuriuos praeidavai grįždamas naktį, džiazo klubą „Akvarium", kur gėrei vyną su Ewa Bem, kita ranka suėmęs nepažįstamos šlakuotos akiniuotės kulkšnį. Iššaukti iš atminties jos sukąstas lūpas ir beginkles akis; akiniuotės paprastai būna dviejų rūšių: vienos nusirenginėdamos akinius nusiima pirmiausiai, kitos – paskiausiai. Akiniuotės brolis (berods, Darius) griežė su Zbigniewu Namysłowskiu, prie stiklinės sienos šoko viena tamsaus gymio beprotė, ir klubo administracija ėjo tramdyti jos svaigaus, prakaituoto šokio. Važiuoti į Miestą, kuriame tavo kūnas virsdavo karštu raumeniu, išsinėręs iš pareigų mistinei Tėvynei odos. Gyvenimas tada atrodė it vienas nenutrūkstantis solo. Važiuoti į Miestą, prie kurio sienų esi prilipęs nuotraukose, sudėtose į nevartomus albumus. Vienam kadrui suburtose atsitiktinių personažų grupėse jau pilna kryželių virš galvų, todėl sugrįžti į jaunystės Miestą beveik neįmanoma. Perfrazuojant nepakartojamą Pasternaką: „Gyvenimą nugyvent – it kapines pereit".

2.

Aš rašau šitas eilutes su nebejauna papūga (berods, Neišskiriamųjų giminės) ant peties, skambant japonų dvaro muzikai *gagaku*, ant baltai dažytų durų vietoj stalo vienos jaunos šeimos kambary, žvelgdamas į lietaus vėrinius belapiuose kaštonuose. Aš ką tik sugrįžau iš kelionės, taip ir nepasiekęs jaunystės Miesto – linksmos Sostinės rytinėje Europos dalyje. Dievas mato, vykau su viltimi stabtelti gatvėje, kur ilgakojės kailiniuotos turtingų tėvų atžalos zuja iš juvelyrinės į juvelyrinę, ir gražuolių susitelkimas viename kvadratiniame puskilometryje turbūt didžiausias pasaulyje; važiavau su viltimi aplankyti savo seną kirpėją (šiandien jis turbūt kerpa Hado kirpykloje) viešbutyje „Europa" – galbūt jo krėsle vis dar tebesėdi žilas barzdotas džentelmenas, kurio akys susidūrė veidrodyje su mano palydovės akimis lygiai prieš trylika metų, ir ji paklausė: „Nebepažįsti manęs, J.?" O jis atsakė: „Ir pragare tave atpažinčiau". Dievas mato, važiavau žiūrėdamas į nuogas obelis, pilnas vienišų obuolių – tarsi žaislų nenupuoštoje Kalėdų eglutėje. Obuoliai atrodė pririšioti prie šakų, o

sodai – lyg dekoracija rudens apeigų teatre. Prisiminiau obuolių kvapą iš Daunio pamokslo ir išlipau Vygrių vienuolyne. Šalčio išgrynintą vidurnaktį prie ežero, užversdamas galvą paukščio gurkšniui iš butelio su raudonu merlotu, sustingdavau žvaigždžių šviesos apakintas: pradedantis astronomas mano vietoje būtų patyręs orgazmą arba suvisam išėjęs iš proto. Ne, tai nebuvo šviečiančių mikrobų knibždėlynas, kaip kažkada rašė vienas isteriškas sovietinės poezijos generolas. Sėdėjau po žvilgsniu neaprėpiamu lediniu skliautu, o ten, anapus, kitos erdvės paviršiuje, nesuskaičiuojamų angelų pulkai su žibintuvėliais rankose brėžė figūras privalomoje dangiškojo dailiojo čiuožimo programoje. Nuolankus, susitaikęs su lemtimi ir savo menkumu, aš sėdėjau pasaulio centre, kuris yra visur, o to pasaulio ribos – niekur. Iš mano širdies tiesėsi virpanti linija – idealiosios geometrijos karalaitė, leidžianti sukurti elementarias (t. y. gražiausias) figūras. Aš nejučiom sudrebėjau – ne, ne nuo šalčio, laižančio ausų spenelius, o nuo meilės tai gyvai rankai, jos tiksliam gestui, liudijančiam mūsų vietą amžinybėje.

3.

Aš taip ir nenuvažiavau į tą svaigią jaunystės Sostinę, kur kiekvieną dieną duris atveria egzotiškas restoranas, nauja galerija, kazino. Kavinėje „Opera" senis, pasiramsčiuodamas secesine lazdele, atveda papietauti anūkę – vyriškai kirptą belytį sutvėrimą su sunkiais kareiviškais batais, rumunų pasiūtais Arafato arba Saddamo galvažudžiams. Ant dešinės mergaitės rankos pirštų tatuiruotę imituojančiu rašalu įbrėžta: FUCK YOU. Ausyse – pusė kilogramo auskarų. Dar vienas – nosyje. Savo vertę žinantis kelneris sustingsta marmurinio gaidžio poza. Senis užsako stirnienos kotletų. Šampano. Mergaitė trumpam pažvelgia mano pusėn. Ką ji regi? Gunktelėjusį tipą paklaikusiom akim su nebejauna papūga ant peties. Ką regi jis? Zurbarano angelą? Tamsaus gymio beprotę, šokančią „Akvariume" prie stiklinės sienos? Autoriaus, iš inercijos vadinamo Shakespeare'u, sonetų subjektą, dėl kurio lyties sulaužyta šitiek iečių? Taip. Atstumas tarp mūsų širdžių irgi yra tiesė. Kraujo gija, jungianti jaunystę ir senatvę.

4.

„Jaunystę ir senatvę", – pakartoja papūgėlė iš Neišskiriamųjų giminės.

Liūdna pasaka apie adrenaliną

I.

Pirmą sykį išgirdau ją autobuse „Vilnius–Suvalkai" Druskininkuose. Net nepagalvojau, jog ji viena (ir galbūt svarbiausioji) iš ką tik įlipusių „krepšininkių" – sodrus žemas balsas aidėjo tarsi iš pamiršto sapno, kuriame gastroliavo graikų teatras. Tokiais balsais ant Tauro kalno Vilniuje stovinčiuose sovietinės Antikos rūmuose beveik prieš dvidešimt metų užkeikimus svaidė Salonikų aktorė Lina Lambraki. Vieną akimirką pamaniau, kad ji Punsko arba Seinų lietuvaitė (iš prancūzų perimtos lenkiškos intonacijos irgi šiek tiek žemina balsą), tačiau taisyklinga tartis jai skyrė vietą šiapus sienos. Nedrįsau atsigręžti ir pažvelgti Gražiajam balsui į veidą, nes esu seniai pastebėjęs šių svarbiausiųjų atributų neatitikimą tiek vyruose, tiek moteryse. Ir vis dėlto, kai balso savininkė įsitaisė man už nugaros, pro plyšį tarp krėslų paliečiau ją žvilgsniu. Išvydau besišypsančią kumpanosę tamsiaplaukę, kelionėse nevartojančią kosmetikos. Gyvos akys ir puikūs priekiniai dantys (galimas daiktas, brangaus protezuotojo kūrinys) dar labiau suintrigavo vienišą keliauninką. Pastačiau ausis, kurios netrukus išgirdo šampano kamščio pokštelėjimą. Gražiabalsė susidaužė su kitoje eilėje sėdinčia treningine. Lašas kliuvo ir nerišliai šnekančiam tos moters kaimynui. Supratau, kad jie visi yra „išėję į reisą", ir dabar, artėdami prie sienos, turi būtinai nuraminti nervus. Viename iš gausių pasienio kioskų Gražiabalsė iššokusi nupirko dar vieną butelį šampano, kurį su kaimyne gerte išgėrė, vis kartodama: „O Dieve, kad tik pavyktų!". Nejaukiame muitinės peržiūrų barake išsirikiavo negausūs minėto maršruto keleiviai. Gražiabalsės tarp jų nebuvo, ji slapstėsi lauke už autobusų, pasiuntusi pirma savęs brigadą, kurioje, be sugėrovų, dar dirbo ne visai pilnamečiai berniukas ir mergaitė. Brigada visko turėjo DAUG, ir kol „ėjo" muitininkai (o jie lyg tyčia ilgai nesirodė), skubiai susigrūdo po striukėmis vertingiausius daikčiukus. Pagaliau pasirodęs jaunas barzdotas muitininkas be jokių sentimentų išskyrė iš eilės raudonom dėmėm išmuštus berniuką ir mergaitę bei keletą „laisvų medžiotojų". Jam talkino stipriai dažyta kolegė iš kaimyninės valstybės, kurių patyrimu (kolegės ir valstybės) muito taisyklių pažeidimų srityje abejoti nevertėjo. Prisiminiau pažįstamo kino režisieriaus pasakojimą apie vyrų kalėjimą, kuriame didžiausią įspūdį jam padariusios išsidažiusios prižiūrėtojos su aptemptomis uniformomis ir trumpučiais sijonėliais. Buvau

vienas pirmųjų, gyvas išleistas atgal į autobusą, todėl nemačiau, kaip sekėsi Gražiajam balsui. O sekėsi, deja, nekaip – brigada sumažėjo perpus, nes lenkų muitininkė, negailestingai išnaršiusi „Ikaro" saloną, atrado krūvą apžiūrai nepateiktų krepšių. Pajudėjome jau sutemus, nors vairuotojas griežtai laikėsi grafiko ir atsilikusiųjų nelaukė. Girdėjau, kaip brigada tarėsi susijungti naktį Suvalkuose – išsipirkusieji žadėjo pasivyti prasprūdusius. Gražiabalsė buvo nuliūdusi, šiek tiek priblokšta nelaukto pralaimėjimo, tačiau aš neabejojau, kad pralaimėtas ne karas, o smulkus mūšis. Mano galva, šitam kare ji nuo eilinės jau buvo seniai užkopusi ligi karininkės (t. y. brigadininkės).

2.

Ankstų rytą skvere prie Suvalkų autobusų stoties pirmųjų šalnų apkandžioti iš pledų vaduojasi smulkūs lietuvių kontrabandininkai. Jie ką tik ant suoliukų praleido bemiegę naktį prieš turgaus ir kitų prekybinių taškų apsiaustį. Šalia mėtosi išgertos degtinės buteliai, kažkas pjausto dešrigalį pusryčiams. Kontrabandininkų nekamuoja pagirios, darbo dieną jie pradeda žvalūs it agurkėliai. Žvelgdamas į „krepšininkų" ryšulius ir terbas (vyrauja arabų ir armėnų darbščiųjų rankų produkcija), aš galvoju apie naują lietuvaičio tipą, kuris neabejotinai laimingas galėdamas gyventi būtent tokį, pavojų kupiną, adrenalininį gyvenimą. Brigadose pirmu smuiku griežia moterys: „nėščios" pūpsančiais kapšiais ant diržo, neplautais išsitaršiusiais plaukais, prieš savaitę lakuotais nukramtytais nagais. Tai visiškai naujos lietuvės tipas: įžūliai agresyvios ir savaip artistiškos. Jos šneka grubiais vyriškais balsais, leksika ir intonacija primena ne graikų teatro atvejį, o „zoną" ir „chemiją". Jos yra šitos pasienio kontrabandos stiprioji lytis. Vyrai dirba išakais, patarnautojais, padavėjais. Dauguma jų Dievo nuskriausti, nes tikrieji Dainavos krašto sūnūs šiandien „varinėja" automobilių karavanus, ir tik varovo vieta vilkstinėje byloja apie tikrąją iniciaciją Nepriklausomybės bylon. Automobilių kapinių perkėlimas iš Nyderlandų ir Vokietijos prie sesės Baltijos yra vienas įspūdingiausių amžiaus pabaigos konceptualaus meno laimėjimų. Tarp miruolių, tiesa, pasitaiko ir įspūdingų sedanų, kuriuose rūkydama galėtų sėdėti manoji Gražiabalsė. Aš jai nepagailėčiau nieko – tokiam balsui bei ryžtui nusilenktų ir Kymantaitė su Nosevičiūte.

3.

Grįžtu į Lietuvą („Aš pasiilgau Lieee...") lenkų autobusu „Baltstogė–Vilnius". Už nugaros du bajorai geria degtinę: šlėktos inžinieriai vyksta pasidalyti su mužikėliais patirtimi, kurios sėmėsi Paryževe. Po krėslais

ligi dantų džinsuotos rusakalbės išslapsto nesuskaičiuojamas dėžes su tirpiu buljonu: sultinio vienišam keliauninkui užtektų ligi neužtarnautos pensijos. Kažkas ėda silkę tiesiai iš skardinės, vėliau neatsargiai išlieja skystį, ir vairuotojas pasuka prie ežerėlio mazgoti dvokiančio autobuso grindų. Trečią (!) butelį įpusėję bajorai kreipiasi į lietuves be užuolankų: „Ponios kontrabandininkės, ar nesutiktumėt..." *Hic et nunc*. Pagaliau – siena. Prieš pusmetį iš lenkų pusės maršrutinis autobusas ją perskrosdavo it karštas peilis sviestą. Šiandien viskas kitaip.

Po akademinės valandos pasirodo tas pats biblinis muitininkas. Apžiūrėjęs atrakintas bagažines, jis pakyla į autobusą ir klausia: „Kieno tos dėžės ir didieji krepšiai?" Išlipę keleiviai niekaip „neatpažįsta" savojo bagažo. Dar po pusvalandžio beveik visas krovinys atsiduria ant grindinio. Prasideda atpažintų krepšių ir dėžių apžiūra. Rusakalbės vežasi toną, jeigu ne daugiau. Muitinė jas „perdeklaruoja" – belaukdami stebime nesibaigiančią varovų vilkstinę į Lietuvą: muitinės garbei reikia pasakyti, jog su automobiliais ji tvarkosi daug greičiau negu su „krepšininkėmis". Baigiantis antrai apžiūros valandai, klausiu vairuotojo: „Kada būsime Vilniuje, pone?" Išdidus lenkas neatremiamai logiškas: „Kai atvažiuosime į jį". Tuoj už sienos prie mūsų prisigretina firminis autobusėlis. Tai rusakalbių berniukai – Lazdijuose jie pasikrauna dėžes su buljonu, mergaites ir kitą vertingą krovinį. Operacija „X" baigta. Dar keli laimingieji nori pasinaudoti stoties tualetais, tačiau abi išvietės neveikia. Paėjėję kiek į šalį, patręšia Lietuvos žemę.

4.

Laukiate moralo? Dorovinio nurodymo? Pasmerkimo? Laukite. Eilė ilga, o muitininkas niekur neskuba.

Findesikliškės*

I.

Gražiausioji Lietuvos jaunoji poetė, su kuria niekados nebegalėsiu turėti romano: senų krienų vieta po smėliu. (Nors ką tik rengiausi apie ją parašyti: „Liauna it viksva smėlyje".) Plonalūpė išlenktais antakiais, kokias savo piešiniuose ir graviūrose išpažino Henri Matisse. Būkime atviri – nevengdavo ir Picasso su Modiglianiu. Amžiaus pradžia jai būtų garantavusi antkapį iš didžiųjų meistrų litografinio akmens, tuo tarpu pabaiga težada tik fotomodelio karjerą žurnaluose piniguočių žmonoms. Tačiau ji kratosi tos puikios karjeros: nors ir nebūdama garsių rašto ir proto žmonių dukra, trokšta mėtyti filisteriams žodžių kaulus. Archetipinis visų jaunų poetų noras! Deja, nė vienas miesčionis dar nepaspringo nirtulingų posmų ašakomis. Lietuvių poezijos Mis skaito nuo jaudulio kiek prikimusiu, tačiau įsakmiu (valdingumas būdingas visoms autentiškoms gražuolėms) balsu: *„Šlapimo tvaikas iš ryto / man gardžiau už bijūnus / kvepia"*. Štai taip, maironietės ir maironiečiai. Senas krienas nesėkmingai bando prisiminti, kaip kvepia tos šviesamėgės gėlės, išaugančios iki 150 cm. Prieš akis iškyla per du šimtus rūšių daugiamečių gražiažiedžių romantiškais pavadinimais – „Garbė motinai", „Skeivienės vėlyvasis", „Virgilijus" (turbūt tenoro garbei). Vėsūs sunkiasvoriai žiedai siūbuoja panosėje, bet kvapo... negirdėti. Taip kažkada marksistas Marquez kamavosi negalėdamas prisiminti žydinčio vaikystės krūmo kvapo. O gal atmintis iš viso neišsaugo kvapų?

Kitą akimirką kažkas sukirbėjo šnervėse – tarsi pakalnutės, lyg ir alyvos... Tame mišinyje galbūt ir slypėjo tikrasis bijūno gaivumas. Net J. D. Salingerio Badis, prisimindamas savo genialųjį brolį ir poetą, savižudį Simorą, pamini didįjį XVIII–XIX a. japonų poetą Issa, džiaugsmingai skelbiantį apie sode pražydusį pūstažandį bijūną (*fat-faced peony*). Ir čia pat priduria: *„Ar mes su tamstomis eisime žiūrėti į tą pūstažandį – kitas klausimas"*. Tai bijūnas pasirenka poetą, o ne atvirkščiai. Ta prasme Badis Glasas kartu su velioniu broliu ir Issa Kobayashi reabilituoja mūsų liaunąją viksvaitę: tema (t. y. šlapimo kvapas) pasirenka ją. Maironiečiai gali miegoti ramūs. Tad po trumpučio atokvėpio ji tęsia: *„Esu / iki kaklo / pripratusi / prie lindynių kekšių mantros"*. Skamba lyg iš neperskaityto, bet uždrausto

* *Fin de siècle* (*pranc.*) – amžiaus pabaiga.

Jurgos Ivanauskaitės romano. Žiūrint į skaisčiaveidę viksvaitę-vanagaitę tokiu atviru pareiškimu nelengva patikėti. Senas krienas tik susiima už galvos prisiminęs: šiandien amžiaus pabaiga, o „Skeivienės vėlyvasis" gardžiausiai kvepia senovės japonų poezijoje, kur Issa brėžia šerkšno ženklus: „*Turbūt anam gyvenime / Tu man sesuo buvai, / Liūdnoji gegute...*"*

2.

Lietuvių poetų ruduo Druskininkuose. Ledinėje miesto tarybos salėje, menančioje partinius bei Atgimimo (tada dar vadinto „persitvarkymu") valymus, tribūnoje su nuluptu herbu stovi anglų metalisto švarku vilkintis Gintaras Patackas (Kaunas) – sunkaus svorio Lietuvos poetinio bokso čempionas. Jis siūlo poetams imti į rankas „Kalašnikovus" ir eiti šturmuoti televizijos. Stiprių Patacko smūgių sukrėstas, rodos, į amžiną grogį pasiųstas, bet kažkodėl vis dar gyvas iš salės atsiliepia A. A. Jonynas (Vilnius): „Tu kalbi ne apie poeziją, o apie poeto gyvenimą". Atrėmęs išpuolį, rimčiausiu veidu pasaulyje Gintaras atsako Antanui Antano: „Poezija yra poeto gyvenimo dalis". Be šios scenos naujausioji lietuvių literatūros istorija bus nieko verta. Dar mažiau nieko verta ji bus be naktinių „Meilės lyrikos" (visai nesąmoningai parašiau kabutėse) skaitymų „Aido" kavinėje. Ten nuo erotinės (pradėjo Jūsų nuolankus tarnas RoRa) ir dar baisesnės (pabaigė tas pats Gintaras Patackas) lyrikos viena po kitos alpo silpnesnių nervų poetinių dulkių narkomanės, kurias ant neštuvų išnešdavo lietuvių PEN'o prezidentas ir *Kultūros barų* redaktorius. Užsimerkęs mačiau, kaip iš pavydo grabuose vartėsi Greimas ir Binkis, kurie kažkada pas Melngailį, pas Borisą... Istorinį vakarą vainikavo brolio Gintaro vinis į siuntinį: „Eik tu Navakui!" O paskui ir „almanachui".

3.

Jūs man kalbate apie kūrybą kaip poeto saviraišką (geriau jau sakytumėt „savirašką")? Eikite jau eikite. Saviraiška nėra poezijos atributas. Prigimtinė savybė, sąlyginis Dievo refleksas negali būti vadinamas šituo žodžiu. Nuo kada miegančiojo sapnas vadinamas sapnuojančiojo saviraiška? Arba kvėpuojančiojo alsavimas? Pamišėlio beprotybė? Valgančiojo kramtymas? Bėgiko (nepainioti su bėgliu) bėgimas. *Et cetera*. Eduardo Mieželaičio saviraiška – upėtakių gaudymas (muselininkavimas ar museliavimas?). Algimanto Baltakio –

---

* Vertė senas Kauno kinas Do Ka (Donaldas Kajokas).

„žagrininkų" (nepainioti su „žagarininkais") reabilitavimas. Kornelijaus Platelio – tarptautinių parodų užsienyje bei „Druskininkų rudens" rengimas. Sigito Gedos – sambo. Brolio Gintaro – eunuchų mušimas. A. A. Jonyno – motociklai ir baidarės. Lietuvos Aido Marčėno – švelnus vampyrizmas ir nekrofilija („Geras poetas – miręs poetas"). Almio Grybausko – šešėlinė diplomatija. Romo Daugirdo – klasikinis froidizmas. Edmondo Kelmicko – antikvariatas. Sigito Parulskio – nesibaigiantis atsisveikinimas su „desantūra". Kęstučio Navako – kurtuazija. O dabar visi drauge, drebindami skliautus: „Kur tu, Azija?". Kaip lauke šaukia, taip girioj atsiliepia: „Aš čiaaaa – gyvaaaaa..."

Kam skambina telefonas

1.

Nebylus it sfinksas telefonas gali sukelti metafizinį siaubą, o skambutis – įvaryti infarktą. Kartais atrodo, jog gyveni tik su telefonu, stojusiu žmonos, meilužės, geriausio draugo ir prižiūrėtojo vieton. Prieš užmigdamas spengiančioj tyloj lauki skambučio. Tamsos persmelkta kubinė erdvė įsitempusi kartu su išsitempusiuoju lovoje. Kėdės, krėslai, stalai pasiruošę šuoliui tarsi sprinteriai, laukiantys starterio šūvio. Jūsų žodis, drauge zumeri! Silpnesnių nervų damos pasiima telefoną patalan nelyg kates ar šunis. Jos glosto greit įšylantį plastiką, liečia ragelį lūpomis, deda tarp kojų ir meldžia Aukščiausiąjį vieno vienintelio skambučio. Vargšės, įsikibusios nuogo gyvatiško laido, lengvai apsivejančio aplink kaklą, jos iš nevilties pačios mėgina surinkti numerį, bet nagas įstringa diske. Pagalbon ateina technika ir dizainas, dovanojantys nešiojamus aparatus su mygtukais. Iš saunos, automobilio ar akcininkų susirinkimo tu gali paskambinti žmonai ir paprašyti palikti lėkštę sriubos. *Okei*, – atsako ji, nors kažkodėl esi tikras, kad barščius jau išsrėbė dvimetrinis iš Prezidento apsaugos ar nepraustburnis iš *M-1*. Todėl kartais geriau, kai būna nuolat užimta arba niekas nekelia ragelio. Vienas mano pažįstamas savižudis paliko paprastą ir aiškų raštelį: „Aš tau skambinau, bet tavęs nebuvo namuose". Ir pasikorė.

2.

Kai paryčiais parsvirduliavęs namo atrasdavai virtuvėje po gaubtu tavęs belaukiančius gimdytojus, jų priekaištai skambėdavo maždaug taip: „Nejaugi negalėjai paskambinti, sūnau?" Ne, negalėjau, nes jūs nuo mažens mokėte mane nemeluoti (be to, ten nebuvo telefono), o lengvosios nuodėmės, kaip žinome, veda į sunkiąsias. Telefonas tarsi sutvertas nekaltam melui, bet aš geriau renkuosi kaltą tiesą. Čia prisiminiau mėgstantį išgerti chirurgą M. (nepykit, daktare), kurio antroji žmona telefonu užuosdavo alkoholio rūšį ir pasakydavo gėrimo pavadinimą. Dar gražesnė istorija nutiko to chirurgo skyriaus vedėjui, kurį buvę pacientai užpelengavo šokantį su panele vėliau sudegusiame Palangos restorane. Jie puolė skambinti jo žmonai į Vilnių, klausdami, ar ji nenujaučianti, kur dabar esąs jos vyras. „Kaip tai kur, – atsakė žmona. – Guli šalia manęs ir skaito laikraštį." Patys klaikiausi, žinoma, yra girti naktiniai skambučiai, kurių nebeprisimeni

rytą. Euforiški įkaušusių vyriškių bandymai restauruoti išblėsusius jausmus ir susigrąžinti moteris, kurios tau seniai nebepriklauso ir galbūt niekad nepriklausė. Japonai turėtų išrasti tokį aparatą, kuris, sugerdamas alkoholio garus, užfiksuotų baudas už sentimentalumą. Seimas galėtų priimti įstatymą, leidžiantį moterims paduoti į teismą buvusius vyrus ar meilužius, kurie įsiveržia į jų naujus gyvenimus šmėkliškais balsais iš praeities, iš nebūties, iš Hado.

3.

O kaip jie klausydavosi mūsų pokalbių! Mūsų tyčinių provokacijų, blevyzgų, spąstų durniams! Kaip jiems prisegdavo antpečių žvaigždutes už tai, kuo nieku gyvu negalėtų patikėti sveiko proto ausys! Kaip mūsų raudos ir išsiskyrimų striptizai virsdavo jų raportais vadovybei! Kaip mūsų purvini baltiniai šilku priglusdavo prie jų paradinių uniformų! Kaip jie masturbuodavosi klausydamiesi mūsų naktinių išpažinčių! Kaip jie skambindavo vieni kitiems, vapėdami puse lūpų: „Čia ne telefoninis pokalbis, kapitone..." Kaip juos laidodavo telefono būdelėse vietoj karstų! Kaip jų paminkliniuose akmenyse išgraviruodavo slaptažodžius vietoj citatų iš Biblijos! Kaip jie nugarmėdavo į pragarą, kuriame tegalima paskambinti pačiam sau!

4.

Ar Lietuvoje jau veikia telefoninio sekso tarnyba? Ar daug bedarbių artisčių ir mokytojų ten dirba? Ar Valstybinė lietuvių kalbos komisija patikrina kandidates? Ar jos nepatiria terminijos sunkumų? Ar vadovybė nagrinėja tekstus ir nurodo trūkumus? Ar ten esama Antikos specialisčių? Ar jas konsultuoja Lietuvių kalbos instituto daktarai? Ar jūs nenorėtumėte ten dirbti, ponia? Ar jūsų taisyklinga tartis? Ar jūs tikrai suvalkietė? Ar nusidėjimas žodžiu yra nuodėmė? Alio, aš geidžiu tavęs, verbaline erotomane!

5.

Telefonas, kuriuo skambino rusų poeto dramblys, mūsų gyvenime pats virto drambliu ir išstūmė iš buto šeimininkus. Tiesa, dar gyvas kitas klasikas, prieš ketvirtį amžiaus nesėkmingai mėginęs prisiskambinti mylimajai. Jo lyrinis subjektas (įtariu, kad po gero gramo) stovi senoje dykvietėje ir kažkelintą sykį paleidžia į laidų kosmosą herbu vainikuotą varioką, beviltiškai trokšdamas išaukštinti susijungimo akimirką. Deja, tam, kursai nepajėgia savimi pakeisti viso pasaulio, paprastai belieka sukti ir sukti grublėtą telefono diską tarsi stalą spiritistiniame seanse, kol šmėkla atsilieps aidu paskutiniams

zumerio šaukiniams vidurnaktį. Jeigu atpažinote balsą, paskambinkit man, aš padeklamuosiu dar. Iš mano burnos į jūsų ausies kriauklę, madam. Pavyzdžiui, Džoną Din Doną: „Nėra žmogaus, kuris būtų atskiras Abonentas; kiekvienas esame gabalėlis Sistemos, telefonų tinklo dalis; jeigu Ranka bent laidą nutrauktų, Europa mažesnė taptų; taip pat jei užlietų Telefono stulpus arba nugriautų Ryšių ministeriją – tavo draugų arba tavo paties; kiekvienos telefonistės mirtis nusineša dalelę manęs, kadangi aš priklausau Abonentų sąrašui. Ir todėl niekados neklausk, kam skambina telefonas: jis skambina tau".

6.

Socializmo gadynės teatro kritikai mėgdavo pašiepti modernistus režisierius: toks pseudonovatorius galėtų ir telefonų knygą pastatyti. Viešai prisipažįstu, kad Vilniaus miesto telefonų tinklo abonentų sąrašas *Vilnius'80* tebėra mano stalo knyga. Tiek vandens nutekėjo, pasikeitė telefonų numeriai ir gatvių pavadinimai, išvažiavo paskutiniai žydai, o kai kurių abonentų pavardės tebeskamba it gražiausia poezija. Kur jūs dabar, draugponiai Plūke, Pliuste, Stotlande, Sanda, Varvali? Kur jūs, ponia Gongapševiene? Ir jūs, Tolete, Špize, Ulinda, Venclova T., Charaberiuše, Ajole, Vinderganze! Ir tu, Minsteri, Vekerote, Kešanidi, Urlike, Šub-Gamer! Ir jūs, madam Aladova! Ir jūs, drauge Žiny! Krivošapka! Krivochat! Koston! Trūksta Kafkos, bet yra Kadišas. Kaip rašė išmintingasis Jan Kott, telefonas dar skamba, bet kitame gale jau niekas neatsiliepia. Ir niekada nebeatsilieps. Pypt – pypt – pypt...

Pasaulio pabaiga Grigiškėse

I.

Ukrainoje savo Baltąją bažnyčią įkūrusio moteriškosios giminės Kristaus (liet. Kristės) vis nukėlinėtos pasaulio pabaigos dieną visoje Lietuvoje kaukė sirenos. Sostinėje – gana nedrąsiai (valdančioji partija nujaučia, kad net priverstiniai ar planuoti oro drebinimai tautos seismografo bus užrašyti infarktiniu tikslumu), ūkanotame pajūryje – nerimastingai, o provincijos miesteliuose – tiesiog kraupiai. Vakare „Panorama" parodė metų reportažą iš Grigiškių: tarp kaukėtų „arų" ir „vilkų" stovėjo žilaplaukis žmogeliukas su antrankiais, atkeliavęs tiesiog iš Sauliaus Šaltenio prozos. Neabejoju, jog Seimo klasikas aprašys jo ilgą paltą su bebro apykakle. Ką baisaus padarė senstelėjusį angelą primenantis Grigiškių gyventojas? Dabartinės Lietuvos kontekste – mažiau negu nieko. Tiesiog šaudė iš senobinio karabino norėdamas apginti savo orumą, kūniškumą ir būsto neliečiamybę. Iš reportažo turėjo paaiškėti, kad šaudė visai be reikalo, bet mes, deja, esame laisvi tuo nepatikėti. Atvykęs specialaus reagavimo būrys puolė angelo būstą – mėtė ašarines granatas, laužė duris, veržėsi pro langus. Nenustebčiau sužinojęs, kad buvo panaudoti sraigtasparniai, lengvieji tankai ir snaiperių veizolai. Ekrane matėme išdegintą butą, kuris priminė Maskvos Baltuosius rūmus po demokratų šturmo. *Tvinpykso* personažas, ačiū Dievui, išliko gyvas (vienas atsilaikė prieš visą batalioną!), net jo paltas su bebro apykakle, pasisiūdintas, ko gero, paskutiniaisiais Chruščiovo eros metais, atrodė kaip naujas. Sensacingo reportažo autorius ypač jaudino, ar strielba buvo užregistruota: žmogus šito nežinojo (neabejoju, jog sakė tiesą). Paklaustas, kodėl šaudęs, irgi nesumelavo: gynėsi nuo užpuolikų (ką tik ekrane regėjome pelenų ir degėsių krūva virtusį jo butą bei pačius smogikus!). Kamera perbėgo bendrabutį primenančiu koridoriumi ir atsitrenkė į kaimyno veidą. Kaimynas paporino, kad tas pats žmogelis kažkada jau švaistėsi su kirvuku (klasikų apdainuotas lietuvio ir indėno ginklas) rankoje. Švaistėsi, bet nieko nenukirto. Tas daugiaduris koridorius buvo raktas. Mes žinome, kas vyksta tokiuose „bendrabučiuose" (žr. pastarąjį pranešimą apie žudynes Klaipėdos policininkų bendrabutyje). Mes žinome, ką vadinamasis paprastas darbo žmogus gali pasakyti ir padaryti žmogui ilgu paltu su bebro apykakle. Mes skaitome nusikaltimų suvestines ir teismo kronikas. Tad nieko nuostabaus, kad mirtinai išgąsdintas pagyvenęs angelas

nusprendžia gintis nuo sužvėrėjusio pasaulio iškeisdamas kirvuką į šaudyklę. Jis sėdi savo bendrabučio kambarėlyje ir laukia spyrio į duris. Jis laukia pasaulio pabaigos, apie kurią šaukte šaukia Kristė. Jis girdi, ką skelbia pensininkų ir žemdirbių lyderiai. Tremtinių lyderiai. Antisemitai. Mažųjų partijų lyderiai. Seksualinių mažumų lyderiai. Vieną gražią dieną jis ateina į protą ir sako: „Aš ginsiuosi pats, nes daugiau niekas šitam pasaulyje neateis manęs apginti. Tai bus paskutinė sprendžiamoji kova". Ir dangiškieji trimitai sutrimituoja. Ar angelas, be ateistų, gali turėti kitų priešų? Gali, jeigu vilki ilgą paltą su bebro apykakle. Tikro advokato vietoje nedvejodamas eičiau ginti Dievo užmiršto angelo, belaukiančio (tiksliau – sulaukusio) pasaulio pabaigos Grigiškėse.

2.

Kai amžinojo pavojaus sirenos Lietuvoje paskelbė apie nesibaigiančius manevrus, Bosnijoje pasaulio pabaiga jau buvo įvykusi. Tarptautiniuose forumuose pasigirdę niekada neklystančių lietuvių balsai pavėlavo vos ne dvejus metus. Naujojoje Europoje be sienų (tą idėją, be abejonės, pirmieji iškėlė ir netgi tam tikra prasme įgyvendino čigonai) taikus sambūvis bus įmanomas tik tada, kai kultūrų įvairovės bei multietninės aplinkos pripažinimas iš nesąmoningo lygmens („Nujaučiu, kad kitoks negu aš irgi žmogus, bet...") persikels į kasdienybę. Netgi marksistiniame judėjime internacionalizmas nebuvo toks visagalis, kaip įprasta manyti: jis gana greit įgavo karikatūrišką sovietinio „patriotizmo" pavidalą. O patrioto meilė, kaip žinome, visada akla. Apie jokią tautų tarpusavio pagarbą ar kultūrinį pliuralizmą Sovietijoje nebuvo nė kalbos. Kirgizas turėjo rašyti, o azeras dainuoti rusiškai, ir *basta*. Taip pat žinome, kokie nepageidautini buvo mitologijos ar net folkloro tyrinėjimai. Senovės apeigų bei ritualų restauravimas. Komparatyvistika. Tūlas mitologas būdavo kaltinamas nacionalinių aistrų kurstymu. Tikrieji internacionalistai būdavo bematant apšaukiami kosmopolitais. Klasinė sąmonė neapkentė įvairovės. Žinoma, tos įvairovės gali nemėgti ir folkloro fanatikas ar mitologas. Vien savąjį tautinį išskirtinumą pabrėžiantys „atradimai" yra to paties pavojingo ir atgrasaus uždarumo vaisiai. Netgi folkloro ansamblio ir roko grupės supriešinimas nėra toks nekaltas. Karas Bosnijoje yra tapęs urbanicidiniu, t. y. kaimiečių kerštu miestelių gyventojams, išpažinusiems jau ne kaimo, o pop kultūrą, „intervedybas" bei „amerikonizmus". Provincialo istorijos mokytojo suformuluotą regioninio ir etninio išskirtinumo idėją su malonumu pasigauna Maskvos genštabo auklėtiniai (tiesa, juos buv. Jugoslavijoje

sėkmingai pakeičia įvairaus plauko psichiatrai ir net poetai!). Ne ką geriau čia atrodo ir tituluoti mokslo vyrai – Didžiosios Serbijos idėja užgimė akademikų makaulėse ir virto Mokslų Akademijos oficialiąja doktrina. Sakysite – ir vėl Maskvos Ranka. Leiskite suabejoti.

3.

Kur Europos bendrabučio chaose mes turėtume „įmontuoti" mūsų vargšą šaulį su bebro apykakle? Akivaizdu, kad šitas žmogus visą gyvenimą buvo KITOKS. Neapykanta kitokiam yra didžiausių blogybių šaltinis. Sakote, visi čigonai – vagys, visi lenkai – spekuliantai, visi rokeriai – satanistai, visi menininkai – pederastai, o žydas apgaus nė nemirktelėjęs? Atsikvošėkit, kol nevėlu.

Kas penktas

1.

Kiekvienąsyk ištiesdamas kojas poliklinikos dantisto kėdėje rizikuoju ne mažiau už broliškai injekcijai nepakeitusį adatos narkomaną. Tą patį turėtų išgyventi ir į kraujo perpylimo įtaisą žvelgiantis nelaimėlis, rizikuojantis, ko gero, labiau negu aršus aštrių pojūčių mėgėjas kvapnios ir elastingos tailandietės (-iečio) glėbyje. Ne, niekas manęs neįpareigojo kalbėti nėščiųjų mirtimi vardu. Pasaulinės AIDS dienos irgi nešvenčiau, tik vidurnaktį, su pilotu rankoje perbėgdamas palydovinės TV programų kanalais, mačiau virtinę Naujojo Osvencimo kūnų ir akių. Gęstančių vyrų sukaupti judesiai, netvirti skrydyje palūžusių paukščių žingsniai žeme, tragiškas mumijų getas... Ir ta perregima mirštanti mergytė, kuriai garsus amerikiečių baletas rodo paskutinį *Spragtuką* jos atodūsio ilgumo gyvenime. Vienai vienintelei žiūrovei! Šis vaizdas mane išvedė į šokio erdvę, kurioje AIDS atsakančiai pasidarbavo surūdijusiu dalgiu: per metus publika atsisveikino su dviem XX a. baleto korifėjais – klasiku Rudolfu Nurijevu ir modernistu Jorge Donnu. Nežaboto temperamento baškiras su sabalų kailiniais ant nuogo kūno, kolekcionuojantis saulėlydžius brangiausiuose pasaulio kurortuose, ir Maurice'o Bejart'o dieviškasis klounas, tylenis su Rilke's tomeliu kuprinėje, kurią padėjau nešti vieną drėgną 1987-ųjų birželio naktį Vilniuje.

2.

Jorge Donn (tikroji pavardė – Itovič) Lietuvoje mėgino ieškoti savo šaknų, pirštu badė žemėlapį, kur turėjo būti magiška vietovė Ūta. Dar viena emigrantų atžala, ieškanti Šventaragio slėnio, Pasaulio centro, mistiško gamtos įsčių dvelksmo. Mes, keli Gyvačių klubo (žr. Cortazaro *Žaidžiame „klases"*) nariai, vertėjos Mašos Zoninos kilniadvasiškai pasikviesti į pagalbą, bandėme paaiškinti tykiajam Donnui, kad galime be vargo parodyti Žydiškes, o Ūtos*, deja, ne. Mes netgi atradome bendrų pažįstamų šioje ašarų pakalnėje, ir Jorge, stovėdamas ant Dzeržinskio tilto, lyg tarp kitko pareiškė, kad kas penktas Žemės rutulio gyventojas yra pažįstamas su kitu Kaspenktuoju.

---

* Jorge Donn, be abejo, ieškojo Ūtos kaimelio šalia Inturkės bažnytkaimio (Molėtų r.). Dar viena Ūta yra 27 km į rytus nuo Marijampolės. Neatmetu prielaidos, kad Itovič iš tikrųjų yra Ūtavičius.

Pasibaigus paskutiniajam *Malraux, arba Dievų metamorfozės*, spektakliui, kur vilniečiai galėjo grožėtis ne tik genialia Bejart'o choreografija, bet ir Versace's kostiumais, išsivežėme Donną vakarieniauti pas futuristo sūnų Fr. Marcus'ą. Paprašytas iš anksto pasirinkti meniu, didysis šokėjas mandagiai atsakė: „Užteks daržovių". Buvau priverstas pastatyti žvaigždę į vietą: „Daržovės Sovietų Sąjungoje neauga". Vakarienės šurmulyje (šeimininkas daržovių vis dėlto surado!) Donn beveik nekalbėjo, mįslingai šypsojosi ir atgijo tik pašnekesyje su Arvydu Saboniu, įrodinėjusiu, jog už 8 m nuskrieti galima ir be anabolikų pagalbos. Šokėjas ir šuolininkas puikiai suprato vienas kitą – pašaukimo ir režimo įkaitai, gyvas priekaištas mums, žemės traukos niekaip neįveikiantiems vabalams. Valgomasis skendėjo gėlėse (taip premjeros kartais primena budynes), kurias glėbiais į VAOBT sceną sunešė Bejart'o ir Donno gerbėjai, nuo šaltos rusiškos degtinės įšilęs Donn sviedė šalin džinsų švarkelį – tautietis diplomatas jau rikiavo mus atsisveikinimo kadrams. Nežinau, ant kokių Maskvos sienų nutūpė tie grupiniai foto su žvaigžde, t.y. žmogumi, nebepriklausančiu sau. Tą vakarą Donn patikėjo mums ką tik japonyčių susuktą filmą, kuriame jis atlieka garsiausius monologus iš Bejart'o opusų. Leidimas pažeisti autorines teises buvo geriausias draugiškumo įrodymas. Filmo pabaigoje prie didžiulio kryžiaus kalamas Dievo klounas šaukia abejingam pasauliui: „Aš myliu jus!" Vacos Nižinskio dienoraščių ir paskutiniojo jo koncerto 1919 m. sausio 19 d. įkvėptas Bejart pastatė šią siuitą-improvizaciją savo mylimiausiam šokėjui ir bendražygiui, kurio menas antrojoje mūsų purvino amžiaus pusėje pribloškė aukščiausia švaros gaida. Marionetės virsmas pusdieviu yra svarbiausias teatro alibi Visagalio akivaizdoje. Po vakarienės palydėjau Donną į viešbutį. Ligi šiolei regiu jo išbalusį veidą, šviesių plaukų kupetą su kasele, matau Spragtuką, nukaukšintį per balas nejaukaus saugumo bastiono link. „Kuprinę, Jorge, tu pamiršai kuprinę!" – šaukiu pavymui, kažkodėl negalėdamas pajudėti iš vietos. Jis atsigręžia ir neskubėdamas sugrįžta, pabučiuoja mane į kaktą ir po akimirkos su gladiolių stirta pradingsta blausiame „Lietuvos" vestibiulyje. Kitą dieną dar įmeta sidabrinę monetą į Vilnelę, galbūt nujausdamas, kad sugrįžimo fantas iš tikrųjų yra pirmasis obolas. Galimas dalykas, tykusis Donn tada jau buvo infekuotas.

3.

Skaitau ir negaliu patikėti savo akimis: „Vakar Sargio šventėje mane sumušė policininkai ir maudėsi mano kraujyje, o aš jiems nepasakiau, kas aš toks", – susijaudinęs *Lietuvos ryto* korespondentui

pasakoja infekuotas lietuvaitis. Ne itin stilinga frazė slepia tikruosius policininko įniršio motyvus. Motyvai apskritai Lietuvoje nieko nebejaudina: reporteriai eina lenktynių, kas daugiau pateiks kraupios smurtinės informacijos. Deja, informacija be motyvacijos dažnai lieka nevisavertė. Tradiciško „Kodėl?" niekas tradiciškai nebepaklausia. Akivaizdu, kad joks Žmogaus teisių gynimo komitetas sumuštajam neateis į pagalbą (muša juk policija, o ne milicija!). Ši žinutė privertė prisiminti kiek senesnę – beveik prieš trejetą metų viena žurnalistikos baruose prakutusi gydytoja *Gimtajame krašte* (!) rašė: „Aš neduosiu nė vienos kapeikos kovai su AIDS, nes nenoriu kliudyti gamtai jos didingame apsivalymo darbe, gaila, kad gamta negali to padaryti visiškai tobulai (dėl ko mes patys kalti), tačiau aš neduosiu aukos net AIDS užkrėstiems vaikams (*sic! – RoRa*), nes manau, kad taip padariusius medicinos darbuotojus reikia priversti dirbti tų vaikų labui visą likusį jų gyvenimą". Pamenu, kad perskaičius šį sąmonės srautą mane ištiko šokas. Šokau skambinti pažįstamiems medikams. Niekas nepanoro atsakyti kolegei. Tylėjo kunigai ir vienuoliai, karitietės ir piktapročiai filosofai, sielų inžinieriai ir psichologinių tarnybų budėtojai. Suprantama, tuo metu visa mūsų darbšti tauta sprendė gyvybišką nacionalinės estetikos problemą: kuris iš dviejų gražesnis – Sugrąžinęs Katedrą ar Atstatęs Nepriklausomybę. Gigantų ir ciklopų grumtynėse kažkokia neaiški (atrodė, jog tėra viena – už Tėvynę) mirtis buvo mažų mažiausiai įtartina. O šiandien? Ar Lietuvoje daug šitą ligą suvokiančių medikų? Juk pirmiausia nuo jų laikysenos priklauso infekuotojo psichinis komfortas. Ar medicinos studentams kas nors aiškina, jog jie privalės išmokti ne padėti išgyventi, bet padėti numirti? Padėti viruso nešiotojui ir ligoniui įveikti mirtinos ligos pagimdytą baimę. Eikime dar toliau. Ar mes pajėgūs suprasti, kad AIDS – pats tikriausias krikščionybės išbandymas? Neapkenčiant nuodėmės mylėti nusidėjėlį. Štai klausimas koksai.

4.

AIDS epochoje labiausiai rizikuoja vampyrai.

1994

Kur veda poeto barzda?

1.

Mūsų karta anapus vandenyno turėjo tris pribuvėjus, godotojus, karalius, kurių dovanos ne tik įrėmino ją chronologiškai, bet ir išpranašavo jos dvasinę topografiją, visas aukštumas bei nuopuolius. 1951-aisiais pasirodė didžiojo atsiskyrėlio Jerome'o D. Salingerio *Rugiuose prie bedugnės*, o „keistas, vienišas, pamišęs katalikų mistikas" Jack Kerouac užfiksavo savo odisėją *Kelyje* (žėrinčią šios knygos recenziją yra parašęs Bronius Radzevičius), išspausdintą tik po šešerių metų. 1956-aisiais artimiausias *the beat generation* „tėvo" Kerouaco bendražygis Allen Ginsberg „Miesto žiburių" leidyklėlėje San Franciske išleido įvadą į Amerikos nuodėmių katalogą – poemą *Staugsmas*, kurią buvau pradėjęs versti vieną lietingą 1972-ųjų rudens popietę Vilniaus universiteto profesorių skaitykloje (vos neparašiau – skaistykloje). Per klaidą išliko žalio popieriaus skiautė su juodo rašalo krešuliais – parkeriais rašantys jau ir tada buvo tarsi kokios kaligrafų sektos ar seksualinės mažumos nariai. (Šiandien, žinoma, jais tik pasirašoma: sutartys, ketinimų protokolai, mirties nuosprendžiai.) Ginsberg, piešdamas pragariškus nacionalinės pasąmonės vaizdus, sudėjo litaniją geriausiems savo krašto protams, pakąstiems beprotybės, alkaniems, isteriškiems, nuogiems, kurie *„sukūrė didžiąsias savižudybės dramas bute ant granitinio Hudzono kranto po plūstančia tamsmėlyne karo metų mėnulio šviesa, ir lauras jų galvas užmarštyje vainikuos"*, kurie *„staugė sukritę metro ant kelių ir nustumti nuo stogų mojavo genitalijomis ir manuskriptais"*. Vietoj paskutiniojo „ir" aš sakyčiau „it". Ir sukeisčiau daiktavardžius: *„manuskriptais it genitalijomis"*. Štai taip.

2.

Vos budistų vienuoliu nevirtusį amerikiečių poetą prisiminiau dardėdamas anglies kasykla paverstu Lietuvos Respublikos (neparašyti – Transsibiro) vagonu iš Poznanės į Vilnių kilniaširdžio kovo pradžioje ir skaitydamas lenkų PEN klubo valdybos kreipimąsi į visus geros valios autorius. Krokuvos žurnalas *NaGlos* savo bibliotekėlėje išleido minėto bitnikų anarchisto eilių rinkinį *Pažįstamieji iš ano pasaulio*. Įsikišus įtakingoms jėgoms (matyt, veikė ne tik valdžios, bet ir Bažnyčios ranka), buvo liepta sulaikyti 4000 knygos egzempliorių ir pagrasinta nutraukti tiek bibliotekėlės, tiek ir paties žurnalo leidi-

mą. Įdomiausia, kad knyga jau buvo atsigulusi ant prekystalio! Kas užkliuvo cenzoriams? Be abejonės, poeto laisvė būti ne tik žydu, narkomanu, bet dar ir žydru. Šitos „trejybės" rapsodas Ginsberg niekada ir neslėpė, tarsi patvirtindamas Marinos Cvetajevos žodžius, jog *„šiame krikščioniškiausiame iš pasaulių visi poetai – žydai"*. Lenkų PEN klubo valdyba tokiam požiūriui nedviprasmiškai pritarė, dar daugiau – bet kuriuo žodžio laisvės pažeidimo atveju prašė įsikišti ir kitų šalių PEN narius. Nežinau, kaip pasielgtų tokioje situacijoje jų kolegos Lietuvoje. Per daug nenustebčiau, jeigu daugumai Alleno Ginsbergo vardas apskritai nedaug ką tesakytų. Dėl to, žinoma, ir aš jausčiausi kaltas, prieš dvidešimt metų užmetęs pradėtą *Staugsmo* vertimą, o tiksliau – staugsmą. Tada man rūpėjo visai kiti vertimai – pavyzdžiui, iš akių kalbos į odos kalbą.

3.

Su Allenu Ginsbergu likimas suvedė 1985 metų lapkričio 21 dieną. Vilniuje vyko tradiciniu tapęs SSRS ir JAV autorių susitikimas, į kurį vietos faunai patekti nebuvo jokių šansų (tautai atstovavo flora!): berods, net pats tėtušio Hemo vietininkas Marijos žemėje Romualdas Lankauskas liko stirksoti lauke už durų. Išgelbėjo Juozas Pocius, pranešęs, kad gyvi dievai aplankys Jaunimo teatrą – Arthurui Milleriui rūpėjo parodyti kolegoms kortą, ant kurios jis buvo pastatęs. Toji korta buvo Nekrošius, o spektaklis – *Pirosmani, Pirosmani*. Sėdėjau per kelias eiles nuo gyvųjų klasikų (vos neparašiau – didvyrių) plikių su Samo Shepardo knyga *Rolling Thunder Logbook*, kurioje aprašinėjamos Bobo Dylano gastrolės Naujojoje Anglijoje, ant kelių. Tose gastrolėse Dylaną palaikė Allen Ginsberg ir Joan Baez. Knyga buvo iliustruota puikiomis bardų nuotraukomis. Per du žingsnius sėdintis Ginsberg buvo nepanašus į savo atvaizdus. Šalia tvirto kaip uola Millerio bitnikų dainius atrodė kažkoks iškleręs ir išsibarstęs, primenantis ne biblinį pranašą, o nematomų rankų tampomą marionetę. Per daug nenustebčiau sužinojęs, jog tai buvo Šivos ar net paties Likimo rankos. Įspūdingiausiai atrodė aukšta metro kakta – svarbiausioji raukšlių upių išvagoto gaublio dalis. Ir akys – apmirusios medūzos po apvalių plonarėmių akinių ledu. Dabar nepamenu, ar bardo galvą puošė vitmeniška barzda. Berods, jo veidas Vilniuje buvo nuogas. Po spektaklio nedelsdamas prišokau prie jaunystės stabo, kuris greitu, bet netvirtu žingsniu judėjo užkulisių link. Laimė, tos krypties jam niekas negalėjo tiksliai nurodyti, nes vienintelį orientyrą – spintos didumo Millerio nugarą – it plaustą su savimi nusinešė rūbinėn plūstanti žiūrovų minia. Gyvenime esu

matęs tris milžinų nugaras. Viena priklauso Valstybės Prezidentui, antroji – didžiausio privataus namo Palangoje savininkui, o trečioji – buvusiam Marilyn Monroe vyrui. „Klausyk, – nutraukė mandagių banalybių srautą Ginsberg, – tie personažai scenoje – gyvi žmonės ar simboliai?“ (Šiandien, po Puškino *Maro*, kurį parašė Nekrošius, aš žinočiau, ką atsakyti.) „Gyvi“, – užtikrinau maišto genijų. – „Vadinasi, toks dailininkas gyveno iš tikrųjų?“ – „Taip, tai gruzinų Henri Rousseau“. – „Ar yra kokių nors albumų, žmogau?“ Ir čia aš praleidau vieną fantastiškiausių progų gyvenime. Užuot pažadėjęs pristatyti reprodukcijas tiesiog kitą rytą, ėmiau kažką veblenti apie valiutinį „Beriozkos“ knygyną Maskvoje. Maskva Ginsbergo nedomino. „O ką čia laikai rankoje?“ – staiga paklausė jis, vis dar tebeieškodamas Millerio nugaros. „Tai knyga apie Bobo Dylano ir jūsų gastroles“. – „Niekad nebuvau matęs“, – pasakė knygos personažas, sklaidydamas lapus. Beveik išsyk atsivertė savo nuotrauką: per visą puslapį išsišiepęs akiniuotis ilgomis žirklėmis kirposi barzdą. Staiga išsitraukė storą parkerį ir juodu rašalu išvedžiojo: *For Roland Allen Ginsberg*. Plius data, be kurios joks rimtas autografas negalioja. (Kolekcininkų dėmesiui: turiu Claptoną be datos!) Tik dabar pastebėjau, kad mes stovime tuščiame teatro vestibiulyje. „Gaila, kad nėra Dylano. Jis irgi tau pasirašytų“, – pabandė pajuokauti Ginsberg. Staiga prisiminiau Artemijaus Troickio pasakojimą apie Dylano pasirodymą blokadinėje Brežnevo olimpiadoje. Vienu ypu išpyškinau jį Ginsbergui. Jevgenijaus Jevtušenkos (draugų vadinamo Jevtuchu) pakviestas, Dylan tikėjosi susitikti su senais rusų hipsteriais – taip jam buvo pažadėta. Kai bardas valanda prieš likiminį koncertą atvyko į Izmailovo kompleksą, salė dar buvo tuščia. Niekas nepasikeitė ir po pusvalandžio. Ir čia Jevtušenka pademonstravo imperijos magiškąją galią – po kelių telefono skambučių autobusai iš visų Maskvos viešbučių ir bendrabučių ėmė gabenti „hipsterius“ – tą vakarą nebudinčius olimpiados tvarkdarius, perrengtus mentus ir kareivius, komjaunimo aktyvistus ir saugumo genelius. Ir kai Bob Dylan išėjęs į sceną pakėlė rankas į dangų ir nepakartojamu švento ožio balsu užbliovė: „Broliai mano!“, tūkstantis jaunų imperijos prižiūrėtojų niekaip negalėjo suvokti („*vrubitsia*“), kokio velnio jie turi ploti priešais juos strikinėjančiam skrybėlėtam žydui, kurį mato pirmą ir paskutinį kartą savo operatyvine veikla vadinamame gyvenime. „Aš jam sakiau, kad be manęs ten niekada nevažiuotų, – sumurmėjo aiškiai nepatenkintas Ginsberg. – Bet juk tu žinai, Bob yra toks *unpredictable*.“ Ir tą pat akimirką bitnikų bardas išvydo tolumoje boluojančią Arthuro Millerio nugarą.

Nenuėjau su stabais į užkulisius. Nemėgstu Jaunimo teatro užkulisių. Kažkada, jaunystėje, ten sudužo mano širdis. O jeigu visai atvirai – buvo paprasčiausiai sudaužyta.

4.

Štai jie – visi trys – Sam Shepard, Bob ir Allen, parietę po savim kojas, sėdi šaltoje rudens žolėje pas „Ti Jean" (Mažojo Jacko), Johno L. Kerouaco, kapą. Į žemę įkastoje marmuro lentelėje parašyta: JIS GARBINO GYVENIMĄ. Dylan derina savo Martiną, o sandalėtas Ginsberg išsitraukia lūpinę armonikėlę. Lėtas bliuzas suvilnija kapinių vėjyje. Jie dainuoja paeiliui, improvizuodami „*žemei, dangui, dienai, Jackui, gyvenimui, muzikai, kirminams, kaulams, kelionei, Valstijoms*".

Tas paskutinis žodis mane ypač sukrečia. Kas iš mūsų šiandien galėtų sudėti bliuzą Lietuvai – ne, ne „didvyrių žemei", o nuogai, isteriškai, alkanai?

Kepurė ieško Jurgio

1.

Pro užuolaidų tiulį žvelgdamas žemyn matau, kaip gatvę pereina bankininkas su kūnsargiu. Abu elegantiški it rojaliai: su ilgais paltais, be baimės atidengę vėjui ir žiemos lietui pastelinius kaklaraiščius sniego baltumo marškinių fone. Net per atstumą žvilga jų itališki batai. Jeigu bankininko nepažinočiau iš veido, dar turėčiau spėti, kas yra kas. Tai naujo sukirpimo vyrai, kurių statusas reikalauja įgudimo spalvų, kvapų ir fasono reikaluose. Jie nebepasitenkina šiauriečiui tradiciškai svarbiu automobilių pasauliu, jie žino, kad šią žiemą apyvarton sugrįžta lakūnų mėgstami kiaušinio formos akiniai nuo saulės ir kepurės su ausinėmis. Kitaip tariant, mada tampa natūralia jų gyvenimo dalimi: gerai pasiūtas rūbas visada mielesnis. Taigi kepurė atranda Jurgį. Dieną naktį dirbdami su žmonėmis jie suprato, kad prieš suviliojant klientą jį būtina pakerėti. Jau maža vien tik būti, reikia ir atrodyti. Tikra moteris pirmus žvilgsnius visada juk meta į vyriškio rankas ir batus. Taip ir vakarietis: pirmiausia fiksuoja mūsų išorę. Nelyginant Stanislavskio sistemos auklėtinis (ir auka!) jis stebi ir nedelsdamas įvertina – dar neištarus pirmųjų mandagumo (irgi biznis!) formulių. Dėmesys išorei ir yra tikrasis naujųjų laikų ženklas. Paslaptis – ji visados išorėje, o ne viduje. „Jūs rengiatės kaip Amerikos profesorius", – sako pirmąsyk sutikta berlynietė, ir jos neklystanti akis siunčia signalą smegenų kompiuteriui, kurio ekrane ji jau skaito mano pomėgių, polinkių ir privalomų lektūrų meniu. („Meniu akimirką žavingą!" – mėgdavo kartoti vienas Vilniaus žydas.) Aš, toks nepanašus į kitus čia, ten esu tipiškas savo rūšies atstovas, lengvai klasifikuojamas ir padedamas „po stiklu" šalia tokių pat profesijos ir pašaukimo brolių su languotais švarkais, džinsiniais marškiniais, plačiomis, šimtmetį nelygintomis kelnėmis ir būtinai suvarstomais batais. Bendrųjų paskaitų metu mes dar galime išsitraukti iš kišenės padėvėtą peteliškę ar varlytę, tačiau per individualius užsiėmimus vietoj jos suboluoja tyšertas* (puristų dėmesiui: naujas amerikonizmas!).

2.

Anais pilkais laikais, kurių staiga ėmė ilgėte ilgėtis pulkas iškiliausių tautiečių, išsiskirti iš aplinkos buvo leidžiama nebent teatro sce-

* *T-shirt* – sportiniai marškinėliai trumpomis rankovėmis (*angl.*).

noje. Asmeninis stilius, arba sutapimas su mada, sinchroniškai įmanomas tik diplomatų ir ministrų atžaloms, būdavo tuoj prilyginamas politiniam aktui. Tiesa, tvisto eroje Europa (įskaitant ir Rytų) sukirpimo ir vyraujančių linijų prasme dar buvo gana vientisa, bet pokariui tolstant ir madai laisvėjant, mes nuo pastarosios ėmėme beviltiškai atsilikti. Lietuvoje vėlavo viskas: ir hipiai, ir pankai, ir japiai. Lietuvoje smarkiai vėlavo (ir turbūt pavėlavo) XX amžius. Tačiau mada, kaip vėluojanti sistema, nėra šito rašinio tema. Mus domina atvirkščias reiškinys: sistema, kaip savalaikė ir privaloma nykuma. Jos esmę geriausiai nusakė vienas Tbilisyje kvalifikaciją kėlęs kaunietis: „Iš lauko turi nekrist į akis, užtat viduj..." Saugus galėjo jaustis tik pilkas paukštis arba kamufliažo meistras. Nepaprasti paukščiai būdavo arba išgaudomi, arba paverčiami mechaniniais, t.y. prisukamais. Pasirinkimas iš esmės buvo vienas: arba išsižadėti savo giesmės, arba meistriškai sutapti su aplinka. Tie, kurie bet kokia kaina buvo linkę pabrėžti savo nepriklausomą stovėseną, sunaudodavo itin daug kūrybinės energijos ir greitai išsikvėpdavo. Merab Mamardašvili kažkada palygino šnipo ir kūrėjo situaciją, pabrėždamas tą patį: sutapti su aplinka! Pagalbon jis pasitelkė netgi Flaubert'ą, sakiusį, jog asmeniniame gyvenime jis tikras miesčionis, o tai suteikia absoliučią laisvę literatūroje. Taigi reikėjo išlikti nematomam, neprarandant vidinės laisvės. Romantinė nuostata gyvenime elgtis kaip scenoje brandaus socializmo gadynėje buvo iš anksto pasmerkta. Teatro atributai (povo plunksnos, gaidžio pentinai, kariūno akselbantai, genijaus aureolė ir t.t.) pražudė ne vieną išsišokėlį. Netgi partijos bilietas daugeliui buvo ne politinio apsisprendimo ženklas, o socialinio draudimo polisas.

3.

Mums visados vaidenosi, kad išnykus (vos neparašiau – pakilus) Geležinei uždangai, Vakarams visų pirma parūps mūsų idėjos, projektai, iškentėti opusai. Tačiau idėjomis ir visais įmanomais jų įkūnijimais pertekusiame pasaulyje prekiją labiau domina pats autorius. Ne tik kūrinys, bet ir kūrėjas tampa preke. Imidžas yra biznio (t.y. tikrosios ekonomikos) dalis. Kategorijų kategorija! Autoriaus elgsena, kalbėjimo būdas, apranga atneša dividendus visiems, pastačiusiems ant jo (ir tik tada ant jo kūrybos) kortos. Taip patvirtinama garsioji Picasso tezė: „Svarbu ne ką žmogus daro, o kas jis yra". Veidas ir maniera, šokiruojanti mintis ir ekscentriškas gestas įveikia tekstą: įrėminimas nugali paveikslą. Tiksliau – įrėminimas tampa paveikslu. Visi protingi žodžiai jau ištarti, bet efektingų gestų

arsenalas, pasirodo, neišsemiamas. Madonna, absoliuti mūsų laikų klasikė, nokautuoja Liudviką van Patį.

4.

Kaip atrodome mes šitose riebių žiurkių lenktynėse? Lietuva šiandien panaši į Beethoveną, kuriam Dievas atėmė dar ir muzikinę klausą. Ką gali sudominti neprigirdintis niurgzlys, toks amžinai suirzęs viengungis? Teisingai: nieko. Kur išeitis? Kur išėjimas? Būti savimi? Būti savyje? Kuo pasipuošti? Štai dar vienas bankininkas su raudonu švarku ir eilė ant jo įtūžusių piliečių lauke už durų. Gražiai apsirengęs apgavikas tampa pavojingesnis už pilką nomenklatūros buhalterį. Štai senamiesčio avangardistė, pjaustanti sau venas. Arba laidojanti gyvus žiurkėnus. Ką ji išgąsdins? Štai pankė su auskarais krūtų speneliuose. Štai moteris, mojuojanti pistoletu naktiniame baliuje. Štai aš, išverkiantis skyrybų degtinę. Ne, tokių niekas nepirks. Mūsų likimas – likti amžinai nemadingiems. Tai mūsų partijos linija. Ir nuo jos nesitrauksime nė per žingsnį. Nė per pėdą. Nė per colį. Coliukų partija – tai mes.

Laisviausias balsas Lietuvoje

I.

Medinėje, nuo vėjo girgždančioje ir tarsi Holivudo smurtalams sutvertoje „Anapilio" viloje, kuri šio beviltiško amžiaus pradžioje priklausė grafienei Sofijai Tiškevičienei, o vėliau milijonieriams Vailokaičiams, ėmė veikti bliuzo klubas. Lygiai prieš savaitę čia dainavo Arina. Iki tol buvau ją girdėjęs ir matęs tik per TV: basakojė džinsuota mergiūkštė, savo plastika artima ankstyvajam Joe Cockeriui, o balsu, sakytum, bandanti pasiekti ir paglostyti sunkiai atpažįstamus praeities stabus. Šiandien, kai Arinos statusas ir balsas galutinai susiformavę, rodyklė rodo pavojingą ir svaigią kryptį – Janis Joplin. Toji kryptis gal ir atbaido vieną kitą snobą (snobai būna dviejų rūšių: vieni gina žanro grynumą, kiti, atvirkščiai, išpažįsta vien tik savitą nukrypimą nuo jo), bet džiazo, roko ir bliuzo valdose be kraujo (t.y. genealoginių) ryšių nėra kas veikti. Epigonų čia kartais neatskirsi nuo tikrųjų šeimos narių. Pagaliau jau ne taip ir svarbu, ką primena Arinos balsas ar dainavimo maniera: tas balsas išreiškia patirtį, kurios autentiškumu suabejoti neįmanoma. Ir toji patirtis nėra vien tik išgyventa, ji jau įgimta. O be įgimtos patirties tikras talentas niekada nebūna visavertis. Tai, ką mes įpratę vadinti gyvenimo patirtimi, dažniausiai tėra tik blefas, nes jokia patirtis be talento neįžiebia meno kibirkšties, tiksliau – talentas ir yra ta kibirkštis, kuri uždega patirties (nelyginant kokį naftos) telkinį. Žinoma, klausydamiesi geriausių džiazo ar bliuzo dainininkų mes jaučiame, kad jie išdainuoja visą savo gyvenimą (ne veltui viename standarte girdime: *„Bliuzas ir vargas artimiausi mano draugai, / Bliuzas ir vargas artimiausi mano draugai, / Kai bliuzas apleidžia mane, / Prasideda mano vargai*), tačiau be muzikos ir stiliaus pojūčio jokios širdgėlos ar sielvarto neįprasminsi. Ir vis dėlto – nė vienas baltasis nepadainuos bliuzo be autobiografinės širdperšos, vien tik stiliaus reikalavimų nešamas apgaulingai ramiomis dvylikos taktų bangomis.

Sako, Dievas turėjęs tiek darbo, kad ne visus dvikojus spėjęs sutverti dieną, tad juodieji – jo naktinės veiklos (t.y. kūrybos) vaisius. Jeigu kalbame apie naktinę tapybą, galime kalbėti ir apie naktinę muziką. Ten – bliuzo valda. Arina toje karalystėje jau turi savo orbitą. Beje, aš nedrįsčiau tvirtinti, kad jos Bliuzas ir vargas žengia koja kojon – tiek audros ir veržimosi gaidų džiaugsmingai plazda šitoje raudoje! Ir vis dėlto – tai pati tikriausia rauda. Su kokiu neslepiamu

džiaugsmu ji aprauda žavius pražuvėlius – buvusius, esamus ir būsimus! Ji dėkoja Viešpačiui ir už tokį likimą, nes kito niekas neatsiųs. Joks dėdė iš Amerikos. Jokia Meilės žodžio bažnyčia. Giliausio, o ne nuožmiausio nuolankumo akimirką per ją prabyla aukštesnė jėga, ir ta mergaitė tėra tik mediumas.

Mediumas medinėje viloje prie jūros.

2.

Jaunystėje mes neturėjome gyvo balso (balso-Hamleto), su kuriuo būtume galėję taip besąlygiškai sutapti, paskęsti ir išnykti jame. Identifikacijos aktas įvykdavo tik su negyvais (plokštelėse ar mago juostose) balsais. Tiesa, vienas Kęsto Antanėlio laikų VISI (tarti: VISIUKŲ) atlikėjas taktas po takto artėjo juodųjų link. Tai buvo šiandien įžymus skulptorius ir prisiekęs dešinysis Mindaugas „Simas" Navakas. Jis sugebėjo „nusilipdyti" itin originalią dainavimo manierą, tiesiog klausytojų akivaizdoje persikūnydamas į seną apšiurusį juodį, amžinai girtu ir seilėtu balsu išklojantį pirmam sutiktajam geliančią savo bėdų litaniją.

Persikūnijimas būdavo toks neįtikėtinas, kad, išgirdę mėgėjiškus Simo įrašus, Amerikos riebuliai pastėrdavo iš nuostabos! „Kur jūs gavot tokį juodį?" – klausdavo jie savo storais nenuginčijamais balsais. Atmintis išsaugojo vieną fantastišką naktį Palangoje, kai mano namų hole po veidrodžiu susėdo Simas su lūpine armonikėle ir jam pritariantys kantristai Aidas Kupčinskas ir Vidas „Kaulas" „Šernas" Jankavičius. Didžiausias bliuzo žinovas mūsų ašarų pakalnėje André Sudikas tą rytą išėjo iš Tiškevičiaus rūmų rūsio, kur vasarojo su šeima, į gastronomą ir... negrįžo. Jis vedė improvizuotą koncertą iš tamsaus kampo, o vaikams nupirktas pienas rūgo šalia. André buvo tikras bliuzo voras, tada net drąsiausiose svajose negalėjęs įsivaizduoti, jog šiandien jo voratinklyje nelyg saugiame hamake supsis tiek komjaunimo negąsdintų bliuzo adeptų!

Arina tada buvo ką tik gimusi.

3.

Aš atsistoju nuo jos per keletą žingsnių ir patenku į energetinį minų lauką. Jos energija smogia visų pirma į atmintį: pašėlusiu greičiu ima suktis gyvenimo filmas, pilnas šiurpaus pažeminimo ir varganų manijų, laisvės nuojautų ir kasdienybės kliedesio. Ta mergaitė (o ne – jau moteris!) dainuoja apie mus. Ji dainuoja nuogu balsu. Šitas balsas be prezervatyvo. Jis radioaktyvus. Toksiškas. Būti jo zonoje – pavojinga. Reikalingas stalkeris, į kurį galėtum įsikibti. Tarsi skaity-

dama mano mintis, ji sako sėdinčiai visuomenei: „Ko sėdit kaip prikalti? Siūlau visiems įsipilti degtinėlės, o damoms – chocho ir eiti šokti!" Chocho – tai šampanas. Arina yra mergaitė iš didelio kiemo, kalbanti to kiemo (tiksliau – gatvės) kalba. Tai gango slengas, kurio neįmanoma sušukuoti, kaip neįmanoma sušukuoti ir „madingai" aprengti pačios dainininkės. Dar negimė toks stilistas ar modeliuotojas, nes tikro bliuzo neįmanoma sumodeliuoti. Arina yra naujųjų laikų viltis, kad bedvasė chemija ir postmodernistinis transvestitų cirkas neįveiks alchemiko iliuzijos. Arina yra įsikūnijusi mūsų jaunystės iliuzija, be kurios Rytų Europa nebūtų išgyvenusi. Ir net almantis ukrainietiškas kraujas joje byloja apie sveiką kosmopolitinį Didžiosios Kunigaikštystės palikimą. Šitos moters balsas yra mūsų nacionalinis turtas, ir geriausias muziejus jam – bliuzo klubas ant ošiančios jūros kranto.

Pajūrio peizažas su nepažįstama komanda migloje

I.

Jūros mūša, kurią girdi miegamajame, yra tavo laisvės signalas, išreiškiantis baigtinumą: toliau eiti nebėra kur, galima tik plaukti. Pajūris puikiai išsiverčia be kryžkelės, siūlančios mažiausiai tris kryptis. (Ta prasme net kairės ir dešinės sąvokos pajūrio erdvėje netenka prasmės. Stovint veidu į Švediją, dešinėje – Latvija, kairėje – „Geležinis Vilkas"). Čia gi – jų faktiškai dvi. Viena įsako sugrįžti. Pasižiūrėjai į horizontą, perbėgai akimis ramybės nepažinusio veidrodžio paviršiumi, kuriame atsispindėjęs net dangus praranda ramybę, atsidusai ir, būk malonus, pėdink per kopas atgal į namus ar laikinąjį būstą. Kad nebūtų taip liūdna, gali vestis šunį (iš tikrųjų – tai jis tave vedasi). Kita kryptis leidžia persikelti mintimis per jūrą, t.y. eiti vandeniu. Tai idealioji kryptis, krypties idėja, esencija. Pasaulis prie jūros nesibaigia, kaip yra linkę galvoti vietiniai katastrofistai, jis čia tik prasideda. Kranto pasirinkimas yra suvoktas tos idealiosios krypties būtinumas, tiksliau – idealioji kryptis yra būtinoji tavosios egzistencijos sąlyga. Josif Brodskij viename paskutiniųjų interviu smarkiai abejoja ta neįtikėtina privilegija sėdėti vienoje vietoje ir žvelgti į pasaulį (tada sėkmės atveju visa atsispindi tavyje nelyg vandens laše), siedamas šitą palaimingą situaciją su nevaisingu, bet, atrodo, žmogui įgimtu komforto siekiu. Tačiau tu jau nebijai nei vienatvės, nei pasyvios drąsos nebesirinkti kaukės, o tiesiog esi tokioje ribinėje periferijoje. Nebebijai, nes pajūris tau seniai nebe dekoracija, kurioje ypač įspūdingos romantinės pozos. Beje, kas nors galėtų paprieštarauti, teigdamas, jog tikras aktorius ir yra tas, kursai nepastebi dekoracijų, suauga su aplinka arba meistriškai išnaudoja scenografo (šiuo atveju – geografijos) teikiamus privalumus. Bet mes nieko nevaidiname. Tikroji pajūrio gyventojo laisvė – tai galimybė sėdėti (arba stovėti) atgręžus jūrai ir saulėlydžio grožybėms nugarą. Tikrasis pajūrio gyventojas nėra nei peizažų rijikas, nei sveikatingumo fanatikas. Jis yra statikos meistras, įkvėpimo besisemiąs tik iš vėjyje sustingusios žuvėdros, pakibusios virš žuvų grobais aplipusių tilto grobų. Paukštis, sugebantis tarsi apmirti audroje, išlieka labiau neišjudinamas negu bet kuris žmogaus rankų sutvertas griozdas. Tai grynojo meno situacija: palikti vėjyje atspaudą, kuris nevirstų banaliu (t.y. visiems suvokiamu) ženklu, palikti rašmenis štilio nepažįstančiame vandens paviršiuje, kurių nepajėgtų perskaityti nė

viena akis. Pajūrio erdvė yra nepaprastai simboliška. Netgi po audros smėlyje sugulę jūros daiktai niekada nebūna vienareikšmiai ženklai. Džino gurkšnis bangų išmestame butelyje čia reiškia visai ne tą patį, ką reikštų prie kopų prigludusiame bare.

2.

Savo garsiajame eilėraštyje „Jūra“ („El mar“) Borges klausia: *„Kas jis yra?“* Jūra yra jis – žiaurus, vos ne amžinas sutvėrimas, graužiantis žemės pagrindus. Jis buvo visada – netgi iki tol, kai mūsų, žmonių giminės, sapnas (arba baimė) išaudė mitologijas, kosmogonijas bei meilę, iki tol, kai laikas iš savosios substancijos nukalė dienas: jūra, amžinai jūra, jau buvo. Tad kas gi tas vienatinis ir sykiu kolektyvinis vandenynas, pragarmė ir tauri didybė, proga ir vėjas viename asmeny? Žvelgiantis į jūrą ją (pardon – jį) visada mato tarsi pirmąsyk. Visada. Jo nuostaba sakytum išsisunkia iš elementariausių dalykų – iš puikių vakarų, iš mėnulio, iš kibirkščiuojančio laužo šuolio tamsoj. Kas yra jūra ir kas esu aš? Tiksliau – kas slypi joje ir kas slypi many? Atsakys tik diena, kuri bus mano paskutiniosios agonijos liudininkė. Diena, kuri išauš po manęs. Girdėjote Borgeso žodį.

3.

Aukščiau minėtos dvi kryptys, atsiveriančios stovinčiam ant kopos, yra svarbios ir visai Lietuvai. Galėtume pasakyti, jog, griuvus Imperijai, ji tą pačią akimirką liovėsi būti Provincija. Tada viena kryptis – į save, į namus – tarsi nusakytų kasdienio darbo prasmę, dar vakar, rodos, tokių nerealių užmojų įgyvendinimą, o kita – žvilgsniu ligi horizonto – idealųjį naujosios kasdienybės matmenį. Anksčiau pasvajojęs sugrįždavai į namus nieko neveikti, t. y. – laukti Godo. Godojimas yra provincialo statika, netekusi tragizmo. Apmąstoma, pagerbiama ir sykiu apraudama saldi palaima nieko nespręsti, už nieką neprisiimti atsakomybės – juk sprendi ir atsakai ne tu. Už tavęs stovi kažkas, nesprendžiantis šiek tiek mažiau, už jo – kitas, nesprendžiantis dar truputį mažėliau, ir taip – ligi begalybės. Begalinė nesprendžiančiųjų seka (arba vora) ir buvo grįžtamasis kraujo ryšys tarp Imperijos ir Provincijos. Tačiau egzistuoja ir priešingas požiūris: Lietuva, išsiveržusi iš Imperijos gniaužtų, automatiškai tapo tikrąja Provincija. Laisvo (t. y. nuolat atsakingo) pasirinkimo erdvėje mes absoliučiai nieko nepajėgūs pasiūlyti ne tik pasauliui, bet ir vienas kitam. Todėl nuo laisvės imama isteriškai bėgti: prasideda naujųjų vergų egzodas per jūrą, įsivaizduojant, jog geriau apsimoka būti tarnu

TEN negu ponu ČIA. Ypač meistriškai vandeniu bėga jaunos ilgakojės Provincijos stirnos. Briedės jūroje.

4.

Lietingą kovo žiemos rytą einame su tolimu draugu prie jūros. Tirštoje migloje it Eifelio bokštas sušmėžuoja dar vienos amžiaus statybos – naujojo Palangos tilto – kranas. Bėgiai, rietuvės, pastoliai. Nukastos kopos. Medinė darbininkų šėtra, primenanti pirmojo lietuviškojo spektaklio jaują. Padėkojame partijai už pradėtą triūsą ir prisiimtą atsakomybę – gal kada nors ir pabaigs. Pro miglą jūros nematyti. Vien apledėjęs šerpetuotas krantas. Kirų klyksmai pramaišiui su darbininkų keiksmais. Eiti prieš vėją sunku, todėl keičiame kryptį ir patraukiame pavėjui. Jeigu ne vandenį praleidžiantys batai, nuriedėtume ligi pat Latvijos sienos. Moterų pliaže iš ūko išnyra vyrų futbolo komanda. Sinchroniškai šnopuodami rūstūs atletai prašuoliuoja pro du įtartinus ilgaskvernius, kuriems žodžiai atstoja daiktus. Tiesa, kažkada abu išpažinome greitą ataką „saloninėje" mažojo futbolo aikštelėje, kur smūgiuojama į mažus ir tuščius vartus. Bičiulis – žinomas semiotikas, todėl negaliu rodyti savo tikrųjų jausmų. Aistros neišjudintame pajūrio peizaže tvirtų ir tuo pat metu itin trapių futbolininkų vora rūke yra dėkingas atspirties taškas rezultatyviam diskursui. Aš renkuosi eilutę iš olandų poeto Adriano Rolando Holsto (1888–1976) poemos *Een winter aan zee*, parašytos 1937 metais. Tolimas draugas neprieštarauja.

5.

Eilutė skamba taip: „*Užmaršties ir šviesos archipelagas už mirties linijos*".

Pokylio vietos pakeisti negalima

1.

Apie tą pokylį laikraščiai nieko nerašė, tačiau buvo aišku, kad jis vis tiek įvyks. Lygiai prieš metus šeimininkas pasakė: „Ateisi gyvas ar miręs". Aš atėjau ir nepasigailėjau: tuoj po vidurnakčio vienas Rizikos Faktoriaus atmetėjas atgabeno čigonus, ir nors orkestrėliui pristigo kelių smuikų ir poros septynstygių, akordeonas jauno čigono žnyplėse atstojo ir virpulingą netikrų monetų ordinais nusagstytą atsilošusios čigonės krūtinę, ir nenaudėlio prancūzo maigomus tikruosius vargšų vargonus. Po studiją žargaliojo dvimetriniai fotomodeliai, kuriuos (t. y. kurias) pabučiuoti galėjai arba pro stiklą, arba pasilipęs ant trikojės taburetės. Pati grakščiausioji sėdėjo ant kelių ką tik iš Paryžiaus pargrįžusiam skulptoriui, kuris buvo už ją beveik perpus mažesnis.

Ir štai prabėgo metai. Pokylį reikėjo pakartoti, nes kiekvieno ritualo esmė ir yra pakartojimas. Nesvarbu, kaip tas ritualas vadintųsi – gimimo diena, mirties metinės ar tradicinis arabų ristūnų augintojų balius. Tiesa, baliai Lietuvoje dabar vadinami priėmimais. Pirmykštį (t. y. klasikinį) pavidalą jie išsaugojo nebent Kaune, kur Laikinosios sostinės gyvenimas taip ir skaičiuojamas – nuo baliaus ligi baliaus. Jauna kaunietė negali dviejuose pokyliuose iš eilės pasirodyti su ta pačia suknele ir ta pačia šukuosena: šeima tokios gėdos nepakeltų, o giminė tokios panelės išsižadėtų. Todėl kiekvienas balius Kaune prilygsta Vimbldono finalui arba karališkosioms Askoto žirgų lenktynėms Anglijoje.

2.

Pokylis – koks talpus ir vykęs žodis! Pokylis kaip puota ir pokylis kaip dvasinis susijaudinimas, pakilimas. Tiesa, tas pats žodis dar reiškia ir žuvų nerštą bei potvynį. Ar galite įsivaizduoti balių dideliame akvariume? O plaukimo baseine? Aš galiu. Nors man labiau prie širdies pobūviai visokiausio šlamšto prikimštose dailininkų dirbtuvėse, palėpių kamarėlėse, senų dvarų labirintuose – t. y. ten, kur bent trumpam galima ištrūkti iš negailestingų prievartinio bendravimo gniaužtų – vienam ar su kokia šilkine undine. Kur galima perjungti dėmesį nuo žmogaus į daiktą – paveikslą, relikviją, fantą. Kur galima tiesiog pasislėpti sendaikčių krūsnyje, įžengti, pavyzdžiui, į nuotraukas šeimos albume, tapti neatpažintu skrybėlėtu vyriškiu antrame plane

arba bizūnu Nietszche's rankoje. Pagaliau prisiminkit baliauninkų fotkes baigiamuosiuose Cubricko *Švytėjimo* kadruose: aš buvau vienas iš jų! Neatpažintos bohemos pulko sūnus. Išdavikas, paliekantis po savęs it kometa besidriekiantį raudančių moterų šleifą. Kurhauzų šokėjas – pilkai geltona, pusiau žila ir viską suprantanti gyvatė. Jūs neįsivaizduojat, kokia tai kančia – viską suvokti ir nieko nežinoti! Ruošiausi parašyti „ir nieko negalėti", bet plunksna pati išvedžiojo „nežinoti". Tačiau nenukrypkime per toli nuo temos: mes sugrįžome į nusikaltimo, pardon, pokylio vietą, kur lygiai prieš metus akordeoną virkdė uolus muzikinio taboro spartuolis. Jį pasamdęs Rizikos Faktoriaus atmetėjas dabar sėdi kalėjime kaip prevencinio įstatymo auka. (Tas įstatymas, matyt, ir yra garsioji „lietuviška tvarka" *in action*, nors kažkodėl regiu jį vienoje gretoje su lietuvišku traktoriumi, lietuvišku kompiuteriu ir lietuviška raketa.) Fotomodelius išsivedė Al Capone's žmonės. Skulptorius vedė du kartus už save jaunesnę poetę. Šeimininkas, pagarsėjęs savo sveika aistra visoms aukštaūgėms, išskyrus krepšininkes, nusileido keliais coliais žemyn. Prisipažinsiu – ėjau į pokylį dėl tos Coliukės.

3.

Negaliu aprašinėti jos per daug smulkiai, nes dar imsite ir pamanysite, kad toks personažas egzistuoja iš tikrųjų. Tad griebsimės metaforos: ji panaši į šaltąjį ginklą, kuris įkaista tik įgudusio plieno dresuotojo rankose. Spindintis durklas pats pasirenka metiką į taikinį. Arba dar aštriau – ta moteris buvo durklas ir taikinys viename daikte. Durklas, nukreiptas į save pačią. Durklas, suvirpantis nuo pačios skrydžio į taikinį nuojautos. Tobulas ir absoliučiai pavojingas, nes lengvai susigrąžina skaistybę: rytą po dušu, vasarą – oro ir saulės voniose, žiemą – soliariume. Perbraukei skuduru – ir kraujo žymių kaip nebuvę. Nerūdijantis durklas neturi atminties – vien įpročius. Tie įpročiai yra baisūs, nes tik perverdamas širdį ginklas iš tikrųjų būna savimi. Ypač mane sužavėjo kriaunos – tokių plonų ir grakščių riešų bei plaštakų seniai nebuvau matęs. Man patiko atsispindėti jos veidrodiniuose ašmenyse: štai jums dvigubas portretas su pokylio miražais fone! Nebeatmenu, ką mes sakėme vienas kitam, bet šito dialogo, jaučiu, nebūtų galėjęs parašyti nei sunkiasvoris Ibsen, nei erotomanas Čechontė. Man netgi pasivaideno, kad abu prisipažinome atėję vienas dėl kito. Ji sakėsi dievinanti intelektą, ir man buvo stačiai pikta, kad Šliogeris ir Donskis (jau nekalbant apie Vaidotą D.) yra iš principo ištikimi savo puikioms žmonoms. Kitų aukštakakčių tą naktį nebūčiau jai galėjęs pasiūlyti – nei Oksforde studijuojančių

lietuvaičių, nei pono Stašaičio akademijos klausytojų. Pirmieji būtų ėmę rypuoti liūdesingas sutartines, o antriesiems ji pati laisvai galėtų dėstyti. Štai kokia buvo ta leidė Bret, ir aš dėl jos verkiau! Joks pokylis Lietuvoje neapsieina be ašarų. Ačiū Dievui, kad dar kuris nors išsiverčia be kraujo.

4.

Aš palikau ją trečią valandą nakties, miegančią su šeimininku už žalios sulankstomos širmos. Aplinkui degė leisgyvės žvakės, o garsus pajūrio DėJotas Hansas rankiojo išmėtytus kompaktus. Studija atrodė kaip mūšio laukas išnešus lavonus. Tabako (vos neparašiau – parako) dūmų debesynuose it aptingusi žuvis vartėsi Mariah Carey balsas, kuris galėjo prikelti nebent dulkes. Aš pasigedau savo angliško palto, nupirkto pusvelčiui cheminėje valykloje iš vokiečio skudurinės siuntos. Praradęs paskutinę viltį jau taikiausi įsitaisyti ant trijų kėdžių, tačiau vidinis balsas įsakė pažvelgti pro plyšį širmoje. Ji miegojo apsiklojusi mano paltu. Mintis, kad išeisiu šildomas jos kvapo ir kūno šilumos, nuramino tarsi citata iš Akutagavos: *„Aš niekada nesiskundžiu, jeigu tenka su kažkuo dalintis moterimi. Tačiau tik su dviem sąlygom – arba aš jo visiškai nepažįstu, arba jis man be galo tolimas"*. Atsargiai pakeičiau savo prieštvaninį paltą jos juodu itališku apsiaustu. Tą akimirką ji buvo panaši į miegančią peteliškę, kurios sparnų dulkes nuo mano skvernų tuoj nupūs kiaurai skrodžiantis pajūrio vėjas. Rytą pasigedau dar vieno daikto, apie kurį rašyti, deja, neturiu teisės.

5.

Sakoma: atrodo kaip iš po baliaus. Šukuosenų pilys sugriuvusios, bet tikros kaunietės nepraranda ūpo: po savaitės vėl pokylis! Arba dar geriau – nėščios tautietės apibūdinimas: „su baliu". Svaigus vienišųjų valsas nuplauna visus pėdsakus, bet pokylio vietos pakeisti neįmanoma.

Sapnas, vaidinimas, monologas

I.

Niekados neužrašinėjau savo sapnų, todėl galiu perpasakoti pirmą pasitaikiusį – užmarštis neturi hierarchijos. Mes gyvenome kažkokiame trijų žvaigždučių viešbutyje dykumoje išdygusiam mieste: nei vizito tikslas, nei tikslus šalies ar miesto pavadinimas neturi jokios reikšmės. Tokį miestą puikiausiai būtų galėjęs išgalvoti ankstyvasis S. T. Kondrotas ar J. M. Coetzee. Tai buvo banaliausias sapnas apie baimę. Buitinis nakties košmaras, nes išvykimo dienos rytą viešbutyje paaiškėjo, kad teks susimokėti už vandenį ir elektrą. Tokio susitarimo niekas neprisiminė, bet visi protestai bei apeliacijos nuėjo vėjais. Mano piniginėje, pavyzdžiui, beliko vos keli trijų mažiausių nominalų banknotai. Nepamenu netgi valiutos pavadinimo. Litai, latai, lėjos? Koks skirtumas – vis tiek jautėmės apiplėšti vidury baltos dienos, nes vanduo ir elektra toje dykumoje kainavo nežmoniškai daug. Iš numerių, kaip ir visose civilizuotose dykumose, turėjome išsinešdinti iki pusiaudienio. Spuoguotas patarnautojas pranešė, jog bagažą ir drabužius atgausime vestibiulio rūbinėje. Ten buvo baisi grūstis. Visi rodė pirštais į savo suverstus krūvon ar sukabintus vienas ant kito drabužius. Aš niekaip neįstengiau atrasti savojo švarko ir marškinių. Storos rūbininkės leipo juokais. Žinojau, kad vėluoju į autobusą. Žinojau, kad už pavėlavimą būsiu skaudžiai nubaustas, kad susilauksiu nepelnytos visuotinės paniekos. Todėl, sugriebęs pirmą pasitaikiusį apsiaustą, vienas iš paskutiniųjų apleidau viešbutį. Autobuse mane pasitiko kapų tyla. Aš parpuoliau ant kelių, melsdamas atleidimo. Kažkas vangiai nuramino: nurimk, tavo švarkas, marškiniai ir kaklaraištis jau seniai kabo čia. Tada aš pakėliau ašarų pilnas akis į kelionės bendrus. Jie buvo apnešti storu smėlio ir dulkių sluoksniu. Priešais sėdėjo trys aukštaūgiai (tikrovėje beveik neįmanomas dalykas) armėnai ir gėrė vyną iš senų kareiviškų gertuvių. Aš ėmiau vardyti giminingus žodžius: sakiau *kat*, sakiau *aki*, sakiau *stimorol*. Armėnų dilbos nekreipė į mane dėmesio. Smėlio dulkių autobuse vis daugėjo. Netrukus visi bendrakeleiviai virto figūromis iš Samuelio Becketto komedijos *Play* (1962–1963), kurios trys veikėjai suaugę su urnomis. Todėl beveidžiai veidai. Todėl neonai: „Skausmas", „Užuojauta", „Liūdesys". Sapnuojančiojo jausmų toje vietoje nebeatskirti nuo sapno personažo pojūčių. Pabudau.

2.

Po trumpos pauzės, kurios metu patikrinau sapnavimo vietą ir laiką, vėl nugrimzdau į naują sapną. Atsidūriau Jaunimo teatro kavinėje, už vieno stalo su nemirtingom travesti klasikėm – Nijole G. ir Laima Š. Abi vienu balsu tvirtino dalyvaujančios režisieriaus Cezario G. repetuojamame mano *Bermudų trikampyje*. Toji žinia ir pro miegus tiesiog krėste sukrėtė: rudenį Juozas P. siūlė įgyvendinti *Bermudų* projektą Salėje 99. Jaučiausi apspjautas, apgautas, apvogtas. Šaukiau: protestuoju, draudžiu, anuliuoju. Šaukiau: noriu Nekro, noriu Tumio, noriu Koršo! Aktorės it japonės sinchroniškai linksėjo galvom: atitariam, kor, pritariam, kor, užtariam, kor. Bet repeticija jau vyko. Mes atsidūrėm pačiame veiksmo epicentre, ant lakuotų grindų, kambariu virtusioje Salėje 99. Dabar tai buvo erdvi baltai ištinkuota patalpa, kurioje ir skleidėsi nenusakomas veiksmas, o keli įsileisti žiūrovai ratu klūpojo ant žemės. Niekur nesimatė šviesos šaltinių – galbūt kokia dirbtinė teatro saulė tvieskė pro langų stiklus sienose. Numetęs keliolika kg, su ševeliūra, primenančia nesutramdomąjį britų dainininką Simply Red, sklaidėsi Kostas S. Jeigu visi likusieji – tarp jų Eglė M. ir Andrius B. – nė per skiemenį nenusižengė autoriaus partitūrai, tai Kostas S. genialiai improvizavo. Deja, kitos pjesės tekstą. Ypač nustebino Eglė M. – ji judėjo stulbinančiu greičiu keistai – beveik įstrižai – pasvirusi. Nuožulnus kūno ir grindų kampas veikė tiesiog magiškai: tai buvo ne triukas, o akivaizdaus psichofizinio pasirengimo vaisius, kurio su malonumu būtų paragavęs pats Grotowski. Geriausia Vaitkaus mokyklos adeptė tarnavo „beždžionių teatro" dramaturgui. Jau norėjau pasveikinti A. su neeiline pergale, bet personažai vienas po kito staiga ėmė tirpte tirpti akyse, kol pagaliau visiškai išnyko. Po akimirkos Baltasis kambarys virto bangų siūbuojama surūdijusia barža. Dar akimirksnis, ir suskambėjo žadintuvas, kurio, galėjau prisiekti, iš vakaro nebuvau prisukęs.

3.

Rytą iš rašomojo stalo įsčių į paviršių iškilo beveik prieš dvidešimt metų rašyto teksto atmestas ir į skutus suplėšytas fragmentas. Sudėjęs skiautes į vieną daiktą dabar skaičiau jį nelyginant monologą:

„Aspiriną užsigeriu pienu, pakeliu galvą ir garsiai sakau: kalbėk savo balsu, Dariau, užkimusiu ir tulžingu, kalbėk savo žodžius, kalbėk savo lytim, karštu žilvino kaklu, vienatvės gamom. Dabar už tavęs nestovi nė vienas išrinktasis, tu drąsus, patikrintas, jaunas. Šitoje ašarų pakrantėje atsisakyk dangaus šviesulių, kompasų ir žemėlapių. Eik, kur akys veda. Gal išbrisi iš liūno, iš raisto, iš kreidos rato.

Neatstumk nė vienos moters, nė vieno ubago, nė vieno šliužo. Kalbėk savo balsu, Dariau, aižiu ir užlūžtančiu, kalbėk savo žodžius, suteik jiems kūną. Kalbėk savo kūnu. Dar ne vėlu. Dar ne visi broliai išskrido juodvarniais. Kalbėk nepaisydamas raudonojo auglio, smegenų nutekėjimo ir kalbos praktikos patarimų. Ieškok savo vietos nepriklausomybės erdvėje, kur plaka bėgiko, o ne bėglio širdis, ir išaugtus vaikystės daiktus laidoja kopų smėlis. Pamiršk teisiųjų pamokslus, prisileisk artyn delfinus ir žuvėdras, jei tik jie prisileis tave. O kai paukščių gaudytojas aptiks ore tavo pėdsakus, Dariau, neišsigąsk, neužsimerk, nepasuk atgal. Aukšti mūrai, senos dviračių grandinės, mediniai aeroplanai, visų amerikų ir japonijų elektronika neįveiks tavęs. Nepriklausomybės erdvė įkvėps gyvybės tavo vystantiems plaučiams, ir tu pirmąsyk nepaminsi savo veido ir vardo. Vabzdžiai, miegantys gintare, nubus, briedžiai laižys tau delnus. Tegelbsti tave šventa valia, Girėne, iš naujo sutvertas pasiryžėli, prisilietimo olimpieti, TAIP sakytojau."

4.

Po langais it skerdžiama kiaulė kažkokia būtybė sužviegė: NEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEEE! Ir taip – trisdešimt tris kartus.

Rimma (dvi m) už šimtą penkiasdešimt

1.

Savaitę gyvenau Maskvos „Maskvoje". Taip taip – legendiniame asimetriškame viešbutyje Raudonosios aikštės prieigose, kuris buvo statomas išsyk pagal du projektus – Stalinas pasirašė ne po kuriuo nors vienu jam patikusiu brėžiniu, bet per patį vidurį. Numerio langas žiūrėjo tiesiai į Lenino (Maskvoje viskas Lenino, Leningrade viskas Kirovo) muziejų, užbarikaduotą statybininkų vagonėliais ir aptvertą vieline tvora. Jokių darbų, žinoma, niekas nevykdė – taip Jelcin neutralizavo sakralinę komuniakų susirinkimo vietą. Lygiai kaip ir Maniežo aikštę, paverstą amžinai rausiamu objektu. Prieš porą metų Berlyne stebėjausi pritrenkiančiais statybų tempais buvusios Sienos zonoje: miestas pasikeisdavo per naktį. Maskvos veidas išliko mažai pakitęs – it privalomi spuogai raudonavo sovietiniai simboliai, tiesa, priviso neįtikėtinai daug elgetų – drąsiai buvo galima steigti profsąjungą. Jų virtinės požeminėse perėjose ir metro vertė prisiminti dar nesenus laikus, kai viena plieninė kanadietė aiškino, kad Maskvoje niekur nepamatysi Niujorko skurdžių. Tiesa, tai buvo poolimpinė Maskva, trumpam sudorojusi savo bėdžius nelyginant tarakonus. Šiandien varguolių – visas legionas, o tikri tarakonai ropojo mano veido atspindžiu rytiniame vonios kambary. Turiu atsiprašyti visų budistų už sulaužytą priesaką „Gyvybė lygi gyvybei" – mano sąžinę slegia trys tarakonų mirtys ant veidrodžio amalgamos.

2.

Atvykėlis į „Maskvą" patenka pro itališkų batų parduotuvę, prie kurios durų sėdi bekojis ubagas. Administratorė Ščerbakova S. ilgai ieško naujoko pavardės susegtų telegramų ir faksų aplanke, primenančiame storą amžino teismo bylos tomą. Neslėpdama nusivylimo atranda keistai skambančią pavardę, kurią svečio kortelėje iškraipo dar kartą: Rastouskas. „Kodėl viską užpildėte ne mūsiškai?" – šaukia Ščerbakova S. „Todėl, kad nesu gruzinas", – atsako Rastouskas R. Burtai mesti! Po akimirkos jis žingsniuoja didžiuliu it „Dinamo" stadionas vestibiuliu, kuriame ramiai ganosi per šimtą Užkaukazės kunigaikščių palikuonių. (Vėliau jam bus pasakyta, kad Maskvoje kartu su pabėgėliais šiuo metu gyvena 800 000 gruzinų.) Masinė antikinio teatro scena, tiksliau stopkadras, kadangi vyriškoji dauguma, apsėdusi mažus staliukus su konjaku, kava ir viskiu, atrodo kaip tikra

Krikštatėvio parodija: tamsūs kostiumai, balti marškiniai ir prasegti ilgi paltai, iš kurių tarsi kinžalai kyšo žvilgantys itališki batai. Vyrai, kurių amžius svyruoja nuo dvylikos ligi aštuoniasdešimties, nejaukiame vestibiulyje praleidžia 2–3 pamainas iš eilės. Sustingusiais žvilgsniais jie palydi kiekvieną prie liftų artėjantį atvykėlį, įspėdami jo socialinį statusą ir tautybę. Jie valdo viešbučio kavines ir parduotuves. Tai jiems kioskinėse vaistinėse išstatyti džentelmeno-veneriko vaistų rinkiniai. „Maskva" yra jų. Kaip narsūs Algirdo kariūnai, jie dabar irgi atėjo prie Kremliaus sienų. Jų beldimą, kartais virstantį automatų papliūpomis, girdi visa Maskva. Jie nori paimti miestą, kurį praėjusių metų spalio mėnesį išgelbėjo keliolika „Vitiazio" (etimologija!) legionierių, per klaidą atvežtų į Ostankiną. Šiandien Maskvoje niekas neabejoja, kad generolui Makašovui tąsyk paėmus televiziją sapnai apie demokratiją būtų virtę raudonosios karštligės košmaru. Specnazo vyčiai, atrodo, patys to nenorėdami, tą naktį pakartojo panfiloviečių žygdarbį. Vadinamojo Parlamento emisarai jau lakė degtinę su milicininkais pastarųjų valdose. Ir tik paryčiui, kai Prezidentui kumščių Morzės dėka galų gale pavyko įtikinti gynybos ministrą, emisarai ten pat, prie išgertuvių stalų, buvo suimti. Beje, užmiršau pasakyti, kad madingiausia Maskvos degtinė pavadinta prezidento vardu ir pavarde. Tai dar viena vokiečių dovanėlė rusų tautai. „Ar jam moka už autorines teises?"* – paklausiau užstalės sėbrų. „Štai ji, kapitalistinė Lietuva! Maskvoje niekas neužduotų tokio klausimo!" – sušuko bičiulis. Niūrus balsas iš kambario glūdumos atsiliepė: „Moka – cirozine valiuta"**.

3.

Aš pamačiau ją tuoj po vidurnakčio, grįždamas iš teatro, kurio užkulisiuose kiekviename kampe paberta žiurknuodžių. Iš tolo ji buvo panaši į Maskvos japonę, t. y. tuvę. Kirpčiukai, prie švelniai prakirptų akių priklijuotos blakstienos ir netikėtai grakščios kojos. Ji metė porą nuodėgulių mano pusėn, ir tik įsitikinusi, jog padavimas bus grąžintas nestipriu plokščiu iš dešinės, kukliai nusišypsojo. Ak tas žvilgsnių tenisas pustuštėse geležinkelio stotyse, prieplaukose, poliklinikų laukiamuosiuose! Ak tos kuklios profesionalių šypsenos, tarsi kvietimas valsui gimnazijos šokių salėje. Baltam valsui paaugliškos vienatvės tvankumoje. Vyras, perkantis moterį, yra tik paauglys prakaituotais delnais, bandantis laimę rusiškoje ruletėje. „Kuo tu vardu?" –

* *Čto on s etogo imeet* (rus.).

** *Ciroz pečeni* (rus.).

paklausiau palinkęs virš jos. Iš arti rytietiškas miražas virto tiesiog pavargusiu keistai dėmėtu veidu. „Rimma“, – atsakė ji, pabrėždama tą dvigubą m. „O tu ką, kariškis?“ – dabar klausė ji, išvydusi jūrinikę, privalomą visiems pajūrio gyventojams. „Ne, aš aktorius“, – atsakiau beveik nemeluodamas. „Klausyk, – pasakė ji, – aš jau savaitė be darbo. Tos Maskvos kurvos neįsileidžia manęs į centrinį korpusą, jos visaip pravardžiuojasi ir sako blogus žodžius.“ Žodis po žodžio – įsišnekėjome. Ji buvo atpratusi nuo pagarbių intonacijų, nuo „jūs“, kuriuo tyčia atmiešdavau akivaizdųjį „tu“. Rimma buvo iš Ufos, ji norėjo užsidirbti pinigų plastinei operacijai. Ji išrodė savo nuotraukas, kuriose jauni putlūs žandai nereiškė nieko, išskyrus jaunystę. Vėliau, kaip didžiausią paslaptį, parodė sūnaus, baškirų šokėjo Nurijevo garbei pavadinto Rudolfu, atvaizdą. Ir tada, suspaudusi mano ranką, ištarė: „Einam, einam pas mane!“ Aš pažvelgiau į laikrodį. Buvo antra nakties. Po vestibiulį šmirinėjo treninguotas spastikas, kuris, regis, čia buvo neeilinė figūra. Aš jam pamojau ranka, ir jis nenoriai iškošė *privėt*. Dirigentas buvo pasirengęs finaliniam akordui. „Jūs imat rubliais ar valiuta?“ – paklausiau rytietės. „Šimtas penkiasdešimt valiuta“. „Vaikeli, – pasakiau žiūrėdamas jai tiesiai į akių skylutes, – už tuos pinigus aš galiu nuvažiuoti į Paryžių“. „Važiuok“ – pasakė ji, ir aš nuėjau traiškyti tarakonų.

4.

Su miestu visada gyveni kaip su vyru, bet su sostine – visada kaip su moterim. Atsiduok Maskvai – tai senai išsidrėbusiai, priputusiai pirklienei. Bobų bobai. Auksadantei rusų gražuolei su Orenburgo skara ant plikų pečių. Panirk joje, neišleisdamas iš akių Imperijos kumščio sunkybės bei didybės, įkvėpk jos laiptinių, koridorių ir virtuvių tvaiką, galbūt kūrybingiausių puvėsių aromatą pasaulyje, kur tyčinis vulgarumas virsta pavojingu ir įžūliu grožiu. Kaip rašė vienas tolimas nepažįstamasis, „*tik Imperijos sostinėje būna toks estetinis nuodas, toks gražus ir liūdnas purvas arba susitikimo neįmanomybė, tiktai ten seksualumas išties sugyvena su mirimu, o meniškumas – su žūtimi*“. Išgerkime prezidento Boriso Jelcino degtinės už visus žavius pražuvėlius, neužmiršdami, kad geriant už mirusiuosius nevalia susidaužti.

Proza apie prozą, kuri norėjo išsaugoti nekaltybę

I.

Kai iš nekalto rašinio, kuriame tik skaitytojas narkomanas įžvelgtų konflikto sėklą, pereini į užminuotą apibendrinimų lauką – lauk bėdos. Parašei tarsi žaisdamas, o gatvėje tave stabdo, plekšnoja per petį, sako: „gerai tu jam", skambina iš kelių televizijų, siunčia linkėjimus su viltimi. Nenori nei į aukštį, nei į gylį – lauki vos dviejų elegantiškų frazių, lengvai užgaunančių skaitytojo atminties stygas, priverčiančių lyg netyčiom uždainuoti jo vaizduotę, vadinasi, trokšti muzikinio efekto, o ne socialinio sukrėtimo. Deja, net menkiausia muzika šioje ašarų pakrantėje yra virtusi programine, virtuvės triukšmas ir įniršis – partijų Žalgiriu. Takoskyra tarp vienos šeimos narių eina per stalo vidurį pusryčių ir vakarienės metu. Apie visa tai negalėjau negalvoti Varšuvos šiuolaikinio meno centre, kur gerą valandą tyrinėjau Iljos Kabakovo ir Josepho Kosutho instaliaciją *Dviejų banalybių koridoriai*. Iš salės į salę tiesiasi nesibaigianti sustumtų stalų virtinė su kėdėmis iš abiejų pusių. Taigi bendrauja per pusę perpjautų baldų paviršiai. Niujorkiečio stalai vienodi, nudažyti tamsiai pilkai ir tvarkingai išrašyti baltomis pasaulio vadų citatomis. Prie kiekvieno stalo stovi tokios pat nykios spalvos Vienos kėdė su citatos autoriaus pavarde ant sėdynės. Maskviečio pusėje įvairaus dydžio bei paskirties baldai – nustekenti šilto ir šalto regėję varguoliai. Ant jų vinimis prikalti sovietiniai garbės raštai su komunalinių butų gyventojų tekstais. Tai autentiškos tarybinių rusų kalbos, pasakytos bendroje virtuvėje arba neišvengiamai į ją vedančiame koridoriuje. Po stalais – palūžusios, amžinai girtos, priešinfarktinės kėdės. Pro salių langus matyti įstabus Lazienkų parkas, kuriame vyksta vėluojančios vasaros chlorofilo orgija. Šiapus – pilka kalėjimo kasdienybė, į kurią įsijausti gali tik Veničkos Jerofejevo, Vladimiro Sorokino ir Kabakovo rusų kalbą suprantantis žmogus. Joks vertimas to nevilties elektorato įniršio neperteiks. Štai japonyčių pulkelis – palesinėję Kosutho citatas, Kabakovo stalais jie tik perbėga žvilgsniu. Aš irgi susirandu savąjį stalą. Iškilus veikėjas norėtų, kad politikoje dalyvautų kuo daugiau muzikų. Ant kėdės vienas žodis – LANDSBERGIS. Atsisėdu. Alkūnėmis liečiu sterilų paviršių. Vaikų klegesys neleidžia susikaupti. Ir vis dėlto galvoju apie tą neaukštą gunktelėjusį žmogų, kuris taip netikėtai įėjo į mūsų gyvenimą. Apie šitą daugiskaitų meistrą, be kurio šiandien mes galbūt neturėtume savo vienaskaitų. Šioje stalo pusėje

skamba fortepijonas. Priešais – keikiasi personalinis pensininkas. Nepatiriu jokio katarsio. Jokios iliuminacijos. Norėčiau ištarti: „Mano prezidente", bet koridoriuje toks baisus triukšmas, kad tie du tylūs žodžiai ištirptų isteriškoje nešvankybėje tarytumei Chopino, niekada nerodžiusio kumščio, taktai. Politikos instrumento neįmanoma sustyguoti kaip smuiko ar suderinti kaip fortepijono. O ir penklinė kartais akyse virsta spygliuotos vielos tvora. Spiečius minčių sukasi galvoje sėdint ant Pirmininko kėdės. Spiečius vaizdų. Instrumentų: dirigento batuta, sodininko žirklės, policininko lazda. Ir svarstyklės! Vienintelis negyvas objektas visame horoskope. Ir tas raištis Temidei ant akių. Ir tas parodos budėtojas, raginantis keltis ir eiti. „Eikite jau, eikite", – sako jo akys.

2.

Prakaulus Varšuvos rašytojas, prieš penkiolika metų įmetęs mane į svaigius lenkų sostinės tirščius, dabar gabena šių eilučių autorių pas kitą senų laikų stumbrą į vyriško dezodoranto „Makler" prezentaciją. Stumbras perpus su buvusia *Miss World* dabar laiko madingiausią naktinį klubą „Scena". Taksi sustoja prie grandine užkabinto įvažiavimo: teritoriją saugo Stumbro vidaus tarnybos eiliniai. „Kertu lažybų – vienas iš jų čečėnas", – sako mano guru. „Ritos slėptuvės" ar „Savo kampo" lankytojas visai kitaip įsivaizduoja apsauginius. Lietuvoje jie paprastai atrodo reikšmingesni už savo laikinus ponus, čia tave pasitinka kuklūs karatistai, stočių musės, krapštukai dantims. Lietuvoje vien dėl asmens sargybinių stoto (ir majestoto!) norisi tapti prezidentu. Bet nutilk, liežuvi: mes ką tik įžengėme į seno teatro rūmą. Guru moka banknotais su penkiais nuliais, nors Lietuvoje užtektų pamojuoti vizitine (kortele? veido išraiška? eilute?). Prie įėjimo į pragarą stovi stalas su kroatišku (populiariausias šio sezono Varšuvos sausasis) vynu. Nedažytos paauglės iš „Maklerio" balionėlių apipurškia mūsų įdubusias krūtines. Po akimirkos atsiduriame erdvėje, kurią išmatavau visomis juslėmis. Įsivaizduokite didžiulį teatrą, iš kurio gaisro metu pabėgo visi aktoriai ir teliko baras kairėje (jį galima apeiti ratu) ir milžiniška šokių salė dešinėje. Jos gilumoje – dvi scenos viena ant kitos. Viršutinėje staiposi jauna striptizo šokėja, kuriai nusirengti neleidžia tik jos katalikiška sąžinė. Palei visas sienas – sofos ir foteliai. Aplink barą – nedidelis pakilimas. Čia susigrūdę įvairaus amžiaus personažai (sakytum tų pabėgusių aktorių sielos) stebi ant parketo šėlstančią fauną. Įpratęs prie medžiotojų žvilgsnių smarkiai nusiviltų: provincijos aukcionu nedvelkia, vienatve – rodos, irgi, Niujorku – deja, taip pat. Šėlsmas saikingas, nes šėlionai jau turi

sąskaitas banke ir padėtį visuomenėje. Maloniai nuteikia garso kokybė: operatoriai dirba blaivūs. Panelė Pasaulė atrodo kaip „Dainų dainelės" laureatė, paskutinę akimirką prisiminusi, jog prieš žiuri nevalia išeiti be liemenėlės. Šalia jos būriuojasi dar kelios tamsiaodės įvairių konkursų prizininkės, kurioms, skirtingai negu čempionei, soliariumas tebėra būtina mitybos dalis. Apatinėje scenoje dainuoja skrybėlėtas šventės vedėjas, panašus į mechaninį (t.y. kas vakarą prisukamą) Kernagį. Padainavęs kelis „jų Dolskio" šlagerius, jis skelbia Maklerio rinkimus: visos salės moterys gali siūlyti kandidatus. Prie mūsų priėjęs žmogus, kurio dantys verti stomatologijos muziejaus, praneša: „Šeimininkas, deja, jūsų negali priimti, nes dar neatsigavo po infarkto". Ant sienos ima suktis filmas, kuriame visi mylisi su dezodorantu. Žmonių salėje vis gausėja. Keistų gražuolių mažiau negu tikėjaisi – raudonoji Kazimiera iš Vilniaus madų akademijos ir čia neturėtų sau lygių. Pagaliau išmušė Maklerio valanda: tarsi iš klipų nužengę torsai su galvomis (ir be jų) rikiuojasi scenoje. Įdomu stebėti vyrus moterų vietoje (tiksliau – nėra geresnių moterų už vyrus): jų grimasas, nevalingus liežuvio kyštelėjimus, norą čia pat parodyti savo kūno profilį. Tarp pretendentų išsiskiria pagyvenęs džentelmenas, kurį Vilniuje vienu balsu pavadintų „brigadininku". Jis – soliariumo mulačių ganytojas, nuodėmklausys (vos neparašiau – nuodėmtraukys) ir bosų bosas. Tos pačios kreolės su Panelių panele priešakyje jau rodo pretendentų balsus. Bosų bosas pirmauja ligi paskutinio vaikino. Tas paskutinysis, juodaplaukis džinsinis angelas su baltais krikšto marškinėliais ir solfedžio pirmūno veidu, meistriškai užsislėpė už atletiškų klipatų nugarų. Jo tyra šypsena po vos kumptelėjusia nosimi ir trim judančiom raukšlėm aukštoje berniukų choro pažibos kaktoje parklupdo ant kelių šv. Panelių panelę, tetas su briliantais ir striptizo šokėją padebesiuos. Dangaus šviesa nutvieskia sceną – Makleris ką tik apsireiškė Varšuvai, Lenkijai ir visai LDK! Valstybėje, kur orą pakeičia dezodoras, to berniuko šypsena jau įvertinta šešiais nuliais. Šalia jo staiga išdygsta raudonplaukė Varšuvos Kazimiera, ir aš it poterius imu berti savo mokytojo žodžius: *„Tu dangiško grakštumo, šoki kaip ugnis pašėlus!"*

Ji šoko tarsi ištrūkusi laisvėn iš komunalinio buto labirinto. Fotografas man bakstelėjo objektyvu į šonkaulius: „Fantastika!" Aš linktelėjau ir išėjau laukan. Naktis pakeičia atstumus, iškraipo topografiją ir padidina tarifą. Už viską jis mokėjo vienatve. Ar ne puiki šlagerio eilutė? Vienatve, la la la la la la.

1.

„Pliekia lietus per medžių lapus, ir vėl neramu ir liūdna bus. Tiktai sunkiom šlapiom galvom linguos linai mėlynai, mėlynai", – rašė graudus lietuvių agrokultūrinis avangardistas Jonas Mekas. Lietus yra dangaus laiškas žemei. Gailestingumo apraiška, išryškinanti antrame plane tūnantį liūdesio, ligos ir išnykimo žvėrį. Labiau pastėrusį ir varganą negu baisų. Lietus apvaisina ne tik dirvą, bet ir mūsų laukimą: jo nevalia bijoti. Nuoširdi laukiančiojo rauda atrakina dangų. Išeiti į lietų – mėgstama mūsų jaunystės frazė. Į naktį. Į vėją. Į liūtį. Nematoma ranka praduria debesų brezentą virš ištuštėjusio Senamiesčio. Sunkūs lašai įkaitusio šaligatvio ir asfalto dulkėse prikelia išnykusius kvapus, kuriuos sugersime visu savim liūčiai pasibaigus. Lietus – vienintelis jaunystės fontanas, kurį išbraidėme tarsi žaisdami. Tikrieji fontanai neveikė arba buvo išardyti. Todėl tebus Senamiesčio labirintas vidurvasarį ir basakojė kompanija, belaukianti lietaus viename Vokiečių (buv. Muziejaus) gatvės bute virš vaistinės. Tebus „Spidolos" traškesys. Žaibas. Griaustinio uvertiūra. Ir pagaliau – intensyvi lašų perkusija per gyvą odą, pražystančią aguonų žiedais. Tebus mergaitė arkoje, panaši į Giacometti skulptūrėlę, šokanti tarp lietaus lašų. Tebus noras nusimesti šlapius languotus marškinius. Blokšti šalin džinsus. Sustingti Dievo spermos čiurkšlėse.

2.

Nuotrauka Klaipėdos *Vakarų ekspreso* pirmajame puslapyje: tuzinas nuogalių (iš nugaros) per liūtį traukia šaligatviu. Tuoj pereis Manto gatvę ir išnyks už Muzikinio teatro durų. Jie ką tik, vietos performerio Beno Šarkos vedini, nusileido nuo postamento vietos, kur kažkada stovėjo paminklas Didžiajam Išsigimėliui. Pustuštis miestas abejingas nuogųjų eisenai. Viena moterėlė tarsteli: „Vaikai, jūs nieko tuomi nepasieksite". „Ir viskas", – rašo reporteris. Nuotraukoje neįžvelgsi nudistų natūralumo ir strikerių įžūlumo. Viena trumpai kirpta mergaičiukė panaši į katę lietuje. Pamenat? Į tą berniukiškai kirptą amerikietę, užsigeidusią ilgų plaukų, naujos suknelės ir katės, besislepiančios nuo lietaus po lauko kavinės stalu tarpukario Italijoje. Ir jos vyras, abejingai skaitantis knygą viešbučio kambaryje. Ne, jis neleis jai užsiauginti plaukų. Ir katė jam atrodo tik žaislas. Jis matė baisesnių dalykų. Tai prarastoji karta, kurios joks lietus nebeprikels.

Tiesa, Hemingway porąkart užsimena apie bronzinį paminklą karo aukoms, kurį gali matyti miestelio aikštėje pro langą. Tas paminklas idealiai rimuojasi su berniukiška žmona ir kate lietuje. Iš teksto išnirusi ledkalnio viršūnė byloja apie dramatišką pauzę poros biografijoje, o septynios aštuntosios potekstėje – apie prakaitą, kraują ir ašaras. Lietus Hemo tekste – kruvinas.

3.

Dabar grįžkime į Klaipėdą. Paklausykime, ką kalba miesto vyriausiasis prokuroras: „Jeigu tai būtų ne menininkai, o girtuokliai ar asocialai, tikrai būčiau kėlęs baudžiamąją bylą. Teisininkas mąsto vienaip, menininkas kitaip. Nusikaltimo prieš viešąją tvarką požymių yra. Jų turi būti keturi: objektas–subjektas, tyčia ar netyčia... Jeigu nors vieno požymio nėra, tai ir nusikaltimo nėra... Noriu miestelėnus pakviesti sveikai diskusijai apie tą akciją. Man rūpi, ką jie galvoja..." Kas gi įvyko Klaipėdoje? Rygos Goethe's instituto direktorius dr. Friedrich Winterscheidt atvežė plakatų parodą „Aš esu tu" iš serijos „Menininkai prieš prievartą". Europos plakatistų darbai eksponuojami buvusioje Lenino aikštėje. Atidarymo proga jauni Klaipėdos aktoriai, dailininkai ir jų ištikimiausi bičiuliai Paminklo vietoje surentė balta drobule aptemptą kubą. Po atidarymo kalbų dr. Winterscheidt atvyniojo drobulę. Žmogiškiausiojo žmogaus vietoje stovėjo nuogi valstybės piliečiai. „Stipru, labai stipru", – vis kartojo simpatiškasis daktaras. Vos nepamiršau esminės detalės – akcija iššaukė liūtį. Žiūrėdamas į nuogus meno skurdžius jų vietoje mačiau save ir jaunystės bičiulius. Jie buvo mes. Karta, kuri tapo prarastąja vien dėl to, kad nepajėgė išsižadėti savęs. Taip ir neatradusi, bet puikiai suvokusi ieškojimų kryptį. Lenino vietoje stovėjo jo idėjų išprievartauta karta. Ir tuo pat metu ten stovėjo laisvi žmonės. Tas dvigubas miražas nejaukioje aikštėje buvo itin iškalbingas ir taurus. Liūdesys ir išdidumas žengė koja kojon, kada eisena apleido „vadavietę" ir ramiu žingsniu, ang(e)liškai muzikai aidint, patraukė per gatvę. Iš pagarbos netekęs amo sustojo eismas. Policininkai, trumpam užmiršę keiksmažodžius, šypsojosi kaip maži vaikai. Netrukus lietus liovėsi ir nušvito saulė.

4.

Taigi – tyčia ar netyčia? Be abejo, tyčia. O štai dėl „objekto–subjekto" apsnūdusios ir anemiškos Klaipėdos laukia įdomi diskusija, nes prokuroras puikiai supranta, kad „siūdamas bylą" jis „pasiūs" tik įspūdingas biografijas akcijos dalyviams, už kurias Vakarai sumokės tvirta

valiuta. Vienas jo tušinuko brūkštelėjimas lemtų puikią karjerą visiems lietų iššaukusiems „šamanams“. Nemanau, kad jis būtų suinteresuotas tokia įvykių eiga. Prievarta prieš menininkus taip pat pakeltų smarkiai politizuotos ir ne mažiau nykios sočių vakariečių parodos „Menininkai prieš prievartą“ akcijas. Prisiminęs milicininkų nukirptus plaukus, kurių kaugės nepadarytų gėdos ir Osvencimui, „bananų puotas“ ir persekiotą muziką, tariu: „Mes tebestovime nuogi ant slenksčio. Mūsų nuogumas šiuo atveju yra ne seksualinės revoliucijos apraiška ar Vakarų apologija, o malda už visus apspjaudytus, išniekintus, neteisingai nuteistus ir įkalintus. Ir ne jums, prokurore, aš turėčiau byloti apie netolimą praeitį. Tos bylos dar neataušusios. Ir tik sveikas nuogas lietus gali užgesinti teberusenantį praeities laužą, apie kurį tebešoka tiek šmėklų. Užkaskite karo kirvį ir leiskite nuogiems įeiti“.

Miltinio kaktusas

1.

Tamsus drugys suglaustais sparnais, visomis keturiomis įsikibęs į rudą sieną, jau trečia diena nepajuda iš vietos. Juoda trikampė burė išsekusiame vandenyne. Štilio ženklas. Statika, kurios taip nemėgo Miltinis. Apie jo mirtį išgirdau Londone, Pasaulio taurės pertraukos metu. Stovėjau vidiniame baltų Holland parko vilų išklotinės kieme su išprakaitavusiu mobiliuoju telefonu prie ausies. Vešlus, kiek dekadentiškas sodas priminė Lietuvą, bet stiklinė veranda, virstanti požeminiu kambariu su įdegusiomis amerikietės kojomis ir gėlių pilnomis vazomis, bylojo, jog esu toli nuo namų. O ir šeimininkų apartamentai dvelkė muziejumi: čia stovėjo ornamentais išmargintas vežimas be arklio, indėnų vestuvinė lova, mūsų paversta stalu, Lotynų Amerikos batika ir brangaus anglų tapytojo personažų akrobatika, jau užrašyta Tate'o galerijai. Vazonuose augo medžiai, kiti – sudžiovinti su visais žiedais – citavo nekaltus brūzgynus. Miltinis šitame iš laukinės kultūros tobulai aranžuotame interjere galėjo būti savas lygiai prieš penkiasdešimt penkerius metus. Tie penketukai – vyriškojo ir moteriškojo pradų deriniai – irgi atrodė simboliškai. Pitagoriečių aprašytas vestuvinis skaitmuo man priminė liūdnus žemaičių režisieriaus žodžius: „*Įvairios įstaigos mane visą laiką kontroliavo: ką aš skaitau, ką aš verčiu, kokias knygas gaunu. Buvo duodami nurodymai kitiems teatrams statyti mano pasirinktas pjeses, užbėgti už akių, sutramdyti, sužlugdyti visas viltis. Visaip buvau graužiamas. Reiktų mano būsimajame nekrologe apie tai parašyti... Aš gi kaip žuvis, kaip vėgėlė išsisukdavau, išvinguriuodavau. Todėl, kad buvau vienas; jei būčiau buvęs su žmona, su vaikais – viskas, pražūtis. Aš žinojau, ką darau. Kažkokia dvasia, kažkoks Dievas vadovavo man mano paties viduje siaubingais vingiais, didžiausiomis konvulsijomis*".

2.

Miltinis buvo kentauras, uždarytas kolūkio arklidėse. Vieną pačių spalvingiausių autobiografijų jis pavertė pritrenkiančiai neautobiografišku menu: švarioje jo spektaklių erdvėje ir akustikoje nesivaideno Paryžiaus ir Londono mansardų šmėklos ir nevirpčiojo homoerotizmo vilnys. Žaidimo ir daugiasluoksnės blevyzgos išpažintojas gyvenime, savo mene jis buvo chirurgas ir botanikas viename asmenyje.

Teatro esmės jam nereikėjo ieškoti, nes jis ją žinojo: *„Menas apskritai yra kaip tam tikros rūšies kaktusų žydėjimas. Jie nuostabiai žydi, bet tik nusileidus saulei ir vieną naktį. Po nakties, tekant saulei, žiedas vėl užsiskleidžia, ir kaip nieko nebuvę. Iš ryto pabudęs gali net nežinoti, kad kaktusas žydėjo. Į meną reikia skverbtis, reikia laukti, kada jis pražys. Reikia sugebėti juo gėrėtis, įsisavinti jį, o ne miesčioniškai išsidarkant šūkauti ant jo, kad nepatenkina pramoginių lūkesčių, kad yra nesuprantamas"*. Tas žinojimas ir padėjo, ir trukdė. Būdamas intelektualas, jis kūrė savą teatrinę terminiją, kuri kilo ne iš praktikos, o atvirkščiai – turėjo scenos veiklą naujai įprasminti ir struktūruoti. Deja, teatre tai visados taip ir lieka siekiamybe. Nekrošiaus ir Tumino tylėjimas repetuojant, padėtas ant vienos svarstyklių lėkštės, kartais atsveria lingvistinę Miltinio Niagarą. Ir tuo pat metu ne: Miltinis mums paliko savo Idealiosios teatrinės programos metmenis – vieną gražiausių XX a. lietuvių modernistinės kultūros manifestų. Laisvos dvasios dokumentą reglamentuotos kultūros kalėjime. Su partija jis kalbėdavo kita kalba: „Aš nuogas perjosiu Panevėžį, jeigu jūs nepadarysit..." Ir vietos vadukai padarydavo. Jis pastatė puikų teatrą, kuris šiandien, aiman, primena pajūrio pušynuose vokiečių paliktus bunkerius. Tai architektūrai jis nebeturėjo jėgų, nes buvo pavargęs nuo žmonių, neišnešiojusių savy Paryžiaus. Apsėstasis, neišsipildžiusios Lietuvos skeveldra, nuolat bylojanti apie provincialo įsibrovimo potenciją sočių sostinių Europoje, jis turėjo bendrauti su žmonėmis, kurie kultūrą įsisavina tik per telefoną, radiją ir skrandį. Šitoje girdinčių sienų ir paveiksluojančių kiaulės akių karalystėje, šitame nomenklatūros specgastronome jis nebeturėjo ką veikti. Jo legendiniai aktoriai buvo arba pražuvę, arba išsikraustę iš proto, arba suponėję. Padlaižiai ir snobai visados siekė jo prielankumo ir palaiminimo. Jo ironiško atlaidumo nesupratę bandė apie jį kurti filmus ir sekti pasakas. Netaikau šito Tomui Sakalauskui, kuris nykiausiais brežnevizmo laikais sugebėjo parašyti ir išleisti knygą, nepanašią į kitas. Tai, kad *Monologai* netapo jaunųjų mūsų teatralų stalo knyga, veikiau liudija ne tiek įtrūkį pastarųjų kultūrinėje orientacijoje, kiek jų „nukreipėjų" požiūrį į Miltinį. Jis buvo rakštis tiek mūsų „tautiškai buitinio", tiek „tautiškai siurrealistinio" teatro gerklėje. „Centrui" (CK, Kultūros ministerijai bei Konservatorijai) tiko patogus provincijos keistuolio, netgi „diktatoriaus" mitas, kurį galėjai panaudoti savo žaidimuose su Maskva (rusų teatralų piligrimystė į Panevėžį!) ar medžiojant talentingiausias sielas (Vilniuje jūs gausit išsvajotą aukštojo mokslo diplomą, o ten, kaime – jokių garantijų!). Miltinis buvo „atkirstas", paliktas dykumoje. Jis buvo kaktusas, kurio naktinių

žiedų nepamirš juos regėjusieji. Visą gyvenimą ieškojęs intonacinės įvairovės scenoje, pavertęs ją tiesiog filosofine kategorija, šitas žodžio išaukštintojas ir vergas niekada nenustatinėdavo intonacijų savo artistams! Prisimenu jo ištiestas rankas ir klausimą škotų terjerui: „Pasakyk man, Arieli, argi aš iš tikrųjų diktatorius?!" Ir laimę akyse, kai šuo tik papurtė galvą ir nesulojo.

3.

Isteriška Londono naktis po brazilų spirdžių pergalės: petardos, pulkai spuoguotų latinosų su šilkinėmis vėliavomis – mažojo žmogaus triumfas nežinia kodėl Dievo pasirinktoje planetoje. Kažkur, visai netoliese, lietuviai gailisi italų Lietuvių namuose. Aš bandau pagauti kebą, tačiau jie išvežioja iš pabų jau gerokai įkaušusius aistruolius – vamzdis (taip Londone vadina metropoliteną) seniai nebeveikia. Užeinu į miniatiūrinį viešbutį „Halcyon" („Sutvertas iš tos pačios medžiagos, kaip ir graikų mitai", – taip apie jį rašė *The Spectator*), kur vienutė kainuoja tūkstantį litų. Portjė briliantinu suteptais plaukais išsiepia prijaukinto vilko dantis: „Mašina jūsų lauks po kelių minučių, sere". Ji neatvažiuoja ir po pusvalandžio. Dieve, mirė Miltinis. Pagaliau sustoja į garažą skubantis plikai skustas negras. „Sutik, – sako jis man, – Nigerija buvo artistiškiausia." „Sutinku", – atsakau ir užsimerkiu. Miltinis jau palaidotas. Kas nešė jo karstą? Ar laidojo su kunigu? Ar buvo visi režisieriai? „Brazilų turistai išėjo į gatves, todėl važiuosim aplink", – sako skustagalvis ir pasuka kairėn. Tas posūkis ten madingiausias. Štai žodis, kurio nežinojo Miltinis. Juodam kebe, kurį vairuoja supratingas juodis, aš galvoju apie Miltinio kaktusą, žydintį nusileidus saulei. Jo šermenims tiktų Algimanto Mackaus kalba. Ištarmė, kurioje nėra vietos ašaroms.

Tryliktoji kėdė, arba Vėlių suolelis Skarbore

1.

Aprašyk pirmą į regėjimo lauką papuolusį daiktą: sukniubusį paltą, pailsusį batą, palūžusią kėdę. Nuvargę daiktai tokie žmogiški, jie mūsų tuščių pastangų skeletai, apdulkėjusios išnaros, prijaukinti kasdienybės dinozaurai. Jie laukia savojo van Gogh'o. Savojo Šliogerio su Heideggeriu po liežuviu. Aprašyk tuos namus Vilniuje, Kražių skersgatvyje, kur ant laiptų it pulkas kareivių išrikiuoti visos šeimos batai – nenugalėtas batalionas, pasiruošęs pasiųsti į šaligatvių mūšį prityrusią kovotojų porą paliegusioms kojoms davus ženklą. Neišmesta avalynė mina savo šeimininkams iš paskos, nors iš tiesų nepajuda iš vietos. Arba amžinai pasiruošę mirusio šeimininko pusbačiai: jie išsaugojo jo bruožus, nes batas perima mūsų charakterį, mūsų ypatybes, mūsų fizionomiją. Jis žvelgia kaip ištikimas šuo, t.y. panašus į tą, kuriam nuolankiai pakluso. Ištikimybė ir tarnystė yra seserys dvynės. Pasakyk, kas tavo tarnas, ir aš pasakysiu, kas tu. Parodyk savo batus, ir aš... Batai kaip paminklas. Kaip antkapis. Arba taip: palaidokit mane su visais mano batais.

2.

O su kėdėmis? Ne, kėdžių į kapą neišsineši. Ant jų sėdės kiti. Tam tikra prasme jie sėdės tau ant kelių. Kaip ir tu sėdėdavai sėdėjusiam prieš tave. Beveik malda. Vienas gali paprašyti užtraukti paskutinį dūmą (mirtininkui budelis netgi pridega cigaretę), o kitas – pasėdėti širdžiai brangiam fotelyje. Myli mane, mylėk mano krėslą. Tai dėl jo aš skubu namo iš tolimų kelionių: prakaituoju prikimštuose autobusuose, skrieju strėle už vėją greitesniais traukiniais, tabaluojančia širdimi matuoju oro duobes virš Lamanšo. Dėl palaimos apmirti senam grafo Tiškevičiaus krėsle. Jo spyruokliuojančiam glėbyje. Ten, kur jis stovi, yra manasis pasaulio centras. O jeigu jį perkeltume į Niujorką? Vieną – be kambario, be namo, be liepų už lango, be jūros ošimo? Be knygų lentynos priešais? Be paveikslų? Taip. Vieną. Ar skubėtum tada į jo glėbį? Ar pakeitus daikto vietą jo prieraišumas šeimininkui nepasikeičia? Tiesa, dar neaišku, kas kieno šeimininkas. Krėslas mano, ar aš jo. Galbūt senus baldus vertiname visų pirma už jų patikrintą ištikimybę. Tokie nepames, neišduos. Todėl mokame ta pačia moneta – globojame, restauruojame, ieškome naujų apmušalų, apklojame it miegančius vaikus. Spinta, į kurią Gajevas

kreipiasi *Vyšnių sode*, yra ne mažiau svarbi negu ištikimasis tarnas Firsas. Užkaltas su senais baldais, jis numirs ramus – tuos daiktus lietė jo ponų rankos. Menami broliški baldų kapai yra tikrasis Čechovo veikalo fonas. „Neprisirišk prie daiktų!" reiškia „Nevergauk sandėliui ar parduotuvei". Neprisirišk prie partijos, nes pats virsi serijiniu produktu, vienu iš, vienodu. Kokius daiktus liepia susidėti be reikalo gimusiam išeinančiajam Henrikas Radauskas eilėraštyje *Fleita*? Atminties dalykus ar kasdienybės įnagius? Ir čia pat pasitaiso: „*Nesidėk daiktų, nes jie palieka*". Palieka, nes neištikimi, ar tiesiog – palieka kitiems, taip buvo per amžius, o tu išeik švilpaudamas, nusimetęs daiktų ir įpročių naštą, nes mirtis tave išvaduoja iš jų jungo.

Savo egzistencijos laimės tau neduota suvokti, ją gali išreikšti tik Bacho fleita. Tobuliausia daiktų rūšis – muzikos instrumentai. Žinoma, vienaip tas instrumentas skamba Bacho, o kitaip kokio Pilavičiaus rankose. Bet dėl to instrumentas nekaltas. Jis buvo sutvertas grožiui, o Pilavičius juo kala vinis. Arba džirina kaip girtas lietuvių džiazininkas. Kuo klaikiau džirina, tuo didesnis avangardistas. Specialiųjų projektų magistras. Tokių pagoninių priviso gyvas velnias. Jų laukinės energijos daiktai prisibijo – toks bematant sulaužys kėdę ir sukapos taburetę. Supjaustys lovą. Pragers paskutinius batus. Ir spintą. Išsilaisvinęs Jonas Bedaiktis. Išėjęs iš girios, bet sutvertas dykumai.

3.

Koks angliškas daiktas labiausiai įsirėžė atminty? Vėlių suolelis. Taip taip – tiek Škotijoj, tiek Anglijoj ąžuoliniai suolai gatvėse, skveruose, ant jūros skardžio ar prie bažnyčios išrikiuoti nužengusiųjų Anapilin atminimui. Prie kiekvieno atkaltės pritaisyta varinė lentelė su paminimo žmogaus pavarde. Beje, suolelis gali būti pastatytas ir kokiam nors įvykiui ar sukakčiai pažymėti. „Ant atsiminimo Jono Bedaikčio, kursai parūkęs kanapių šitoj Žemės vietoj nugeibdavęs vėlei prisikeldavo." Nuošaliam, miniatiūriniam vieno didiko miestui padovanotam Skarboro sode mačiau keletą suoliukų ten buvojusiems akliesiems atminti. Juos pastatė Aklųjų draugas. Žmogus? Draugija? Institutas? Tarp dviejų karų ten sėdėjo viena akla mergaitė, uosdama retų augalų ir ką tik nukirptos vejos kvapus. Po ja nesibaigiančiu potvynių ir atoslūgių ritmu šnopavo Šiaurės jūra. Aš atsisėdu šalia per pagarbų atstumą. Bet ji išgirsta. Amelija, Sara, Rachelė. Ištraukia iš movos ilgapirštę ranką su deimanto ašara ant bevardžio. Aklųjų draugas – Viešpatie, kas begali būti gražiau?!

4.

Opozicijos lyderis, taikliųjų palyginimų meistras, garsųjį Ilfo ir Petrovo romaną valstybės laikraštyje, įsteigtame 1917 m., kažkodėl vadina *Trylika kėdžių*. Froidistas sakytų, kad nėra atsitiktinių klaidų. Šitas apsirikimas, sakytų jis, – geras raktas nuo durų į valdžios koridorių. Maža nesąmoninga klaidelė – ženklas, nuoroda. Mes jau žinome, kad dvylikoje kėdžių jokio lobio nėra. T.y. jį visada atrandame ne mes su tamstomis, o kiti. Taigi – lobis turi būti perkeliamas į tryliktąją kėdę. Tiksliau – lobis yra neegzistuojančioje kėdėje. Toji kėdė – valdžios simbolis. Valdžia kaip tryliktoji kėdė. Sėdima ant kėdės, kurios nėra. Arba trokštama atsisėsti. Kiek leitenanto Šmidto sūnų ir ostapų benderių šiandien Lietuvoje ieško lobio?

Londono žemėlapis

I

1.

„Kodėl nerašai apie Londoną?" – kranksi varnai. Todėl, kad neturiu ramybėje gimstančio vidaus žvilgsnio, kuris padėtų surikiuoti tūkstantį išorės pastebėjimų. Pavydžiu praeities keliautojams: jų atmintys – tikras dramblio kaulas. Keletas valios krustelėjimų, ir jame amžiams įsirėš tai, kas tipiška, arba tai, kas individualu. Tiksliau – kas individualu ir bus tipiška. Londono nepajėgiau aprėpti nei vidaus, nei išorės žvilgsniu. Neaprėpiamas. Nesurikiuojamas. Neįvardijamas. Čia pirmą smūgį gauni vos atskridęs – aplinkui nėra europiečių. Tu patenki į tokią kitų rasių laviną, kad baltojo veido be savybių griebtumeisi nelyginant šiaudo. Veltui ieškai pačios banaliausios giminystės apraiškų: pasaulis iš tikrųjų daug didesnis ir įvairesnis, negu tikėjaisi. Štai peties nesiekianti... kinė? Japonė? Korėjietė? Ilgaplaukė lėlytė su trumpa suknele. Įdėmiai stebi monitorių. Nutūpusių lėktuvų kaitoje vienas bus jos. Laukia gal valandą, gal dvi. Nepajuda iš vietos. Vilniuje sakytume: rami kaip belgė. Nerandu jos laukimui objekto. Arabai ar indai pasitinka giminaičius. O ji? Štai lėktuvas iš Nairobio. Štai lėktuvas iš Rio. Štai lėktuvas iš... Kopenhagos! Daugiavatė lemputė įsižiebia lėlytės viduje. Tuoj viskas paaiškės. Kilometrinio kilimu iškloto koridoriaus gale išnyra aukštaūgis su kasyte: toks žirnis ant spyruokliuojančios liniuotės. Tarsi senų laikų citata: taip atrodydavo kai kurie Amerikos lietuvaičiai Brežnevo nubučiuotame Vilniuje. Amžini (šventas naivume!) sandalėti hipiai. Bulgakovo džyzos pranašai iš Kalifornijos. Džinsinių angelų desantas. Užsisvajojęs nepastebėjau, kaip lėlytė visom savo rankom apsivijo žirnį ant liniuotės. Iš arti tas šiaudinis skandinavas atrodė vyriškesnis – nepaisant būtino auskaro ir kelių amuletų. Jo visas turtas tilpo indiškame kelionmaišyje, kuriame būtų lengvai tilpusi ir toji miniatiūrinė lėlytė. Ką gi, ji sulaukė. Aš netgi didžiavausi – gerai pasirinko, beveik mūsiškį. Bus vienu šiauriečiu daugiau.

2.

„O anglės, kaip atrodo anglės?!" – nenustygsta varnai. Pradėsime totaliniu apibendrinimu: vyrų ir moterų pasauliai šiuolaikinėje Anglijoje (ypač dailės ir teatro valdose) – nesusisiekiantys indai. Tai supranti jau pirmą naktį, išvydęs eilę į kokią nors madingą diskoteką netoli, tarkime, Vaterlo tilto. Dešimt (o gal ir daugiau) minučių eini

pro nesibaigiantį raumeningų vyrukų srautą, kur ne kur atrasdamas įlašintą juodaodės pasturgalį. Teisus buvo vieną sakinį į Pažinčių kertelę atsiuntęs lietuvaitis: „Aš 30-metis vyrukas". Ir nieko čia nepridėsi. Štai tokie trumpai kirpti (bet ne elektrine mašinėle!), aštriai kvepiantys vyrukai su polo marškinėliais, siaurom kelnėm ir blizgančiais špicais laukia palaimingos akimirkos atsiduoti technui arba hausui. Veltui ieškotumėte žydros gijos šitoje mylios ilgumo eilėje: iš pirmo žvilgsnio tai normalūs, sportiški vaikinai. Čia jums ne tyčia išsiderinusi, su nuodėme žaidžianti Soho publika. Bet anglės, tu visai pamiršai angles, seni. Gerai, štai jums tipiškas atvejis: vyriškai kirptas su auskaru nosyje, tatuiruotais pečiais ir žieduotom rankom, su privalomais kareiviškais batais ir iš po mini abejingai akį merkiančiom kelnaitėm. Vos nepamiršau svarbiausiojo atributo: tipiška anglė būtinai didžiakrūtė. Kaip sakydavo viename Lietuvos kaime: eina papais snukį parėmusi. Ir amžius neturi jokios reikšmės – kas antra paauglė gali pasigirti pavyzdinėmis, vitaminizuotomis pieno liaukomis. Nors, kartoju, prisiliesti prie šito ūkio vargu ar pavyktų. Jauna anglė į vyrus nežiūri. Vyras yra priešas, sunkinanti aplinkybė, gamtos teršėjas. Kokiame nors pakanta garsėjančiame moterų klube jam galima skirti svečio vaidmenį. Žiū, atėjo naujas svečias. Tu matai, kaip jis dairosi? Matau. Kiaulė. Tikra KEULĖ. Ir, be to, nesilaiko griežtų aprangos taisyklių (*leather/skinhead/Western/rubber*). Išvykite tą kiaulę iš klubnyčios. Ukš, parše, ukš!

3.

Kur bėga išvytasis? Kur ieško užuovėjos? Jis lenda gilyn po Londonu. Ir ten, pusapvaliame metro vagone, jo laukia tikras stebuklas: žvilgančios juodaodės. Vienintelės autentiškos Londono gražuolės. Jos yra čia. Po žeme. Ilgakaklės ir storalūpės. Žirafos, panteros, gazelės. Bet ir metropolitene tu turi būti atsargus. Nuolat galvoti apie savo odos spalvą. Tik akies kampučiu tau leista stebėti juodąjį stebuklą. Prarasi budrumą – pražūsi. Ietys ir strėlės pervers tave. Taip ir liksi stovėti – šventas Sebastijonas, srūvantis kraujais nuo juodaodžių gražuolių žvilgsnių Londono vamzdyje. Jų akyse visa rasės patirtis. Išmintis. Kančia. Taurumas. Neišminuojamas laukas. Tikrasis grožis visados už neįveikiamos sienos. Ačiū Dievui, ji kartais stiklinė. Bet vis tiek – neperšaunama. Gal tik iš vaikiškos laidyklės? Gal.

4.

Nė karto neišsitraukiau žemėlapio. Ėjau, kur kojos neša. Priėjau sankryžą. Iš įpratimo norėjau pažvelgti kairėn. Baltos raidės ant asfalto

šaukė: ŽVELK DEŠINĖN. (Visoje Jungtinėje Karalystėje tėra tik viena kelio atkarpa, kurioje viešpatauja dešinysis eismas. Toji atkarpa veda iš Strando į „The Savoy" viešbutį Londone. Ten savas jautėsi Oscar Wilde. Pragėręs paskutinius badaujančios šeimos pinigus, krisdavo be sąmonės po marmuro stalu. Beje, moterų per veidą nemušdavo.) Spėjau persiorientuoti. Kol mintyse tariau šitą žodį, vienas dviratininkas sutrukdė kitam. Tasai, kuriam sutrukdė, nušokęs nuo dviračio, nutraukė nuo balno trukdį. Švelnų vaikinuką su baltais mamytės išskalbtais ir iškrakmolytais marškiniais. Ir ėmė jį spardyti. Vidury gatvės. Ir niekas nepriėjo. Net eismas trumpam neteko žado. Tada baudėjas užšoko ant dviračio ir nuvažiavo. O sukruvintas jaunikaitis suplėšytais marškiniais svirduliuodamas patraukė per gatvę, palikęs savo nepaklusnųjį žirgelį. Jis ėjo tiesiai į mane. Tiesiai man į glėbį. Ištiesiau jam nosinę. Kažkur Londone. Saulei leidžiantis. O ji, kaip žinoma, visada leidžiasi už telebokšto. Ir ten visados – Vakarai. Taip mano sukruvinta nosinė virto žemėlapiu.

5.

Kažkada šnipinėjimu Lietuvos naudai apkaltintas rusų režisierius Vsevolod Mejerhold teigė, jog Shakespeare'o *Otelas* tėra tik balta nosinė menėje ant kilimo. Elžbietos laikų Anglijoje odos spalva neturėjo jokios neigiamos reikšmės. Kas pagimdė pirmąjį rasistą?

II

1.

Jų pilna visur. Vos pakirdę jie būriais išsisklaido po Londoną: aplimpa Bekingemo rūmų tvoros virbus, iš kur stebi ne tiek sargybos pasikeitimo ceremoniją, kiek Jos Didenybės miegamojo užuolaidas, tarsi mechaniniai svirpliai išsibarsto šienu virtusioje karališkoje žolėje, o jeigu kas pasigestų smogo – patys tampa juo ir nusileidžia ant miesto, smogdami mūsų europietiškam akiračiui. Jie lenda iš kiekvienos skylės it mistiški skėriai. Ten, kur išdygsta vienas, išauga dešimt. Ten, kur išauga dešimt, lauk šimto. Jie fiksuoja kiekvieną savo žingsnį ir žvilgsnį. (Berašant šitą sakinį varnėnas trenkėsi galva į lango stiklą.) O žvilgsnį visada valdo fotokamera, su kuria rankose jie gimsta kaip norvegai su slidėmis ar lietuviai su neapykanta geresniam už save. Jeigu tu iš „Kodak" agento atsiimi penkiskart trisdešimt šešias nuotraukas, tai viena iš jų išeina su vos pavelkamu maišu it Kalėdų senis. Jų namuose nėra knygų – vien fotografijos, kuriose užfiksuota ne tik nuo stalo prie lūpų artėjančio arbatinio šaukštelio trajektorija.

bet ir jos šešėlis sienoje. Kai vos antrą sykį susiduri su jais kaktomuša, jie puola tavęs atsiprašinėti už dar būsimus kartus, nors tai bus visai ne jie, o kiti tokie patys. Jie šviečia ne kaip žvaigždės, o kaip kometos. Jie yra japonai. Tai jų pilna visur.

2.

Jie juda griežtai nustatytu maršrutu, nusižengimas kuriam irgi yra tam tikro plano dalis. Kartais jie palieka ženklus saviškiams. Taip vieną sekmadienio rytą, pasigrožėjęs stikliniu Albert Holo kupolu, po kuriuo yra koncertavę visi paauglystės stabai, patraukiau Kensingtono gatve palei Haid Parką. Toli už nugaros pasiliko dažytais pastoliais apželdintas Alberto Memorialas – fališka raketa, nutaikyta į neapsakomą šios vasaros žydrynę, kai staiga ant šaligatvio sublizgo dviem kalbom – japonų ir anglų – Tokijyje išleistas miesto planas. ANA. Iš mįslingų, karinę bazę primenančių brėžinių supratau, kad visi ateiviai anksčiau ar vėliau renkasi būtent ten, „Anoje". Ten „voratinklio" centras. Bet kodėl toji informacija pateko į mano rankas? Ėmiau dairytis aplinkui. Gatvė buvo tuščia. Ant autobusų stotelės suoliuko miegojo valkata. Net miesto aidai išnyko karštyje. Atrodė, jog visi daiktai tuoj neteks tūrio tapdami dvimačiais kažkokio atvaizdo ar paveikslo elementais. Plakatu. Nuotrauka. Buvau tikras, kad mane, tyrinėjantį japonišką žemėlapį, kažkas stebi. Bet kur ir kas? Mano akys perbėgo stogais, dar sykį įsitikindamos angliškų kaminų įvairove – tie kaminai atrodė tarsi lietuviškų saulučių broliai. Ir staiga virš galvos, kokio trečio (ten – antro) aukšto lygyje, kur plytų siena užsibaigia griežtos formos betoniniu parapetu, išvydau juodą arklio galvą. Į mane žvelgė grakštus ristūnas, laukiantis savojo išjodinėtojo. Paliktas žemėlapis, apmirusi gatvė, juodas žirgas, milžino klevo baldakimas priešais. Nufotografavau arklį ryžtingai ir nedvejodamas. Tik niekaip negalėjau sau paaiškinti, iš kur mano rankose atsirado mažytė „muilinė". Cakt. Cakt. Po akimirksnio gatvė atgijo, valkata prisikėlė iš miegančiųjų, atsiliepdamas į mano pakeltą nykštį sustojo raudonas dviaukštis autobusas. Pro langą dar spėjau pamatyti, kad anapus parapeto nebėra jokio žirgo. Sraigtiniais laiptais pakilau į antrą autobuso aukštą. Ten sėdėjo trys jaunos japonės.

3.

Jų kalba buvo nepanaši į paukštišką kinų giedojimą. Ji atrodė tai nirtulinga, dvelkianti ritualiniu smurtu, primenanti isteriškas prisukamų vadukų komandas, tai atsiduodanti nuolankiu *pianissimo*,

tiesiog sausa į žaltišką gulbės kaklą užsižiūrėjusio Čaikovskio rauda. Japonyčių trijulės – įprastas reginys Londone. Viena iš trijų būna tobula, o jai iš šonų stovi klaikūs, košmariški atvejai. Tos dvi šoninės valdo vidurinę lėlę. Maitina ją nežinoma energija. Naktį padėtis pasikeičia – dvi porcelianinės lėlytes išsiveda globojanti matrona. Skudurinės Yoko Onutės! Peteliškės suvarstytu liemeniu ir atvarstytais batais. Niekados neatsigręžiančios Oriento Euridikės. Jos apvaisina našlaičio Orfėjo atmintį saldžia mirštančios gulbės giesme. Bet gulbės negieda prieš mirtį. Iš šito paradokso ir gimsta muzika. Tu ją girdi, ir niekas jos negirdi. Naktį Londone. On don. On don.

4.

Visos kelionės metu mane persekiojo japonų fotografų paroda *Liquid Crystal Futures*, kurią pagaliau aplankiau Edinburgo Vaisių turgaus galerijoje netoli geležinkelio stoties. Prisipažinsiu – tokių formatų nebuvau regėjęs. Mažiausias galėjo būti 220×271 cm. Pasidabruoti Tokijo užkaborių vaizdai dangoraižių fone. Pramoniniai peizažai. Terminalų griaučiai. Retsykiais fotografas įsibraudavo į bedvasį peizažą ar natiurmortą, palikdamas mįslingas dėmes ar elektrines trajektorijas. Bet net ir tai, kas galėjo būti topografiškai įvardijama, dvelkė nežinomų kosmodromų šalčiu ir vienatve. Sukežusi lūšna galėjo būti svarbi aerodromo dalis, o apšnerkštas šaligatvis – pakilimo takas. Ta erdvė buvo be angelų. Tarsi peizažas paveiksluotų žmogų ir paskui stebėtųsi neradęs jo nuotraukoje. Tolimiausiame salės kampelyje stovėjo kuklus kompiuteris, kurio ekrane viena po kitos nušvisdavo nuogos jaunos japonės. Mums nereikia aiškinti, kad akte visų svarbiausia – ne bitės liemuo, šlaunų varis ar sudžiūvusių samanų trikampis virš priežastinės vietos. Akto esmė yra portretuojamojo žvilgsnis. Nesibaigianti nuogų japonyčių girlianda iš priekio ir iš už užpakalio. Kojų iksai ir nuliai. Menčių ir sėdmenų monotonija. Spenelių botanika. Plikų mergaičių akyse – nė lašo erotikos. Nė lašo iššūkio. Krištolinė skaidruma. „*Taip sielos žvelgia iš aukštai į savo pamestąjį kūną.*" Fotografė nutraukė kimono nuo savo draugių, kurios nurengė savo pažįstamas, o tos, savo ruožtu, savąsias. Ir taip be galo. Visos Japonijos mergaitės buvo nuogos tame kompiuteryje. Stebėtojas galėjo netgi išdidinti, pritraukti jam svarbias kūno žemėlapio vietas. Įžvelgti poras, spuogelius, gyvaplaukius. Apgamų kraterius. Rudas dėmes. Čia būta liūtų. Čia kažkas užbrėžė nagu. O čia – užantspaudavo dantimis. „*Ateity*, – sako Jean Baudrillard, – *galingos bus tautos be šaknų ar kilmės ženklų, kurios mokės pilnutinai išnaudoti naują situaciją. Pažvelkime į Japoniją, kuri tam tikra prasme*

atliko šitą triuką sėkmingiau už pačias JAV, sugebėdama (mums tai nesuvokiamas paradoksas!) perkurti teorijos ir feodalizmo galias į bekraštį ir besvorį fenomeną. Japonija jau dabar yra planetos, vardu Žemė, palydovas". Štai ir viskas. Jie yra ateiviai, ir tu juos matei Londone. Jie tave nufotografavo iš visų pusių, visas įmanomais ir neįmanomais rakursais. Tu įvestas į jų kompus. Su drabužiais. Ir be. .

III

1.

Sutemus Londono centre tu turi būti itin atsargus, kad neužmintum ant gulinčio benamio. Jo nevalia vadinti valkata ar ubagu. Jis deklasuotas socialinio statuso prasme, tačiau nepraradęs orumo. Jo orumas tarpsta gryname ore. Dažniausiai – brangių parduotuvių prieigose. Ant kartoninės dėžės išklotinės iš skarmalų lizdo kyšo susivėlusi galva. Išdidus veidas, pirmą ir paskutinį kartą mazgotas gimdykloje – su sąlyga, jeigu pasaulin ateita ten. Juk gimstama ir autobusų stoties tualete, sąvartyne, vaikų darželio žaidimų aikštelėje. Gimstama iš motinos, o kartais iš Šventosios dvasios pasiųsto lietaus, apvaisinančio vėjo sukeltas kiemo dulkes. Visaip gimstama ir visaip mirštama. Bet su benamiais apie tai geriau nediskutuoti. Verčiau numesti smulkių atsiliepiant į sakramentinę jų frazę: *„Small change!"** Toji frazė yra Londono šaukinys. Beje, ji dar reiškia ir grąžą – tamsta esi benamiui skolingas. Jeigu miegi šiltam patale, po stogu ir dar su jaukia patele – esi skolingas dvigubai. Viso pasaulio benamiams. Įsidėmėjai? Tai ne koks Vilniaus ubagas amžinai nuleista galva, meistriškai keičiantis galūnių konfigūraciją: prie Katedros jis bekojis, prie Aušros Vartų – vienkojis, prie Petro ir Povilo – jau vienrankis. Londone jis tau žvelgia tiesiai į akis. Ir tu, mažyti, dažniausiai neišlaikai jo žvilgsnio. Nusigręži. Paspartini žingsnį. Imi tarsi rožinį nervingai čiupinėti monetas kelnių kišenėje. Tu pats esi vargšas. Bėdžius. Zero.

2.

Jie turi savo vietas. Manau, kad kai kurios yra perkamos. Po savaitės imi juos atpažinti, netgi ilgėtis neatradęs įprastos žmogystos šiukšlinoje požeminėje perėjoje. Kur nors Blūmsberyje. Arba Kemdene. Iš raudono dygsniuoto miegmaišio išlindusi galva būtinai turi

---

* Duok smulkių! (*angl.*).

būti padėta ant skrepliuoto grindinio. Štai jis atmerkė vieną akį. „Duok smulkių!" – meti praeidamas. Nepakeldamas galvos jis pasiunčia tau pavymui neiššifruojamą keiksmą. Tavo draugas. Tavo bičiulis. Tavo brolis. Becketto kadras. Speciali tarnyba žaliu autobusu jiems išvežioja karštą sultinį ir bandeles. Kartais trumpam apleistuose lizduose matai stirtas bandelių. Beje, užmiršai pasakyti, kad visi jie – baltieji. Neteko matyti nė vieno benamio negro. Jie turi netgi savo leidinį – *The Big Issue*. Jie prisisegę platintojo ženklą su nuotrauka. Leidinį leidžia buvęs benamis ir daugkartinis kalinys A. John Bird. Dabar – milijonierius ir jų reikalo gynėjas. Britų žurnalų leidėjų draugija 1993 metais jam suteikė Leidėjų leidėjo titulą. Šefas nesibodi juodo darbo – lanko nakvynės namus, įkalinimo vietas, įtikinėja valdžią negailėti pinigų benamiams ir bedarbiams. Jis įsitikinęs, kad įdarbinus ir sutvarkius jų buitį valstybė po to išleistų gerokai mažiau negu dabar. Be abejo, jis socialistas. Dauguma mano sutiktų britų buvo socialistai. Maždaug devyni iš dešimties. Režisieriai ir aktoriai. Dramaturgai ir dailininkai. Visi mūsų kirpimo (vos neparašiau – liberalios bohemos) žmonės buvo kairiečiai. Na taip, sakydavo jie, tie lageriai, tos deportacijos, tie nukrypimai, ta okupacija. Tačiau rusų avangardas! Tačiau maži mokesčiai! Tačiau jūsų energija! Jūsų vaizduotės jėga! Vieną rytą visi medžių kamienai aplink Londono universiteto bendrabutį buvo nusagstyti žaliais ir raudonais plakatais, skelbiančiais socializmo sugrįžimą į miestą. Čia pat ir planelis su renginių dienotvarke: paskaitos, diskusijos, koncertai. Įvirtau į pirmą pasitaikiusią telefono būdelę paskambinti Kukului ir Juozaičiui. Trise socialistų sueigoje būtų kažkaip drąsiau. Ir saugiau. Deja, pataikiau į blogą būdelę. Mano „Mercury card" reikalavo specialaus mėlyno telefono. Todėl turėjau pasitenkinti vizitinėmis mergaičių kortelėmis, kuriomis buvo apkaišytos būdelės sienos. Užuot skambinęs Kukului, įnikau skaityti: „18 metų nedrausmingai moksleivei trūksta disciplinos naujame, ką tik įrengtame bute". „Kortas ant stalo ponai. Kaladės karalienė – blondinė danė. Uniformos ir video-". „Nauja juoda sekso katytė Christin. 23 metai ir daugybė žaislų". „O dabar paragauk mano bizūno, verge. Juodoji ponia laukia tavęs puikiai įrengtame požemyje". „Devyniolikmetė manekenė iš Filipinų teikia visas paslaugas: graikiškas, prancūziškas, plakimo bei virvinės". Ir vėl: „Išdykusi mokinė mėgsta lazdą, skausmą ir vandens sportą". Štai toks tas Londonas socializmui įžengiant į miestą. Baisi demokratijos kloaka. Kaip sakydavo vienas legendinis Laisvės lygos kandidatas į Seimo narius: „Nespręskit apie kitus pagal kloakos dėsnius".

3·

Tebus Trafalgaro aikštė karštą vasaros sekmadienį. Tebus fontanai, pilni vaikų ir suaugusiųjų. Drąsiausieji užsiropščia į akmenines lėkštes ir krūtinėmis bando uždengti ambrazūras, iš kurių į dangų šauna vaivorykštinės vandens čiurkšlės. Mano draugas ką tik išsimaudė su visais drabužiais centriniame fontane ir dabar džiūva ant suolelio atsukęs nugarą Nacionalinei galerijai. Aš stebiu pankų porelę: ji apsivilkusi senovine dvaro freilinos suknią, jis – baltu veidu ir ispanų torero drabužiais. Jie čia dirba. Už teisę nusifotografuoti su porele turi pakloti porą svarų. Po minią išdidžiai vaikšto švarūs ir besišypsantys socialistinės spaudos platintojai. Jiems nutolus priartėja dviese: purvinas tešlius ir tatuiruotas skustagalvis zekas. Tešlius tiesia į mane ranką sakydamas: *I like your glasses!** Zekas gudriai šypsosi, laukdamas mano atsako. Bičiulis atsako už mane. Žiūrėdami į jo raumeningą stotą, Londono urlaganai suvokia, kad bus problemų. Tačiau nesitraukia. Provokuoja toliau. Ir staiga aš suprantu, kad čia, Londono širdy, mus tuoj muš ir spardys, ir niekas neateis į pagalbą. Visi bus urlaganų, o ne dviejų kažkokios įtartinos valstybėlės piliečių pusėje. Mus tuoj apkaltins benamių įžeidimu. Asmenybės teisių griovimu. Mes tapsime žmonijos gėda. Todėl esame priversti trauktis. Niekada daugiau čia nebegrįšime. Mano draugas bato galu galėtų perkirsti urlaganui antakį. Jis jaunas ir drąsus. Jis nepažįsta gyvenimo.

4·

Po akimirkos Trafalgaro aikštę užplūdo tūkstantinė benamių, pankų ir deklasuotųjų demonstracija. Atjojo raitoji policija. Socialistų partijos aktyvistai rėžė ugningas kalbas, o minia skandavo: KILL THE BILL! Toriai, be abejonės, buvo tikrieji kriminaliniai nusikaltėliai. Ir jų įstatymai nešė tautai vienas nelaimes.

* Man patinka tavo akiniai (*angl.*).

Collina d'Oro

I

1.

Portjė įteikė faksą, kuriame buvo parašyta: „Hermanno Hesse's namas lankytojams uždarytas. Savininkė ponia Maria Pavesi su dukra Elisabett Pavesi gyvena Montanjoloje, via al Muggio 2. Prieš vykdamas būtinai įspėkite sargą p. Guido Chiacone, via Hesse 18, Montanjola". Skambinti ar neskambinti? Ieškoti tarpininkų? Pažvelgiau į laikrodį. Žinojau, kad Šveicarijoje po devintos vakaro reikalų niekas nebetvarko. Žinojau, kad viešbutis Lugane užsakytas vienai nakčiai. Buvau pasiruošęs pulti ponioms Pavesi į kojas. Hipių era, plukdžiusi Montanjolon karavanus į debesis panašių gėlių vaikų, buvo pasibaigusi, bet vienai vėluojančiai sistemai senutės turbūt neatsisakys atkelti vartų. Galvojau: pažvelgsiu joms į akis, ir atkels. Neužsibūsiu per ilgai: tik pasėdėsiu valandėlę Jo krėsle už Jo rašomojo stalo žvelgdamas pro Jo langą. Žinojau: ta vieta yra Rojaus provincija. Klingsoras negalėjo suklysti. Mintyse kartojau Jo skaičiuotę: *„Gili, šešėliuota medžių viršūnių grūstis, palmės, kedrai, riešutmedžiai, drebulė (Judo medis!), bukas, eukaliptas – supančioti vijoklių, vynmedžių, kininių vistarijų"*. Ant šitos botanikos garsiaraščio jau lipo bendrieji kalnų, ežerų ir operinio dangaus planai – iš literatūros istorijos, Jo biografijų, laimingųjų turistų albumų. Turėjau žūtbūt pasiekti Aukso Kalvą (*Collina d'Oro*) – tą istorijos, kultūros ir impozantiško, kas akimirksnis vis kitokio peizažo mikrokosmosą. Jo knygose atradę savo likiminius Rytus keli mano kartos miruoliai būtų nieku gyvu neatleidę tokios it aktas nutrauktos piligrimystės: būti Šveicarijoje ir neaplankyti H. H.!

2.

Diena prasidėjo virpančia šilta tamsa, kuri kalnuose pranašavo nedidelį kataklizmą. Iš tiesų kažkur pusiaukelėje tarp Ciuricho ir Lugano traukinys išnyko migloje ir liūtyje, ir vienintelis vaizdas, dar galintis patraukti mąslaus keliauninko žvilgsnį, buvo nematomų milžinų iš ąsočių liejamas vanduo – griausmingai iš niekur krintančios nirtulingos srovės. Kas žino, gal tie į rūkus įsisiautę galiūnai kalnuose tvarkė gamtinius reikalus? Ir net maži jų reikalai atrodė dideli, monumentalūs.

Vos apsigyvenęs „Lugano Dante" viešbutyje, pasiėmiau skėtį, kamerą ir leidausi kelionėn. Juodbruvas portjė įspėjo, kad pašto auto-

busas – vienintelė susisiekimo priemonė – dėl blogo oro gali ir nekursuoti. 12–13 km pėsčiomis geru Alpių keliuku manęs negąsdino. Pakilau funikulieriumi, perėjau gelžkelio gyslotį, suradau paštą, stotelę. Tą pat akimirką lietus liovėsi, nematomas dangaus siurblys susiurbė rūką, ir saulės čiurkšlės nutviekstas priešais iškilo vos aprėpiamas trijų dalių plakatas, vaizduojantis Žemės rutulį apžergusį japoną. Vidurinioji stendo dalis buvo išplėšta, todėl nepajėgiau perskaityti viso užrašo, skelbiančio baltadančių siauraakių visuresybę ir visagalybę. Už sėdinčio japonyčio stovėjo nedideli italų mūrinukai su žaviais balkonėliais ir žaliomis langinėmis. Dar toliau, ties gatvės nuolydžiu, užėmęs pusę horizonto, it beformis vazonas arba tenoras operos scenoje išdygo kalnas po debesų aureole. Pro šalį, nekreipdami į mano iškeltą nykštį jokio dėmesio, lėkė automobiliai su Tičino kantono numeriais. Stovėjau per dešimt minučių nuo H. H. kapo ir per penkiolika – nuo jo namų. Po geros valandos pasirodė švariausias autobusas pasaulyje. PTT linijos vairuotojas švilpavo ariją iš neparašytos Verdi operos. Aš pastebimai jaudinausi ir vos neiššokau lauk išvydęs išlakių kiparisų alėją ir vienišą varpinės bokštą su dideliu, tarsi paties Dali susapnuotu, ciferblatu. Dar spėjau pastebėti kapinių tvorą ir bažnytėlę tokioje neįprastoje šioms vietoms plynėje. Už tos tvoros, Džentilino bažnyčios San Abbondio kapeliuose, gulėjo mano Klingsoras su žmona Ninon. Šalia dūlėjo architekto Domenico Gilardi palaikai. Tai jis atstatinėjo Maskvą po 1812-ųjų gaisro. Kiek tolėliau aptrupėjęs angelas apverkė Pietro Boffa, dar vieną vietinį dailininką, padariusį karjerą carų Rusijoje. „Montanjola", – paskelbė vairuotojas. Pranešimas buvo skirtas man.

3.

Stovėjau mažytėje kalnų kaimelio aikštėje, kur galbūt niekada nebuvo įžengusi lietuvio koja. Čia pat nuvijau šitą patetišką nesąmonę šalin – lietuvio koja buvo įžengusi visur. Ačiū Dievui, bent jos pėdos čia atrodė ataušusios. Ramybė buvo pritrenkianti, beveik suskaidoma į dalis, išnarstoma ir su meile apuostoma. Šilta drėgmė tik dar labiau pagilino sustojusio laiko įspūdį, laiko, atsisakiusio eiti pirmyn. Nedrįsau pažvelgti į laikrodį. Neabejojau, kad jo rodyklės slenka atgal. Suskambo varpas, dūžius girdėjo tie, kurių ir kaulai... Aplinkui nebuvo nė vienos negyvos dvasios. Tavernoje šalimais pietavo šeima, ne, netgi ne šeima, o visa giminė, jie sėdėjo verandoje tarsi žuvys akvariume. Iš pradžių apžiūrėjau Casa Camuzzi – įmantrią vilą, kurioje Jis gyveno 1919–1931 metais. Nufotografavau Jo balkoną,

kurį atmintis išsyk surimavo su Rilke's balkonu Duine, princo von Turn und Taxis pilyje. „Namas be balkono – kaip širdis be meilės", – dainuodavo vienas seno kirpimo bičiulis. Kiekvienam poetui po balkoną. Po barą. Po Montanjolą. Turėjau tris galimybes: skambinti šeimininkėms, skambinti sargui, eiti be leidimo. Pasirinkau trečiąjį variantą. Šlakuota paauglė parodė kryptį. Klaidžiame kalną aplipusių namų bei vilų tinkle suradau via Hermann Hesse. Nuošali alėja kilo aukštyn. Tuo pačiu keliu buvo galima nukakti į Agrą – Šveicarijos saulėtų dienų rekordininkę. Palypėjęs ant kalvos atsitrenkiau į vartus su skaičiumi 12: autoatsakiklis leido pasikalbėti su tarnais, o ponių pavardžių niekur nesimatė. Ant dviejų bokštelių stovėjo po pajuodusią romėnų kariūno stovylą su visomis regalijomis. Nuo lietaus blizgantis raudonai dažyto asfalto takas vedė į paslaptingą sodą. Pro virbus mačiau išpuoselėtas klombas, kruopščiai nukirptą veją ir apgenėtus krūmus. Išilgai raudonojo tako stovėjo trilempiai senoviniai žibintai. Nusprendžiau apeiti sodą iš kairės. Patraukiau palei meistriškai sumūrytą akmeninę tvorą ir vielinį tinklą virš jos. 12 numerio tvoroje atradau dar vienerius vartus su skaičiumi 18. Guido Chiacone pavardė skelbė paprastą tiesą: už vartelių, ant kalvos, stovi H. H. namas, kurį 1931 metais jam pastatė H. C. Bodmer. Tarp medžių bolavo viršutinio aukšto sienos. Tušti balkonai laukė naujo poeto. Vidiniu dramaturgo sekundmačiu užfiksavau vieną ilgiausių pauzių savo gyvenime. Pagaliau išgirdau senio krenkštimą, ir nematomas Becketto personažas kažką išgargaliavo itališkai. Supratau, kad mano angliškas rypavimas neužgaus jo sielos stygų. „Dar vienas sumautas jankis", – pamanys, ir tiek. Išklausęs mano litaniją sargas atsakė *privato!* ir išjungė aparatūrą. Jaučiau, kad iš viršaus jis stebi mane pro užuolaidų ir langinių plyšelius. T. S. Eliotui 1922 metais sekėsi geriau – jį įsileido. Guido Chiacone tada galbūt gyveno žvitrios italės pilve.

4.

Įsivaizduokite tipą iš Palangos prie H. H. vartų Montanjoloje. Kairėje – ežero veidrodžiai tarp absoliučiai žydrynei atsidengusių Alpių. Dešinėje – tujos, rožynai ir kibiais vijokliais apipinti niekur, išskyrus botanikos žinynus, nematytų medžių kamienai. Tarsi vienu mostu už nežinomas nuodėmes augalais paversta Žaliųjų partija *in corpore*, jie kopia jau rudenėjančiu šlaitu aukštyn, tiesia rankas į namą, kurio šeimininkas seniai virto literatūra. „*Mes bučiavome moteris ir medžių kamienus – tai buvo baisingai žavu*", – rašė jis kažkur netoliese 1919 metais.

1.

Tose vietose neįmanoma nusispjauti, nusigręžti ir panirti savin. Kad ir kur pažvelgtum, užburiantis peizažas prikaustys tamstos akį. Norėtum ištarti: neatplėšiamai. Tad lieka tik arba iki užsimiršimo suktis aplink savo ašį, arba apmirti. Ką gi, paguosk save, kad Hesse's kvapas seniai apleido jo „sąmonės erdvę" Montanjolos pakraštyje: galbūt nebėra nei drožtinio rašomojo stalo studijos vidury, nei bibliotekos, kur jis priiminėdavo svečius, klausydavosi muzikos ir plikydavo indišką arbatą. Nekomplikuok reikalų. Verčiau nueik į tratoriją. Įkalk grapos. Tada paskambink poniai Pavesi ir padeklamuok jai Maironio „Vakarą ant ežero Keturių Kantonų", nes tik dabar, ties keturiasdešimtmečio slenksčiu, pagaliau sužinojai, ką reiškia tas fonetiškai dviprasmiškas žodis . Tikėk, kad į sudūlėjusį baro medį, kur nevalyvas italas pamušta akim tau pila ašaros tyrumo dvidešimt gramų, rėmėsi ir jo aštrios alkūnės. Prisimink dραugužį iš Piterio, pavadinusį metro Leonardo tapinius Ermitaže „per daug žvilgsnių nulaižytais". Prisimink visų klasikų, visų tolstojų bei putinų namus-muziejus: šaltas ir nejaukias daiktų kapines su prisukama šimtamete budėtoja, nugrotos plokštelės balsu virpinančia atsitiktinių lankytojų širdis privaloma istorija apie romantišką genijaus meilę kokiam nors džiovos šalnos pakąstam bitės liemeniui. Tada ir pamanydavai: džiova užkrečiama per bučinius, ir be Šveicarijos, tos šalies-sanatorijos, čia neišsiversi. Taigi. Daiktai genijaus kambaryje atrodo prigesę, nusibaigę, virtę nenaudojamu, seniai suvaidintos isteriškos tragedijos rekvizitu. Lazdos, užmiršusios pono delno šilumą. Tik laidotuvėms derančios drapanos. Graudūs naktipuodžiai, herbariumui suskretusios pirštinės ir į driežėlio išnaras panašios pensnė. Amžiams nugaras atgręžusios knygos. Šeimininko fizionomiją pamiršę paveikslai. Nuo vienatvės pamišusių portretų akys. Ekskursijai praplaukiant jos atrodo užmerktos. Tai jie, lankytojai, ir ateina užmerkti portretams akių.

2.

Ponia Pavesi gyveno trijų aukštų moderniškoje viloje, klevų milžinų pavėsyje, tik visai ne al Muggio, o al Maggio gatvelėje. Kiekvienas butas turėjo po dūminiu stiklu apjuostą terasą su įvairaus dydžio ir storio skulptūromis. Trijų pakopų plytų spalvos statinys dvelkė

funkcionalia šio amžiaus šešiasdešimtųjų vienatve. Jį laisvai būtų galėjęs suprojektuoti pats Max Frisch, gyvenęs ir pasimiręs tame pat kantone. Vilos prieigose buvo išdėlioti ženklai-spąstai: PRIVATO, NO PARKING, etc. Baltų linijų tinklas po kojomis. Neik toliau – šaus. Tačiau buvusio tarybinio žmogaus jokie ženklai negali sustabdyti. Paskutinė kulka šiame rojaus kampelyje buvo iššauta turbūt *Žaliojo Henriko* laikais. Tad nesulaukęs ponios Pavesi balso vartų atsakiklyje aš įžengiau į privačias valdas. Manęs neužgriuvo vilkšunis ir neiškeikė sargas. Galėjau išsinešti visas skulptūras. Kiemas buvo tuščias, vila apmirusi, tik iš vieno kambario trečiame aukšte aidėjo tylus fortepijonas. Vaiduoklis skambino sau: jis klausė, o instrumentas jam atsakydavo. Jų pašnekesys buvo toks intymus, kad net kieme pasijutau tarsi drabužių spintoje miegamajame. Apleidau al Maggio 2 ant pirštų galiukų. Manęs čia nebuvo. Niekada. *Never ever*. Po valandėlės sėdėjau tuščioje viešbučio „Bellavista" terasoje. Buvau vienintelis lankytojas, tad pasidėjau ištiestas kojas ant gretimo staliuko kėdės. Staiga išgirdau stabdomą dviratį ir atsigręžęs išvydau vyriškai kirptą seną moterį, kuri Pirmajame pasauliniame kare tikriausiai dirbo gailestingąja seseria kur nors Vakarų fronte. Atrėmusi dviratį į terasos turėklus ji nusileido akimis į slėnį ir, nekreipdama į mane dėmesio, mintyse pasiirstė ežere. „Ponia! – tariau jai angliškai. – Ar nesutiktumėt nutraukti klajoklę sielą šito stebuklingo slėnio fone?" „*Why not*", – atsakė berniokiška senutė, paimdama mano primaksėlį. „Jūs iš toli?" – paklausė ji ieškodama geriausio rakurso. „Iš pasaulio krašto", – nedvejodamas pajuokavau ir pridūriau: „Gyvenu ant vienos šaltos jūros kranto". „Baltijos", – pasakė ji. „Jums pažįstamos tos nelaimingos vietos, madam?" „Aš ten gimiau", – atsakė ji grąžindama kamerą ir duodama suprasti, jog pokalbis baigtas, sėdo ant dviračio. Kavą atnešusios padavėjos pasiteiravau, kas buvo toji dama. „Ji gyvena tol viloj, al Maggio". „Al Maggio 2?" „Gal ir du, – nusijuokė padavėja, – o gal ir vienas".

3.

Į Luganą grįžtantis pašto autobusas stabtelėjo prie raudonų plytų pilaitės. Didelės raidės skelbė: THE AMERICAN SCHOOL IN SWITZERLAND*. Iš gilios meditacijos mane prikėlė paauglių juokas ir jaunystės kvapai, kur šviežias pienas atsiduoda kalnų žole ir gėlėmis, arba atvirkščiai. Aš žinojau, kad tu esi ten, tarp jų, bet nedrįsau atsisukti. Girdėjau tavo trūkčiojančių intonacijų varpelius, mačiau tave tarsi

---

* Amerikiečių mokykla Šveicarijoje (*angl.*).

ištekintą iš juodmedžio – be mažiausio įskilimo ar šerpetų. Buvai tobulas jūros žaislas, aidinti mano gyvenimo kriauklė. Po baltu aptemptu golfu, po šimtaprocentine Calvino Kleino vilna, kvėpavimo taktu gyveno tavo trapi esybė, į kurią atsitrenkęs sulūžtų ir labiausiai užgrūdintas samurajaus kalavijas. Buvai niekieno nepaimta tvirtovė, kurioje aš praleidau vieną vasarą. Dėl tos vasaros, vienos iš keturiasdešimties, vertėjo gimti. Joje sutilpo visi metų laikai, gyvenimo ciklai ir pragaro gundymai. Mačiau tavo profilį vairuotojo veidrodėlyje. Tai jis atimdavo žadą dvaro dailininkams ir fotografams. Mačiau tą nenutrūkstančią liniją, kuria tavo pavidalą vienu mostu nubrėžė Kūrėjo ranka. Jo skoniu ir tikslumu šį kartą nebūtų suabejojęs nė vienas laisvamanis. Todėl, sukaupęs paskutines valios pastangas, aš vis dėlto atsigręžiau Lugano bažnyčių varpams sugaudus. Ir ką, pasakyk, reiškė tas neslepiamas siaubas tavo akyse, mylimoji? Kodėl išvydusi mano veidą tu it verdančiu vandeniu nuplikyta iššokai iš autobuso ir žengusi tris netvirtus žingsnius prigludai prie koplytėlės sienos – tokia išbalusi ir nebepanaši į save? Ir kodėl aš neiššokau iš paskos, nepuoliau tau į kojas ir neprašiau atleidimo, mano vienintele? Kodėl nuvažiavau tolyn – į savo klampią ir pamėklišką atmintį, kurioje it neįvardytos planetos sukasi pasimirę draugai ir neparašytų knygų puslapiai, panašūs į gigantiškus drugius aprašinėtais sparnais, moterų torsai ir beginklės rankos, sudėtos ne maldai, o sugniaužtos neapykantai ir prakeiksmui? Kodėl dar sykį išsižadėjau savo žvaigždės, kodėl išklydau iš jos nušvitusio tako, suvedžiotas šio pasaulio proto ir pašaipos?

4.

Kodėl?

Matyti, girdėti ir tylėti

1.

Viskas tėra tik lektūrų problema, sakydavome jaunystėje. Talentingiausias kartos prozininkas netgi metė tėvynę neberadęs, ką joje skaityti. „Aš išskaičiau visas knygeles", – būtų galėjęs užtraukti traukinio ratams bildant. Deja, neturėjo užstalės klausos. Gulbė nedainuoja chore. Berods, ir prieš mirtį negieda. Skaitymas tada buvo archisvarbus aktas. Svarbesnis už mimikriją ir sanguliavimą. Tikrosios brandos požymis. Socialistinių (t.y. priverstinių) nebrendylų pulke skaitytoją galėjai pažinti iš akių: aha, Patricija jau perskaitė Cortázarą! O Arvydas – *Leniną Ciuriche*. Tikriesiems skaitytojams buvo nusispjauti į privalomos literatūros sąrašą – jų proto ir vaizduotės veikla prasidėdavo kaip tik anapus šito reglamentuoto davinio ribų. Laisvė gyventi tada reiškė laisvę skaityti. Ir atvirkščiai. Atsigulti, praleisti naktį su knyga, kad rytą atrastumei atverstą foliantą tarsi ištikimos meilužės galvą sujauktam patale. Tačiau meilužė išeina, palieka tave it žuvį ant kranto, o knyga ištikimai stumteli atgal, į minčių ir vizijų vandenyną. Neslėpsime, į knygos puslapį rytą pažvelgti maloniau negu į šnopuojantį fragmentą iš Toulouse-Lautreco. „Ar skaitei?" – štai svarbiausias mūsų jaunystės klausimas. Ar atkapstei naują autorių, deguonimi plaučius pripildantį eilėraštį, vitaminizuotą tekstą? Ar skaitei, ar skaitei, ar skaitei... Tarsi išsigelbėjimo būtų galima sulaukti iš knygų, tarsi tame tekste iš tikrųjų būtų užkoduota ypatingo elgesio programa, tarsi tarp teksto ir skaitytojo būtinai turėtų atsirasti imitacijos santykiai. Išeiti ant plento, tranzuoti, pabėgti su tėvų žigonu – visa tai buvo logiška Kerouaco *Kelio* tąsa. Išmokusi gyventi be pinigų, „ant knygų" parazituojanti karta atrodė nuoširdžiai nenatūrali. Tačiau jos pozavimas buvo natūralus. Natūrali poza – štai su kokiu meno apibrėžimu nedvejodami būtume sutikę. „Tavo tekstas atrodo kaip vertimas iš užsienio kalbos", – sakydavo marksistas Kondrotui. „Vadinasi, tu nori pasakyti, kad esi skaitęs originalą?" – atsakydavo Kondrotas. Deja, marksistas buvo skaitęs tik Gorkį. Žinoma, aš sutirštinu spalvas. Visi, kas yra vartę *Klimo Samgino gyvenimą*, nedrįs pavadinti dramblio kaulo statulėlės kolekcionavusio ūsoriaus prastu rašytoju. Bet socialistinio realizmo motina (pardon – tėvas) mums svarbi kitu – vadinamosios gyvenimo tiesos – aspektu... Paties gyvenimo, kurį menininkas esą PRIVALĄS atspindėti, primato aspektu. Tos naujosios tikrovės kaip

VIENINTELIO mato. Ir vargas tam, kuris jos vengia. Neprimato. Tyčia užsimerkia. Dar daugiau – neapkenčia. Tai mes. Skaitytojai. O jie? Rašytojai? Išaukštinti būtį, apdainuoti žmogaus buvimą nematant tikrovės, – štai didžiausias sovietinės lietuvių literatūros prieštaravimas. Nematant, nes pamatyti draudžiama. Realistas, tapantis „iš natūros" su raiščiu ant akių – taip gimė beveik visi brandaus socializmo lietuvių prozos modernistai. Tokia jų genezė. Ir tarp jų esama virtuozų. Bet tai jau stiliaus problema. Tarp jų stiliaus ir mūsų elgesio stovėjo Berlyno siena. Štai kodėl ligi pat šių dienų toks nepatogus Škėma – jis nenusigręždavo nuo tikrovės. Nuo sutraiškytos katės. Buvo didesnis realistas už Baltušį. Ir už Avyžių. Taip, ir už Avyžių.

2.

O poetai? Gal jie tyresni? Garsioji Mickevičiaus-Miłoszo formulė „matau ir aprašinėju" brandaus ezopizmo laikais skambėjo maždaug taip: „nematau (t. y. nežiūriu) ir išgalvoju", bet skaitytojui vis tiek atrodo, kad tai apie jį. Kodėl „nežiūriu"? Ogi todėl, kad žiūrėti nevalia, gresia Publijaus Ovidijaus Nazono, įžvelgusio dieviškajame Auguste tai, ką įžvelgti draudžiama, likimas. Gyva sociumo, kuriame mes visi su tamstomis gyvenome, patirtis ir kalba neatsispindi ezopistų eilėraščiuose. Garsioji atspindžio teorija ir čia patiria krachą. Vietoj atspindžio mes turime reikalą su metafora (aš suteikiu šitam žodžiui platesnę, o ne vien specialią prasmę). Metafora gimdo metaforą, kuri savo ruožtu gimdo naują metaforą. Atsiranda uždaras, save ardantis ratas, kur metafora ryja metaforą it Saturnas savo vaikus. Eilėraštis stovi ant molinių kojų, dažnai tiesiog subyra akyse. Metaforomis perkrautas eilėraštis tampa panašus į nebevaldomą grimztantį laivą. Paviršiuje jį dar išlaiko tik skaitytojo geranoriškumas (lietuvių skaitytojas buvo, tačiau daugiau jau turbūt niekada nebebus, itin geranoriškas), nes pastarasis naiviai mano esąs rašytojo suokalbininkas. Eiliakaliui gi esmingai nusispjauti į adresato nuomonę: gromatėlė juk rašoma pačiam sau! Šiandien skaitytojas moka poetui ta pačia moneta: prabanga skaityti yra praeities rudimentas. Šiandien nebeskaitoma, šiandien gyvenama. Šiandien netgi madinga prisipažinti: neskaitau poezijos, neskaitau tų nesąmonių. Neturiu tam laiko. Poezija yra valstybės tarnautojo iliuzinis penas. Išsigelbėjimo pažadas. Eilėraščius gali skaityti tik iš biudžeto gyvenantis žmogus. Prakutęs verslininkas neskaito, jis investuoja. Į nekilnojamąjį turtą. Į tapybą ir skulptūrą. Į kičą. Į poeziją – niekada. Ir ačiū Dievui.

3.

Tai kas gi yra skaitymas – bėgimas nuo tikrovės ar bėgimas į ją? Parazituojančiam infantilui, tam žaviam brandaus socializmo pražuvėliui – nuo. Jis visą gyvenimą tik skaitė ir laukė. Laukė ir skaitė. Šiandieninė tikrovė jam atrodo tokia baugi, tokia nepatogi, tokia neperregima. Nebeįmanoma gyventi be pinigų taip nieko dorai ir neišmokus. Dirbti ar rizikuoti? Tebūnie taip: dirbti. Rizika irgi darbas. O aplink vien jauni plėšrūnai. Raudonieji buržujai, virtę tiesiog buržujais. Kaimietės – feministėmis. Žaidimų draugai – bankininkais. Jų bankai – „Ragai ir kanopos". Vakare išeini į miestą – gauni profilaktiškai per galvą. Kažkur vis šaudo. Kažkas vis miršta apsinuodijęs degtine. Štai Erlickui gimė sūnus – Parulskis. Aha, padaugėjo knygų. Viršeliai šlykštūs, bet tekstų yra. Sakai, labai brangios? Bet geros. Tik su šlykščiais viršeliais. Ir perskaitytos originalo kalba. Dar anais laikais. Nemeluok, dauguma – rusiškai. Skaitytojas nutyla ir paraudęs išlemena: „Taip, dauguma – rusiškai. Bet argi mes kalti?" Kalti. Nėjot į pogrindį, nepadėjot Terleckui, nesakėt tiesos. Jums atrodė, kad nedalyvaujat, o iš tiesų kolaboravot. Skaitydami? Perskaitę. Nuosprendis pasirašytas? Pa. Daug? Daug. Visą Vydūną, visą Maceiną, visą Girnių. Visą Šalkauskį. Desertui – visą Brazdžionį. O paskui? Paskui – vėl iš naujo. Ir taip – iki gyvenimo pabaigos. Įsivaizduojat save prie pragaro angos (tik rojus turi vartus) su Vydūno tomeliu po pažasčia? Save – išdidų Cortazaro skaitytoją? A?

4.

Klausimas „Ar tu skaitei?" šiandien skamba: „Ar tu matei?" O dažniausiai: „Ar tu girdėjai?"

Atitolinti, kad priartintum

1.

Atsiliepk į Didžiuosius įvykius! – šaukia vidinis balsas. Tik ar visada jis būna sąžinės sufleris? Paskutinės instancijos ruporas? Gal kaip tik jis, tarsi piktybės gėlė, tarsi pusiausvyros neuostęs isterikas (vos neparašiau – istorikas), kala tau į smilkinį, reikalaudamas kraujo ir neatšaukiamų veiksmų? Gal tamstos vidaus balsas tėra tik panikos klyksmas? Apsimetėlės raudotojos rypavimas? Gal ten, tam viduj, nelikę jokios nuolankumo dvasios, todėl taikos balandis niekada nenusileidžia tamstai ant galvos? Tas ramus miesto angelas, kurį nufotografavau tupintį ant šventojo stovylo galvos Prahoje, sutemoms apgaubiant Karlo tiltą, Hradčanus ir Kafkos gatvę. O štai ir Nukryžiuotasis ant to paties tilto – po jo kojomis susirangė švarūs džinsuoti paaugliai, vakare ateis hipių veteranai su gitaromis ir net kontrabosu. Dar ne vakaras, tad sugerk tamsmėlynį debesuotą Prahos dangų, kurį poetas pavadintų dramatišku. Dramatiškas dangus virš ramaus, prislopintai gaudžiančio miesto, išsaugojusio savo orų veidą santvarkų kataklizmuose. Praha nebuvo parklupdyta, ji nesišaukia kapitalinio remonto. Ji atsilaikė. Paminklas maršalui Konevui vis tebestovi, bet mes žinome, kad paminklas generolui Vlasovui irgi nepakenktų. Prahą puolė ir vadavo nesutaikomi priešai, bet ji, išdidžioji, sugebėjo išsaugoti distanciją, neįsivelti, nepavirsti žmonių menkybės iškeltų diktatorių iškvėptomis dulkėmis. Malonu galvoti apie šitą miestą atsietai nuo netolimos jo gyventojų praeities ir akivaizdžių naujosios stabilizacijos apraiškų. Miestas atrodė nepriklausomas nuo jo piliečių konformizmo, kolektyvinės isterijos ar asmeninės gerovės sumos. Regėjau miestą asmenybę, kurios bruožų negali iškraipyti nei partijų rietenos, nei valdžių kaita, nei užsienio kapitalas. Praha alsavo. Architektūra, niekur neprarandanti žmogiškojo mastelio, buvo tarsi savarankiška sistema, auganti pati iš savęs ir sykiu auganti ateitin, nė vienoje gatvėje neišsižadėdama praeities. Istorija ištirpo architektūroje, kuri nesiliovė dauginusi tokios egzistencinės erdvės, kurioje žmogaus pažiūros, jo ideologiniai nuopuoliai ir kraujo balsas nebetenka reikšmės. Supratingai ir jautriai sielai Praha skleidėsi kaip optimistinis labirintas po dramatišku dangumi. Joks piliečio vidaus balsas Prahai nepavojingas. Man patiko taip galvoti ant Karlo tilto. Aš nenorėjau istorinės tiesos, aš tik norėjau žvelgti į bažnyčių keteras, srūvantį Vltavos vandenį ir pirmuosius žiburius

baržose. Šitam mieste, kaip sakė Nezval, *„eilėraščius / jau galima rašyti / neišsijungus iš gyvenimo"*.

2.

O ten, namuose? Kodėl dangus ten vis dažniau atrodo įtartinai ramus, netgi abejingas, o gyvenimas – perdėm dramatiškas? Lietuvio veidas virsta tragiška kauke, nulipdyta kažkokio apsišaukėlio skulptoriaus. Istorija visų akyse virsta isterija. Suakmenėję stebime jos slydimą kasdienybės plikledžiu. Būtent kasdienybei tapome itin neatsparūs – spazmų tampomi nervų kamuoliai. Nurašyti tą neatsparumą į praeities pasyvą būtų per daug lengvabūdiška. Juk praeitis – tai mes. Tai mūsų biografija. Niekas neatkreipė dėmesio, kad susidorojimo su ja dažniausiai reikalauja visą gyvenimą sąžiningai dirbusieji. Sąžiningais aš vadinu ne vagis, ne karjeristus ir ne nuožmius „ideologinio fronto" pirmūnus. Sąžiningais aš vadinu tuos valstybės tarnautojus, kurie nelaikė savęs nei istorijos aukomis, nei komunizmo statytojais. Po Kovo 11-osios jie, aktyviausi mitingų dalyviai, pirmieji tapo nurašyti kaip valstybės tarnautojai (iš biudžeto delno lesti nebeįmanoma), bet atgavo valstybės piliečių statusą. Istorija pirmą sykį gyvenime leido jiems pasijusti jos kūrėjais, atimdama garantuotą kasdienį davinį. Jie ir ant/už pensijos slenksčio atsidūrę žmonės tapo išstumti iš ateities projekto. Jie buvo blokšti kasdienybei į nasrus. O kasdienybė prarado normos matą, staiga pakito prisitaikymo įgūdžių metodika, gyvenimo tempas ir ritmas. Vieniems galėjo pasirodyti, kad į valdžią atėję vaikai paaukojo juos išauginusius ir išrinkusius tėvus. Kiti, užuot pajudinę pirštą, o ne liežuvį, vis tebekliedėjo privačios iniciatyvos imanentiška galia. O praraja tarp valstybės piliečio ir gyvenimo šeimininko vis gilėjo. Valstybė atrodė kaip anabolikų prisirijęs kultūristas, kariniais paradais ir parodomaisiais procesais siekiantis pademonstruoti išpūstus bicepsus. Laisvė pareikšti savo valią rinkimuose bei referendumuose buvo įgyta minimalios ekonominės gerovės ir fizinio saugumo praradimo kaina. Matydami kas ir kaip toje valstybėje lobsta, žmonės atsigręžė į savo praeitį, bet, užuot susimąstę, spjovė savo biografijai į veidą. Galbūt jiems pagailo jų praloštos jaunystės, tuščiai išeikvotos energijos, neišsipildžiusių talentų. Įsikalbėtą ir įkalbėtą praeities nuolankumą jie nusprendė išpirkti isterišku aktyvumu politiniuose žaidimuose, kuriuose buvo reikalingi jų balsai, bet ne jų rankos. O apie galvas niekas net neužsimindavo. Juk vienas kompiuteris yra protingesnis už visą Laisvės lygą! Deja, taip lengvai išsižadėti biografijos paprasčiausiai neįmanoma. Jos negerbiantiems istorija kartais ima ir iškrečia kokį piktą pokštą: grąžina,

pavyzdžiui, į valdžią senąją nomenklatūrą. Vienu brūkšniu užbraukti savo gyvenimą ateities „vardan"? Bet ji, gražuolė, gims ne rytoj. Ji gimsta šiandien. Mūsų visų kasdienybėje, o ne „brigadų" ar „asociacijų" seimeliuose. „Neužmiršk kaktuso palaistyt", – sako motina. Ir mano vidinis balsas nesipriešina.

3.

Štai tokios padrikos mintys lindo į galvą Prahos vyninėje geriant burčaką – nesubrendusį geltoną vyną. Linksmoje minioje atrodžiau kaip paniuręs vienos valstybės šnipas. Nors lygiai taip pat nesunku būtų atrasti liudytojų, kurie vienu balsu patvirtintų: nieko panašaus, jis atrodė itin linksmas ir nė žodeliu neužsiminė apie tėvynę. Užmokėjo už visus, o po penkiolikos minučių nušoko nuo Karlo tilto.

Pakrizenimai

1.

Užsisėdėjau, o redaktoriui nė motais – nepasiunčia, pavyzdžiui, į Pietų Afrikos Respubliką ar Punską. Nors buvau bene pirmasis lietuvių rašytojas, davęs interviu PAR TV. Afrikaneriai atsibeldė į pajūrį, kamavo prirakinę krėsle klausimais apie nacionalinio charakterio ypatybes, sakiau „sentimentaliai žiaurus" ar „žiauriai sentimentalus", jau nebeatmenu. Po kryžminės apklausos išsivedė į paplūdimį, pūtė nežmoniškas vėjas, švietė saulė ir lijo lietus. Slinkau tiltu, vėjyje plaikstėsi mano vis nepražylantys plaukai, o operatorius filmavo netgi atsigulęs ant lentų. Netrukus vėtra nusinešė tą tiltą, o nacionalinis charakteris neleido visiems susimetus jį greitai atstatyti. Pusbroliai netapo broliais, o bendraklasiai – bendrakasiais. Kas belieka? Sėdėti su šunimi ant kopos (tiksliau – kur kažkada jos būta) ir užvertus ragus žiūrėti į žvaigždes, kurios čia judrios kaip gyvojai. Dangus virš jūros skaidrią naktį pilnas ufonautų, sputnikų, laikų. Atrodo, kad tarp jų vyksta nuolatinis biznis, pirmyn atgal zuja žvitrūs komivojažieriai, specialūs įgaliotiniai ar šiaip tranzitas. Astronomą toks dangus išvestų iš pusiausvyros, o pradedančiajam astrologui sumaišytų visas kortas. Todėl geriausia burti iš kavos tirščių. Taip elgdavosi vieno dienraščio reporteris, atsakingas už horoskopą pirmajame puslapyje. Pažvelgęs į vakarykštes nuosėdas puoduko dugne, rašydavo: „Mergelė – neišvengiamos skyrybos. Žuvys – pražūsite virtuvėje. Šaulys – lemtinga klaida medžioklėje. Ožiaragis – naujas isterijos priepuolis". Ir pan. Pasipiktinusios skaitytojos po redakcijos langais surengė piketą, o redaktorius grąžino reporterį žemėn, pasiųsdamas į tardymo izoliatorių interviu iš galvažudžių imti.

2.

Horoskopas antra savaitė nepalankus. Vainauskas moka vis mažiau ir mažiau. Alus pabrango. Naujos „Baltų lankų" knygos neperskaitytos vakar, neperskaitytos šiandien, neperskaitytos rytoj. Draugas atsiuntė tuščią atvirlaiškį. Parašiau „Kodėl nieko neparašei?" ir išsiunčiau atgal. Krizė šiapus ir krizė anapus. Krizenti – būti krizėje. Krizas – vyras, neišbrendantis iš krizės. Baras „Krizė". Krizostomas – krizės magistras. Būti joje nuolat, iš įsitikinimo, iš pašaukimo. Būti užkampyje, nuošalėje, aute. Buvo buvo kaip nebuvo – tai apie mane. Verkia katinas, krizės glostomas. Krizė – trenkta lenkė, ką tik išlipusi iš

Sokulkų traukinio su baltu boa. Krizeiviai – atnešę krizės užkratą. Krizantemos – gėlės pamušta akim. Perėjų gėlės, perėjūnų gėlės. Kriznaitai – krizės išpažintojai. Krizogamas – patiriantis tik vieną krizę per metus. Krizelda – nesportuojanti mergina. Troleibusų krizepelės apsnigtais kailiukais. Krizebubas – jų patronas. Krizaičiai – krizės spaliukai. Pirmais antrais išsikrizuot! Ateik ateik, mano mažoji Krizyte! Paruošk man kaktusų salotų. Žiedlapių sirupo. Kardžuvę aliejuje. „Angelas kardžuvė" – taip skamba trumpiausias velionio Boriso Lazukino eilėraštis. O jis, tasai it sniegas ištirpęs mano kvadratinės jaunystės bičiulis, kaip niekas kitas žinojo intymiausias krizės raištelių spalvas! Kriziaus galas: ne sprogimas, o kvyktelėjimas. Kvykt. Kvykt. Kvykt.

3.

Nuo krizės geriausia bėgti toli, į pasaulio kraštą, į Panevėžį. Ten sunkiasvorės literatūros juodadarbis Giedrimundas Gabrėnas, kažkada aprašęs, kaip subtilaus grožinio teksto šviesa gali perkeisti provincijos pavidalus, pastatė jau antrą spektaklį. Tyliai tyliai, katės letenėlėm į lietuvių teatrą atėjo dar vienas režisierius – iš savo celės, iš knygų pasaulio, iš savo krizės. To atėjimo nepastebėjo niekas, išskyrus Panevėžio žiūrovus – jie ėmė ir sugrįžo į teatrą. Sugrąžinti žiūrovus į salę Lietuvoje šiandien pajėgus ne kiekvienas režisūros meistras. Nedviprasmiškų scenų prikaišyta Neilo Simono komedija *Paskutinysis iš aistros kamuojamų meilužių* pribloškė padoriomis intonacijomis. Tai daug. Tai netgi labai daug. Suvaidinti šešiasdešimtųjų Brodvėjaus hitą nesidarkant, nešūkalojant, „neaktualinant" – ne tik režisieriaus, bet ir aktorių pergalė. Visą naktį džiaugiausi kartu su jais ištuštėjusiame Miltinio teatre. Albinas Keleris, Algis Paulavičius ir Alfredas Dūkšta, sukdami atminties ruletę nesibaigiančiame spiritistiniame seanse, iššaukė savo Mokytojo dvasią. Kai tostą sakančio aktoriaus lūpomis prabilo šventvagiška tiesa („Nėra artisto gyvenime svarbesnio įvykio už premjerą – jai neprilygs nei dukters gimimas, nei uošvės..."), kai barzdotas verslininkas šoko nuo meno ginti dukros, Miltinis įsiterpė be jokių užuolankų: „Gimdo ir vabalas, o kuria tik žmogus".

4.

Garsūs režisieriai Roman Polanski ir Woody Allen yra vienodo ūgio (1 m 63 cm) vyriškiai. Klausimas: kurio krizė didesnė?

Dr. Klyno gimtadienis su jauna filosofe „Pas Šarūną"

I.

Užvakar, t. y. gruodžio 1 dieną, buvo mano sukurto personažo, dr. Klyno, gimtadienis. Tą datą senos komedijos tekste užtiko viena jauna semiotiškai nusiteikusi lietuvių filosofė. Ji irgi turėjo progą – gavo pirmąjį gyvenime valandininkės atlyginimą už paskaitėles magistrės laipsnio siekiančioms Klaipėdos universiteto studentėms. Vieną šimtą šešis litus. Tokios sumos į taupomąjį banką nenešamos. Tad patraukėme į laisvųjų profesijų augintinių numylėtą barą, kurį žavūs parazitai Vidurio Europos įpratimu vadina paprasčiau – „Pas Šarūną". Iš pradžių buvo mažytė kamarėlė su krosnimi, ant kurios koklių publika klijuodavo įvairių kraštų ir nominalų banknotus su idiotiškais autografais. Vėliau šeimininkas įrengė rūsį ir ant galinės sienos pakabino veidrodžius, kuriuose garbūs svečiai flomasteriais užrašydavo auksines mintis bei palinkėjimus tautai. Šalia iškilių liberalų karakulių čia ilgai puikavosi paties Zigmo Vaišvilos autografas. Būta ir visai nežinomų autorių keverzonių. Tas išlaisvėjusių sielų arabeskas kažkas praminė „kondicionieriais": a) pasiekęs kondiciją galėdavo išsilieti amalgamoje; b) išsiliejusiojo arabeskai neleisdavo kitam pavargėliui išvysti savo perkeistos fizionomijos. Laisvė ir saugumas sugyveno veidrodžio paviršiuje. Turint omeny, kad veidrodis yra dangaus simbolis, kiekvienas galėdavo pasirašyti žydrynėje neišlipdamas iš rūsio. O turint omeny, kad veidrodis išreiškia dvilypumą, tai pažvelgusiojo bruožus galėtume laikyti teze, arabeską ant veido atspindžio – antiteze, o žvilgsnį ir tekstą drauge – sinteze. Galbūt rašymas veidrodyje yra skaidriausia kūryba paties subjekto atžvilgiu? Ženklas mažiausiai dukart parodo į autorių. Rašymo menas čia neatskiria subjekto nuo jo produktų taip radikaliai, jog rašmenys arba ženklai darosi nebesuprantami, o tik interpretuojami. Dabar tos veidrodinės poetiško verksmo sienos neberadome. Šeimininkas, vardu Šarūnas, anapus veidrodžio įrengė dar vieną menę. Ar kada nors gėrėte alų veidrodžių karalystėje? Atsisėdome prie gyvo fontanėlio, prasimušusio rūstaus artefakto (iš Holivudo tr(e)ilerių lendantys veidai virš varinių kranelių juodoje plokštumoje) papėdėje. Mano kompanionė įmetė į fontanėlį centą – tasai, kiek pasiraivęs, vis dėlto nugrimzdo dugnan. Aš prisiminiau talentingojo Antano Braždžio skulptūrą „Solo skrydis" Harlou naujamiesčio prekybos centre netoli Londono. Maždaug 30 pėdų aukščio tviskanti metalinė paukštė stovi ant pjedestalo fontano vidury triukšmingame

paviljone. Tai susitikimų bei pasimatymų vieta. Fontanas pilnas sunkesnių už centą monetų. Antanas Braždys sakėsi užmiršęs kontrakte nurodyti procentą nuo įmestų pinigėlių. Milžinės paukštės nušlifuotame veidrodiniame paviršiuje atsispindi žmonių figūros. O ji pati atsispindi visuose paviljono veidrodžiuose, įsiurbiančiuose daugybę kitų atspindžių. Neužmirštamas vaizdas! Fontanėlis Klaipėdos „Centre" – kuklesnis. Jis tėra tik fontano ženklas. Kaip ir rūkyta žuvis prie alaus čia tėra tik žuvies ženklas. Ją galima plėšyti į skutelius, ja netrunki visas prasmirsti, tačiau valgyti jos neįmanoma. Suprantama, ji skirta tik rankoms. Laisvos alų maukiančio vyro rankos kelia grėsmę. Todėl joms būtina surasti užsiėmimą. „Ar aš teisingai ją plėšau? – klausia filosofė, žvynas po žvyno artėdama prie kaulų. – Žuvis astrologijoje simbolizuoja vidinio pasaulio sutemas, pro kurias braunantis galima nukeliauti į Dievo arba Šėtono glėbį. Su kepta ant ugnies žuvimi viskas aišku. Juk šv. Augustinas pasakė: „*Piscis assus, Christus passus*"* . O kaip su rūkyta? Arba džiovinta?" „Tokia žuvis (ypač jeigu ji šalto rūkymo) visų pirma yra šalta žuvis, – atsakiau klausėjai. – Ji simbolizuoja seksualinį šaltumą, „Dievo valios" ir temperamento stygių. Juk ne veltui apie frigidę sakoma: šalta kaip žuvis." Tą akimirką prie mūsų prisėda artefakto autorius, artimiausių draugų vadinamas majoru Martyniuku. Bare esama ir kitų jo darbų, kadangi su šeimininku kartais tenka atsiskaityti natūra (šiuo atveju – kultūra). Vasarą Martyniukas apkeliavo Italiją, gėrė vyną Florencijoje, matė „Paskutinę vakarienę". Jo amžius ir savijauta tiesiogiai priklauso nuo oro permainų. Lyjant, pavyzdžiui, jis staiga žiauriai pasensta, o papūtus vėjui – akyse atjaunėja. „Aš visada noriu išlikti jaunatviškas", – meta žuvies valgytojams. „O ką tai reiškia?" – klausia filosofė. „Pavyzdžiui, jūs seniai be plaštakos, o jums pririša prie bigės teniso raketę ir liepia žaisti. Ir jūs žaidžiat!" – trinktelėdamas abiem rankom į stalą paaiškina dailininkas. Štai kokie žmonės gyvena ir kuria Klaipėdoje! Ir mes juos pažįstam! „O ar jūs žinot, vaikai mano, ką angliškai reiškia „žuvies valgytojas?" – pakėlęs pirštą į lubas klausia Martyniukas. Ir nesulaukęs atsakymo išpyškina: „Rymo katalikų!" „Aš taip ir maniau!" – sušunka filosofė. „O tu, Rostowski, ko tyli? – teiraujasi dailininkas. – Padainuotum verčiau bliuzą žuviai ar ką..."

2.

„Bliuzas žuviai". Skiriu Tomui Waitsui. Atliekamas drauge su „Baltijos" alumi ir amerikietiško slengo žodynu. Tai mano biblija Nr. 3 –

---

* Kepta žuvis (yra) kenčiantis Kristus (*lot.*).

po tikrosios ir Vilniaus telefonų knygos. Visi, kurie klausotės dėdės pirmąsyk, visi naujokai ir naujokės, jūs – žuvys! Pradinukai ir pradininkai – žuvys. Kvailiai – žuvys. Stipresniųjų auka – žuvis. Pinigas – žuvis. Kiek žuvų pagavai per savaitę – kiek uždirbai, ar ne? Aš pačiam skolingas kapą žuvų. Nelaiminga žuvis – apgailėtinas kliunkis. Keista žuvis – ekscentriškas tipas. Sena žuvis – nuvarytas kuinas, t.y. darbo veteranas. Slidus personažas – žuvis. Prostitutė – žuvis. Lavonas – žuvis. Jis žiūrėjo žuvies akimis – viskas baigta. Gatvės gaujai svetimas vaikis – žuvis. Mes atkalsim tą žuvį šią naktį! Žuvis – smulkus (gali būti ir stambus) nusikaltėlis. Žvejoti – nualpti ringe. Žuvauti – pataikauti. Ypač – dėstytuvams. Žūklauti – rinkti slaptą informaciją. Žuvies oda – vienas doleris. Žuvies ragas – saksofonas. Žuvies „baikės" – perdėta pasaka. Ačiū.

3.

Sausakimšas baras. Alkūnė prie alkūnės. Burna prie ausies. Trasuojančios žvilgsnių kulkos. Saugus čia jautiesi trumpai. Akademinę valandą. Bet ir už tai ačiū. Šarūnui. Dr. Klynui, kurio gimtadienį ką tik atšventei. Su jauna filosofe. Ji nepatenkinta savo inicialais – pirmąja ir paskutiniąja lietuvių abėcėlės raide. Norėtų būti Žoržetė. Arba Žaklina. Tada įvyktų stebuklas. Tada nesijaustų kaip žuvis, išmesta ant kranto. Kaip savižudė banginė.

1995

Trumpabanginiai

Žiema (vietoj įžangos)

Sninga – koks sunkus žodis!

Reitingas

Populiariausia 1994 metų knyga Kaunas pripažino Henriko Radausko *Eilėraščius*. Aristokratiškiausio lietuvių poeto sėkmė yra lygiai tokia pat mįslinga, kaip ir nepaliaujamai keliamas Egidijaus Bičkausko reitingas.

Pasirinkimas

Tu klausi, Žoržete, kas yra blogiau: ar vedę vyrai, kurie nemyli savo žmonų, ar išsiskyrę, kurie vis dar įsimylėję savo buvusias žmonas (pavardės redakcijai žinomos). Atsakau: blogiau tegali būti tik vyrai, kurie neturi pinigų.

Rašytojai balsuoja

Paskutiniajame Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavime, kuriame dalyvavo vos viena (!) išeivijos autorė, o ligi kvorumo buvo taip toli, kaip ligi Europos, gimė ir nedelsiant į valdybą buvo išrinktas naujas Kauno poetas: Mikuta-Mikutavičius.

Šedevro anatomija

Reikia leisti pradedančiai režisierei pradėti. Ji, be abejo, pasirinks ilgą ir nuobodžią pjesę su daugybe personažų, kurios veiksmas vyksta kur nors Alabamoje. Trupės primadona sukils pirmoji. Barmeną vaidinantis aktorius demonstratyviai sėdės bare. Skelbta premjera neįvyks. Dekoracijas parduos iš varžytinių. Ir staiga atvežti į teatrą Vaitkų arba Nekrošių. Duoti jiems savaitę miruoliui prikelti. Po kelių repeticijų įvyks stebuklas. Kritikai negalės atsistebėti jaunos režisierės drąsa. Primadona bus patenkinta netgi savo suknele. Įkvėptas vaidmens barmeną vaidinantis aktorius atidarys nuosavą barą. Galbūt net žiūrovai, trumpam metę visus darbus, užsuks į teatrą.

Barselonos teatras „Els Joglar"

Nenukabink nosies, mano vaike, sužinojęs, jog teatre raganosiai yra herojai, homai – donžuanai, o kekšės – nekaltos mergaitės!

Galerijoje

Ji mums išrodo brangakmenių ir pusiaubrangių rinkinius. Akį glosto armėniškas turkis. Ji sako: „Jūsų pavardė man girdėta gražiausiam kontekste. Jūs – mitas. Ir žmona jūsų graži". Mitas turėjo žmoną.

Apie batus

Poetas sudėvėjo sunkius odinius batus. Su ašarom išmetė juos į šiukšlių nuleistuvą. Jie užfiksuoti poeto palydovų ir palydovių atmintyse: kaip girtas nepajėgdavęs pats nusiauti, kaip viena tapytoja paleidusi batu jam į galvą, kaip su batais vaikščiojęs vandeniu, etc. Negana to – jie stambiu planu užfiksuoti paveiksluose, nuotraukose, eilėraščiuose.

O dabar jie vėl reinkarnuojasi paveikslų pavidalu. Kaip sakydavo Gertruda S., batas yra batas yra batas.

Apie cenzūrą

Ar Ezopas turėjo vidinį cenzorių?
Kuo vardu buvo Ezopo vidinis cenzorius?
Galbūt jo vardas buvo Ezopas?
Ezopas kaip vidinis Ezopo cenzorius.

Trys žodžiai

Apsilažinau. Pričindalai. Smuras.
Štai trys žodžiai, be kurių nėra dabartinio manęs.
Susimoviau. Rakamandai. Nyka.
Ne, ne tas. Akivaizdu, jog ne tas.

Ryto rauda

Kiaurą naktį sapnavau (u)topinius sapnus. Prabudęs pagalvojau: „Joks save gerbiantis rašytojas nedrįsta užsirašinėti sapnų. Bet kuris literatūra paverstas sapnas neišvengiamai taptų košmaru".

Apie postmodernizmą

Turint omeny, kad XX a. kultūra praėjo pro Lietuvą, vos prisilietusi šlamančiais krinolinais ir lengvai pakirbinusi šnerves piktais kvepalais, postmodernizmas įžengė į gimtąjį sodžių vėlyvųjų studijų apie ankstyvąsias studijas pavidalu. Šaltiniai ir vėl liko neperskaityti. Tipiškas lietuvių postmodernistas – beraštis modernistas.

M-1

Naivi diskusija apie misių rinkimus ir intelektą. Viena pretendentė į tobuliausias Kauno kates (tik naivuoliai mano, kad renkamas ne

žvėrelis, o žmogus), pasirodo, nežinojusi, kas Lietuvos Prezidentas. Šventas naivume, aš irgi nežinau, kas jis.

Ypač žeidžia pašnekovus užkabinėjančio arogantiško laidos vedėjo „pastatytas" frajerio balsas. Tokių pozuojančių visažinių, o iš tikrųjų betakčių nežiniukų – pilnas eteris. Užkratas turi savo mikrobą – „jogailamorkūnizmą".

Trumpiausia recenzija

„Pjesė apie Saado (! – *RoRa*) nedorybes ir oberutų (!! – *RoRa*) siautėjimas lietuvių scenoje." (Iš *Naujojo dienovidžio*)

Naujametis himnas (vietoj užsklandos)

Autsaideriais esam mes gimę.
Autsaideriais turim ir būt.

Ant salos kranto

1.

Pasak vieno prancūzo, kelionė – visados mažiausiai melagingas būdas aprašyti tai, ką žinai menkai. Įspūdžių kaitą atokvėpio minutėmis fiksuoju dienoraštyje. Deja, aš ta prasme nedoras, o pastarųjų penkerių metų užrašus – tikrą pertvarkos ir netvarkos kardiogramą citatų padaže – ilgapirščiai nušvilpė drauge su ne tokiais beprasmiškais reikmenimis praėjusį pavasarį Varšuvos Rytų (kaip ir pridera!) stotyje. Nuo tol tikrasis mano dienoraštis tėra sakytinės užstalės pasakos po vidurnakčio kur nors prielankių jaunuolių virtuvės kišenėje ar vasarą balkone su viltimi susukti galvą videoklipatų ir lietuvių avangardinės mados (o tai viena ir tas pat) išdresuotam kontingentui, kurio vienintelė erogeninė zona, deja, yra piniginė, o ne vaizduotė, suvešanti nuo dviprasmiškomis užuominomis užkoduotos (pardon, užminuotos) pagyvenusio raganosio raudos. „Žydas, pučiantis arabus" – taip ir reikėtų parašyti apačioje. Juk yra personažų, kurie be baimės prisistato: „Pornografas". Arba: „Paskutinis niekšas". Parašęs žodį „arabus" staiga prisiminiau, kad sėdžiu vienut vienutėlis Visbyje, Gotlando saloje, kur buvo rasta pusė visų 30 000 Skandinavijoje aptiktų arabų monetų. Tikra „sidabro srovė" kažkada sruvo per šią magišką salą. 5000 romėnų monetų irgi atkasta Gotlande. Tokios tokelės. O teisingiau pasakius – runelės.

2.

„*Rytą mes išsiruošėme žiūrėti miesto ir praleidome jame visą dieną, kol nesuvokėme išvydę* Roman in nuce", – 1741 m. apie Visbį rašė legendinis švedų botanikas Carl von Linne, arba tiesiog Linnaeus. „Roma riešuto kevale" – geriau nepasakysi. Vadinasi, teisūs tie balsai, kurie teigia, jog ekonominė stagnacija miestui išėjo į naudą – lyg ant delno regime autentišką Hanzos legionierių, nepakeitusį veido! Visbiečiai įsitikinę, kad dar šiais metais kartu su sienomis, stogais ir de Chirico drobių figūras primenančiomis vėjarodėmis ant kaminų jie bus įrašyti į UNESCO pasaulio paveldo istorinių paminklų sąrašą. Koks nors romantiškai nusiteikęs Vilniaus restauratorius ar nepaperkamas paveldo inspektorius čia ilgam netektų žado: žvelgdamas į septynaukščius Hanzos sandėlius ir XVII amžiaus fachverką tik akmenimis grįstų gatvelių labirinte, į nykštukinius pasakų namelius ir secesijos atspindžius šio amžiaus pradžios bankų ir viešbučių

fasaduose, į vakaro žaroje sušvintančius čerpių stogus ir mažus švyturius primenančias elektrines žvakes ant palangių, jis tikriausiai pamanytų, jog sapnuoja. Ir būtų teisus. „Visas Visbis yra tarsi Kalėdų atvirukas iš vietos, kurios daugiau nebėra", – rašo Claes Britton, kuriam aš pritariu. Tai ideali vieta tremčiai. Arba jos imitacijai. Su viena išlyga – jeigu atvyksti vasaros sezonui pasibaigus. Nuščiuvęs ir ištuštėjęs kelių aukštų paveldėtas labirintas be vargo išmokstamas atmintinai – tereikia pasirinkti iš visur matomą orientyrą. Patikimiausi – Katedra arba jūra. Pirmoji leidžia patikrinti tai, ką nešioji širdyje. Antroji yra baigtinės begalybės ženklas: ten, už horizonto, nutolusiuose toliuose, kamuojasi ir tuštumą patiria tavo broliai ir seserys, kuriems tu staiga nebepriklausai. Tu pasirinkai kitą krantą kaip dar vieną galimybę sustabdyti laiką. Jeigu bus lemta pargrįžti, tavęs, pargrįžėlio, niekas nebeatpažins. Deja, tai tik iliuzija. Visos idealios tremties vietos seniai užimtos. Kiekvienoje saloje sėdi tavo antrininkas. Žaislinio miesto erdvė jau nebe laisvės (tremtis yra klasikinis jos išmėginimas), o muziejaus nuosavybė. Nutremtas į muziejų! Taip klajūnas, piligrimas, tremtinys tampa tiesiog muziejaus lankytoju, t.y. turistu. Graži, ar ne, tremties perspektyva? Vakare, pro neuždengtus langus – o švedai išties gyvena be užuolaidų – tu matai per šimtmečius nepakitusius interjerus: drožtinius baldus, figūrinių koklių krosnis, šeimos sidabrą, medinius angelus ir jūros nugludintus akmenis ant palangių. Dar tankų žvakidžių ir nuogų žvakių mišką, vazonų gėles, knygų prigrūstas lentynas, varinį bezmėną ir gražiai įrémintą niekinę tapybą. Kur ne kur švyti televizoriaus arba kompiuterio ekranas, kyšo koja su šlepete, o vaizdą vainikuoja kiaušinis su ševeliūros likučiais. Tame japoniško sterilumo muziejuje nėra žmonių, nėra veidų (tik senolių nuotraukoje), nėra net vaškinių figūrų. Tu matai muziejaus prižiūrėtojo koją, ranką ir šviečiančią plikę. Jis niekada nepakvies tavęs vidun. Vėlų vakarą kažkas atsakė tau žvilgsniu (nors iš apšviesto kambario stovintį gatvėje galima tik nujausti), ir tu išvydai trapią juodaplaukę su smilkstančia cigarete. Tau pasivaideno, kad ji verkia. Išsigandai ne naujo *blow-up*, o ašarų, kurios, užuot riedėjusios, apmirė ant merginos skruostų. Jos atrodė priklijuotos. Ji iš tiesų verkė, bet ašaros buvo ištekėjusios ir sustingusios dar ligi raudos.

3.

Dar vienas langas priešais. Tuoj už stiklo – baltas stalas, knygelė odiniais viršeliais (maldaknygė?), sulankstomas neoninis šviestuvas, toliau – tvarkingas guolis prie akmeninės netinkuotos sienos. Asketo

būstas? Juodai baltų nuotraukų kvadratinis koliažas ant šoninės sienos paneigia spėlionę. Net iš gatvės įžvelgiu juodaodžio ir baltosios kūnų duetą. Vėlyvą vakarą iš kitoje gatvės pusėje stovinčio namo pagaliau išvystu ir kambario gyventoją – jauną šviesiaplaukę, lakuojančią rankų nagus. Didžiausio susikaupimo ir visiško atsiribojimo nuo pasaulio reikalaujantis aktas. Kas paprašys jos rankos? Kam ji teiksis ištiesti ranką? Kur nusileis jos vanagiška ranka? Staiga blondinė pakelia akis, pamato televizijos žinių nutviekstą vyriškį, trasuojanti žvilgsnio kulka pereina kiaurai, mergaitė parausta ir, it palmės šakelę ore išskėtusi kairės pirštus, dešine nuleidžia baltas žaliuzes. Per tą laiką Bosnijoje pasikeičia „Žydrųjų šalmų" vadovybė, o snaiperis suranda dar vieną smilkinį. Knygų lentynoje guli daug meno, kuriam aš kiekvieną dieną vis abejingesnis. Vis daugiau ir daugiau reprodukcijų virsta instaliacijomis tūkstantyje vienodų galerijų vien tik tam, kad po kelių savaičių vėl sugrįžtų į žurnalų ir albumų puslapius. Tas pats ir su poezija – pulkų pulkai įvairiakalbių dėlioja vieną ir tą patį tekstą apie teksto dėliojimą „po Osvencimo". Paveikslas tampa nuosprendžiu dailei. Eilėraštis – poezijai. Kūryba virsta nesibaigiančiu teismo procesu. Teismas kaip įkvėpimas. O teisingiau: teismas vietoj įkvėpimo. Menas teisti meną pačiu menu. Vietoj literatūrinio gyvenimo – literatūros procesas. Riksmas gatvėje. Pastatau albumą atgal į lentyną, išjungiu televizorių ir pažvelgiu žemyn. Prie šviesiaplaukės lango šokčioja du tamsiaodžiai išpuoselėtomis šukuosenomis ir beldžia krumpliais į stiklą. Negirdžiu, kokia kalba jie rėkia, prašydamiesi vidun. Lengvos žaliuzių grotos trumpam prasiskleidžia. Jaunuoliai tebešaukia, ir jų ritmingas riksmas mūsų nerimo nepažįstančios švedų žiemos naktyje saldžiai apmirusiame miestelyje atrodo tarsi atklydęs iš MTV ar „Sky News". Langas anapus užgęsta, Afrikos liūtai kažkur pradingsta, vėl įsiviešpatauja ramybė ne tavo namams ir daiktams. Rytą žaliuzės pakeltos: matyti tas pats stalas, tas pats šviestuvas, tas pats kūnų duetas nuotraukose ant sienos, tas pats kareiviškas guolis, bet... Ant kėdės atkaltės guli balti mergaitės kūno šilumą ir kvapą išsaugoję apatiniai su juoda it drugelis liemenėle vietoj ornamento. Liuks instaliacija Akademijos galerijai. Ji netrukus taps smalsių praeivių-lankytojų grobiu. Tik tų smalsiųjų visoje saloje vos vienas. Savaitę interjeras už lango nesikeičia: šviesiaplaukė dingo kaip į vandenį. Tik patekęs vidun būčiau galėjęs pasakyti, ar būtent josios atvaizdas santykiavo su juodaodžio figūra ir veidu nuotraukose. Menas tampa gyvenimu tik įsikišus policijai. Bet policija neįsikišo. Neišvartė instaliacijos. Neapuostė liemenėlės. Neapklausė liudytojų. „Ar ji buvo graži?" –

teiraujasi žaliaakė norvegų rašytoja eidama į sauną. „Kodėl jūs sakote BUVO?" – klausiu trijų romanų apie meilę autorės. Ji atsidūsta visoms skandinavėms būdingu gerkliniu „ah", kurio joks svetimšalis nepajėgtų išsyk pakartoti. Tas vienu metu į dejonę ir nuostabą panašus iškvėpimas įkvepiant, užgimstantis kažkur giliai gerklėje, reiškia ir pauzę, kaip neturėjimo ką pasakyti ženklą, ir ženklą, kad netrukus bus kažkas itin svarbaus pasakyta. Toks animalistinis ištiktukas yra fonetinio juvelyro kūrinys, ne mažiau archaiškas negu runos. Tikra balso runa, kuri netašytam lietuviui nuskambėtų kaip žagsėjimas. „O jeigu ji suvisam išnyko?" – nenusileido norvegė. „Be apatinių, žiemą?" – nenusileidau aš. „Arba dar blogiau?" – „Ką jūs turite omeny?" – apsimečiau naivuoliu. „Parodykit dar sykį man tą langą", – paprašė rašytoja. Mes užlipome į viršų ir nedegdami šviesų pažvelgėme žemyn. Anapus prie balto stalo sėdėjo šviesiaplaukis angelas *made in Sweden* su ausinėmis ir lingavo į taktą. Mes nusišypsojome vienoda šypsena, puikiai suprasdami, kokia tai buvo muzika.

4.

Visbyje, Drotten gatvėje, už puikaus to paties pavadinimo antikvariato, kur pilnas oda įrištas Strindberg kainuoja tik 300 „sekų" (taip naujieji Stokholmo lietuviai vadina kronas), ant apleistos krautuvėlės priebučio sienos, kurios pamėkliškas spindesys nepadarytų gėdos pačiam Sauliui Paukščiui, angliškai iškeverzota: „Saldžiakūniai šitos vietikės berniukai – atia! Janytė ir Kristutė iš Naujorko". Saldūs kaip karamelės, kaip Coca, kaip Lauros Palmer dienoraštis, kaip Davido Hamiltono foto, kaip klebono šeimininkės iškeptas „Napoleonas", kaip ankstyvoji Sauliaus Šaltenio proza ar veterano pionierių vyr. vadovo šypsena Girulių girioje: „Laikas kailiukus* išnešti!" Matau jas: dvi keturiolikmetės su kuprinėm, viena panaši į išverstakoję baleriną iš Čiurlionkės, kita, žinoma, akiniuota storulė, abi su grandžo batais vidurvasarį, dvi sloguotos lakštingalos, skrendančios virš gegutės lizdo, dvi kukū, dvi kvakės, dvi kvaknos, dvi kvaksos, dvi kvakšės, kvanktelėjusios dėl to ariogalos, nū, atsimeni, iš to kino, kur jie davėsi ant motociklų, nū... Duotis, duotis, duotis. Puikus veiksmažodis! Ne blogesnis ir daiktavardis. Galėtų būti net pavardė: pvz., Daiva Duotis. Kirčiuoti pirmąjį skiemenį. Daiva Duotis ir Marius Makštutis. Mūsų vaikai švedų saloje. Repo ir komiksų adeptai. Nauja karta ant kelio.

---

* Išgertus butelius (*liet. žarg.*).

5.

Veiksmas vietoj pojūčio. Rašyk apie žmones, o ne apie vaiduoklius. Įspėk charakterį, užuot aprašinėjęs virškinimo trakto sutrikimus. Niekados nekalbėk apie skausmą tiesiogiai. Tu turi būti toks atviras, kad niekas neįspėtų, jog rašai apie save. Žaisk, bet nežeisk.

6.

Kas beliko iš žmogaus kūno šiame amžiuje? Jūs teisus, bičiuli, – pasturgalis. Menas išsižadėjo veido, todėl aš lenkiuosi jam it užmirštai dievybei. Milžiniškomis juodai baltomis pasturgalių nuotraukomis išklijuotas visas Stokholmas. Juos pirmiausia pastebi ir nusileidęs į metro. Didžiuliai sėdmenų pusrutuliai nufotografuoti visais įmanomais rakursais su japonyčio precizika: matyti poros, gyvaplaukiai, įtempti raumenys. Mėnuliški, nostalgiški, planetiniai užpakaliai! Totalinės subinės! Ovalinės kriaušės su dygstančiomis ašaromis! Užpakalis, o ne vaiko ašara, išgelbės pasaulį. Pasturgalis – pasaulio disharmonijos atsvara. Pats Žemės rutulys tampa panašus į... Ša! Šalia juodam fone baltomis raidėmis parašyta SMAKEN AR SOM BAKEN. Pažodžiui išvertus skambėtų maždaug taip: „Skonis yra dviskiltis"*. Ir nekaltas raudonas ženkliukas dešiniajame kamputyje – IKEA. Taip garsi baldų firma reklamuoja sofas. Siūlomos 72 rūšys. Tamstos užpakalis laisvas pasirinkti patogiausią. Mintyse suaugęs su sofa, vos nepravažiavai savosios stotelės. Atvykai dėl veido, o ne dėl pasturgalio. Balsavai už veidą, sunaikinantį kūną, o ne atvirkščiai. Arba pasakysime taip: balsavai už veido kūniškumą.

7.

Vos pakilęs iš požemio karalystės, atsiduri Universiteto teritorijoje. Miestelis skendi naktyje, bet matai apipurkštas ir aprašinėtas statulas, vaikštai po korpusus, pilnus kompiuterių su prirakintais prie jų studiozais, geri kavą iš automato, išplėši recenziją apie Katarinos Frostenson monodramų sėkmę Osle iš blogai padėto *Svenska Dagbladet*, perskaitai šimtus raštelių („Vieniša budistė ieško meditacijų partnerės") ir skelbimų ant sienų, netyčia pataikai į pilną auditoriją, kuri visa pasigręžia į tave, ir po keliolikos „pardon" pagaliau surandi Rotondą. Ant laukujų laiptų plaikstosi priešvėjinės žvakės iš skardinių, šalia – *90TAL* reklaminis stendas. It koks Gedimino ragūnas pakyli laiptais ir įžengi į apskritą stiklinę taverną, kur prie baro būriuojasi ilgakarčiai ir ilgapalčiai jaunosios švedų literatūros adeptai. Į

* Tik perskaitęs Daunio ir Rolla skiltis, pajusi tikrąjį *Lietuvos ryto* skonį šeštadienį.

salę dar neleidžia, tad gali apžiūrėti publiką. Štai varinė kinė, mįslingai besišypsanti Coca Cola buteliui, štai amžinas hipis su šunimi, štai švarus išbalęs jaunikaitis su baltais marškiniais, pristatantis draugams nedrąsią žaliaakę su raitūzais, štai pasirodė kažkoks tūzas su brangiais akiniais, kurie it lupos padidina jo niekinantį žvilgsnį. Žmonių nelauktai daug, visi sąžiningai supylė po 30 kronų (15 Lt) ir su alumi plastikiniuose boseliuose susėdo už stalų cirką primenančioje patalpoje: tiek daug visokių šviesos ir garso įtaisų kabojo ateiviams virš galvų. Aš atsidūriau prie vieno stalo su Stokholmo poetais, kurie rūkė ir gėrė be perstojo, išlikdami tyri kaip „Ąžuoliuko" jaunučių grupės choristai. Gintaras Patackas tą užstalę akimirksniu būtų surietęs į ožio ragą, nepaisydamas jų nuožmių kasyčių, auskarų, tatuiruočių ir kareiviškų paltų. Bet štai jie nuščiuvo kaip vienas – kitoje salės pusėje sušmėžavo baltas megztinis, o virš jo it audros debesis pakibo juoda matrona. Sprendžiant iš jos manierų, ji čia buvo ceremonmeisterė, nuo jos rankos (o tiksliau turbūt – kojos) mosto priklausė į literatūrą įžengiančiojo likimas – nekaltybę literatui nuplėšia jo pirmasis redaktorius. Juodai apsirengusi erotiška teta su gerai apskaičiuoto kuklumo doze povyzoje jau stovėjo prožektorių nutvieksta prie mikrofono ir vydama šalin ant kaktos užkrintančio kaltūno šešėlį tarė įžangos žodį. Taip, tai buvo pati *Devyniasdešimtųjų* redaktorė Madeleine Grive. Ir nesuprasdamas nė žodžio supratai, kad ji žino, ką kalba. Lietuvoje be špargalkės taip nesugebėtų kalbėti nė viena literatūros dama. Ir nesugebės, jeigu Auksė Aukštikalnienė neįsteigs savo licencinio licėjaus. Nepiktnaudžiaudama publikos dėmesiu redaktorė pristatė vakaro žvaigždę, dėl kurios paaukojau Bergmaną, kinų restoraną ir „Absolut Kurant" masonų draugijoje. Scenoje stovėjo Mare Kandre – Palo gatvės berniūkštis šviesiai dažytais nešukuotais plaukais su auskaru nosyje, su balsvu megztuku virš neįžvelgiamų krūtų, su niekad neskalbtais mėlynais lyvaisais, sugrūstais į baltas kojines. Vienas tavo herojės batas buvo atsisegęs, ir odinis dirželis su sagtimi vilkosi grindimis. Veidas žurnale nesutapo su veidu scenoje. Pastarąjį Mare netrukus uždengė manuskriptu ir pasistiebusi ant pirštų galiukų prie mikrofono falo ėmė skaityti. Gerą pusvalandį ji taip ir neatidengė veido. Prisiminei, kad Brodskij jaunystėje irgi skaitydavo delnais užsidengęs veidą. Kaip mūsų Lenino premijos laureato vakare jis sušuko: *„Mieželaitis! Slušat' nie želaitis!"* ir apleido salę. Salės, kurioje aidėjo Mare Kandre balsas, tu nebūtum palikęs nieku gyvu. Jis užbūrė savo kadencijomis tiršto teksto erdvėje, jo ritmo bangos, palyginti su slunkišku švedų kalbėsenos vinguriavimu, virto viena nesibaigiančia kantilena. Ji skaitė itin

manieringai, slėpdama veidą po manuskriptu, bet neslėpdama nei savo artikuliacinių sugebėjimų, nei akustinių teksto privalumų. Salė jo klausėsi nekvėpuodama, nes tas berniūkštis visų akyse virto triušelius ryjančiu smaugliu. Stokholmo literatai puikiai suprato, kad žmogus, galintis su fraze padaryti bet ką, yra velnias iš Dievo. Baigusi skaityti ji nusilenkė nelyginant Fellini'o Casanova ir išnyko užkulisiuose. Sugrįžusi atsisėdo kitoje salės pusėje, ir kažkas jai įpylė. Galėjai kirsti lažybų – džino. Atsiprašinėdamas keliomis kalbomis išėjai į taverną. Rankoje tebelaikei prieš valandą nusipirktą Kandre romaną. Ausyse tebeskambėjo jos inkantacijos. Po penkiolikos sekundžių ji išėjo iš salės jauno ilgaplaukio lydima. Pora nutūpė prie staliuko. Netrukus vaikinas pakilo naujo džino pirkti. Tu priėjai ir ištiesei autografui atverstą knygą. Dar negimė autorius, kuriam taip apnuogintas jo kūdikis nekeltų susižavėjimo. „Vadinasi, – pasakė ji angliškai, – jūs nesupratote nė vieno žodžio?" – „Jums skaitant patyriau daug kitų malonumų." „Pavyzdžiui?" – „Įsivaizdavau jūsų veidą anapus rankraščio, kurį jūs pavertėte tikra verksmo siena." „Jums rūpėjo mano veidas?" – „Neslėpsiu – labiau už literatūrą. Tik dėl jo atsibeldžiau iš Gotlando." Ji pirmąsyk įdėmiau pažvelgė į tave. „Romantizmo epocha seniai baigėsi." – „Jeigu postmodernizmą suvoksime ne kaip modernizmo pabaigą, o kaip naujos jo apraiškos įsčias, tada..." – „Šūdas, parkeris neberašo!" Tą akimirką sugrįžo ilgaplaukis su alkoholiais. „Susipažinkit – mano berniukas Tedas iš Amerikos." Tu nepatikai Tedui. Jis buvo raumeningas ir gyslotas it trauklapis. „Jis atskrido pasižiūrėti į mano veidą, Tedai." „Tavo veidą! – pagalvojai tu. – Tavo veidą, kuris yra tik saloje apsireiškusiojo aidas, nevykusi puolusio angelo kopija, geriančios ir žolę rūkančios princesės rytinė fizionomija, kurią tegalima patikėti ištikimiausiai kambarinei!" – „Mano tėvai iš Estijos, bet aš norėčiau pamatyti ir jūsų krantą. Palikit savo adresą." Palikai vizitinę, kurioje tavo profesija buvo nusakyta žodžiu AUTORIUS. Pakviestas drauge išgerti mandagiai atsisakei. Lauke krito žvaigždės.

8.

Kitą vakarą jau Vilniuje, bičiulių virtuvėje, Mare veidas it šilkverpis iš tavo burnos audė raudoną giją. Kai išmušė daiktinių įrodymų valanda, paaiškėjo, kad oro uoste pasiėmei svetimą bagažą. Tavasis iškeliavo į Kauną. Vietoj angeliškojo Palo gatvės berniūkščio, vardu Nemečekas, į tave žvelgė „Vilko" kailių fabriko produkciją demonstruojančios balių miesto panteros. Tingios turtingų keikūnų ir krepšininkų draugės. Tikrų vyrų grobis. Tu sugrįžai namo.

Atkaustyk mano širdį

I

1.

„Kada paskutinįsyk buvai roko koncerte?" – klausei savęs pasilipęs ant kėdės „Anapilyje", žiūrėdamas, kaip iš miglotų dūmų išnyra nežalingas drakonas Andrius Mamontovas. Prisiminei: 1992-ųjų vasarą Liublianos futbolo stadione klauseisi senos geros griuvenos Joe Cockerio. Veteranas buvo ką tik atgavęs potenciją, ir galingos komandos priešaky, nelyginant sentimentalus ir nostalgiškas taifūnas, ritosi per Europą. Praėjus metams po karo į Slovėniją dar niekas nedrįso kišti nosies, o jis išdrįso, ir stadione broliavosi trys kartos: hipių, pankų ir post-. Jau prieigose tave atsakančiai iškratė (buvo paskleisti gandai apie serbų teroristų bombikes), švarkelio kišenėje aptiko rupių gintarų vėrinį atsitiktinei meilužei (o gal amžinajai žmonai), kurį ilgai vartė rankose ir netgi davė pauostyti vilkšuniui-policajui. Ritualas reikalavo atvykti valandą kitą prieš koncerto pradžią, atsivarsčius batus gurkšnoti puikų Laško alų iš vienkartinių plastikinių ant neištryptos žolės, ir apskritai – JAUSTIS. Tavo vedlys buvo kažkada garsus roko melomanas, tad kaip tikri diedai prisiminėte anų laikų dievaičius – „Gintarėlius" Kaune ir Kęsto Antanėlio prodiusuojamus projektus (kuo mažiau geros gyvos muzikos, tuo vakarietiškesnis žargonas) ketvirtuosiuose VISI rūmuose: Vovkos „Kitajco" Kaplano santaniškus virpulius, skrodžiantį Gilmano tromboną ir Simo Navako raudantį apsisnargliavusį juodį (atsiprašau tautinės JAV profesūros – afroamerikietį). *Those were the days, my friend!** Roko bažnyčia tais laikais buvo geriausias priešnuodis marksizmo bažnyčiai. VISI partiečiai taip ir sakydavo: „Ką mes per didžiausius vargus įkalame studentams per semestrą, jūs išdulkinate per pusantros valandos". „Ką ten per pusantros – žymiai greičiau", – nesutikdavo Antanėlis. Tad vieną gražią dieną jie išdulkino ir mūsų Vienišų širdžių klubo orkestrą. Jo vieton vėliau stojo liaudies numylėta „Hiperbolė", kurios ritmai mums atrodė perdėm komjaunuoliški. Tai buvo tikra studentiškų statybinių būrių muzika, ir niekas neprivers mūsų galvoti kitaip. Beje, prieš dešimtmetį garsėjęs Vilniaus fizikų būrys „Kernavė" Alytaus surenkamų namelių rūsiuose propagavo „sunkųjį metalą". Amžina šlovė jiems! Prisimenu šviesiaplaukį būrio DėJotą, šokčiojantį su metaliniu strypu nurėžta odine pirštine aptrauktoje

* Kokių dienelių būta, mielas drauge (*angl.*)

letenoje. Jis prisipažino, kad būrys sąžiningai mūrija tiek partijai, tiek Kernavės klebonui vienu vieninteliu tikslu – pinigų aparatūrai. Gaila, kad SSB „Kernavė" nevirto politine partija – balsuotum už ją nedvejodamas. Ir pavadinimas patrauklus, ir programa aiški. Fizikai, mūrijantys dėl muzikos, nesunkiai įveiktų muzikus, besidarbuojančius alkūnėmis (tarsi visa fizika remtųsi vien veiksmo ir atoveiksmio dėsniu) dėl mūrijimo.

2.

Išsitiesęs stadiono vejoje priešais sceną suskaičiavai 48 kolonėles. Iš abiejų pusių stovėjo dar kažkokie griozdai, skirti apšildančioms grupėms. Tikrasis garsas buvo paliktas seniui. Slovėnų komanda priminė šviesios atminties SBS, su kuria prie Vingio parko estrados žaisdavai futbolą. Plaukų vėliavos gražiai plaikstėsi vėjyje, bet golais nekvepėjo. Italų chebra dirbo dar grubiau, bet Jordanos Šakutės estetika vis tiek prasikišdavo it žemaitiška tartis Konservos auklėtinio vaidyboje. Bėgti nuo savęs – bergždžias reikalas, ir Joe Cocker netrukus tatai puikiai įrodė. Nuotraukose toks panašus į Ovidijų Vyšniauską (arba jo šmėklą), gyvenime (t. y. scenoje) senis netrunka palįsti tau po oda. Jo išdainuojama išpažintis sminga adatom klausytojams į širdį (t. y. sielą) ir vidurius (t. y. paširdžius). Net nespėji atsikvošėti, kaip tampi į taktą judančios minios grandiniu. „Atkaustyk mano širdį, išvaduok!" – staugia senis, o tu vis labiau ir labiau prisikaustai prie raumeningos, vieno prakaito išpiltos minios. Roko suvienyta publika pasižymi tokiu proletariniu tyrumu, koksai nesisapnavo jokiam marksizmo zombiui. Brolybės ekstazė tik pamišėliui pasirodytų šėtoniška. Ištrūkti iš pirmų eilių tikram roko koncerte beveik neįmanoma – skystablauzdžiai renkasi tribūnas. Centrinio Liublianos stadiono vejoje tu neturi teisės supasuoti – privalai atidirbti už visus draugus Tėvynėje, kuri tau niekados nesutapo su LTSR sienomis kontūriniame žemėlapyje, už Olegą Zacharenkovą ir Borisą Lazukiną, už Rimą Buroką ir brolius Taunius, už... tas brodo mergaites, kurioms pritrūko suoliukų, bet užteko milicijos dėmesio, už „Vaivos" poetus ir drąsą neišduoti savosios vienatvės. Jeigu senis scenoje, ką tik bloškęs šalin languotą švarką, braukdamas devintą prakaitą juodais prasegtais marškiniais, be perstojo aukoja save tikrojo romantizmo idėjai, vadinasi, ir tau nevalia paminti šito atnašavimo. Tad šok, vilke, šok! Bėk, triuši, bėk! Ir tu šoki drauge su broliais slovėnais ir seserim slovėnėm, ir laisvės vėjas prapučia jūsų venas. „Nuoga naktis šaukia", – klykia senis, prisikėlęs iš numirusių. Buvai to prisikėlimo liudininkas. Po jo liko tūkstančiai baltų

plastikinių ant prožektorių nutviekstos stadiono vejos. Tarsi būtų šviežiai pasnigę. Staiga pasigedai gintarų vėrinio. Bene paleidai juo į Cockerį? Galbūt nešioja tuos karolius ligi šiol. Kaip amuletą, atlėkusį iš niekur.

3.

„Perdavimai, perteikiami roko muzika per pasąmonę, yra paties įvairiausio turinio: a) visokie seksualiniai iškrypimai, b) kvietimas maištui, c) postūmis į savižudybę, d) postūmis prievartauti ir žudyti, e) atsidavimas šėtonui", – teigė kažkokia šventa malka Jean Paul Regimbal, prieš kelerius metus Algirdo Patacko išverstas nebeegzistuojančiam *Aušrinės* žurnalui. Įžangos žodyje „Ar rokas – maras?" garbusis vertėjas apsidraudžia: „ *Taip, rokas skatina agresyvumą, bet kartu didžiulėje minioje gimsta ir „togetherness", bendrumo, bendro buvimo jausmas, teigiamai veikiantis individualizmo suskaldytą psichiką. Rokas dirgina stipriu garsu, bet kai garsas pasiekia neįmanomą ribą, šitai stebuklingu būdu prilygsta absoliučiai tylai, vienai iš meditacijos sąlygų – ar tai veiks kaip narkotikai, ar kaip savotiška religinė patirtis, priklausys nuo asmenybės. Menas pats savaime nėra nei geras, nei blogas, tik žmogus padaro jį velnišką arba dievišką*". Nekomentuosime tam tikros religinės patirties virsmo narkomanija. Pakomentuosime tik esminę roko sveikatingumo Lietuvoje sąlygą. „Jei rokas eis su Sąjūdžiu, su lietuviškos savimonės atgimimu ir skleidimusi, jis tikrai turės šansą", – rašė Algirdas Patackas 1990-aisiais. Jeigu jis neklydo (o jis niekada neklysta), tai už nutrauktą roko maršą per Lietuvą ašen kaltinu Algirdą, pardon, Kaušpėdą.

II·

1.

„Degtinė yra mėšlas!" – meta Andrius Mamontovas po savo Dievaičio kojomis sutūpusiems fanams. Odinės roko bitės su vėliavom ir laiknešėliais kuprinėse, kuriose vietoj vienkartinio švirkšto – mamos paruošti sumuštiniai. Nepaisant viso anturažo, tai švari liaudis. Aišku, kad jie prausiasi. Gal net kelis kartus per savaitę. Gal net po dušu. Jie laisvai galėtų būti tavo vaikai, jeigu jaunystėje būtum perskaitęs Popiežiaus encikliką. Esi vyriausias salėje, ir praėjusio laiko jausmas reikalauja ne iškrovos, o įkrovos. Deja, bufetas darbą baigė, nes atvykęs policijos pastiprinimas tik ir laukia progos suvynioti kokį pavargėlį. Vienas šniūras vis tiek atsirado – išsivedė, nustūmė bėdžių nuo laiptų... Nieko naujo po saule. Be šito anarchijos ir prievartos

susidūrimo paauglystė netektų prasmės. Tyčia nesakau „laisvės ir prievartos". Laisvė jiems sutampa su pramoga, su malonumo pirkimu beveik už dyką. Pasaulyje, kuriame dar nieko negali padaryti geriau už suaugusįjį, svarbiausia nesudužti per anksti, nes asmenybės šipulius suklijuoti visada tenka patikėti kitiems. Išsigelbėjimo bei pagijimo kaina visada vienoda – nuolankumas, pataikavimas, vergystė. Norėti visko, bet niekados neprieiti prie pasaulio per arti – štai idealas, štai didžiausias menas! Andrius Mamontovas jį tobulai įvaldęs. Jis „gerietis" ne todėl, kad nebegeria ir išpažįsta Dekalogą, o todėl, kad tiesiog nesutvertas žemiškajam purvui. Jis – marsietis. Ir jo kaktą žymi ne šio pasaulio gėlos atšvaitas. Tiksliau – ne dėl šio pasaulio jis kankinasi. Jo krantas yra jo sapnas. Visi jo pamokymai – nuo kalno. Tai stiklo kalnas, į kurį kitiems įkopti neduota. Andrius visada tarsi už apšerkšnijusio stiklo: „*Kaip uždegt save, / Kai aplink žiema, / Kai aplink veidai / Iškirsti lede.*" Jis visada – su pirštinėmis. Jo išgirtieji tekstai – sterilūs, bedaikčiai. Erdvėje pakibusio paukščio formulės. Jis visada sprendžia vieną ir tą pačią lygtį – nedalyvavimo žemiškuosiuose reikaluose: „*Mes kilsime vis aukščiau / Į juodą, žvaigždėtą dangų. / Tik paukščiai ten mus pasieks. / Mes klyksime jų balsais.*" Įkalintiems blokinių dėžių celėse jis siūlo elementarią išeitį – pajusti „beribę erdvę mažam kambary". Vienuoliškas sielos gelbėjimo projektas: gyventi vis tiek neišmoksit, išmokite bent medituoti. O gal net – levituoti. Į ką gi jis taip panašus? Ogi į Džonataną Livingstoną Žuvėdrą. Didelę (vos neparašiau – peniukšlę) ir vienišą. Pirmojo gyvenimo tikslas – tobulinti skraidymo įgūdžius, o antrojo – rašyti dainas apie tobulą skrydį. Arba jo neįmanomybę.

2.

Andriaus paradoksas: jo dainos puikios, o jų muzika – paika. Ji čia gyvena už gaidų ribų. Itin smagioje ir itin sąžiningoje Banzai knygoje *Aš atsisuksiu atgal* tą paradoksą negailestingai (žinoma, iš kitos kartos pozicijų) apnuogina buvęs „Foje" gitaristas Jaunius Beinartas: „Vyrai muistosi ties antru bliuzo taktu, jei nukryps į šoną – viskas. Visiškai nevaldo instrumento, niekas negali nieko pakeisti, ten viskas griežtai įrėminta (kritikas nejaučia, kaip ima sakyti komplimentą. – *RoRa*). Ten yra dvasinga dainuojamoji poezija, paskendusi brangiausio (vis dėlto suskaičiavo pinigus. – *RoRa*) sintezatoriaus rūke, ant viršaus užpurkšta elektroniniais būgnais. Rokas yra visai kas kita: tai audra, improvizacija, verdantis kraujas. O čia šaltas žodžių žaismas, paprasčiausios melodijos. Prakaitas po grojimo „Foje" išpila tik dėl to, kad tu tą patį labai ilgai darai. Ten nėra emocinės iškrovos".

Buvęs narys apibendrina taip: „Mums (visiems lietuvių rokeriams. – *RoRa*)... tik atlaiduose groti, kur nors prie numirėlio, kuris nieko negirdi." Verdantis kraujas meditacijoje paskendusiam vienuoliui reikštų jo aristokratizmo galą. Tokios pabaigos Mamontovui neatleistų poetiška lietuvaičio dūšia, mintanti šerkšno gėlėm, o ne kruvinais bifšteksais. Jis dainuoja nelaimingoms mergaitėms, nes mergaitės, kaip žinome, yra programiškai nelaimingos. Daugelis tų mergaičių iš tiesų yra berniukai. Ne veltui nežinomas fanas iš Klaipėdos cituoja tokį pašnekesį apie Andrių: „O jis gražus?" – „Man patinka." – „Tu ką, žydras?" – „Mes čia visi žydri." Ten, kur nėra verdančio kraujo, nėra ir lyties klausimo. „Foje" muzikoje jis „nestovi". Pamenat, kažkada apie Ariną sakėme, kad jos balsas – be prezervatyvo. Andriaus – su. Kūniškumo baimė, baimė susitepti ir užsikrėsti iš jo biografijos atkeliavo ir į jo meną. Švarus ir vienišas žvaigždžių vaikas (dabar jau ir tėvas), užgaunantis esmingas lietuvių mentaliteto (skaityti: tautinio flegmatiškumo) stygas. Melancholijos princas. Anemijos dainius. Sutartinė salės rauda it sutartinių aidas. Ir nereikia jam pabaiginėti koncertų banalokais šlageriais ar rusiškų melodijų frazėmis, nelauktai išberiančiomis baltą ir ledinę jo dainų odą. Andriaus Mamontovo koncertas turėtų baigtis logišku klausimu: „Ar būta berniuko?"

3.

Esama, mano ponai, esama. Ne tik berniuko, bet ir menininko, kurio šūkis: „Užkrėsk keistuma, užkrėsk naujuma". Lietuvių roke (jeigu toks žvėris apskritai egzistuoja) Andriui pavyko padaryti tai, apie ką šio šarlatanų amžiaus pradžioje svajojo Jose Ortega y Gasset – pabėgti nuo žmogiškumo. Tai yra atmetus spontaniškąjį gyvenimą atrasti naujus jo pavidalus. Į juos neįmanoma įsijausti, jie priverčia mus santykiauti su daiktais, su kuriais žmogiškai santykiauti tiesiog neįmanoma. Ak, šią akimirką aš visai pamiršau, kad kalbame ne apie modernisto lyriką ar abstrakcionisto tapybą, o apie muziką. (Piktavalis sušuktų: „Ne apie muziką, apie popsą!") O du trečdaliai, kaip teigia apie savo klausytojus tas pats Jaunius Beinartas, *„iš viso ausų neturi, jie tik žodžių klauso, ir* – vperiod".

4.

Vadinasi, klausimas turėtų skambėti taip: „O ar būta muzikos?" Prisipažinsiu – nežinau atsakymo. Išeidamas iš „Foje" koncerto mačiau laimingus paauglių veidus vestibiulyje. Toliau buvo nakties valdos tik suaugusiems.

Amžinasis tuštumos žydas

I.

Žiemos nepatyrusi gamta netrukus virs chlorofilo ir paukščių opera. Erdvė tam jau paruošta, dekoracijos sustatytos, nematomas orkestras nenumaldomai artėja. Sodininkai išeina į daržus apsiuostyti, liepoms akceleratėms neaiškios žmogystos pakerpa sparnelius, ir paskausta kaklas nuo gręžiojimosi į blyškias Laisvės alėjos gražuoles. Gamta nepažįsta tuštumos, toji ten visados visavertė, muzikali, gaudžianti. Tuštumą pažįsti tu, tave ji išmaitino, tu jos augintinis. Žvilgsnyje, žingsnyje, balso virpėjime ji paliko savo antspaudą. Dygus kaip kaktusas glaudiesi prie vėjo skruosto. Kažkur, ant erdvės kranto, sukriauklėja tavo pėdos. Gyvas esi tik sapne, kurį metodiškai pamiršti vos atsimerkęs. Antraip – t. y. be sapną ištrinančios atminties – turbūt negalėtumei gyventi. Todėl nekvieskite manęs liudytoju – aš prisimenu tik sapno nuotrupas, tikrovės atplaišas, it per stebuklą išlikusias neparašytų eilėraščių eilutes, čiurlioniškas debesų transformacijas Lugano ežero veidrodyje, per trumpas Peterio Handke's velvetines kelnes ir čaplinišką eigastį ar Jelenos Bonner ūsus, kai ji, duodama man interviu pogrindinei LTV iš Kauno, atsisakė pripažinti sovietų kariuomenės, kaip valstybės valstybėje, grėsmę. Istorija, kaip dokumentas, manęs niekada neįtikins. Dokumentas tėra tik dar vienas antkapis. Arba įrašas jame. Istorizmo vaisiai nebręsta ant mano sodo medžių. O apskritai kas nors subręsta?! Jeigu nesupūva dar medyje – taip. Pavyzdžiui – šitie tekstai. Tai tuštumos vaisiai. Žodžių grafika (o tiksliau – *graffiti*) vienatvės tyloje. Tyla yra ištikimiausioji tuštumos palydovė. Tikroji tuštumos vienuolė. Rašymas irgi tylėjimo įžadas. Tai tylėjimas iškreipta forma. Galvoji, kad kalbiesi su Dievu, o iš tikrųjų demonstruoji savo iškrypimą. Alfonsas Andriuškevičius pasakytų: „Ak, Rolandai! Viskas atvirkščiai: galvoji, kad esi iškrypęs, o iš tiesų – kalbiesi su Dievuliu". Jo „Šiltos Kalėdos Europoje" – ne tik magiška proza, bet ir idealaus žiūrovo reabilitavimas: išlikdamas išoriškai pasyvus (net kelionės maršrutą jam parenka kiti), jis sugeba pamatyti gamtos ir meno kūrinius vidaus žvilgsniu, talpinančiu savy kvapą gniaužiančią šiapus Geležinės uždangos tyloje subrandintą patirtį. Tuštumos, arba vienatvės, kultūristas sugeba priimti savin viską – it vandenynas šlamštą. Nieko neišmesdamas, nieko neišsižadėdamas! Tikro filosofo aktas! Alfos užrašuose daugiau poezijos negu visuose pastarojo meto isteriškai išgirtuose mūsų lyrikos karatistų

rinkiniuose, kuriuos, tiesą sakant, jie patys ir išgyrė. Lietuvoje susiformavo sava literatūrinė logomafija, kuriai priešintis galima arba absoliučiu tylėjimu, arba tokiais bebaimiais apsinuoginimais kaip „Šiltos Kalėdos Europoje". Man, tuštumos astenikui, Andriušio tuštumos multikultūrizmas gaudžia it įsivaizduojamos Antikos aidas, nukreiptas ateitin. Aidas, apaugęs šventais raumenimis. Taigi, yra tuštuma ir tuštuma. Vieno – bežadė, antro – žydinti. Pavadinkime ją Amžinojo žydo tuštuma. Ahasferiada.

2.

Tad – Ahasferas. Tai jis atsisakė pagelbėti Jėzui nešti kryžiaus naštą, stūmė jį kuo greičiau įveikti Golgotos maršrutą tarsi treneris savąjį olimpietį. Atpildas netruko ateiti – prarado teisę į užtarnautą poilsį Anapilyje, buvo pasmerktas po kiekvieno šimtmečio vis sugrįžti į savojo trisdešimtmečio Balių (tiek jam buvę susitikimo su Kristumi dieną), ir laukti, laukti: pasaulio pabaigos arba naujo Kristaus atėjimo. Ahasferas yra Rimbaud „Girto laivo" provaizdis. „Girtas laivas" savo ruožtu yra poeto provaizdis. Marina Cvetajeva neklydo pavadindama poetą žydu. Jau viduramžiai į žydus žvelgė kaip į gyvą šventos Senojo ir Naujojo Testamentų istorijos relikviją. Taip, jie nugvelbė Kristų, bet kaip tik juose teberusena žmonijos susitaikymo su Dievu perspektyva neišvengiamoje ateityje. Taip, Ahasferas, taikliu Sergejaus Averincevo pastebėjimu, yra Super Žvaigždės priešas, bet tuo pat metu – patikimas Kristaus liudininkas, ištiktas prakeiksmo maro, baisus ir distrofiškas (taip ir knieti parašyti – kaip Andriuškevičius su savo prustiškuoju megztiniu) it klasikinio siaubiako šmėkla, kuri vis dėlto yra susirakinusi su Jėzumi neišvengiamo susitikimo „šiame pasaulyje" pažadu. Nusižeminęs ir atgailaujantis kaip niekas kitas, Ahasferas, arba Amžinasis žydas, yra tikrasis Gerosios naujienos garantas. Tiek semitams, tiek ir visiems anti-. Tiek asketams, tiek ir hedonistams. Galbūt jis jau žinojo savąjį likimą, skubindamas Kristų eiti ligi galo be sustojimo? Negaišti nė minutės akyse tankėjančiame istorijos laike. Galbūt jis tiesiog žinojo daugiau už kitus?

3.

Alfonsas Andriuškevičius nė akimirkai neatmeta galimybės, jog menininkui duota suprasti daugiau negu kitiems. Ir čia ne apie ekonomiką ar politiką kalba. Todėl nesityčiokime iš kultūros ministro vien dėl to, kad jis poetas. Turėtume tik džiaugtis, kad jis ne akivaizdus sukčius. O kas išdrįstų paneigti, kad tokių valdžioje – dauguma? Ne tik Lietuvoje. Londone man kalbėjo lygiai tą patį.

Sapnai apie Slovėniją

1.

Įtakingame anglų žurnale *The Economist* paskelbta Rytų Europos valstybių klasifikacija ekonominio vystymosi perspektyvoje tebelaukia tiek partinių, tiek ir nešališkų komentarų. Pateikto vertinimo skalė – sensacinga. Mes – penkti! Balandžio 3 d. *Lietuvos ryto* numerį Gediminas Vagnorius turėjo suvalgyti, o Adolfas Šleževičius – savaitę nešiotis švarko kišenėje. Dabartinį ir buvusįjį premjerus nuo per didelio emocijų antplūdžio galėtų sutūrėti kuklus žodelis „perspektyva". Jis ir yra tasai šydas (ar skydas), toji takoskyra, toji drumzlina stiklinė siena, skirianti du sąmonės tipus – retrogradinį, besiilgintį prarastojo (smetoninio ar socialistinio) rojaus, ir realistinį, suvokiantį kiekvienos valandos svarbą čia ir dabar. Pirmasis visados pradeda nuo „kas būtų buvę, jeigu", antrasis – nuo „kas būtų, jeigu", bet dažniausiai jis programiškai ignoruoja „jeigu" istorijoje bei biografijoje. Kitaip tariant – mums verkiant trūksta realistų, jaučiančių perspektyvą ne kaip ateities viziją, o kaip dabarties projektą, kurio neteks perdarinėti rytoj. Kalbant visai paprastai – tai paprasčiausio pasitikėjimo savimi klausimas („kompetencijos" sąvoką jau diskreditavo viena „dėdėistinė" partija). Lietuvoje savimi labiausiai pasitiki demagogai ir šarlatanai (pavadinkime juos „artistais"), kuriuos visuomenė, ačiū Dievui, jau pradeda atpažinti iš veido ir balso. Deja, proporcinė rinkimų sistema ne vienam „artistui" leidžia patekti į valdžios koridorius, kur jiems nieku gyvu neturėtų būti vietos. Mūsų nesubrendusiai demokratijai per didelė prabanga rimtai traktuoti (ir išlaikyti!) būrelį pajacų, sistemingai bandančių paaiškinti tautai, kas tampo didžiosios politikos siūlus, nors visiems seniai aišku, kad patys „aiškintojai" tėra paprasčiausios lėlių teatro marionetės. Pirštais nerodysime. Verčiau pažvelkime, kas yra minėto sąrašo priekyje.

2.

Ten – mano numylėta Slovėnija. Dar tebestovi akyse 1991-ųjų rugsėjo 5 dienos rytą per Lipicos viešbučio „Klub" restorano salę bėganti Slovėnijos rašytojų draugijos sekretorė Barbara su baltais vyriausybinio fakso balandžiais rankoje. Bičiulis iš Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo atsiuntė nutarimą Nr. 1-1757, kuris ligi šiol taip ir liko neįgyvendintas: „Pavesti Lietuvos Respublikos Vyriausybei nedelsiant užmegzti diplomatinius santykius su Slovėnijos Respublikos

Vyriausybe". Ir pats mieliausias anuo metu širdžiai parašas. Ir aplodismentai salėje. Ir ašaros. Ir vynas. Buvome bene pirmieji. JAV, jau spėjusios be jokių išlygų pripažinti Gamsachurdijos diktatūrą, buvo tik 50-oji Slovėniją pripažinusi valstybė. Likus vos mėnesiui ligi Prezidento Busho laiško Prezidentui Kučanui su oficialiu pripažinimu Valstybės sekretorius Baker su neslepiamu pasidygėjimu kalbėjo, jog naujos šalys negimstančios per vieną naktį, „tiesiog paskelbdamos nepriklausomybę ir imdamos kontroliuoti sienas". Girdėta litanija, ar ne? (Likimo ironija – Rusija Slovėniją jau buvo pripažinusi!) Per vieną naktį buvo atkurta Lietuvos Respublika. Slovėnai nepriklausomybę „išnešiojo" šešis mėnesius, neslėpdami savo žingsnių ir stengdamiesi numatyti visus variantus (nenumatė svarbiausiojo – Vakarų abejingumo). Jų apsisprendimas buvo sąmoningas ir racionalus – tiek psichologiškai, tiek ekonomiškai kraštas buvo pasirengęs tvarkytis savarankiškai. Psichologinė pusiausvyra lėmė ir savanorių ryžtingus veiksmus 11 dienų kare su vadinamąja Jugoslavijos liaudies armija. Savimi pasitikintys mėgėjai davė į kailį profesionalus vaidinantiems dykaduoniams. Įdomu buvo stebėti Maskvoje išugdyto jugoslavų generaliteto – tikrų Lotynų Amerikos „magiškojo realizmo" kreatūrų – veiksmus ir klausytis jų paranojinių kalbų. Toji paranoja netruko virsti karo kasdienybe. Karštą 1991-ųjų vasarą, tūnodami slėptuvėse, mes jau numatėme serbų karo su kroatais ir Bosnijos musulmonais tikimybę. Man, „Marijos žemės" provincialui, nekilo jokių abejonių, jog serbai Krajinos lengvai neatiduos. Įdomu, ar taip pat neabejojo specialiųjų žvalgybos ir analizės centrų išmintimi apsiginklavę Vakarų politikai? Kodėl tai, kas buvo akivaizdu vyninėje sėdintiems poetams, atrodė neįtikėtina Bonoje ir Paryžiuje? O gal iš griuvėsių ir nekaltų kūdikių mirčių buvo viliamasi tiesiog pasipelnyti? Buvo buvo kaip nebuvo. Nebūkime tokie naivūs, galvodami, kad Sarajevo skveruose palaidotieji (o kiek liko nepalaidota!) buvo prastesni ar kvailesni už mus. Tad sugrįžkime dar sykį į Slovėniją – tada, Nepriklausomybės aušroje, ji troško mūsų draugystės. Man teko laimė artimai pažinti jų elitą, nuoširdžiai bendrauti su tokio rango žmonėmis, prie kokių Lietuvoje tegalima prieiti keliaklupsčia. Jiems atrodė, kad mes netrukus atrasim vieni kitus ir valstybių lygiu. Su ta viltimi skubiai į Vilnių atvykusį Slovėnijos užsienio reikalų ministrą Dimitrijų Rupelį mūsų Užsienio reikalų ministerijos klerkai privertė 7 (!) valandas oro uoste laukti Godo. Dar daugiau – jo niekas faktiškai taip ir nepriėmė! Nenuostabu – net šiandien tūlas ministras neskiria Slovėnijos nuo Slovakijos. Lengviausia būtų pasakyti – taip jiems (turiu omeny ministrus) ir reikia. Jiems –

galbūt. O mums su tamstomis taip neturėtų atrodyti. Valstybės piliečių susvetimėjimas savajai valdžiai ne visada byloja apie visuomenės sveikatą. Tuo mes ir skiriamės nuo savimi pasitikinčių slovėnų – šarlatanai ir demagogai toje valstybėje neturi šansų.

3.

Yra vienas anekdotas, priskiriamas slovėnų neoromantikui ir simbolistui Ivanui Cankarui. Kartą Viešpats nusileidęs Žemėn padaryti gerą darbą. Imperijos vieškelio dulkėse jis susitikęs verkiantį žmogų. Panorėjęs Viešpats sužinoti tos raudos priežastį, pažadėdamas už tai numalšinti sutiktojo širdperšą. Verkiantis žmogus taręs: „Niekas negali man padėti, net pats Dievas aukštybėse". Viešpats paprašęs eiti prie reikalo. Ir tada žmogus prisipažinęs: „Esmi slovėnas!" Išgirdęs tuos žodžius Viešpats ėmęs graudžiai verkti ir negaišdamas patraukęs tik jam vienam žinomais keliais. Daug kartų pavergti, bet niekada nenugalėti, slovėnai šiandien pradeda didįjį revanšo žygį. Jų pasitikėjimas savo jėgomis turėtų įkvėpti ir mus.

4.

Slovėnija buvo pirmas mano tikrasis užsienis. „Netikruoju" vadinu 1979–80-ųjų Lenkiją „Solidarumo" gimimo išvakarėse, kurią stebėjau tarsi vidaus žvilgsniu – uždarose patalpose bendraudamas su jaunystės lektūrų, teatro ir kino figūromis. Teisybės dėlei turiu prisipažinti, kad automobilyje prasnaudžiau Pustelniką, bet iš arti mačiau stumbrus Beloveže girioje. Ten išgėriau ir pirmąją savo degtinę, kuri, aiman, pasirodė skaudžiai gardi. Ten pat iškaliau auksinę gėrimo taisyklę – gerti verta, kai tamstai gera. Antraip gresia greita evoliucija atbuliniu bėgiu. (Buvo netgi toks kokteilis „Meška pirmyn – meška atgal".) Ir vis dėlto vargais negalais ištrūkęs iš Karoliniškių rezervato pamačiau kiek kitokio socializmo galimybę – žmogiškesnio, liberalesnio, erdvesnio. Gyvenau vieno kambario bute, tačiau tas kambarys buvo salė. Madingiausias naktinis baras neoficialiai (t.y. – iš tikrųjų) vadinosi „Srutos", bet užlipęs ant kojos ambalas ten ištardavo „atsiprašau". Varšuvos senamiesčio juvelyrinėje krautuvėlėje kaktomuša susidūriau su Ericu Claptonu, kuriam ant šilkinės striukės nugaros buvo išsiuvinėta *Eric Clapton*. Kavinėse džentelmenai viešai skaitė savųjų disidentų leidžiamus žurnalus. Aukštakakčiai antakiais sureaguodavo į šaukinius „Baltrušaitis", „Mekas", „Venclova", „Čepaitis". Prisimenu režisieriaus Jerzy Gruzos klausimą, užduotą 1980-ųjų rugpjūčio 29 d. SPATIF'e: „Ar tarybinių žmonių Varšuvoje dar nesodina į traukinius ir nesiunčia namopi?" Ir

savo atsakymą: „Dar ne". Po poros dienų gimė „Solidarumas" ir prasidėjo nauja era, kurios pabaigoje lenkai atrodė ne ką geriau (mano galva – blogiau) už mus. Paskutinis vienišas turistas iš Lietuvos berods buvo Justinas Marcinkevičius. Aš buvau priešpaskutinis. Grįžtant mūsų traukinį vaikai apmėtė akmenimis. Tada dar negalvojau apie politiką. (Negalvoju apie ją ir dabar.) Mąsčiau apie privataus asmens kultą, kurio užuomazgas užtikau kaimynystėje. Lygiai po dešimties metų į tą patį vandenį antrąsyk įbridau Slovėnijoje. Ne, vis dėlto – į kitą.

5.

Slovėnai pasirodė labai vieningi ir drauge – labai vieniši. Tai katalikai, kurių psichika, mentalitetas ir gyvenimo būdas neabejotinai vakarietiški. Deja, kultūros modelis dažnai nepajėgus pasipriešinti sufalsifikuotam geopolitiniam. Juk ir mūsų minėtoje Rytų Europos valstybių klasifikacijoje aptinkame Kirgiziją ir Azerbaidžaną. Net ir trečioji nuo galo – Gruzija – bet kuria kaina siekia patekti Europon. Kas trukdo? Labiau negu Kremliaus ranka – kolektyvinis gyvenimo būdas. Privatus asmuo, o ne „ansamblietis" čia neturi šansų. Tikroji Europa – vienišųjų teritorija, kurioje visuomeninės problemos sprendžiamos privačiai. Būdami meniškos prigimties, Užkaukazės kunigaikščiai ne visada pajėgia tapti savo biografijos menininkais. Jiems nuolat būtinas autoritetas, prieš kurį stovima tik ant kelių. Štai kodėl, vaizdajuostėje išvydęs kryžiumi gulinčius lietuvius, Greimas ir ištarė sakramentinę frazę: „Viduramžiai... Tikri viduramžiai..." Pasibaigus masinei mitingų ekstazei ir isteriškiems inteligentų burtams (o inteligentas, taikliu Boriso Paramonovo pastebėjimu, skirtingai nuo intelektualo – beveik visada neurotikas), kiekvienam teko grįžti į savo kambarį, nes gyvenama ne Vingio parke, o daugiabučio kambaryje, „chruščiovkėje". Tas kambarys atrodo toks mažas, toks nejaukus, toks nepatogus. Komunikacijos pasenusios, kaimynai išprotėję, o valstybė nepajudina nė piršto. Ir nesiruošia pajudinti. Menka paguoda, kad tokia pat kišeninė slovėno buities erdvė veikia ne blogiau už japono: kambarys kambariu, bet tikrasis žmogaus pasaulis vis dėlto yra jis pats. O štai naujalietuviai metėsi į kitą kraštutinumą – ėmė ręsti pilaites, kurių mastas gerokai viršija jų asmenybės ir piniginės mastelį. Nebaigtos „karatistinės" architektūros statybos kiekvieno Lietuvos miesto prieigose byloja ne apie skonio (jis iš niekur neatsiranda), bet apie sveiko proto praradimą. O sveikas protas – tai sugebėjimas ne tik pačiam nuspręsti, bet ir įgyvendinti savąjį sprendimą. Slovėnai jau seniai suprato, kad Europa yra kokybės, o ne

kiekybės problema. Kaip ir mes išauklėti valstiečių, kunigų ir poetų, jie statė akmens sienomis apjuostas bažnytėles visų didesnių kalnų viršūnėse ne tik nuo turkų apsiginti, bet sykiu norėdami pasakyti: ne kiekvieno šita viršūnė! Arba taip: nusidėjėliui teks gerokai paprakaituoti, kol užkops ligi klausyklos! Slovėnai, ko gero, pirmieji socializme suprato (o gal ir nebuvo niekada užmiršę), kad istorijos virsmas biografija yra vienintelis jų išsigelbėjimas. Ant kiekvienos sienos gali kaboti maršalo Tito portretas, miestas gali vadintis Tito Valia, bet dirbama ir gyvenama ne jam. Sau. Štai kur slypėjo tikroji slovėnų jėga ir jų tragizmas. Jie atėjo Europon sakydami: „Mes juk tokie pat kaip jūs!" Vakarai šitam apsikabinimui buvo nepasiruošę psichologiškai. Kaip pasakytų Ozolas: „Iš esmės". Jie baisiausiai susierzina išvydę kitokius, bet ne blogesnius už save. Dar labiau jie pastato ausis išgirdę, kad kitokie yra tokie pat. 1550-aisiais jūs išleidote pirmąją knygą? XIX a. aludėse jūs steigdavot grožinės literatūros mėgėjų draugijas? Jūsų vynas prilygsta itališkam? Nejaugi daktaras Pregel ir architektas Plečnik iš tikrųjų buvo slovėnai? Ką, ir Peter Handke?! Jūsų chirurgai jau seniai atlieka širdies persodinimo operacijas?! Ta šlakuota paauglė storom kojom moka penkias kalbas?! Jūsų geriausi poetai nepavydi vienas kitam?! Juk Sigito Gedos pasakyta: „Valkata pavydi valkatai, o poetas pavydi poetui". Kitaip nebūna. Būna. Aš liudininkas. Kuo esi mažesnis, tuo daugiau esi priverstas mąstyti. Mąstymas ne visada paverčia mus bailiais. Kartais jis pagimdo atsakomybę. O atsakomybė – kokybę.

6.

Slovėnalijų paraštėse liko vienas kurioziškas išpuolis prieš jūsų skiltininko (tada dar „varpininko" *Atgimime*) susižavėjimą aptarnavimo kultūra (t. y. servisu) Slovėnijos provincijoje. To susižavėjimo potekstė buvo akivaizdi: slovėnų kūrybinės galios visose srityse sietinos su nacionaliniu charakteriu ir krašto kultūra. Slovėnai man pasirodė sąžiningi, darbštūs, turintys įgimtą formos (t. y. grožio) pojūtį, kuris ir tarnui suteikia gyvenimo pono kvalifikaciją. Žiūrėdamas į mažų įmonių – viešbutėlių, barų, dizaino ar programavimo firmų, pagaliau redakcijų – šeimininkus bei tarnautojus, palengva įsitikini, kad visi jie primena gildijų narius. Ne kolektyvas, o maža šeima, išpažįstanti vienodus grožio ir naudos (t. y. turinio) idealus. Kiekvienas šeimynykštis pajėgus savo sąmonėje aprėpti ir kontroliuoti visą darbo arba gamybos procesą, kadangi rezultatas byloja apie jo asmenybės saviraišką ir įsitvirtinimą pasaulyje. Todėl barmeno gestas prilygsta dirigento mostui, stalo serviruotė – puikiausiai instaliacijai (didžiumos

jų puikumas galerijose, aiman, slypi bjaurastyje), o programuotojo komanda – ezoterinės lyrikos posmui. Mokslas, menas, sportas (Alpės, mano ponai, Alpės!), pragyvenimo lygis, kaimynų kultūros įtaka (Italija, mano ponai, Italija!) sudaro kultūros veiksnių visumą, kuri tiesiogiai veikia valstybės identitetą. Tikrai ne mažiau negu klimatas ir geografija.

7.

Tokio mintijimo „ledkalnio" viršūnę išjuokė etatinis *Metmenų* dramaturgas Kostas Ostrauskas. Jam nepatiko nei mano susižavėjimas Slovėnijos infrastruktūra (fe, koks šlykštus žodis!), nei to paties žurnalo bendradarbio Tomo Venclovos, gavusio ten pirmą reikšmingesnę tarptautinę premiją, apologija. (Avangardistų pavydas niekuo nesiskiria nuo realistų pavydo.) Kosto Ostrausko tezė buvo tokia: Lietuva į tarptautinius vandenis (t.y. Europą) galinti išplaukti tik per mūsų kultūrą, ypač kūrybą (todėl nesuprantama, kodėl jam neįtiko Venclovos pavyzdys). Aš gi gana nedviprasmiškai bandžiau įteigti, kad gyvenimo būdas irgi yra šiokia tokia kultūra. Netgi griebiausi gan drastiško ir Lietuvai ligi šiol nemalonaus pavyzdžio – viešųjų tualetų (mano favoritas vis dar tebedvokia Raseinių autobusų stotyje). Bet garbusis postmodernistas (o Ostrauskas, mano galva, yra postmodernistas *par excellence*) suabejojo, ar išvis esama ryšio tarp higienos ir kultūros. „Pavyzdžiui, higienai labai abejingas Beethovenas, – rašė jis, – net ir savo naktipuodį retai teišsimėždavo, – vis dėlto paliko šiokius tokius pėdsakus kultūros istorijoje." Surizikuosiu dar sykį papiktinti garbųjį kolegą: be išprususio biurgerio, sugebančio pajusti tos muzikos didybę, apie pėdsakus kultūros istorijoje neverta ir kalbėti. Liudvikas van Pats gali būti nekultūringas senbernis, bet jo klausytojai turi būti kultūringi. Ta muzika yra gyva tiek, kiek ji tampa jų biografijos savastimi. Be to, čia niekaip neišsiversi be gero orkestro, salės su akustika (ne tik sostinėje!). Vadinasi, reikalingas instrumentų meistras (ne visi griežia muziejiniais eksponatais), architektas ir inžinierius (*homo Faber*). Reikalingi patyrę statybininkai (skubotai perstatytas Klaipėdos teatras staiga ėmė irti akyse). Atsidavęs miesto meras. Galų gale – mecenatas, be kurio vargu bau ar įmanomas Mozart. (Įsivaizduokite MKČ be grafo Oginskio!) O ir pačios muzikos negali būti daugiau negu noro ją išgirsti. Tą norą išgirsti aš irgi vadinčiau kultūros reiškiniu. Išgirsk ir būsi išgirstas! Nėra pavojingesnio dalyko kaip kultūros atsiejimas nuo žmogiškosios kūrybos apskritai ir jos susiejimas vien tik su menine kūryba. Poetas gali pragulėti kelerius metus griovyje, bet mūzos aplankytas sukurti nemirtingą posmą

(tokių angelų Lietuvoje nors tvenkinį tvenk). Tačiau mėnesį savo tvarto neišmėžęs gaspadorius yra pasmerktas pražūčiai. Ūkininkų Lietuvai šiandien stinga kur kas labiau negu poetų. Ir ne bet kokių, o meniškos prigimties kompiuterizuotų fermerių. Pažvelgęs į daugelio mūsų poetų šaknis, toks fermeris juos galėtų samdytis pavasario darbams (rudens darbų jie neatlaikytų). Koks vaizdas: pirmoji (antroji... trečioji...) karta nuo žagrės sugrįžta į tėvoniją! Baltakis ir Parulskis išbando dvivietį lietuvišką traktorių. Braziūnas laimi savo pirmąjį rodeo. O mūsų epochos sąžinė, garbė ir protas Liudvikas Jakimavičius teisuolio toga gesina liepsnojantį mišką!

8.

Beethoveno pavyzdys vis dėlto „slidus". Jis neišvengiamai verčia kalbėti apie klausą. Gal mano minėtas biurgeris tik apsimeta girdįs? Gal net mokėdamas skaityti partitūrą jis nieko nejaučia – t.y. tik teoriškai žino, kur nubraukti ašarą? Gal nepagriežta (ir neišgirsta!) kokio nežinomo autoriaus simfonija yra ne mažesnė vertybė už nuvalkiotąjį *Requiem*? O ir pastarojo partitūra – kaip daiktas savy, o ne seilėta interpretacija, – nereikalauja nieko daugiau? Jokio kamerinio, jokio mišraus, jokios akustikos. Jokio instrumentų derintojo, be kurio Mozart irgi neįmanomas. Jokios snobiškos publikos. „Geri kūriniai, – rašo Ostrauskas, – ar tai būtų literatūra, muzika, dailė ar mokslas (pagaliau šiek tiek pailgino grandinę. – *RoRa*) – egzistuoja, jie savaime geri ir be bet kieno, tad ir be Vakarų, aprobatos ar palaiminimo." Nepakenkė toji „aprobata" Mozartui, nepakenktų ir Ostrausko dramaturgijai ar Kutavičiaus oratorijoms. Namuose Kutavičius už Ostrauską laimingesnis – jau aprobuotas. Bet ne apie tai kalba. Visai neseniai, Malmėje, Švedijos teatro bienalėje, buvau įdomios diskusijos liudininkas. Berlyno festivalio agentė priekaištavo švedams, kad kai kurios puikios jų trupės nežinomos pasauly. Švedai atšovė, esą jų žiūrovai jiems svarbesni. „Menininkas negali būti vien savo tautos nuosavybė", – nepasidavė vokietė. Klausimas: „Ar Mažeikiai turi pamatyti Nekrošiaus *Tris seseris*? Turėtų. Bet tada pasaulis nieko nesužinotų apie Lietuvą. Nes kelias į Europą, pasak Ostrausko, eina per kūrybą. Laimė, paties Eimunto tas visiškai (kol kas?) nedomina.

9.

Darsyk, jau paskutinįsyk, sugrįžkime į Slovėniją. Nesu tikras, ar girdėjau ten žodį „dvasingas". Girdėjau daug kitų: „teisingas", „tikslingas", „gerai padarytas", „tvarkingas". Lietuvoje esu matęs daug

„dvasingų" žmonių, kurie gyvena kaip kiaulės (išimtį galėčiau padaryti nebent savo numylėtai bohemai, kurios skurdas visada stilingas). Slovėnijos kaime mačiau kiaulių, kurios gyvena kaip žmonės. Danijoje, sako, jos gyvena dar geriau. „Bet juk ten klaikiai nuobodu, toj tavo Danijoj!" – sušunka dvasingas lietuvis. Sutinku. Nuobodu. O Švedijoj dar nuobodžiau. Vargu ar kas yra pastebėjęs, kad apie Vakarų nuobodulį dažniausiai kalba Rytų parazitai – įvairiausio plauko (neslėpsime, pasitaiko ir žavių) pražuvėliai. Už tokias kalbas jiems reikėtų nukirsti liežuvį. Nuobodu Skandinavijoj. Nepakeliamai nuobodu. Todėl ir renkuosi Slovėniją. Jos vienatvė yra gilesnė ir kokybiškesnė už mūsų. Dar per mažai iliuzijų praradome (ausyse tebeskamba garsusis Antanavičiaus šūkis: „Gyvensim kaip Švedijoj!"). Slovėnai laisvesni, nes jau suvokė vienatvės būtinybę. Ne valstybės, o savo kiemo lygiu. Savo sodybos. Aš mačiau tą sodybą. Turiu su kuo palyginti.

Mano trispalvė

1.

Susirangiusi ant krėslo nelyginant ištikimas šuo guli mano švelni vilnonė kepuraitė. Kartais ji kabo ant vinies – trofėjus gaudžiančioje it avilys šlovingos vienatvės salėje. Kas įkalė tą vinį? Gal koks Strazdas Giesmininkas iš seno Otaro Joseliani filmo? Gyveno sau, mušė būgnus operos teatro duobėje, vis gręžiodavosi į gražuoles, nelipo niekam ant kulnų, netyčia prisilietęs prie kito kūno minioje – visada atsiprašydavo. Muziką mėgo net po darbo. Prieš mirtį įkalė vinį pažįstamo laikrodininko dirbtuvėlėje kepuraitei pakabinti. (Gruzinų pamėgtos kepuraitės tada buvo vadinamos „aerodromais".) Po to išėjo į ošiantį Tbilisį ir nebesugrįžo. Sako, Strazdą partrenkęs automobilis. Nerūpestingai ir labai neatsargiai eidamas per mašinomis patvinusią gatvę jis dar sykį atsigręžė išvydęs Jos siluetą, virpantį vasaros ore. Išmetamųjų dujų šydas gaubia paskutinįjį Strazdo regėjimo lauką. Nesveikam ore sušmėžuoja angelo pavidalas. Žinoma, tai tik optinė apgaulė. Bet esmė ne čia. Esmė – į sieną įkaltoje vinyje. Štai toks, tarsi sako režisierius, buvo žmogaus, kuris niekada nebesugrįš, gyvenimo naudingumo koeficientas. Paliko vinį bičiulio kepuraitei. Žiūrėdamas į ją nuolat prisimins išėjusįjį.

2.

Mėlyna, žalia, raudona. Tokios yra mano kepuraitės spalvos. Mažyčiame herbelyje ant kaktos pilkais siūlais išsiuvinėtos paslaptingos raidės JW. Niekada nebandžiau jų iššifruoti. Heraldika nėra mano stipriausioji sritis, bet vos įžiūrimas laurų vainikėlis aplink herbą nuteikia maloniai. Tuo pačiu raudonu audiniu kaip ir snapelis aptraukta saga primena ant galvos pasislinkusią klouno nosį. To klouno vardas galėtų būti Pukanasis.

Štai jis ankstų rytą stovi su draugu užkandinėje šalia garsiojo „Saigono" Nevos prospekte, Leningrade. Abu „valgo" šleikščiai saldų trijų žvaigždučių azerbaidžanietišką „arklį" be pavadinimo, užkąsdami apdžiūvusiu olandišku sūriu. Greta įsitaisė du chroniai su purvinais bolониniais lietpalčiais. Paskutinį kartą turbūt prieš revoliuciją nusiskutę džentelmenai į pienišką makaronų sriubą šliūkštelėjo atsineštos degtinės. „Kaip tu manai, Konstantinai, – kreipiesi į bičiulį, – ar tokį sūrį pusryčiams valgydavo ir mažieji olandai?" Išgirdęs tavo nekaltą klausimą vienas chronis pasigręžia į jus ir sako: „*Vsio šutiš'*,

Rolandik?"* Regi jį pirmą ir paskutinį kartą gyvenime. 1980-ųjų olimpinę vasarą. Piteryje. Čia tiktų klasiko citata. Pavyzdžiui, Mandelštamo: „*Ak, kaip trupa mūsų tabakas, kvaileli, drauguži, spragtuk! Rodės, gyvenimą prašvilpautum strazdu, užsikąsdamas riešutų pyragu, tačiau neduota juk!*"

3.

Greitaeigis keltas „Kopenhaga–Malmė". Po saloną su cigarete dantyse šlaistosi girtutėlis lenkas ir graibsto pirmam pasitaikiusiam už krūtų: „Ar pats laimingas?! Ar pats tikras savo krašto patriotas?! Ar pats ruošiesi ilgai gyventi?!" Per jėgą šypsodamiesi keleiviai stengiasi išvengti susidūrimo, laviruoja. Smulkus, neišraiškingų bruožų tipas virto tiesiog viena girta nuorūkų prigrūsta burna, vaikščiojančia šiukšlių dėže. Jo anglų kalba permušta lenkiškų jausmažodžių: urva... rva...va... Pagaliau ateina ir tavo eilė, Pukanasi. „O koks čia žydas su kepure?! Ei, žyde, nusiimk kepurę!" Žodį „žydas" jis taria prancūziškai – „žiuv". Jaučiuosi panašus į komisarą Žiuvą iš nemirtingojo paauglystės *Fantomaso*. Jau išlipant į krantą jis vėl atsiduria šalia: „Žyde, praleisk baltą žmogų!" „Ne, – galvoju, – aš tavęs nepraleisiu. Lietuvoje – praleisčiau. Čia – ne". Vis dėto pavyko – nepraleidau. Malmės prieplaukoje tebestūgaujantis lenkas išspardo šiukšlių dėžes, jo koja kyla vis aukščiau ir aukščiau. Tai chamo koja, kuriai priklauso didesnioji pasaulio dalis. Jeigu galėtų, įspirtų ir Žemės rutuliui. Tai būtų tikras golas į ateitį.

4.

„Klausyk, – sako senas pažįstamas, – jeigu aš būčiau save gerbiantis žmogus, tai tokios kepurės nieku gyvu nenešiočiau." „Vadinasi, – atsiliepia Pukanasis, – tu nori pasakyti, kad savęs negerbi." „Ne, – sako jis, – tai tu savęs negerbi". „Kodėl nenusiimi kepurės?" – klausia kitas pažįstamas kavinėje prie staliuko. Mano tikėjimas man leidžia jos nenusiimti – atsakymas Nr. 1. Nenoriu su tokiais garbingais žmonėmis sėdėti neplauta galva – atsakymas Nr. 2. Pradėjau plikti – atsakymas Nr. 3. Pastarasis variantas išsyk susilaukia kontrargumentų – pirmieji nuplinka būtent kepurėtieji. „Ką reiškia jūsų kepuraitė?" – neduoda ramybės intelektuali dama priėmime. „Ar tai nacionalinės škotų spalvos?" – nerimsta kita. „Klausyk, tu, *čmo*! – prikimba įmitęs juodaplaukis baro pusrūsyje. – Nusiimk kepurę, kai įeini, tu, pižone nelaimingas!" „Avangardistės vyras gali būti su kepure", – pasigirsta

* Vis juokauji, Rolandėli? (*rus.*).

taikus meitėlio palydovės balsas. „Tai buvęs avangardistės vyras, todėl negali. Jis prarado teisę nešioti šitą sumautą kepurę!“ Treninginiai gali, o aš ne. Reperiai gali, o aš ne. Prezidentas Clinton gali, o aš ne. Kiekviename žingsnyje kažkam vis užkliūva mano maža švelni trispalvė kepuraitė, nupirkta Hamburge už penkias markes. Radau ją supermarketo niekdaikčių pintinėje po skepetų, šalikų, liemenėlių, šortų, skėčių, skrybėlių ir kojinių krūva. Ieškojau tokios visą gyvenimą. Tik su ja esu laimingas. Tik su ja esu savimi. Ji man geriausia.

5.

Myli mane – mylėk ir mano kepuraitę.

Vėjas – didelis veikėjas

1.

...jis pakeičia kryptį ir stiprumą, ir tu staiga nebeatpažįsti savo minčių: namai, medžiai, daiktai stovi kaip stovėję, bet regi juos tarsi pirmąsyk. Yra net terminas: prapūsti smegenis. Pamatyti nudėvėtą tikrovę naujomis akimis. Štai takas tarp žydinčių purienų – iš paukščio skrydžio jis atrodytų it skriejanti strėlė, rodanti paklydėliui kryptį į atilsio gojų. Štai topolių pūkai ore, plaukų vėliavose, ant paauglės veido. Štai ranka, nubraukianti juos it kūdikystės palaimą, it mergystės šilką, it fėjos bučinį. Kaip norisi gyventi tokią skaidrią, žadą atimančią statišką akimirką. Ištirpti, išnykti, virsti gaidos krešuliu nežinomo Dievo penklinėje, statulėle Jo rankoje. Jis tave laiko ir sykiu dovanoja tau savo akis. Tu žvelgi Jo akimis, ir Jis atsako tau žvilgsniu. Medis, daiktas, lelijos delnas tvenkiny stebi tave. Už tavo nuostabą jų akivaizdoje jie sumoka ta pačia moneta: padėkoja už tai, kad esi. Kad išvydai juos. Kad patyrei susiliejimo su jais džiaugsmą ir prasmę. Aš esu, tu esi, jis yra, ji yra, mes esame, jūs esate, jie yra. Štai mano malda vėjui staiga pakeitus kryptį ir stiprumą. Sausas ir karštas jis nutvilko mane šiandien. Subado aukso adatom. Aš jaučiu vėjo odą, jo kūną. Aš negaliu pajudėti iš vietos. Aš atsiduodu jums, girgždančios surūdijusios sūpuoklės, jums, duonos kepyklos kamine, jums, senos medinės kopėčios, jums, ežiuku nukirpti miškai ant kalvų, jums, Vilniaus bažnyčių bokštai. Ypač jums – išnyrantiems staiga, be pasirengimo, paneigiantiems visus perspektyvos dėsnius. Tu žvelgi į juos net atsilošdamas iš nuostabos, jūsų akys susitinka, jie mato tave! Nelyginant putota bangos ketera būtų suakmenėjusi ore. Dar šiandien nelaidok manęs, vėjau. Dar prapūsk mano smegenis...

2.

Aštrių kaulų, į indėnę vos išsišovusiais žandikauliais panaši miniatiūrinė lenkaitė. Genų inžinerijos asas pakeltų antakius: negi be mūsų įsikišimo gamta dar pajėgi skaptuoti tokias dvasingas statulėles? Ji rengia parodą „Kovojanti moteris". „Geras pavadinimas?" – klausia tavęs. „Dėl ko kovojanti?" – linktelėjęs klausi mažytės. „Dėl vyro, – atsako ji. – Dabar jau blogiau?" „Dabar blogiau", – atsakai net nesusimąstydamas. Aišku, kad parodos idėja reikalinga komentarų. Bet šiandien pučia toks stiprus ir karštas it gulbino kaklas vėjas! Gali tik žiūrėti į dideles, Modigliani'o blizgesio kupinas akis. „Kodėl šiame

mieste tiek daug pamišėlių?" – staiga klausia ji. „O ką, Lenkijoje jų mažiau?" „Ne, bet per kelias dienas aš sutikau čia tiek žmonių tarsi be apsauginės plėvės – nuogų, kibirkščiuojančių. Kiekvieną vakarą mane ištinka sausos raudos priepuolis". „Vilnius itin pavojingas tiems, kas be žaibolaidžio." „Nejaugi tas žaibolaidis būtinai turi būti menas?" – klausia ji tarsi pati savęs. Vilkiškas, postviltiškas Vilnius. Miestas, ryjantis pats save. Mūsų Marsas, mūsų kasdienis aršenikas. Mūsų musmirė. Miestas musmirė – štai jums kariškas vaizdelis. Įsijausi, atsikąsi ir – *good bye*! Todėl per daug neįsijausk. Gerai atsikosėk. Užuot puolęs stačia galva į svetimos beprotybės akivarą, atsitrauk per pėdą. Išlygink kvėpavimą. Ištiesink stuburą. Užgesink žvilgsnį. Sukryžiuok rankas ant krūtinės. Pažvelk į kaštoną priešais. Matai – jis irgi pastebėjo tave. Nusipurtė stingulį, suvirpėjo visom žvakėm, parodė raumenis – ir vėl sustingo. „Aš tikiu tavim, – sako mergaitė, – aš tikiu tavim, mano kuplus kaštone, mano paguoda, mano skiauterėtas ornamente, mano žvilgsnio žirklių karpiny. Jeigu tu nudžiūtum, nudžiūčiau ir aš. Ne, imčiau laistyti tave. Kaip bebalsis mažasis princas iš Andriušos Tarkovskio *Aukojimo*. Aš kasdien melsiu vėją, kad jis nelaidotų tavęs. Ir jūsų – topoliai. Ir jūsų – nugenėtos liepos. Taip radikaliai, taip beprasmiškai, taip žiauriai. Ar jūs girdit mane?" Girdim, sako jie, žinoma, girdim. Kaip negirdėsi! Girdim tavo varpelį, girdim tavo kaustytų batų šaukinius šaligatvyje. Regim tavo perregimą suknelę, nuskriejančią parduotuvių vitrinomis. Žiūrėk, net manekenai paraudo išvydę tokį efemerišką grožį. Ak!

3.

Ji kovojo dėl savo vyro nuo ryto ligi vakaro ir vėl ligi ryto. Ji ištyrinėjo jo pomėgius, aprašė ritualus, ji sudarė jo ydų sąvadą. Ji atliko jo seilių ir ašarų cheminę analizę. Ji nupaišė jo ošiantį genealogijos medį. Ji blizgino jam batus mintyse ir ten pat skalbė marškinius. Ji plakė, virė, kepė, iš klebono šeimininkės gudrumu išviliojo masonų torto „Napoleonas" receptą. Ji mylėjo jo kuprelę, jo krūtinės įdubimą, jo balso gaidžius, jo prieštvaninio porno kolekciją. Pergalės dieną ji apsivilko Calvino Kleino suknelę. Auksinis smetoninės senelės kryželis rasojo tarp evangeliškų krūtų. Ji buvo gražesnė už Romy Schneider ir Juliette Binoche kartu paėmus. Kai paskutinį kartą nutvilkė ausų spenelius kvepalais „Angel", iš veidrodžio į ją žvelgė kitas žmogus. Tai buvo jis. Vyras, dėl kurio ji kovojo. Ji tiesiog virto juo. Štai ir viskas.

Vienas kino žmogus sakė, esą ją nusinešęs vėjas. Bet tai jau kita istorija.

Priešais televizorių

I.

Po ilgos pertraukos futbolas įtraukė it verpetas: Europos čempionų lygos finale olandai ir italai pranoko patys save. Žinoma, jie nebuvo gryni „olandai" ir gryni „italai". Pirmųjų gretose kovėsi keli tamsiaodžiai, antrųjų – suomis, kroatas ir vienas afrikietis, šokėjo judesiu perkėlęs koją virš jį puolusio gynėjo galvos. Iššokęs į bėgimo takelį kostiumuotas „Ajax" treneris tą judesį pakartojo rungtynių komisarui: argi nematai akivaizdaus pavojingo žaidimo? Teleoperatorius sustabdė ore pakibusio trenerio „žirkles", primenančias pašokusio karatisto smūgį. Bet rungtynės vyko toliau. Abi komandos turėjo svarbesnių uždavinių negu abejotinų arbitrų sprendimų komentavimas. Jos žaidė. Jų valia bei ryžtas ištirpo sąlyginiu refleksu virtusių derinių ir nenusakomos nuojautos padiktuotų improvizacijų pynėse. Net nebuvo kada kapotis „per kauliukus" – reikėjo žaisti taip švariai ir tiksliai, tarsi tame šokyje su kamuoliu (ir dar labiau be jo!) būtų slypėjusi aukščiausioji tiesa. Toji tiesa, arba žaidimo grožis, nelauktai pasirodė itin trapi ir pažeidžiama. Vienas nevykęs kamuolio perdavimas galėjo niekais paversti geometriškai nepriekaištingą brėžinį. Nevilties šešėlis, nuslenkantis suklydusiojo veidu, staiga darydavo tą rūstų nuožmaus kirstuko veidą perdėm moterišką. Tada prisimindavai, kokie lengvai pažeidžiami, kokie visų vėjų perkošiami ir infantilūs futbolininkai kartais atrodo už stadiono ribų. Bejėgiai, reikalingi nuolatinio medikų (vos neparašiau – sinoptikų) ir įvairiausio plauko mamyčių popinimo. Esu stebėjęs vieną garsų futbolininką šokiuose – jo niekas nepakvietė lėtam per merginų teises. Koks nelaimingas, koks palaužtas ašarotas berželis stovėjo be baimės po varžovų bucais krentančio, kraupiausius smūgius krūtine ir kitomis kūno dalimis, išskyrus rankas, atremiančio vaizbūno vietoje!

Tikrųjų savo jausmų, tikrųjų savo polinkių jie neslepia tik po įspirto įvarčio – tarsi susitikę po apleistu tiltu ar slėpiningame nakties parke, apsikabinę sulimpa pasveikinimo aktui – kamuolys pagaliau tinkle. Seksualinio užkariavimo momentas beveik visiems grupiniams žaidimams suteikia tą svaigulio aurą, dėl kurios minios ir suplūsta į stadionus. Mes regime vyrus (ir moteris!), kurie savąjį vyriškumą įrodo simboliškai, tuo pat metu išsaugodami visus kūniškumo ir aistros aspektus. Tų žaidimų vyrai, kaip minėjome, dažnai būna moterimis, o moterys – vyrais. Bebaimis kaulų laužytojas stadiono arenoje,

gyvenime jis renka porceliano statulėles ir tiesiai iš fabriko kitame mieste gabena maistą savo rotveileriui, laižančiam nepažįstamiems rankas.

2.

Tuo pat metu, kai „Ajax" ir „Milan" kovėsi siekdami įtvirtinti savąją vertybių sistemą, Lietuvos intelektualai ir teisininkai Zitos Čepės programoje „Atvirumo valanda" diskutavo apie mirties bausmę. Už laidos stalo vyko dar viena dvikova – Arvydas Šliogeris („už") su neslepiamu pasidygėjimu kamavo Vaidotą Daunį („prieš"). Filosofas be užuolankų klausė poeto: ką pats darytum, jeigu iškiltų pavojus tau ar tavo artimiesiems? Stovėtum kaip liurbis ar gintumeis? Iš tiesų buvo klausiama: ar galėtum nužudyti gindamas (-is)? Toji filosofo korta atrodė, švelniai tariant, nekorektiška: būtinoji gintis buvo sutapatinta su baudžiamąja valstybės funkcija. Skirdama (ir įvykdydama) mirties bausmę, valstybė nėra būtinosios ginties padėtyje. Būkime atviri: ji tik keršija prisidengusi visuomenės vardu. Tasai kerštas yra įstatymo sankcionuotas, bet ne visi visuomenės nariai jam pritaria. Protingas žmogus turėtų aiškiai suvokti, kad šis veiksmas liudija bejėgystę, o ne stiprybę. Dar daugiau – mirties bausmė niekur pasaulyje nesumažino smurto ir nesustabdė pakeltos potencialaus žudiko rankos.

3.

Potencialus žudikas kartais prabunda ir manyje, kai stebiu, pavyzdžiui, nevykusią aktoriaus vaidybą arba blogą smuikininko griežimą. Nušovęs tokį smuikininką galėčiau teisintis: norėjau apsaugoti visuomenę (klausytojus) nuo įžūlaus įsibrovėlio į harmonijos valdas, norėjau apginti tradiciją ir įspėti potencialius jos griovikus. Ar teismas atsižvelgtų į mano argumentus?

Daktaras Arvydas Šliogeris, kažkada ištaręs garsiąją frazę, esą draugystė aukščiau už nepriklausomybę, televizijos žiūrovų akivaizdoje atsisveikino su savo senu draugu. Tiesos jo pusėje šį kartą nebuvo. Vieną sykį jis netgi prasitarė: „Aš neturiu argumentų, bet..." Tikras filosofas taip turbūt nekalbėtų. Jo lūpomis bylojo amžinas priešgina. Arvydas virto Ajaxu (liet. Ajantu) – nesuvaldomu mitologiniu personažu, metančiu iššūkį ne tik žmonių, bet ir dievų valiai. Graikų mitologijoje yra du Ajantai. Vieną, grįžtantį iš Trojos, Atėnė metusi žaibą pavertė anglimi už Kasandros išniekinimą. Antrasis, po Achilo pats stipriausias ir narsiausias herojus, ėmė žudyti achajų galvijus, manydamas, jog naikina achajų vadus. Visuose komentaruose užtinkame

vieną ir tą pačią frazę: „Atsigavęs po šio priepuolio nusižudė". Manoma, kad kažkada šis tandemas sudarė vientisą mitologinį paveikslą. Olandų futbolo komandoje „Ajax" jis suskyla ne į du, o į vienuolika kovotojų. Arvydai Šliogeriai, deja, yra du. Vienas – reto grožio tekstus vienatvėje kuriantis mąstytojas, ir antras – amžinas priešgina, nesuvaldantis savo pasidygėjimo čia ir dabar besiformuojančia tikrove. Toji tikrovė jam atrodo tokia atgrasi, kad už iškreiptus jos pavidalus galima taikyti ir mirties bausmę. Mirties bausmės jis niekuo gyvu nesutiktų panaikinti vienašališku tarptautinės teisės ekspertų Seimui peršamu aktu. Jis šiuo klausimu norėtų „pasitarti su tauta". Tauta, savo ruožtu, pareikalautų linčo teismo. Arba giljotinos. Neabejoju, kad tada Arvydas Šliogeris nedvejodamas pasisakytų prieš tokį tautos sprendimą.

Kaitros kanonizavimas

1.

Kaitrai reikia arba atsiduoti (tvankuma suteikia progą prisiminti savo kūną), arba ją visai ignoruoti. Jeigu Vilnius nejučiom tapo Meksiku – būk meksikiečiu. Sakai, teks pakeisti vertybių sistemą? Keisk. Meksikiečio vertybės nė kiek ne blogesnės už tavąsias. Ritmas, forma, spalva taps tik ryškesni, svaigesni, naivesni. Arba ne. Skendėdamas prakaite ir ištirpusiose smegenyse, sėdėsi sendaikčių krūsnyje už užtrauktų užuolaidų suzmekęs į sutrešusį fotelį, kurio surūdijusios spyruoklės nebeturi potencijos pamėtėti tamstą durų link. Kaitra atpratina nuo staigių ir įpratina prie tikslių judesių. Tu patalpintas degimo krosnyje, iš kurios išeisi (arba būsi išneštas) rudas kaip klasikinė keramika. Beliks tik aptraukti patį glazūra. Kas tai padarys? Gal profesorius Adomonis? Liudvikas Strolis? Gal vėjas, pakeliantis kiemo dulkes ir bloškiantis tą apvaisinančią saują kokiai Užupio madonai po kartūno suknele? Apvaisinanti dulkių sauja – ji ne įsikūnija, ji atsitinka. Kur? Bet kur: balkone, gatvių sankryžoje, Katedros aikštėje. Spurdanti dulkių stulpo šerdis pasiveja tave, sušvinta aureole, o paskui it oro žaltys įslysta tarp šlaunų. Vienintelė išeitis – nedelsiant pulti į pirmą pasitaikiusią bažnyčią. Jų amžinoji vėsa (nepasakyti – šaltis) pastatys naująją Vilniaus meksikietę į vietą. Sakai, kartais vietoj bažnyčios gali pataikyti į galeriją? Irgi neblogai. Galerijose taip pat kabo šventųjų paveikslai. Arba nusidėjėlių. Tvankią, alsios kaitros nudrengtą dieną tai viena ir tas pat.

2.

Tebus erdvi vienaaukštė Malmės *Konsthallen*: vinimis prikaltos obliuotos, bet nelakuotos grindys, antro aukšto lygyje nesibaigiantis siaurais stačiakampiais suskaidytas langas į dangų, kuriame dar surastumei Černobylio debesies molekulių (natūrali šviesa ypač dera skulptūrai), ir du sunkūs katalogai, prirakinti prie ekspozicijos sergėtojos stalo: Marlene Dumas, Francis Bacon. Atėjai čia dėl antrosios, o išeini su pirmąja pavarde lūpose. Ankstyvasis Bacon kaip ir ankstyvasis Radauskas: visas jau ant delno. Jo drobių, jo visatos centre – išdidintas gemalas, išdidintas veido krešulys, išdidinta maita. Vienatonėje tuštumoje sukasi bevardė suknežinto žmogaus pavidalą įgyjanti planeta. Štai plika moteris, panaši į nupeštą ir apkapotą vištą. Štai vyriškis, suaugęs su kėde, kuri jį pervėrė kiaurai. O štai

potretas, kur pro tirštą sniegą tamsoje nematyti veido, kurio buvimu nesuabejoji nė akimirkai. Ak, Bacon, kuriuo tiek metų kliedėjai nematęs originalų – galerijų bei muziejų gyvenime ne toks tragiškas (t. y. dramatiškas) kaip reprodukcijose. Pritrenkia jo lygūs paviršiai – rodos, žingsnis, ir tapinys virs plakatu, Bacon – Eidrigevičiumi (t. y. sugrįš į reprodukciją). Ne veltui kalbama, kad teptuką ir špatelį jam kartais atstodavusios paprasčiausios plunksnos! Šalia legendinio mizogino kabo Pietų Afrikos Respublikoje gimusi baltaodė tavo kartos dailininkė Marlene Dumas, gyvenanti Amsterdame. Ak, mano kartos dailininkės, neišmainiusios teptuko nei į vystyklus, nei į viryklę, nei į prakeiksmus bei raudas ką tik minėtų netekčių akivaizdoje! Ak, sugebėjusios išgyventi siaurutėliame plyšyje tarp gyvenimo ir meno! Jos turbūt pritartų panelės Dumas žodžiams: *Art means never having to say you are sorry**. Kad gimei, kad gimei be reikalo, kad gimei ne iš meilės, kad gimei ne laiku ir ne vietoje, kad... Marlene yra programiškai nemadinga dailininkė. Lietuvoje jos niekas neįsileistų į ataskaitinę Soroso fondo parodą. Priešais – šešiolika lakštų paprastučių varinėmis vinelėmis prie sienos prikaltų akvarelių. Kiekvienoje – giedras ramus veidas. Neatitraukdamas akių šešiolika sykių nesuabejoji – tai Kristus. Nusigiedrijęs. Prašviesėjęs. Medituojant Jo žvilgsnio akivaizdoje kažkas leido menininkei nesikamuoti dėl išraiškos priemonių, o pasirinkti pačias paprasčiausias. Akvarelės vanduo susilieja su Jo ašaromis. Tos ašaros džiūva amžinai, nors akvarelė išdžiūsta per valandą. Miunchene po savo Viešpaties žvilgiais panelė Dumas buvo pastačiusi marmurinio altorėlio repliką. Malmėje jį regime tik parodos kataloge. Bet Kristus gyvas ir be altoriaus. „Tapydama stengiuosi nebūti kvaila, bet piešdama nesirūpinu dėl savo drąsos." Siaurame ekspozicijos koridoriuje – daugiausia tušu atlikti piešiniai iš kasdienio dailininkės pokalbių su savimi albumo. Jų pavadinimai primena graudžią Paulo Klee ironiją, o kai kurie – figūros bei tekstai – aiškiai provokuoja. Štai prasižergęs sėdintis berniukas dauno galva stebi savo juodą, į delfiną panašią varpą. Viršuje parašyta: „Tapatybės krizė". Apačioje: „Vyras, painiojantis MENĄ ir GYVENIMĄ". Gatvinė piešinių išmintis gyva ir ant išvietės sienų – tai irgi vienatvės dienoraštis, kurį mums atverčia Dumas.

3.

Skaudžiausias jos paveikslas – „Snieguolė ir septyni nykštukai". Snieguolė paguldyta ant lavoninės stalo – svinguojanti nimfetė, amžina

---

* Menas – tai būdas niekada neatsiprašinėti (*angl.*)

Raudonkepuraitė vilkams vilioti ar Laura Palmer, kaip magnetas pritraukianti nelaimę. Ją stebi nuožmūs nykštukų veidai – mažamečių sadistų, esesininkų, vampyraičių. Primityvistės piešinys ir isteriška spalvų gama puikiai perteikia kraupiai kutenančią fabulą: jeigu nimfetė dar gyva, tai tas „dar" tuoj virs košmaru. Jeigu jau ne, tai tas „jau" tęsis amžinai: čia nematyti nė menkiausios prisikėlimo prošvaistės. Bet svarbu netgi ne tai. Visų svarbiausia yra švedų vaikai be galo rimtais veidais, puslankiu susėdę priešais Dumas makabrą. Jie panašūs į nulinės klasės mokinukus (nulinukus ar nulinokus?), kuriuos piešimo mokytojas atsivedė į parodą. Jis (arba budintis galerijos menotyrininkas) skrupulingai komentuoja paveikslą. Vaikų rimtis neišpasakyta. Aiškintojas dirba ne mažiau grakščiai negu Alfonsas Andriuškevičius vyresnių krokodilų auditorijoje! Paskui visa mąslių pyplių gověda patraukia į piešinių koridorių – moters fobijų ir filijų studijuoti.

4.

Orvidų sodyba tvankų gegužės sekmadienį. Atvežtų vaikų būrys duoda garo brolio Gabrieliaus stočių labirinte: tilindžiuoja varpu, šūkauja žvėrelių balsais, eina slėpynių. Tą dieną jie praranda progą pradėti mąstyti. Tiksliau – jiems niekas nepadeda ta proga pasinaudoti. Atitolina susimąstymo taurę. Ekskursijos vadovai turbūt nekalti. Kalta pragariška kaitra. Tiesiog meksikietiškas karštis.

I.

T. Š., mano pramintas slovėnų modernizmo Agatha Christie (buvo laikai, kai išleisdavo po rinkinį per metus), ties penkiasdešimtmečio slenksčiu išgyveno gilią kūrybos krizę. Krizės, kaip žinoma, jokie antibiotikai neima. Ji nusileidžia kaip gaisrinės uždanga teatre, atkirsdama karščiuojantį autorių nuo nedėkingos publikos (tiksliau – nuo tuščios salės, kurioje įsivaizduoji savąją publiką sėdint). T. Š., užuot atsidavęs įprastiniams krizės palydovams – tuštumai, erotikai, alkoholiams – turėjo išlaikyti iš pirmosios santuokos gimusius vaikus (sūnų ir dukrą) ir pačią jų gimdytoją, įsikūrusius Vakarų Berlyne. Toji trijulė buvo įpratusi plačiai gyventi, ji mėgo naktines promenadas bei žėrinčius pasirodymus bohemos sueigose. Už povų uodegas, už nebanalių kaukių rinkinius, už prancūzišką šampaną rinktiniuose klubuose tenka mokėti grynais. Dar daugiau – gražuolė poeto dukra buvo linkusi į savižudybę, tad reikėjo mokėti ir psichoanalitikui, ir privačiai klinikai, ir seserims guodėjoms, ir netgi kunigams. Psichologinis komfortas Vakaruose brangesnis ir už Versace's raitūzus. Be to, keitėsi epochos, ir net naujas poetinis nėštumas nebūtų galėjęs užtikrinti minimalaus pavardės gerbūvio. Kapitalizmas programiškai atsisako remti poetus. Kapitalizmas jiems nepasirašo. Neduoda. Tad kiekvienas save gerbiantis poetas, be abejo, yra socialistas. (Tik pažiūrėkit, kokios pavardės suplaukė į žurnalą, nekaltai pasivadinusį *Gairėmis*!) Pirmoji T. Š. žmona buvo nacionalinio didvyrio dukra, bet uošvio partizano religijai T. Š. jokių sentimentų nejautė. Jis buvo anarchistas, kuriame sugyveno Dante, Allen Ginsberg ir Guillaume Apollinaire viename asmenyje. Tai jis padarė tikrą perversmą slovėnų lyrikos poetikoje suteikdamas savajam ego dieviškuosius atributus, atimtus iš literatūros tradicijos ir tautinio išskirtinumo mitų. Tai jis smailiašpicio ir siaurakelnio stiliagos spyriu sužalojo slovėnų „Tautišką giesmę", vietoj „didvyrių" parašęs „tu kretinų žeme". Iš pirmo žvilgsnio tokių dalykų nedovanojanti tauta, virsdama tik skaitytojais, savo nacionaliniams chuliganams tampa žymiai atlaidesnė. Ilgainiui poetinis T. Š. statusas tapo neginčijamas, jo knygų vertimai atgulė Niujorko, Vienos, Stokholmo bei Krokuvos knygynų ir bibliotekų lentynosna. Bebaimis tabu laužytojas kūryboje, gyvenime T. Š. buvo reto takto ir minkštumo žmogus. Gamtos apdovanotas švelnaus indėno grožiu, jis vienodai traukė tiek vyrus, tiek moteris. Asmenybės ir

kūrybos magnetizmas, deja, neatsispindėjo banko sąskaitoje. Krizės akivaizdoje reikėjo žengti likiminį žingsnį. Ir T. Š. jį žengė. Jis tapo vienos Niujorko biržos brokeriu Trieste. Sykį per savaitę ekspoetas Liublianoje sėsdavo į pernokusių vyšnių spalvos „Citroeną" ir pervažiavęs Slovėnijos–Italijos sieną atsidurdavo kamarėlėje su tiesioginio ryšio telefonais. „Niujorkas ant laido!" – šaukdavo jam kolega japonytis. „Triestas ant laido", – atsakydavo T. Š. Iracionaliame akcijų kilimo ir kryčio pasaulyje jokių lošimo biržoje taisyklių neuostęs siurrealistas padarė kelias sveikam protui nesuvokiamas kombinacijas ir... išlošė. Apstulbę šeimininkai išsikvietė T. Š. „ant kilimo" į Niujorką. Bandomajam laikotarpiui priimtas, vienos šlakuotos šimtametės nimfomanės, patiriančios orgazmą tik nuo eilėraščių be skyrybos ženklų, statytinis (Edičkos Limonovo vertas siužetas!) buvo paliktas stirksoti prie aukso gyslos. (Įsivaizduokite, pavyzdžiui, Sigitą Gedą Baltijos biržos direktoriaus krėsle!)

3.

Tą istoriją prisiminiau karštą birželio rytą sėdėdamas prie pat Lietuvos–Rusijos sienos Kuršių nerijoje. Autobusas su Berlyno, Rygos ir Vilniaus autoriais jau antra valanda laukė, kol rusų pasieniečiai bei muitininkai ištirpins trumputę prieš mus stovinčių automobilių eilę. Rusai niekur neskubėjo. Knežindami kuisius „niekieno žemėje" (lietuviai jos kažkodėl neskuba „privatizuoti") stebėjome spindintį jų postą ką tik suręstų pasienio rūmų prieigose. Stiklo trobelėje sėdėjo Mis Morskoje arba Mis Rybačij, panaši į Nikitą iš garsaus Eltono Johno klipo. Gavusi įsakymą mobiliojo ryšio telefonu, ji kartą per pusvalandį pakeldavo šlagbaumą. Per tas dvi su puse valandos keliems automobiliams pavyko prasmukti be eilės (žinojo slaptažodį), dar keli neišlaikę pasuko atgal, o vienas legendinis lietuvių kariūnas perskrodė sieną kaip karštas peilis sviestą, mojuodamas diplomato pasu. Lietuva, kaip žinoma, yra ne tik bankininkų, bet ir diplomatų šalis. Specialias misijas jos labui vykdo ne tik patys diplomatai, bet ir jų žmonos, meilužės, žmonų ir meilužių giminės bei jų šunys. Galite netikėti, bet esu matęs paršelinį bulterjerą su diplomatiniu pasu. Saulei pasiekus zenitą, pasiūliau valstybės sieną įveikti plaukte – lietuvių pasieniečiai jos ir taip nesaugo, o rusai pagailės mums kulkų ir benzino. Vokiečiai siūlė kitą variantą – paimti įkaite Mis Morskoje. Net nepajutau, kaip pasakiau: „Jeigu mūsų lauktų ne Kaliningradas, o, tarkime, Florencija, tos ilgos valandos sutrumpėtų perpus". Papasakojau, kaip 1992-ųjų vasarą T. Š. nusprendė mane per Triestą nuvežti į Veneciją, ir kaip rūstus italų pasienietis nusispjovė išvydęs

mano žaliaodį laisvės simbolį. Kol perkreiptu snapu jis tyrinėjo naujos Šiaurės Afrikos valstybėlės popierius, pro mus į išsvajotąją Italiją praūžė gal šimtas motociklų, sedanų ir treilerių, kurių vairuotojai tik pamojuodavo italams ranka. T. Š. buvo priverstas apgręžti ienas ir nuvežti mane į artimiausią gelžkelio stotį. Po valandos dardėjau atgal į Liublianą pustuščiame vagone. „Venecija?! – šaukė šalia sėdintis plikagalvis brunetas. – Vasarą, mano angele, kanalai dvokia, ir Brodskij, išaukštinęs jūržolių kvapą, turėjo omeny Kalėdų Veneciją, supratai? Ten reikia važiuot tik per Kalėdas..."

3·

Klaipėda po Kaliningrado atrodo kaip tikra Florencija. Vienas vokietis abejoja dėl jos tapatybės. „Velniop tapatybę, – sakau aš jam. – Štai mano draugų namai žmonių veidais. Štai senamiesčio gatvelė, kuri alsuoja. Štai kanalas, pilnas vaikų laivelių. Štai Baroti galerija, kurios šeimininkas verda skaniausią plovą Lietuvoje." Ir tą pat akimirksnį prisiminiau bananų pardavėją Sovetskij prospekte, Kaliningrade. Išsidažęs žvėriūkštis be liemenėlės, bet su prasegta vakarine suknele sėdėjo ant medinės dėžės ir Kabirijos akimis žvilgčiojo į svetimšalius. Ji žinojo, kad aš niekada nepirksiu jos bananų, bet po batų tepalu nuteptomis blakstienomis ruseno sueities viltis uždirbti markių nulupus suknelę it banano žievę. „Herbą reikia pakeist, – ištarė šalia žingsniavęs Sigitas Geda. – Jų herbe vietoj pjautuvo turi būti bananas. O kūjį palikti. Bananas ir kūjis, Rolandai." „Kūjis ir bananas, Sigitai", – atsakiau žmogui, kurio poetinis statusas Lietuvoje prilygsta T. Š. statusui Slovėnijoje. Iš kiekvienos šiukšlių dėžės persisvėrusios it panaudoti prezervatyvai į mus žvelgė bananų žievelės. Tikrų tikriausia postsocializmo emblema.

4·

Neseniai gavau T. Š. atviruką iš Londono. „Netrukus pasirodys mano nauja knyga", – rašė jis. „Jis vėl rašo!" – perdavė vienas iš jo mokinių, kurio lietuvių pasieniečiai (ir muitininkai?) gegužės mėnesį Vilniaus oro uoste neįsileido į Šiaurės Atėnus. „Jie pasakė jam *„ot vinta"*, – juokiasi antikvaras Edmondas Kelmickas, po ilgos pauzės irgi vėl pradėjęs rašyti. Lietuva ir Slovėnija – vienintelės šalys pasaulyje, kur kapitalistai kuria eilėraščius. Eiles kuria valstybės.

Septyniolika prozos akimirkų

I.

„Jis paėmė ją, sugrįžusią iš motinos laidotuvių, kai iš jos tebuvo likusios vos dvi alsuojančios spalvos: juoda ir balta. Po paskutinės vakarienės įsitrynė į nekalčiausią kampą, užsimaskavo užuolaidos tiuliu, dulkėtais fikuso lapais, cigarečių dūmais, pavirto akim-vorais, dviem gyvais kryžiais. Išlaukė, kol storulės gedėtojos nurinks nuo ąžuolinio stalo paskutinius butelius bei ropines, išneš ir suplaus indus, o kai viena jau rengėsi iššluoti kambarį ir jį iš savo kampo, tada pasigirdo duslus jos balsas: „Ačiū tamstoms, nebedarykit nieko daugiau, labanaktis". Jis matė, kaip ją išbučiavusi išslinko artima ir tolima giminė, kaip jos nevykėlis brolis ėmė iš naujo sriūbauti, o ji tik glostė jo ežiuku kirptą galvą mažais, tvirtais judesiais ir žvelgė pro šalį, mintimis kabindamasi į amžinąją tuštumą. Jau pasilikusi viena, ji užgesino visas šviesas, nuspyrusi laivutes atsisėdo ant odinės kanapos, parietė po savim juodom kojinėm aptrauktas kojas, kurias laidotuvių metu vis kliudydavo procesijos akys. Pariestom po savim kojom, ant sofos atkaltės išskleistom į šalis rankom, užmerktom akim ji tapo panaši į nebyliojo kino aktorę, palaidojusią ne motiną, o galbūt patį Robertą Valentino. Tą akimirką ji buvo našlė, o ne našlaitė. Jos kūną, subrendusį naujam netikėtam triumfui, staiga supurtė kelios šaltos bangos, žadančios karštus traukulius. Kaip tik tada jis apleido savo kampą ir nelyginant oro gimnastas, kiek per ilgai užsibuvęs po cirko kupolu, apmirė vidury kambario.

Jis melste meldė jos neatsimerkti; toji malda buvo jo atminties šauksmas, atplukdantis visą praeities panoptikumą: jų susitikimus filharmonijos laiptinėje ir vernisažuose, jos amžiną nusistebėjimą, kad jis dar gyvas, neišvažiavęs, neištremtas; vėliau – pažintį su jos motina drožtiniais baldais užverstam prieškarinės žvaigždės salone, matematiškai tiksliai užkariautą senolės prielankumą, nesibaigiančius naktinius budėjimus prie žvakių, prie kortų ir raudonojo vyno bei konjako krištolinėse ropinėse, senės sąmonės srautą su Jurgio Baltrušaičio pagiriomis „Metropolyje" ir Salomėjos kiaušinių likeriu Putinui, mebliuotu Kaunu, šaulių stabo dainininko Dolskio atpažinimu morge, pavydo ir medžioklės scenomis bei fatališku balerinos Malėjinaitės išsekimu nuščiuvusio Valstybės teatro akivaizdoje.

Mirties karuselėje sukdavosi senės iššauktas nepriklausomos Lietuvos panteonas, kurį prikelti jis svajojo savo tekstuose. Draugai ne

veltui jį vadino naujojo žurnalizmo adeptu, ieškančiu aukso dulkių praeities kloakose. Ir iš tiesų, senės padedamas, jis išplovė keletą grynuolių, persiuntė juos anapus ir svetima pavarde paskelbė dipukų leidiniuose. Tą žingsnį senoji priėmė kaip išdavystę. Visą gyvenimą ji nieko neveikė, tik vijo šalin mintis apie emigraciją, ypač pačiais juodžiausiais, jos galva, laikais, kai eksternu įvaldžiusi vyresniojo brolio pamokas pirmoji karta nuo žagrės ėmė iš naujo rikiuoti Lietuvą." (Čia rankraštis nutrūksta.)

2.

Seniai seniai, pačioje tavo literatūrinės jaunystės, per klaidą sutapusios su tikrąja, aušroje, dulkinais ikirevoliuciniais gramofonais užgriozdintoje Boriso Meserero dirbtuvėje Vorovskio gatvėje Maskvoje, per kelis žingsnius nuo buvusių Jurgio Baltrušaičio valdų ir pirmosios mūsų pasiuntinybės, Bella Achmadulina tau prisipažino turinti „septyniolika prozos pradžių". Tave pritrenkė tikslus skaičius: 17. Jūs stovėjote prie lango ir iš aukštai žvelgėte į pažaliavusius, tarsi darbščiųjų rankų būrelį lankančio vaiko išlankstytus skardinius stogus, kurie priminė rytietiškus ornamentus. Verkiantis Maskvos dangus, virkaujantis poetės balsas ir tos leksinio deguonies pristigusios neišnešiotų prozos tekstų pradžios! Norėjai paklausti, ar įtrūkiai susiję su kantrybe, bet gyvoji klasikė užbėgo tau už akių, sakydama, jog „tikroji proza visados už stiliaus ribų". O gal ji sakė „manieros" – dabar jau nebepameni. Tada nebandei aiškintis, ar „stilių" ji sutapatina su pasakotojo subjektyvumu, egocentrišku jo sąmonės išskirtinumu, požiūrio ir pojūčio šviežumu. Buvai jaunas, nuolat įsimylėjęs, su jūroje ligi kelių išmirkusiais batais. Gyvenimas sruvo kaip eilėraštis, kaip smėlis laivo laikrodyje, o apie prozą, perfrazuodamas garsiąją filosofo frazę „Blogis – tai kiti", galėjai pasakyti nebent: „Proza – tai kiti". Daug vandens turėjo nutekėti ir plaukų nuslinkti, kol supratai, kad ji ir prasideda nuo sugebėjimo aprašyti tų „kitų" spindesį ir skurdą. Be šito gebėjimo ji yra tik vaiko rankų išlankstytas rytietiškas ornamentas – kaip anie per klaidą nenugriauti Maskvos dviaukščių stogai lietui lyjant. Kaip jų skarda, atrodanti nelyg carinis varis. Kaip nebūtin nužengusios epochos aidesiai, gyvi tik architektūroje ir literatūroje.

3.

Fragmentas, kuriuo pradėjau, prieš gerą penkmetį įsižiebė ir užgeso geltoname autobuse „Klaipėda–Palanga". Proza apie sueitį pati virto nutrauktu aktu. Pradėtų ir nebaigtų tavo tekstų skaičius seniai

persirito per 17: pageltę, vyno ir kavos aureolėmis padabinti nutriušę puslapiai retsykiais iškiša letenėles iš sąvartynų rašomojo stalo stalčiuose, spintose, rūsyje. Kartais taip ir knieti ištraukti juos į stalo krantą, padaryti dirbtinį kvėpavimą su garsiuoju „burna prie burnos" ir perdažius plunksnas paleisti popierinėn orbiton, kad nuodėmės nepažinęs angelologas Liudvikas Jakimavičius galėtų parašyti: „Literatūrinę tapybą nuplovė sufabrikuotų, sufantazuotų, pritemptų vaizdinių ir siužetų bangos. Tokios stilistikos užkratą pasėjo Lietuvoje Saulius Tomas Kondrotas ir Jurga Ivanauskaitė. Tiesiog simboliška, kad abu dėjo iš Lietuvos į kojas kaip iš skęstančio laivo, beje, atsisveikinę ir su proza. Liko gerbėjų ir pasekėjų minios, kurių egzotišką kūriniją be didesnio apetito (mes, angelai. – *RoRa*) retsykiais laisvalaikiu (angelai, kaip žinome, yra Dievo atstovai spaudai. – *RoRa*) žiaumojame".

4.

Romualdas Lankauskas pasigenda *Lietuvos ryte* geros prozos. Metro paskatintas, skelbiu konkursą ką tik perskaitytos pradžios pabaigai sukurti. Figūros sustatytos, kontekstas aiškus, belieka blokšti našlaitę užpuoliko smetonininko glėbin. Koks prizas laukia nugalėtojo arba nugalėtojos? Bendras sapnas su šių eilučių autoriumi. Erotomanai, pirmyn!

Mickevičiaus gatvėje, Žvėryne

RAMINTAI

1.

Viena bendrabučio pelė kartais pasvajodavo apie baltą stalą: tuščias kambarys, stovi baltas stalas, ir nieko daugiau. Valandų valandas galėdavo kalbėt apie to stalo ypatingą švytėjimą, apie baltumos įsismelkimą į sėdinčiųjų gyvastis, apie baltumos pakylėjimą ligi visuotinio tyrumo (o gal atvirkščiai). Nežinomo dailidės sukaltas stalas tarpais atrodydavo lyg iš dangaus nusileidęs, ne, netgi ne nusileidęs, o kažkokios aukštesnės jėgos nuleistas objektas. Tarsi visaregė akis būtų metusi žvilgsnį į apšnerkštą mano draugo buitį, į gyvenimą keturiese bendrabučio vienutėje ir atsiuntusi šauklį-žinianešį balto žvilgančio stalo pavidalu. Lygus medinis paviršius it magnetas pritrauktų mūsų delnus ne spiritizmo seansui, o sukauptai, apvalančiai maldai tyloje. Prie tokio stalo bailiai taptų drąsūs, kvailiai – išmintingi, o vargšai bent pusdieniui pamirštų savo bėdas. „Kaip per Kūčias", – pridėdavo pelė.

2.

Prisiminiau ją man patikėtam bute Žvėryne, Vilniaus rajone, kuriame kažkada svajojau gyventi. (Visos per vėlai išsipildančios svajonės išsipildo nepastebimai.) Pustuščiai baltai išdažyti kambariai. Grubių lentų lakuotos grindys, sakytum leidžiančios pažvelgti medžiui į šerdį. Atsiplėšęs nuo rievių žvilgsnis sklendžia aukštyn, ir mintis jį pasiveja pačioje palubėje, kur, sprendžiant iš kablio, amžiaus pradžioje kabota solidaus sietyno. Tokiuose aukštuose kambariuose lengva praplėšti akis prabudus: tai jums ne blokinių dėžučių kambariai-karsteliai. Palubėje – lipdinių liekanos. Užuot kruopščiai restauravę sietyno vietą apibrėžiantį ornamentą, atgrubnagiai darbininkai jį paprasčiausiai uždažė. Buvo ornamentas – ornamento nėra. Aklinoje rytų sienoje šeimininkai iškirto du langus: vieną miegamajame, kitą – virtuvėje. Pro abu matyti cerkvė; jeigu ji kniūbsčia virstų į vakarus, didžiojo bokšto kryžius išmuštų miegamojo stiklus. Po mažesniuoju cerkvės bokšteliu kabo dvi raidės: *XB*. Aha, jeigu tik sostinė neskendi rūke, tai pro virtuvės langą dar matyti Trijų kryžių kalnas: tamstos žvilgsnis tada pasibaigia trimis baltais šauktukais. Tuoj po tavim auga senos obelys, loja šunes, du vyrai kastuvais verčia ką tik

atvežtą skiedinį į išbetonuotą duobę po sandėliukais. Šalia vijokliais apžėlusi metalo dirbtuvėlė, kurios paskirties niekada nesužinosi. Pusamžis meistras užsikėlęs koją ant kojos sėdi tarpduryje ir rūko žvelgdamas į lietų. Lietus, beje, yra būtinas šito vietovaizdžio aksesuaras. Jis yra šitos vietos dvasia. Vietovaizdis tau patinka, jis vilnietiškas ta tikrąja vietos pajautos ir atjautos prasme. Jeigu vaizdas pro langą erzintų, galėtum pakartoti Simone'os Weil žodžius: *„Aš kenčiu". Geriau jau sakyti taip, užuot sakius: „Šitas peizažas yra bjaurus"*. Šioje Vidurio Europos vietoje, t. y. Žvėryne, prasmingas tik vienas klausimas: mano meile, tu alsuoji, mano meile, tu dar gyva/s? Čia tuščios atrodo kalbos apie ateities viziją ar projektą. Neprarasti gyvybingumo vienatvėje – štai kiekvieno save gerbiančio eurožvėryniečio programa *maximum*. Išlikti kūrybingam – programa *minimum*. Atvirai šnekant, tai jokia problema. Būti – štai klausimas koksai. Būti visų gyvų ir mirusių daiktų akivaizdoje. Įsiurbti juos savin. Įbrolinti. Klevų ševeliūras vėjyje, be vizų keliaujančius tikruosius Europos čigonus – debesis, Nukryžiuotojo statulėlę ant fanerinės knygų lentynėlės su Motiejaus Gustaičio genialiai išverstu Mickevičiumi: *„Šalis turtų bei grožio štai po mano pėda, / Ties galva dangus giedras, šalyp dailios lytys: / Kodėl sielą vilioja tolimosios sritys / Ir – deja! juo nutolęs laikas širdį ėda?"* Perrašiau – ir suspindo saulė. Karaliaus pietūs – saulėtas lietus. Cerkvės bokštelyje žilas patarnautojas iškyla po raidėmis *XB*. Mažas vorelis sujuda ant palangės. Palangė dulkėta, ir voras tuoj išsidulkins kojas.

3.

Voras Lietuvoje yra gyvas praeities simbolis. Ar įmanoma atsimbolinti voratinklį? Gerą receptą aptikau sename Czesławo Miłoszo interviu Niujorko „Pacifika" radijui. Metras prisimena vieną išgyventą krizę, kurios duobėje nuolat galvodavęs apie savo trūkumus, nuodėmes ir šiaip blogus darbus, padarytus praeityje. Tą atgalios nukreiptą žvilgsnio peilį sulaikė poeto draugė, egzistencializmo išpažintoja. Viduramžiais, sakė ji, į tokias negailestingas „retrospekcijas" įklimpdavę vienuoliai buvo nusikalę specialų terminą – *delectatio morosa*. Medituodami apie praeities nuodėmes ir prasižengimus, jie tarytumei suakmenėdavo dabarčiai. Dienų dienom nepajudindavo nė piršto. Poeto draugė teigė, esą mūsų praeitis jokiu būdu nėra statiška, ji nuolat kinta priklausomai nuo šiandienos darbų. Tie darbai nušviečia buvusius paklydimus ir šunybes. Kiekvienas čia ir dabar atliekamas veiksmas transformuoja praeitį. Todėl tą jėgą būtina išnaudoti, ji gali tapti varomąja: tai jos verčiami daryti gerus darbus mes

atpirksime savąją praeitį, tai ji suteiks naują reikšmę ir prasmę mūsų praeities klaidoms. Ištaisys jas. Tad neskubėkime smerkti atsivertėlių, sakydami, jog toks ir toks tai daro nenuoširdžiai. Iš kur mums žinoti? Gerais darbais atpirkta praeitis pati tampa mažiau kategoriška: įsakmus noras viską matuoti vien tik jos matu nebūtinai yra vaisingiausias. Praeitis turėtų būti neprievartinė. Net ir didžiausiam nusidėjėliui ji gali būti vienintelis turtas, kuriuo jis šiandien pasiryžęs pasidalyti su kitais vargšais. Neišsižadėdamas, o perkeisdamas ją dabartimi. Savo gyvybingumu ir mąsliu žvilgsniu, nukreiptu... į lubas? į cerkvę pro langą ? į katę lietuje? į baltą stalą tuščiame kambaryje? Jis sakosi pats tą stalą sukalęs. Ar kas nors galėjo įtarti šitam bjaurybėj tūnojus dailidę? Kokio niekšo būta, o dabar, sakot, stalius iš pašaukimo... Tautodailininkas! Tai bent!

4.

Pirmąją Santaros–Šviesos konferencijos dieną diskusijoje „Europa ir mes" (aš būčiau rašęs „Europa mumyse") sėdėjau greta žmogaus, pasivadinusio Karaliumi Romualdu I. Karalius man pasakė: „Tik laisvas žmogus gali kalbėti apie laisvę". Kalbėjo beveik vien JAV lietuviai. Egzilai profesionalai.

A, šokantis vilkas

I

1.

„Jonas Mekas verkia, manuskriptu prisidengęs veidą. Jis panašus į žaltį, o kai ekraną okupuoja vieline tvora aptvertas gardas-stadionas, kur kreivakojai Bruklino lietuvaičiai, aidint vokiškam choralui, dulkėse spardo futbolo kamuolį, tu verki kartu su juo. A, ir aš ten buvau!" – braukdamas ašaras 1977-aisiais rašei Vilniaus meno darbuotojų, kurie netrukus beveik nepastebimai ėmė vadintis menininkais, kino salėje. Veik po dvidešimties metų galėjai palyginti įspūdžius, mitologijas, ašarų liejimo formas. Kino aparatūra veikė nė kiek ne geriau, vienodai lūžo salė, tik, ačiū Dievui, nebuvo žmogaus, pavarde Krivickas, kuris neleistų Mekui laisvai šnekučiuotis su mumis, nusimetusiais avies kailius. Atmosfera buvo įkaitusi, bet blaivi. Aklo patiklumo praradimas yra tiek įžengiančios, tiek ir nužengiančios kartos sveikatos signalas. Dulkinam stadione lietuviai žaidė lygiai taip pat gerai kaip anuomet – tokie ir išliks šituose paradokumentiniuose kadruose. Mūsų nebus, o jie vis žais ir žais tam garde. Choralas virto tiesiog choru, bliaunančiu bisui „Užstalių tėvyne mūsų" ar „šalis, kur miega baruos didvyriai". To ir reikėjo tikėtis – sveikstantis vergas išgyja nuo geliančio pseudopatoso įgydamas genetiškai neįmanomos ironijos. Taip taip, nei humoro jausmas, nei toji juodoji aronija nepaveldimi dėl vienos labai paprastos priežasties – nes tas neįmanoma. Jie ištinka, jie išberia patį arba ne, gyvenimo nuėjus dalį kelio, kai atsiduri tankiam citatų, pozų ir išrašų iš gerb. F. Kafkos (kas suabejos jo rankų švarumu?) archyvų miške. Jonas Mekas sugrįžo į gaudžiančią kultūrų girią, kuri per paskutinįjį penkmetį išaugo nuverstų vienkiemių ir apleistų fermų vietoje. Memorialinėje sudužusių širdžių sodyboje lietuviškoji jo dienoraščių dalis atrodo kaip pasakos Zimano pavardės ir dipukų termino negirdėjusiems vaikams. Arba juos užmiršusiems civilizacijos šoko bedaliams. „*Šok, vilke, šok!*" – jis skaitė veik prieš dvidešimt metų savo jaunystės raudą apie kaimo bernus, daužančius išdidžiam miško žvėriui pagaliais per kojas. Ir vilkas šoko – nes niekas nenorėjo mirti, nes daugiau negu devyni iš dešimties norėjo išnešti sveiką kailį, kurį visada gali iškeisti į duonos kepalėlį, į degtukus, į lašinių brizą. Ne aukso vilnos, o kailio išnešimas yra centrinė pirmųjų Meko kino dienoraščių tema. Čia emigruojama visais įmanomais būdais visomis įmanomomis (ir neįmanomomis!) kryptimis: paliekamas Lietuvos

kaimo rojus (išeinama iš ritualizuotos priedermių kasdienybės, iš romantizuotos gamtos), vėliau – apleidžiamas mirusiųjų ir mirštančiųjų akyse permainomas Europos žemėlapis, iš filosofijos aukštumų nusileidžiama į kaimo vaikui tokį baugų ir viliojantį avangardo (o tiksliau – bebaimio ir puritoniškos visuomenės nebevaržomo buvimo savimi) pogrindį, fliukai iškeičiami į jankius, o vėliau į fliuksus ir t. t., ir pan. Pagaliau dvidešimt aštuonerių metų ambicingas aukštaičių piemuo (o iš tikrųjų – vilkas!) nusiperka „Bolex" kino kamerą ir pradeda filmuoti lietuvių imigrantus.

2.

Graudžiai paprasti Meko kadrai šiandien yra virtę neįkainojamu lietuvių kultūros antropologijos dokumentu, kurį išsaugoti – mūsų valstybės pareiga. „Kas" čia daug svarbiau už „kaip". Ekranas pritraukia it magnetas – tokių lietuviškų veidų ir povyzų nėra ir niekada nebebus. Kokios svaigios ir stilingos moterys! Kokie elegantiški net ir baslį prarijię vyrai! Kokie taurūs seniai! Šituos kadrus minčių ekrane aš montavau su *Tarybų Lietuvos* kino kronika, permušdamas miško brolių veidų stop kadrais. Meko liudijimai yra lietuviškosios Atlantidos perlai gulbės karalienės kaklui – operatoriaus meistriškumo skurdas tik dar labiau išryškina egzilų spindesio tragizmą. Jau niekada gyvenime taip nesinorės būti lietuviu, kaip ryjant akstyvųjų Meko dienoraščių puslapius: štai vienintelis ir nepakartojamas Stasys Pilka, kurį vėliau nuvainikuos Nyka-Niliūnas savo dienoraštyje, išsaugojęs Peterburgo dendžio stotą ir trijų dalių eilutę, štai mūsų poetinio avangardo dučė Juozas Tysliava, statantis Europą į vietą, štai laiba mąstanti nendrė Marija Gimbutienė! A, o štai ir pats Mekas, praslystantis su savo mikčiojančiu bolekséliu tarp lietaus lašų, tarp pušų spyglių, tarp žolės ašmenų, tarp dviejų saulės zuikių! Mek, mek, mek, panele mano! Dar viengungis, dar akivaizdžiai užsižaidžiantis gražuolio Adolfo veidu, dar nenutraukęs jųjų broliškos bambagyslės. Dar akimirka, ir bučiuojanti kamera virs dalgiu. 1957-aisiais jis skaito pranešimą Santaros suvažiavime, kur išrenkamas „Garbės filisteriu" (kažkodėl tą faktą nutyli keistokame ŠMC leidinyje skelbiamuose *Autobiografiniuose užrašuose*): *„Šiandien mes juokiamės iš Sartre'o ir iš komunistų išpažinčių, rytoj mes juoksimės iš bažnyčios išpažinčių – o gal jau juokiamės. Mes esame cinikai jau – mirties ženkle"*.

3.

„... aš negaliu įsivaizduoti, kokios jėgos ir kokios koncentracijos stovyklos išvalytų ir išbudintų lietuvius, kuriuos aš matau Amerikoje.

Jie yra kaip žydai: nei žydai, nei lietuviai emigrantai nepasimokė iš savo skausmo. Nei tremtis, nei koncentracijos stovyklos nepraturtino ir neprabudino ir nesukėlė jų jautresnių, tragiškesnių žmogiškųjų jausmų. Šitie pergyvenimai ir šitie, sakyčiau, paties Dievo siųsti bandymai jų buvo praeiti užmerktom akim ir užmerktom emocijom... Niekas nesukėlė juose jokių abejonių savo beatodairiu, užbalzamuotu teisingumu, jokio abejojimo savo išdidumu. Ir tai todėl, aš tikiu, jie ir šita juokinga tremtinio mirtimi yra baudžiami", – 1960-aisiais vilkas parodo savo (tikruosius? naujuosius?) dantis. Tai judančios, mobilios iltys. Jų ilgumą lemia ne sidabriškai apsunkusi Mėnulio pilnatis, bet visą egzilio esybę okupavęs ir išsunkęs skausmas. Mekas iš Bruklino persikelia į Manheteną. Tai kultūros pakeitimas. Nėščias klapčiukas pagimdo menininką. Norint išlikti savimi, būtina apleisti lietuviškąjį getą. „Lietuva yra Lietuvoje", – jis pareiškia naujosios emigracijos išvakarėse. Ten, savo gete, savo dipukizme jūs tapsit tik bjauriais amerikonais, vaizduojančiais nibelungus. Pirmieji kadrai be lietuvių itin atsargūs: tarsi tikrojo (o tai, įtariu, vis dėlto vaidybinis kinas!) rankraščio paraštėse, įkvėpimo nuošalėje besiilsinti ranka iš inercijos tebepieštų pirmųjų sutiktųjų veidus. Taip Puškin automatiškai piešė dekabristų profilius, o vėliau ir kartuves. Naujieji Meko bičiuliai mėto kaulus Amerikos miesčionijai, vadinamajam *establishment*'ui. Tai bitnikai, eksperimentuojantys (Mekas sakytų „žaidžiantys") su savo kūno ir dvasios sveikata. Sąmonės vieton stoja nesąmonė, o žemės trauką įveikęs kūnas skrieja narkotinėje orbitoje. Pasaulis tampa judančių geometrinių figūrų kaleidoskopu. Kai kurios jų gali priminti močiutės audinių raštus. Ten – Lietuvoje. Prarastajame rojuje.

II

1.

Ką tūlam tautiečiui galėtų reikšti eretiškas Meko teiginys, esą Jurgis Mačiūnas didesnis menininkas už Čiurlionį? *Valstiečių laikraščio* skaitytojai tai jau žino, na o „rytiečiai" sužinos po akimirkos: 1) kenčiančio žmogaus pralaimėjimą žaidžiančiam žmogui; 2) vizionieriaus – tikrovininkui; 3) mąstytojo – darytojui; 4) mistiko – meisteriui; 5) kataliko – budistui; 6) intelektualo – intuityvistui; 7) globalisto – detalininkui; 8) valstybininko – ūkininkui; 9) bankininko – baikininkui; 10) Liongino Šepečio – Longinui Šepkai; 11) Vangos – dr. Šimkūnaitei ir t. t. Arba atvirkščiai – pastarųjų pergalę prieš pirmuosius. Vakarų meno džiunglėse Meko ir Mačiūno pavardės yra virtusios slaptažodžiu, šaukiniu, visrakčiu (pats išmėginau). Trigarsį MKČ geriausiu

atveju bus girdėjęs koks lenkas, čekoslovakas ar jugoslavas. Plius tarybinis rusas (a, Čiurlionis, Banionis, Sabonis!). Kai jūs, užsigerdami kava, nuryjate šitas eilutes, ūksmingoje ir ūkanotoje Škotijoje, Edinburgo festivalio pakraštyje, „*Vytautus Landsbergis First president of post USSR Lithuania and gifted concert pianist performs works by Chalonus*"* (cit. iš *Edinburgh Festival Fringe Programme 1995*, p. 130). Kas gi tas mįslingasis Chalonus, atimantis brangius žiūrovus iš kaimynystėje vaidinančios Oskaro Koršunovo trupės? Ogi Mikalojus Konstantinas, broliukai, Kastukas – jis! Kas gi daugiau? Charms ir Chalonus nėra broliai dvyniai. Charms turbūt įveiktų Chaloną sausu rezultatu, broliai ir sesės kritikoje. Charms ir oberiutų kompanija – tai ankstyvasis *Fluxus* rusų dirvoje. Tai dirviniai rusų gailiušiai. Ir genetiškai viskas tvarkoj, pridurtų užkietėjęs tautininkas – Mačiūnas turėjo daug rusiško kraujo, o vėliau buvo netgi susirgęs vaikiška kairumo liga. Sakot, „žaidžiantis rusas" skamba neįtikinamai? It koks chroniškas anachronizmas? Sakot, turėtų būti „kenčiantis rusas"? Jūs ties pačiu paslapties įminimo slenksčiu, bičiuliai. Tik suvokę, kaip kenčiantis žmogus tampa žaidžiančiu žmogumi, jūs suvoksite Meko fenomeną. Kokią kainą turi sumokėti tarp istorijos girnų prasprūdęs grūdelis, kad galėtų išlikti savimi? Atsižadėjimo gyventi pagal valstybės ir visuomenės sankcionuotas taisykles, neišsikinkant iš moralinio imperatyvo jungo? Nors ir klampu, bet šilta. Programiškai atsisakydamas subręsti? Šilčiau. Išlikdamas amžinu vaiku? Šilta. Sudievindamas intuiciją? Drungna. Pakeisdamas kasdienybės statusą? Ką tai reiškia, bičiuli? „*Mano supratimu, gyvenimo esmė yra ten, kur mes paprastai galvojame, kad ten nieko nėra.*" O nieko, pridėsime nuo savęs, nėra tik ten, kur tos atsivėrusios tuštumos ar niekybės neįmanoma nusakyti. Ar nufilmuoti.

2.

... ir kiek anksčiau: „*Nieko labai svarbaus neatsitinka, viskas labai paprasta, kasdieniška, nesvarbu. Aš vengiu ypatingų, išsiskiriančių įvykių, situacijų. Aš noriu filmuoti paprasčiausias, kasdieniškas situacijas, bet taip, kad pagaut jų pačią giliausią esmę*". Visa tai nieko nereiškia, primygtinai kartoja kitoje vietoje. Tai ne menas. Ir čia pat prasitaria, kad TAI jau turi ir savo klasiką. Bereikšmė klasika? Aišku, kad tai ne vėjo ar debesų klasika. Ne žolės ir ne lapų virpėjimo. Tai naujojo, *kitokio* kino klasika. Aiman – vis dėlto meno

* Vytautus Landsbergis, pirmasis postsovietinės Lietuvos prezidentas ir gabus pianistas, atliks Chalono kūrinius (*angl.*).

valdos. Bėgdamas nuo gyvenimo vergovės, užšoko ant meno. Užsirovė. Prieš įžengdami į tas Sizifo valdas dar sykį atsigręžkime: šio amžiaus kataklizmų ir masinių kvailybių nustekentas liudininkas gali tapti alergiškas (t.y. abejingas, t.y. dzin!) savojo šimtmečio architektonikai. Taip žemės drebėjimų zonoje gyvenantis žmogus įpranta prie stalo paviršiumi šokinėjančios stiklinės. Taip Vezuvijaus papėdėje atslenkanti lava neišbaido tratorijų užstalės piliečių. Bet ir toks pripratimas turi ribas. Kruvinos bosnių mergaitės nuotrauka verčia vėtytą ir mėtytą Meką nedviprasmiškai sušukti: *„A, dievai, dievai. Aš žinau, mes / nusikaltom, mes nusikaltom, ir aš / žinau / taisykles, septyniasdešimt ir / septynios / kartos – / nubausk, apakink, akmenim / paversk mus – / mes verti to ir daugiau. Bet, / dievai, / apsaugokit Bosnijos / vaikus, Čečėnijos, Ruandos / vaikus, / apsaugokit / nekaltuosius, apsaugokit / vaikus –“*. Dievai vaikus tegali apsaugoti neleisdami jiems tapti suaugusiais. Tiksliau – suvisam eliminuodami pastaruosius valstybinius nusikaltėlius iš jų pasaulio. Tai būtų įmanoma specialios neutroninės bombos, be pėdsako išmušančios visus politikus, ideologus, turčius, kariūnus, fanatikus ir jų aukas, dėka. Tokia bombelė galėtų vadintis FLUXUS. Deja, ji vadinama tik „demokratija“. Arba: „tik demokratija“. Mekas šito žodžio nevartoja nė sykio. Tas žodis – apkartęs. Užuot jį ištaręs, jis sako: *„Aš žiūrėjau į tavo veidą, / aš verkiau, ir mano visas gyvenimas griuvo, / griuvo, vėl iš naujo, kaip griuvo / jau daug kartų“*. Ne demokratijos ar kultūros griuvėsiuose gyvena žmogus. Jis gyvena savo gyvenimo griuvėsiuose. Tai kiekvieno tikro žaidėjo alfa ir omega. Nėra jokios Kastalijos. Metami ne lošimo kauliukai, o žmogaus kaulai. Kaulai mesti! Jeigu eilėraščiai (Mekas juos vadina poemomis) buvo rašomi ir po Osvencimo, vadinasi, juos rašys ir po Sarajevo. Kinas Mekui yra vizualinės poezijos rūšis, pagrįsta siurrealistų atrastu ir ištobulintu automatinio rašymo principu: *„Nes ši kamera turi tapti mano pirštais ir mano akimis (...) – kad galėčiau akimirkomis reaguoti ir užregistruoti ne tik kas vyksta priešais lensės akį, bet ir mano vidinį jausmą, pojūčius, mintis tuo momentu, kai aš žiūriu į tą situaciją ir darau akimirkinius, automatiškus – ne racionalius – sprendimus“*.

3.

Lengviausia į visa tai numoti ranka. Išvadinti diletantizmu, tenisu su nuleistu tinklu (užmirštant, kad gražiausias ir gryniausias tenisas žaidžiamas be raketės ir kamuoliuko, netgi be varžovo – treniruojantis priešais veidrodį), nusispjauti į vaisingas kultūrologines paraleles (Meko „kameristas“ yra ne Homero Odisėjas, o Joyce'o Ulisas,

vardu Leopoldas, pavarde Bloom – Bliumas? amžinas žydinčio žydo luitas?) ir t. t., ir pan. Ar prašydamas leisti reginiams „tekėti pro akis", Mekas prašo giliamintiškų kritikų išvedžiojimų apie tą srautą? Ar Bergmano, Bressono ir Tarkovskio adeptui toks būties minimalizmas ką nors pasako apie amžinas Gėrio ir Blogio grumtynes? Yra ir toks siužetas: Mekas kaip lietuvių dabartinio vaidybinio kino duobkasys. Neslėpsime, tai jis išvedė iš kelio šlovingos Gruzijos kalnuose didžiuosius pasakų sekimo mokslus pradėjusius eiti lietuvaičius, kurie į pasaulį ėmė žiūrėti pro degtinės ašaras, užuot žvelgę akylo erelio akimi. Tai jis išdulkino jiems iš smegenų elementarią tiesą, jog „veiksmo ilgesys – kinematografo motina" (Brodskij). Tai jis Holivudo ilgesį jiems pavertė tikru Mekongu. Ir ką gi, turime tai, ką turime: drebančių vaizdų žėlė, ištiktukais veblenančius pusveidžius personažus, neatpažįstamus gimtuosius gojus ir senamiesčius. Bet koks stiklo karoliukų žaidimas, bet koks *fluxus* naujojo lietuvių kino pateptiesiems virsta blausaus dirbtinio gintaro vėriniais, keistomis (vartoju kaip keiksmą!) apeigomis, akivaizdžiai sureikšmintais, tačiau visiškai beženkliais ritualais. Įsivaizduoju, ką turi jausti Mekas, tapęs tokios bažnyčios galva. Jis mokė: „Kelio gale nieko nėra, tik krūvelė kiškio spirų", o mokytiniai išmoko: žmogaus mėšlo krūva. Sakot, ekranas nekvepia?

4.

A, per daug įsijaučiau į oponentų kailį! Tiesiog prisiminiau keletą pokylių, kuriuose tarp pavargusių piliečių it maitvanagiai strikinėjo dvikojai su vaizdo kameromis. Jie begėdiškai kaišiojo tas sumautas kameras žmonėms į tarpukojus, lindo į vonias ir išvietes, bruko veidan. Kur ten diskretiškasis Mekas su savo boleksėliu, švelnusis vilkelis, avelė vilko kailiu! Naujieji kino vilkai ne šoka su armonika pusnyse, o šaudo iš savo kamerų nelyg iš vinčesterių.

5.

Žiūrėti vaiko akimis, užuot suaugusiojo žvilgsniu rodžius tai, į ką žiūri vaikas.

Paskutinis Lietuvos nudistas

1.

Išvydęs savo karikatūrą laikraštyje maitintojuje, supratau, kad turiu kuriam laikui pasislėpti nuo žmonių. Vienatvės kvota Londone jau buvo išeikvota, o kur vasarą slėptis Lietuvoje? Teisingai – Palangos pliažuose*. Anoniminių kūnų gyvatynuose. Vyrų pliažo nemėgstu iš prigimties – kortomis nelošiu (atkrenta pokeris ir „pulka" su kunigais), o žydrąją giją pripažįstu ir vertinu tik sublimuotą (dažniausiai – artefaktų pavidalu). Į šeimyninį nebevaikštau ne todėl, kad esu laisvas (taip derėtų pildyti grafą apie šeimyninę padėtį), o todėl, kad mano jaunųjų dienelių šachmatų partneriai seniai Braiton Byče. Savo Mažojoje Odesoje. Palangos šeimyninis pliažas be žydų šeimų šurmulio – nuobodžiausia vieta visam paplūdimy. Aš nesakau, kad pliaže mažiau valgoma – tiesiog kurorto inteligentiškumo koeficientas be jų smarkiai smuktelėjęs. Peršokę pereinamu kiemu nūnai virstantį moterų pliažą, atsiduriame parodiniame bendrame: čia jaunųjų valdos – atletų, taikliųjų rankų ir jų palydovių. Selekcininkų ir ponių laimė. Čia vis dar gyva tinklinio dvasia, čia spiečiasi naujalietuvių bananinis jaunimas, čia trūksta tik palmių iš Bounty valstijos. Mums (žr. V. Jurkūno karikatūrą) čia tikrai ne vieta. Todėl tenka hipišku žingsniu sliūkinti tolyn – ten, kur kažkada būta gydomojo: su šezlongais, skėčiais, pavėsinėm. Aiman, ir jų nelikę nė ženklo. Palanga išmoko daryti biznį iš visko, išskyrus jos tikrąją aukso gyslą – paplūdimį. Tiktai perėjęs buvusįjį gydomąjį supratau, ko ieškau. Mane it magnetas traukė legenda apie žydinčią nudistų viešpatiją.

2.

„Kažkur už Birutės kalno", – sakydavo pernai palangiškiai. Patikslinti nepajėgdavo, nes vietinis garbės kodeksas draudžia degintis ir maudytis. Leisti ūdas, badyti otus, dirbti gelbėtojais – taip. Vartytis saulėje – ne. Leidžiama „valkiotis" (tai palangiškio laisvės sinonimas), bet vasaroti – ne. Šokinėti nuo tilto – taip. Eiti su visais „saulės nuleisti" – ne. Vietinis turi likti programiškai vienišas ir išdidus. Tai viską matančio, girdinčio ir tylinčio liokajaus išdidumas. Vasarą jis nakvoja sandėliuke, bet rusų gražuolė („Rusams – ne, rusėms – taip!"), kuriai užleido pušinę savo dieduko lovą, neišlaikiusi priekaištingo

* Pliažas – speciali paplūdimio zona saulės ir jūros vonioms vasarą priimti (*aut. past.*).

pilnaties žvilgesio ir šiaudų dūrio į šlaunį, galop ateina pas nekalbųjį Tarzaną į rūsį, garažą, palėpę. Visi didieji palangiškių ponai yra išėję iš tarnų. Toks statuso pakeitimas ne visada praeina be pėdsakų: gudrus tarnystės nuolankumas paprastai palieka žymę fizionomijoje, kai pusę besišypsančių lūpų aptemdo paniekos šešėlis. Grafiškai tokią šypseną (arba grimasą) galėtume pavaizduoti kaip neužsklęstą begalybės ženklą. Begalybė pajūrio gyventojui esmingai susijusi su erdve: gyvenimas prabėga ne tiek ant jūros, kiek ant erdvės kranto. Gimstama pasaulio pakraštyje, kuris erdvės prasme suteikia atvirumo visiems pasaulio vėjams iliuziją. „Koks gražus kalėjimas!" – išvydęs mūsų krantą kartą sušuko vienas jaunas švedas. „*Tut ved' kak*", – pridėtų dėdė Vania. Tas gražus kalėjimas šiandien yra naujalietuvių ekonominės laisvės ir nepriklausomybės oazė, kur leidžiami pinigai. Vieta, kurioje visi yra pajėgūs leisti pinigus, liudija apie demokratijos pergalę ir nusigyvenusios aristokratijos pralaimėjimą. Iš kiosko ir treilerio išlindęs prekeivis ar kelias metalo partijas pardavęs adrenalinininkas Palangoje kelia savo „antropologinį" lygį. Jau niekada Palanga vasarą nebepriklausys cypiantiems Vilniaus ir Kauno „aukštakakčiams". Todėl Palangos kultūrinis projektas privalėtų numatyti „siaurakakčio kaktos" (t. y. akiračio) praplėtimą jam prieinamomis priemonėmis. Tatai teigdamas aš neišsižadu savojo vienišmenų klano, tiesiog karingojo dvasingumo šaukliai pagaliau turi suvokti, kad dvasiai nėra kada vasaroti. Mintis ir kūryba nepažįsta atostogų. Gunktelėjęs dvasios atletas iškrypusiu stuburu Palangoje turi užleisti vietą kultūristui. O demokratinė kultūra, kaip moko išmintingasis Boris Paramonov, ir yra „kultūrizmas". Demokratija įvykdo estetinę revoliuciją aukštosios kultūros sąskaita: „*atmesdama dvasios stabus, tobulina žmogaus kūną. Įvyksta toks Renesansas, kuriame susipina sportas, mada, dietinė ir kosmetinė medicina*". Naujalietuvis taps iš tikrųjų kultūringas ne Petro Geniušo ar Mūzos Rubackytės dėka: jis tobulės visų pirma mažiau ir sveikiau ėsdamas bei gerdamas. Palanga vasarą ir turėtų virsti jo tobulėjimo poligonu. Kiekvienas baras turi turėti savo atsvarą – sporto aikštelę. Kiekviena sauna – savą treniruoklį. Cigaretės turi pabrangti, o vokiečių vaistinė – atpigti. Aliukų muziką ilgainiui turi išstumti juodukų muzika. Vergiškus šokių maratonus – stilingi dansingai. Pati gamta sakytum rodo pavyzdį – štai kopos darosi vis žemesnės. Jos tampa lygesnės, t. y. demokratiškesnės. Sutinku – ne tokios gražios, ne tokios iškilios kaip Smetonos laikais. Bet Smetonos laikais Palanga („vienintelė lenkų vasarvietė prie Baltijos jūros") niekada nebuvo demokratiškas kurortas. Vos vienas (berods – iš dešimties!) grafo sūnus šnekėjo lietuviškai ir

dūsavo dėl lengvakaulių Valstybės teatro gražuolių, kurios su malonumu pasirašydavo tik karininkams. Pasakykime tiesiai šviesiai: Palanga be grafo Tiškevičiaus – Palanga su ateitimi. Tik neklauskit manęs apie J. Basanavičiaus gatvę, kuri šiandien turėtų vadintis S. Stallone's gatve. Klyksmuose apie „laukinį verslą" ne mažiau decibelų negu tos gatvės muzikiniame triukšme. Triukšmą paversti geru šlageriu derėtų be klyksmo. Nereiktų užmiršti, kad baro savininkas irgi pradeda beveik nuo nulio. Jis kyla demokratinės evoliucijos laipteliais drauge su savo klientūra, kurios skonį ugdė ne Rod Stewart su Tina Turner, o broliai Tautkai ir *Modern Talking*. Kada patys užeigų lankytojai taps ne tokie nuolankūs muzikinių antpirštininkų (puikus Artemijaus Troickio terminas!) produkcijai, tada galėsime pasakyti: „Žiū, eskalatorius pajudėjo!" Štai tokios mintys lindo į galvą beieškant nudistų pliažo.

3·

Birutės kalnas seniai praeitas, o nudistų kaip nėr, taip nėr. Imaginacinį Birutės paveikslą kažkada žodžiais nupiešė Sigitas Geda: „*visaregė / mergelė / paleistuvavusi / rituališkai / su visais / senaisiais / žemaičių / dievais / ant / nupustomų / kopų / Kęstutis / paėmė / ją / vandeny / Palangoj / o / Trakuos / pradėjo / iš / jos / byrėt / kunigaikščiai*". Nudistų pliažas šalia Birutės kalno būtų savo vietoje – t. y. atpirktų to imaginacinio paveikslo prototipo nuodėmes. Erotika būtų įžeminta (seksualinio išlydžio prasme): apvalyta nuo asmeniškų, intymių paslapčių. Nudistų pliažas taptų erotine romove. Beaistriu ritualu. Sveikuolių kolonija. Fizkultūra. Deja, sveikuoliai irgi joginėjo kažkur kitur. Gyvenimo nuėjęs pusę kelio, aš atsidūriau nepaskandinamų CK sekretorių ir nomenklatūrinio mailiaus paplūdimyje. Stovėjau buvusioje uždraustoje zonoje. Čia vėjo atneštus ir pamestus anais laikais stverdavo pasieniečiai ir tempdavo į užkardą bulvių skusti. Vienas mano vaikystės draugas iš jų išpjaustė kaladėles užsitraukdamas budėjusio majoro rūstybę ir eilinių prielankumą. Jis mažai kuo rizikavo – jo tėvas buvo ministras. „Su tokia galva, – sakydavo, – nepriklausomoje Lietuvoje jis galėtų būti ir prezidentas."

4·

Vasaros rytais paplūdimius užplūsta įvairiausio raugo sveikuoliai. Štai olimpinė čempionė vaiko neseniai nuo lėlių atplėštas krepšinio viltis: šiandien sportas joms dar sveikata, nors rytoj – jau pinigai. Mergaičių vasaros parduotos, nes pinigai brangesni ir už sveikatą. „Sporte, tėvyne mano!" – sušuktų naujasis dainius, išvydęs jų pratybas.

Šitos mergaitės iš tikrųjų taps brangios tik žaisdamos vyrišką krepšinį, t. y. priverstos atrasti savo prigimtyje kitos lyties galimybes. Štai restoraninės muzikos asas maudo bulterjerų porelę. Štai senutėlė visų akivaizdoje nusirengia ir šoka į bangas. Moterų pliažas netoliese, tačiau ji renkasi bendrą. Štai jos bičiulė – irgi nebijo apsinuoginti, nebijo priminti, kokios svaigios tetos būta prieš dvidešimt kilogramų. Jaunutės krepšininkės, besiturškiantys bulterjerai ir senos liūtės jūros fone. Aš bėgu, todėl negaliu įsižiūrėti įdėmiai. Ypač – į senutes, nes nuogalius tol išlieka padorus, kol neatsako apsirengusiam žvilgsniu. Nenoriu suabejoti plikų senučių padorumu. Moterų pliaže – sujudimas. Jos stovi nenusilupusios drapanėlių ir stebi savo šventojoje žemėje besidarkančius jaunikaičius. Iš toli sunku įžvelgti vyksmo detales, bet schema aiški: įsibrovėliai įsibrovė sąmoningai. Nusimaudę paploja juos stebinčioms damoms. Damos į plojimus atsako plojimais. O dar taip neseniai atsakydavo nagais, smėliu į akis ir spyriais į paslėpsnius. Vyrai moterų pliaže – chuliganizmas, dekadansas ar naujos eros (Eroso) ženklai? Pliažų kovergencija, apie kurią tiek metų svajojo didžiausi paplūdimio protai? Visko po truputį. Chuliganai atlieka gerą darbą – jie „demitifikuoja" Palangos paplūdimio centrą, tradiciškai neprieinamą moterų iššūkio bastioną.

5.

Tas pliažas daugel metų buvo iššūkis vyrų nustatomam moters grožio etalonui, kuris nepriklausomybės epochoje sužydėjo nesibaigiančiais vienodų matavimų ir vieno veido misių konkursais. Grožio etalono „subarbėjimas" šiandien apie naujalietuvius pasako ne mažiau negu lietuviškos virtuvės „supicėjimas" ir „sučenachėjimas". Tai, kas Vakaruose tėra marginalinis reiškinys bei reklamos spąstai, laisvėjančiuose Rytuose (mūsų su tamstomis teritorija – ne Baltoskandija, o Baltoslavija!) virto iškreipta demokratijos forma. Bet nenukrypkime per daug į šalį. Likime moterų pliaže. Rugsėjo pirmąją jis tuščias ir visai nebaisus. Kopos apaugusios žilvičių krūmokšniais ir išlakiais beržais. Ne drebulė, bet lietuviškas beržas yra moterų pliažo emblema. Tas pats folkloro ir tautodailės berželis, kurio šakelę pernokusi merguželė dovanodavo berneliui paakinti: nebūk kliunkis, nes rytoj tavo vietoj stovės kitas! Beržas yra nekaltybės ir tuo pat metu falo simbolis. Jis žvelgia į kopose gulinčias Rubenso madonas, tačiau tikrasis juodbruvas stebėtojas, raumeninga akim prigludęs prie žiūrono, slepiasi už kamienų. Tai skopofilas – iš vaikystės pažįstamas berniukų treneris, neįveikiamas obsesinis stebėtojas, seksualinį pasitenkinimą patiriantis tik žvelgdamas į kitą suobjektintą žmo-

gų. Moterų pliaže moterys seksualios tik skopofilams. Sveikam piliečiui (aū, mesjė Sveikuolys!) verčiau išlįsti iš už beržo. Moterų pliažo išskirtinumą lemia galimybė pabūti savimi, pamilti save tokį, koks esi (pardon, supainiojau gimines!), pasilikti su savo kūnu akis į akį. Moterų pliažas prilygsta minėtajam nomenklatūriniam: taip, nusirengę visi lygūs, bet vis tiek lygesni už tuos, kuriems čionai įžengti draudžiama. Jeigu liaudies tarnas pasijusdavo žmogumi tik atsiribojęs nuo liaudies, tai moteris pasijusdavo žmogumi tik moterų pliaže. Toji socialistinė žmogiškumo oazė pačioje Uždraustos zonos (visas pajūris buvo pasieniečių budriai saugoma ir užsieniečiams neprieinama Zona) širdyje šiandien yra socialinės lemties reliktas, o ne laisvės apraiška. Nūnai moterys turi keletą įnagių diktatui sutru(m)pinti: feminizmo ekskursus, moterų partiją ir... nudizmą. Taip taip, mano bičiuliai, ir nudizmą. Demokratinėje visuomenėje moterų pliažą turėtų pakeisti iš pogrindžio išėjęs nudistų (arba natūristų) pliažas. Skopofilui numovus kelnes reikia įkrėsti beržinės košės (nauja moterų pliažo paslauga!) ir palikti bėdulį dirbti pirtininku. Ar yra didesnis malonumas, negu vanotis beržine vanta? Tu teisus, bičiuli, – nėra.

6.

Į ką pro savo žiūroną žvelgdavo skopofilas? Moterys moterų pliaže beveidės. Tokia jų laisvės kaina. Vadinasi, skopofilas žiūrėdavo žemiau. Jis – „žemažiūris". Torsas tapdavo materialia jo geismo infrastruktūra. Prancūzų filosofas Jean Baudrillard puikioje esė „Apie suvedžiojimą" parodo, kaip pornokultūra suvisam ištrina veidą. Oficialus nudistų pliažo atsiradimas smogtų smūgį užgimstančiai pornokultūrai (Estija ir čia priekyje) būtent grąžindamas torsui veidą ir tiesų žvilgsnį. Moters kūnas kaip objektas nebebūtų erotizuojamas. Iš labirinto, kuriame vyras pameta galvą, jis virstų fizkultūros arba poilsio aikštele. Seksui aprimstant sugrįžtų estetika: laisvė taptų modeliuojama. Storulė norėtų būti vikri kaip Angelė Rupšienė, o pražilęs berniukas atvertų sau aikido valdas. Savigyna, suvokta kaip savojo kūno apgynimas neprisiliečiant svetimo, – štai amžinas mano idealas. „Jūs vis dar kalbate apie atvirą orą? Jūs įsivaizduojate, kad nudizmas yra sezoninis reiškinys? – klausia nepažįstamas balsas. – Vasara jau pasibaigė, *mon ami*. Paplūdimiai ištuštėjo, ir butelių šukių daugiau negu gintaro ašarų." Žuvėdra laiminga – ji niekada nesusipjausto kojų. Ji taip meistriškai atsiduoda vėjui, kad galų gale be vargo įveikia ir patį stipriausią gūsį. „Žąsys jau išskrido?" – paklausė kurmis. „Dar ne", – atsakė jam viena šlapia višta.

7.

Sokratas Platono diktofonui taip kalbėjo: *„Dievas dovanojo žmonėms du menus – dailiuosius ir gimnastiką; bet dovanojo juos ne dėl kūno ir sielos (šitai nebent tik tarp kitko), o dėl žmoguje glūdinčių narsumo ir filosofinio pradų, kad tai įsitempdami, tai atsileisdami jiedu sudarytų deramą harmoniją. Tą, kuris geriausiai suderina gimnastiką su dailiaisiais menais ir geriausiai pateikia juos sielai, visai pagrįstai galėtume laikyti tobulai įvaldžiusiu menus ir puikiu harmonijos kūrėju – daug geresniu už tą, kuris moka derinti stygas. Vadinasi, ir mūsų valstybėje, kad būtų išsaugota valstybinė santvarka, nuolat bus reikalingas toks rūpintojas"*. Senovės graikai – jie apie nudizmą žinojo viską!

Sakinio kloaka

1.

Jau ne kartą apie tai rašiau: apie rašymą be pasiruošimo. Apie meno formą, kuriai visada turi būti pasirengęs. Apie lemtį siekti tobulybės atviruko stačiakampyje. Pajūrio smėlyje. Nekaltam sniege. Mylimosios odoje. Neišvengiamo atsitiktinio rašymo išpažintojui draudžiama remtis tikrovės pavyzdžiais, dienoraščiu, užrašų knygutėmis, laiškais. Atmintis yra organizmo būsena, o ne užfiksuoti ir įsisavinti faktai. Tikroji kūryba ir istorizmas – nesuderinami. Atmintis veikia tik pamaitinta analogijų (kartais beveik nesuvokiamų) kuru arba neveikia visai. Ji veikia „Prousto pusėje" arba „Prousto kryptimi", jeigu sutiksime, kad genialiajam astmatikui rūpėjo visų atminties ratų šmėklas paversti Balzaco vaškinių figūrų muziejaus personažais. Kas gi yra tie klasikinės literatūros personažai – gyvos vaškinės figūros, ir tiek! Mūsų patirties ir talento vaško neužtektų tokioms figūroms išlieti. Užuot lieję, mes jas tirpiname. Mus domina pats vaškas. Ne pasaka, o sakinys. Sakinio šulinys, į kurį skaitytojas kartais teikiasi pažvelgti. Sakinio anga. Sakinio auka. Sakinio aukuras. Sakinio spygliai. Adatos. Sakinio akupunktūra.

2.

Sakydamas „mes" – apsidraudžiu. Sakinį diktuoja ne vien mano vientisas „aš" (tokio turbūt iš viso nėra), bet ir kitos jėgos. Kiekvienas geras sakinys yra daugiabalsis. Mano atmintis nevientisa, patirtis irgi. Viename sakinyje, vienoje frazėje – sąšaukų knibždėlynas. Įsivaizduokit visais balsais prabilusį skruzdėlyną! Taip aš įsivaizduoju šiuolaikinį romaną. Tai šizofreniška literatūros rūšis. Geriausiu atveju įmanoma sukurti romaną apie romano rašymą – t. y. apie tai, kaip neįmanoma parašyti romano. Mėginimai šią tiesą ignoruoti mūsų tragiškoje padangėje dažnai atrodo komiški. Vienas tokių – Ričardo Gavelio „gotiškasis siaubiakas" *Paskutinioji žemės žmonių karta*. Tai knyga, kurios neįmanoma skaityti lėtai: deklaratyvi retorika suteikia jai skaitalo (*pulp fiction*!) pagreitį. Įdėmiau pažvelgus Gavelio romanas atrodo kaip komentaras tikrajam tekstui, kurio autoriui taip ir nelemta sukurti, o mums – perskaityti. Autoriaus patirtis tokia schematiška, kad apskritai suabejoji jos prasmingumu: jeigu literatūra yra vien gatavų schemų komentaras, tai kuo Ričardas Gavelis skiriasi, pavyzdžiui, nuo Vytenio Rožuko? Manyčiau, kad pastarasis sąžiningesnis: jis

blefuoja taip atvirai, kad sviesdamas jo skaitalą į krosnį (sieną, uošvę, ministrą TV ekrane, etc.), nepatiri jokio diskomforto. Pirmieji Rožuko romanai – tai komiksai, kurių teksto autorius, neradęs dailininko, kaip mokėdamas atliko ir pastarojo darbą. Gavelis tariasi perpratęs daiktų esmę, bet jo apreiškimas galop virsta ne skaitytojo praregėjimu, o visišku apakimu: tareisi skaitąs „didžiąją" literatūrą, o perskaitei eilinį amžiaus pabaigos komiksą su pažeistom žanro taisyklėm (piešinių nelikę nė kvapo – vien tik tekstas). Komikse atsivėrusių tiesų niekas neskelbia nuo kalno. Jos ne deklaruojamos, o pateikiamos pačiu veiksmu (piešiniu). Mūsų autoriui tiesiog pritrūksta meistriškumo galynėtis su šio žanro didmeistriais šiuolaikiniame mene: Vladimiru Sorokinu (literatūra) ir Quentinu Tarantino (kinas). Abu žavūs monstrai dirba tabu zonoje (tą, slėpdamas įgimtą ir todėl itin nekenčiamą sentimentalumą, bando daryti ir mūsų autorius). Abu be sentimentų peržengia vad. „paprasto žmogaus" vaizduotės ribas, nors būtent „paprastas žmogus" gyvenime atlieka siaubingiausius dalykus. Jų personažai „ne žmonės" – tai irgi nežabotos vaizduotės pagimdytų komiksų tvariniai. Snobas Gavelis „paprasto žmogaus" pabaisiškumu nepasitiki – jo herojai visada išskirtiniai, „pateptieji", o iš tiesų – blogai „išlaužti iš piršto". Jie paprasčiausiai neišsitenka sakinyje. Mūsų autorius nesugeba priversti jų veikti frazės rėmuose. Jis pranešinėja apie jų veiksmus, užuot juos aprašinėjęs. Sorokino personažai gyvena tik sakinyje. Jie yra teksto figūros, išsitiesiančios frazėje visu ūgiu. Tas pats dedasi ir Tarantino kine: herojų unikalumas toks įtikinantis, kad ieškoti jų prototipų gyvenime niekam nešautų į galvą. Dauguma Gavelio personažų yra autoriaus keršto konkretiems biografijos partneriams vaisiai (Ryža Gražka, Mažasis Pasipūtėlis ir kt.). Nepasitikint vaizduote imama piešti iš natūros. Toks ėjimas byloja apie menininko pralaimėjimą. Menas atkeršija tiems, kurie jo valdose bando suvedinėti sąskaitas su gyvenimu. Arba dar paprasčiau: gyvenimui meno valdose ne vieta. Kada mūsų autorius tai nujaučia (skyriuje „*Lovely Rita*"), jis gerokai pasistūmėja Sorokino ir Tarantino link. Tai vaisinga kryptis, nes Prousto pusėje Gaveliui nėra kas veikti. Jo atmintis itin valinga, nepasakyti piktavališka. Tai prakeiksmus svaidančio pamokslautojo, o ne tyrinėtojo valda. Ričardas Gavelis yra lietuvių literatūros Svarinskas. Sava, na, rolė, ar ne?

3.

Nerašau romanų, nes esu silpnas ir senas. To silpnumo neslepiu. Neturiu nei visa aprėpiančios grafo Tolstojaus sąmonės, kuri leistų pakilti virš Lietuvos žemėlapio, nei kombinatorinių Cortázaro *alias*

Karvelis sugebėjimų. Esu sakinio eilinis. Sakinyje mano laisvė ir mano išsigelbėjimas. Teksto korpuse – mano prapultis. Manoji mūza – sakinio bitė. Kokia ji menka, palyginti su didžiųjų amžiaus provokatorių dinozaurais! Kol galiu parašyti sakinį, tol esu gyvas. Arba taip: esu gyvas, nes galiu parašyti sakinį. Jam ir meldžiuosi. Atšliaužusiam iš pulsuojančio mano atminties kraterio. Ir vėl į ją nužengiančiam. Dievo siųsta eilutė ir mano kuklus komentaras. Sakinio egzegezė. Sakinio egzema.

4.

Tai nėra fizikų ir lyrikų ginčas.

Senas pogrindininkas prieš jaunąjį instaliatorių

1.

Mano velionė senelė mėgdavo pasakoti istoriją apie žmogų, karo metais užkasusį jos sode lobį – auksinius laikrodžius, žiedus, carines monetas. Vos praūžus visoms negandoms jis puolęs to lobio susigrąžinti. Perkasęs visą sodą, nerado nieko. Tada šoko kasti kaimynų daržo. Ir vėl veltui. Jis grūmojo dangui, svaidė prakeiksmus į kairę ir į dešinę. „Kuo labiau grąžė rankas ir aimanavo, – sakydavo mano senelė, – tuo mažiau aš buvau linkusi tikėti to lobio realumu." Mitas apie užkastą lobį, žinoma, turėjo išlikti. Jis galėjo tapti to žmogaus giminės legenda, bylojančia apie žiaurų ir nedėkingą likimą. O likimas, kaip žinome, ne visada yra beasmenė jėga. Jis gali būti sutapatintas, pavyzdžiui, su mūsų nelaimėlio kaimynais ir mano senele. Kas išdrįstų paneigti, kad jie neišsikasė žmogelio aukso? Gal tiesiog pasipelnė ir dabar susimokę tyli? Aš vis dėlto linkęs patikėti senele – žmogus turbūt ieškojo ko nepametęs.

2.

Šitą istoriją prisiminiau skaitydamas Romualdo Lankausko opusą „Pergalinga kova su mitų vaiduokliais" *Literatūroje ir mene*, kuriame jis polemizuoja su Alfonso Andriuškevičiaus tekstu „Dviejų mitų likimas" *Metmenų* žurnale. Tikra polemika (tiesos ieškojimas visais įmanomais būdais, išskyrus smurtinį) herojinių operų arijomis virstančių monologų sraute yra retas ir dėmesio vertas dalykas. Ypač svarbu išmokti polemizuoti su draugais – taip įrodai sau ir bendruomenei, kad tiesa aukščiau draugystės arba kad draugystė nėra aukščiausia tiesa. Deja, tokios operacijos metu dažniausiai prarandi draugus, o tiesa nepriartėja nė per nago juodymą. Taip jau atsitiko, kad Lankausko straipsnį perskaičiau pirma, nors ypatingų simpatijų *Litmeniui* nejaučiu – tai leisgyvis, skaitytojų (ypač jaunųjų) sąmonėje faktiškai nebeegzistuojantis organas, kuriam „publicistikos anabolikų" kartais suleidžia aštrūs G. Dabašinsko, V. Rubavičiaus ir A. Samalavičiaus švirkštai (t. y. plunksnos). Jeigu kam nepatinka anabolikai (dėl vieno akivaizdaus rimo), gali būti ir stearinas (vis arčiau Tomo Stearnso Elioto). Taigi: „Kur jūsų anabolikai, *Litmenio*... visai teisingai – darboholikai?" Arba: „Kur jūsų stearinas, „Litmenio"... visai teisingai – Eliotai?" „Mes čiaaa!" – atsako Romualdas Lankauskas – Lietuvos Misteris Nepasitenkinimas. Jo nepasitenkinimas yra

tapęs legenda: tikrovė dar nepagimdė tokio reiškinio, kuris ponui Romualdui patiktų. Į tikrovę ponas Romualdas žiūri itin rimtai (tai devynių iš dešimties lietuvių tragedija). Mūsų smulkiosios prozos metras (tariu tai be jokios ironijos, jo įstabi *Pilka šviesa* mano lentynoje stovi šalia Juozo Grušo *Rūstybės šviesos*) šį kartą neslepia savo nepasitenkinimo: 1) elementariu mūsų dailėtyros metro Alfonso Andriuškevičiaus teiginiu, esą įkvėpimo ir tapybiškumo („tepimo") mitai nebejaudina daugelio Lietuvos tapytojų, kurie renkasi kitas meno formas; 2) nedora tendencija nutylėti, ignoruoti „rezistencinį pogrindžio meną", esą egzistavusį Tarybų Lietuvoje; 3) „praregėjusiais ir didžiais menininkais" suspėjusiais tapti VDA studentais ir absolventais, kurie, užuot įkvėpimo pagauti tepę, daro instaliacijas ir atlieka performansus; 4) ŠMC ir Soroso šiuolaikinio meno centrais, kurie šituos, pasak Lankausko, „ketvirtį amžiaus vėluojančius" artefaktus propaguoja. Andriuškevičius šioje „išklotinėje" iškyla kaip esminis kenkėjas: jis ne tik sąmoningas istorinės tiesos falsifikatorius, bet ir jaunųjų avangardistų ideologas, globojantis „naują kliką dailės gyvenime konjunktūriniais sumetimais". Tikrai laisvas žmogus, teigia Lankauskas, taip nesielgtų. Beliko išklausyti antrąją pusę – atsiversti redakcijos visada maloniai ir laiku siunčiamus *Metmenis*. Andriuškevičius, draugų švelniai vadinamas Andriušiu, yra Lietuvos Misteris Pasitenkinimas: tikrovė dar nepagimdė tokio reiškinio, kuris jam nepatiktų. Netgi minimas Lankausko tekstas, manau, jam suteikė daug teigiamų emocijų ir įkvėpė kokiai elegantiškai sentencijai. Pvz.: „Modernisto virsmas konservatoriumi visų pirma byloja apie modernizmo senatvę". Arba: „Modernistą, visą gyvenimą pasitikintį įkvėpimu, palaikyti anachronizmu per daug pavojinga – jis gali daugiau ir nebeįkvėpti". Andriušio tekstas kaip visad grakštus ir programiškai neįsakmus, nes kalbama vien „iš savo subjektyvybės bokštelio". Autorius tik signalizuoja apie tokius pokyčius lietuvių dailėje, kurie būtų neįmanomi be tam tikrų laisvėjančios visuomenės psichikos permainų. Jos Andriuškevičiui yra vilties, o Lankauskui – degradavimo ženklas. Jeigu pastarasis perskaitė visą cituojamų *Metmenų* numerį, tai turėjo susimąstyti ties A. Mickūno perfrazuotais Heideggerio žodžiais, jog „*autentiškas ir genialus žmogus savo gyvenimą pagrindžia sąmoningu pasirinkimu*", o „*pasirinkimas ir yra autentiško žmogaus gyvenimo esmė*". Sutikę, jog dailininkai irgi yra žmonės (kai kurių abejonių paprastai kyla tik dėl aktorių), mes negalime iš jų atimti teisės rinktis tokias išraiškos priemones, kokias jie renkasi. Andriuškevičiui tai elementari tiesa, neturinti nieko bendra su „klikos" rėmimu. Lankauskas gi norėtų išvyti instaliatorius iš ŠMC. Jis

norėtų vietoj šitų apsišaukėlių matyti tuos, kurie „ryžtingai priešinosi režimo priespaudai". Na o jų priešaky, žinoma, save. Mes pamiršome pridurti, kad gerbiamas rašytojas yra ir tikrai neblogas, tačiau, aiman, nepripažintas abstrakcionistas. Štai čia šuo ir pakastas. Disidento šarvai – tik privalomas epochos anturažas. Su istorine tiesa jis, deja, neturi nieko bendra: nei Lankauskas buvo disidentas, nei Lietuvoje egzistavo koks dailės pogrindis, apie kurį, metus šalin visus darbus, šiandien reikėtų kurpti monografijas. Netgi tokie nesutaikomi autsaideriai kaip Vincas Kisarauskas ir Valentinas Antanavičius buvo oficialios Dailininkų sąjungos nariai. Arčiausiai tikrojo *underground'o* buvo priartėjusi Kazė Zimblytė, apie ką niekas iki šiol irgi nėra užsiminęs. Jeigu neoficialias parodas buvo leidžiama surengti tokiose visų komitetų kiaurai „peršviečiamose" vietose kaip Rašytojų sąjunga ir „Vagos" leidykla (Lankausko pateikiami „rezistentų" plotų pavyzdžiai), vadinasi, kompartijai ir KGB buvo giliai dzin dėl jo šiandien atkasamo pogrindžio, kurio vis nenori „pastebėti" sąmoningas avangardo agentas Alfonsas Andriuškevičius. Tiesa, kaip visados, kur kas žiauresnė – Lankauskas kasa ten, kur nieko, išskyrus nepripažinto dailininko ambicijas, nėra užkasęs. Su savo kastuvėliu jis įšoka ir į svetimas valdas. *Literatūra ir menas* savo pozicijos tapybos pogrindžio klausimu, žinoma, nepareiškia. Bijau, kad ji artima išreikštajai.

3.

Noriu pateikti paraišką kasmetinei Soroso šiuolaikinio meno centro parodai. Salėje stovės trys nusėdėtos ir nugulėtos ištiesiamos sofos. Pirma – ant kurios tu taip bijojai pastoti. Antra – ant kurios tu taip troškai pastoti. Trečia – ant kurios tu buvai pastojusi, bet taip ir nepagimdei. Trys išblukę ir nutriušę širdį veriantys vargani objektai. Trys lentelės keliomis kalbomis. Trys atsitiktiniai lankytojai, pabėgę iš pamokų. Ačiū Dievui – jau be privalomų uniformų.

Tikrasis kitas pasaulis

I

1.

Turėjau greitai nukakti į Gdanską. Pramušti langą į Europą iš Vakarų Lietuvos į Vakarų Lenkiją. „Nebūk kvailas – plauk", – mokė vieni. „Važiuok autobusu – taip saugiau", – teigė atsargesni. Mintyse sudėtas atstumas buvo juoko vertas – tiek vandeniu, tiek sausuma arčiau nei ligi Vilniaus. Jau mačiau save ant Sopoto molo, neatsiginantį nuo įkyrių žuvėdrų. Vietinė firma, „Raketa" gabenusi keleivius į Gdynę, pasirodo, jau mėnuo, kai sėkmingai bankrutavusi, nors žvali reklama dar puošė prieplaukos sienas ir terasą. „Kur jie visi dingo – kaip į vandenį?" – neiškenčiau nepaklausęs gretimam kambary sėdėjusio bocmano su Stalino ūsais. „Ir tu dingtum, jeigu tavo keleiviai kiekvieną kartą apsivemtų dar nepriplaukę galutinio taško", – atsakė jis Didžiojo brolio kalba. Man patiko jo patrėšti ūsai ir „galutinis taškas". Tada paskambinau į Rusijos konsulatą. „Pravažiuosit, – patikino konsulatas. – Jie ten kas mėnesį keičia taisykles, bet vis tiek pravažiuosit. Nesijaudinkit." Tada paskambinau į Klaipėdos autobusų stotį. „Ne, į Kaliningrado autobusą iš Smiltynės bilietų neparduodam, nes jis ne mūsų", – atsakė stotis. Tada išsikeičiau į rublius šimtą litų. Kitą rytą švintant drauge su pirmaisiais meškeriotojais ir grybautojais kėliausi į Smiltynę. Jie šnekučiavosi apie artimųjų ligas ir mirtis, maisto produktų kainas ir vaikų teistumą. Neteistų vaikų jie tiesiog negalėjo įsivaizduoti. Šalia stovėjo lengvakaulė mergina su dirbtinės odos puspalčiu. Galėjau kirsti lažybų, kad jos tikroji oda buvo ką tik atplėšta nuo kitos odos – gražuolę atgabenęs automobilis liko prie Senosios prieplaukos vartų. Ten vis krypo ūkanotos merginos akys: meilužis rūkė atsirėmęs į automobilį. Trumpam panorau atsidurti jo vietoje. Neabejojau, kad moters rankinuke gulėjo Rusijos pilietės pasas. Aistros konspiracija – mano sena tema. Jos šaukiniai kelionės pradžioje atrodė geras ženklas.

2.

Autobusas, žinoma, vėlavo. Tai buvo senas Nidos trantas, kuriam kiekviena nauja įkalnė galėjo būti paskutinė. Vairuotojas iš pradžių kalbėjo žemaitiškai, bet, pervažiavęs Rusijos sieną, kažkodėl ėmė šnekėti tik rusiškai. Rusų muitininkai vis dar negalėjo atsidžiaugti naujuoju „rentgenu": ekrane jie regėjo ne tik butelio formą krepšyje, bet ir „turinio" spalvą. Deja, abu buvo daltonikai, todėl visų klausinėjo:

„O kas čia? O čia? Gintarą vežat?" Ypač glumino pastarasis klausimas. Tūlas pajūrio vaikas drauge su motinos pienu įsiurbia ir likiminę informaciją, jog gintaras (ir dar dideliais kiekiais!) gabenamas iš Kaliningrado į Lietuvą, o ne atvirkščiai. Toji tiesa padeda daugeliui išgyventi. Ten – gintaro kasyklos. Ten vyksta gintaro medžiotojai. Rusams viskas kaip visad atrodė kitaip. Jų tinklainės ne(pri)pažino fizikos dėsnių. Jie buvo aukščiau tų dėsnių. Jie kaip visados skriejo planetos priešaky. Po keturių valandų dardėjimo nemielaširdingai nustekenta teritorija, po automatais apsikarsčiusių jauniklių su išblukusiomis uniformomis ir batais, kuriuos ligi užsimiršimo tapytų vargšas Vincentas, aš atsidūriau Karaliaučiaus autobusų stotyje. Prie kasos kiosko murkdėsi pulkelis žmonių, kuriems atsistoti į eilę be karininko komandos gyvenime nebuvo duota. „Jūs paskutinis?" – taikiausiu balsu pasaulyje paklausiau saulėgrąžų lukštus spjaudančio piliečio. „Už manęs dar daug stovi", – atrėžė jis, nors už nugaros nebuvo matyti nė gyvos dvasios. Kasai pradėjus veikti eilė pailgėjo trigubai, bet aš tvirtai išlikau jos gale. Toje kasoje piliečiai rodė pasus ir mokėjo pinigus. Už tai gaudavo antspauduotą lakštą su išsvajoto reiso numeriu ir eidavo prie kito kiosko. Atstovėję dar vieną eilę pagaliau pasiimdavo bilietą. „Vieną į Gdanską", – pasakiau su Maskvos akcentu. „Jūs ne vietinis?" – pakėlė antakius klasikinė tarybinių filmų kasininkė. „Ne, – atsakiau su lietuvišku akcentu, – bet konsulatas davė garantijas, kad pravažiuosiu." „Nepravažiuosit, – pasakė šviežiai dažyta ir lakuota matrioška. – Užsieniečiai per Mamonovą nepravažiuoja." „O lenkai?" – naiviai paklausiau, pamiršęs garsųjį rusų posakį apie vištą ir užsienį. „Lenkai – taip, bet jums aš bilieto vis tiek neparduosiu. Nenoriu, kad paskui atskaitytų iš atlyginimo." „Ką man daryti?" – išsprūdo nejučiom. Tada ji metė sakramentinę frazę: „Vyre, jūs man trukdote dirbti!" Aš grįžau praeitin. Atgavęs Vytį ir žadą, aš supratau, kad turiu retą progą pasivaikščioti po gyvą muziejų. Tobulą socarto kūrinį, kurio sergėtojai irgi buvo tik eksponatai.

3.

Mokamam stoties tualete prekiavo vaikiškais drabužiais ir avalyne. Deja, niekas nesiūlė naro kombinezono su skafandru. Stoties aikštėje it musės cėcė zujo kibios čigonės, už krūtų kabinėjosi antpirštininkai, o visas ligos stadijas įveikęs sifilitikas įsakmiai sušvokštė: „Nupirk gėlių!" „Kam?" – paklausiau stipenos. Tas klausimas jį išmušė iš vėžių. „Mylimai moteriai", – pakėlusi nuo asfalto mėlyną išpurtusį veidą išgargaliavo jo kovų bičiulė. Pusės km spinduliu vyrai ir paaugliai gėrė alų iš kakliuko. Alus vadinosi „Ostmark" – vokiečių sėk-

mingai perkoštas mižalinis „Žigulinis". Iš kuprinės išsitraukiau draugų įdėtą „Perlojos" buteliuką. „Nesurūgęs?" – pasiteiravo šalia stovėjęs džentelmenas, kuris gėrė užsikąsdamas kukurūzais. „Še, paragauk!" – prie pat burnos prikišo man apgraužtą burbuolę. „Sakyk, ar yra vilčių nusigauti ligi Gdansko?" – paklausiau kukurūzinio. „Tik per Bagrationovską – gal įsiprašytum į kokią mašiną." „Nebenoriu mašina, – atsakiau. – Noriu plaukti." „Ir traukiniu vakare nenori?" „Nenoriu". „Tada imk „tačką" ir dumk į Pietų prieplauką. Ten yra viena kompanija, kuri plukdo tokius kaip tu", – baigė aiškinamąjį darbą kukurūzinis. Čia pat išdygo seneliukas su odine katapultuotis pratusio lakūno striukele. „Nuvešiu už triskart penkis", – pasakė jis, mėgindamas abiem rankom ir keliais atplėšti prirūdijusias „Volgos" duris. Galų gale įlipęs atidariau iš vidaus ir jam. Čia vyko gyvenimas po gyvenimo, bičiuliai. Laikrodžiai ir motorai veikė tik iš inercijos. Tos inercijos valdymo pultas galėjo būti tik mauzoliejuje. Arba jo prieigose. Mauzoliejaus prieigose stovėjo Kremlius. Kai taksistas pasigręžė į mane, aš atpažinau daktaro Bulgakovo aprašytą personažą. „Sveikas, Begemote!" – ištariau mintyse. Tą akimirką mes vos neįsirėžėm į „Audi" su lietuviškais numeriais. Raidžių BLA savininkas saliutavo pro langelį iškištu kumščiu su apnuogintu didžiuoju pirštu. Jis rodė tiesiai į dangų. Arba į akį, kaip sako zekai.

4.

Begemotas vairavo sulenkęs alkūnes ir prispaudęs krūtinę prie vairo it prie ambrazūros. Mes pravažiavom pro surūdijusius vilkikus, kranais aplipusias baržas ir neskęstančias vos gyvo metalo laužo krūsnis, kurių girgždantis alsavimas nepajėgė nustelbti žuvėdrų klyksmo. Metalo chaose išnirusi tvarkingos krantinės atkarpa teikė vilties. Vyras su švariu kombinezonu krapštėsi prie grakštaus katerio su povandeniniais sparnais. „Ar imate lietuvius?" – paklausiau meistro. „Jokio skirtumo", – atsakė jis. Už dešimt dolerių per dvi valandas vakarop pasieksiu Elbliongą. Dar po pusantros – autobusu arba traukiniu – Gdanską. Prisiminęs, jog keliauju nuo šeštos ryto, ėmiau garsiai juoktis. „Tu mane privertei laukti, – prisistatė Begemotas. – Už ištikimybę mokama." Daviau jam dvidešimt tūkstančių.

II

1.

Žvilgsnis čia nuolatos papuola į pamišusio geometro paspęstus spąstus. Pastatų kolonos kareivišku žvilgsniu žygiuoja nesibaigiančiomis

prospektų tiesėmis, o visi mėginimai erdvę pagyvinti baigiasi tragiškai: pačiame miesto centre riogso daugiaaukštis gelžbetoninis kubas, kuriame turėjo įsikurti Srities valdyba. Dangoraižio langai seniai įstiklinti, bet jokia valdyba čia niekados neįsikurs, nes dar vienai „amžiaus statybai" tiesiog nebeužtenka paties amžiaus. O štai išgarsintosios Karaliaučiaus katedros griaučiai: restauruojama chaotiškai, be plano, pradedant, žinoma, vitražais, o ne perdengimais. Mūrijama irgi kaip papuola. Standartinis sovietinės architektūros beformiškumas Kaliningrade yra įgavęs neįtikėtinų pavidalų. Tiesa, tuoj po karo miestą bandyta pagražinti imperinės skulptūros grupėmis, kurias sėkmingai nulipdė draugai J. Mikėnas, B. Pundzius, P. Vaivada ir Co. Tik Lenino lietuvaičiams nepatikėjo. Jį pagimdė gruzinas. Stalino stovylas irgi gerai jaustųsi Priegliaus žiotyse atsivėrusiuose tyruose. Reiktų vadą nedelsiant grąžinti į miestą-stepę. Jo valios projektui čia paklustų daugelis apsigimusių klajoklių. Ne Hanzos, o hunų dvasia tvyro šitame mieste. Vargšas Kant, ant kurio kapo dar taip neseniai dėdavo gėles komjaunuoliškų vestuvių vilkstinės, šventai įsitikinusios, kad pagerbia nežinomą kareivį!

2.

Mano velionis bičiulis C., projektavęs Rusijai teatrus, sykį štai ką kalbėjo: „Išvykę į tolimas komandiruotes už Uralo mes gerai žinojome, kur ieškoti tikrų gražuolių. Vos tik apsigyvenę viešbutyje tiesiu taikymu šaudavom į Centrinį miesto univermagą. Ten, vyriškų drabužių (ypač kelnių!) skyriuje, ir stovėdavo jos – rusų amazonės. Po kelių prisimatavimų jos būdavo mūsų. Tu pameni, kiek tada kainavo konjakas?" Prisiminiau Piterio architektą stovėdamas Prekybos centre Maskvos prospekto prieigose ir žvelgdamas į kitoje gatvės pusėje išsidriekusią Kaliningrado dailės galeriją. Vienintelis mano „kontaktas" šitame mieste dirbo ten. Deja, jos skyrius buvo tuščias. Ant sienos vietoj privalomos Rafaelio madonos kabojo iškirpta Kevino Costnerio fotografija. Sugalvojau pirmą frazę: „Atleisk, Katia, aš ne Kevin Costner, bet..." Apvaikščiojau ekspozicijų sales – milžiniškas, blogai apšviestas, tinkamas nebent svaigioms instaliacijoms. Įsivaizduokite natūralaus dydžio futbolo aikštę su baltais vartais. Ir žuvėdrų iškamšas tikroje žolėje. Daug iškamšų. Pro gausių galerijos kabinetų duris matyti žybsintys kompiuterių ekranai, garuojanti arbata, sumuštiniai su kepenine dešra, dildės nagams, pagaliau – plonų permatomų pirštų miškas. Čia dirbo 200 žmonių, iš kurių 70 (!) turėjo mokslinio darbuotojo vardą. Galėjau kirsti lažybų, kad visi moksliniai darbuotojai buvo darbuotojos. Tarp jų ir mano „kontaktas",

širdimi ir protu atsidavęs gintaro dirbinių propagandai Vakarų valstybėse. „Atvažiuokit į Klaipėdą", – pasiūliau jai išvažiuodamas. „Negaliu, – atsiduso „kontaktas", – aš priregistruota Tolimuosiuose Rytuose." Kamčiatkos Žuvėdra niekieno žemėje. Kitos galerijos moterys kalbėjo vienu balsu: „Bet juk į Vilnių ar Kauną kaip kadaise nebenuvyksime, į jūsų muziejus! Parodas! Juk su mumis ten dabar niekas nebesiskaitys!" Viena netgi paminėjo kariūnus su automatais, kurie esą prisistatą prie Rusijos piliečių Vilniaus geležinkelio stotyje. Ramindamas mokslines darbuotojas, gyriau tikrai puikios grafikos lakštus iš tradicinių bienalių palikimo, kurį jos su malonumu parodytų ir mums. „Vokiečiai nuolat kaulija", – sakė su pasididžiavimu. Lankytojų galerijoje nebuvo matyti. Ilgiausiai išbuvau Uralo juvelyrų parodoje. Ji iš tikrųjų buvo puiki, verta tavo pirštų ir kaklo, mano vienintele. Salės prižiūrėtoja man padovanojo jau pasportuotą Kanto atvaizdą, kuriam trūko tik rėmelių. Immanuel šitoje graviūroje buvo panašus į Innokentiją Smoktunovskį. Gimimo ir mirties datos sakė, kad grynojo proto kritikas išgyveno ilgiau negu du mano artimiausieji bičiuliai kartu paėmus. Rytų Prūsija kažkada buvo už imperijos ribų. Deja, negalėjo pasilikti istorijos nuošalėje. Kanto žuvėdra galėtų būti mano instaliacijos vartininkė. Kaip sakydavo jau minėtas architektas C., trijų gražuolių žmonų vyras: „Gyvenime ji buvo susipažinusi tik su Kanto filosofija". Tas C. posakis sukeldavo nežaboto juoko audrą. C. irgi turės savo žuvėdrą akinančiai žalioje futbolo aikštės vejoje po stogu. Ten turėtų tilpti visi mano draugai. Veja pamažėl nudžius, o žuvėdrų iškamšos stovės kaip stovėjusios.

3.

Stovėjau lauko terasoje ir žiūrėjau į prieštvaninius tramvajus. Šitame mieste jie atrodė aiškiai iš kitos operos. Ten žiūrovai pasideda ant kelių iš namų atsineštas partitūras ir, veidu į salę pasisukusio dirigento prilaikomi, dainuoja sudėtingiausius chorus. Čia gi ant afišų stulpo bluko Maskvos operetės artistų pavardės. Operetė man kažkodėl visada siejosi su šventiniais koncertais senelių namuose. Šalia veikė užkandinė, kurios interjeras nepakito nuo Chruščiovo laikų: palei sienas stovėjo ant vamzdžių iškeltos ir purvina cerata aptrauktos tumbos, vidury – staliukai liliputams. Durys į virtuvę niekados neužsidarydavo, tad galėjai ne tik grožėtis interjeru, bet ir uostyti seniai užmirštus kvapus. Jie irgi buvo sudėtinė Didžiojo plano dalis. Paėmiau alaus ir sumuštinį su silke. Sumuštiniai buvo patiekiami blėkiniuose ledų indeliuose. Po štuką viename. Desertui buvau nusipirkęs *Literaturnaja gazeta* – laimė, be Tatjanos Jasinskajos.

Keldamas akis į puslapio viršų, išgirdau bufetininkės riksmą: „Išeik iš čia, baidykle! Juk sakiau, kad nekeltum čia kojos!" Tolimame kampe prie sienos sėdėjo pasišiaušusi mergina su neatplėšta vokiškų saldainių dėžute ir tušinuku. Į salę nukreiptas tušinukas buvo jos vienintelis ginklas. Ji neištarė nė žodžio ir nepajudėjo iš vietos, nors bufetininkės ir indų nurinkėjos duetas darėsi vis grėsmingesnis. Mūsų žvilgsniai susidūrė ilgam – aš buvau vienintelis, į kurį mergina nudryžusiais džinsais ir grubiai nunertu džemperiu teikėsi pažiūrėti. Jos baltame it japonų aktorės veide nebuvo matyti jokių pamišimo atšvaitų. Ji buvo sfinksas. Ir jos tylėjimas varė Kaliningradą iš proto. Toji peroksidinė klošarė buvo nebyli šito miesto sąžinė. Ji žinojo, kad joks rišlus dialogas čia neįmanomas. Net uždaryta į beprotnamį ji neprarastų savo pajautų tiesos. Ji matė kiaurai. Aš atlaikiau jos žvilgsnį. Aš jį išsaugojau. Dėl jo vertėjo šešias valandas laukti greitaeigio „Polesie-12" į Elbliongą. Aš netgi pamiršau, kad vykstu į Gdanską.

4.

Mes plaukėme blizgančiomis Aistmarėmis, o jų nerija dešinėje buvo verta Tarkovskio filmo. Suspaustas miškingos kranto juostos iš vienos pusės ir įstabių smėlingų salelių iš kitos, aš trumpam pamiršau dienos negandas ir atsidaviau trūkčiojančiam laivo slydimui vakarinės saulės gaisuose. Pamiršau Begemotą ir jo antrininką, antrąsyk atgabenusį mane prieplaukon „Moskvičiumi" be langų. Pamiršau net muitininką, įsakmiai reikalavusį parodyti valiutą, narkotikus ir ginklus. Net linksmų plaučių pasienietį, pastebėjusį mano paso antspaude nuleistą arklio uodegą ir pagrasinusį perduoti mane specialiosioms Baltarusijos tarnyboms. „Lukašenko tau parodytų, iš kur kojos dygsta", – sakė jo akys. Aš plaukiau laisvėn. Šeštą ryto patraukęs Herkaus Manto gatve Klaipėdoje po aštuoniolikos valandų sėdėjau senojoje Gdansko rotušėje. Langas į Europą vakarų kryptimi buvo prakirstas.

Susitikimo vietos pakeisti negalima

1.

Pasakyta: į nusikaltimo vietą sugrįžtama visada, į meilės – beveik niekad. Paklauskime: o meilė ar gali būti nusikaltimas? Meilė žmogui – gali, meilė, tarkime, miestui – tikrai ne. Mes kalbėsime apie miestą. Ne apie kurortą. Ir dar tokį, kurio neprisimatuosi kaip drabužio, neužsitempsi ant šąlančių kojų kaip antklodės. Apie smingantį, kaip rašė poetas, „adatom į veidą". Į atmintį. Aš mėgstu grįžti. Tarsi teigdamas, kad viskas mano gyvenime prasideda ne nuo pirmo, o nuo antro žingsnio. Žvilgsnio. Bokalo. Meilė iš antro žvilgsnio – tai apie žmones. Su miestu visados suartėju ekstaziškiau, pirmojo sąlyčio euforijai suteikdamas neribotas teises. Žinoma, nelygu kaip įvažiuosi, kokiu metų ar paros laiku, kas sėdės už vairo, kas atvers slapčiausias kertes. Kartais užtenka nekalto „nueik ten ir ten", o kartais, žiūrėk, ir subtiliausias gidas nepadeda: tavęs neįsileidžia sienos, veja laiptai, atsižegnoja balkonai, susiglaudžia kolonos, tau praeinant užsimerkia portretai, o teatro uždanga taip ir nepakyla. Kas belieka? Pasinaudoti vieno švelnaus pabaisos patarimu ir nubausti miestą užsivėrėlį. Pabelsti sidabro plaktuku jam į sieną. Skubiai susikrauti daiktus ir išvažiuoti. Tarsi tavęs čia niekados ir nebuvo. Išeiti neatsigręžiant aukštai iškelta galva. Gaidiškai išpūsta krūtine – taip vaikšto prancūzai. Arba tas trijų dalių eilute kostiumuotas škotas Edinburge, be skėčio ramiai pėdinantis per balas lietui pliaupiant. O, Škotijos liūtys! Lygus neišmušamo iš pusiausvyros žmogaus žingsnis yra pats tiksliausias matas pasaulyje. Nors niekad neprošal paklausti žingsnių barstytojo arba sėjėjo, ar jis dar prisimena, kada iškeliavęs ir kur traukia. Turistas puls aiškintis. Piligrimas ištars vieną vienintelį žodį. Keliautojas stipriau sukąs dantis.

2.

Jau niekada nebesugrįšiu, tarkime, į Tbilisį – vieną gyviausių ir savičiausių Sovietijos miestų, kurį prieš septynetą metų išvaikščiojau drauge su Vaidotu Dauniu. Amžinai jauni lietuvių literatai buvo nuvykę mačui revanšui, tad plunksnos broliai ir seserys Gruzijoje nėrėsi iš kailio ir stovėjo prieš mus ant ausų. Mūsų vizitas sutapo su Nodaro Dumbadzės dienomis, į kurias buvo sukviesti bent kiek gruzinų literatūrai nusipelnę asmenys iš viso pasaulio. O, tie vietiniai užstalės genijai, tostų odėse apdainuojantys pirmo sutiktojo ir jo giminės

nebūtas dorybes (vėliau ir aš išmokau sakyti tostus bulvei, svogūnui ir petražolei, apipindamas juos tokiom žodžių arabeskom, kad vietiniai tik kraipydavo galvas nepermanydami, ar šneku rimtai, ar traukiu juos per dantį)! O, tie paragastronomai, okupuojantys tave per skrandį, intoksikuojantys tavo širdį, smegenis ir kasą! O, tie urmu į stalą paduodami patiekalai, tos viena ant kitos kraunamos pilnos lėkštės – nelyginant *Didžiojo rijimo* ar *Virėjo, vagies, jo žmonos ir jos meilužio* filmavimui rengiamos studijos! Ir drauge totalinis atsainumas maisto klomboms, kurias šventvagiškai ištrypia tingių rajūnų dantys, gražiausius žiedus nuskina landūs pirštai, atsisveikinimui išraunantys ir stiebus su šaknimis. Esu sutikęs žmonių, kurie pakeldami pabučiuodavo nukritusią duoną ir knygą. Ten, Tbilisyje, valgiai byrėjo tarsi iš gausybės rago, ir jų ragavimas man kažkodėl atrodė maisto išniekinimas, o ne gyvenimo pilnatvės pagarbinimas. Pokyliams baigiantis aš ilgai stebėdavau dūsaujančias moteriškes, supilančias tuos vos paliestus patiekalus į didžiulius išėdų dubenis ir aliuminio katilus. Dar negimė kiaulė, verta tokios laimės. Mane pritrenkė gruzinų ištobulintas Svečio pavergimo teatras: pavergti atvykėlį bet kuria kaina, o dar geriau – iš anksto tiksliai įkainojus, socialinės svarbos nomenklatūroje išsirinkti patį pačiausią (dažniausiai – maskvėną), apie kurį sušokamas ugningas pilvo šokis su kardais (t.y. su peiliais ir šakutėmis). Ir iš tiesų kiekvienoje kilmingoje Tbilisio šeimoje vakarais galėdavai išvysti garbų rusą – būtinai kokios žvaigždės (akademiko, poeto, virtuozo) atžalą, apsuptą kumpanosių šeimininkų dukrų, vietoj šaltinio vandens nuprausty brangiais prancūziškais kvepalais. Centrinis prospektas, koncertų salė, muziejus ir vyriausybės rūmai – viskas šitame mieste turėjo prilygti Imperijos kumščiui – sostinei, o dar geriau – pralenkti ją, pergalėti, jei ne masteliu, tai bent darbų kokybe (apie valgį ir vynus nekalbame), akmens prigludimu, sienos baltumu, parketo slidumu ir sietynų prabanga. Aš gerai prisimenu iškilmes jau minėto tarybinio klasiko garbei Tbilisio filharmonijoje, nepakeliamus aitrių kvepalų debesis ir briliantų šnaresį, tonas tušo ir atlaso rietimus, blokštus storiems matronų rietams pridengti. Aš prisimenu, kaip kūnsargių apsuptas į salę įžengė dar galingas Pirmasis sekretorius, kuris po metų Kremliuje tirtėdamas iš baimės vapėjo nerišliais sakiniais, nes ir jo tigriškai tuštybei sovietų desantininkas kirto kastuvėliu. Tai bus tik po metų, o dabar jis skleidė jėgą ir tingią graciją, klapčiukai trepsėjo aplinkui ir gražiausios iš gražiausiųjų siuntė šypsenas, pagarbiai suglaudusios uodegas ir vėduokles. Kaip tiksliai reikėjo apskaičiuoti patį silpniausią sąnarį – beginklės moteris aikštėje auštant – ir smogti taip, jog kunigaikščių palikuonys

imtų inkšti it nepavojingi kojotai ir, užuot susitelkę nepriklausomybėn skriejančios strėlės akivaizdoje, kibtų vieni kitiems į gerkles su iki šiol negyjančiom tą balandžio naktį įkirstom stigmom kailyje ir atminty. Smūgis moterims paralyžiavo vyrus.

3.

... aš prisiminiau vargšą eiliakalį inžinierių, kuris atvažiavo pas mus į viešbutį su žalio naminio vyno trilitriniais, o paskui vežė mane su Vaidotu svaigiu serpantinu ant aukščiausios Tbilisio kalvos. Ir kaip pačioje Mtacmindos viršūnėje iš krūmų išlindusi mentūra sustabdė entuziastingąjį erelį, vairavusį, be abejo, svetimą automobilį, ir kaip jis nuolankiai suplojo stambiais, kaip akyse išgaravo jo entuziazmas, nors dar prieš valandą jis gyrė vietinių tarpusavio supratimą ir visa apimantį pagalbos voratinklį. Mes su Vaidotu tada į nieką nekreipėm dėmesio. Gėrėm čačą ir žvelgėm į šviesų girliandas po kojom dieviškų kvapų sklidinoje naktyje. Rodės, laisvė tuoj išlįs iš už kalnų, ir jokie atstumai bus nebaisūs ką tik atsivėrusios draugystės akivaizdoje. Tą naktį ant Mtacmindos kalvos aš spėjau pasakyti Dauniui: „Dėl Dievo meilės, tik nenusileisk niekados į slėnį, išlik visados pakilęs bent per pėdą, būk ašara, o ne ašaka mūsų gerklėse!" O jis tik juokėsi savo nedrąsiu juoku sakydamas, kad ašaros šiąnakt ir visados bus interpretuojamos vienareikšmiškai – kaip išverkta čača, todėl būtina nusileisti žemyn, sugrįžti pas draugus, kurie geria ir mėto tuščius butelius pro langus, o ryte pašiurpusiai Maskvos „Vzgliad" filmavimo grupei viešbučio administratorė maloniai paaiškina: „Tai mūsų draugai iš Lietuvos linksminasi!" „Kaip žemės drebėjimas, kaip mamutų būrys, kaip tankai!" – skundžiasi man nemigos įšaldyta maskvietė. O, kaip nedaug vandens ir vyno nutekės, ir mes apsikeisime su ja vaidmenimis! Ir neatsikeisime ligi šiol.

Suprasti Bosniją

1.

Paskutinis vasaros pasispardymas: sušvytėti visomis varsomis prieš apsinuoginant, prieš nužengiant į tikrųjų pavidalų karaliją. Rudens akustika ir rudens grafika tuoj įsiviešpataus nuščiuvusių plynių ir miškų amfiteatruose. Žąsys jau repetuoja išskridimo figūras ieškodamos pastovių vietų virš mūsų galvų besiformuojančiose vilkstinėse. Ryto migla atrodo it visatos vata, į kurią įvynioti šv. Romualdo ir šv. Benedikto stovylai, iškilę abipus Vygrių vienuolyno vidinio kiemo vartų. Ramybė, kurios nefiksuoja jokia technika, išskyrus juslinę. Apmirti ankstų rytą besikeičiant metų laikams tame kieme, nealsuojant ir nieko negalvojant. Vien tik BŪTI. Pasijusti išlipusiam iš erdvėlaikio tarsi iš erdvėlaivio. Leisti akimirkai įveikti tave, pergalėti, pereiti kiaurai. Prisiminti dieviškojo Czesławo žodžius: *„Kempinė, kuri kenčia, nes negali susiurbti vandens, upė, kuri kenčia, nes medžių ir debesų atspindžiai nėra medžiai ir debesys“*. Poetas, prislėgtas esybės naštos, atsitiktinio moters veido akivaizdoje. Neišlaikęs akistatos. Veido, pritrenkusio savo grožiu. Aš žvelgiu ne į moters veidą, o į akmenines vienuolių nugaras. Eremuose miega ne asketai, o buvę Sarajevo gyventojai. Išsibarstę po pasaulį, dabar trumpam sukviesti Paribio menų, kultūrų ir tautų centro „Pogranicze“ į dar vieną išvažiuojamąją sesiją. Jos tema pasirinktas Sarajevo burmistro Tariko Kupusovičiaus palinkėjimas, ištartas šių metų sausį 1000-osios blokados dienos proga: „Prašome supratimo...“ Lietuvos šitie žodžiai nepasiekė. Nė vienam iš mūsų nešovė į galvą įsūnyti bosnio. Ak, visai pamiršau, jog nėra tokios tautybės. Yra Bosnijos stačiatikiai, Bosnijos katalikai ir Bosnijos musulmonai, nors karas, kuris ten vyksta, nėra religinis. Tad kodėl ne Bosnijos musulmoniuką, o vis dėlto čečėną, mielieji ponai? Arba: kodėl ne čečėną IR bosnį? „Svetimo skausmo nebūna“ – pamenat užkeikimą iš anekdotų apie čiukčius laikų? Bet verčiau sugrįžkime į Baltąją Seinų sinagogą. Kiaurą naktį vietos licėjaus mokiniai laukia mergaičių choro iš Zenicos, stovinčios už 60 km į šiaurę nuo Sarajevo. Autobusas seniai turėjo atvažiuoti. Nejaugi ir jis išnyko visatos vatoje?

2.

Ekrane išstypęs, vos per dvidešimtmečio slenkstį persiritęs vaikis su kariška miline ir batais be raištelių. Tokie arba tampa krepšininkais,

arba eina šuniui šėko pjauti. Buvęs serbų milicininkas iš Sarajevo Borislav Herak jau senokai sušaudytas už nusikaltimus žmonijai. Už genocidą. Šiandien jis gyvas tik ekrane, tik pusvalandį, per kurį Sarajevo karo kalėjime priešais kamerą atsakinėja į vaikiškus žurnalistų klausimus. Tai interviu po mirties. Prakaulus, tarsi numarintom emocijom Išstypėlis buvo eilinis „etninio valymo" didmeistris. Į klausimą, kur ir kaip išmokęs žudyti, atsako paprastai: „Ant paršų". Karinėje stovykloje vadas visiems išdalijęs peilukus. Gerklės pjovimo pratybos vykdavusios su paršeliais. Vadas štai taip (parodo. – *RoRa*) prispausdavęs kelėnu paršėką, štai taip atlenkdavęs jam galvą ir štai šitaip va tai šitaip perrėždavęs peiluku. (Niekada negalvojau, kad kiaulė turi kaklą. Pasirodo – turi. Dabar žinosiu.) Paskum, įsiminę vado judesius, paršus skersdavę ir būsimieji kovotojai už Didžiąją Serbiją. O netrukus perėję ir prie žmonių kaklų. Svarbu teisingai atlošti galvą. Na ir gerai išgaląsti peiluką. „Ką žudei?" – klausia reporteris. „Viską", – atsako Išstypėlis. „Kas buvo tie vaikai, kuriuos nužudei? Kaip prievartaudavai? Kiek išprievartautų moterų nužudei? Ar naktimis patį kamuoja košmarai?" „Kai atvykdavom į atskirtųjų stovyklas, viršininkai sakydavo: ėst nėra ko, keliai pažliugę, šakės, sunkvežimis su provizija nepravažiuos, galit patvarkyt kurią norit, o paskum patys nuspręst jos likimą, boba iš ratų – ratams lengviau..." „Ar ji buvo graži?" – klausia žurnalistas. „Je, tokia juodukė, aš paėmiau ją už riešo ir išsivedžiau į gretimą kambarį, ten ji biškį paverkė, bet aš užplojau jai per snapą ir liepiau nekriokt, tada nurengiau ir pats nusirengiau, tik automatas liko kabot ant kaklo, tai jis biškį trukdė, kai paguldžiau ją ant žemės, vis atsitrenkdavo ir atsitrenkdavo..." Išstypėlis atsiklaupia ant kalėjimo grindų ir pakartoja „aktą". „Paskum dar ją patvarkė toks ir toks, tada nuvežėm prie skardžio, ir aš iššoviau jai į galvą iš arti ir nustūmiau žemyn..." Ir taip vienuolika kartų iš šešiolikos. Penkios liko gyvos. Neatmetu galimybės, kad kai kurios iš jų turėjo pagimdyti Išstypėlio vaikus. Po dvidešimties metų galbūt pamatysime juos Kauno sporto halėje. Filmas vadinasi *Pabaisos išpažintis*. „Ne, – sako jis, – niekad neturėjau tokių šmutkių, visokių cackų, motociklo ir automobilio kaip kiti, jaučiaus kažkaip aute, bet nepavydėjau per daug..." Karas jam suteikė netikėtą progą tapti baudžiančiu Dievu. „Juodai apsivilkę kariai su tamsiais akiniais plonais metaliniais rėmeliais man visados patikdavo, ypač tie akiniai..." Vadas jam suteikė teisę spręsti gyvybės ir mirties klausimus. Nešioti akinius. Miegoti su automatu prie šono. Tamsiaplaukis ilganosis slunkius, kuris liaudies teatre daugių daugiausia galėtų tikėtis Vingių Jono partijos, Bosnijos karo teatre atliko kelis Holivudo ir Brodvėjaus

vaidmenis išsyk. „Kartais prabundu visas šlapias vidury sapno, vidury žudymo ir nebegaliu daugiau užmigti... Tokie kaip aš išvis neturėtų gimti..." O štai ir paguodos titrai: „Karo tribunolo sprendimu Borislav Herak etc." Ką galvoja šalia sėdintis mano naujasis pažįstamas iš Belgrado? Jis gali papasakoti apie baimę serbų genuose, įvarytą ustašių valstybės. Jis gali parodyti pusės amžiaus senumo nuotraukas, kuriose Antes Paveliciaus juodmarškiniai smogikai laiko už plaukų nupjautas serbų galvas. Jis gali pasakyti, jog yra situacijų, kurių neįmanoma supaprastinti. Todėl aš tyliu, užuot klausęs: „But why, Mileta, but why?" O štai ir apsnigtos Belgrado gatvės, nesibaigiančios eilės prie Graikijos atstovybės (nors savaitei ištrūkti iš pradvisusios kasdienybės!), štai džinsuota TV lapė, klausianti, argi tai gyvenimas, jeigu jau antri metai negali išgerti savo mėgstamos rūšies džino ir nusipirkti Kleino suknelės?

3.

Mano senas bičiulis, Liublianoje gyvenantis Sarajevo poetas ir vertėjas Josip Osti trumpam eilėraščiui sukūrė ilgą pavadinimą: *„Jeigu netgi jau niekada nebebus Sarajevo, tai ir taip jis bus tas, kas buvo"*. Toliau šešios sausos kaip rudens lapai eilutės: *„sukultas ąsotis / jau niekados / nebebus tuo kuo buvo / tačiau ąsotis / kurį prisimenam / niekados nedūžta"*.

4.

Iš Europos miglos išsivyniojęs dviaukštis autobusas išbėrė šimtą Bosnijos ir Hercegovinos mergaičių prie Baltosios Seinų sinagogos laiptelių. Ak, Balkanų mergaitės, gimstančios su cigarete dantyse! Juodaplaukės staigios paukštės stipriais vyriškais balsais, kurių niekados neišdrįs pakelti prieš tikruosius savo krašto vyrus – jugus. Kiekvienos choristės šeima šitam kare subėrė po kapą miesto skvere arba vaikų žaidimų aikštelėje – tėvui, broliui, dėdei arba mokytojui. Kol vyrai aiškinasi santykius, jos dainuoja. Kalbos apie karą joms nepakeliamos – jos nori džiaugtis gyvenimu, kurio kaina ten kitokia negu čia. Čia – t. y. angų į Europą prieigose. Ten – kur kelionė į turgų gali būti paskutinė kanonadų pasveikintame gyvenimo prieaušryje. Jų paauglystė sutapo su karu, kuriame moterų prievartavimas ir tyčinis apsėklinimas priešo gyvojais yra tapęs Balkanų karo firmos ženklu, smurto MTV klipu. Jos įžengė į šį pasaulį be nekaltybės diržo, apnuogintais smilkiniais. Smilkinys yra ta vieta, kurią atranda snaiperio optinis taikiklis. Smilkinys yra snaiperio nuskinamas rūtų darželis. Jas tuoj išsivedžios po šeimas Seinų licėjistai, jie kartu rūkys,

klausysis repo ir popso, atsargiai apuostinės ir dar atsargiau lies vieni kitus. „Karas ir seksas glaudžiai susipynę, – puikioje esė „Tarp mūsų, vaikinų" rašo kroatų prozininkė Dubravka Ugrešić. – Tradicinę pornografinę karo retoriką patvirtina ginklų vardai (dažniausiai moteriški), karo nuotraukos (kovotojas su atkištu automatu, pabūklo vamzdį apsikabinęs karys), karo subkultūra (komiksai, „literatūra", anekdotai, humoras). Karo propaganda gerokai dažniau vaizduoja karą kaip patrauklų, jaudinantį vyrišką nuotykį negu kaip šventą, asketišką kovą už tėvynę." „Karas – tai šaudymas, dulkinimas ir žudymas!" – turi sušukti atostogų iš fronto parėjęs Išstypėlis. „Už tai ir įkalsim!" – turi jam atsakyti bičeliai. O trauktinės ten išties puikios.

5.

Visos su vyšninėm suknelėm ir tokios pat spalvos lūpom, aidint Jeano Michelio Jarre'o įtampą auginantiems garsams iš juodo sintezatoriaus, jos išsirikiuoja Seinų bazilikos šventoriuje pilnos Paribio bažnyčios ir Antano Baranausko vėlės jaudinti. Aistringos bosnių ir makedoniečių liaudies dainos pramaišiui su ištraukom iš Brodvėjaus miuziklų. Yra ir solistė sietynams drebinti, yra ir daugiasluoksnė įtampa, kai širdis nebegali galvoti, o negalvojanti širdis ir pridaro daugiausia eibių. Aš stoviu chorui už nugaros. Matau, kaip dvi choristės iš paskutinės eilės dainuodamos susirakina rankomis. Ta spontaniška glamonė (tarp jų stovi nepaliesta draugė) po drebančiais bazilikos skliautais yra tokia erotiška, kad jaunam kunigui šią akimirką būtų pavojinga stovėti per arti brangaus vitražo. Šalia manęs sėdi politologas iš Sarajevo, jau keleri metai dėstantis Londone. Aš nedrįstu gilintis, kodėl Bosnijos karo teatras paliktas vadinamiesiems paprastiems žmonėms, kodėl gausybė intelektualų ir menininkų, šliūkštelėję į laužą žibalo, atsisakė jame dalyvauti. Ak tas žodžių dėliotojų ir perstatinėtojų nenoras mirti už gražius žodžius! (Nors filmas turėtų vadintis „Ne visi nenorėjo mirti".) Aš matau jus bėgančius per Europą su savo eilėraščiais ir disertacijom, matau apatiškos Skandinavijos universitetuose ir Londono aludėse – elegantiškus apšepėlius laukinių triušių akim, matau jūsų išbalusias kumpanoses gražuoles, nesaugiose juodukų viešpatijose perkančias pigias daržoves, matau jūsų angeliškus velniūkščius, besivaikančius laumžirgius parkų vejose! Pralaimėję tėvynę jūs priversti tą pralaimėjimą laikyti savuoju alibi sąžinės priekaištus imituojančioje Europoje. Aš bandau įsivaizduoti save to perdėm romiu ir išlaikytu džentelmenu virtusio protuolio vietoje. Štai stovėčiau po kitaip pasibaigusios Sausio 13-osios kur nors Italijos pakrašty, drėgnoje viduramžių bažnytėlėje

su grapos buteliu kišenėje, o šventoriuje giedotų „Liepaitės" iš apsiaustos sostinės – ką diktuotų suspardytu vaikišku sviediniu virtusi širdis? Žinau tik viena – „Liepaitės" bažnyčioje tikrai išsiverstų be sintezatoriaus. O galbūt ir jos pabaigai užtrauktų chorui pritaikytą „Lietus Lietuvoj". Galbūt. O paskui iškeltų šilkinę trispalvę kaip ką tik savo vėliavą išvyniojusios Zenicos mergaitės. Politologo veide nesuvirpa nė vienas raumuo. Jis pasigręžia į mane ir sako: „Ar jų dainavimas neprimena tamstai Enyos?" Kiekvieną tekstą intelektualas turi atrakinti kito teksto raktu. Seinų paaugliai jau neša rožes bosnėms. Kas išliks spuoguotojo atminty – žydinčių mergaičių balsai bažnyčioje ar aštrios krūties švytėjimas sutemose, medinių namų kamarėlėse? Namų, beveik tokių pat kaip Lietuvoje. Ten, už sienos.

6.

Kitą dieną mergaitės gieda Vygrių vienuolyno bažnyčioje. Sintezatorius vėl su jomis. Solistė dainuoja į mikrofoną. Tadeusz Mazowiecki sėdi pirmoje eilėje – jis ką tik ilgai ir nedviprasmiški aiškino, kodėl buvo priverstas atsistatydinti iš JTO derybininkų posto. Dar vieno padorumą mėginančio išsaugoti politiko pralaimėjimas. Žmonės su tokiais veidais šiandien nutyla pakeltų rankų karalystėje. Lenkų ekspremjeras buvo vienas iš pirmųjų tarptautinių stebėtojų, įžengusių į postmodernistinį Osvencimą be dujų kamerų – atskirtųjų musulmonų ir kroatų stovyklas. „Jų parašai, – jis kalba apie Karadžičių ir Mladičių, – visuose susitarimų dokumentuose. Kodėl pasaulis leido jiems taip ciniškai blefuoti?" Iš tiesų – kodėl? Po koncerto mes stovime bare, vienišas ir pavargęs Mazowiecki žvilgsniu palydi galbūt gražiausią Lenkijos poetę, ilgais plonais pirštais jis barbena į medinio krėslo atkaltę, o tuo metu barzdotas mergaičių choro dirigentas švenčia savo gimtadienį ir geria šampaną iš kakliuko. „Atleisk, – kreipiasi į jį mažas žilas lenkų storulis, – kodėl jūs sukeitėt giesmių dalis, kodėl tuo nežmonišku garsu pažeidėt sakralinę erdvę, juk tai religinė muzika, a?" „Aš visų pirma esu menininkas, – atsako muzikos atleistas nuo karo prievolės demoniškasis dirigentas, – ir man, tiesą sakant, nusispjaut į religiją!"

7.

Mes stovime naktį su žiluoju storuliu vienuolyno kieme ir ką tik girdėtą koncertą pavadiname bažnytinės erdvės „etniniu valymu". „O kur toks lieknas ir dvasingas tavo bičiulis?" – klausia storulis. „Nuskriejo oro balionu", – atsakau jam. „Laimingas – girdi angelų chorus."

8.

Ko šitam pasaulyje daugiau: žodžių ar kulkų? Svarstyklės aiškiai pasvirusios kulkų pusėn, tačiau prieš iššaunant šūvis pirma nuaidi įsakinėtojo galvoje. Kiekvienas šūvis yra ištariamas. Mintyse, o paskui balsu. Nė karto neiššovęs vyras neperžengė iniciacijos slenksčio. André Malraux romane *Žmogaus dalia* nė sykio nenužudęs vyras vadinamas „celka". Veltui ieškotute šito žodžio lietuvių žodynuose. Ne „celka", o skaistuolis, pataisys kalbininkas. Karas yra pagreitintas būdas prarasti skaistybę dėl tikro vyro regalijų. Vyriškumo akselbantais pasipuošiama ne už gražias akis. Už smurtą. Agresiją. Visais įmanomais ir neįmanomais pavidalais. Apie iniciacijos apeigų konvejerį galvojau kišeniniam Suvalkų kino teatre, ekrane stebėdamas masinį serbų krikštą Kosovo mūšio lauke (čia, pasak naujausių rimtaveidžių versijų, prieš šešis šimtus metų serbai nusprendė pralaimėti turkams patekimo dangun sąskaita – taip vienas baisiausių tautos pralaimėjimų virto šventa pergale): batiuškos per dieną pakrikštijo 50 000 kūdikių, vaikų ir vyresnio amžiaus nekrikštų. Komunistinė serbų nomenklatūra dabartinį savo nacionalizmą siekia sukergti su stačiatikybės dvasia. Dar lieka tiek ir tiek šimtų tūkstančių nekrikštų, bet „procesas jau pajudėjo". Nuo kokių aukštumų krikšto teatrą stebi angelai? O kas galėtų paneigti, kad belyčiai žinianešiai apskritai neišdrįso suskristi? Argi nėra žemėje vietų, kurių Dievo šaukliai nelanko? Ar kas nors yra girdėjęs apie bombonešio ir angelo susidūrimą? Jie stovi Sarajevo griuvėsiuose ir žiūri pro kameros lęšį mums atgal į neplautas akis: dar gyvi didžiaakiai vaikai. Louiso Jameso sumanymas paprastas ir tikras: tie patys vaikai jau angelų pavidalais išryškėja jo plakatų odoje, džiūvančioje ant sugriautų namų sienų. Tie namų griaučiai kartais primena Vilniaus Užupio griuvėsius. „Angelai ant sienų". Originalas ir jo angelas. Ir nutrūkstančios stygos virpuliu nukratanti SCH – Sarajevo BIX'ų – muzika.

9.

Bosnijos serbų respublikos karo tarybos posėdis. Fiktyvios valstybėlės reali žudymo mašina. Du civiliai tarp uniformuotųjų – žilagalvis prezidentas su duobute smakre ir jo pati. Abu – psichiatrai (toks Sarajevo Vasaros gatvės mini generalitetas). Tiesa, jis dar poetas ir guslininkas (liet. kanklininkas). Prezidentienė rūko. Aukso žiedai dūmų žieduose. Ant stalo vietoj staltiesės – Bosnijos žemėlapis. Vienas „etninio valymo" įkvėpėjų, storasprandį imtynininką primenantis Bosnijos serbų karo pajėgų vadas generolas Ratko Mladič riebiu flomasteriu atsiriekia gabalą svetimos teritorijos. „Vis dėlto tai ne visai

mūsų", – bando paprieštarauti prezidentas. „Mūsų", – nukerta vadas (jo duktė ką tik pagerbė tėvo „ekologines" iniciatyvas savižudybe). „Ir tie lėktuvai, – tęsia prezidentas, – tiek triukšmo dėl jų." „Pasakysim, kad neskraidė", – pataria prezidentienė. „Bet juk skraidė kaip pasiutę, – nenustygsta Karadžič, – ir bombardavo." „Pasakysim, kad šventė aviacijos dieną", – nukerta prezidentienė. Ir svarbiausia – jie visa tai iš tikrųjų pasakys pasauliui. Į visas keturias puses. Rytai patikės. Vakarai dėmesingai išklausys. Jau Busho administracija neturėjo nė menkiausios abejonės dėl šių gražuolių nusikaltimų žmonijai. Clintono administracija su jais derasi. Išrašo jiems vizas. Užtikrina saugumą. Saugo jų statusą kaip savo akį. Hagos tribunolas turbūt nepajėgs pritaikyti seno gero Niurnbergo proceso straipsnio „dėl nusikaltimų taikai". „Miloševič, deja, niekada neparašė *Mein Kampf*", – sykį karčiai pajuokavo viena žmogaus teisių gynėja. Tuo labiau Karadžič. Štai nuo numeruotos aukštumos bylinų didvyrio mostu jis rodo rusų pornografui Eduardui Limonovui į slėnyje išsidriekusį Sarajevą: „Ten, už parko, mano butas. Antrą karo dieną jie išvarpė kiekvieną kambarį automatais ir išsinešė visus popierius. Tarp jų ir mano naujos eilėraščių knygos rankraštį". Limonov, rėkdamas „Už Serbiją!", paleidžia iš kulkosvaidžio seriją į miestą. Vargšas Edička, ligi ausų įklimpęs „netikro vyro" kompleksuose, kuriuos išpirkti prieš brolius slavus tenka štai tokiais būdais. Ne per seniausiai tratino Padniestrėje, dabar čia. Rytoj užsimanys pašaudyti Vilniuje. Ar Aleksandr Nevzorov dar negavo Gedimino ordino? „Daaar neee", – kaltais balseliais atsiliepia Seimo LDDP seneliai. „Jis atrodo kaip nusipelnęs Amerikos universiteto profesorius", – sako Limonov apie Karadžičių. Ir čia pat pažada serbams kazokų pagalbą.

10.

Poezija dūsta nuo gražių eilėraščių, o pasauliui jų vis maža ir maža. Galima pamanyti, kad lyg telefonų knygos išpampę mirties katalogai buvo specialiai skirti eiliakalių cechams. Aš norėčiau būti apsiaustį ištvėręs nebylus Sarajevo poetas. Aš nesakyčiau Theodorui Adorno, uždraudusiam poeziją po Osvencimo, „tu durnas", nes po Sarajevo bosnių lyrika galėtų ir pailsėti. Visuotinė Balkanų poetų tyla būtų pati didžiausia bausmė į karą įsijautusioms natūroms. Bet kur tau! Sarajevo poetai keliauja iš simpoziumo į simpoziumą, iš akcijos į akciją, iš kontinento į kontinentą. Jie miega kino salėse, kuriose vis tebegriūna jų miesto sienos. Jie tapo mechaninėmis lakštingalomis, bekraujais žodžiais giedančiomis apie pralietą kraują. Kančia ne tik kad nesutaurina (du tris – kartais, bendruomenės – niekada), bet ir

pagimdo pulkus grafomanų, lesiojančių svetimose žaizdose. Kančios grafomanai! Šiandien jūs verčiami į visas kalbas, bet pasibaigus karui (arba jam persikėlus į kitas geografines platumas) liksite be darbo, be honorarų, be Vakarų stipendijų. Kartais atrodo, kad karas buvo sumanytas būtent jums, mūzos tauškalės išrinktiesiems pabūklų rojuje. Štai kur kiekvienam sviediniui tenka po kekę posmų! Štai kur pradžioje minėtos svarstyklės it sūpuoklės atšoka atgalios. „Eilėraštis yra tiesus žvilgsnis į ciklopišką blogio akį", – sako Stevan Tontič, kurio *Sarajevo dienoraštį* kritikai pavadino „doru pranešimu iš Apokalipsės širdies". Poetas šiandien gyvena *Klouno akimis* autoriaus namuose. „Supranti, – sako jis, – kai buvę saviškiai man pažadėjo kulką, ėmiau skubėti. Kiekvienas eilėraštis galėjo būti paskutinis. Mano žodžiai patys ėmė zvimbti kaip kulkos." Aš tyliu. Aš galvoju apie savo draugus tėvynėje, kuriems karjeros padaryti neleido mūsų prigimties ir mūsų jaunos valstybės santūrumas 1991-aisiais. Šito santūrumo niekas turbūt nepavadins egzotišku. Iš tikrųjų egzotiškos mano draugų eilės Europai taip ir liks didžiąja paslaptim. Vargšai pražuvėliai be karo!

11.

Žmogus, tardamas „makabra", nesąmoningai susijuokia. Ir sekundėlei nuščiūva išgirdęs pasąmoninį savo žvengimą. Žmogus pabuvojo pragare. Grįžęs jis nusprendė gyventi toliau. Šuolis iš balkono yra jo slapta korta. „Makabriškai atvira", – sako jis ir susijuokia. Tai kortai nereikia net vidinės kišenės.

12.

... tas karas išnyra iš pokomunistinės tuštumos. Valdantieji, nepažinę jokios kitos galimybės sau, išskyrus valdžią, atsisako savanoriškai išsižadėti jos pagimdytos orgazminės nesvarumo būsenos. Karas yra jų valdžios pratęsimas kitomis priemonėmis. Komunistinė ideologija virsta nacionalistine. Virsmas nomenklatūrinėse smegeninėse įvyksta be skausmo, nes pirmoji į kokio nors Miloševičiaus kraują ne tik kad neįsismelkusi, ji tiesiog – blefas. Niekas pasaulyje nebuvo sukūręs tokios erdvės blefavimui kaip komiai. Jų blefavimo sistema sukurta valdžios svertų vardan. Heroinas nužudo, valdžios narkotikas – nuolat perpumpuoja kretančio partijos sekretoriaus ar generolo kraują. Valdžios vampyrai tai puikiai žino. Veltui toje erdvėje ieškotume drąsos. Jos vietoje baimė netekti valdžios – pavojingiausias drąsos pakaitalas. Kruviną valdžios šachmatų partiją Miloševič sužaidė meistriškai (neužmirškime, kad greta futbolo ir krepšinio

šachmatai visados buvo jugų valstybinis sportas). Jis išspyrė iš Federacijos Slovėniją ir paaukojo vadinamosios liaudies armijos (JNA) generalitetą – iš sovietų karo akademijų išsiritę maršalo Jazovo moksladraugiai galėjo tapti pavojingais varžovais būsimoje valstybėje. Jų viltys žlugo Maskvoje 1991-ųjų rugpjūčio 20-osios rytą. Nacionalizmo džinas tuo metu jau buvo paleistas iš butelio ir reikalavo vis naujų aukų. Šachmatų lentoje ėmė stigti figūrų. Ypač pėstininkų. Slovėnijoje ir Kroatijoje prakišusi JNA buvo morališkai sužlugdyta, politiškai diskredituota ir Miloševičiaus saugumo infiltruota. Mažesnė jos dalis apleido pagrindinę dislokavimo vietą Bosnijoje, didžioji buvo atiduota Karadžičiui. Kraujas užliejo karo žaidėjams akis. Vietoj karo pagal taisykles prasidėjo skerdynės. Iš pirmo žvilgsnio silpnutė Bosnija ir Hercegovina nelauktai atsilaikė ir prieš maršalo regalijas prisisiuvusį Tudjmaną, ir prieš psichopatą psichiatrą. Milošević neįvertino marionečių Bosnijoje idiotizmo ir kritinės savo išprovokuoto nacionalizmo masės. Pasaulio sankcijų prieš Jugoslaviją užsmaugtas, jis ėmė manevruoti, ieškodamas gudraus kompromiso nėjo ligi galo. 1993-iaisiais, Bosnijos serbų parlamentui paskerdus Vance'o-Oweno šalies padalijimo planą, Milošević tapo taikdariu. Jis „įšaldė" mitą, sutelkė jėgas prieš Karadžičių ir įtikino Kroatijos serbus pradėti derėtis su Zagrebu. Dar daugiau – jam pavyko įtikinti Vakarus, kad tikroji grėsmė kyla iš Serbijos radikalų ir demokratų partijų. Šituo ėjimu jis neutralizavo menkutę Vuko Draškovičiaus opoziciją. Kitu – bloškė į didžiosios politikos areną savo žmonos Miros Markovič vadovaujamą Komunistinio judėjimo už Jugoslaviją lygą. Taip buvęs komunistų partijos bosas iš nacionalisto virto socialdemokratu. Pasirinkimo serbai neturi. Jie turi tik Miloševičių. Didįjį taikdarį, kuriuo pasitiki Rytai ir Vakarai. Jokiam blaiviai mąstančiam žmogui neateitų į galvą paklausti, o kas gi vis dėlto užvirė košę Balkanuose. Tas klausimas yra tabu. Padorioje draugijoje jis šiandien neįsivaizduojamas. Dabar reikia galvoti apie privatizaciją. Apie bendrų įmonių su užsieniu (Rusija?) steigimą. Kažkoks Karadžič šakojasi Bosnijoje? A, tas psichas, karo nusikaltėlis. Amerikonai tuoj įves ten tvarką. Visos trys tautos bus konstituciškai (ir teisiškai – tarptautinės teisės prasme) apsaugotos. Keliasdešimt tūkstančių NATO „džiazmenų" pataisys demografinę situaciją. Po jų priedanga žmonės ims tarpusavyje prekiauti. Sidabriniam Clintono saksofonui žviegiant, Sarajevo gražuolės parodys blyškioms paryžietėms, iš kur kojos dygsta. Tik niekaip negaliu pamiršti vienišos neišvaizdžios merginos, ką tik užkasusios po blokinio namo pirmo aukšto langais Sarajevo turguje susprogdintą mamytę. Gėles ant motinos kapo ji gali palaistyti tiesiai iš balkono.

„Patikėkit, aš niekada nepajėgsiu pamiršti, kas ją nužudė", – sako ji. Ir ta pilka, sielvarto susendinta moterim aš tikiu labiau negu taikdarių teatru. Naujo pokario stigmos vieną dieną atsivers nekaltų žmonių delnuose. Iš tiesų – nekaltų?

13.

R. R., raukšlėto veido architektas iš Sarajevo, dabar gyvena Prahoje. Guvus nedidukas barzdyla. Žino viską, todėl jį galima sudominti tik nauja schema. Sakau: „Mūsų inicialų žmonės – ironistai". R. ne tik ironistas. Jis – „manichėjinis reliatyvistas". Tokie netiki pasaulio gerėjimu ar blogėjimu. Jie tiki tik jo modernizacija, kuri gali būti savalaikė arba ne. „Bosnija tik dabar išgyvena savąją nacionalistinę emancipaciją. Ta prasme ji yra tiesiog vėluojanti sistema. Jos problema tipiškai europietiška. Prisimink bretonus, kurių elgesys vokiečių okupacijos metais atrodė neįmanomas. Jie manė, jog yra okupuoti nuo pat Napoleono laikų. Ir tokių pavyzdžių apstu." „O jeigu suprasti Bosniją, – provokuoju architektą, – tai suvokti animalistinę žmogaus prigimtį?" „Aš neprieštaraučiau tokiam suprastinimui", – sako R. akys. O jūs? Kraujo, žemės ir aistrų stabai žvelgia į mus iš visų pusių. Štai mažas Bosnijos kaimelis. Švarutėliai dviaukščiai mūrinukai. Štai kukli šeima, kurią kelias savaites filmuoja viena anglų TV kompanija. Taikus kaimelis išgyvena kafkišką grėsmę, kurios niekas nepajėgia įvardyti. Vyrai ima budėti naktimis. Rezervistai išsitraukia ginklus. Smuklėje seni draugai perséda prie skirtingų stalų. Senutė musulmonė šaukia per tvorą savo gyvenimo draugę – tokia pat nykštukinė katalikė nebeatsiliepia, slepiasi sodo gilumoje tarp agrastų. Šeima išsiunčia vienturtį sūnų pas gimines – į saugią teritoriją. Grėsmė darosi vis tirštesnė. Gandai sklando juodvarniais. „Ar jūs nebijot pasilikti?" – klausia anglai vyro ir žmonos. „Nebijom, juk aplinkui savi, – atsako tiedu. – Be to, į namą sukišom viso gyvenimo santaupas." Osvencimas buvo tarsi beasmenis žudymo fabrikas. Bosnijoje auka ir budelis yra seni kaimynai, prieteliai, kolegos. „Šiandien atėjau pas kaimyną susimalti kavos, o rytoj jis ateis sumalti man makaulės." Šitam kare draugai galabija draugus. Ir štai vieną dieną kaime viskas apsiverčia aukštyn kojom. Pirmiesiems nervai neišlaiko broliams katalikams. Jie paprasčiausiai padega savo kaimynų musulmonų namus. Vyrui ir žmonai pavyksta ištrūkti sveikiems. Anglai filmuoja jų susitikimą su giminėm – verkiantys, sugniuždyti jie glaudžiasi vieni prie kitų, isteriškai voliojasi dulkinoj žolėj. Drauge su žydraisiais šalmais anglai sugrįžta į kaimą. Štai sugriautas mūsų šeimos namas. „Kodėl?" – klausia kaimynų. Tie tik gūžčioja pečiais, vapa kažkokias nesąmones.

Pabėgėlių stovykloje ta pati senučiukė musulmonė pasakoja, kaip norėjusi pasislėpti pas savo gyvenimo draugę, o toji taip ir neatkėlusi vartų. „Kažkas manipuliuoja (t. y. turi įrodyti, jog netiesa yra tiesa) žmonių jausmais Bosnijoje", – jau nuo scenos sako architektas R. „Kas manipuliavo mūsų matytų kaimiečių jausmais?" – klausiu architekto. „Baimė, mano bičiuli, paprasčiausia baimė – jeigu ne tu, tai tave", – skuba architektui į pagalbą buvęs Mazowieckio patarėjas Dovydas Varšuvietis.

14.

Tragedija prasideda tada, kai patikima, jog naujos vertybės gali išgelbėti – t. y. jog jos apskritai įmanomos.

Gatvė, teatras, vaistinė

1.

Koks laikas šiandien viešpatauja lietuvių teatre? Kelinta dabar ten valanda? Ir kaip publikos laikas (teatre jų visados du: žiūrovų, kursai nesiliauja tiksėjęs net ir salės šviesoms užgesus, ir scenos laikas arba laikai, kai scena spektaklio metu tampa daugialaikė) atsispindi scenos laike? Kas yra vyšnių sodą nupirkęs Jermolajus Lopachinas 1995-aisiais – per klaidą praturtėjęs „geras žmogus" ar „naujasis rusas": energingas, turintis aiškų tikslą verslininkas, puikiai suvokiantis, kad dvarininkės Liubovės Ranevskajos laikas baigėsi, kad visa jos prielipų kompanija tėra dykaduonių (tiksliau – parazitų) šutvė, kurios neišvengiamas nužengimas nebūtin, iškritimas iš savojo laikmečio, esmingas neatitikimas yra komiškas, juokingas nuo pradžios ligi galo, negalintis sukelti jokio katarsio? Rimas Tuminas statė *Vyšnių sodą* ekonominės blokados metu, ir jo aktoriai savo rankom plėšė apleisto palociaus grindis, kurioms buvo lemta tapti pagrindiniu itin taupaus Ritos Daunoravičienės scenovaizdžio komponentu. Spektaklis, turintis grindis ir lubas, vis dar retenybė mūsų scenoje. Grindys čia neprikaltos. Jos laikinos, kaip ir didysis išskydusių aristokratų pasitraukimo nuo kasdienybės purvo – vyšnių sodo – įvaizdis. Šitas nestabilus simbolis išlieka stabilesnis už personažų gyvenimą. Žmonės išeina, o grindys, menančios jų žingsnių aidą, lieka. Tiesa, po jomis tūno ir tikrosios, „stacionarios" teatro grindys. Bet ant jų lietuvių scenoje retai tevaidinama.

2.

Verslininkui Lopachinui Rimo Tumino spektaklyje tarsi gėda, kad jis nupirko tą žydintį praeities simbolį – vyšnių sodą. Gėda prieš ponią, kuri yra jo slapta ir nepasiekiama aistra. Beveik tokia pat nepasiekiama kaip Paryžius, jos iškeistas į pro pirštus išbyrėjusią tėvynę. Situacija išties komiška, nes už turimus pinigus nuvorišas galėtų pirkti ne tik sodą, bet ir butą su vaizdu į Eifelio bokštą. Galėtų pirkti ir pačią ponią. Jis to nesupranta, mes tą jau žinome. Mūsų laikas koreguoja spektaklio situaciją, kuri daktarui (be kabučių) Čechovui aiškiai prie širdies: kapitalizmui užsiauginant raumenis, naujieji rusai išstums senus perdylas ir pedrylas dvarininkus. 1991-aisiais mes galėjome tik užjausti Ranevskają. Šiandien mums juokingas Lopachino naivumas jo finansinių galimybių teikiamų variantų akivaizdoje. Jis dar

blogai skaičiuoja. Arba dar negalvoja, kaip tinkamai išleisti pinigus. O tai rimtam turčiui yra daug sudėtingesnė problema, negu juos užkalti. Tik išleisdamas pinigus turtuolis parodo savo tikrąjį veidą. Išleisti pinigai tą veidą ir suformuoja. Niekas nebeprisimins, kaip jis užsidirbo, jeigu žinos, kad gerai išleido. Kur tas seniai žadėtas vienkartinių švirkštų fabrikėlis? Kur ta linija?

3.

Kokią kalbą šiandien turi rinktis teatras (tariame partija, galvojame – režisierius), kad spektaklis ne tik išdidintų, sutirštintų scenos laiką, bet ir neatrodytų iškritęs iš žiūrovų laiko? Tikras teatrinis vyksmas, teigia Ingmar Bergman, nieku gyvu negali ignoruoti žiūrovų. Jie irgi yra spektaklio dalyviai. Įtraukti veiksman publiką ir tuo pat metu suteikti jai distancijos pojūtį (to atokvėpio metu ir susipina žiūrovo ir teatro laikai) – štai sąžiningo meistro vertas uždavinys! Dažnas lietuvių režisieriaus opusas tarsi peršoka salę (mes su tamstomis menininkui atrodome tik kliuvinys), programiškai nekreipia dėmesio į žiūrovus, laikydamas juos nevertais statytojo karščiuojančioje (nepasakyti – sloguojančioje) sąmonėje užgimstančio mechanizmo. Tas mechanizmas gali eiti kaip šveicariškas laikrodis, bet, aiman, taip ir nesutapti su žiūrovų biologiniu laiku. Vienas po kito lietuvių scenoje išperimi keisti kiaušiniai, labiau primenantys užsižaidusio juvelyro nei vištos tvarinį. Mes galime daug postringauti apie nepakartojamą juvelyro kepamų formų ar ornamentų spindesį, bet publika ateina į teatrą sužinoti vištidės, o ne juvelyrikos paslapčių. Komunikacija arba nieko – tokia yra žiauri teatro tikrovė. Kažkodėl mes vis dar įsivaizduojame, kad apie komunikacijos arba tiesioginio bendravimo kanalus galvojantis menininkas neišvengiamai apsistos ties meksikiečių serialais. Teatras turi daugiau būdų bei priemonių įsismelkti žiūrovui po oda negu rodydamas laimingos meilės ar triumfuojančio gėrio vaizdus. Visų pirma jis turi aktoriaus kūną ir balsą, kurių neverta vynioti į savo sapnų, primenančių ne vizijas, o madų šou, vatą.

4.

Vienas tobuliausių kūnų Lietuvoje šiandien duotas Klaipėdos akcionistui Benui Šarkai, kuriančiam skurdžiojo teatro pavyzdžius vis dar mokesčių rinkėjų pinigais mintančio repertuarinio molocho papėdėje. Beno trupelė Klaipėdoje sąmoningai atsisako būti madinga ir graži. Jos naivus, bet itin prasmingas diletantizmas yra ne tik griežtas antiintelektualizmas (tikrojo diletantizmo apogėjus lietuvių teatre yra

Nekrošius), bet ir etinė programa. Šarkos kirpimo diletantas nieko iš kitų neprašo. Jis nepriklauso nei nuo valstybės, nei nuo visuomenės, nei nuo kritikų malonės. Vaidindami žiemą Senojoje Klaipėdos prieplaukoje Beno aktoriai su vadovu priešakyje sugeba ištirpdyti bet kokio storumo ledą. Baisiai (t. y. graudžiai) juokingo minimalistinio teatro priemonėmis pajūrio „vaidentojai" sukuria jaudinančius mažojo žmogaus nesėkmingų bandymų prisijaukinti pasaulį vaizdus. Vaidindami Panevėžio teatro šiukšlių sandėlyje prasidėjusiame Lietuvos teatrų festivalyje „Kelias" jie davė neįtikėtiną žmogiškojo orumo ir komunikabilumo pamoką. Net spektaklio metu į vyksmą įsijungusi vargšė moteris nebuvo aktorių atstumta. Atvirkščiai – iškęsta ir įsileista. Galų gale tai ji apšaukė aktorius bepročiais ir protestuodama apleido salę. Sveikam protui atstovaujanti ir teatro meno akivaizdoje pralaiminti ligonė išgelbėjo teatralų sielas. Ji nurodė kryptį į tas pavojingas ir masinančias sritis, iš kurių sugrįžtama subrendus ir užsigrūdinus arba negrįžtama niekados.

Zapyškio miestelis, arba Išradingumo motinos

1.

Mažiausiai nepriklausomi Lietuvoje yra paminklai. Jie priklauso nuo politinio grunto savybių, paukščių virškinimo ir rūsčių patriotų pasiryžimo atrodyti dar rūstesniems. Kova su paminklu tapo nauju lietuvių liaudies žaidimu. Tiesiog garbės reikalu. Pilietinio užsiangažavimo rodikliu. Nenugriovęs (bent mintyse) kokio nors paminklo lietuvis praranda lytinį pajėgumą, apetitą ir tobulėjimo perspektyvą. Taip kovodamas su neapkenčiamos epochos, kurioje, kaip vėliau paaiškėja, prabėgo jo geriausi metai, ženklais ir simboliais, jis nesusimąsto, jog taip tik dar sykį pademonstruoja savo nesugebėjimą iš jos išsivaduoti. Paminklai, pasirodo, jam neleido būti savimi! Raseinių Magdė, vargšas „Kalvio" autorius, o dabar ir kolūkietė ant Žaliojo tilto. Kaip paaiškinti (beje, tai greičiau psichoanalitiko uždavinys) rūsčiajam patriotui, jog stovylų statusas pakitęs, jog jie tikrai nebe tokie grėsmingi, jog jų vertė proporcingai didėja tolstant nuo anų laikų? Pagaliau prisipažinkime – niekada į juos (stovylus, ne laikus) rimtai ir nežiūrėjome. Tad kodėl humoro jausmas, padėjęs išgyventi Nikitos kukurūzus ir Maskvos olimpiadą, staiga mus suvisam apleido? Tualetas dvokia, laiptinė apšnerkšta, sodelis nuopuolyje, o paminklams versti jėgų ir laiko per akis? Griovimo valia puikiai dera su kryžių vajumi ir su pasiryžimu neleisti statyti įtartinų paminklų. Taip lietuvių skulptoriai modernistai piestu stojo prieš Vytauto Kašubos Gediminą. Taip Čiurlionio menų gimnazijos mokytojai „bei kiti kultūros darbuotojai" (cituoju jų laišką Lietuvos Respublikos Vyriausybei bei kitoms oficialioms instancijoms) tarė griežtą „ne" Frankui Zappai. „Šioje teritorijoje, – rašė jie, – prigludusioje prie istorinių Lietuvos piliakalnių, priešais Nunciatūrą, šalia Popiežiaus Pauliaus II (iš susijaudinimo pamiršo net pilną vardą. – *RoRa*) aikštės, tokio pobūdžio statinys nesiderins su tautine mūsų mokyklų dvasia, kadangi jis teigia vertybes, visiškai svetimas šiai aplinkai. Tuo labiau kad ši tirštai meno įstaigomis užpildyta teritorija laukia bent kokio paminklinio ženklo M. K. Čiurlioniui arba B. Dvarionui." Nesiginčysime dėl Nunciatūros ir roko novatoriaus kaimynystės. Jis iš tiesų yra pajuokavęs, jog labiau negu tėvai ir TV vaikus sugadina tik religija ir narkotikai. Kokia religija – Zappa niekur nepatikslina (jo ironijos strėlės dažniausiai skriedavo naujųjų pamokslininkų ir įvairiausių sektų link). Bet palikime didįjį ironistą trumpam ramybėje. Mus jaudina

laiško autorių alternatyva: jeigu nesulauktume (iš dangaus? iš ciesoriaus?) paminklo Kastukui, tai tegu pastato bent Baliui. Nedrįsdamas klausti, kas mokyklai tiek metų neleido pačiai imtis iniciatyvos, norėčiau vis dėlto įspėti: jūsų „arba" didžiai įtartinas, ponai. Štai Vyriausybė ima ir nusprendžia pastatyti paminklą ne pirmajam (jau turi vieną Druskininkuose), o antrajam. Ir tada nauji patriotai, dar rūstesni už tamstas, rašo laišką Prezidentui: „Mes, Algirdų ir Vytautų klubų bei Lietuvos sportinio rūtų auginimo rinktinių nariai, niekada nesutiksime, kad šiame šventame Vilniaus kampelyje būtų statomas paminklinis biustas LTSR himno ir kantatos „Sveikinimas Maskvai" autoriui, Stalino premijos laureatui". Ką tada užgiedotų antizapininkė „VDA studentų sąjunga" (taip save tituluoja nuolankiai kaip kadais po savo rektoriumi pasirašiusi panelė)? O ir pats rektorius? O mokytojai? Vėl išeitų naktį su kastuvėliais ir laužtuvėliais? Tataigis. Vulgariąja lotynų tai berods vadinasi *ad absurdum*?

2.

Sauliaus Paukščio iniciatyva jau pati savaime yra Nacionalinės premijos vertas kūrinys (deja, ta premija Lietuvoje skiriama tik pensininkams), kurio dokumentacija su komentarais kada nors tikrai taps tarptautiniu bestseleriu. Joje kaip Baltijos jūros laše atsispindi mūsų liūdnosios visuomenės idiosinkrazijos: kitamintiškumo baimytė, tragikomiškas noras būti šventesniems už patį Popiežių, visiškas nesugebėjimas pažvelgti į save iš šalies, magiškas įtikėjimas gandais. Paminklo statytojai turėjo krauju prisiekti valdžios atstovams, kad jų išrinktasis: a) nemirė nuo AIDS (iš tikrųjų – nuo prostatos vėžio, kuriuo serga ir valstybių galvos), b) nebuvo homoseksualas (iš tikrųjų – pavyzdingas vyras ir keturių puikių vaikų tėvas), c) nevartojo narkotikų (iš tikrųjų – tik tabaką, kurį laikė maisto rūšimi) ir t. t. Iniciatoriai ir po ritualinės priesaikos vis tiek buvo apšaukti komunistais ir pederastais („Žydrieji, šliekitės prie Socialistų partijos!"), ateistais ir sionistais. Nebeatsiplaus. Paminklai šitoje valstybėje turi būti statomi vien skaistuoliams ir sveikuoliams. Todėl visiems pretendentams bent į paminklinę lentą ant namo sienos reikėtų rimtai susirūpinti dėl savo gyvenimo būdo ir praeities nuodėmių (t. y. kaip nuodėmes paversti privalumais). Tebegyvename pažymų ir pažymių krašte. Iš Prahos senamiesčio Franz Kafka persikraustė į Vilnių ir niekur iš čia nesiruošia iškeliauti. O dabar ir kaimyną turės – bendravardį Zapyškį. Pasikalbės kaip žydas su lietuviu. Du eurocentristai. Ne. Du buvę centristai. Du ekscentrikai. Du išcentruoti elementai. Du nuošalės genijai. Nepakėlę gniuždančio spaudimo. Iš kairės.

Iš dešinės. Iš viršaus. Iš apačios. Pavertę visų rūšių priespaudą aukščiausios prabos menu. Vienas – pateikdamas kraupią žmogaus vergystės ir pralaimėjimo schemą. Kitas – išmokęs pralaimėjimą paversti pergale. Didžiausias šio amžiaus belaisvis ir vienas didžiausių laisvūnų. Čia, Vilniuje.

3.

„Informacija nėra žinojimas, žinojimas nėra išmintis, išmintis nėra tiesa, tiesa nėra grožis, grožis nėra meilė, meilė nėra muzika. Muzika yra geriausia", – rašė Frank Zappa, genialus savamokslis kompozitorius, sugebėjęs savo kūryboje sutaikyti iš pirmo žvilgsnio nesutaikomus dalykus – rimtąją šiuolaikinę, ritmą ir bliuzą bei roką. *„Mano muzika*, – sakė jis prieš mirtį, – *verčia protą galvoti."* Proto miegas jam atrodė baisi nuodėmė, kurią jis nuolatos prikišdavo ne tik savo tautiečiams, bet ir jų išrinktiesiems valdžioje. Tik Valstybės sekretoriaus Jimo Bakerio spaudžiamas Vaclav Havel turėjo išsižadėti minties paskirti Zappa savo specialiuoju įgaliotiniu kultūrai, prekybai ir turizmui Vakaruose. JAV Kongresas ir Merilendo valstijos teismas jau buvo susidūrę su ironiško Zappos proto galia bandydami prakišti įstatymą, neva apsaugosiantį vaikus nuo nepadorių roko dainų tekstų. *„Blogų įstatymų kūrėjai yra pavojingesni už seksualumą šlovinančius dainų autorius"*, – sakė Zappa. Didysis originalas pasirodė neįveikiamas. Jo motyvavimo logika – neatremiama, spinduliuojanti tikrąja išmintimi ir žmogaus prigimties pažinimu (jis pats savo baladėse buvo išsityčiojęs iš visų įmanomų amerikietiškojo idiotizmo atmainų). Zappa visur ir visada teigė laisvą žmogaus apsisprendimą ir pasirinkimą. Nepripažindamas jokio autoritarizmo ir jokių stereotipų, jis dievino žmogaus sugebėjimą išlikti žaidžiančiu vaiku. Tikras Dada sūnus, jis galėtų būti laikomas Jurgio Mačiūno giminaičiu, nors jų keliai, atrodo, nebuvo susikirtę, o fliuksininkų išpažinto minimalizmo muzikoje Zappa niekada per daug nevertino. Jį traukė Stravinskio ir Varese's, Weberno ir Boulezo kirpimo figūros. Su Mačiūnu Zappa visų pirma sieja Išradingumo dvasia. Abu jie buvo tikros Išradingumo motinos. Abu niekada nebijojo būti savimi. Abu mirė nuo vėžio.

1996

Septyni trumpi ir vienas ilgas

1.

„Kur, – klausia pasienietis, sklaidydamas mano pasą Gdansko naujojo uosto terminale, – pažymėta, jog 1995-ųjų rugsėjo 13-ąją įplaukęs į Lenkiją tamsta ją apleidot?" Nėra tokio ženklo. „Jūsų kolegos mane prasnaudė", – bandau prisiminti auštant būdelėse knarkiančius pareigūnus abiejose Lazdijų sienos pusėse. „Jūs pažeidėt tarpvalstybinį susitarimą išbūdamas šalyje ilgiau kaip keturis mėnesius", – sako akylasis sargas ir kažkur pradingsta su mano mušta korta, t. y. pasu. Pro stiklą matau „M/S Rogaliną" – 1972-aisiais Nante pastatytą 115.33 m ilgio ir 19.54 m pločio galiūną, pasirengusį 984 keliauninkus 21 mazgo per valandą greičiu nuplukdyti į profesoriaus Antanavičiaus pažadėtąją Švediją. Ligi žvalaus kelto kauktelėjimo liko vos dešimt minučių. Reikia keisti taktiką ir nusižeminti akyse to, kursai mane pasiryžęs paskandinti dar žemėje. „Žiūrėkit, – nusiimdamas dirbtinio kojoto kailio kepurę sakau sugrįžusiam Akylajam, – štai dar vienas Ogrodnikų pabučiavimas – spalio 11-ąją." „Ne aklas, – atsako Akylasis, – bet po to ir vėl nematyti, kad būtumėt išvykęs iš šalies." „O kaip gruodžio mėnesį atsirado švedų viza?" – klausiu taikiausiu balsu pasaulyje. „Tai jus ir gelbsti, nors iš tikrųjų turėčiau tamstos nepraleisti", – įkala antspaudą Akylasis. Šaukdamas muitininkėms *„Nothing to declare!"* pasileidžiu trapu aukštyn. Muitininkės juokiasi iš mano kojoto – į keltą galima įkelti beveik viską, kas sausumoje keltų įtarimą. 636 keleiviai jau sutūpę restoranuose, kavinėse, baruose. Jūros prostitutės („vandeninės") ką tik nusivalė lūpdažių pėdsakus nuo porcelianinių dantų. Šėlsmas prasideda.

2.

Žaislinėje dvigultėje kajutėje su liuku į jūrą kuitėsi prakaulus nervingas personažas. „Toks ir toks", – prisistatė ištiesdamas ranką. „Anoks ir anoks", – atsakiau į paspaudimą. „A, Lietuva! – sušuko jis ir pasitaisė ant pilvo prisegtą dėklą pinigams ir dokumentams. – O lenkų kalba iš kur? Turbūt kraujo balsas, ką? Juk vis tiek visi kažkada iš vienos..." „Atvirkščiai, – pataisiau Prakaulųjį, – iš vienos, bet ne iš tos..." Jis, laimė, nenugirdo. Netrukus paaiškėjo, kad abu plaukiame į Gotlandą. Į vieną ir tą patį Baltijos šalių rašytojų ir vertėjų centrą Visbyje. Prakaulusis buvo XVIII a. švedų mistiko Swedenborgo

vertėjas ir egzegetas, skaitantis angelologijos kursą Poznanės universitete. Aš buvau trečias lietuvis jo gyvenime – po Jokūbo Minkevičiaus ir Vytauto Rubavičiaus. Praėjusią vasarą lankiausi Swedenborgo name Londone, kuriame įsikūrusi jo draugija, raštų įvairiomis kalbomis leidykla bei knygynėlis. Kaimynas apie namą su tamsmėlyne vėliava buvo tik skaitęs, tad mano akcijos pastebimai išaugo. Aiman, iš visos angelologijos buvo įstrigęs mistiko teiginys, esą baltasparniai irgi dvilyčiai. Vadinasi, apie moterį ypatingais atvejais galime sakyti „angelė". Prakaulus šlakuotas greitakalbis tapo mano angelu sargu. Mes drauge trenkėmės iš nykaus Okselzundo į pokalėdinį Stokholmą, drauge važiavom traukiniu į Niuneshamną, kuriame tamsų pusdienį pralaukėm kelto tuščiame uosto barake. Čia man pagaliau toptelėjo, jog pirmąsyk gyvenime perplaukiau jūrą, į kurią anksčiau galėjau bristi tik ligi raudonų vėliavėlių. Jūra iš tikrųjų man buvo ligi kelių. Ką ten briedis – vilkas jūroje! Vilkas su jūržolių pančiais ant kojų. Staiga iš sutemų išniro majestotiška „Nord Gotlandia" – 153 m ilgio ir 24,70 m pločio devynaukštė milžinė, pastatyta 1981 metais Brėmene ir galinti priimti 1976 keleivius su 484 automobiliais. Ji prisišvartavo apledėjusiame uoste šalia gulbės su gulbiukais sekundžių ir milimetrų tikslumu. „Štai ir mūsų „Titanikas". – pasakiau profesoriui. „Pabelsk tris kartus į medį!" – sušuko jis. Aplinkui nebuvo nė vieno medinio daikto. „Į balkį, – parodė Prakaulusis, – ragais į balkį!"

3.

Ką antrą nakties pajunta žmogus laivui staiga sustojus vidury jūros? Gulėdamas pigiausioje kajutėje šalia mašinų skyriaus, t.y. pačiame dugne, kur Fellini laikė raganosį, jis laukia pavojaus signalo – septynių trumpų ir vieno ilgo. Jūra, ačiū Dievui, rami, todėl „Nord Gotlandia", 5,80 m panirusi į sesę Baltiją, užuot siūbavusi į šalis, tik virpa. Aplinkui nė garso, nė trenksmo. Pragariška tyla avarinėje šviesoje. Galvoje jokių rekolekcijų, jokių meistriškai pralošto gyvenimo vaizdų. Jokių baimyčių – tik keistai sukaustytas kūnas ir mėšlungio sutraukta kairė koja. Pasilenkęs žadinu kompanioną: „Pone profesoriau, laivas stovi!" Jis tik sukniaukia per miegus: „Turbūt įšalo leduos" ir apsiverčia ant kito šono. „Ką gi, – galvoja lietuvis, – teks patį palikti jau nebe kelto, o jūros dugne." Taip rusų poetas Valemir Chlebnikov kažkada paliko smėlynuose merdintį dailininką Mituričių. Į nelaimėlio klausimą „Kas bus su manim?" avangardistas atsakė: „*Step' otpojot!*" Ir patraukė kur akys veda. „Sirenos atgiedos", – ištariau mintyse užtrenkdamas kajutės duris su škotišku

pledu po pažasčia. Instrukcija skelbė: „Paliekate daiktus ir pasiėmę šilčiausius drabužius išeinate (arba iššliaužiate) nurodyta kryptimi". Kryptį aptemusiame labirinte rodė žali bėgantys žmogeliukai ant sienų. Atsarginės durys buvo šalimais, bet mėšlungio sutraukta koja neleido įveikti stačių laiptų trimis šuoliais. Iš denio H pagaliau atsidūriau denyje E, nors išsigelbėjimas laukė tik denyje A. Po pustuštį vaiduoklišką holą šmirinėjo keli sunerimę pensininkai. Visu kūnu prie žaidimų automato prigludęs spuoguotas paauglys su amžinai atvarstytais kedais vis dar tebepliekė į iškylančius taikinius. Personalo veidai pasirodė baltesni už suomišką popierių. „Mažas gedimas elektros bloke", – vienu balsu tvirtino jie, bet aš vis tiek laukiau septynių trumpų ir to ilgojo. Jau mačiau save guminėje šėtroje „Livflotte", paduodantį virvines sraigtasparnio kopėtėles baltapūkei anglaitei. Tą pačią akimirką kažkaip neryžtingai užsivedė milžinės motorai. Personalo veidai pražydo švedišku raudoniu. Vilkdamas vis dar sutrauktą koją nusliūkinau atgal į savąjį denį. Lenkų profesorius springo angelišku miegu skaisčiai nušvitusioje kajutėje. Iš kur atsiranda elektra?

4.

Aš rašau šitas eilutes nugara į jūrą ir veidu į viduramžių bokštą Visbyje. Šiąnakt lygiai penkeri metai nuo likiminės mūsų sausio nakties. Tą naktį į lovos kampą klaikiai susimušiau kelį. Šlubčiodamas kroviausi į kuprinę tremtinio mantą: dantų šepetuką, vilnones kojines, arbatą, tualetinį popierių, dar šį bei tą. Baisiai troškau būti internuotas: kad išsivestų su automatais ir vilkšuniais ruslanais. O buvo tik televizorius su tanko pervažiuota nuoga Loreta ant operacinės stalo. Ji ką tik pasakė savo adresą: šešiolika metų išgyvenom tame pačiame „Nord Gotlandijos" dydžio Karoliniškių devynaukštyje, įeidavom pro tas pačias suspardytas duris, kildavom tuo pačiu prišlapintu liftu. Loreta kalbėjo tarsi iš anapus, jau buvo prasidėjusi jos ėmimo dangun misterija. Paskui parodė buvusį svainį su peršautu sėdmeniu: komediją nuo tragedijos skyrė vos 10 cm. Gulėdamas ant pilvo ir sanitarės stumiamas „Raudonojo kryžiaus" koridoriumi, jis pasakojo, kaip su draugais apmėtė šarvuotį šlapios žemės gniūžtėmis. Paskui buvo dar tiek ir tiek, kas dainon nesudėta: belangėje Aukščiausiosios Tarybos salėje užmigęs girtas signataras, kuriam drauge su tais, kam neužteko dujokaukių, kunigas Grigas *in corpore* atleido visas nuodėmes (vadinasi, ir Čepaičiui!), japonų nufilmuoti iš autobusų prie RTV komiteto su geležiniais strypais išbyrantys Valeros Ivanovo smogikai, kuriems nuodėmes jau atleido Gerasis Prezidentas

su Didžiuoju Stabilizatoriumi, dar gausybė neaprašytų ir į filmus nepatekusių kadrų, buvo Šimėno dingstis Vagnoriui ateiti, buvo Zigmas Vaišvila su tautine virvele po kaklu – kur jis dabar? Aū, Zigmai, aū! Pagaliau buvo Tomas Šernas, kuris neužmiršo, KAS Į MUS ŠAUDĖ ir KAS IŠ TIKRŲJŲ TĖVYNĘ GYNĖ. Čia, ramioje Švedijos saloje, aš norėčiau dar sykį pamatyti tuos vaizdus. Tik be politikų komentarų. Be saldžiabalsių komentatorių triedimo. Net be muzikos.

Tuštumos pilnatvė

1.

„Tyla yra tikrieji Būties namai", – sako Arvydas Šliogeris. Aiman, jos vaisiai nesirpsta mano sode. Girdžiu įkyrų zvimbimą, mechaninį žiemos miegu nepaspringusio bimbalo dūzgesį. Jokių minčių, jokio susitaikymo su savim ir pasauliu – tiesiog nieko. Tik ausyse spengia. Esu ne apdovanotas, o užgultas tylos. Prislėgtas, suslėgtas, suknežintas. Žarnos išimtos ir nieko neįdėta. Klausa priima vos vieną dažnį: tą, spengimo. Girdžiu tylos spengimą, vadinasi, esu prie tuštumos vartų. Logiška kelionės pabaiga. Tuštuma yra tylos išdavikė. Palaiminga tyla niekad nebūna begarsė. Ji įsileidžia jūros ošimą, vėjo gausmą, varpo dūžius. Netgi kito alsavimą. Tuštuma neįsileidžia jokių akustinių ir vizualinių puošmenų – ji esmingai abejinga visiems tiek išorės, tiek vidaus garsams bei ženklams. Ji neišmatuojama nei ausimi, nei aparatais. Ji anapus fizikos dėsnių. Ji „akivaizdesnė ir blogesnė už pragarą" – taip viename eilėraštyje rašė Josif Brodskij, prieš savaitę per miegus nebūtin nužengęs pokario rusų poezijos didmeistris. Tuštuma pagraužia Būties namus, ištremia iš jų tavąjį ego. Tuštuma yra tylos griuvėsiai. Tuštuma yra mirties vietininkė žemėje. Jeigu yra gyvenimas po gyvenimo, vadinasi, yra ir mirtis prieš mirtį. Ji, tuštuma, yra Juodoji tylos skylė. Viengungio butas banginio pilve. Natiurmortų suokalbis: esmi tik dulkinas daiktas tarp kitų dulkių brolių. Broliai ir seserys dulkėse!

Tik ištiktas tuštumos suvoki neutroninės bombos humaniškumą. Daiktai yra anapus gėrio ir blogio. Tuštuma yra tikroji daiktų šerdis, kurią gyvi žmonės linkę laikyti pilnatve. Už daikto paviršiaus neslypi jokia gelmė. Tuo jis ir skiriasi nuo žmogaus. Gražus ne paviršius apskritai, o daikto paviršius. Daikto gelmė niekada nebūna nei baisinga, nei bjauri. Dulkių sauja yra anapus grožio. *„Dulkės,* – rašė Brodskij, – *yra laiko kūnas ir kraujas."*

2.

Niekados nieko kitų neklausinėk – jie patys viską pasakys. Patys išsiplepės. Tu tik tylėk paspendęs tylos spąstus. Tylenis – geriausias provokatorius. Nuo jo tylėjimo taip nejauku, kad norom nenorom esi priverstas žodžiais užpildyti atsivėrusią tuštumą arba įtrūkį tikrovėje. Spragą laike. Ak, visai pamiršau, kad tu ir esi jis! Tu – tylenis. Ištylėjęs geriausius savo gyvenimo metus, tik nesumanyk prabilti.

Žinau, kad silpnumo akimirką norėtum sviesti pasauliui į veidą tyloje subrandintas tiesas. Deja, iš tavo burnos sklistų tik neartikuliuotas gargaliavimas. Geriausiu atveju – nusiklausytos banalybės, kadangi išgirstuose atsivėrimuose po triukšmo ir įniršio skraiste dažniausiai slypi tuštybių tuštybė ir nieko daugiau. Tylėdamas visados atrodysi išmintingas kaip kinas, ramus kaip belgas, paslaptingas kaip žydas ir savaip gražus. Savaip – t. y. grėsmingai. Net likęs vienas su nauja savo tylėjimo auka, nepasakyk daugiau negu: „Nusirenk, ir kad man nė žodžio!"

3.

Prie lūpų pridėtas pirštas yra tylos kryžiaus ženklas. Vienas statmenas ir dvi skersos. Bučiuodamas tikrą kryžių irgi prisieki tylėti. Ištikimybė Dievui ir yra tylėjimas. Šiandien uždegiau ir pastačiau liauną žvakelę Poeto atminimui visiškai tuščioje Visbio katedroje. Sakome: tylu kaip bažnyčioje. Bet niekada nesakome: tuščia kaip bažnyčioje. Dievo namai yra vienintelė vieta, nepažįstanti tuštumos. Per išpažintį tylintis kunigas neturėtų ištarti nė žodžio ir po jos. Ideali išpažintis: tylintis nusidėjėlis ir tylintis nuodėmklausys. O virš jų Tasai, kuris niekad nesišypsojo. Kančios bežadis, kurio pilna tikinčiojo tyla. Tuštuma yra tyla be Dievo.

4.

Vieni poetai rašo įvadus tylai, kiti – tuštumos komentarus. Yra ir trečia rūšis poetų – triukšmadariai. Jiems atrodo, kad jie šlovina gyvenimą, o iš tikrųjų – daugina decibelus. Nepažinusios nei tylos, nei tuštumos, šitos marionetės neturi svarbiausio menininko organo – gėdos. Begėdis menininkas yra žmonijos gėda. Jo triukšmas priverčia mus nutilti, tačiau pagimdo ne tylą, o tuštumą. Kokia naivi yra kalbos ekshibicionisto drąsa išeiti nuogam į/prieš tuštumą. Užtenka vieno jos mosto, vieno dvelktelėjimo, kad žodžių spiečius padarytų erdvėje lanką ir nesvyruodamas strėlėmis susmigtų į triukšmadario kūną! Ne, ne Šv. Sebastijonas kraujuoja priešais, o pilna trūnių iškamša. Sausas kraujas kandžių dulkėse.

5.

Šiandien visų užmiršto poeto Bertilo Malmbergo dvieilis „Vakaras", sukurtas tuoj po Antrojo pasaulinio karo, yra tikras švedų lyrikos perlas. Pažodžiui išverstas (kartais pažodiniai būna patys tiksliausi, nors absoliutus pažodinis irgi yra utopija), jis skamba maždaug taip: *„Po tyliu, mėlynu šešėliu / renkasi tuopos"*. Mėlyna spalva čia žymi

tamsos karaliją, galėtume drąsiai versti ir „po tamsmėlyniu", bet tada nuo liulančių aliteracijų apsaltų toji baugoka, vos ne rytietiška, graviūra. Tapybos valdos (mylėkite tapybą, poetai) taip pat ne už kalnų: toks eilėraštis galėtų būti pamatytas (išgirstas) ir nutapytas, pavyzdžiui, Samuolio. Susiduriame su keistu „reversu": eilėraštyje statiška yra tai, kas paprastai juda, ir atvirkščiai. Nesuvokę šito paradokso nepajusime dvieilio grožio. Visa čia juda pasyviai laukiančios neišvengiamybės link. Juda pats peizažas. Juda tol, kol atsitrenkia į tylią ir mėlyną šešėlio sieną? angą? amžinybę? Tuopų procesija, nužengianti tylion nebūtin. Eilėraštis virsta likimo ženklu. Jo taurus emblematiškumas yra tylos stigma. Ne trūnys, o keli žodžių lašai išsirita iš kalbos žaizdos. Visa, kas neišvengiamai turi įvykti – įvyks. Malmbergo dvieilis yra tylus riksmas. Jis turi dvynį – Edwardo Muncho „Šauksmą". Tik poetas daug nuolankesnis už tapytoją, t. y. tapyba šiuo atveju triukšmingesnė už lyriką. Rezignuojantis abiejų ekspresionistų balsas artėja prie tuštumos vartų. Jis dvelkia paauglio savižudybe – gražiausios ir mistiškiausios nelaimės triumfu. Tasai, kurs nenumirė jaunas, iš tiesų nusipelno mirties.

6.

Mano pasaulyje vis mažiau tylos ir vis daugiau tuštumos. Kartais juokauju sakydamas, jog didžiausias tuštumos privalumas – sąžiningai viską talpinti, tylos – sąžiningai nutylėti. Nors puikiai žinau, kad tuštuma yra Dievo kerštas už tylos aristokratizmą.

Poetas Griuvėsis prie Nemigos altoriaus

I

1.

Per klaidą įvykęs gyvenimas virsta tekstu pagal užsakymą. Tokia tavo dalia, Griuvėsi. Klaidos apologija – tikrasis tavo pašaukimas. Negalėtum būti žvalgas, nes eidamas pas rezidentą kiekvienąsyk pataikytum vis į kitą laiptinę. Užmirštum padėti vazoną ant palangės. Arba nuimti. Arba dar ką nors. Štai ir dabar, apsnigtam Stokholme, su kuprine ant pečių ir krepšiu toj rankoj, kuri nepametė pirštinės, krapštaisi prie laukujų bičiulių durų, vietoj laiptinės kodo spausdamas jų buto numerį. Įsižiebia raudona šviesėlė, bet durys neatsidaro. Galėtum paskambinti, bet pamiršai telefono numerį. Bičiuliai buvo įspėję: galim grįžti vėliau iš baliaus, raktas bus pas kaimynus. Maigai kaimynų mygtukus. Durys neatsidaro. Nuošali gatvė tuščia, tuoj šunys išves šeimininkus paskutinėms vaikštynėms. Du vilkšuniai, metę žaibus tavo pusėn, ką tik nusitempė savo maitintoją. Bažnyčios varpas muša vidurnaktį. Speigo spygliai duria į skruostus. Bado ausų spenelius. Moters torsas paveikslų fone užgęsta priešais. Gera būtų keliauti per gyvenimą su indiška terbele ir sandalais, pasivadinus kokiu Jurgiu Ivanausku. Kitai klimato juostai ir spyruokliškam žingsniui reikia taip nedaug – tik pionieriško pasiryžimo ir pluoštelio nedorėlių. Pinigų nėra. Yra tik sužvarbęs Griuvėsis per vieną iškvėpimą nuo šiltų ir jaukių kambarių su kava ir viskiu. Ką gi, duokime šeimininkams dar valandžiukę ir nusileiskime štai į aną barą ant kampo: eidamas pro šalį matei žvakių nutviekstus bohemos vaikų veidelius pusrūsėlyje. Baras vadinamas „Venetian Curtains" („Venecijos užuolaidos"), o iš tikrųjų – WC, nes čia kažkada būta viešųjų tualetų. Vienas aukštas oda aptrauktas krėslas laukia kaip tik tavo pasturgalio, mielas Griuvėsi. Krėslas (kaip ir kiti jo broliai) – su skyle, kurios neišsigąstų tik Rita Dapkutė. Garbiniuotas barmenas žongliruoja buteliais, stiklais, šeikeriais ir veizolais. Akis stiklinėje vietoj alyvuogės, a? Griuvėsis apsižvalgo ir suvokia gerai pataikęs: baro personažai savi, kiekvienas turi po antrininką Marijos žemėje, o jeigu panašus, kaip sako Fr. Marcus, vadinasi, toks pat. Tik negrė šalia per tamsi ir per gili. Tarp jos kojų liktų vietos dar porai tautiečių. Todėl išjunk vyzdžius, palik jos šokoladinį liemenį švedų Svobono plaštakai. Štai taip. Barmeno anglų irgi juodesnė už antracitą, bet priimdamas tavo nesudėtingą užsakymą gražuolis išmeta butelį. Frajeris aiškiai persistengė – tarsi iš Griuvėsio būtų galima užsidirbti.

Laimė, Užbario respublika išklota storais kilimais. Aplink pulsuoja garsus gangsta repas – akustika be priekaištų, ir ta pigi dūmų ir teisingos muzikos prisodrinta žarnos erdvė su judančiom pražuvėlių galūnėm ir skylėm krėsluose staiga tampa sava nelyginant askaridėms iš klasikinio anekdoto apie Tėvynę. Pasirodo naujos baro musėlės – trys nuo šalčio ir mados pamėlynavusios paauglės su pusamžiu ganytoju, primenančiu vieną *Grupės draugų* autoriaus vadovaujamo Seimo komiteto patarėją. „Šampano kisoms!" – šaukia ganytojas, ir antrasis barmenas, kresnas storalūpis ir storanosis arabas, pokšteli kamščiu tarsi Aleksandr Sergejevič Puškin į žmonos persekiotoją. Panelės, atstačiusios dangui mažuosius pirštelius, kelia plonas grakščias taures, kokių nė su žiburiu nerastumei plastikinėje Palangos „Rivjeroje". Ganytojas apkabina visas tris, jie susidaužia taurėm ir galvom. „Gerai įsitrynė senis", – nuryja seilę Griuvėsis, bet prisiminęs ganytojo antrininko likimą tėvynėje liaujasi ryjęs. Visas baras ošia švediškai, ir Griuvėsiui staiga pirmąsyk ligi ašarų ima patikti ta keistai intonuojama kalba: jos nesibaigiantis vinguriavimas, jos įkalnės ir nuokalnės vienos frazės ar netgi replikos atkarpoje. Bet labiausiai jį stebina WC žmonių pasiryžimas bendrauti – miegūsti švedų barai, švelniai tariant, nėra pati gyviausia vieta pasaulyje.

2.

Valanda prabėga kaip šimtas gramų, ir Griuvėsis su keliauninko manta vėl sugrįžta prie bičiulių namo. Istorija pasikartoja: raudona švieselė, tamsūs langai, speigo spygliai. Jaunystės receptas su radiatoriais laiptinėje čia nepadės – švedų laiptinės yra integrali jų asmeninio gyvenimo dalis, prašalaičiui neprieinama net dieną. Vis dėlto vieną neužrakintą per stebuklą pavyksta užtikti, ir Griuvėsis, prasibrovęs pro vaikų vežimėlius, nugara priglunda prie radiatoriaus. Valkata čia ir nužengtų į miegonis, bet Griuvėsis prie žodžio „valkata" vis dar iš inercijos prideda žodį „padorus". Jis žino, kad tai jo nelaimė, bet nieko negali padaryti. Todėl vėl išslenka į šaltį, dar sykį pabučiuoja varinę rankeną, dar sykį susiduria su patruliuojančia policijos mašina, o jai pravažiavus prie jo prisigretina Pamišęs dviratininkas. Išsitaršiusi žmogysta panaši išsyk į aktorių Remigijų „Beną" Bilinską ir į „Baltojo Štralio" kunigaikštį Urniežių. Pasistiebęs ant pedalų dviratininkas ištiesia Lenino ranką: anapus gatvės šviečia turkų užeigėlė, ligi ketvirtos valandos ryto viliojanti retus benamius kebabu už 15 kronų. Dviratininkas ten lankosi kasnakt. Monetas jis iš anksto susikiša po pirštine, o šiąnakt štai atsivedė ir draugą iš Lietuvos, į kurį dabar rodo šeimininkui pajuodavusiu įdiržusiu pirštu. Antrą nak-

ties sinchroniškai žiaumodami Pamišęs dviratininkas ir Griuvėsis virsta dviem turkų estrados vilnių siūbuojamom valtelėm. Griuvėsis pažįsta vieną Londono gyventoją, kuris Paryžiuje be vargo tampa paryžiečiu, Korsikoje – korsikiečiu, o Manhetene – žydu. Bet ką reiškia apšerkšnijusiame Stokholme būti turku? Su visa ta blizgančia kalyba ant sienų, virvelinėm užuolaidom, seniai paliktos tėvynės paltiniška estrada? O tu, Griuvėsis žvelgia į padažu išsiterliojusį dviratininką, lesiojantį nuo stalo mėsos ir salotų gabalėlius, ar nusakytumei savąją tapatybę, blin? Dviratis, naktis, kebabas. Kebabas, dviratis, naktis. Dviratija, naktigonė, kebabija. Ir toks tikslus, tarsi iš paminklo nusižiūrėtas Iljičiaus judesys: *„Vsiech tuda!"* Į turko užeigą. Į Kebabiją. „Šiąnakt aš esu tik čiurka", – galvoja Griuvėsis. Žinoma, galėčiau paskambinti vienai režisierei, kuri įsileistų bet kuriuo paros metu. Bet neskambinsiu. Galėčiau sugrįžti į WC. Ne, jau per vėlu. Ką reiškia būti benamiu lietuviu pas turką Stokholme?

3.

„Mano palaikai išskirs daugiau šilumos negu jūsų gyvenimas", – sako poetas Griuvėsis Pamišusiam dviratininkui. „Ir vienąkart, Griuvėsi, tu vėl atšliauši drąsiai, – o mylimas Griuvėsi, manęs jau nebarasi", – atsako jam dviratininkas.

II

1.

Taksistas buvo prisiklijavęs Maceikianeco ūsus, todėl Griuvėsis trumpam suabejojo, kokia kalba kreiptis į vežiką: Vilenščiznos lenkų ar Vilniaus universiteto anglų? Šalia vulgariosios lotynų ir žydrosios esperanto abi priklausė mirusių kalbų šakai, retsykiais metančiai briliantо žalumos metūges. Nė pats nepajuto, kaip apsivertė angliškas liežuvis: „Ar nenuvežtum manęs, broliuk, į kurią nors per naktį nerakinamą stotį?" Ūsorius tik suurzgė švediškai, ir tame urzgime nesuvarpytas išliko žodis *„donald"*. Ronaldu anoje epochoje Griuvėsį vadindavo „Trimito" baletmeisteris jurodivas Boria M. Taip iš bėdos dar buvo galima pavadinti poetą Kajoką ir Jungtinių Pajėgų direktorių, bet Griuvėsio – niekada. Pakartojęs prašymą, jis vis dėlto įsiropštė į kvepiantį automobilį, kuris nurūko Stokholmo tiltais ir, paskraidęs virš sušąlusių vandenų, nusileido priešais nurėžtą stiklo kūgį su raide M prie įėjimo. Tai buvo kiaurą parą veikiantis „McDonald's" – tikroji ir vienintelė Naujojo Amžiaus bažnyčia. Be tokios Vilniaus ir Jurbarko paaugliai ir bėdžiai niekados nepasijus pasaulio piliečiais.

Tad Lietuva be makdonaldų – Lietuva be ateities. Kapitalizmas – tai Abišalos valdžia plius visos šalies makdonaldizavimas. Prarijot? Kito kelio tiesiog nėra.

2.

Atsidūręs šviečiančio kūgio viduje Griuvėsis vėtyto ir mėtyto keliauninko akimi suskaičiavo spąstus durniams. Prie pat automatinių durų „ant zekso" sėdėjo mažiausiai du kartus pensijos nepastebėjusi prostitutė iš Fellinio profsąjungos. Ji kalbėjosi su visais klientais išsyk ir vis dėbčiojo į delne išsitenkantį veidrodėlį. Veidrodėlis jai ištikimai melavo jau daug metų. Alkove už baro snaudė juodis ir keli alkanai. Prie stiklinės sienos prisėdo plonai apsirengę paaugliai varvančiomis nosimis: ilgaplaukis efebas ėmė kažką įnirtingai rašyti apgraužtoje užrašų knygutėje, ir iš to skubraus grafomano įniršio lengvai galėjai atpažinti prieš skyrybos ženklus sukilusį gatvės poetą. Tuoj už jų didįjį maką kramsnojo pusamžis arabas, viena akimi prilipęs prie kotleto, kita – prie silikoninių prostitutės... lūpų. Ryškiai raudonas dešrinis apvadas buvo jau nebe gamtos, o iškrypusio animatoriaus rankų darbas, kurio pavydėtų viso pasaulio kosmetologai. Stokholmo felinietės lūpos atrodė paslankesnės ir galingesnės už bet kurios masažuotojos ar kultūristės rankas. Griuvėsis jai išsyk sugalvojo vardą – Feodosija, kurį pati felinietė interpretuotų: „Dievo duota". Griuvėsis su popieriniu kavos krūzeliu atsisėdo taip, kad matytų alkovą, gatvę ir įėjimą. Jis pasijuto įsileistas į televizorių pačioje naujamečio „Žiburėlio" pabaigoje. Atrodė, kad netrukus anglų valso žingsniu įplauks Vytautas Kernagis ir tūkstantis pirmą kartą užtrauks „Kaliforniją". Makdonaldija. Feodosija. Kanifolija. „Nemauk to birzgalo taip greit – rytas dar toli", – pasakė Vidaus balsas. Laikrodis rodė pusę trijų Stokholmo nakties laiku.

3.

Juodžių, arabų, lietuvių ir kitų feliniečių nusėstą skylę tvarkė turkai. Prie kasos darbavosi maža storulė, panaši į Katedros aikštės būrėją Vilniuje. Iš tokių „pasaulio žmonių" kaip Griuvėsis ji be didelio vargo išlupdavo kelias kronas viršaus: tiesiog įsprausdavo mažiau grąžos svetimšaliui į saują, ir baigta. Vos tik koks panaktinis apleisdavo šiltą vietelę, ten bemat išdygdavo turkas arba jo parankinis juodis su škurleliu ir, sušlavęs išėdas bei sustumdęs į vietą kėdes, imdavo kaip pamišęs blizginti stalą. Naktinė pamaina dėvėjo išaugtais drabužiais – aptemptais peleno spalvos marškiniais ir tamsiai mėlynomis, aiškiai per trumpomis, kelnėmis. Salės vyresnysis atsikišusiu pilvuku ir žemai

išriestu užpakaliu irgi turėjo firminį skudurą. Šitoje smurglinėje kiekvienas paviršius buvo šiūruojamas mažiausiai šimtą kartų. Griuvėsis greit suprato, kad amerikietiško spindesio imitacija buvo personalo vaistai nuo miego. Rūstus vyresnysis su nukleištais mokasinais ir baltom puskojinėm kas minutę rūsčiai nužvelgdavo susirinkusiųjų padėklus, todėl profesionalai benamiai, užuot kramtę, tik žiūrėjo į maistą. Po valandos Griuvėsis atsinešė dar vieną kavos krūzelį. Ilgakarčiai piemenėliai, trumpam išnykę ledinėje naktyje, vėl nutūpė prie to paties staliuko. Tą naktį abu išgėrė po penkis krūzelius viralo. Feodosija galop persėdo prie juodžių ir alkanų. Arabas su laikraščiu po pažasčia slampinėjo šaltyje, kartkartėm užmesdamas akį į vidų. Jis norėjo jos. Jo vietoje dabar sėdėjo kitas arabas, kurio profilis bylojo jį esant iš Maroko. Šalia paauglių įsitaisė elegantiškas riestanosis blondinas su žieduota storule raudonplauke. Ji turėjo po auskarą antakyje, nosyje ir viršutinėje veido lūpoje. Toks fundamentalus susikaustymas buvo jos laisvės apraiška. Storulės oda atrodė baltesnė ir už sniegą. Susiglaudę kaktomis abu gražuoliai su ilgais juodais paltais ir kareiviškais batais priminė konspiratorius, palinkusius ties miesto kanalizacijos planu. Sykį riestanosis per staigiai mostelėjo ranka, ir jo platus metalinis žiedas, nuslydęs nuo bevardžio, perskriejo kelis stalus ir nuriedėjo įmitusiam skustagalviui prie kojų. Kai mūsų trapusis personažas pasilenkęs jau siekė papuošalo, skustagalvis paspyrė žiedą po kitu stalu. Aristokratiška riestanosio aura subliuško it panaudota gumelė. Tą pat akimirką Žieduotoji liovėsi jį mylėjusi. Griuvėsis norėjo suduoti skustagalviui kėde per tą vietą, kurią normalūs žmonės vadina galva, bet laisvų kėdžių staiga nebeliko – lygiai ketvirtą valandą ryto turkas ėmė jas statyti ant ką tik nušveistų stalų ir brūžinti skudurais pavargusias metalines kojas. Griuvėsiui pasivaideno, kad anapus stiklo vyriškis su odine lakūno striuke jį stebi ilgiau, negu trunka sapnas. Tai buvo teroristas iš be penkių minučių Nobelio premijos laureatės Wisławos Szymborskos eilėraščio.

4.

Bomba sprogs bare keturios dvidešimt. Dabar tik keturios šešiolika. Vieni dar suspės įeiti, kiti – išeiti. Teroristas ką tik perėjo į kitą gatvės pusę. Tasai saugus atstumas apsaugos jį nuo pikto, be to, pasijus nelyginant kine: štai moteris su geltonais kailiniais, ji įeina. Vyras su tamsiais akiniais, jis išeina. Džinsuotieji piemenėliai vis dar šnekučiuojasi. Keturios septyniolika ir šešios sekundės. Arabas su dienraščiu po pažasčia – laimės vaikas. Spjovęs į Feodosiją, jis įsėda į

taksi, o girtas aukštaūgis vokietis įeina. Keturios septyniolika ir keturiasdešimt sekundžių. Artėja mergina su žaliu kaspinu plaukuose. Staiga ją užstoja naktinis autobusas. Keturios aštuoniolika. Merginos nebematyti. Ar buvo tokia kvaila ir įėjo, ar ne, pamatysim, kai išneš. Keturios devyniolika. Niekas nebeįeina. Užtat išeina tas stambus skustagalvis. Staiga ima graibytis po kišenes ir keturios dvidešimt be dešimties sekundžių grįžta savo suknistų pirštinių. Jau keturios dvidešimt. Laikas, kaip jis šliaužia! Rodos, jau dabar. Dar ne. Taip, dabar. Bomba, ji sprogsta.

5.

Prie stalo užmigusį skustagalvį pažadina iki dantų ginkluotas policininkas. Skustagalvis prideda prie lūpų oda aptrauktą pirštą. „Kelkis, – sako policininkas, – atrodai kaip tikras griuvėsis prie nemigos altoriaus." Areštinės varnas ką tik sukrankšėjo gatvėje. Jau išsivedė. Įsodina. „Taip tau ir reikia, ožy", – galvoja Griuvėsis. Pačioje Baltoskandijos širdyje, vidurnaktį. Teisybė, ji yra.

Piktas Avangardo šuo Pseudo

I

1.

Faktai, kalbėkite! Ir jie ima kalbėti: griūdami vienas ant kito, užbėgdami už akių, pasišokinėdami. Faktų trepsėtinis įtraukia nelyg verpetas, ir ramūs švedai virsta ne tokiais ramiais švedais. Visą savaitę jie tik ir kalba apie rusų išpuolius Stokholmo dažų fabrike, kur tebeveikia šiuolaikinio meno paroda „Interpolas: globalinis tinklas iš Stokholmo ir Maskvos". Fabula, kaip sako seni kriminaliniai reporteriai, tokia: vienoje erdvėje (pavadinkime ją Tautų draugystės vardu) Niujorke gyvenantis dailininkas iš Šanchajaus Wenda Gu turėjo apsikabinti su pašaukimo broliais iš Maskvos – skulptoriumi Olegu Kuliku ir Izraelio piliečiu Aleksandru Breneriu. Kinų instaliatorius savo projektui paaukojo trejetą metų. Už didelius pinigus supirko rusų ir švedų plaukus, kuriuos, visą mėnesį juodai dirbdamas po 15 valandų per parą, įpynė į didingas perregimas draperijas. Projektas Šanchajaus konceptualistui kainavo maždaug pusmilijonį žalių. Deja, broliškai pasidalyti erdve kinui nepavyko: rusai atsisakė klaidžioti po plaukų labirintą, kuriame Orenburgo gražuolių kasos buvo susijungusios su švedų hipių garbanomis. Parodos atidarymo metu Aleksandr Brener, geras dvi valandas paskutiniais skandinavams nežinomos kalbos žodžiais plūdęs rinktinę publiką, staiga ėmė ir į skutus sudraskė kino instaliaciją, paversdamas Dažų fabriką mėnesį nešluojama kirpykla. Po to Brener dingo iš salės. *„I byl takov"*, – kaip sako rusai.

2.

Po pusvalandžio atvykusi policija suėmė dar vieną Maskvos menininką. Grandine prisikaustęs prie šuns būdos, nuogai išsirengęs skulptorius Kulik urgzdamas graužė kaulą ir šokinėjo kiek grandinė leidžia. Šalia gulėjo lentelė su užrašu „Piktas šuo". Tarsi iš *Vilniaus pokerio* atkeliavęs šunėkas virto tikru Baskerviliu, kai į jo valdas įžengė pirmieji Brenerio akcijos sukrėsti žiūrovai. Jis ėmė... kandžioti žmonėms kojas. „Galbūt dar galėjau pakęsti, kai jis grebštelėjo dantimis klubą. Tačiau, kai rusų šuo pervertęs mane bandė perkąsti man gerklę, pamaniau, jog jis nuėjo pernelyg toli", – neprarasdamas orumo vėliau aiškino žurnalistams vienas garbus švedas. Pirmajam kantrybė trūko parodos organizatoriui Janui Amanui – jis paprasčiausiai iškvietė policiją. Ir štai dvimetrinis akiniuotas

švedų ramybės sergėtojas kreipiasi į gulintį ant pilvo antrankiais už nugaros surakintą pliką rusų šunį: *„Do you speak English? You are under arrest"*. Kažkas paduoda odinį paltą, kuriuo pridengtas šuo Kulik išvedamas iš salės. Jau tą patį vakarą televizijoje užduodami pirmieji klausimai: „Kur riba tarp padoraus ir šokiruojančio meno?" „Ar neabejotiną teisę šokiruoti turintis menininkas būtinai privalo varžyti save?" „Kaip atrasti meną, kuris būtų tik vidutiniškai šokiruojantis?" Visiems gaila sumišusio darboholiko Wenda Gu – šitiek triūso įdėta, ir viskas šuniui ant uodegos. Bet šokui praėjus netrukus imama gailėtis ir vargšo Kuliko. Diskutuojama, ar parodos kuratoriai iš anksto nebuvo numatę tokių pasekmių. Švedų pusė sakosi nenumačiusi. Garsus Maskvos menotyrininkas Viktor Miziano, atgabenęs monstrų porelę į Stokholmą, nesupranta, kodėl apskritai kilo toks džiazas. Argi tai nėra būtent tas, ko reikia? Kaip dar įsakysite šokiruoti miesčionis? Tik nevadinkime aukomis tų, kurie patys būdami sotūs ir viskuo pertekę dar trokšta būti menininkų guodžiami ir popinami.

3.

„Menininkas, – sako Miziano, – šiandien Rusijoje turi dvi galimybes. Arba jis tampa barzdotu mistiku, išsižadėjusiu dialogo su sociumu vilties ir kuriančiu meną menui, arba jis atmeta bet kokią meno aukštesniems tikslams idėją ir atsiduoda veržliam gyvenimo srautui." Vienas pirmųjų gyvenimo srautui atsidavė Maskvos gatvių ir aikščių ruonis Aleksandr Brener. Jo spontaniškos akcijos ir konvulsingi performansai niekuo nenusileido trūkčiojančiai, suskeldėjusiai Rusijos tikrovei. Menas jai prilygo. Menas be doktrinos, be vyraujančios temos, gimęs iš gyvenimo ir gatvės įsčių. Štai, prasidėjus Čečėnijos konfliktui, Brener su boksininko pirštinėmis Raudonojoje aikštėje daužo įsivaizduojamą priešininką šaukdamas „Jelcinai, išeik!" Arba viename tarpusavyje nesutariančių organizacijų susirinkime su raudonais apatiniais, įsisiautęs į juodą abitą, viešai masturbuojasi. Viktoras Miziano nė kiek neabejoja šitų skandalų sėkme, kurią lemia ne vien tik jų „nuodėmingas tobulumas" (*sic*! angliškas žodis *naughty* turi ir daugiau reikšmių: išdykęs, kaprizingas, nepaklusnus etc.), bet ir jų „sveika įtaka visuomenės procesams". Miziano nori pasakyti, jog ten, kur politikai ir politologai bejėgiai, svarų žodį galėtų tarti Brenerio kirpimo menininkai. Todėl Brener yra labiau laiko ženklas, simptomas, negu menininkas. Simptomas menu nebepasitiki. Norėdamas būti adekvačiai suprastas privalai kalbėti savo žiūrovų kalba. Pati minia įduoda tau kalbą. Brenerio kalba absurdiška, alogiška, įžūliai

vulgari. Jis meistriškai provokuoja minią nebijodamas būti atkaltas, susemtas, „apdovanotas paromis". Jam, Izraelio piliečiui, vis sunkiau ir sunkiau gauti Rusijos vizą. „Brener stovi didelio pavojaus akivaizdoje, – tęsia Viktor Miziano. – Jo veikla, netgi jo gyvybė gali būti nušluoti to paties chaoso, kuriam jis leidžia save įsiurbti." Apsėstą, aistrų kamuojamą menininką gali sunaikinti kolapso ištikta Tėvynė, ta pati motinėlė Rusia. Postkatastrofistą gelbsti tik jo išsiugdyta veiksmų tobulybė. Jis turi ir savą Achilo skydą, kurį norom nenorom vis dar tenka vadinti menu.

4.

„Provokacija dėl pačios provokacijos atrodo patetiškai, – rašo švedų kritikė Ingela Lind. – Suomis Jukko Turkka nebuvo pirmasis, išmatomis apmėtęs teatro žiūrovus. Daugybė menininkų onanizavosi prieš publiką, tad belieka tiktai paleisti į ją automato seriją."

5.

Palanga tebeskendi Kalėdų sniege. Pilietis eina pro politinių partijų, naujų bažnyčių bei judėjimų stendus ir mato sodriu žmogaus mėšlu apmėtytą LDDP vitriną. Drėbta iš peties, prilipo irgi ne blogiau. Nejaugi Saša Brener iš Stokholmo bus atsibaladojęs į Lietuvą? Staiga suloja šuo. Aha, ir skalikas Kulik! Jeigu taip, mūsų avangardistams teks slėptis po pusnimis. Tie vyrai žino, kaip reikia dirbti tabu zonoje.

II

1.

Skalikas Kulik ir publikos plūdikas Brener amžiaus pabaigos gyvenimo ir meno bendrabūvyje įtvirtina agresyvias kūniškumo formas. Tai jums ne nuolankus *body art* ar sadistiškas autoekshibicionizmas, gyvą kūną degraduojantis ligi objekto ar instrumento. Anaiptol – kūnas čia jau nebe daiktas, o įsikūnijusi baudžianti sąmonė, įgyjanti nepaklusnaus subjekto statusą. To subjekto valios judesiai – nebeįspėjami, veiksmų laisvė – totalinė. Tai tikrų tikriausias reakcingasis romantizmas: ego virsmas pliekiančia, o ne žydinčia lazda. Nuogas menininkas ateina ne įsigyventi, pritapti ar pagarbinti, o nubausti, sujaukti, išardyti. Tokia ardomoji veikla turi vieną naują bruožą, su kuriuo anksčiau susidurdavome tik istorijos analuose, kriminalinėse kronikose ir psichinių susirgimų aprašuose: meno kūrinių žalojimą ir naikinimą. Tautiečiai šioje srityje irgi yra šį bei tą nuveikę:

vienas vos netapo nacionaliniu didvyriu Ermitaže pagirdęs sieros rūgštimi Rembrandto „Danają", kitas, šiandien iškilus katalikas, studijuodamas Dailės institute buvo išprovokavęs susidorojimą su, jo manymu, „socrealistinėmis" kolegų skulptūromis (tarp jų – Strazdelio biustu). Abu savo veiksmus vėliau laikė politinio protesto, o ne dailės forma. O gaila – pražiopsojo gerą progą patekti meno istorijos, o ne saugumo ir durnyno įskaiton. Paradoksalu, bet policijos patvirtintas meninis išskirtinumas šiandien atneša didesnius dividendus negu disidentinė veikla Blogio imperijoje. Pavadinkime tai disidento pralaimėjimu avangardistui (gal todėl norėdamas atsirevanšuoti Romualdas Lankauskas taip primygtinai siekia įsteigti disidentų sekciją Lietuvos dailininkų sąjungoje). Pirmasis blogį įžvelgdavo tik kairėje (neslėpsime, esama tokio politinio žvairumo), antrasis – tik dešinėje (veiksmo ir griovimo kultas buvo nesvetimas ir antiburžuaziškai nusiteikusiai amžiaus pradžios bohemai, kuri sėkmingai išnaudodavo sadomazochistišką buržujų pomėgį būti plakamiems). Istoriškai nenuneigiamas avangardo kairuoliškumas (Jurgis Mačiūnas ne išimtis) šiandien yra tik fikcija, nes šokas seniai virto rinkos prarytu ritualiniu šokiu (*fluxus* kolekciją irgi tvarko milijonierius). Šiandien avangardistas parsiduoda kaip ir kiekviena buržuazinė kiaulė. Todėl Kuliko ir Brenerio kibimas švariai skandinavų publikai į blauzdas drauge yra ir iššūkis rinkai: arba perkate abu labu tokiu, arba duodate ramybę (jau žinome, kokia ta jų ramybė!). Ir štai šitoje situacijoje jie savo smūgio kryptį nukreipia į tarsi aprobuotą klasikinį avangardą – Šanchajaus konceptualisto Wenda Gu plaukų draperijas. Iš tikrųjų tabu sulaužomas ne apkandžiojant žiūrovus (širdyje jie šito trokšta), o sunaikinant kolegos kūrinį. Nepaisant nuolatinių postmodernizmo abejonių, kitų sukurti artefaktai vis dėlto tebėra neliečiami (ta prasme neliečiamos ir skulptūros ant Žaliojo tilto), nes iš autoriaus niekas negali atimti jo autorinių teisių. Mūsų jau cituotoji Ingela Lind kaltina rusus dvigubos moralės demonstravimu: būdami tokie klasiškai revoliucingi, jie tuo pat metu „peržengia ribas" žalodami likimo brolio artefaktą (t.y. minta jo sąskaita).

2.

Vargšas didžiaakis, aukštakaktis, ilgaplaukis ir liūdnaveidis Wenda Gu kitą dieną surengtoje spaudos konferencijoje pareiškia: „Brenerio išpuolis rodo, kokia jėga glūdi mano kūrinyje". Ir tuo pat metu jam nuoširdžiai gaila šalia sėdinčio plūdiko, kurio poelgis yra „gyvenimo pilnoje sumaišties šalyje nulemtas". Brener savo ruožtu teigia,

jog išpuolis buvo nukreiptas ne asmeniškai prieš poną Gu, o prieš pačią nelauktai išpampusią ekspoziciją, pažeidus ankstesnįjį tarpusavio susitarimą dėl erdvės pasidalijimo. Visi sutaria, jog rusų akciją pirmiausia reikėtų laikyti sąmoningo nusivylimo savąja geografija išraiška. Taip ir knieti paklausti: nusivylimo kapitalizmo įžengimu į Maskvą ar naujųjų rusų nenoru už tokį meną sumokėti grynais? O gal iš tiesų Kulik ir Brener – paskutiniai autentiški avangardo scenos romantikai?

3.

Josif Brodskij metai prieš mirtį yra nedviprasmiškai pareiškęs, jog „dabartinės publikos sąmonė stipriai užteršta avangardo terminologija". „Šiandieninis avangardas, – tęsia klasikas, – iš esmės yra rinkos terminas, neturintis nei metafizinio, nei semantinio krūvio." Avangardo samprata amžiaus (ir tuo labiau – tūkstantmečio) pabaigoje visiškai nebepriimtina. Tą, pasak Brodskio, krautuvininko etikete virtusį reiškinį avangardu įvardyti galėtume tik prisimindami jo istorines ištakas. Galima mylėti avangardistą, bet neįmanoma mylėti spekulianto. (Tai aš sakau, o ne Brodskij.) Ir tose ištakose mes kur kas dažniau aptinkame teorinį, o ne praktinį meną: t. y. manifestas, schema, projektas kur kas įdomesni už jų įgyvendinimą. Avangardistas visų pirma – meno technokratas, konstruktorius, intelektualas. Stalino duotas rašytojo kaip žmogaus sielos inžinieriaus apibrėžimas čia puikiai dera. Kino kritikas Michail Gurevič sykį yra pajuokavęs, jog avangardo valdose niekada nežinai, kas pirma – višta ar kiaušinis (t. y. teoretiko fantazija ar spontaniškas menininko išsiliejimas). Ankstyvojo avangardo bandymai jau tapo amžiaus klasika, todėl šito meno praktiką galima suvokti ir vertinti tik kaip „tam tikrą praktiką tarp kitų galimų kultūros praktikų" (Boris Grois). Dekadansas ateina po aukso amžiaus, avangardą pagimdo didelė ir stipri kultūra sočiai visuomenei dar nespėjus išalkti (patys novatoriai irgi nebūtinai turi būti alkani – nei dadaistai, nei vėliau absurdistai niekada nebadavo; lygiai kaip ir ne kiekvienas į bado akis žvelgęs maištininkas buvo/yra novatorius). Avangardas neatsiranda iš skurdo, greičiau tai sąmoningai „permontuojamo" pertekliaus vaisius. Visko būta tiek daug, kad kažką neišvengiamai tenka negailestingai atmesti. Iš pirmo žvilgsnio absoliuti avangardo laisvė iš tikrųjų yra rizikingas kūrybinių išeičių apribojimas ir šalto apskaičiavimo rezultatas. Kūrybinio akto bergždumo suvokimas bei, pasak Berdiajevo, „kūrybinės užduoties ir kūrybinio įgyvendinimo" neatitikimas ligi kosmizmo pakylėtą sintezę (ar jos troškimą) grąžina žemėn. (Gaila, kad iki šiol Lietuvoje

niekas nėra citavęs Nikolajaus Berdiajevo minčių apie Čiurlionį.) Sintezės adepto vieton stoja analitikas. Šaltaveidis (de)konstruktorius. Ne demiurgas, o inžinierius.

4.

Šiandien į Stokholmo dažų fabriką publika ateina pasižiūrėti šunį vaidinančio Kuliko prie būdos pastatytame TV monitoriuje. Provokacija, paaiškėjo, buvo nufilmuota iš anksto susitarus su rusų skulptoriumi. Wenda Gu plaukų draikalai limpa žmonėms prie padų, ant kurių neįmanoma išsinešti Tėvynės – tik plaukus, mano bičiuliai, tik plaukus...

Laikas klijuoti kaukes ir laikas kaukes plėšyti

I.

Mėgstu išgerti, bet nekenčiu girtuoklių. Mėgstu nusikeikti, bet nekenčiu keikūnų. Nesibaidyčiau ir marihuanos, jei nebūčiau matęs, kaip subyra narkomanai. Esu katalikas, nors nesižaviu davatkomis ir nuo pastoracinio darbo nusiplovusiais kunigais. Mėgstu filmus suaugusiems, juodąjį humorą ir Jimį Hendrixą, tačiau pornografija turi likti neprieinama vaikams ir paaugliams, prostitutė niekada nepakeis motinos Teresės, o pinigai, išleisti grožio konkursams ar madų šou, visada atrodys ciniškas pasityčiojimas iš talentingų pianistų ir smuikininkų, neturinčių už ką nuvažiuoti į tarptautinius konkursus. (Nederėtų taip greit pamiršti, kad lemiamu momentu ne gitaristo, o pianisto pirštai stumtelėjo Lietuvą laisvo pasirinkimo link, nors laisvės byloje gitaristų nuopelnai ne ką menkesni už Sąjūdžio inteligentų.) Nerašyčiau šitų negudrių žodžių, jeigu vertybinio stuburo iškrypimas būtų tik vaikiška kvailumo liga. Ir nors kartais manau, jog istorija yra tai, ko niekada nebuvo, aprašyta tų, kurie patys nedalyvavo ir nieko nematė, tačiau puikiai žinau – Darius ir Girėnas nebuvo myžniai. „Vardan tos" myžniai gyvybe nerizikuoja. Užuot skraidę per balą, myžniai patys sėdi ligi ausų baloje. Nežinoti šito gal ir leidžiama kokiam pusiau ukrainiečiui, bet pusiau lietuviui – deja, ne (ypač jeigu jis, kaip antai Algis Greitai, pats prisipažįsta neblogai išmanąs Lietuvos istoriją – „vidutinio piliečio išsilavinimo rėmuose"). Pilietis nėra tiek degradavęs, jog nesuvoktų, kad pro šalį šauta ne šiaip sau. Net ir sutikdamas, jog šaipomasi „iš pačios idėjos hipertrofavimo", jis laisvas Radijo šuns kukliai paklausti: „Kokios, Algi Greitai, kokios?" Padaryti tai, kas atrodytų yra neįmanoma? Siekti tobulybės? Įrodyti pasauliui, kad esame ne blogesni už kitus, o kartais – baisu ištarti – netgi... Ne, mielas Algi, jūs lazdos neperlenkėte. Tai ne jūsų žaidimas. Jūsų stilius – lazdą laužyti. Kultūrinis išsiauklėjimas man šnabžda, kad Maskva ir šėtonas čia rankos nepridėjo. Bet postūmio kryptį išsiaiškinti įdomu. Ypač, kol dar netapote kanonizuotais klasikais, kurie amžiaus ir pasaulio pabaigos Lietuvoje pakeis jūsų lūpomis išjuoktus suskretėlius maironius, biliūnus ir žemaites. Pardon, ne jūsų, o jūsų personažų. Svarbi pataisa, ar ne? Vis dėlto už kiekvienos lėlės stovi lėlininkas (sutinku – nebūtinai gyvo žmogaus, kartais – tam tikros nuostatos ar programos pavidalu), o po kiekviena kauke slepiasi autoriaus veidas.

2.

Algį Greitai įsidėmėjome greitai – dar „Svastikų" sukimosi laikais, pirmųjų videoklipatų eroje. Anksti praplikęs, minkštų judesių didžiaburnis ir saldžiabalsis buvo vienas natūraliausių ir sąmojingiausių (ko verta vien Erikos Masytės ir Justino Marcinkevičiaus „Laisvės" kita versija!) personažų tame likiminiame gal kiek per jėgą išsilaisvinusių roko estrados anūkų marše. Panašus į susilaikymo įžadus sulaužiusį seminaristą, kuriam vieną gražią dieną pabodo būti geriečiu ir jis nusprendė parodyti savo tikrąjį veidą. O tas „tikrasis" Algio Greitai veidas visa nuogybe išniro kaip gerai apskaičiuota sadisto, pornografo ir „dzin budisto" kaukių mašinerija. Katakombos buvo paruoštos, trūko tik kankinio. Jo vieton šį kartą stojo gudrus pajacas. Amžinai pasirengusi išskėstom rankom priimti kiekvieną apsišaukėlį stigmatiką, dalis mūsų visuomenės sinchroniškai sudreba įžengus juokdariui. Kaip tik tą drebulį Algis Greitai jau buvo numatęs iš anksto. Ir iki šiol sėkmingai jį išnaudoja (nesakau – iš jo uždirba). Net jeigu dienyne iš tiesų krebžda trejetai – Algis akivaizdus pirmūnas, ponaitis, šioks toks aristokratas. „Aš esu geresnis už jus" itin subtiliai įrašyta visoje jo povyzoje. Algis Greitai apskritai gardus kąsnelis psichoanalitikui – froidizmo raktu mūsų pabaisėlę galima rakinti iš visų pusių: tiek dainų, tiek interviu ir pareiškimų, tiek kūno kalbas nagrinėjant. Deja, klasikinis froidizmas ir humoro jausmą (o ypač tokį – su „purvinų" žodžių, nekrofilijos ir sadizmo prieskoniais) kvalifikuotų kaip seksualinės prievartos (tėvo? mokytojo? pionierių vadovo? kunigėlio?) švelniame amžiuje ir nekalto (t. y. ypač kalto!) incesto pasekmę. Nedarykime iš Algio Greitai sovietinės mokyklos, Edipo komplekso ar nesėkmingo prisilytėjimo prie Bažnyčios aukos. Jis joks auka. Jis sąmoningas kultūrinis personažas, sugebantis gyvenimo kūrybą sutapatinti su menine. Jam duota reta proga tapti mūsų geografijoje beveik nesutinkamu vienaragiu (nepainioti su šventaragiais!), kurio kiekvienas pasirodymas visuomenėje – įvykis, skandalas, bomba. Elgtis gyvenime kaip scenoje (ir atvirkščiai – scenoje kaip gyvenime) lietuviams žiauriai nesiseka. Tautietis visada atsistoja „į poziciją", pokštas virsta kliše, kalke, vertiniu, natūrali vaidyba – antikiniu choru, o bet koks *fluxus* (tuoj pamatysite, kokiam kontekstui Algis Greitai pritaikys jau gatavas įprastoje gyvenimo tėkmėje įžvelgto ir sustabdyto absurdo apraiškas) – ritualu, priešpaskutinėmis pagonių apeigomis. (Berods, Herkus Kunčius yra išskyręs dvi lietuvių performanso mokyklas: Kokono ir Rasų šventės.) Net ne semiotiko akimi matyti apgailėtinas mūsų naujųjų švenčių bei iškilmių „sinkretizmas", kada į vieną krūvą verčiami pagonybės, katalikybės ir

karingojo patriotizmo stabai. Ritualo parodija užmuša pagavas ir sukelia pagaugus. Bet nenukrypkim per daug į šalį. Mums rūpi žmogus, kurio elgsenos teatrališkumas vienu metu yra toks natūralus ir toks provokuojantis, kad niekam ir nešautų į galvą pavadinti jos tikrovės komentaru ar išsidirbinėjimu. Aiman, Algis Greitai unikalios progos tapti žmogumi-tekstu, tikru avangardo personažu iki galo neišnaudoja. Užuot ištirpęs savo kaukėje, tik prisidengia ja. Norom nenorom jis tampa tikrovės komentatoriumi – ne blogesniu už anų laikų „apžvalgininkus propagandistus" (nūnai jie ne tik parapsichologų, bet ir Seimo priešaky!), specialių politvalandėlių metu perpasakojančius tarybiniams piliečiams BBC ar „Amerikos balso" žinias. Pirmųjų veiksmus sankcionavo partija, Algio Greitai – laisvė be krantų. Pastarasis šiandien „įgarsina" Lietuvos ryto penktąjį puslapį. „*Radioshow*, – sako jis žurnalui *Ausis*, – yra labai rafinuota (juk sakėme – aristokratas! – *RoRa*) viso buitinio realizmo koncentracija vienoje laidoje. Ji remiasi Lietuvos dienraščių lyderio penktuoju puslapiu. Ten yra, galima sakyti, *fluxus*'as, taip net nesugalvosi. Pavyzdžiui, neseniai buvo tokios bobutės nuotrauka, kurios dydis idealiai atitinka kasetės formatą. Joje pavaizduota sena moteris, o po ja parašyta: ten ir ten rasta šios senutės galva. Tai galėtų būti tiesiog dainos priedainis: „Ten tai, ten tai rasta senutės galva". Mėgstu citatas, kurios nereikalingos komentarų. Ką dainuoja Slavikas su Zbynia – taip pat girdėjau. Apie tas dainas (neslėpsime – esama ir kitokių) bei kasetes galėtume pasakyti ir taip: „Be „mato" nieko jose nesimato!" Ir dar šį bei tą. Aiman, mintims ir vaizdams išreikšti man ligi šiol užtekdavo literatūrinės kalbos. Tik nežinau, ką uždainuotų Algis Greitai, išvydęs toje nuotraukoje savo senelės ar mamos galvą. Jam net netopteli, kad toji galva laikraštyje ne muliažas, ne papjė mašė. Negi jis mano, kad Lietuvoje žudo tik tam, kad papultų į *Radioshow*? Taip toli ašara Dievo aky dar nenusirito. O apie priešingai manantį Didysis brolis pasakytų: „*Za odnu buterbrodinu prodast mat' i rodinu*" („Už vieną sumuštinį parduos močią ir Tėvynę").

3.

„Kunigas! Kretinas! Kritikas!" – keikiasi Becketto valkatos Vladimiras ir Estragonas. „Žurnalistas!" – prideda Tam Tikri Algio Greitai Senukai.

Paprastoji pelėdikė

I.

Balsas, kurio niekaip negaliu atpažinti. Paskambina prieš pat vidurnaktį, provokuoja viską mesti (draugužę nuo kelių, knygą iš rankų, telį pro langą) ir eiti į pasimatymą. Sako: vakaras dar tik prasideda. Atsakau: man jis turbūt jau baigėsi. Kažkur čia pat, provincijos tuštumoje, plaka nuotykių ieškotojos širdis. Spendžiu miniatiūrinius spąstelius, vilkinu laiką, paikai pokštauju – kad bent sekundei atsidengtų, kad iš niekingos smulkmenos, apčiuopiamo mažmožio išaugtų atpažinimo medis ir jame tupinti paukštytė sutaptų su atmintyje knibždančiais pavidalais. Nepažįstamosios balsas mano sueižėjusioje atmintyje karštligiškai ieško kūno. Ar maža buvo isteriškų SOS, įrėžtų visuose įmanomuose ir neįmanomuose paviršiuose – balių šurmulyje, metro traukinių spūstyje, vernisažų ir premjerų verpetuose? Ką iš tikrųjų reikšdavo tas beviltiškas tušinuko trykštelėjimas, tas rašalo krešulys, tos kvieste kviečiančios dviejų nulių angos tarp dviejų dvejetų? Jaunystėje dar pridurdavai: „Kai jis paliks jus, tada ir paskambinsit". Ak, tos amžinos neakivaizdinės patinų varžybos peršokant patį aistros objektą, o iš tiesų – šimtmečius, tūkstantmečius, sugrįžtant į ištakas, į žiotis, kur du beždžionžmogiai tuoj suknežins viens kitam makaules! Kiek išpendėjusio karaliuko tuštybės telpa vyruose! „Kai jis paliks jus..." Žinoma – paliks. Bet negi tada, apsikrovusi ryšuliais ir vaikais, nelyginant kokia bosnių pabėgėlė, ji būtinai griebsis šiaudo – tavo gaidiška tuštybe trenkiančio telefono numerio? Atsipeikėk. Ką darytum, jeigu jos visos, pamestosios (ir „metikės"!), vieną skaistų rytmetį atvažiuotų pas patį – amžinai, programiškai laukiantį? Norėčiau tada pasižiūrėti į tave. Bet į save mums pasižiūrėti neduota.

2.

„Tu matai mane kiekvieną dieną", – sako vis dar neatpažintas balsas. Ir tai trijų šauktukų vertas ėjimas. Trumpai kirpta, šviesiai dažyta, tiesiog sutverta *Burdai* (o iš tikrųjų – tik „Pigių rūbų" salonui buvusioje skalbykloje) – šita visada išlipa džiunglių stotelėje kažkur Bruzdėlynuose. Arba kita – meistriškai slepianti veidą po kosmetinėmis kaukėmis, amžinos mergaitės žvilgsnį pavertusi juvelyrinės firmos kokybės ženklu, niekada nebijanti gimdyti aštrialūpė medžiotoja, amazonė su vis nuo kairiojo peties nuslystančiais drabužiais – tų

kelių akimirkų užtenka tatuiruotei apnuoginti. Ir vėl paslėpti. Ir vėl apnuoginti. Arba visada kvepianti markėmis, odinė nuo galvos ligi kojų, nežinia ko ateinanti į knygyną – nėra ten mano raštų, ponia! Ten tik Širvys ir Baltakis! Pagaliau ir manęs nėra kiekvieną dieną Palangos miestely. Netgi kai esu – kartais irgi nėra. Net ir draugams dažniausiai būnu tik sapne. Sakydama „kiekvieną dieną", ji elgiasi kaip vertingiausias atminties galerijos eksponatas. Perlas karūnoje. Riešutas šokolade. Arachis Sacharoje. „Raffaello"! Bet yra dar svaigesnis variantas: virėjos, sanitarės, proletarės. Užkulisių žvėrelio. Trečio plano dėmės. Laikančios pliaukštę. Laidą. Pataisančios mikrofoną eterio kretinui ant krūtinės. Pelenės, pelytės, pelėdikės. Paprastoji pelėdikė lotyniškai *Athene noctua*. Tai ji naktį pratupi ant telefono: pelėdike pavirtusi išminties deivė, neatplėšiama nuo meno, meistrystės ir tobulai įvaldyto amato konteksto. „Esi pilka paukštė, tik mokėk atiduoti geriausia", – sakydavęs Kymantaitei Oleka-Žilinskas. Mano pelėdikės scena – telefonas prieš pat vidurnaktį. Skambutyje sužėri tik iš pirmo žvilgsnio pilkos plunksnos. Toji pilkuma tiesiogiai proporcinga manajam nepatiklumui. Manosioms dvejonėms. Svyravimams. Biografijos svarsčiais virtusiems svarstymams. Šaltakraujiškam aprūdijusių ir girgždančių astrologinių svarstyklių įsibrovimui į gyvosios faunos valdas. Chroniškam nesugebėjimui pamilti po keturiasdešimties. Telefono numerio nulius pagimdančiam spazmui. Skaitmenų akivarui. Turiu priminti, kad du paskutinieji sutampa su policijos numeriu. Kur aš pataikiau? O kur jūs skambinat? Čia tu? Ne, ne aš. Arba taip: „Aš turbūt ne čia pataikiau?" – „Jūs tuo tikra?" – „Argi kada nors esu jums melavusi?"

3.

Štai vyriškis, kuriam Europa ligi kelių. Vos tik jam įžengus, rinktinė patalpa ima kibirkščiuoti: motinos puola slėpti dukrų, bet pačios neužmiršta pasipudruoti ir nevalingais judesiais pasitaisyti suveržtų biusthalterių. Veidrodžiai išrasoja. Šaižus juokas primena botago kirčius. Sudūžta vaza, nors jos niekas nekliudė. Šampano kamštis su trenksmu pataiko į lubas, ir tinkas daiktais nusėda damoms ant suknių. Ne jis, o jos, prasibrovusios pro „Cerruti 1881" odekolono brūzgynus, mato kiaurai: po Armani eilute, po aptemptais Kenzo marškinėliais žvėries ramybe alsuojantį reljefą, trasas jų pirštams ir liežuviams, marmuro pusrutulius Mėnuliui į kompaniją. „Omega Seamaster Professional", kuris rodo net laiką, sutiksi damų ausyse. Kokia laimė, kad nė vienai neduota perskaityti jo minčių. Ten, kaukolės dėžutėje, dabar aidi telefonas. Skambutis, kurio jis pasiilgsta

Kremliaus ir Briuselio koridoriuose, Hamburgo kloakose, šachmatais virtusios kasdienybės kombinacijose. „Tu matai mane kiekvieną dieną", – kartoja ji metų metais, kol vieną vakarą jis nepadaro stulbinančio atradimo: jį, gražuolių išlepintą, pirkusį ir čia pat daužiusį nupirktas širdis, iš vidaus regėjusį visų įmanomų ir neįmanomų geometrinių figūrų kampus, virkdžiusį kultines poetes ir feminizmo raganas, ligi sąmonės gelmių, ligi paširdžių bedugnės jaudino vos vienos raudonplaukės prisilietimai, vienos nulinukų auklėtojos, paprastos pelėdikės glamonės. O Dieve, kaip ji liesdavo iš „Marlboro" reklamos įsikūnijusį jį! Niekas jo taip nelietė – jokia Akmeninė Šeron, jokia Silikono Madona, jokia Transo Sibirietė! Jokia San Paulio prostitutė, lupanti bananą tarp japoniškų graviūrų trečioje gatvelės tik vyrams (*Friedrichstrasse*!) vitrinoje iš dešinės! Jam, turėjusiam jas visas ant grindų, ant žolės, ant asfalto, navose ir nišose, vandeny ir po vandeniu, hiltonuose ir stikliuose, tik dabar nušvito akys: balsas atrado kūną. Kūnas turėjo rankas. Rankos buvo stebuklas. Pelenės, pelės, pelėdikės! Atėnės, kuri ne tik išrado fleitą, bet ir išmokė ja griežti patį Apoloną.

Apie patiklumą

1.

Kaip rašė didysis skiltininkų pirmtakas Michel de Montaigne, visatoje visada viskas savo vietoje – netgi nereikalingi daiktai. Harmoninga asmenybė pasižymi ne iš koto verčiančiu tauriausių savybių deriniu, o greičiau primena kunkuliuojančią nuodų taurę, kurioje įkvėpto barmeno ranka meistriškai suplakė garbėtroškos, pavydo, persisotinimo, prietarų bei nevilties kokteilį. Pridėję žiaurumą ir patiklumą, turėtume stiprius žmogaus prigimties pamatus, per amžius neišmušamą pagrindą, nepriklausantį nei nuo geografijos, nei nuo taurinančios kultūrinių ar tiesiog misionierių veiklos. Patiklumą į amžinojo paveldo registrą įrašiau ne šiaip sau. Jis padeda pakelti tai, ko neįmanoma išvengti. Jis pagimdo į ugnį skriejančios plaštakės sindromą, be kurio žmogus niekada nesuvoktų savo gyvasties: tik apsvilęs sparnus, sužinai juos turįs. Kuo patiklumas skiriasi nuo (į)tikėjimo? Tikėjimas veda į žinojimą, patiklumas – į nežinią. Žinojimas yra žiauriausia žmogaus pergalė, nežinia – saldžiausias pralaimėjimas. Kažkas mums turi taip patikti, vilionių gaida turi būti tokia aukšta, o noras apsigauti neatplėšiamas nuo tiesos troškimo, kad paprasčiausius spąstus kvailiams palaikytume oazės miražu dykumoje. Pagiriamasis žodis patiklumui – tai odė jautriai odai, užmiršusiai pragaištingą Saulės spindulių poveikį. Ne augalui – žmogui.

2.

Tikėjimas padeda įsišaknyti, jis sukelia statikos ekstazę, patiklumas – šizofreniško judėjimo kvaitulį. Tikintysis pabaigia bažnyčioje arba vienuolyne, patiklusis – beprotnamyje. Dar niekas neatsakė į klausimą, kuris iš judviejų laimingesnis. Ar teisūs Nidos parapijonys, nebeįsileidžiantys į bažnyčią buvusio patiklaus klebono? Tam tikra prasme taip – kunigo patiklumas žeidžia ne tik jų etinę, bet ir estetinę klausą: dogmą-kanoną-Bachą mėginama pakeisti džiazu-improvizacija-Čekasinu. Pasiryžimas bet kuria kaina laikytis įžadų (t. y. taisyklių) neturi nieko bendra su vilionių technika (kuo nuoširdesnė – tuo techniškiau!) – tik toks ganytojo atsižadėjimas ir lemia Adomo ir Ievos palikuonių pasitikėjimą pažadu. Kas atleistina patikliai avelei, deja, neatleistina ganytojui. Klaidūs pasaulio vėjai gali nupustyti aukščiausią kopą, bet ne bažnyčią. Nidos parapijonys žino viską apie pustomą smėlį, todėl turi teisę reikalauti švento stabilumo. Tikinčiųjų

nusivylimas aistringu kunigu ypač skaudus, kadangi paskutinėje užuovėjoje jų laukdavo ne apsiputojęs fanatikas, o itin artistiškas asketas. Aha, galvodavo jie, jeigu įmanoma TAIP, vadinasi, ne toks ir nykus tas mūsų amžiaus pabaigos Dievo laukas, ne toks suanglėjęs kaip išdeginti pušynai. Pasirodo, čia užtenka vietos vaikų ir laumžirgių šokiui, o per pamokslą priverktas nosines galima paleisti aitvarais lakstyti! Ne man, senam nusidėjėliui, tarpstančiam kaleidoskopiškuose nuodėmės ornamentuose, teisti kunigą (beveik kolegą: poetą, menininką) Edmundą A. už patiklumą. Už silpnumą, kurį jis dabar bando pakylėti ligi aukščiausios – žinoma, irgi Dievo duotos – stiprybės kopos. Man neprieinamas nei toks atsižadėjimas, nei tokio atsižadėjimo išsižadėjimas. Dar nesubrendau tokiai problematikai. Bet nidiečių vis dėlto gaila. Stovėję per vieną įkvėpimą nuo gėrio, grožio ir tiesos, jie staiga tapo Ilfo ir Petrovo personažais. Iš tikinčiųjų virto patikliaisiais. Iš apeigų dalyvių – teatralais. Su kokiu įtarumu jie dabar žiūrės į fortepijoną, fleitą ir videoaparatūrą klebonijoje!

3.

Patiklumo apraiškas galima katalogizuoti. Bus čia šventų, bet bus ir gėdingų puslapių – kaip ir kiekviename žemiškajame kataloge. Šiandien ypač dažni buitinio patiklumo atvejai, susiję su gero gyvenimo, greito pralobimo ir akimirkos malonumo pažadais. Viliotojų ir gundytojų spektras nepaprastai platus – nuo visados truputį nėščios čigonės Katedros prieigose ligi ekspremjero televizijos ekrane. Televizorių apskritai galėtume vadinti Patiklumo dėže. Joje ypač į akis krenta Popierių purtytojai – ypatinga įtikinėtojų kasta, kiekvieną savo kvailystę pasiruošusi pagrįsti lentelėmis ir diagramomis, spalvotų linijų tinkleliais bei strėlių kruša. Štai rūstaveidis atvykėlis rodo amerikietiškos demokratijos supuvimo schemą. Štai teleteta perkreiptais žiobtais mojuoja niekam nežinomos angliškos brošiūros vertimo į lietuvių kalbą kopija (!), kurioje nušviečiami homoseksualizmo pavojai atviroje visuomenėje. Tos paprasta akimi neįžvelgiamos ir neužfiksuojamos skruzdėlių diagramos bei vorų išklotinės yra magiškas gundytojų ir fanatikų alibi, jų nejaukus jaukas patiklioms sieloms: o gal užkibs? Kitoje laidoje jau kitas ekspremjeras purto savo išklotines, absoliučiai paneigiančias ankstesniojo ekso statistiką. Laikraščiai irgi pilni neaiškių dokumentų, kurių visi po kurio laiko išsižada. Dabartinėje Lietuvos tikrovėje fakto nebeįmanoma atskirti nuo fikcijos. Fikcijos noras būti faktu prilygsta tik aistringam fakto nuopuoliui ligi ... fikcijos lygio. Patiklumas tokiomis aplinkybėmis dažnai būna fatališkas. Jį pagimdo ne šventas naivu-

mas, o kažkieno gudri programa, kuriai paklusdamas tu neva gali būti išganytas.

4.

„Tuščiažiedžiai homoseksualistai, nepaliekantys po savęs nieko!" – šaukia teleteta. O „Mona Lisa"? O Piotro Iljičiaus Čaikovskio muzika? O *Prarastojo laiko beieškant*? O Miltinio šedevrai Panevėžio teatre? O gražiausieji anglų dramos ir teatro kūriniai? O klasikinio baleto tvirtovė? Ar šitie iškrypėliais apšauktų genijų kūdikiai kuo nors prastesni už didžiausių sveikuolių (jau nekalbant apie „teisingus" degeneratus) atžalas? Ne veltui prisiminėme metrą Leonardą. Tai jis vieninteliu autoritetu žemėje laikė žmogaus akį, kurią vadino „sielos langu". Patiklieji, būkite budrūs!

Tas saldus žodis „kultas"

I

1.

Tą žodį po labai ilgos pertraukos vėl išgirdau Vygrių vienuolyno kieme, kur eremitų žingsnių aidą seniai nuplovė turistų tuntai. Man parodė į ežerą žiūrinčią moterį ilgokais lygiais plaukais. *„Poetka kultowa"*, – taip buvo pristatyta rami figūrėlė užgęstančios dienos gaisuose. Moters nugara – jautriausioji plokštuminė antena – nesuvirpėjo, galva neatsigręžė, nors akmeninio kiemo akustika leido žodžių strėlėms be vargo pasiekti taikinį. Nevertinu optinės pirmojo įspūdžio apgaulės, atsiduodančios erotinių pinklių mistika. Žinau tokių žodžių kaip „garsiausias", „genialus", „*number one*" vertę formalių pažinčių cirkuose. Tie ekstazės parodija dvelkiantys tarsi pagarbos ženklai iš tikrųjų yra nuliniai, užtrinantys „kultiniu" pavadinto žmogaus esybę. Taip pristatytas žmogus išsyk mumifikuojamas, ir mums belieka du keliai – užuot bendravus su gyvu asmeniu bendrauti su „kultu" arba tam kultui nedviprasmiškai pasipriešinti. Atmetimo reakcija visados stipresnė. Susižavėjimas „geriausiais" mūsų geografijoje dažniausiai atmieštas sveikos ironijos ir nesveiko sadizmo doze. Susižavėjimas čia niekados nebūna tyras kaip Amerikoje. Jį geriausiai nusako garsi mūsų jaunystės frazė: „Budraiti, duok rublį!" Šiandien vargu ar kas išdrįstų pasakyti: „Saboni, duok milijoną!", bet noras įspirti savo dievukui į kauliuką yra įgimtas baltoslavo bruožas. Todėl tikrų žvaigždžių mūsų padangėje nėra ne dėl to, kad jų nėra iš tikro, o todėl, kad jų šviesoje mes patys atrodytume kaip visų grupių invalidai. Žinoma, koks nors lietuvių žvaigždėnas gali pasiguosti nebent tuo, kad kartais nepakeliamas tyro publikos susižavėjimo psichologinis spaudimas Holivudo garsenybei yra užmokestis už jo banko sąskaitą. Čia gi tu gali ligi išnaktų seiliotis su „talento gerbėjais" kur nors „Ešerinėje" ir po n-to bokalo išgirsti sakramentinę lietuvio frazę: „Arūnai, tu šūdas!" Dėl šitos frazės įžymus fotografas peilio dūriu pastatė į vietą „svieto šūdintoją" ir išvydęs atsako rezultatą pats iššoko pro langą. Nesugebėjimas pasidžiaugti geresniu už save yra mūsų Dievo rykštė, kuria plakdamiesi sugebame pajusti tiesiog sadomazochistinį malonumą.

2.

Dar vienas saviplakos pavyzdys – nenoras sveikintis. Pastebėjote, kokia kančia tūlam tiesiog pasisveikinti: su draugais, bendradarbiais,

įvairiais gerbtinais piliečiais – jau nekalbant apie nepažįstamus? Kokia išstenėta Lietuvoje būna toji nekalta mandagumo formulė, kokia grimasa stoja klasikinės šypsenos vieton! Pavadinkime tokią situaciją „susitikimo su kitu gėda". Ją nulemia ne vien baimė atsiverti, pasirodyti be šarvų, apnašų ir prabilti savo patirties vardu, bet ir nenoras mesti simpatijos lyną stipresniam ar protingesniam už save. Iš eremo išlendama tik tam, kad dar sykį įsitikintumei pasaulio priešiškumu. Tūlame lietuvyje tūnantis išdidus tylenis sutrupa it sausas molis kito šypsenos ir prielankumo spinduliuose. Kaip šukė be vietos jis ieško nuoširdaus bendravimo formų, kurioms, deja, negali atsiduoti visas, nes neturi organo, leidžiančio vietoj nuolat besivaidenančių spąstų įžvelgti atvirą delną. Užuot buvęs indu pasaulio vėjams, jis lieka jo šuke ant svetimojo delno. Aštria, kraujo brydę paliekančia šuke. Neapsigaukime girdėdami mandagių vakariečių komplimentus, jų akimis, dar nesugadintam mūsų tarpusavio bendravimui. Konvencijų ir normų išvargintas vakarietis mūsų anarchizmą ir isteriją dažnai palaiko archaiškos brolybės apraiškomis. Atsidūręs paryčiais besiglėbesčiuojančių euforiškų tipų kompanijoje jis tariasi atradęs Prarastąjį rojų. Deja, jis atsidūrė tik bėglių nuo tikrovės oazėje, kurios vardas Užstalė. Ten, kur jam pasivaideno Brolis, iš tikrųjų karaliavo alkoholis. Vernisažas baigiasi, apžavai išsisklaido, ir griūvantys iš nuovargio šeimininkai medituoja žvelgdami į išėdų natiurmortus ir cigarečių akupunktūrą ištvėrusius baldus. Kanapių dūmuose atliktos išpažintys priklydėliui skamba kaip siurrealizmo klasika. Apsvaigusiam – kaip šiukšlių iškrova. Patikli ausis šituose tyruose akimirksniu paverčiama sąvartynu. Kas norėtų saulei patekėjus susitikti tokį pat šiukšlininką ir dar su juo pasilabinti? Teisingai, bičiuli. Niekas.

3.

Prisikabinkime prie žodžio. Nupūtę meilės ir neapykantos dulkes atrasime altorių. Kulto be altoriaus nebūna. Ant jo sudega idėjos ar apsėdimo kankinys, tapęs šventuoju anksčiau nei tapo fakelu. Kultas dažniausiai gimsta iš niekuo nepatikrinamos doktrinos, iš įsakmaus siekiamybės fantomo, o ne iš metodo ar patikrintų taisyklių sąvado. Štai vienas XX a. teatro šventųjų – Antonin Artaud – paliko tik siurrealistinius, pamišimu kibirkščiuojančius Žiaurumo teatro manifestus, o scenos dėžutėje taip ir nesukūrė nieko įsimintina. Nevykėlis meistras paliko ainiams įkvepiančių pozų rinkinį, virtusį kultu. Ypatinga teritorija „tik pateptiesiems", kurios ankstesnės epochos teatre nebuvo patyrusios. Artaud siekė išvesti aktorių į kitą erdvę ir

į kitą laiką, kur meistriškumas užleidžia vietą žaizdų ir beprotybės eksponavimui. Laikas parodė, kad su šita įvairiose pasaulio vietose vis pasikartojančia nuostata gyventi vis dėlto žymiai lengviau negu kurti.

II

1.

Aš parodžiau jai slaptą išėjimą iš vienuolyno prie ežero. Vienoje žemutinį kiemą užremiančioje sienoje buvo gudri laiptų sistema, nebylaus lietuvio sargo man atskleista ankstesnio vizito metu. Nusileidęs koridorių šuliniais atsidurdavai laukymėje priešais ežerą, kur netrukus siauras medinis tiltelis atvesdavo tave į valčių prieplauką. Ten, meldynų ir šimtamečių lapuočių apsuptyje, prirakintos prie polių siūbavo kelios nedidelės jachtos. Ten, ant siauros lentinės juostos, stovėjo net Nobelio premijos laureatus išlaikęs suoliukas, kur praėjusį sykį Mėnuliui stebint gėrei raudoną vyną iš kakliuko. Tylos oazė vienuolyno papėdėje pasižymėjo tobula akustika: žvitrios žuvys, bekūniai vandens vorai, meldų šnaresiai, grandinių girgždesys, išskrendančių gervių kliurksėjimas ir netgi nematomo skaliko pyktis sudarė keistą garsų teatro pynę, kurią sutraukyti galėjo tik žmogaus balsas. Viena patetiška nesąmonė, viena netiksli intonacija – ir ta akustikos pilis būtų sprogusi kaip muilo burbulas. Mintyse verčiau šalia sėdinčios poetės eilėraštį, kurį išvakarėse ji skaitė nuščiuvusiai užstalei: tyliu banguojančiu balsu, rodos, be ypatingų pastangų išspaudžiančiu sidabrinę gaidą iš dygių lenkiško verlibro brūzgynų: *„dar prieš valandą ryto migla / nežadėjo tokio skaidrumo, tokios žydrynės / ir lėto žuvų slydimo įkaitusiam tvenkiny; / džiugesio, kai pakirdusios skrydžiui laukinės antys / palieka ryškią brydę raukšlėtam rugpjūčio dienos paviršiuj, / ilgai vilkdamos iš paskos žvilgsnį, kaskart ramesnį"*. Prisiminiau, kaip ji šitoje vietoje susijuokė prisiminusi savo vertėją į hebrajų kalbą, pavertusį grakščias anteles sunkiasvorėmis žąsimis. *„Prisipildo rūdijančių sodų dubenys, / išbyra varpos. / Ir nurimsti, keistai nekaltas. Tyras: / romios viršukalnės įstabioje šviesoje, / apačioj, žolėje, sau patalą kloja mirtis."* Sodri gamta lėto žvilgsnio panoramoje, trapi visų juslių klaviatūra ir paskutinis akordas – duslus, tarsi nuspaudus stabdžio pedalą ligi pat dugno, nors prieš akimirką žvilgsnis buvo pakilęs į aukštybes. Ir kituose poetės eilėraščiuose gamtos kultas kaip ant delno: nuo garsų ir kvapų vibruojantis oras, drėgna žaluma, saulės zuikučių ašmenys, siekiantys jauno ir švaraus besimaudančios mergaitės, vardu Mirtis, kūno. Mirtis

gamtos valdose labiau panaši į pilnatvei subrendusią moterį negu į lemties kirtį ar šešėlio takoskyrą. Netgi jūra *„šiandien rami tarsi būtų persiliejusi pro stiklinį mirties filtrą"*. Mirtis nejučiom tampa gyvybės sąlyga, gaudžiančios tikrovės grožio didinamuoju stiklu. Vos 26 visomis įmanomomis lenkų literatūrinėmis premijomis apdovanoto kol kas vienintelio Suvalkuose išleisto rinkinio eilėraščiai (jaunystės draugas Aivaras Mockus sakydavo „eilėgyviai"), kuriuos poetė pavadino *Šventais pašnekesiais*, yra mėginimas regos, klausos ir lytos instrumentais kurti nuolatinio dialogo su gamta būseną, žodžio skalpeliu įrėžti kraujo gija virstantį punktyrą tarp savęs, mirtingosios, ir Amžinojo Sfinkso. Mano pašnekovė išpažino tikslaus, vienintelio žodžio kultą: ieškodamas savo lizdo žodis tampa gamtos daiktų raktu. Žodis savo vietoje – štai ramybės ir palaimos garantas!

2.

Akis į akį, veidas veidan su tuo, kas neįvardyta. Ar gamta, ar tas peizažas anapus stiklo iš tiesų šaukiasi tavo žodžių? Ar suvokus, kad ten, anapus, paskutinė, aukščiausioji instancija, dar reikia tą suvokimą sutvirtinti rašto (t.y. žodžio) antspaudu? Ar ne geriau tiesiog išeiti pro duris (pro langą etc.) – virsti kelio dulke, rieduliu, bevardžiu? Duoti tylėjimo įžadą – be rankų laužymo, aukštų frazių ir vargonų? Bet kas yra tas, kuris sako „Palik viską!"? Kas yra tas Įsakinėtojas, varantis tave lauk iš sankcionuotų kasdienybės padėčių ir saugaus bendrabūvio voratinklio? Kas tau siūlo topografiškai švarų naujų patirčių žemėlapį? Kieno nematoma ranka stumia peržengti slenkstį? Ar įmanoma ką nors sužinoti apie save įkalintam kambario celėje? Kartojant tūkstantį kartų kitų pakartotus mostus: skaitant tas pačias tūkstančių nuskaitytas knygas, rašant tas pačias visomis kalbomis jau parašytas frazes, tampant Vienintelio (t.y. jau seniai sudėlioto) Teksto auka ir įkaitu? Žvelgdamas į savo talentingus bičiulius, gyvenančius šito inertiško ir nepasotinamo Teksto pilve ir besispjaudančius eilėraščių bei apsakymų lava, vis dažniau jaučiu nenumaldomą troškimą pasitraukti iš žaidimo. Išeiti iš Teksto. Nusimesti jo šarvus, kurie dažniausiai tik slepia sutrikimą ir baimę pačiam tapti tekstu. Vis dažniau ir dažniau nutvilko mintis, kad rašoma vien tik tam, kad nereiktų pradėti gyventi iš tikrųjų. Girdžiu jūsų pašaipų juoką, bičiuliai. Žinau jūsų nuopuolių epopėjas, kurias vieni be Homero jūs paskui atperkate lyrikos eilučių perlais. Pažįstu jūsų mūzas užrištomis akimis. Akla mūza pati ištikimiausia. Žinau jūsų teorijas apie tėvynę, surastą kalboje, ir tėvynę, kuriai tos kalbos prireikia tik po genijaus mirties. Žinau, kad kultūra gali būti raji bestija, reikalaujanti vis naujų

aukų (nepasakyti – dūmų) savajam išaukštinimo ir pažeminimo aukurui, arba sąmoninga konstrukcija, iš materijos ir dvasios chaoso žiedžianti tobulas ir nebijančias laiko vazas. Jau nebepavydžiu tiems, kurie atranda visą pasaulį tekste, užuot atradę tekstą pasaulyje. Mano pažįstama poetė priklauso antrųjų kastai. (Buvau parašęs „sektai", bet nubraukiau.) Man artimas jos susilaikymas, jos farmaceutiškas elgesys su žodžiu. Bet literatūra (ir menas apskritai) nėra vaistinė. Jos teritorija driekiasi kažkur tarp farso ir kapinių. Pasakykime dar paprasčiau: kapinių farsas.

3.

Ir vis dėlto. Su kokiu antiteatrališku nuolankumu, su kokiu romiu nusižeminimu „Ta poetė" (taip ją vadina prieš pusmetį ant mūsų suoliuko sėdėjęs nobelistas) dar sykį bando išeiti iš veidrodžio, iš Teksto amalgamos: *„per žingsnį esi nuo manęs, dygiosios slyvos šakele; / glotni it jaunų obelaičių oda / išsilieja many tyla: net paukščiai negieda"*. Ir paskutinis kirtis po ilgos pauzės: *„vien tik liepsnos"*.

4.

Tylėti nedavus jokių tylėjimo įžadų.

Nepaprastas gyvų smulkmenų rojus

1.

Antras mėnuo aktorių kūnais ir balsais bandau parašyti eilėraštį, kuriam žodžius parinko kontroversiškas suomių režisierius ir dramaturgas Esa Kirkkopelto. Antras mėnuo nepastebiu vasaros siautėjimo. Esu teatro „išgamtintas" – tikras gamtos išgama. Į parką neišeinu. Jūroje nesimaudau. Knygų ir laikraščių neskaitau. Netgi nebemąstau. Retsykiais šį bei tą užsirašau. Štai fragmentas apie improvizaciją, kuri yra aktoriaus laisvės apraiška vykdomo sumanymo rėmuose. Be patirties ji neįmanoma. Reikia turėti tam tikrą patirties „antsvorį", kad galėtum pradėti žaisti (gink Dieve – vaidinti!). Tą „antsvorį" galėtume pavadinti patirties pertekliumi. Improvizuodamas aktorius suteikia jam formą, kuri gyvuoja tik gimdama. Dažniausiai – per repeticijas. Iš improvizacijos gimstanti mizanscena yra vienkartinio naudojimo. Todėl net ir pats geriausias spektaklis tėra aktorių būsenų ir padėčių muziejus. Arba antikvariatas. Personažo tiesa tiesiogiai priklauso nuo aktoriaus sugebėjimo įpūsti šitam muziejui (vos neparašiau – sąvartynui) gyvybės. Rašančiajam papraščiau. Jis gali pasirinkti bet kokį svetimą tekstą ir improvizuoti (nepasakius – parazituoti) jo motyvais. Štai imu į rankas pirmą pasitaikiusį žurnalą. Pasitaikė neblogas – Krokuvoje leidžiamas *NaGlos*. Susirandu ir perskaitau gyvo klasiko eilėraštį. Ir pradedu rašyti.

2.

Pasiilgsti ko nors? Praeities – kartais. Tarybų valdžios – niekada. Ar esi prisirišęs prie savęs – ano, prarastojo? Kuo? Nervų lynais. Spermos gija. Nuostolinga nostalgija. Visi išsiritame iš praeities kiaušinio – smaugliai ir krokodilai. Išskrendame iš praeities lizdo – varnos ir ereliai. Arba – būname išmesti. *„Ašen mažas paukštelis didžiuliam, laimingam medyje,* – rašo Czesław Miłosz viename paskutiniųjų savo eilėraščių. – *O tas medis neauga miške, nes pats yra tikras miškas. Jame mano pradžia, atmintis ir žado netekimas, nes nenori būti įvardytas jokiu žodžiu."* Pasaulio miško gausmas, telpantis viename medyje, kursai sykiu yra ir vienatvės būstas. Paraštė, į kurią pasitraukiama atsisakius rinktis, nes abu sugniaužtus delnus tau atkiša nelabasis. Toji paraštė jokiu būdu – ne ramybės oazė. Ji kartais tirštesnė už patį tekstą. Poeto sodyba, kurioje telpa neįtikėtinai daug – praeities rašytojų vėlės ir skurdžiausi kasdienybės rakandai, šūsnis

nuotraukų, kuriose visų sutiktų moterų veidai galiausiai virsta vienu veidu, ir vaikų čiauškėjimas. Kavos aromatas ir trauktinių pagundos. Mediniai laiptai, kurių kiekviena pakopa sugirgžda savąja gaida. Voratinkliai, gimę iš dulkių, o ne iš voro. Pasaulio skersvėjams atspari sodyba, kuri atsisako būti įvardyta. Nuo gamtos neatskirta daiktų ir atminčių saugykla. Karalija be karaliaus. Valstybė be vėliavos. Bastionas be pabūklų. Kalėjimas be grotų.

3.

Kokia laimė, bičiuliai, sugrįžti į vietą, kur niekas nepasikeitė: namas tebestovi toje pačioje nepakeisto pavadinimo gatvėje, spyna pasiduoda senam, per klaidą už kišenės pamušalo užsislėpusiam raktui, palįsdamas po tavimi, išdidžiai nuolankus fotelis suinkščia kaip šuo, ropinėje sutviska tobulos senatvės sulaukęs konjakas, ir patyrusio žvilgsnio įvertintos išsitiesia knygų nugaros. Portretai, tave atpažinę, pamerkia akį, peleninė pati pasislenka prie stalo krašto, po kuriuo pirštai užčiuopia sumarmurėjusią kramtomąją gumą. Jurginai papurto vešlias ševeliūras, veidrodžiai susižvalgo tau praeinant, o senų seniausiai iš mados išėję baldai vėl tampa grakštūs, išsivadavę iš nuolatinės dekoracijų kaitos jungo. Būti programiškai nemadingam – štai tavo nostalgijos šerdis. Nieko neišmesti į sąvartyną vien todėl, kad belytis mados pirštas pasisuko Londono ar Milano pusėn. Kaip tik Londone tvirčiausiai atrodo veido nepakeitę gyvenimo daiktai: gatvės, krantinės, parkai. Kaip tik Milane naujausių apdarų projektuotojai gyvena savo oda prisiliesdami prie belaikio sendaikčių paviršiaus, menančio daugiau negu meną nuolat keistis. Tu keitiesi, tačiau tavo kambarys išlieka toks pat. Tą kaitą gali atspindėti tavo tekstai, tavo nuoširdus susižavėjimas drastiškais, bet tiksliais laisvės pavidalais Svajonės ir Pauliaus Stanikų veikloje, tačiau tavo miegamojo lova turi išlikti tokia pat. Joks japonų dizainas negali įveikti jūsų giminės lūpų nuploninto šaukštų sidabro. Joks kompiuteris – grakščios, iš tavo pirmojo mokytojo Jono Trinkūno namų atkeliavusios prieškarinės „L. C. Smith and Corona Typewriters Inc." spausdinimo mašinėlės „Corona Standard", pagamintos specialiai prieškario Lietuvai. Ji panaši į stalo fortepijoną žymėtais klavišais: *Atgal, Išjungtuvas, Didžios Raidės*. Visa tavo meilės lyrika išbelsta šitomis „didžiomis" raidėmis popieriaus odoje. Dviem rodomaisiais pirštais. Pirma – sau į smilkinį, paskui – tiksliais, fiksuotais judesiais per klavišus. Mažasis spausdinimo fortepijonas sunkus – juo būtų galima užmušti įsibrovėlį. Laimė, niekas dar nebuvo įsibrovęs. Vagys vertina kompus, o ne prieštvaninius mechanizmus. Aukso tavo namuose

taip pat nėra. Vien aukso dulkės. Šeimynos sidabras šiais laikais nekainuoja nieko. Net blizgių iš jo nebedaro. Knygos? Kokios dar knygos! Visi potencialūs skaitytojai dabartinėje Lietuvoje seniai virtę leidėjais. Palikit mane su mano voratinkliais.

4.

Miłoszo medis – jo dvasios teritorija. Vargu ar atrastume ją žemėlapiuose. Tas medis – kartu su pačiu poetu judanti vieta, o drauge – ir šito judėjimo patirtis. Paukštis negali be medžio, o medis ar gali be paukščio? Kas buvo pirma – paukštis ar medis? Ošimas ar giesmė?

Atvirukas iš Atlantidos

I.

Pauzė, per kurią įsigudrinau staigiai užmigti: kada jau nebegriežia jungtiniai Palangos barų orkestrai ir dar nepradeda bartis grįžtantys į laikinuosius būstus piliečiai. Neįprasta tyla vestuvinės taksistų muzikos, brolio alkoholio ir cepelinų išderintoje pajūrio oazėje. Apspangęs grafų miestas nužengia naktin kaip Fellinio filmų storulė palūžusiais kulniukais. Ryškėjantį sapno audinį vienu dryksteléjimu perplėšia balsai už lango. Kaimyninės vilos automobilių stovėjimo aikštelėje prasideda vyro ir moters bokso mačas. Kalasi veteranai. Ji meldžia jo neišvažiuoti, atleisti, užmiršti, jis – vadina ją visais įmanomais seniausios profesijos vardais, tranko automobilio dureles, siunčia prakeiksmus dangui. Ji – puola po ratais, šliaužioja keliais, gulasi kryžium, jis – spiria jai, šaukdamas, esą viskas vien per jo gerą širdį. „Aš esu tiesiog per geras žmogus!" – baubia pusamžis vyras tobulai rezonuojančioje naktyje.

Nuščiuvęs sustingstu prie praviro miegamojo lango. Kieme priešais tamsu, nes naktį šią vasarą Palangoje visur tamsu: apšviesti leidžiama tik lauko kavinių staliukus. Iš nesvietiško sužeisto jaučio baubimo bandau atkurti vyriškio pavidalą: plikteléjęs, su kokiais nors idiotiškais marškinėliais aptemptu pilvuku ir dviem išmierom per ankštom kelnėm bei nukleištais mokasinais. Galėtų būti sandėlio vedėjas. Nežymios bendrovės galva. Riksmo kontorose užgrūdintas balsas.

Dėl techninių kliūčių negaliu užmegzti diskusijos apie nuolatinį gėrio trumpaamžiškumą. Apie tai, kad gėris visados turi užgimti iš naujo. Apie tai, kad nėra jokio „amžino gėrio" (t.y. „geros širdies"), o tik nuolatinės pastangos nebūti kiaule. Nieko sau „per geras žmOgus" (jis kirčiuoja pirmą skiemenį), teigiantis savo gerumą spyriu! Arba keiksmų papliūpa. „Jeigu aš geras šiandien, – sakė gruzinų filosofas Merab Mamardašvili – tai ne todėl, kad buvau geras vakar, arba – dėl tos pačios priežasties – būsiu geras rytoj arba kitą laiko momentą. Jeigu mes su tamstomis įdėmiai įsižiūrėsime į savo sąmoningą dorovinę patirtį, tai pamatysime, kad yra būtent taip. Kad, padarę kokį gerą darbą vakar, mes negalime palypėti ant jo kaip ant laiptelio, vedančio gėrio link." Bausdamas jam neįtikusią moterį vyriškis nuslysta kasdienybės kopėčiomis žemyn. Ir žnekteli visu svoriu ant subinės.

2.

Kuo galėjo nusikalsti nebejauna gyvenimo draugė (kad jie pora – neabejoju, ar įteisinta – nežinau)? Įkalusi išėjo šokti „pagal Butkutę" su tipu, nepatikusiu šeimininkui? Leido užstalės kaimynui paglostyti kelį? Per garsiai susijuokė išgirdusi įtartiną komplimentą? Arba atvirkščiai – nesijuokė iš naujausio Šilansko anekdoto? Trumpam pamiršo „savo vietą"? Ne ten ir ne taip pažiūrėjo? Klubais numušė šviestuvą? Kiek porų renkasi uždarą gyvenimo būdą, kad neatsitiktų kažkas panašaus! Kad vienas žvilgsnis, vienas neatsargus judesys nesugriautų trapios patiklumo pusiausvyros. Ir galų gale vis tiek pralaimi. Užsirakinę tarp keturių sienų ar „patikrintų" draugų kompanijoje jie suabsoliutina akimirkos saugumą palengva besikaupiančios baimės sąskaita. Kuo daugiau saugumo – tuo daugiau baimės. Prieraišumas laikui bėgant atsiskiria nuo pasitikėjimo ir virsta grandinėmis. Užsisklendusiųjų apsinuoginimas ryškioje kokio nors pokyčio (t. y. viešojo gyvenimo) šviesoje, įelektrintame atsitiktinumų šurmulyje dažniausiai pasibaigia sudužimu. Savininko instinktas padaro meškos paslaugą: vieną kartą užsivėrus pasauliui be baimės pažiūrėti jam į akis darosi vis sunkiau. Galima daug postringauti, jog išduoda ne kūnas, o mintys (galėtume sakyti „siela", bet net ir garsiausi teologai ima abejoti jos buvimu), jog visus atsitiktinius santykius be vargo pavyksta ištrinti kaip nepatikusią ar pabodusią muziką magnetinėje juostoje... Bet naujas įrašas dažniausiai vis dėlto daromas „ant viršaus" – todėl šmėklų balsai tarpais prasimuša pro širdžiai mielų melodijų mūšą kviesdami baugion ir saldžion nežinomybėn, kurios stigmos nelauktai sušvinta net ir iš pirmo žvilgsnio ištikimiausioje odoje.

3.

Man patinka istorija apie vieną garsų seno kirpimo Vilniaus chirurgą, niekada neslėpusį savo žavių, truputį pasileidusių draugių nuo budrių visuomenės akių. Kartą Palangoje jis svaigiai šoko su mergaite dar nesudegusiame (nesudegintame?) restorane „Jūra", o „geradarių" balsai jau sklido telefono laidais į sostinėje paliktos žmonos ausį. „Drauge S., ar jūs nežinot, kur dabar yra jūsų vyras?!" – klausė kalbančios gyvatės. „Kaip tai kur?! – nesusvyravo chirurgo žmona. – Guli šalia ant sofos ir skaito laikraštį."

4.

Kiek baisios nevilties tų suaugusių žmonių balsuose: buožės, įtūžusio už jo „geros širdies" įžeidimą, ir samdinės, nevalingai pažeidusios

savo, rodos, per amžius neginčijamą statusą. Moters balsas nemeluoja: samdinė nebeturi jokių variantų, šitas sandėlio vedėjas yra šiaudas skęstančiajai. Nors galbūt niekur jis šiąnakt ir neišvažiuos – vartai užrakinti, sargas prisisprogęs, kol pažadins – pyktis gali atlėgti. Negaliu pabėgti nuo minties, kad tai, kas vyksta tarp šitų žmonių paskutinę vasaros naktį Palangoje, vyksta jau pasibaigusiame jų gyvenime (tai paskenduolė griebiasi šiaudo!). Toks *life after life* vaizdelis. Atvirukas iš šeimyninės Atlantidos. Kur papročių seniai nebeatskirti nuo įpročių, bruožų nuo ydų, sadizmo nuo sodininkystės ir budelio nuo aukos. Kur meilė garuote išgaravo, o jos vieton nestojo niekas. Liko tik pliki instinktai. Šeimininko ir tarnaitės, kuri tuoj po savo pono mirties ima šaukti: „Alga! Mano alga!.."

5.

Po ketvirčio valandos scena pasikartoja. Jis vis dėlto gavo vartų raktą. Atrakino spyną. Tuoj išvažiuos. Jai reikia pasakyti paskutinę tragifarso repliką. Būčiau laimingas, jeigu moteris paprasčiausiai nusijuoktų. Aiman, ji vėl klaupiasi ir meldžia dovanoti. Metęs raktą jis išvažiuoja.

6.

Kai žvelgiu į naujalietuvių minaretus, pirmiausia pagalvoju apie naftos ir pilstuko šeichų žmonas: ką jos ten veikia – vienos pilyje? Siuvinėja šilke ar siuva šimtasiūles? Ir apskritai – kiek jų ten? Viena, dvi, trys...

Tavo svajonių būtybė

1.

„Parašyk eilėraštį apie mano svajonių moterį", – lyg tarp kitko meta juodbruvas pažįstamas, kurio netradicinė išvaizda ir įstabus stiliaus pojūtis jau patys savaime turėtų būti visų vyriškų svajonių išsipildymo garantai. Deja, nėra. Ak, tas apgaulingas išvaizdos magnetizmas po šaltomis tėviškės žvaigždėmis! Teoriškai – pritraukiantis, praktiškai – atstumiantis. Geriausios mūsų platumų (ir siaurumų!) merginos jau su motinos pienu įsikala į galvą: nevargink vargo, pakol vargas neims pačios varginti. Visos Viduržemio aistros prie sesės Baltijos telpa viename televizoriuje („Šalis ta LNK vadinas..."). Barbora (t.y. Barbė Devyndarbė) virsta Barbara tik pusvalandžiui. Gražuolė apskritai nebesileidžia į jokias avantiūras, nes šiandien jos darbotvarkėje – pasimatymas su treniruokliais, o rytoj – su klajojančiais grožio prekijais. (Sykį skridau su dviem storuliais italais, verbuojančiais manekenes patikimoms agentūroms. Rusės buvo nurašytos pirmiausia: už kiekvienos radioaktyvios ilgakasės ten stovinti mafija, o Sicilija toli. Apie lietuvaites storuliai bylojo taip: gražios, bet netvarkingos: prasti dantys, amžinas antsvoris, įgimtas tingumas etc. Vengrės, lenkės, o ypač čekės – patikimesnės. Greitai išmokstančios kalbų, punktualios, profesinį tobulėjimą vertinančios labiau už sąskaitą banke. Bet ir jos pralaimi, pavyzdžiui, skandinavėms sausu rezultatu.) Grožis jau seniai Lietuvoje virto preke, jo apogėjus – Vakarų madų žurnalo viršelis. Arba vedybos su to viršelio (vos neparašiau – veršelio) savininku. Arba su savininko reketuotuoju. Veidas žurnalo viršelyje – tamstos svajonių objektas? Tamstos, kursai sutvertas geliančiai aistrai, bet ne gerovei, ne buities štiliui. Vienišos širdies, nuo prakaito šlapiuose nesuskaičiuojamų patalų ekranuose.

2.

Ir vis dėlto mano pažįstamo svajonių moteris turbūt ten – su mineralinio vandens buteliuku, o ne Rilke's ar Kelero tomeliu rankose – žirafų pusėje. Žinau, kaip suplaka jo širdis parduotuvėje „Danija" ar *Dienos* madų dienose. Nors neatmetu galimybės, kad ton pusėn krypsta tik anglinės mano pažįstamo akys. Geidžiančio žvilgsnio zonoje blaškosi falasparniai gyvojai. Įgimtas ir vėliau išugdytas formos pojūtis neleidžia mano pažįstamui pulti žemiau – į gamtos neišdidintų

(nevadinkime to bausme) stropiųjų pilkūnių (atleiskite už naujadarą) valdas. Bet šalia geidžiančių akių žvilgsnio dar yra ir vidinis žvilgsnis. Klysta tie, kas sąžinę įsivaizduoja tik etikos viešpatija esant. Vidinis žvilgsnis visų pirma yra ne/pažabotos vaizduotės švyturys. Ir ten – banguojančiame vaizduotės ekrane – pilka pelė gali tapti smauglio meile, partnere, pašnekove. Juk svajonių moteris – nebūtinai vien tik sekso įrankis. „Ne vien tik" šitoje išklotinėje ir turėtų būti svarbiausia. Svajojama juk apie žmogų, kurio nė vienas gestas (įskaitant knarkimą ir nosies krapštymą), nė viena intonacija, nė vienas polinkis ir poelgis tamstos neerzintų. Su kuriuo ir tylėjimas būtų šventė. Kuris suprastų kiekvieną tavo sielos virptelėjimą (vos neparašiau – purptelėjimą). Kuriam vidinės tavo paskatos būtų tyros kaip blaivo žmogaus ašara, o žingsniai sociume sietųsi su lyno šokėjo meistriškumu. Kuriam tavo nuopuolių katalogas bylotų ne apie asmenybės silpnumą, o apie amžiną vėjų nepastovumą. Svajonių moteris verda ir kepa iš tavo parašyto vadovėlio, kuris dar prieš jums susipažįstant jau stovėjo jos virtuvės lentynėlėje. Palauk, kur jūs susipažinot? Mintyse. Vadinasi, tavo svajonių moteris iš tiesų turėtų vadintis tavo minčių moterimi? Jis neprieštaravo.

3.

Vienas svarbiausių šio šimtmečio poetų W. H. Auden jaunystės eilėraštyje *Who's who* aprašo penkiakapeikėje biografijoje užfiksuotą įžymų vyriškį. Čia ir tėvo muštras, ir bėgiojimai iš namų, ir jaunystės paklydimai, ir neįtikėtini žygiai, padarę jį epochos žvaigžde: mūšių laukai, medžioklė ir žūklė, pirmąsyk įkoptos ir įvardytos viršukalnės, netgi viena atrasta jūra. Mums svarbesnė kita vieta: kai kurių tyrinėtojų aprašyta nelaiminga meilė, vertusi jį lieti ašaras kaip paprastą mirtingąjį (pvz., mane ir mano juodbruvą pažįstamą). Biografai negali paslėpti nuostabos, kad apdovanojimų ir kitų šlovės ženklų išlepintas jis nesiliovė dūsavęs dėl vienos būtybės, kuri tyliai sau gyveno mažame namelyje, valė dulkes ir švilpavo, kapstėsi sode ar sustingusi sėdėdavo ant palangės. O kartais netgi ryždavosi atsakyti į jo ilgus, nuostabius laiškus, kurių, aiman, nesulauks joks archyvas, joks Britų muziejus, nes ji (toji būtybė) paprasčiausiai jų neišsaugojo. Pikantiškumo eilėraščiui suteikia viena subtili aplinkybė: W. H. Audeno lyrika kartais gerte prisigėrusi homoerotinių motyvų. Genialus anglosaksų poezijos vertėjas į lenkų kalbą Stanisław Baranczak tą būtybę paverčia vyru. Tuo tarpu rusų vertėjas neįsivaizduoja, kad eilėraščio lyrinis subjektas („epochos milžinas") būtų galėjęs dūsauti ne dėl moters. O mes? Mes dar sykį žavimės anglų kalba, meistriškai

išsauganèia lyties paslaptį. Mano svajonių būtybė? Iš tikrųjų – kas ji? Arba: kas jis?

4.

Parašyti eilėraštį objektui, kurio nėra, reiškia sukurti tą objektą. Juo gali būti anksti subrendusi šlakuota paauglė bitės liemeniu ir BB krūtine, svetima žmona – pavydaus vyro ir tėvą dievinančios dukters įkaitė, viena koja kapuose stovinti legendinė aktorė, kuri užstalės įkarštyje kitą koją užkelia tau ant kelių įžvelgdama tavyje, mano juodbruvas drauge, visus savo baisiai ilgo gyvenimo vyrus viename asmenyje. Neužmiršk, kad galvodamas apie svajonių moterį tu pats gali tapti savojo fantomo auka – t.y. jos svajonių vyru. Neduokdie tapti idealybės svarsčių suknežinta svetimų svajonių pamėkle! Verčiau padaryk taip, kaip padarė vienas mūsų bendras pažįstamas. Atsivertė netikėtai į rankas pakliuvusį žurnalą ir susidūrė akimis su odinį metalistės švarką vilkinčia gražuole (prisiekiu – tai nebuvo Gintaras Patackas!). Ir ką gi – netrukus susirado ją, išplėšė iš kasdienybės gniaužtų, nuvalė kaip iš laimės pamišęs archeologas savo gyvenimo statulėlę, kuri nuo šiol amžinai (o, šventas naivume!) ant jo delno. Ir ne tik ant delno – pridėsime nuo savęs.

5.

Apie tai kažkada puikiai parašė savižudis Richard Brautigan: „*kas galėjo pagalvoti / kad mes kada nors atsidursime / viename guolyje brangioji / Viešpatie koks malonus netikėtumas*".

Trys kryptys

I

1.

Štai trys trasos kasdienybės gerokai apgraužtame punktyriniame vaizduotės žemėlapyje. Viena veda į Zoną, antra – į mirtį, trečia – Tolimos mylimosios link. Judėjimas visom trim kryptim (kartais vienu metu) yra ne tik mano gyvybės įrodymas, bet ir ištikimybės sau ženklas. Vaizduotė šiuo atveju, užuot tvėrusi naujus pavidalus, šviesos greičiu sugrąžina senuosius. Tik prisimindamas tai, kas brangiausia, neišduodu savęs. O brangiausi yra nutolę ir atitolinti bičiuliai, kurių joks erdvėlaikis neišnuodys iš mano atminties. Taip, tai tie nematomi biografijos partneriai, su kuriais tau buvo lemta trumpam susitapatinti, kad suvoktum savąją gyvastį ir bet kokio bendravimo trapumą. Gili draugystė, jau nekalbant apie meilę, yra mažų mirčių kasdienybė. Mylėdamas tu apskritai negali išjungti ekrano, kuriame visą pasaulį uždengęs žmogus, rodos, yra per pėdą, per iškvėpimą nuo tavęs. Mylėdamas tu nuolat vaikštai su ištiesta ranka – ne išmaldai, o prisilietimui. Mylėdamas tu kitiems atrodai aklas, nes visur regi tai, ko jiems matyti neduota: savo aistrų objekto visur esimą. Ir dar – stambiu planu. Mylėdamas tu esi dialogo būsenoje su tuo, kuris tave nuolat stebi, bet ne visada (dažniausiai – niekad) girdi, nes ir ji/jis išgyvena lygiai tą patį. Meilės dialogas yra sinchroniškų monologų srautas. Dienos, savaitės, mėnesio išsiskyrimas ligi giliausio dugno išsemia pašnekesį, naujiems susitikimams palikdamas vien mirtiną kūno kalbą. Įsivaizduojate karštligės krečiamą bičiulystę? Sunkiai. Nebent politinių kataklizmų metu. Bet anksčiau ar vėliau patrankos nutyla. Amūro strėlės sugrįžta į dėklus. Draugystei visada reikia geros akustikos. Tylinti lytis – irgi draugystės požymis. Kūno tyla kaip tik ir leidžia išgirsti kitą. Dialogas su bičiuliu nenutrūksta ir po jo mirties. O kartais – tik prasideda. Meilė baigiasi ne kūno nuovargiu, bet monologo išsekimu. Mylimosios veidas žvelgia į tave iš visų kerčių, bet tu nebeturi jam ką pasakyti. Arba – imi kartotis. Meilė ir monotonija – nesuderinamos. Monotoniją paversti menu sugeba tik asketai ir vienuoliai iš pašaukimo. Arba – tikri bičiuliai. Tyla jiems nebaisi. Paskutinis meilės spazmas – sudeginti laiškai. Draugystė yra nuolatinis laiško rašymas visais įmanomais būdais. Ir nebūtinai rašalu ar tušu. Labai dažnai – gebėjimu išgirsti giminingos sielos šaukinius. Iš pasaulio krašto. Iš kitos žvaigždės. Iš ano pasaulio.

2.

Zona Andriušos Tarkovskio *Stalkeryje* yra vienintelė vieta, kur žmogus turi progą susitikti pats su savimi, t.y. sužinoti, kas jis yra iš tikrųjų. Tačiau ta mįslinga ir kupina pavojų teritorija saugoma valstybės. Metafora talpi, daugiasluoksnė ir tuo pat metu absoliučiai akivaizdi. Taip ir turi būti tikrame mene. Į Zoną patenkama tik su vedliu, bet jis – joks vadas. Greičiau – skurdo pelė, perpratusi daiktų esmę ir norinti suteikti to paties pažinimo galimybę kitiems. Vadas, kaip žinome, byloja visiems, t.y. miniai. Kristus kreipiasi į kiekvieną atskirai. Stalkeris neabejotinai turi Kristaus bruožų, nes visi jo klientai – mažo formato poncijai pilotai. Tarkovskio filme Stalkeris yra Poncijaus Piloto pilotas. Ir pilotas, ir jo klientai išgyvena „dvasinę krizę" (kabutes šitoje vietoje vartodavo ir pats režisierius) kaip būtiną, tiesiog neišvengiamą atgimimo sąlygą. Vedlys sveiksta dar sykį įsitikinęs mūsų akyse jau beblėstančia aukojimosi kitiems prasme, klientai – suvokę savo nuopuolio gylį, t.y. išdrįsę pažvelgti į save be šarvų. Be kaukių. Maskvos olimpiados metais pasirodęs filmas mums buvo perdėm aiškus, kadangi jokiu „atgimimu" nei Tarybų Rusijoje, nei Tarybų Lietuvoje tada nekvepėjo. Paradoksalu, bet apie viltį kalbantį filmą priėmėme kaip absoliučios nevilties metaforą. Vaizdų kalba buvo perregima, nereikalinga jokio papildomo komentaro. Žodžiai personažų lūpose žeidė mūsų klausą savo didaktika. „Geriau jau kalbėtų portugališkai", – sakėme vienas kitam. Tačiau suvokę Zoną kaip valstybę valstybėje, tuoj prisiminėme ir kitą jos reikšmę. Tais pačiais metais Leningrade už tariamą narkotikų laikymą buvo suimtas artimas mūsų bičiulis K.M.A. Narkotikus jam pamėtėjo triraidės tarnybos statytinis, iki pat proceso žmogaus niekas netardė (išskyrus į kamerą įmestus konfidentus), teismas „ant greičio" įsegė porą metukų sunkiųjų darbų, ir basta. Tuo pačiu pagreičiu zonon buvo ištrenkta ir jo sugyventinė. Du žavūs žmonės, savi mokslo ir bohemos pasauliuose, staiga tapo šmėklomis. Laimė, K.M.A. buvo jau žinomas literatūros istorikas, ir jo ginti stojo įtakingos Rytų ir Vakarų akademinio pasaulio figūros. Zonoje, Susumano speiguos, kur jis siuvo pirštines ir šlifavo stiklą, lemtingas pasirodė ne Vakarų intelektualų pakeltas triukšmas dėl (ne)eilinio žmogaus teisių pažeidimo, o garsaus abchazų nusikaltėlio „atvykimas". Tas keliom kalbom šnekantis „vierchas" zonoje ieškojo savęs verto pašnekovo: jis geidė apie Rilke šprechinti vokiškai, apie Valery – prancūziškai, o apie Lorca – ispaniškai. Akies mirksniu paėmęs zoną į savo rankas atvykėlis sužinojo, kad prie šlifavimo staklių plaučius alina docentas iš Piterio

gerai pakabintu liežuviu. Dar daugiau – prieš nieką nelenkiantis galvos. „Atvykėlis" puikiai žinojo, kas nutinka tokiems žmonėms kalėjime. „Kartą jau pjovėsi venas, blin", – paslaugiai pranešė pats zonos viršininkas. Kitą rytą docentas nebeišėjo į darbą. Jo normą nuo šiol pagamindavo kiti.

3.

Visa tai mes sužinojome tik bičiuliui išėjus į laisvę. Man teko dalyvauti viename Petrapilio pokylyje, kur už stalo sėdėjo buvę zekai su pačiomis – mokslų daktarai, profesoriai, du trys legendiniai marginalai, žodžiu – tikrieji rusų inteligentai. Zona jiems buvo pakeitusi kraujo grupę. Pasaulį ir žmones jie vertino išimtinai per jos prizmę. Aš jaučiausi prieš juos kaltas. Toji kaltė buvo mano nereikšminga laisvė, įgyta kasdienių kompromisų ir sąžinės miego dėka. Turėjau vos vieną pasiteisinimą: nuolatinę vaizduotės pastangą išlaikyti įkalintą bičiulį šalia. Visus tuos ilgus „zonuotus" metus galvodavau apie jį kiekvieną dieną. Jo vardas man buvo tapęs mantra. Draugo prisiminimas kaip maldos forma buvo vienintelis mano pasiteisinimas. Šaukiniai į Imperijos tamsą. Žinojau, kad nesibaigiantis pašnekesys su įkalintu bičiuliu tėra tik balsas nematomam chore: taip su juo bendravo ir daugiau žmonių visame pasaulyje. Mūsų ištikimybės žemėlapis, braižomas atminties ir nervų ekrane, padėjo jam išgyventi ne mažiau negu tauraus abchazų „viercho" globa. Deja, tos ištikimybės jis negalėjo nei pačiupinėti, nei pauostyti. O ir galėdamas būtų tik palingavęs seniai nuplikusia galva: jūs ištikimi praeities stabui, o ne man – dabartiniam. Jūs raminate savo sąžinę, užuot susikovę su valstybės skleidžiamu melu ir neteisybe. O ypač tu – savo „saugioje" Lietuvoje.

II

1.

Viena savo fraze, viena keista nuostata grafas Lev Tolstoj iškyla kaip sąmonės srauto tėvas rusų literatūroje. Užmigdamas jis leisdavo netramdomam vaizdų srautui prašuoliuoti pro atminties akis. Toji veidų ir figūrų griūtis, tasai vienos biografijos Niagaros krioklys prieš užmingant, kai žodis aiškiai nesuspėja paskui vaizdinį, tasai išpranašautas karštligiškas MTV montažas leisdavo grafui palaikyti nuolatinį ryšį tarp praeities ir dabarties prabudimo (t. y. ateities) perspektyvoje. Minčių susidūrime su vaizdais išskelta kibirkščiuojanti veidų zovada (bent jau vyriškoji atminties dalis Tolstojui turėjo pasi-

rodyti raita, kadangi ne šuo, o žirgas tais laikais buvo geriausias žmogaus draugas) yra ir mūsų pačių minimalaus nemirtingumo įrodymas: geriausiu atveju išliksime savo gyvų bičiulių nevalingoje atmintyje prieš miegą. Aš netgi išmokau tam tikros prisiminimų higienos: sugebu apvalyti iš jų srauto nemalonias detales ir vampyrų iltis. Todėl į klausimą, ar dažnai galvoju apie savo mirusius draugus (vien pernai iš užrašų knygutės teko išbraukti penkis telefonų numerius), visada galiu atsakyti ne tiek mąstymo, kiek sniego griūties kontekste: jie užgriūva mane. Kartais po vieną, kartais – visi drauge. Tai košmaras su pliuso ženklu. Kol buvo gyvi, visada nujausdavau, ką pasakys vienoje ar kitoje situacijoje vienu ar kitu klausimu. Draugystė yra stabilumo apoteozė visoms vertybėms dūžtant. Ji nepriklauso nei nuo dorovės, nei nuo politikos, nei nuo ekonomikos. Ji yra anapus šitų sričių. Šiapus ji užsigrūdina, anapus ji patikrinama. Draugystė remiasi žmogiškojo neišsipildymo bei praradimų, o ne laimėjimų tapatumu. Ji nepriklauso nuo draugų amžiaus ar visuomeninio statuso: boksininkas gali draugauti su akademiku, senis su vaiku. Ką sako vienas žmogus kitam pasirašant draugystės cirografą*: „Aš būsiu su tavim tavo didybės ir tavo menkystės valandą. Aš džiaugsiuosi tavo pergalėmis ir palaikysiu nesėkmių ruože. Tu man būsi brangus ir pasišiukšlinęs, atstumtas, sutrintas į smulkią vasaros dulkę visuomenės akyse. Aš būsiu šalia, kai visi nusigręš nuo tavęs". Šitame cirografe siela užstatoma ne velniui, o draugui. Jo palaikymas suteikia tau jėgų net sienoje įžvelgti duris. O sykiu – nebijoti klaidos. Rizikos. Netgi nuopuolio.

2.

Atpildo valanda išmuša netikėtai – staiga tavo bičiuliui, suteikusiam tau visas atleidimo garantijas, mirus. Paguodos indulgencija liaujasi galiojusi. Draugo mirtis tave paprastai ištinka naujo veiksmo, reikalingo nebylios (ar atvirkščiai – akivaizdžios) jo sankcijos, jo palaikymo, vidury. Jo mirtis tave dažniausiai nutveria pusininkaujant, blefuojant, imituojant tikrąjį gyvenimą ir kūrybą. Žmogus, leidęs tau būti VISOKIAM, mirė. Dabar tau belieka vienas kelias: būti savimi (tiesa, esama ir antro – likti iškamša, kaliause, gyvenimo simuliantu). Likti tik su vienu veidu, kurį velionis vienintelis visoje visatoje kažkada ir įžvelgė. Pramatė. O praregėjęs ištarė: „Štai draugas!" O dabar tavo tikrasis veidas smarkiai nutrintais bruožais – nuo begalinio kaukių kaitaliojimo.

---

* Cirografas – krauju pasirašomas sielos užstatas velniui.

3·

Tačiau atpildo valanda dar nėra atsiskaitymo valanda. Ko tikėjosi tavo bičiulis skelbdamas didįjį savo draugystės, kaip totalinio atlaidumo, manifestą? Jis nevaržė tavo laisvės. Atvirkščiai – trokšte troško, kad ji suspindėtų pačiomis įvairiausiomis varsomis. Tavo užstatas ir buvo toji laisvė. Netekęs jos garanto likai vienas. Ir staiga, užuot per atstumą nuolat regimas gyvo draugo, pats ėmei jį regėti vos ne kas dieną. Laidose iš ano pasaulio. Tiesioginiame nebūties eteryje. Dabar supratai? Už nežabotą draugystės atlaidumą tu moki idealiais nužengusių nebūtin bičiulių atvaizdais. Grąžini jiems skolą, apie kurią gyvenime jie galbūt niekada ir nebūtų užsiminę. Toji prisiminimų idealybė apsaugo juos nuo užmaršties, kaip kažkada besąlygiškas jų atlaidumas apsaugodavo tave nuo vienatvės gniaužtų. Nes vienatvė – tai ne užsiveržianti tuštumos kilpa, o tuščios žvelgiančių į tave akiduobės. Gali gyventi vienut vienas ant šaltos jūros kranto ir nebūti vienišas, nes kažkur Liublianoje ar Kaune plaka draugų širdys, kurios tau kartą ir visiems laikams atleido... tave patį. Gali gyventi kūnų ir idėjų spūstyje, projektų ir objektų tirščiuose – ir tuo pat metu būti vienas kaip pirštas, nes joks bičiulis neprikaustė tavęs iš pirmo žvilgsnio besąlygiškos ištikimybės pareiškimu. Draugystės cirografu, kurį antrąsyk priešais tave išskleidžia jau ne draugas, o ponia Mirtis.

4·

Vadinasi, draugystės poroje vienas yra stipresnis? Tasai – prisiimantis atlaidumo naštą ir atsakomybę? Taip. O kaip mes elgiamės su savo laisvės bičiulystėje garantu? Būdami kalbantys gyvuliai – žiauriai. Užmiršdami, kad draugo įkandimas nepalyginamai skaudesnis net už pasiutusio šuns. Draugystei svarbu ne tiesos skelbimas nuo kalno, o klaidų ir nuodėmių atleidimas. Iš kojų verčianti tiesa dažnai būna tokia subjektyvi, kad apie jokį jos ieškojimą bendromis pastangomis negali būti nė kalbos (o tik taip atrasta ji gali ką nors apvaisinti). Tiesos monopolis dažnai yra tik būdas save įtvirtinti ir išaukštinti – netgi draugystės sąskaita. Draugystė yra aukščiau tiesos, nes ji pati – aukščiausioji tiesa. Ji gali išgyventi ir be teatrališkų pozų, ir be skambių pareiškimų, ir be minėto cirografo. Ji gali tarpti ir abipusėje tyloje, kai dienų dienom (o kartais ir visą gyvenimą!) tylintys žmonės apsikeičia vos dviem trim atveriančiais žvilgsniais. Draugystė gali būti malda, nenutrūkstanti ir po bičiulio mirties. Malda už likimo siuntinį – gimininga sielą. Ir todėl, kai toji siela draugo pavidalu įsikūnija virtuvės kišenėje po vidurnakčio, nevarykime

jos į šaltį ir darganą – užleiskime savo guolį, o patys atsigulkime ant grindų.

5.

... apsnigtas bičiulio paltas tebekaba mano atminties koridoriuje. Girdžiu, kaip loja šeimininko nesulaukiantis šuo – kažkur, anapus jūros.

III

1.

Sudaužytą būtį geriausia vaizduoti po gabaliuką. Pasakojant, pavyzdžiui, dviejų mylinčių širdžių istoriją užtenka aprašyti (arba prisiminti) vietas, kuriose jos plakdavo unisonu. Tai gali būti geležkelio stotelė, kampinis staliukas kavinėje prie lango (kad ir „Literatuose" su vaizdu į Katedrą bei pravažiuojančių trolių vidų: iš abiejų pusių galima pamojuoti ar pamerkti akį), tik iš pirmo žvilgsnio skurdus peizažas arba Žvėryno tiltas, kurį „žvėrims" būtina pereiti norint atsidurti Vilniaus centre, pagaliau – draugų užleidžiamas būstas, kur mažytės šventės neatskiriamos nuo didžiųjų nuodėmių. Juodoji atminties dėžė išsaugo ne šekspyriškas aistras, bet nusegamą nuo riešo laikrodį, tiksliau – tą paskutinį apsinuoginimo judesį, tą atsikaustymą prieš susikaustant iš tikrųjų. Joje telpa ir tai, kas bus bendra abiem, ir tai, kas svarbu kiekvienam atskirai. Meilės topografija gali būti visiškai objektyvi, neišvengiamai susijusi su pasikartojimo sindromu, bet kiekviename pasikartojime atrastume šimtus smulkmenų, kurias jis ir ji (žinoma, jeigu pora dar neatšventė sidabrinių vestuvių) interpretuotų be galo subjektyviai. Juodas šuo ant to paties tilto vienam atrodytų sapno nuojautų įsikūnijimas, o kitam – valkatų paguoda. Arba citata iš Tarkovskio: juodas šuo *Stalkeryje* yra tik juodas šuo, ir niekas daugiau. Arba kelią perbėgusi juoda katė – Anglijoje tai geras ženklas. O Vilniuje pažįstu žmogų, kuris, išvydęs tos spalvos šunį ar katę, bematant apgręžia ienas ir patraukia kita gatve, kurioje, žinoma, jo laukia nauja velnio išpera. Kita vertus, „juodoji dėžė" visada implikuoja vienokį ar kitokį sudužimą. Kaip sakydavo vienas pažįstamas pilotas, jeigu jos nebūtų, lėktuvai nekristų. Išgriebta iš žmonių ir daiktų nuolaužų krūsnies, ji niekados nieko neatskleidžia ir neišgano. Geriausiu atveju paaiškėja, kad pilotas trumpam leido „pavairuoti" savo sūnui arba skrido su gražuole ant kelių. Jokių kosmitų, jokios mistikos. Šampanas iššauna kaip teroristo bomba. Arba atvirkščiai. Plius daugiaaukščiai keiksmai. Ir viskas. Ne, dar sąvartynas, krentantis iš aukštybių.

2.

Taigi – sudužimas, kaip prisiminimo sąlyga. Pamenat – norint priartinti reikia atitolinti. Ką mes norėtume priartinti? Be abejo, Tolimą mylimąją. Tikra mylimoji visada implikuoja atstumą. Ypač – kurorto vaikui. Jos priešingybė (t. y. Artima mylimoji) – žmona arba meilužė. Čia veikia visai kita koordinačių sistema. Atminties poezija ir įtampa seniai virtusios sąlyginiais įpročių refleksais, o „juodąją dėžę" atstoja „Kodako" muilu išpraustų nuotraukų albumas. Niekas taip neiškreipia prisiminimų tikrovės kaip spalvota fotografija. O video? Mažiau, bet irgi. Didysis civilizacijos pasiekimas – priartinti bet kuria kaina, suteikti progą ne tik per pusdienį nukakti į pasaulio kraštą, bet ir užsklęsti pačias tolimiausias provincijas įvairiose technikos „dėžutėse" bei interneto visatoje – nužudo kelionę kaip tokią. Net telefonas nėra tikrų įsimylėjėlių tarnas: vis brangiau kainuojantis laikas verčia skubėti, skubėjimas – griebtis išbandytų banalybių. O išbandytos banalybės ištrina individualybę. Laiškai? Paradoksalu, bet jie vis dar eina ilgai (pavyzdžiui, iš Lenkijos į Lietuvą). Antra, jie vis dar tebėra literatūros rūšis. Dažniausiai – tai eilėraštis proza, kurį froidistas pavadintų neišsenkančia sublimacijos atmaina: užuot lietęs iš tikrųjų, rašai apie lytėjimo palaimą („... mano kūnas tiktai skaudanti žaizda, kuri neužgis be švelniausiųjų pasaulyje lūpų ir pirštų prisilietimo – tavųjų..."). Gražiausi laiškai dažnai primena priešrinkimines partijų programas ar meninių grupuočių manifestus – jų įgyvendinimas reikštų idealiojo projekto išniekinimą. Jau geriau atvirukai – *mail art*'o haiku. Arba elektroninis paštas – kompiuteryje palikti pranešimai. (Ateities siužetas: užuot ištikimai tarnavę savo šeimininkams, kompiuteriai įsimyli vienas kitą ir patys pradeda artimai bendrauti.) Vadinasi, išeities nėra? Yra, nes yra Tolima mylimoji. Su ja geriausia bendrauti atminties erdvėje be technologijos įsikišimo. Ideali pora susitinka vos keletą kartų per metus kruopščiai pasirinktose vietose (sala jūroje, trobelė miške, viešbutis vienuolyne), kad paskui galėtų dalyvauti nesibaigiančiame dviejų vienatvių pašnekesyje. Ypač puiku, jei dialogo partneriai gyvena skirtingose šalyse ir susitikę kalbasi trečiąja kalba. Nors tai nėra būtinos sąlygos. Būtinybė čia apskritai – suvokto atsitiktinumo apoteozė. Mūsų pora gali gyventi viename mieste ar viename devynaukštyje, bet tada jų ryšį ribos griežtų taisyklių sąvadas: nesusidurti lifte, kieme, parduotuvėje. Judėti skirtingais maršrutais, vengti tų pačių kompanijų ir pan. Tačiau bet kokios taisyklės mūsų teikiamą ir teigiamą projektą gali lengvai paversti žaidimu. O meilė taip, kaip mes ją suprantame, nėra žaidimas. Vadinasi, ji nėra menas. Tai vedybos, kaip nesibaigiantis bandymas ištverti

kasdienybę dviese, yra menas. Tai santykiai su meiluže, kaip su antižmona, yra menas. Ryšys su Tolima mylimąja yra pokalbis su Angelu, kuris tavo akivaizdoje trumpam buvo nusimetęs sparnus. Likimas atsiuntė tavo gyvenimo moterį/vyrą, parodė kitokio egzistavimo galimybę (kai neįmanoma tampa įmanoma), netgi leido apsikeisti adresais, bet... surakino tik atmintyje. Suteikė Atminties sakramentą. Suartino ir čia pat sudaužė jūsų suartėjimą. Po to įsakė apsikeisti šukėmis. Tolima mylimoji tapo tavo esybės dalimi. Tavo savastimi, kurios nepripažįsta joks bankas, išskyrus Vaizduotės.

3.

Kai jaunasis Laurynas Katkus *Kultūros baruose* tvirtina, kad dabartinė mūsų poezija „stokoja to, kas visais laikais yra poezijos šerdis – meilės lyrikos", mes galime tik liūdnai palinguoti galva: tie eiliakaliai nepažino Tolimos mylimosios. Kam, sakykite, rašyti sonetų vainiką žmonai, jeigu kiekvieną rytą ji ir taip nušluosto dulkes nuo savo vyro laurų vainiko (vienam gyvam socializmo klasikui žmona, t. y. Artima mylimoji, dulkių siurbliu tuo pačiu išsiurbdavo ir pleiskanas)? Sonetai tarnaitei? Ponas juokauja. Meilužei gal ir būtų galima dedikuoti kokį posmelį, bet vis tiek mažumėlę gėda: valstybėlė maža, visi viską ir taip tariasi žiną. Skyrybų vajus būtų neblogas pretekstas ištaisyti nesveiką mūsų lyrikos padėtį, bet kas tada valytų dulkes nuo vainiko? Nauja žmona? Taigi. Nei su viena, nei su kita nereikia sinchronizuoti atminčių. Viskas ir taip užfiksuota šeimos albume.

4.

... ir vis dėlto, kaip rašė vienas visų kritikų užmirštas lietuvių poetas: „*Parašyk man laišką iš Juodkrantės – paskui gal bus per vėlu...*" Juodkrantė. Juodoji tulpė. Juodoji dėžė. Kas dar? Tas pats Bruno Sangis: „*... ir kartais – lyg vaistų. Tų poros lapų. Tik*". Ir kažkada sutiktas poetų atvaizdų kolekcininkas iš Petrapilio, kuris prieš nusižudydamas paliko tokį raštelį: „Aš skambinau, bet Tavęs nebuvo namie".

Nepakeliama žiemos lengvybė

1.

Žiūrėti į sniegą. Į apšerkšnijusį apšnerkštą pasaulį. Sušvelnintą. Beveik be aštrių kampų. Žiūrėti į sniegą, kuris užkloja ne tik regėjimo lauką, bet ir tavo kambarį, rašomąjį stalą, šituos lapus, šitą kompiuterį. Žiūrėti į sniegą, kuris pats yra raštas, laiškas, telegrama. Arba dangiškas gruntas vaikščiojančių paukščių ir žvėrių rašmenims. Lunatikų punktyrams. Ypač laukti to visuotinio apmirimo, kai tavo regimas pasaulis virsta aukštybių nutvieksto šulinio dugnu. Ne, netgi ne šulinio, o – milžiniškos olos. Sniegas vaduotojas nurodo kryptį: ten, iš kur aš ką tik nusileidau! O ne, mums per aukštai. Mes liksim savo plynėse, apsnigtose stepėse, savo garduose, mes tapsim neįskaitomais hieroglifais ir konkuruosim su zylių ir lapių pėdom. Atsivėrusiai aukštybei galim pasiūlyti tik savo suvoktos menkybės stabilumą – nusižeminimo ir įsižeminimo saitą. Nors... Dangus kartais irgi persistengia, supainioja pamainas, ima kalti viršvalandžius, sukergia žanrus: tada vietoj dieviško grunto išvystam monumentaliąją skulptūrą iš putoplasto. Vietoj harmonijos dvelksmo – butaforijos triumfas. Tarsi koks Ernst Neizvestnyj būtų įsteigęs padebesiuos akademiją. Pirmo pasitaikiusio kiemsargio šluota parodo dangaus artistui jo vietą. Žmogus, taisantis gamtos klaidas. Klaida, taisanti klaidą.

2.

Neturėjau kur įsiterpti – sniegas buvo sudaręs sutartį su vėju. Ratuotas bičiulis vėlavo, tad įėjau į pirmą pasitaikiusį bistro, iš kur pro langą galėjau matyti pravažiuojančius ir privažiuojančius automobilius. Bistro iš tikrųjų buvo kulinarijos ir gastronomo hibridas, kur ką tik iškeptų bandelių kaimynystėje puikavosi kabančios dešros ir kruvini mėsos kalnai (iš kur tiek mėsos, jeigu nebeliko žemės ūkio ir kaimo?), o kiek tolėliau viena virš kitos išdidžiai rikiavosi butelių virtinės, primenančios, pasak poeto, Niujorką. Staliukai su tumbomis ant ratukų stovėjo palei vitriną, ir vienintelė laisva vieta, tradiciškai žiojėjanti bet kokiam anšlage, leido man nutūpti priešais miniatiūrinę nenusakomo amžiaus senutę su baltos kavos krūzeliu vaškinėse rankose. Senikė ne tiek gėrė, kiek žiūrėjo į garuojančią kavą, tarsi norėdama užhipnotizuoti garo giją. Išsaugoti amžiams. Nužengti į aną pasaulį su tuo puoduku ir sustingusiu garo gyvatuku. Balta kava buvo jos palaima ir finansinių galimybių viršūnė. Lygus

vaškinis senikės veidas priminė priešmirtinę kaukę: paskutinįjį sužydėjimą prieš užgęstant, kai išsilygina visos raukšlės, kai odos pergamentas priglunda prie veido kaulų, ir mirties angelas vienam akimirksniui ant atauštančio gyvybės delno išskleidžia stulbinantį grožio miražą. It aidą ir nuorodą. Senutė buvo su pigiu paltu ir sąsiuvinio viršelio rausvumo skarele. Ji nepakėlė į mane akių. Pasišildžiusi į puodelį rankas mažais paukščio gurkšneliais (jai tiko visos įmanomos mažybinės formos) ėmė siurbčioti kavą. Paskui lėtai pakilo, įsistebeilijusi į nieką valandžiukę pameditavo ir išslinko į sniegą. Mačiau, kaip atsargiais žingsneliais pajudėjo prie autobusų stotelės ir apmirė nepriėjusi. Netrukus toje pat vietoje turėjo pasirodyti bičiulio „Honda", tad vėl atsidūriau šalia senikės. Ji keistai mindžikavo – ne, ne lūkuriuodama ar stengdamasi sušilti, tiesiog ieškojo kojomis ritmo, pritariančio jos nutolimui nuo pasaulio. Iš po palto kyšojo kraštelis chalato iš klinikos kolekcijos. Ne, ji nebuvo panaši į bėglę. Arba į prieglaudos ar nakvynės namų kadrą. Ji buvo paprasčiausiai (per neapsižiūrėjimą?) Dievo ir žmonių užmiršta būtybė, dar pajėgi šitai užmarščiai supriešinti savąją. Privažiavo dvigubas dumplėmis sujungtas „Ikaras". Sraigės greičiu senutė pabandė įlipti pro priekines duris, bet vairuotojas pasirodė greitesnis. Tos prieš pat nosį užsklęstos durys buvo dar viena uždanga, kurių ji seniai nebeskaičiavo. Iš tų nesuskaičiuojamų nusileidusių uždangų, iš užtrenktų durų ir susidarė visas jos gyvenimas. Neparodydama nė menkiausio nepasitenkinimo senutė vėl sustingo sniego ir vėjo tarpduryje. „Gal jums padėti?" – paklausiau priėjęs. Ji net nepakėlė į mane akių. Tik galva ėmė brėžti vos įžiūrimą „ne" kardiogramą. „Kur jūsų namučiai namai?" – kažkodėl tęsiau apklausą. Galvos brėžiami „ne" tapo kiek ryškesni. Lūpų linija virto lankeliu. Šypsena metė vos pastebimą šešėlį. Tas šešėlis buvo nepanašus į pamišėlės grimasą. Autobusas nutraukė nereikalingą klausimą: ji vis dėlto įlipo. Mačiau, kaip įsitaisė prie lango, mačiau skaidrų burbulą nuo staigios šilumos po nosimi. Autobusas turėjo įveikti paskutinę maršruto atkarpą: Aikštė–Stotis.

3.

Iš „Ikaro", kuriuo ką tik nuvažiavo mano senutė, išsivyniojo vienkojis su ramentais ir kuprine ant pečių. Nepabūgęs apledėjusio šaligatvio, jis meistriškai „prisišvartavo" prie pilnos šiukšlių dėžės ir per kelias sekundes atliko jos kratą. Vienintelis vienkojo laimikis buvo du popieriniai išgertų sulčių pakeliai, kuriuos jis atidžiai ištyrinėjęs iščiulpė, o paskui, tvarkingai išlyginęs ir padaužęs į ramentus, it laiškus įsimetė į kuprinę. Mačiau jo gudrų veidą išsprogusiomis akimis,

primenantį klasikinių tarnų fizionomijas iš klasikinių prancūziškų komedijų. Vienkojis buvo guvus šaligatvio artistas, sugebantis iš knygos puslapių ar ekrano nužengti ant bruko ir po pasirodymo sugrįžti iš kur atėjęs. Mūsų žvilgsniai susitiko, ir jis perskaitė mano interpretaciją. Jo akys bylote bylojo: „Atleisk, brolau, tu neteisus kaip visad". Netrukus ramentai nunešė jo šokčiojantį kūną pavėjui. Viduramžių žiema tęsėsi. Vienkojui įkandin nustraksėjo dvi čiauškančios barbės prasegtais kailiniais, po kuriais nebuvo beveik nieko. Bičiulis pro „Hondos" langelį supratingai parodė akimis: „Matei?!"

4.

Ak, vos nepamiršau paties svarbiausio: į siaurą šaligatvio sceną žvelgiančių parduotuvių vitrinų. Ten kalėdinių švieselių apvadais buvo papuoštas visas mūsų naujasis gyvenimas: madingi biusthalteriai ir treniruokliai, estrados žvaigždžių striukės ir turkiški marškiniai. Daiktai ir manekenai matė visus žiemos spektaklio dalyvius: mane, senutę, vienkojį... Jie žiūrėjo į mus, taip ir nepakėlusius į juos akių. Nepakeliančius prabangos liudijimo?

1997

Loretos amžinybė

1.

Jau šešti metai kiekvieną sausį klausiu to paties: kokias metamorfozes turi patirti atmintis prieš tapdama istorija? Gyva, infarktinė, gelianti – prieš virsdama docentų ir profesorių nuosavybe? Kokia kasdienybės uždanga paslepia kraujo pėdsakus įvykių scenoje? Koks smėlis, kokie pelenai nugula amžiaus koridų arenose? Anksčiau ar vėliau viskas nusistovi, t.y. – virsta nuosėdomis: pastraipomis vadovėliuose, tvinksniais smilkiniuose („Kodėl ne aš? Kodėl ne mane?"), nemigą gimdančiais košmarais, nauju kryžių kalneliu ir pagaliau gatvių pavadinimais. Liudininkai dar gyvi (jie apskritai miršta lėčiau, negu istorikams kartais to norėtųsi), o legendomis tapę faktai patys susilaukia apklausos. Todėl nenuostabu, kad, dalyvių akimis žiūrint, daugelis tuometinių nuostatų bei paskatų kartais atrodo neatpažįstamai pakitusios, išvaduotos nuo saldžios patoso ir katarsio naštos, apgailėtinai plikos. Nuogi faktai dažnai virsta tiesiog manipuliavimo kaladėlėmis, iš kurių, pasitelkus išankstines schemas, galima sudėlioti bet ką: Bokštą ir Mauzoliejų, Katedrą ir Prekyvietę. Istorija mėgsta paradoksus, bet neturi humoro jausmo (kalbu ne apie procesą, o apie jo vertinimus). Su kokiu temperamentu ir netgi poetiniu įkarščiu istorikai kartais „nudrenuoja" fakto poeziją ir dramatizmą, be kurių jis paprasčiausiai neegzistuoja liudininkų atmintyse. Įsivaizduokite ištisas tautas ir kartas, besikaunančias ir besikankinančias dėl sauso sakinio ar skyrybos ženklo vadovėlyje! Todėl nenuostabu, kad įdomiausia buvo ir yra tai, kas dainon nesudėta.

2.

Mūsų likiminis 1991-ųjų sausis buvo vertikalus: mes atsilaikėme stačiomis, mes išstovėjome. Mes neatsiklaupėm. Tai jie sėdėjo: iš pradžių pradvisusiuose CK kabinetuose, vėliau – visomis vėmalų varsomis išdažytose Šiaurės miestelio klasėse, o tą naktį – susilankstę šarvuočiuose. Mes stiebėmės, jie – nyko. Mes skleidėmės, jie – niaukėsi. Mes atsivėrėme, jie – užsivėrė. Nunyko ligi apniukusio embriono dydžio. Embrionas vis labiau darėsi panašus į preparuotas Lenino smegenis. Mes visu ūgiu išsitiesėme erdvėje, paneigę tradiciškai mums primetamas savybes: puolimą iš pasalų, gebėjimą išgaruoti pelkėse ir kemsynuose, spęsti klastos spąstus ir statyti kilpinius girių tankmėje. Mes išėjome į laukymę, į plynę, į aikštę. Mūsų atsidengimas

jiems (ir ne tik jiems, netgi artimiausiems kaimynams) atrodė beprotiškas, beatodairiškas, pasmerktas. Iš tikrųjų viskas buvo atvirkščiai – išvydus tiek gyvų taikinių, jiems ėmė bėgioti akys ir tirtėti kinkos. Juos ištiko siaubingas regėjimas: Matrosovo krūtinė virto Kinų siena! Stovinčiojo ir sėdinčiojo priešprieša turi vieną bendrą bruožą – laukimą. Jie laukė, kol mes atsisėsime/atsigulsime, mes – kol jie atsistos/pajudės. Jie neišlaikė pirmieji, manydami, kad siena tuoj vėl susitrauks ligi vienos krūtinės. Ji susitraukė ligi kilpos Imperatoriaus galvai. Jau auštant Parlamento gerbėjų ir gynėjų statusas buvo visiškai pakitęs: per vieną naktį kamikadzės virto valstybės piliečiais. Jau auštant Imperija buvo pralaimėjusi: stovintis ir telefonu skambinantis Landsbergis buvo paguldęs ant menčių Gorbį (kas patikės, kad jis tą naktį miegojo!). Toji sausio naktis virto Gorbačiovo kupra, kurios niekam neapsivers liežuvis pavadinti profesoriška. Vergystės kupras nusimetė Bokšto ir Parlamento gynėjai. Kiekvienas jų pats buvo virtęs bokšteliu. Bokštas, žinome, yra dvigubas nelaisvės ir išsivadavimo simbolis. Jis reiškia kalėjimą ir laiptus į dangų, išdavystę ir apsivalymą. Slaptą tiesą ir sąžinę. Tas vertikalus matmuo yra ateities kartų geresnės savijautos garantas. Žinoma, visada atsiras balsų (neskubėkime jų priskirti anai pusei), šitą vertikalumą siejančių su šachmatų figūrų padėtimi gudraus ir neperregimo lošimo lentoje. Jeigu tas lošimas vadintųsi, tarkime, „Laisvės pagreitis", jis vis tiek neapsieitų be negailestingų ir drastiškų aspektų: užprogramuotų ir improvizacijos aukų (iš abiejų pusių), nepaimtų domėn smulkmenų (reporterių ir kamerų gausybės, ilgų trumpabangininkų ausų, etc.) ir nebesuvaldomos technologijos visagalybės. Aukos skeptikams siūlyčiau per daug nedemonizuoti tariamo to nakties lošimo, t.y. neapsimetinėti malkomis, nesuvokiančiomis jo galutinės reikšmės bei statomų sumų dydžio. Tėvynės laisvės, t.y. visų jos gynėjų laisvų apsisprendimų sumos, nederėtų tapatinti su valdžios troškimu (tam tikromis aplinkybėmis šitas jausmas gali būti visiškai pozityvus). Ar Nepriklausomybės kaina būtų buvusi kitokia (suprask – mažesnė), jeigu vietoj Loretos ir kitų Sausio vaikų būtų kritę Skučo ar Butkevičiaus kariūnai? Ir atvirkščiai – aukos apologetams siūlyčiau nuolat prisiminti, kas savo kūnais stabdė tankus ir šarvuočius, kokia amžiaus grupė, koks visuomenės sluoksnis pakartojo Budapešto ir Prahos žygdarbį. Jeigu kas nors ir turi teisę tikėtis elementarių tos nakties dividendų – tai visų pirma paprasti Karoliniškių blokinių namų gyventojai. Šito niekada neturėtų pamiršti Sąjūdžio akademikai ir Kompartijos reformatoriai, pumpuravimosi būdu išdygę aukštieji visų kariuomenės rūšių karininkai, pagaliau ir Skučas su Butkevičium. Kiekvieną sausį

jiems derėtų bent po valandą pasėdėti su žuvusiųjų tėvais skurdžiose ir amžinose pastarųjų virtuvėlėse.

3.

Loreta Asanavičiūtė buvo tikroji tos nakties žvaigždė, ir Žvaigždžių gatvė visiškai pelnytai buvo pavadinta jos vardu. Manantys kitaip, t.y. istorinę tiesą įžvelgiantys ne pačiame fakte, o jo interpretacijoje, norom nenorom tampa „istoriko" Valeros Ivanovo sąjungininkais. Žinoma, tos Vilniaus nakties auka kurdų, čečėnų ar bosnių fundamentalistui gali pasirodyti niekingai menka, beveik besvorė, įgyjanti kozirio vertę tik begėdiškuose Vakarų politikų pasjansuose. Užkaukazės laisvės bylos mirčių statistika irgi bylotų tą patį. Lygindami mitologijas, neskubėkime lyginti panteonų, nes gali neužtekti žemėlapių. Juk niekas neuždraus Antakalnio kauburėliuose regėti Sibiro ledkalnio viršūnės. Medininkų vagonėlyje – Stalino vagonų. Loretos mamos skausmas niekuo nesiskiria nuo vaikų netekusios čečėnės ar kurdės motinos skausmo. Jos abi puikiai suvokia, kad neįmanoma pasverti meilės. Ištikimybės. Aukos. Tiksliai sveriama tik neapykanta. Todėl geriau neklausk: „O kas svėrėjai?" Istorijos docentai ir profesoriai? Didvyrių mumijos? Užmaršties dulkės? Tu matei tas svarstykles? Blizgančius svarsčiukus epochų periodizavimo lentynėlėse? Laisvės svarsčius po kaklais?

Vaizdas ir įvaizdis

I

1.

Žvelgdamas į anoniminių bičiulių atsiųstą atviruką su Arūno Baltėno nufotografuota Misionierių bažnyčia Vilniuje, suprantu, jog Lietuvai joks ypatingas „įvaizdis" nereikalingas. Skaitydamas kompiuterio ekrane iš interneto ištrauktą Eltos pranešimą apie Seimo Pirmininko nepasitenkinimą kai kurių mūsų ambasadų darbu, suprantu, kad neužtenka tokių atvirukų ar Kryžių kalno vaizdais pamaloninti kviestinę rautų publiką. Internetinėje visatoje yra „Vienišos planetos" puslapiai, kur kiekvienas potencialus klajūnas gali pasiskaityti pašaukimo brolių įspūdžius kertant, tarkime, Lenkijos ir Lietuvos sieną. Teisybės dėlei, internete yra ir *Vilnius in Your Pocket*, kurio judri tarptautinė redakcija Lietuvai atnešė daugiau naudos negu (nutilk, liežuvi)... kartu paėmus. Naudodami „pelės po šluota" taktiką kai kurie mūsų „ambasadoriai" (vartoju šį žodį platesne nei pirmoji žodyninė reikšme) sugeba tapti riebiais katinais, nepajudindami nė piršto bent menkiausiai kultūros eksporto ar mainų akcijai surengti. Ne ką geriau atrodo ir būrys įvairioms institucijoms atstovaujančių personažų „ryšiams su užsieniu" užmegzti, už valstybės pinigus skraidančių iš vienos viešbučio žvaigždės į kitą. Jie lengvai pramoko niekuo neįpareigojančio „projektinio žargono", kur iš kiekvieno užliūliuojančio bendrųjų frazių rinkinio stirkso tokie Vakarų biurokratų pamėgti (ir privalomi!) žodžiai kaip *integration, multiculturalism, network* ir pan. Nesu toks naivus, kad nesuvokčiau ribotų mūsų „kultūrinės ekspansijos" galimybių – tiek finansinių, tiek kitos pusės nesuvaidinto suinteresuotumo prasme. Taip pat ne kartą mačiau, kaip asmeniniai ryšiai ir pasiryžimas būdavo vaisingesni už įvairių ministerijų užsienio skyrių veiklą. Negana to – vienas neatsargus valstybės pareigūno judesys, vienas politinio korektiškumo (kad ir koks absurdiškas jis kartais atrodytų!) ar pagarbos kitokiam negu tamsta matu nepamatuotas pareiškimas gali niekais paversti daugelio žmonių bei įstaigų triūsą. Ministras negali sau leisti prabangos būti blogai suprastas: jis turi kalbėti taip, kad jį suprastų ne tik namų šeimininkės, reporterių diktofonai, bet ir nekalbantys jo gimtąja kalba. Valstybės įvaizdis visų pirma yra pati jos valdžia, o tik paskui – jos iniciatyvos tam įvaizdžiui (t. y. valstybės propagandai) eksportuoti. Nei Kutavičiaus muzika, nei Barto filmai, nei Nekrošiaus spektakliai neišpirks vidaus politikos klaidų ir bandymų tas klaidas pridengti ir taip visiems privalomais

tarptautiniais susitarimais bei ekspertų išvadomis. Jokia euroretorika nepavyks užkaišioti žiojėjančių spragų socialinės rūpybos ir medicinos srityse. Jokia gintarinio pajūrio egzotika ir smulkiausio paplūdimių smėlio pasaulyje reklama neužgoš svetimšalio baimės būti skustagalvių apvogtam ir suspardytam. Žinoma, visada galima pasiguosti, kad Lotynų Amerikoje dar blogiau. Tačiau visam pasauliui nuolat kartodami, kad Europa be Lietuvos – Europa be ateities, mes norom nenorom ne tik pasirenkame atskaitos taškus, bet ir pripažįstame tam tikrą vertybių skalę. Šitoje skalėje nėra vienos iš socialistinės gadynės paveldėtos padalos – visuotinio blefo. Pasakykime paprasčiau: valstybės įvaizdis negali būti paremtas blefu ir tikrovės lakavimu.

2.

Nors pats žodelaitis ir reiškia „įsivaizduojamą dalyką" (t.y. neišvengiamai susijęs su tikrovės pagražinimu, jos poetine interpretacija ir pavertimu lengvai „transportuojama" metafora), bet nuotrauka reklamoje neturėtų virsti fotografo pergale prieš kraštovaizdį, o šlovingiausiųjų istorijos puslapių komentaras – pagiriamuoju kurmio žodžiu tamsai. Kurdami įvaizdį neišvengiamai parsiduodame: kviečiame naudotis gamtos turtais (t. y. geografija) ir tos geografijos nulemtais (norėtume tuo tikėti) kūrybinių galių klodais praeitimi nėščios dabarties perspektyvoje. „Įvaizdis" įgyja pagreitį tik būdamas dabarties projektu: muziejų „parduoti" nesunku, tačiau vieninteliai gyvi daiktai muziejuje – jį lankantys turistai ir... sargai. Įsivaizduokite kraštą, virstantį indėnų rezervatu (kad ir su lošimo namais), o visuomenę – muziejų aptarnaujančiu (įskaitant ir mokslinį) personalu! Kiekvienas apsilankęs Graikijoje jums papasakos, kaip atrodo šalis, viską pastačiusi ant turizmo kortos: ekologiškai užterštas, kičui atnašaujantis „antikos medžiotojų" knibždėlynas. Žinoma, toks griuvėsių valgytojų srautas Lietuvai negresia, o ir tautiniai griuvėsiai – kitos prabos ir kitos „architektūros" palikimas. Jo, t.y. komunistinio, įvaizdžio projekto paveldas irgi yra mūsų egzotiškos pasiūlos dalis. Leniną būtina išstumti iš ekonomikos ir mauzoliejaus (atsiprašau, kad kišuosi į draugiškos kaimyninės valstybės reikalus), bet išstumti iš mados jo niekada nepavyks. Norim to ar nenorim, Stalino epochos dailė ir architektūra, šešiasdešimtųjų interjerai ir perestroikos socartas jau tapo šio amžiaus kultūros istorijos skyriais. Tai reiškia, kad statulos ant Žaliojo tilto turi būti saugomos valstybės, Raseinių Magdė Kryžkalnyje sugrąžinta į vietą, o puikusis arch. A. Eigirdo „Vasaros" restoranas Palangoje atiduotas kaip moralinė

kompensacija „Stumbrui" jį atstatyti. „Įvaizdis" yra ne tik augantis nenutraukiamų (istorija, deja, nesibaigia!) siūlų kamuolys, bet ir iš tų siūlų numegzti gyvenimo daiktai: partizanų žeminės ir IX fortas, dunksančios pilys palei Nemuną ir užmirštų didikų dvarai. Egzistenciškai išgyvendami savo padėtį žemėlapyje neturėtume pamiršti, kad žemėlapiai yra pats nepastoviausias dalykas pasaulyje. Jie irgi keičia spalvas, virsta meno kūriniais. Istorinės traumos ir kataklizmai laikui bėgant tampa paveldu: gal ne tiek bizniui daryti, kiek patiems susivokti: KIEK ČIA VISKO BŪTA. Kaip tik šitoje vietoje aš matau didįjį įvaizdžio šansą: progą padėti ir kitiems išvysti tas platumas, kur istorija programiškai nesustoja. Nenori, senė, nusibaigti, ir tiek! Kur viskas vienu metu: kapinynai, muziejai ir dieviška galimybė (norėčiau tikėti: energija) išsaugoti žmogiškąjį matą, mastelį, orumą.

3.

Po Vilnių važinėja troleibusas su užrašu „Aplankykite Suomiją – trolių mumių šalį!" Ar sostinės savivaldybė negalėtų padovanoti Helsinkio trolių parkui mašinos su užrašu „Aplankykite Lietuvą – (dar sykį nutilk, liežuvi, t. y. tegul kiekvienas dienraščių lyderio skaitytojas įrašo savo variantą ir atsiunčia redakcijai)". Jeigu savivaldybė nepajėgi – patys susimesim. Ne pirmas ir ne paskutinis kartas. Juk viskas „vardan tos", ar ne?

II

1.

Įrodinėti, jog patriotizmas turi ir vieną kitą iškreiptą pavidalą, manau, nereikia. Pažinojau žmogų, kuris tapo patriotu išvydęs savo prosenelio ūsus archyvinėje nuotraukoje. Ūsai išties buvo didingi. Barzdos irgi yra akivaizdžios citatos iš šeimyninių albumų, Maironio, lenkiškų litografijų ir balsu skaitomų istorinių romanų vaikystėje. Geras tuzinas solidarumo genamų iškilių inteligentų užsiaugino barzdeles *à la* Seimo Pirmininkas, nepastebėdami, jog tapo panašūs į Gediminą Kirkilą. Lietuvoje nesunku įsivaizduoti diskusiją, ar bebarzdis Prezidentas negadina krašto įvaizdžio. Arba istorinę konferenciją tema: „Ar Vytautui Didžiajam augo barzda?" Bet neužsibūkime per ilgai simbolinėje erdvėje ir pasižiūrėkime, kokius mus regi tie, kuriems perdažytas Europos žemėlapis savo margumu šiandien labiau primena Afrikos žemyną. Štai CNN žinių suvestinėje (ne viskas eteryje ištirpsta be pėdsako, kaip linkę manyti kai kurie mūsų

teleradistai) skaitau Gitanos Lapinskaitės reportažo apie Pirmosios lietuviškos knygos iškilmes transkripciją. Reporterė pastebi, jog toji „rytinėje Rusijoje išspausdinta knyga išgelbėjo tautą ir valstybę". Taip ir regiu „Baltų lankų" išleistus Mažvydo katekizmus gimtinės viešbučių stalčiuose šalia/vietoj Biblijos. Arba visas „Mis Lietuva'97" su „imkiet ir skaitykiet" rankose. Katekizmo sudarytojas ir pirmojo paskelbto lietuviško eilėraščio autorius CNN suvestinėje pristatomas kaip Martinus Marwadasha. Jis vadinamas „pirmuoju Lietuvos politiniu ir kultūriniu emigrantu", išvykusiu studijuoti į... Olandiją ir tapusiu... Kurnegeburgo universiteto profesoriumi, bylojusiu tautiečiams iš... Johanisbergo. Jūs dar gyvi, mano skilties lankytojai ir lankytojos? Jūs vis dar puoselėjate viltis apie neiškreiptą krašto įvaizdį? Gerai, o kur, sakykit, laikomas vienintelis Marwadashos katekizmo egzempliorius? „*At the Velnese University Library*", – atsako CNN metraštininkai. Teisus buvo vienas slavų etimologas, kildinęs mūsų sostinės pavadinimą iš „velnio"! Pabaigoje CNN apžvelgia apeigas Vilniaus operos ir baleto teatre. Vilnius šįsyk vadinamas Donious, o Valstybinės komisijos pirmininkas pristatytas kaip parlamento spikeris Bedodeslon Belgess. Karaliaus Ūbo (kas pastatys jam paminklą?) dvasia gyva, ir Gitana Lapinskaitė net neįtaria, kad jos reportažai pasiekia pasaulį štai taip išguldyti popieriuje. O broliai ir seserys abipus vandenyno ima juos ir skaito.

2.

Kiek prakaito išlieta įrodinėjant (berods, patiems sau), jog pasaulis mūsų auksinius vardus turėtų užrašyti taip, kaip juos užrašė pasų poskyrio raštininkas. Čekai jau seniai čekai, o mes vis dar cekai. Netupia žuvėdra ant c, s ir z, ir baigta! Štai ir madingo skandinavų dailės žurnalo *Siksi*, leidžiamo Suomijoje anglų kalba, redaktorius Lietuvai Liutauras Pšibilskis vis dar Psibilskis, nors tarptautinė kritiko karjera jokių papildomų ženklų tarsi ir nereikalauja. Praėjusių metų rudens numeryje (*Siksi* dailiai sublyksi keturis kartus per metus) mūsų kritikas aprašinėja naują Nepriklausomybės reiškinį: Lietuvos radijo ir televizijos stočių piliečiams suteiktą galimybę masiškai ir laisvai skųstis gyvenimu. Štai moteriškė skundžiasi vietoj pieno iš parduotuvės parsinešusi... jogurtą. Įtariu, kad tikrasis jos nelaimės vardas vis dėlto kefyras. Norėjo košės su pienu, ir še tau, boba, devintinės! Jogurto gi joks pensininkas turbūt neatsisakytų. Nei Albinas, nei aš, nei pats Pšibilskis, visam pasauliui aiškinantis, jog viešasis nepasitenkinimas gyvenimu Lietuvoje transliuojamas „mažiausiai trimis vietos ir keliomis užsienio kalbomis"! Štai su kokiu

multikultūrizmu teks susigrumti naujajam švietimo ministeriui! Žemaičių, aišku, pateks į užsienio kalbų grafą. Interpretuodamas viešus piliečių nusiskundimus kaip sveiką psichologinę iškrovą, Pšibilskis pateikia ir rūstesnių (išsi)gimstančios tikrovės pavyzdžių. Taip, išaugęs nusikalstamumas, be abejo, vienija tautą (ypač naktimis), taip, net laikraščiai jaučiasi neatlikę pilietinės pareigos, neišspausdindami pirmajame puslapyje dar vieno paskerstojo vaizdo (*Siksi* kerta negailestingai: „Visi Lietuvos laikraščiai prasideda žmogžudysčių nuotraukomis"), tačiau nors užmušk neprisimenu, kad jie (*Siksi* vartoja daugiskaitą) būtų rašę apie giriose ir apleistuose namuose nuolat randamus pūvančius žmones, kurie „apėję kirmėlėmis dvokia ir aimanuoja"! *Siksi* netgi mini interviu su nelaimingomis medicinos seselėmis, kurios pasirengusios išsižadėti savojo pašaukimo, jeigu valstybė nesukursianti specialios tarnybos supuvėliams rankioti ir atpenėti. „Į ligonines jie atgabenami polietileno maišuose", – rašo ponas Pšibilskis Psibilskis. Jeigu tamstytės eisite pro apleistą griūvantį namą ten, kur Vilniaus meras pėsčias nevaikšto, neužmirškit pasiimti didesnio maišėko (ypač tiktų tie turginių dryžuotieji) – gal koks supuvėlis dar tebekrutina kirmėlaičių nusėstas blakstienas. Apie speclopetėles *Siksi* neužsimena. Gal skandinavai čia tartų savo žodį? Gal jų ambasados galėtų įsijungti į vajų? Atsiųstų įrankių partiją pūvantiems baltams samstyti. „Žodžiai „Kaip bloga Lietuvoje gyvent", – rašo *Siksi*, – turi gydančios kartojamos maldos galios." Štai kokį budizmą išpažįsta savo įvaizdžiu susirūpinęs gintaro kraštas, bičiuliai. Tame pačiame Šiaurės meno centro leidžiamo žurnalo numeryje spausdinamos mano mylimų Svajonės ir Pauliaus Stanikų darbų reprodukcijos staiga ima atrodyti kaip Pšibilskio reportažo iliustracijos. Postmodernistai virsta natūralistais. Jogurtas – pūliais. Įvaizdis sutampa su vaizdu.

III

1.

Penkias savaites nebuvau namuose. Ne kartą esu rašęs apie laimę atrasti daiktą savo vietoje. Štai „Rydbergo" bare Stokholme mirusių ir dar gyvų rašytojų nuotraukos tvirtai priaugusios prie sienų: ir po metų Albert Camus rūkys tą pačią cigaretę, o leidžiantis pasauliui įrėžti eilėraščius savo odoje Bruno K. Öijer pervers žvilgsniu įžengiančius į vyrų tualetą. Kur nueiti Niujorke, klausia bičiulis. Ir aš, niekada ten nebuvęs, sakau: į knaipę „Anyway" Antrosios gatvės ir Antrosios alėjos kampe. Kad ir kas būtų, jie visi kaip prikalti sėdės

savo vietose: gyvieji ir mirusieji. Vaiduoklis ir toliau zulins kėdę, ant kurios sėdėjo šiame pasaulyje. Tie patys bloknoto lapeliai virpės prismeigti virš telefono: drugių sparnai, išrašyti apgirtusio kaligrafo. Tėvynėje šiandien stabilus tik lito kursas, nors perkamoji „J. Žemaitės" galia vis menkesnė. Stabili pati kaita: skarda dengti stalai „Rydbergo" bare negąsdina švedų alkūnių, o „Neperšaunama liemenė" Lazdynuose vos keli mėnesiai po atidarymo keičia baldų metalą į medį. Medis yra lietuvio sielos apmušalas: jei galėtų, apkaltų lentikėmis ir Gedimino pilį, ąžuolu išgrįstų to paties pavadinimo prospektą. Medis – šiltas, mada – šalta. Mada reikalauja stiliaus, t.y. teatralizuoto elgesio, medis nereikalauja nieko – net peiluku gali pereit. Stiliaus ir biznio žirklės Lietuvoje ypač krenta į akis: stilingas dažniausiai neturi pinigų, piniginges – stiliaus. BIX kavinė netenka prasmės be biksų, bet biksas paprastai neturi monetų jos išmoningiems kokteiliams. Tikras biksas niekada neis į stomatologo kabinetą, Lietuvoje kažkodėl vadinamą „kavine-baru". Arba į stoties bufetą. Vadinasi, jis neis niekur, t.y. bus priverstas sugrįžti į Šiaulius. Ten bent žinai, kur sugrįžai. Kas kaltas? Įstatymai, neleidžiantys be žudančių skolų pasidaryti mažų pinigų iš autentiško stiliaus.

2.

Prieš kelerius metus, išrodydamas pasauliui nacionalinius lietuvio bruožus, vienas iškilus išeivijos intelektualas pirmiausia paminėjo visuotinį humoro jausmo stygių: ko ko, bet pažvengt iš savęs niekada nemokėjom, nemokam ir nemokėsim. Tą patį kiekviena proga mėgdavo kartoti ir dabartinis kultūros ministras. Ir ką gi – rodos, su Algio Greitai padėjimu būsim įveikę šitą prigimtinę negalią: Erlicko ir Co pėdomis patraukė net Vilniaus universiteto rektorius, siūlantis „kiekvieno namo rūsyje įrengti šaudyklą ir kiekvieną dieną, po darbo, iki „Panoramos", pašaudyti visai šeimai ir visai tautai". Kertu lažybų, kad kažkas jau paklausė rektoriaus patarimo ir pleškina į valias į vardinius taikinius. (Įdomu, į ką šaudo iš Univerkės išlėkę studiozai?) Tad ne humoro jausmo stoka, o gebėjimas rimtai ir greitai į jį reaguoti yra svarbiausias mūsų tautos bruožas. O šaudyti laiko dvasia verčia net pacifistus. Todėl keista, kad visiškai nunyko tirų biznis. Kokia palaima apimdavo kadais už dvi kapeikas paleidus iš orinio į juodą taškelį erdvėje po nameliu, iš kurio, Alos Pugačiovos balso lydima, išskrisdavo vos ne „Lituanicos" kopija! Dabar, kai su pistikais tuoj pradės vaikščioti net medicinos seserys klinikose, nebrangiai pašaudyti lyg ir nebėra kur. Negi kiekvienąsyk teks važiuoti į Panevėžį? Arba eiti į universiteto rūsius?

3.

Taigi pirma, kas krito į akis sugrįžus namopi: padaugėjo šmaikštautojų. Ypač viltingai nuteikia Įvaizdžio ieškotojai – „rutinuoti" Europos senbuviai, sugebantys į vietą pastatyti visus, išskyrus... save. Džiugu, kad vietas kitiems nurodinėja jau ne tik Vilnius, bet ir Palanga su Nida. Pakraščiai atsisako būti vien kraštovaizdžiu, žmogus – peizažo dalele. Geografijai paliepus ir laikraščiui panorėjus, jis klausia: „Kas po Saule tobulesnis – varlytė ar didžkukulis?" Kepta varlė, kaip ir cepelinas, yra virėjo kūrinys. Net ir tobuliausią varlę galima netobulai iškepti. Nacionalinės virtuvės, kaip ir literatūros, tam tikra prasme lygiavertės: galima visą gyvenimą misti tik savais produktais ir būti laimingu žmogumi. Nelaimės prasideda tą pačią akimirką, kai atsiranda palyginimo galimybė. Palyginimui reikia tiek nedaug – nesugadinto gomurio (ir skrandžio!). Gomurio klausa leidžia nesunkiai perprasti daugelį „gastronomijos" paslapčių. Tarkime, paaiškėja, jog mūsų plovas skiriasi nuo tadžikų ne todėl, kad ryžiai Lietuvoje neauga, o todėl, kad kavinės-baro virėjas nesilaiko plovo gaminimo taisyklių. Tuos pačius didžkukulius irgi galima išvirti gerai ir blogai. Tas pats ir su bulviniais blynais. Tas pats ir su varlėmis. Kaip puošniausiai pastatytos operos neišgelbės blogas dainavimas, taip joks ąžuolinis ar marmurinis interjeras neišgelbės prastos restorano virtuvės. Tada beliks į pagalbą šauktis Neringos kopas. Sutemus kopos ištuštėja. Vasarotojai braukia į smukles. Smuklė yra kurorto kultūros veidrodis. O ten, užuot griežęs tautinę ar iš bėdos itališką muziką, žinomų džiazo muzikantų ansamblis „Italo iš Kauno" pageidavimu 200 procentų keičia repertuarą. Ką girdi kopas išbraidęs kuklus užsienio turistas? Ogi firminę naujųjų rusų programą, kurioje it priesaika nuolat kartojasi priedainis: „*liubit' tak liubit', streliat' tak streliat'*!" Ir taip – visą vakarą. O po to dar stebimės, kad mus kažkas tebelaiko Rusijos dalimi.

4.

Klausimas paprastas: ar puikūs muzikantai gali nepaklusti „Italo iš Kauno" skoniui? Skoniui – gali, kišenei – ne. Muzikantai irgi žmonės. Vasarą jie atsidūrė Nidos prieplaukoje ne šiaip sau. Iš džiazo festivalių ir klubų (kur jie?) dar niekas šitoje valstybėje nepragyvena. Ką, vėl valstybė kalta?! Ne, kalti mes su tamstomis, absoliučiai praradę skonį ir klausą. „Jeigu jie gros ne tuos gabalus, pas mane niekas neis", – mintija smuklės šeimininkas. Kažkur skaičiau, kad decibelai trumpam išjungia skonio receptorius. Gal čia Basanavičiaus gatvės Palangoje paslapties įminimas?

5.

Prieplaukos džiazai baigiasi liūdniau, negu jūs įsivaizduojate. Po „itališko" koncerto Nida skendi tamsoje, nes žibintai šviečia tik ten, kur reikia (kam – paklauskite nidiečių, nors atsakymas mums žinomas). Bičiulis blaivas įkrenta į kažkokį betoninį aptvarą ir susižeidžia koją. Gerai, kad ne galvą, galvoja skaitytojas. Ir jis teisus: budinčio gydytojo Nidoje, žinoma, nėra, tad žaizdą pirmąsyk gyvenime susiūna senikė sanitarė. Kitą rytą chirurgas pasiunčia bičiulį į vaistinę. Už tvarsčius ir vaistus susimokėti tenka pačiam nukentėjusiajam, nes vaistų ir tvarsčių Nidos poliklinikoje atvykėliams irgi nėra.

6.

Bet kopos, bet senkapiai, bet pušys?

Vadimo Pavlovičiaus dvasia

1.

Karinis parengimas į mokyklą įžengė kapitono Vadimo Pavlovičiaus Brežkovo asmenyje. Iš kitų mokytojų jį išskyrė ne uniforma, ne pastatytas vado balsas, o visiškas sutapimas su savo funkcija. Sakydamas, jog tikras vyras ir užsimerkęs turi žaibiškai išardyti ir vėl surinkti „Kalašnikovą", jis nemirkčiodamas žiūrėjo mums tiesiai į akis. Tuo tarpu likusieji žiūrėti į akis vengdavo: mes puikiai supratom, jog svarbiausius dalykus jie yra priversti nutylėti. Gyvybiškai svarbūs dalykai taip ir liko „už programos". Vadim Pavlovič vengė ilgų kalbų apie Tarybinės Armijos visagalybę. Armijos degraduoja, bet ginklas – niekados. Kapitonas buvo tikslaus judesio ir taiklaus žodžio meistras. Jis žinojo, kaip styguojamos jaunos sielos, kai norima visko, o galima mažiau negu nieko. Jis puikiai organizuodavo šaudymo pamokas paplūdimyje. Jis netgi išstudijavo mūsų pomėgius ir polinkius, nedviprasmiškai parodydamas, jog jo funkcija mokykloje beveik tėviška. Dar daugiau – jis turėjo kareivinėse nušlifuotą humoro jausmą be sadizmo priemaišų. Juk nėra nieko baisesnio už sadistą su humoro jausmu. Žodžiu – jį pamėgo net pacifistai. „Susilitavimas" pasiekė tokį laipsnį, kad Vadim Pavlovič tapo mūsų konfidentu mokytojų kambaryje – idėjinių priešų per prievartą ir iš pašaukimo citadelėje. Jis ėmė pranešinėti, ką apie mus šneka inspektoriai – pati nekenčiamiausia pedagogų padermė. Dviem potencialiems medalininkams jis pasiūlė nedelsiant stoti į komjaunimą – antraip jie matysią tuos medalius kaip savo ausis. Vadimu Pavlovičiumi netikėti buvo neįmanoma. Jis įrodė, jog niekas taip nesirūpina bręstančia asmenybe kaip į atsargą išėję kariškiai. Nepriklausomybės kovų Vadim Pavlovič nesulaukė. Sužinojęs apie jo staigią auglio sukeltą mirtį prisiminiau kresną pliktelėjusį didžgalvį plačia krūtine ir tvirtom rankom trumpais storais pirštais. „Mes panašūs, – sakydavo jis man, – *u nas kucyje palcy.*" Striukas kapitonas nebuvo bukas.

2.

Užtat Vinco Kapsuko universiteto Karinėje katedroje tėvystės instinktai buvo seniai atbukę. Prieš mus iškilo platus uniformuotų dėstytojų spektras: nuo operetinių kvailių ligi pavargusių amžino karo teoretikų. Atsargon išėję divizijų ir užkardų taktikai čia žaidė strategus. Katedra turėjo savo odiozines figūras ir savo folklorą. „Čia jums

ne fizika, – sakydavo majoras būsimiems kvantų skaičiuotuojams ir lazerių didmeistriams, – čia galvoti reikia." Išblukusios eilinių uniformos ištrūkinėjusiomis sagomis, mažiausiai pusantro numerio didesni kerziniai batai ir kiekvieno vis kitaip užmaukšlintos pilotės, idiotiškos rytinės rikiuotės ir aibė jau pamirštų militaristinių nesąmonių teatru trenkė labiau negu tikru pavojumi. Pagaliau ir mes buvome ne pirmoji karta nuo žagrės, o pirmoji karta nuo magnetofono. Nomenklatūrinėje Čiurlionio gatvėje įsikūrusi Katedra buvo topografiškai idealus taškas: kieme stovėjo bendrabučiai, kuriuose ne vienas bičiulis patyrė svarbiausiąją gyvenime – erotinę iniciaciją, o pakeliui į Vingio parką (ten iniciaciją pavasarį buvo galima pratęsti) stūksojo „Draugystės" viešbutis, pagarsėjęs ne vien konspiraciniais saugumo numeriais, bet ir geriausiu mūsų jaunystės restoranu, kur sidabru žviegiantis Vyšnios saksas draugiškai sutarė su žydiškomis dainomis. Studiozai snobai karinių mokslų dieną čia mielai valgydavo puikius kompleksinius pietus ir gerdavo ką tik pasirodžiusį lietuvišką „Porterį". („Draugystės" kaimynystės mums pavydėjo visas VISI!) Tirštos karamelės įkvėpti, mes pasakodavom makabriškus anekdotus (žydas, rašęs atsakymus „Armėnų radijui", dar nebuvo išvažiavęs į Izraelį) ir atvirai tyčiodavomės iš dėstytojų-saldofonų. Didžiojo brolio kalba irgi nekliudė – tai buvo tiesiausias tiltas į keiksmų ir kitų sveikai širdžiai mielų nešvankybių sritį (pavadinkime ją „Keiksmo ir ginklo" sąjunga). Karinis tada atrodė kur kas smagesnė disciplina už tėeskapą, mokslinį komunizmą, politinę ekonomiją ir dar dešimtis panašių „aukštųjų mokslų", sesijų metu tiesiai iš vadovėlių pažodžiui perkeliamų į špargalkes. Su kariniu juos siejo vienas bendras bruožas – distancija, kurios meno mūsų kartai ankstesnės galėjo tik pavydėti. Mes žinojom, kad už Vadimo Pavlovičiaus tėvynę mirti niekados neteks, nes niekas neišdrįs Imperijos pulti. Arba taip: šitą Imperiją pulti galėtų nebent marsiečiai. Štai kodėl disidentai daugeliui atrodė tikri ateiviai iš kosmoso.

3·

Girdėdamas naują obalsį grąžinti ginklus mokyklosna, mažiausiai išgyvenu dėl pacifistų ir „beginklių" religijų (ar daug tokių beliko?) išpažintojų. Mane labiau domina tas kiek šizoidinis sąmonės susidvejinimas, be kurio, aiman, nebūtume ištvėrę anos gadynės su šypsena nasruose. Pyškindami pagal Vadimo Pavlovičiaus komandą paplūdimyje ir kaldami statutą Pabradėje, mes iš žmonių virsdavome kareivius vaidinančiais tarybiniais piliečiais, bet niekada – tarybiniais patriotais. Blogas skonis mūsų kartai jau buvo didžioji nuodė-

mė. Gal net vienintelė. Dabar gi karinis muštras tiesiogiai siejamas su patriotizmu. Visi patriotų žaidimai irgi turi vieną bendrą bruožą – jie nepalieka išganingo tarpo tarp vaidmens ir atlikėjo. Tas tarpas, gelbėjęs mus anuomet, šiandien būtų neįmanomas iš principo. O principas vadinamas labai paprastai: „Tėvynė visada pavojuje". Su šita nuostata mirti ir merdėti yra lengviau negu gyventi. Galime tik viltis, kad ją išaiškinti darysis vis sunkiau, nes pirmąsyk po ilgos pertraukos istorijoje Lietuvos jaunuolės ir jaunuoliai turi retą progą modeliuoti savo biografijas kaip tinkami. Geto psichologijos nunykimas yra svarbiausias Nepriklausomybės vaisius. Jeigu skelbdamas šitą obalsį tautinis Vadim Pavlovič merks auditorijai akį, mirtinas patriotų žaidimas virs tiesiog žaidimu, t.y. nueis šuniui ant uodegos. (Neabejoju, kad „Radijo šou" jau „ginkluojasi": Albinas turėtų reikalauti kariniam parengimui *Kalniečio* instrumentų!) Mokiniai ir studentai Tėvynę turi ginti žiniomis, kaip profesionalai – „Stingeriais".

4.

Vajaus iniciatorius, KAM Švietimo ir ryšių su visuomene skyriaus viršininkas leitenantas Alonderis (gerai skamba!) sako: „Mano tikslas – siekti, kad jaunuoliai, baigę mokyklas, turėtų karinio ugdymo pagrindus. Kad jie netaptų aukomis, neduokdie, įvykus kokiam nors konfliktui. Kad žinotų, ką turi daryti, kur kreiptis, kokios jų teisės ir pareigos". Kieno „aukas" turi omeny leitenantas? Gal bombardavimų, gal cheminio ginklo? Tada leiskite paklausti: „Ar veikia Lietuvoje slėptuvių tinklas? O kaip apskritai su civiline sauga, bičiuliai?" Kai mafija ima tratinti iš automatų vidury dienos miesto centre – suaugti su asfaltu, gatvės grindiniu, skvero žolės likučiais? O gal nieko nelaukus eiti į „daktarus"? Arba, neduokdie, avarija Ignalinoje: kas mirs techniškiau – išlaikęs karinio parengimo egzaminus ar krišnaistas? Ir kur tada kreiptis? Tiesiai į KAM ar tiesiai į Rasas? Baigdamas savo pasisakymą užvakarykštėje *Laikinojoje sostinėje*, ponas Alonderis duoda suprasti, ką galėtų pakeisti karinio ugdymo specai: „Kai buvo įvestos tikybos pamokos, jų dėstyti į mokyklas atėjo nors ir geranoriškai nusiteikę, bet ne itin gerai pasirengę mokytojai. Vaikai ėmė masiškai lakstyti iš pamokų, nes jiems nebuvo įdomu. Juos vertė mokytis poterių (! – *RoRa*), žegnotis (!! – RoRa) ir panašiai (!!! – *RoRa*)". Karinį statutą, žinoma, kalti būtų kur kas įdomiau. Ar iš tikrųjų švietimo ir mokslo ministras, leitenanto žodžiais, „labai teigiamai žiūri į šį dalyką"? Į šitą paradoksinę alternatyvą.

Medžiai žiūri į mus

1.

„Ar tavo tekstuose yra medžių?" – klausia viena lietuviškai neskaitanti panteistė, akyse it neužankančiuose tvenkiniuose nešiojanti ąžuolų karūnų atspindžius. Lengviausia būtų atsikirsti, kad pats tekstas jau šioks toks augalas – kartais geibus, neišlaikantis masinio akių antpuolio, kartais – suduodantis skaitytojui basleliu per *ta prasme tam tikras*, kaip sakoma šiandien Lietuvoje, vietas. Persodinti į puslapį, vėliau į knygą (irgi gimstančią iš medžio!) tobuliausią augmenijos pasaulio tvarinį – reikštų ieškoti atramos, progos pasišnekučiuoti su kita erdve ir kitu laiku. Medis visada reiškia kažką daugiau nei kamieno, šakų ir lapų (spyglių) ansamblį. Jau pati jo būtis šaukte šaukiasi kažkokio anapusinio pareiškimo statuso, centrinės ašies ilgesio, esmės išdidinimo. Amžina gyvybė ir amžinas žinojimas ošiančiame kosmose. Ne veltui kai kurie kamienai traukia kaip magnetas – apkabinti, susilieti, suaugti. Persiimti jų sveikata, atsparumu, vaisingumu. Susitikimas su medžiu yra dviejų vienatvių suartėjimas. Gerai aprašytas medis – tai gerai aprašyta vienatvė. Pradėkime nuo tujų.

2.

Nežinau, ar jos turi savo išskirtinį simbolinį lauką. Gyvenamąjį lauką – kapines – kartais aplankome. Štai ne per seniausiai tujas nuo mano senelės kapo Palangoje kažkas pavogė. Ką gi – ir perkelta ant svetimo kapo tuja išliks savimi. Prie senelio kapo Šiauliuose tujos seniai virtusios medžiais. Jų jau nebeįmanoma išrauti – tik nukirsti. Tokias – jau suguldytas – studijų metais buvome priversti paslėpti. O tiksliau – palaidoti už miesto ribų it kokius Shakespeare'o laikų artistus už kapinių tvoros. Veiksmas vyko mūsų jau aprašytos Vilniaus V. Kapsuko universiteto Karinės katedros kieme Čiurlionio gatvėje. Išvydome jas prieš pat rytinę rikiuotę: gulėjo kaip partizanai miestelio aikštėje. Net užkietėję cinikai nuščiuvo nužudytų medžių akivaizdoje, o po tylos minutės pasiuntė kirtikus patys suprantate kur. Žvilgsniais rodėme karininkui: „O kas ten, vade? Jūsų chebros darbeliai, ar ne?" Karininkas bandė tujas nuleisti juokais: švaros mėnuo, talkos jėga ir pan. Buvo nejuokinga. Tas perblokštas ant asfalto milžines išvydome tarsi pirmąsyk. „Buvo tujos ir tujų nėra", – pasakė kažkuris iš mūsų. Net studentai medikai atėjo pasižiūrėti į negyvus medžius: su baltais prasagstytais chalatais laipiojo per šakas ir

kinkavo galvomis: „*Thua orientalis kaput*! Reanimacija nebepadės!" Net jų profesūra kišo akiniais pabalnotas nosis pro langus: „Tiek metų išstovėjo niekam netrukdydamos, ir še tau, boba, tujinės!" O kažkur jau skambėjo tarnybiniai telefonai: gal net pati Partija teiravosi, kas gi sankcionavo šimtamečių sunaikinimą. Veikti reikėjo žaibiškai. Aš ir dar keli „kariūnai" buvome iš auditorijos ištraukti į „placą", kur šalia paslikų medžių jau teršė orą fanera dengtas klederas. Maršrutą žinojo tik vairuotojas – nežymus vairo ir motoro priedėlis. Sukrovę medžius (kai kuriuos teko pjūklu patrumpinti), atsigulėme ant viršaus (kažkas prisiminė turkus, puotaujančius ant rastais suguldytų rusų belaisvių) ir išdardėjome nežinoma kryptimi. Spėliojome, kam iš pasilikusiųjų bus patikėta garbė rauti kelmus. Pro langelį virš vairuotojo kabinos regėjome dar gyvų liepų šakas. Tujos po mumis kvepėjo šermenim. Vos išsukus iš Čiurlionio gatvės, motoras užgeso vienoje gyviausių Vilniaus sankryžų. Priedėlis vargo tuščiai. Laukdami eismo reguliuotojo mes prakaitavome kėbule, susmegę į aitriai kvepiančias šakas. Nors mažas, bet vis dėlto skandalas, guodėmės prigludę prie purvino langelio. Staiga pastebėjome, kad vairuotojas garuote išgaravo. Motoras buvo atidengtas debesų apžiūrai, aplinkui it pamišusios varlės kvarkė klaksonai, o tujų laidotojas vyniojo meškeres. „Dingstam", – pasakėm vienas kitam. Ir dingome. Tik vėliau suvokėm, kad esame uniformuoti. Sukūrę kelias kafkiškas versijas, užsiėmimams baigiantis sustingome priešais karininką, kurio viena pavardės dalis buvo Rak. „Užmirškite tuos medžius, – pasakė Rak. – Jūs nieko nematėt, ir aš nieko nemačiau." „Ar tų tujų?" – sadistiškai pasitikslinom. „Tu man netujink!" – truputį dirbtinokai pyktelėjo karininkas. Rusiškai jo frazė nuskambėjo gana dviprasmiškai. Prie tokių Rako dviprasmybių buvome jau įpratę.

3.

Jums patinka spygliuočiai? Taip, mums itin patinka spygliuočių įsiveržimas į regėjimo lauką, jų nemirtinga rimtis, jų drąsa ir stoiškumas. Nors mes ne japonai, bet mums labai patinka jų grafika oro fone. Jų budizmas, jeigu norit. Pajūrio žmogui pušis, pavyzdžiui, simbolizuoja dar ir laivybą: „*Burės suplazdo nuo vėjų, kurių lig šiolei jūreivis / Dar nepažino, ir virtę laivais, bangomis nusiūbavo / Amžiais aukštuosiuos kalnuos siūravusios pušys skarotos*" (Ovidijaus *Metamorfozės* I, 132–34, vert. A. Dambrauskas). O eglė? Karališką grožį. Savo giminaičių vyrą šnipinėti užverbuotą Žalčio žmoną. Ir, neslėpsime, – seksą (ypač kankorėžiai). Tuštybę – vienoje tarybinių rašytojų patrono Ezopo pasakėčioje eglė puikuojasi prieš gudobelės

krūmą. Ir ką gi – eglę Antikos Rakas nukerta, o gudobelę palieka. Abu medžiai – didingi, susikaupę, viltingi. Jie – ištveria. Ir nors eglė labiau pasileidusi už pušį, bet vis tiek jos abi – pavydėtino pastovumo ir ištikimybės ženklai. Žaltys neapsiriko.

4.

Bet aš renkuosi kadagį. Skambus finiškos kilmės (suom. *kataja*, est. *kadakas*, lyv. *gadag*) žodis geriausiai įsikūnija Švedijos laukymėse. Ten jis karalius. Ten jis papuošia peizažą nelyginant NBA čempionų taurė, graikų vaza ar itališkų kapinių urna. Atšiaurioje vėjų pagairėje kadagiai panašūs į akimirkai suakmenėjusius keliauninkus į Pažadėtąją žemę. Į pirmuosius vienuolius. O štai Forio saloje jie vėl kitokie – saulei leidžiantis atrodo it priklaupę prieš mylimosios miražą riteriai su tamsiomis mantijomis. Ordinas galėtų vadintis steigėjo vardu: *Juniperus communis*. Tai Baltijos vėjas juos parklupdė. Tas pats salą šukuojantis vėjas, kursai neleidžia pušims parodyti savo tikrojo veido: čia jos susigūžusios, beliemenės, susimetusios į daiktą. Lietuvoje kadagiai irgi turi savo vietas – tarkime, abipus Ūlos kur nors ties Varėna. Vieniši jų vazonai persmelkia peizažą kažkokiu nenusakomu anapusiniu dvelksmu. Tarsi būtų atsiųsti iš artimojo kosmoso ir apmirę ligi kitos kelionės. Už kiekvieno krūmokšnio – amžinybė.

4.

Jums džino? Ne, man kadaginės.

Lietuvis ligonis

1.

Kai šešias septintąsias gyvenimo išsėdėjęs po sovietine akacija imi it pamišusi gervė trankytis po pasaulį, neretai pagauni save be žado stovintį... išsapnuotose vietose. Taip seni žmonės, pirmąsyk žiūrėdami kokį nors filmą, sakosi jį jau matę. „Velnias, aš čia jau buvau!" – nejučiom išsprūsta atsidūrus prieš dar vieną atlantų grupę, paremusią balkonus. Jeigu turi laiko – gali prisišlieti, pabūti jų rėmėju. Taip laikui byrant išnyksta geliantis, visą kūną ligi nesvarumo persmelkiantis pirmojo įspūdžio pojūtis. „Pirmąsyk" virsta „antrąsyk", t.y. pakartojimu, vėliau – jų virtine ir t.t., ir pan. Todėl gyvas būni tik akimirksnį – kol nesusigaudai sugrįžęs į jau patirtą peizažą, interjerą, aplinkybes. Pirmojo įspūdžio aurai subliuškus tampi tik muziejaus lankytoju arba eksponatu – gal šitas baras be tavęs irgi blogai jautėsi? Barmenas tave užmiršo, o veidrodine skarda apkaltas stalas – ne. Nuotraukos ant sienų – ne. Viena lyg ir merkia akį. Taip norėtum pakelti jai vualį ir iš arčiau pažvelgti į apnuogintus vyzdžius. Ji tokia panaši į Gretą Garbo! Ar žinote, kad jaunystėje GG dirbo pardavėja vieno Stokholmo univermago skrybėlių skyriuje? „Kas buvo ta tavo Džy Džy?" – paklaustų koks nors tangomanas. Bet ne tai svarbiausia. Svarbiausia – tu vėl Stokholme. Ir tu čia esi buvęs.

2.

O gal sugrįžimas yra Dievo dovana tam, kuris pirmąsyk būna aklas? Gal kaip šuns snukį į išmatas likimo ranka bado tavo veizolus vis į tas pačias vietas ir sritis, kurias privalai ištirpdęs savyje ligi gyvenimo pabaigos nešiotis it stigmas? Ne, tokioms dovanoms neužtektų nei kūno, nei kraujo. Žmogus yra atminties stigma. Ta, kuri sužėruoja nesumeluotu raudoniu atpažinimo akimirką. Pažįstame tik atpažindami. Gimstame su pažinimo pažadu, kuris arba išsipildo, arba ne. Štai kodėl leidžiamės kelionėn – savo sapnų tikrinti. Tikras keliautojas yra sapnų auditorius. Pažinimas visada iliuzija, atpažinimas – palaima. Klaidžiodamas naktį po miestą atpažinau tiltą. Bingo! Jis mane išves į kitą krantą.

3.

Stokholme sninga. Baltai užbrūkšniuoti veidai. Šiek tiek gedulinga atmosfera, nors soliariumų undinės drąsiai žengia šaligatvio parketu

atidengusios kaklo duobutes drėgniems dausų bučiniams. Dėl tos vietos, mokslo kalba vadinamos „skydine kremzle", alpo Anglas ligonis. Ką tik pažiūrėjau puikią puikios knygos ekranizaciją apie tamsius ir šviesius meilės darbelius. Iš smėlio pūgos išėjau į sniego pūgą. Iš „Džilf Kebiro" – į judrią vakarėjančią Kungsgatan. Stoviu it žibintas, kurį užmiršo įžiebti, it statula, į kurią vis kas nors atsitrenkia. Juodais kareiviškais drabužiais apsitaisiusių švedų pulkai žengia pro šalį. Žengia kiaurai mane. Kažkur netoliese nupylė Palme. Čia didžiausias kino teatrų telkinys. Kinų vaistinė. *Anglas ligonis* turėtų apgydyti lietuvių ligonį. Jis padaro daugiau – nuskausmina. Stoviu nuskausmintas sutemusiam sniego suliniuotam Stokholme ir nežinau, kur mano namučiai namai. Kišeninis kosmopolitas. Savaitgalio dipukas. Dėmė. Trumpam pabėgęs iš Lietuvos visų karo su visais. Per Marytės plauką išvengęs P. S. bylos su O. K. Esu tikrų tikriausioj užfrontėj. Prisimenu kartųjį Emilį Cioraną: *„Nugyvenęs tam tikrą amžių, žmogus privalo pasikeisti pavardę ir užsislėpti kokiam nors užkampyje, kur nieko nepažinotų, kur negrėstų naujo susitikimo su draugais ir priešais pavojus ir kur galėtų sau gyventi ramų persidirbusio niekšo gyvenimą"*. Netgi ne gyventi, o paprasčiausiai egzistuoti. Taip parašyta originale. O originalą reikia gerbti. Tiek jau žinai. Galbūt – tik tiek. Sniegas sausėja. Baltos dangaus žuvyčių burnos virsta dygliais. Kaip rašė poetas: *„ir smigo miestas – adatom į veidą"*. Įeinu į pirmą pasitaikiusią smuklę ir prisišliejęs prie sienos galvoju apie visus pasimirusius bičiulius, kurių sniegas jau nebebado. Ir dykumų smėlis – nebesupusto. „Pripps" 400 g – 24 kronos. Prisiminiau svarbų priesaką iš viename turisto žinyne paskelbtų taisyklių „Kaip išgyventi Stokholme" sąvado: „Pašnekesyje su vietiniais niekad nekelkite neįtikėtinų alaus kainų klausimo. Verčiau nusijuokite ir užsisakykite dar vieną". Tą ir padarau prisiminęs patį pirmąjį punktą: „Pašnekesyje su vietiniais niekad nekelkite balso, jeigu tik neužsisakinėjate bare alaus". 24×2=48. 48:2=24. Litai? Litai. Pro langą matau milžinišką eilę, besidriekiančią nuo pat septintos ryto. Didžiulė sporto prekių parduotuvė stipriai nukainojo viską, ką galėjo. *Sale* čia vadinamas *rea*. Policijos stebimi, tvarkingai išstovėję kelias valandas, karalystės piliečiai ir sostinės svečiai kaip kurmiai puola raustis po pirmtakų supiltas avalynės ir riedlentininkų šarvų kauges. Toji eilė rimuojasi su antruoju atmintinės paragrafu: „Atminkite būtinybę visur ir visada išsirikiuoti į eilę. Daugelyje parduotuvių stovi maži raudoni automatai, išspjaunantys talonus su eilės numeriu. Prie automato irgi gali tekti pastovėti eilutėje". Ilgiausios mandagių nebylių eilės Švedijoje susirango svaigiųjų gėrimų parduotuvėse – vadinamosiose

„Sistemose". Sykį užėjęs alaus ištraukiau 305 numerį. Po pyptelėjimo virš vienos iš dešimties kasų įsižiebė neonas 204. Mintyse nusispjovęs įteikiau savo taloną paskutiniajam prie automato stovėjusiam piliečiui. Dovanodamas savo vietą prisiminiau dar vieną priesaką: „Niekada neužmiršk pagirti švedo už jo puikią anglų kalbą. To nepadaręs smarkiai įžeistum jo jausmus". „Ačiū jums taip be galo labai", – pasakė jaunasis alkoholikas. Aš nedelsdamas pagyriau jo „ačiū". Buvo likę dar du punktai. Vienas reikalavo nusiauti vos tik įžengus į švedų namus: „Vadinasi, kojinių klausimas – gyvybiškai svarbus". Po kojinių išmušė kavos valanda: „Švedai geria kavą litrais, ir ne bet kokią, o stiprią. Nemėginkite jos išspjauti ir nepradėkite lakstyti aplinkui šaukdami: „Rėmuo ėda!" Jeigu abejojate savo jėgomis, gerkite arbatą". Aš savo jėgomis neabejoju. Kava man, Raimundo Katiliaus žodžiais tariant, kaip nafta. Smuikininkas be jos nesmuikuotų, skiltininkas – suskiltų į gabalus.

4.

Begeriant antrąjį bokalą ant nugaros nukrito deganti baro žvakė. Aplietas vašku pasijutau sugrįžęs į kasdienės mistikos valdas, iš kurių niekur ir niekada negaliu ištrūkti. *Okult priviet* iš Stokholmo, bičiuliai.

Niujorkas iš kojos skrydžio

PETRUI ANUSUI IR VLADUI ŽILIUI

I

1.

Sapnavau Baltušį. Jis klausė: „Tai dar neparašei apie Niujorką?" Ir prisidėjęs delną prie ausies laukė atsakymo. Buvo panašus į „Radiocentro" televizinės reklamos didžiavyrį. Senais gerais laikais iš dviejų savaičių organizuotos turistinės kelionės jis parsivežė galvoje *Dainavos šalies senų žmonių padavimams* prilygstančią sakmę, kurią vienu prisėdimu perskaitė visa Tarybų Lietuva plius pažangioji išeivija. Baltušio skrydis nepakartojamas, nes jo naudoti navigacijos prietaisai šiandien kelia ne mažesnę nuostabą negu viltimis perkrautos „Lituanicos" pakilimas. *„Ieškoti dabar kompromisų su kapitalizmu ir imperializmu būtų tas pats, kaip bandyti pasukti istorijos ratą atgal"* – kada tai parašyta? Vos prieš trisdešimt metų. Ir vis dėlto ta Baltušio knyga buvo lūžis, iš esmės neoficialiai įtvirtinęs Amerikos kultą, kadangi kiekvienai privalomai sovietinei tezei gudrusis samdinių klasikas čia pat priklijuodavo antitezę. Net arkliui buvo aišku, kad Didžiosios lenktynės vyksta TEN. Čia – vegetuojama (vos neparašiau – beketuojama), ten – laimima ir pralaimima iš tikrųjų. Ten sužinoma, kas tu esi, čia – kuo nesi ir niekada nebūsi. Socializmas gimdo socialinį infantilizmą, kapitalizmas – savo galimybių kapitalo suvokimą. Tikroji sistemų takoskyra – tai skirtumas tarp alkoholizmo ir darboholizmo. Čia būdavo apsvaigstama po darbo, ten – nuo darbo. Tiesa, brandaus socializmo gadynėje apie negeriančius buvo ir taip klausiama: „Ką, jie į darbą nevaikšto?!" Tikrąjį asmenybės determinizmą čia lemdavo ne objektyvūs geografijos bei biografijos svarsčiai, o iliuzijų garai ir nuodai. O ten seniai buvo suvokta (ir, kaip pasakytų Mikelinskas – moksliškai įrodyta), kad visu savimi nepatikrintos iliuzijos sukelia vien neurozes ir proto miegą. Amžinai teikiantieji vilčių nebyliu visuotiniu susitarimu čia buvo laikomi geriausiais, ten – pralaimėjusiais. Čia legendos buvo kuriamos iš pralaimėjimų, iš saldžiarūgščio žmogiškojo neišsipildymo maudulio, ten – iš pergalių bet kuria kaina, bet... nepažeidžiant įstatymo. Amerikietis ateidavo į šį pasaulį kaip pionierius, tarybukas – kaip apsigimęs aktorius („pionierius"). Ten su gyvenimu tekdavo susiremti nepripažįstant likimui jokių teisių, čia – gyvenimą tekdavo apgauti, o meistrystės pritrūkus – viską suversti likimui.

2.

Ar tas „Amerikės" kultas veikė mane tiesiogiai? Ir taip, ir ne. Mūsų giminės vyrai nuo pat šio amželio pradžios augino svetimus vaikus, todėl teta ar dėdė iš Amerikos buvo mano netikra teta ir netikras dėdė. Tad turėjau vieną tyrą grafą – dokumentuose, o ne Tiškevičiaus rūmuose. Ką tik pasirodžiusiame pirmajame memuarų tome skrupulingasis Romualdas Ozolas mane vadina diplomato sūnumi. Deja, istorija, net ir pedanto rašoma, kaip visada meluoja: mano tėvas buvo įsakymo vėtytas ir mėtytas karo gydytojas, plieninės prievolės atplėštas ir nuo gimtinės, ir nuo pirmosios šeimos. Į JAV septyniasdešimtųjų pradžioje porai mėnesių mane mėgino išsivežti mamos patėvis, tačiau hektarų skaičius jo giminės suvalkietiškame Žiūrių ūkyje ir sesers vyro kapas Rainių miškelyje suteikė daug gardaus juoko visoms OVIR'o moterims ir vyrams. Žinoma, būta nepamirštamo mano kartos „Šarvuočio Potiomkino" – džinsų kostiumo (pirma – kelnių, vėliau – ir švarkų, nulemdavusių itin aukštą padėtį mados hierarchijoje), roko ir Jacko Kerouaco *On the Road*, kurį mes vertėme *Ant kelio*, nors tikrasis kelionės šauksmas plaukų vėliavomis nešinus išdidžius lietuvaičius ginė ne San Frano, o Samarkando link. Jau 1971-aisiais, kai aš dar buvau dramaturgas, viena progresyvi Vilniaus panelė apie mano perspektyvas Jaunimo teatre taip kalbėjo: „Jeigu bus ne hipiška (pjesė. – *RoRa*), niekas nežiūrės". Aha, dar būta languotų marškinių, kuriems likau ištikimas ligi šiolei. Pirmąją „Coca-colą" išgėriau tik 1979-ųjų Varšuvoje drauge su pirmąja degtine („Wyborowa", be abejo). Klausiate, ar gerai nuėjo? Gerai! Tą estetinę plotmę („Colos" butelio forma, o ne turinys mums buvo absoliuti modernybės klasika!) fiksuoju ne šiaip sau. Būtent kultūros srityje Sovietija pralošė Štatams. Jos modeliuojamas „naujasis žmogus" prakišo „senajam žmogui", kuris okupuotuose Rytų Europos kraštuose buvo traktuojamas visu nepasiekiamo idealo rimtumu. Kaip mes traktavome „komunizmo statytojo" veislę – ypatingas klausimas. Abejingumas propagandai (būkime atviri: ne tik humoro jausmą, bet ir dvigubos moralės buhalteriją stiprinęs pojūtis) paliko įtrūkį sąmonėje: „amerikietiškoji svajonė" niekam nekėlė ir nekelia nė menkiausios alergijos, o štai „lietuviškoji" net ir septintaisiais Nepriklausomybės metais atrodo įtartina iš tų pačių propagandistų išsiritusių politikų trinties arba „klanų" kumštynių išskelta kibirkštis. Ką ten kibirkštis – kibirkštėlė tos godotos Nepriklausomybės nurašytų pensininkų akyse, žaltvykslė trispalvių ašarų balutėse! Lengviausia, žinoma, atsakomybę už kiekviename žingsnyje atsivėrusias kloakas suversti politikams, bet tada reikia

turėti drąsos nemeluoti: „Valstybė – tai ne aš". Arba: „Šita valstybė ne mano".

3.

Neoficialios statistikos duomenimis (tiesą žino tik JAV konsulato kompiuteris), šiandien Jungtinėse Amerikos Valstijose laimės ieško keliolika tūkstančių naujosios Lietuvos piliečių. Į kokį klausimą turėjo sau atsakyti diplomuoti psichologai ir medikai, inžinieriai ir dailininkai, pasirinkę indų plovėjų, remontininkų ar benzino kolonėlių aptarnautojų likimus? Gal toji galimybė savo kojomis atsispirti nuo dugno yra svarbesnė už plūduriavimą iliuzijų paplavose? Nesiimčiau teisti nė vieno, kurio sąžinė davė vizą dar sykį pradėti gyvenimo kelionę ten, kur ją kažkada pradėjo ne vienas ir ne du tūkstančiai mūsų protėvių. Ką jau kalbėti apie airius ar italus! Arba skandinavus ir olandus, be kurių ten... Nutilk, liežuvi.

4.

Pats sunkiausias dalykas – pabandyti suvokti kitokį nei tavasis pasirinkimą. Rodos, toks paprastas ir sykiu – kiek bevaisių aistrų, kokį smegenų sąstingį sukeliantis žingsnis!

II

1.

Kiekvieno Lietuvos piliečio skrydis į Niujorką prasideda viltimis grįstoje Vilniaus gatvelėje, kurią optimistas pavadintų Didžiojo Getsbio bulvaru, o pesimistas – akligatviu. Tos gatvikės pradžioje boluoja Vito Tomkaus vila, o pabaigoje stūkso JAV konsulatas. Institucijos nėra viena kitai opoziciškos, nes Vitas išlieka Tomkumi ir anapus vandenyno. Tuo tarpu mes – nepaliaujame savęs ieškoti šiapus. Atkakę ankstų saulėtą pavasario šalnos išbertą rytmetį pas Laisvės vartus jau randame dūsaujančią eilutę, raštu atsakinėjančią į trumpą 35 dalykiškų punktų anketą. Tautiečiai laiko ją pamaldžiai pasidėję ant krepšių, vieni kitiems ant nugarų bei šalia žvilgančių sedanų, kurie tingi paleisti signalizacijos kauktukus. Jautresnėms sieloms iš to popierėlio sklindanti radiacija ima drebinti nušvitintas galūnes, todėl jos melste meldžia kaimyno užpildyti už jas. Gerai, jeigu pasitaiko išvakarėse nešventęs bendraeilis. (Beje, kelionės tikslui nusakyti anketoje paliktas vos colio ruoželis. Suprask – tavo tikslai ir taip visiems aiškūs!) Atsakyti į likiminius klausimus niekas netrukdo ir viduje, tačiau noras pirmam įbėgti į amerikietiškos vejos repliką dar Vilniuje visiems susuka galvas.

2.

Ir štai mes ne didesniame už provincijos nuovadą Laisvės laukiamajame. Panašūs į žmones, kuriuos laiko mašina tuoj perkels į stebuklų šalį. Visur mėtosi metalu kaustytos lietuviškų pasų išnaros. Esame mitologinėje erdvėje, kurioje atgyja visos mito apie Vizą nuotrupos. Žvelgdami į už neperšaunamo stiklo šmėžuojančias krivių figūras, prisiminkime kelias iš jų. Viena byloja: gauna kas antras. Logikos ieškoti neverta. Apsižvalgome. Štai pensininkai iš Šiaulių su kelių notarų patvirtintais iškvietimais ir storu dokumentų aplanku. Juos kviečia tik po pusmečio, bet jie jau čia. Dairausi sudedamųjų lovelių. Štai raudonskruostis vyrukas su kedais prie storo kartono lakšto tvirtina visus gyvenime iškovotus medalius. Ta medalių gausybė plius diplomų bei garbės raštų kaugė skirta pareigūno akiai ir širdžiai – čia visi šventai įsitikinę šių organų priklausomybe. „Kas tamstą iškvietė?" – klausia pareigūnė. „Draugas", – atsako diplomuotas medalininkas. „Kas jus sieja?" „Mes bėgiojom kartu", – atsako vyrukas, pasiryžęs dalyvauti kasmetiniame Niujorko maratone. O štai tamsaus gymio pagyvenęs ūsorius su ilgu lietpalčiu ir mokasinais. Šeimininko povyza, bendrovės direktoriaus balsas, jūra (šįsyk Juodoji, o ne Baltijos) ligi kelių (t. y. ligi mokasinų). Deja, anketą užpildo tik iš trečio karto: vis suklumpa ties klausimu „Ar jūsų viza kada nors buvo anuliuota?" Užuot užbraukęs kvadratėlį „Ne", vis braukia „Taip". Su kiekvienu „Taip" bliūkšta šefo aura. Kai pagaliau kaimynų choro padedamas ir visas išprakaitavęs vargais negalais atsako teisingai, užsikerta ties klausimu „Ar jūs, važiuodami į Jungtines Amerikos Valstijas, ketinate užsiimti nelegaliu eksportu, terorizmu ar kitokia neteisėta veikla?". Atsakymas „Taip" dar nereiškia, kad vizos negautų. Tačiau šiuo atveju rekomenduojama asmeniškai apsilankyti konsulate. Jeigu asmeniškai apsilankyti nesinori, teks pridėti atitinkamus dokumentus (kokį naudos ginklą, sprogmenis, etc.) ir raštiškus paaiškinimus (kiek jūros mišinio ir trotilo yra gyvenime sunaudojęs, kokias redakcijas ar parduotuves nušlavęs nuo žemės paviršiaus, etc.). Teroristas irgi žmogus, po perkūnais! Ir jis nori pamatyti *Krikštatėvio* apdainuotą natūrą! Štai apkūni žvitri storulė – jau n-tą kartą, vargšelė, mokanti 80 litukų. Vis viliasi išvysianti „kitą" veidą anapus stiklo. Pasirodo, esama gerų ir blogų konsulų. Visai kaip Lietuvos muitinėse. Visai kaip gyvenime už konsulato sienų. O, tas pokalbis su konsule! Kiek apie ją giesmių ir pasakų sudėta! Viena tikina, kad ji ekstrasensė Amerikos japonė, kita – kinė, trečia – vietnamietė. Tik dėbteli tau į snapą, peršviečia skrodžiančiu žvilgsniu, ir viskas aišku – nuskridęs dirbsi kaip juodas jautis, užuot

riedlenčiavęs su Tomkumi Floridoje. Pažangesnieji teigia, esą viskas kompiuteryje. Mechanizmas nuskanuoja tavo pasą apsilaižydamas, ir ekrane įsižiebia: antisemitas, vėdarų rijikas, mergininkas. Kol klijavau į daiktą mito nuotrupas, atėjo mano eilė prie langelio. Prisiminiau, kaip Borges sykį pėdino Buenos Airėse per gatvę. „Jūs Borges?!" – netikėdamas savo akim paklausė gerbėjas. „Kartais", – atšovė aklasis klasikas. „Jūs RoRa?" – paklausė miniatiūrinė žebenkštėlė už neperšaunamo stiklo. „*Sometimes*", – atsakiau su šypsena akyse.

3·

Ir viskas?! Nerodei jokių dokumentų, laiškų, faksogramų? Pažymų iš darboviečių, archyvų, meilužių sutikimų? Turto deklaracijos, giminės herbo, neskaitytų knygų sąrašo? Regalijų ir akselbantų? Juozaičio ir Kukulo rekomendacijų? Vien už gražius inicialus ir teisuolių neapkenčiamą šypsnį išskridai į Niujorką? Na, tarkim, popierius turėjau. Bet nerodei?! Ne. Tose faksogramose pavardė buvo iškraipyta, tačiau dar negimė amerikietis (anglas, vokietis, etc.), gebantis sudėti visus brūkšnius ir nosines ant u, visas žuvėdras ant s. Arba iš „ausko" nepadaryti „auko" ar „uko". Ne tai svarbiausia, bičiuliai. Svarbiausia, jog aš nepatikėjau, kad kalbėjausi su pačia Kon-su-le! Ta graži tamsiaplaukė būtybė už stiklo, uždavusi vos vieną klausimą ir paliepusi ateiti ketvirtą po pietų, man atrodė tik jaunesnioji tikrosios padėjėja! Kaip vargšas brolis H., nepajėgęs menkučiame tarne Leo įžvelgti Vyriausojo Vado Hermanno Hesse's *Piligrimystėje į Rytų šalį*, aš neįžvelgiau Tikrojo Leidimo, Tikrosios Vizos situacijos! Čia, už neperšaunamo stiklo, nuovadą primenančioje patalpoje sėdėjo Laisvės Pažado kunigė. Nuo vieną kurį nors anketos atsakymą apibrėžiančio apskritimo priklausė mano dalyvavimas jau ne Vizos, bet Amerikos Svajonės amžinojo tvėrimo mite! Tobulu apskritimu ji užsklendė mano dabartines pareigas. Tas apskritimas ir nunešė mane į Manheteną.

4·

... bet aš to nežinojau. Sėdėjau skverelyje prie cerkvės ir laukiau ketvirtos, laukiau to lemtingojo pokalbio, kuris jau buvo įvykęs. Šalia prisėdo Paprasta lietuvaitė iš Kauno su gatvėje pirktais papuošalais ausyse ir plaukuose. Jos istorija buvo dar svaigesnė: ji neturėjo Amerikoje nė vieno pažįstamo, vadinasi, ir iškvietimo. Ji tiesiog... nepajėgė nusėdėti vienoje vietoje (t.y. Kaune) ir kasmet skrisdavo vis į kitą šalį. Jos nerėmė nei šeima, nei „šeima". Ji buvo Pasaulio vėjo genama klajūnė. Į žebenkštėlės klausimą apie kelionės tikslą

atsakė vienu ypu: „Kelionė yra mano aistra ir gyvenimo būdas". „Ir tu nebijai taip gyventi?" – paklausiau vienoje žemėlapio vietoje nenustygstančios kaunietės. „O ne, štai Prancūzijoje..." Ir ji papasakojo, kaip viena be draugų ir kalbos išmaišė ne tik Paryžių, bet ir – ji ėmė lenkti pirštus, kurių netrukus pritrūko. Galėjau pasiūlyti jai ranką, bet ne širdį. Po kelių minučių konsulato apsauginis mums grąžino pasus. Aš gavau dešimt metų, ji – tris mėnesius lengvųjų darbų. Bėgikas jau turbūt skuodė visatos trasa. Pasivijau jį ties Grenlandija.

III

I.

Pikti liežuviai barškėjo, kad reisas „Helsinkis–Niujorkas" sumanytas specialiai rusams (tuo vardu pasaulis iš šventos inercijos kartais vadina ir mus). Skrydžio dieną vietoj rusų trypčiojo pulkas įvairaus dydžio ir plauko mažvaikių. Prisikimšę burnas gumos ir apsiginklavę „Coca-Cola" skardinėmis, į skraidantį bendrabutį, regis, veržėsi kelių valstybių vaikų namų auklėtiniai, lydimi seniai suvaikėjusių auklėtojų, raudonais treningais švytinti Kanados sinchroninio plaukimo rinktinė (ačiū Dievui, be vandens klounių nosių) ir Prinstono vidurinės mokyklos choras, grįžtantis iš gastrolių Sibire. Visomis paauglystės varsomis trenkiančioje instaliacijoje tik du nekintantys gauruoti taškai priminė pirminę legendą: vietoj motinos pieno čiulpusios lūpdažius, aerobusu skrido ir Raudonojoje aikštėje laisvai galinčios dirbti darbininkės su neaiškios kilmės kailiniais. Fonas joms buvo pats tas: tūlas Prinstono choristas vilkėjo sovietinio karininko milinę ir galvos apdangalą. Iš nemirtingų žvaigždučių antpečiuose atpažinau tris kapitonus, penkis pulkininkus ir vieną generolą. Generolas buvo šokoladinis mulatas su lapine „Gylio and Co, Ltd." firmos kepure. Bendrabučiui pakilus į dausas, sinchronistės visos kaip viena puolė nusirenginėti ir spręsti namų darbams prieš mėnesį užduotus trigonometrijos uždavinius, o spuoguoti choristai – grupelėmis lakstyti į tualetą ir stūgauti miško žvėrių balsais. Rusų lėlytės aštuonių valandų kelionės metu taip ir nenusivilko kailinių ir nenusiėmė ausinių su Marko Berneso ir Orbakienės-Kirkorovienės dainomis, nors po penkto *campari on the rocks* būčiau joms pasirašęs ir neskaitęs dokumentų. Laimė, degtukų dėžutės monitoriuje ant sienos ėmė rodyti pono Pupelio, t.y. Mr. Beano senus kavalkus (ypač mėgstu tą, kur Bean su atsegtu klynu išdidžių tarnų garbės rikiuotėje laukia karalienės Elžbietėlės, kurią netrukus užgriūva visu britų humoro svoriu). Benny

Hill ir Mr. Bean yra mano kultūriniai herojai, sausu rezultatu laimintys prieš *Radioshow* klipatas. Neslėpsiu, nuo „Finnair" sukamų Mr. Beano gabalų aikštės dydžio salone ašarojau vienas aš: vaikų namų kontingentas sapnavo šlapius sapnus, o kanadietės su kažkokia pieštuko ir trintuko pagalba vis tebedėliojo it iš gausybės rago byrančias formules.

Kai Grenlandijos sniegynų nekaltybę ir siaurą vandenyno ruoželį (toks atrodė žemėlapyje ekrane) įveikę blaivūs suomių pilotai pakibo virš kaubojų respublikos, iš miegų pakirdęs Prinstono „salomeikos" choras užtraukė „Ka(i)linką", kuri puikiai derėjo prie turgaus preke virtusių Raudonosios armijos karininkų milinių. O kol visas tirtėdamas, iš paskutiniųjų sukąstais kniedžių dantimis mūsų oro bendrabutis vis sviro ir sviro virš vienaaukščių Niujorko prieigų, jaunieji choristai dar spėjo atlikti kelias spiričiueles ir pabaigti kelionę angelų giesmėmis jau iš gaidas pažinojusių kompozitorių opusų.

2.

Juodas kaip antracitas JAV imigracinės tarnybos veteranas L. Stewart, prieš tai pusvalandį kamavęs baltapūkį Škelės respublikos pilietį su kasyte, paliepė užpildyti dar vieną anketą. Nuo jo malonės priklausė mano pirmosios (ir paskutinės šį sykį) vizito atkarpos ilgis. „Tai ką gi ruošiesi veikti Niujorke, žmogau?" – paklausė L. Stewart juoda ironija atmieštu pavargėlio balsu. Atrodė, tarsi negru pavirtęs pats kerdžius Baltušis kamantinėtų nepatyrusį samdinuką. Man patiko tas rūstaus priverstinio abejingumo tonas. Pro L. Stewartą buvo praėjusios kelios (nepasakyti – keliais) Rytų Europos ir Vest Indijos kartos. „Pažiūrėsiu porą vaidinimų, išgersiu su aktoriais ir grįšiu", – atsakiau kiek per žvaliu balsu. „Kokius žinai Amerikos aktorius, žmogau?" – sklaidydamas mano naujai pakaustytą pasą, sugargaliavo JAV rojaus raktininkas. Įsivaizduoju tą juoko spazmą paslėpsniuose, kurį jam turėjo sukelti nuolat pasikartojantys įspaudai „Ogrodniki", „Frombork", „Mamonovo". Ronaldą Reaganą, Marloną Brando ir Denisą Rodmaną", – tariau nedvejodamas. „Pusmečio, manau, užtektų tiems vaidinimams pamatyti?" – paklausė jis, įsegdamas auksinį taloną. „Užtektų, sere!" – atidaviau jam pagarbą dviem pirštais. „Atsiknisk!" – perskaičiau surauktoje „Antracito" nosyje ir sujudėjusiose akyse. Vienoje dar spėjau pamatyti išsiliejusią kraujagyslę, kuri priminė keliuką per Mindūnus, Čiulus ir Stirnius į jaunystės aistrų trobelę Labanoro girioje. Jau nebepamenu – kairėje ar dešinėje. Vietoj „kairės" ar „dešinės" Niujorke vartojamos Rytų ir Vakarų sąvokos. Aš važiavau į Rytus.

3.

Bagažo tą saulėtą pavasario popietę niekas netikrino. Kailinės rusų lėlytės įsivežė po toną heroizmo ir tėvynės tautosakos. Indas su tiurbanu laikė iškėlęs lentelę su Rastausko pavarde. Kiek pagalvojęs prisiminiau, jog tai mano pavardė. Firmos garbei, ji buvo parašyta be klaidų. „*Welcome to New York!*" – pasakė taksistas, griebdamas mano kelionmaišį. Vos nepabučiavau tos radžų palikuonio paslaugiai ištiestos rankos, visiškai užmiršęs, jog tai tarno ranka. Iki aikštelėje palikto juodo linkolno ėjome klaidžiu keliu, kurį seniai seniai už jūrų marių miegančioje karalystėje buvau ne kartą sapnavęs. Tam sapne aukštaūge žole apžėlusios automobilių kapinės dabar staiga atgijo ir priminė tviskančią judančio metalo mozaiką. Netrukus paskendome nesibaigiančiame automobilių sraute. Žvilgantys ir aistringi, jie buvo gerokai siauresni ir trumpesni, negu tikėjausi. Tie platieji ir didieji skriejo Holivudo filmuose ir kiekvieno tikro kauniečio svajose. „Arba kur nors Pietuose", – pridėjo indas.

4.

... dar neatsikratęs pirmojo svaigulio, spėjau pastebėti nesuvaidintą pakelių skurdą. Kažką panašaus jau buvau regėjęs kitoje imperijoje ir kitoje epochoje, važiuodamas iš Šeremetjevo-2. Po sekundės supratau, kad klystu: čia viskas buvo gyva ir tikra, ten – baimingai apmirę. Čia laikas (net ir po mirties) niekada nebuvo sustojęs. Ten – nepradėjęs tekėti. Niujorkas turėjo vieną įsimintiną savybę: jis nesistengė niekam patikti. Nebruko savęs per prievartą. Nepozavo. Tiesa, slėpė stiprų kozirį: žvilgsnio iš viršaus perspektyvą. Norintis šitą miestą suvokti iš tikrųjų privalėjo nuo šiukšlino asfalto pasikelti į kelių Gedimino pilių aukštį. Tasai iškilimas buvo ne tiek civilizacijos, kiek biografijos problema.

IV

1.

„Lokatorius laikyk įjungtus. Nelipk į metro po dešimtos vakaro. Nesitrankyk po Bronksą ir Harlemą be reikalo. Neatsipalaiduok", – mokė Niujorko specialistai prieš išvykstant. Su priesakais kaip ir su vertybių sistemom – ima veikti po laiko. *Post (f)actum*. Be sveiko fatalizmo mikstūros į megapolį neverta kelti kojos – aukeles ten užuodžia per mylią. Barą primenančioje kasoje Teatro rajone, 42-ojoje gatvėje, mačiau visiškai išsiderinusį vaikiną su vienu batu. Jis bandė pavogti bilietą į kažkokį miuziklą ir buvo lengvai pastvertas. Kasininkas,

raumeningas garsiakalbis, tuoj „pasitelkė" policininką sulig spinta, kursai be didelių kalbų caktelėjo vienbačiui teatromanui antrankius. Kasininkas sodriu liaudies artisto balsu kalbėjo už du: „Niekas čia nesiruošia paties kamuoti, žmogau. Plika akim matom tavo sumautą būseną. Rodyk popierius, sakyk tiesą, negaišk laiko". Išsiderinęs vaikinas ėmė kažką nerišliai lementi. Jo mekenime skyrybos ženklai be vargo įveikė žodžius. Tiesą sakant, tas pasakojimas buvo vieni skyrybos ženklai ir ištiktukai. „O batą, – paklausė kasininkas, – kur padėjai batą?" Vaikinui ir šitas klausimas pasirodė per sunkus. Jis vis minėjo gimtosios valstijos pavadinimą, kažkokias vištas ir pirmosios mokytojos pavardę. Nei kasininkui, nei faraonui toji pavardė nieko nesakė. Pirmasis per tą laiką spėjo paskambinti. „Mes patį nusiųsim į nakvynės namus prie vienos bažnyčios. Rytą tau duos pinigų bilietui ir įsodins į autobusą. Tu sugrįši į Arizoną ir niekad daugiau, – kasininkas pasimėgaudamas pabrėžė tą *never ever*, – nebandysi be bato įsmukti į teatrą." „Spinta" atrakino vaikiną, o aš nuėjau Vytauto Kernagio pėdsakų ieškoti.

2.

Didesnių incidentų pasaulinėje nusikaltimų parodoje išvysti, deja, neteko. Po miestą klajojau ir naktį, metro važiavau po vidurnakčio, Harleme nebuvau. „Billy Bar" Čelsyje mačiau ant pakylos palei veidrodžių sieną besiraitančias merginas, kurios savo spenelius tampė it kramtomąją gumą. Atidirbusios susišluodavo glėbin (dažniausiai gulom) vyrų pasiųstus „žalius". Banknotai buvo nauji, vyrai – ne itin. Kai kurios „toplesytės" sugrįždavo jau apsirengusios ir sėsdavosi jiems ant kelių. Nuodėmė (nerandu geresnio, t.y. gražesnio, žodžio) turi savo monotoniją ir kasdienybę. Tiksliau – kasnaktybę, nes dieną naktinės personos vis bando ir bando užmigti. Toje nuolat veidrodinėje perspektyvoje atsikartojančių judesių ir žvilgsnių karalijoje būtina išsaugoti atstumą tarp stebėtojo (t.y. savęs) ir pakylos (t.y. scenos). Patirti malonumą neįsijaučiant ir nesusidirginant – štai amžiaus pabaigos žmogaus dalia. Įsijautimas yra spąstai, užprogramuoti institucijos, kuri čia, Čelsyje, nekaltai pavadinta „Billy Bar". Tas Billy turbūt seniai virto šeimos legenda ar giminės prakeikimu. Argi taip jau sunku įsivaizduoti netašytą berną iš Arizonos, kuris vieną dieną nusprendžia prasigyventi iš naktinių manevrų bei nemigos. Regiu jį nerangų, būtinai rugiaplaukį, kino saulės išblukintom akim. Regiu jo pirmuosius lankytojus: kiek prakutusius imigrantus, vis dar be kalbos, bet jau su laisvų pinigų putele piniginėj. (Tarp jų turi būti ir vienas kitas meilės dezertyras, atėjęs dar sykį įsitikinti, jog visos jos –

tokios.) Tą putelę Billy nugraibo guminiais mergaičių speneliais, alum ir burbonu. Alus jau negrįžtamai pašvinkęs, kadangi sausas įstatymas, išaukštinęs burboną, paaukojo apynį, speneliai – žvalūs, kadangi mergaitės vis eina ir eina darbo ieškotų. „Pašoksiu vasarą kitą, – galvoja mergaitė, – vėliau gausiu tikrą vaidmenį arba pabaigsiu tuos, na kaip jie ten... kursus..." Arba negalvoja nieko. Virsta vovere. Ima uostyti koką. Leistis į veną. Arba suvisam įsijaučia, nes trokšta, kad į ją žiūrėtų. Bet kokia kaina! Nuo tų žvilgsnių ji pražysta ne gėdai, o tiesai. Toji gėdos tiesa suteikia palaimingos valdžios pojūtį: nors valandai prikaustyti juos visus, prirakinti! Nesijaučia nuoga: jų žvilgsniai aprengia. Dabina. Glosto. Kuo labiau prigimtis provokuoja – tuo labiau glosto. Rytą grįžtant į gūžtą galima užsukti bažnyčion. Pelės ašarom apverkti Jėzaus stotis. Išpažinti savaitės dėmes: nuo nukniauktos pudrinės ligi... Pauzė pabosta kunigui, iš pradžių jis dar bando padėti vardydamas mažąsias nuodėmes, kurių seniai nebesieja su blogiu, bet mergaitė tik purto ir purto peroksidinę galvą. Garbanų kvapas paaiškintų viską, bet kunigas šiandien sloguoja. Šventiko sloga išgelbsti pasaulį.

3.

Sutikti niujorkeriai sakė: nusikalstamumas miestelyje smuktelėjęs ligi 1965-ųjų lygio. 1991-aisiais šimtui tūkstančių Niujorko gyventojų teko 33 žmogžudystės. Pernai – 13 (!). Tie 984 lavonai (*Die Zeit* teigimu, vis tiek triskart daugiau negu visoje Vokietijoje) nuteikia optimistiškai. Sociologai lenkia demografijos, restrikcijos („sėda" vienas iš 175 JAV piliečių) bei gerokai apgenėtos narkotikų rinkos „pirštus". Pasaulio spauda irgi užfiksavo šią džiugią kryptį, išaukštindama jos pradininką Jacką Maple'ą. Pradėjęs kaip „Transit Police" agentėlis Niujorko metro požemiuose, per nepilnus dvidešimt metų jis pakilo ligi viso megapolio policijos šefo pavaduotojo, o šiuo metu gąsdina banditus Naujajame Orleane (gaila, ne Kaune ar Panevėžyje). Maple (gal net visai nesąmoningai) savo vienišo vilko pavyzdžiu patvirtino naujausias kriminologijos teorijas: nusikalstimai, bičiuliai, – tai epidemija, kurią įveikti įmanoma tik išnaikinus tuos židinius, kur liga virsta užkratu. Jeigu, tarkime, kuriame nors miesto rajone policija neveikli (papirkta, papenėta, susigiminiavusi su „krikštatėviais"), jeigu užsimerkia prieš smulkiausius pažeidėjus, tai netrukus treninguoti skustukai apsivelka dailias trijų dalių itališkas eilutes, jiems staiga ima ataugti plaukai (tai kas, kad dažniausiai į vidų!), o beisbolo lazdas pakeičia svarios „patrankos" po pažasčia. Mados pokytis tose „berniukų" valdose paprastai sutampa su išaugusiu nusikaltimų

svoriu bei mastu. Teisė nebespėja žengti koja kojon su mada, ir pastarosios šauksmas virsta pratisu pašautojo staugsmu bei greitosios pagalbos kauktuku. Šaltą 1975-ųjų gruodžio popietę metro šachtoje besišildantis Jack Maple buvo dviejų transvestitų apšmirkštas. Kartu su neaiškios lyties myžalais rydamas gėdą jis prisiekė daugiau nebeatsiprašinėti už tai, kad gimė. Ir ką gi – padoraus policininko žodis tapo kūnu: Jack ėmė semti iš visų pusių. Keikūnai, suteneriai, dileriai šitam „tvarkos vizionieriui" virto mirtinais priešais. Kolegoms „Semtukas" atrodė tikras apsėstasis: jie puikiai žinojo, kad teisėjai nemėgsta bylų krušos. Ką ten krušos – tikros griūties! Jack netrukus iš eilinių buvo pakeltas į „Transit Police" leitenantus ir ėmėsi įgyvendinti savąją prevencijos teoriją. Į karščiausius metro maršrutus jis siųsdavo „masalą": tariamus neregius ir kurčnebylius, turtingus mamytės sūnelius, tarsi per klaidą atkakusius į Pietų Bronksą, kitus didmiesčio Užgavėnių persirengėlius. Kai banditėliai čiupdavo „jauką", policija čiupdavo juos pačius. Taip buvo išnaikinti šimtai požeminių gaujų. Kai Jack Maple 1994-aisiais pagaliau nutūpė kabinete su kompiuteriu, užuot šaudęs į netikrus taikinius ekrane, jis ėmė tyrinėti kiekvieno rajono nusikalstamumo augimo tempus, kreives ir agentūrinius duomenis.

4.

Visų laipsnių Lietuvos policininkai! Įsivaizduokit save speiguotą gruodžio popietę besiglaudžiančius kuriame nors Tėvynės užkaboryje. Ir tuos karšta srove jums ant galvos tekančius myžalus, kuriuos kažkokia nežinoma jėga bando tiesiogiai susieti su demokratijos, o ne paprasčiausio banditizmo augimu. Brolis Jack Maple stebi jus, seniai!

V

1.

Daugeliui tautiečių kalte įkalta į galvas, kad šitas miestas turi įvaryti šoką. Užšachuoti. Ir galbūt net – užmatuoti. Tarsi ten nebūtų nė vieno žmogiško mato! Nė vienos tavo, o ne King Kongo širdžiai artimos dimensijos! Skubu jus nuvilti, bičiuliai. Niujorkas yra ne tik prieinamas, bet ir pereinamas. Išmatuojamas ne tik akimis, bet ir kojomis. Atverčiamas blokas po bloko kaip puslapis po puslapio. Prigludęs prie dangoraižio ir staigiai užvertęs galvą suvoki ne savo menkumą, o architekto ir inžinieriaus didybę. Supranti, kad ne tik poetai, bet ir visi produktai ieško trumpiausio kelio į dangų. Tačiau

Niujorkas, ačiū Dievui, ne tik dangoraižiai (t.y. bandymas ištiesinti gamtą), apniukusią dieną paliekantys paskutiniuosius aukštus virš debesų, o saulėtą – virstantys virpančiomis veidrodinės jūros vilnimis. Niujorkas – ir tose vilnyse atsispindinčios bažnyčios su užsimąsčiusia mergaite šventoriuje, ir prancūzų botaniko Magnolio sutverti žiedai pavasarį. O, kaip Niujorke žydi magnolijos, bičiuliai! Dar belapiuose it iš vielos išlankstytuose medžiuose išsprogsta rausvi, mėsingi lizdo dydžio erotiški žiedai. Belieka tik stebėtis, kaip vos įžvelgiamos šakos pakelia tokią geidulingo (nepasakyti – gedulingo) grožio naštą! Pavasaris mūsų geografijos žmogui – tinkamiausias metų laikas Niujorke. Skrendi patirti šoką, pažvelgti šėtoniškam Molochui į nasrus, o laimi gaivų skaidrumą ir žydinčių parkų gausybę. Todėl nė kiek nenustembi, kad tavo draugė, Yst Vilidžo senbuvė, didžiuojasi milžinišku skroblu vidiniame kiemelyje. „O, kaip aš myliu šitą medį!“ – sako ji. Tokia pat intonacija prisipažįsta mylinti tik trečiojo maršruto autobusą, nuo 110-osios gatvės palei Centrinį parką atriedantį beveik iki pat durų, už kurių nėra nieko, išskyrus knygas ir senus perdengimų balkius palubėj. Iš praėjusio šimtmečio pradžios paveldėti balkiai – tikras šeimininkės pasididžiavimas. „Aš myliu tuos balkius“, – sako ji. Pro langą regiu legendiniame Tompkinso skvere asfalto rieduliui atnašaujančius riedutininkus, pusnuogius krepšinio reperius, dedančius į vieną krepšį pagal muziką, kuri visados su jais, didelius beveislius šunis, specialius gardelius jų keturkojams broliams iš geresnių namų, iš amžinų paketų lakančius amžinus valkatas (iš pliko butelio Niujorke atpažinsi tik tėvynainį), pagaliau namą, kuriame gyveno „Paukštis“ Parker. Ligi Meko Filmų archyvų – dešimt minučių kelio.

2.

Niujorke istorija užleido vietą mitologijai. Arba taip: istorija čia nieko verta, jeigu netapo mitologija. Jokių istorinių paminklų mums įprasto pamaldumo prasme čia nerasi. Na, galbūt prancūzų padovanotą Laisvės statulą, seniai virtusią ne tiek modernybės simboliu, kiek paprasčiausiu suvenyru. Niujorkas – tai laike ir erdvėje nuolat kintantis projektas. Stabili čia pati kaita: ir urbanizmo, ir biografijos plotmėse. Dabartis tėra tik atokvėpis, trumpa pauzė jėgoms sutelkti. Gyvenimas čia ne maratonas, o sprinto atkarpų suma. Mums, įpratusiems visą gyvenimą laukti gyvenimo, toks biografijos tempas dažnai atrodo nepakeliamas ir nesuprantamas. Praeities nuopelnai Amerikoje mažai vertinami: tu reiški tiek, kiek reiški šiandien. ČIA ir DABAR išgyvenamų akimirkų pilnatvė svaigina labiau už nostalgiją

ar sentimentus. Pietūs čia dažniausiai dalykiniai, o priešpiečiai ryjami bėgant. Tokiam gyvenimui reikalingas ypatingas muskulas ir ypatinga muzikinė klausa: dažna biografija įgyja ne tik tempą, bet ir savitą ritmą. Gyvenimo šuoliai tampa šokiais. Niujorkas yra trūkčiojantis, šokčiojantis, šokantis miestas, miestas-teatras ir miestas-spektaklis. Nuolatinė vaidmenų kaita gali būti vadinama kad ir savęs ieškojimu, o sykį sėkmę atnešęs vaidmuo virsti mirtinomis grandinėmis. Niujorke sutikau žmonių, kuriems nesėkmė buvo palaimingas stimulas dar kartą viską pradėti iš pradžių, ir tokių, kuriuos ištikusi didelė sėkmė pavertė savo vaidmens įkaitais, priverstais nuolat kartotis, t. y. prilygti pelningiems vartotojų bei vertintojų lūkesčiams. Todėl labiausiai nelaisvi Niujorke man pasirodė laisviausieji pagal apibrėžimą – menininkai. Ir ypač tie, į kuriuos jau atkreipė dėmesį – bloškė aukštybėsna ir... pamiršo dar jiems nespėjus nusileisti. Arba dar blogiau – neleido nusileisti.

3.

Pasiryžėlį kojomis išvaikščioti ir patirti šitą miestą gan greit nustebina jo paprastumas, nepasakyti – anachronizmas. Netgi dangoraižiai, tos konstruktyvistų strėlės į XXI amžių, buvo iššauti erdvėn jau ne vakar, o užvakar. Viso pasaulio metalistų pasididžiavimas – įstabusis Bruklino tiltas – tuoj sujungs ne krantus, bet šimtmečius. Pirmas įspūdis: Niujorkas atsirado ir tebeauga labai natūraliai, tarsi pats iš savęs. Ir tik įsišnekėjęs su kokiu senu Bronkso žydu suvoki, jog megapolio plėtra ne tik didinga, bet ir tragiška. Legendinis urbanistas Robert Moses, rodos, dar taip neseniai, penkiasdešimtaisiais, nusprendė pakeisti miesto veidą. Ir jam tai pavyko: maždaug 60 000 žemesniosios klasės jo gentainių it žiurkės turėjo apleisti Bronksą, ant kurio Moses užmetė pasaulyje nematytų greitkelių tinklą.

„Operuodamas statiniais perkrautame metropolyje, kelią turi skintis mėsininko kirviu", – teigė pats taip ir neišmokęs automobilio vairuoti planuotojas. Ir ką gi – Bronksas tapo Niujorko „Bevaise žeme", šiuolaikinei kultūrai padovanotu simboliu, į kurio dantis (t. y. griuvėsius) geriausia žiūrėti pro neperšaunamą automobilio arba metro vagono langų stiklą. Didi urbanistinė vizija virto urbanistiniu košmaru, be kurio Niujorkas prarastų dalį savo kasdienybės bei mitologijos. Žydų egzodas iš Bronkso ištrynė dar vieną metropolio istorizmo galimybę. Net raudoms nebuvo laiko – reikėjo krautis maišus ir skubiai įsitvirtinti kituose rajonuose. *„Tada mes paėmėm Manhetenq"*, – dainuoja Leonard Cohen.

5.

... naujas, masyvus natūros luitas, beveik visas žmogaus sukurtas ir nesusietas su ankstesniąja geografine aplinka, „natūralus" kultūros produktas, laukiantis pažadėtojo žemės drebėjimo ir t. t., ir pan.

VI

1.

Niekur vyro vienatvė taip beviltiškai nesusiduria su asteroidu, vardu Moteris, kaip metro vagone. Likiminis susitikimas paprastai būna trumpas it praregėjimo kibirkštėlė begalinėje saugaus aklumo naktyje. Jūs galite visą gyvenimą važinėti tuo pačiu maršrutu (tarkime, F), tačiau toji kibirkštis ties stebuklo prieigomis sušvyti dažniausiai kartą, nes antrą progą likimas siunčia tik ištikimiausiems fatalizmo meistrams. Po žeme aptikto moteriškumo švytėjimui (o sykiu – dviejų nesusiliečiančių pasaulių, dviejų prasilenkiančių salų fenomenui) savo talento nepagailėjo įvairaus aštrumo ir sunkumo plunksnos – nuo Petro Griškevičiaus išverstų *Septyniolikos pavasario akimirkų* autoriaus ligi amžinai jauno Miłoszo (*Esse*) ar amžinai kairiojo Cortázaro (*Tekstai bloknote*). Pirmasis aprašė Paryžiaus metro, kur jam teko būti vieno likiminio susitikimo liudininku (meilės neišsipildymą visados tiksliausiai fiksuoja trečioji akių pora): pagyvenęs legionierius (*à la* Algis Čekuolis? *à la* Liudas Vanagaitis?) beveik užhipnotizuoja išlakią šviesiaplaukę, bet pereiti nuo žvilgsnių prie žodžių jiems taip ir nelemta. Gyvenimo (t. y. metro) moteris išlipa, o legionierius taip ir neatplėšia sėdynės nuo sėdynės. Ką gi, nesutapo maršrutai. O gal, nelyg tas Cortázaro vienišius, jis jau nusileido į požemio labirintą su iš anksto numatytu maršrutu, ir jo beviltiškame žvilgsnių gaudymo projekte laimė įmanoma tik maršrutams sutapus. Jeigu ji atsakė tau tuo pačiu, bet išlipo dar viršuje vyro nenumatytoje stotelėje, drąsiai rašyk: PRAPUOLĖ.

2.

Senutėliame Niujorko metro su persėdimais problemų daugiau negu su atspindėtais žvilgsniais. Dažnas traukinys dumia tiesia, dar amžiaus pradžioje nubrėžta linija, gimstančia iš dešimties ir daugiau stotelių. Išlipai per vėlai – pereik į kitą gatvės pusę, pirk iš naujo bilietą, čia tau ne Maskva, kur sykį nusileidęs į marmuro kasyklas gali važinėti pirmyn atgal kiek tinkamas. Beje, Maskvą ir Niujorką suartina nežabota požeminio skaitymo aistra: jeigu Rusijoje skaitoma iš nepakaltinamos meilės pačiai literatūrai, tai čia – tik iš reikalo.

Ant keleivių kelių visada guli šūsnys anketų, formuliarų, kalamų vaidmenų bei kalbų žodžių ir pan. Perverstus laikraščius amerikiečiai tiesiog palieka vagonuose, todėl turistams spaudos neverta pirkti. Romanus metro dažniausiai skaito juodos bei geltonos moterys, kai kurios net apsiverkdamos. Aukštakakčių kritikų niekinami ašarų spaudėjai turbūt apsaugo savo skaitytojas nuo per didelio jausmingumo gyvenime. (Ką ten žvilgsnių kalba metro vagone! Pats flirto institutas Amerikoje seniai persikėlęs į bestselerių puslapius.) Garsusis Niujorko metro, taikliu dviejų išmintingų buvusių rygiečių pastebėjimu, yra purvinas, nykus, bet sąžiningas. Jis nežada nieko, ko negali duoti. Maskvoje metropolitenas paprastam tarybiniam žmogui visada buvo ne tik susisiekimo priemonė, bet ir gražesnio gyvenimo pažadas, arba Kremlius už 5 kap. Sabvėjus jums ne mauzoliejus, bičiuliai. Prieštvaninėmis plytelėmis išklotos stočių sienos primena viešuosius tualetus, į vieną pusę tesisukantys siaurų ir apskritų išėjimo vartų dantys susminga storuliams į pilvą (o, kokie neapsakomai stori yra Amerikos storuliai!), pagaliau ir lauke stotelę surandi tik žinodamas, kur ji yra. Metro senbuviai jums daug pripasakos apie žiurkes, o žiurkės – apie metro senbuvius. Pastarieji ypač atkunta naktimis, ir bet koks akių kontaktas, užuot virtęs aktu, gali virsti mažu pragaru. Bet ir dieną po vagonus be perstojo zuja virtinės maldininkų, amžinai truputį nėščių spalvotųjų ir neskelbtuose karuose po kelias galūnes netekusių invalidų. Visi jie šūkčioja Butkevičiaus ir Buškevičiaus balsais, todėl dauguma keleivių dar savo lovoje prabunda su užgniaužtu kvoteriu (ketvirtis dolerio) delne. Čia pat su visa gyvenimo manta gali įvirsti parką nusprendęs pakeisti Diogenas. Arba skardinių medžiotojas, kuriam nedelsiant reikėtų užleisti ŠMC salę. Vienąsyk gerą pusvalandį sėdėjau greta tipo, kuris ant galvos aklinai užsmauktą gaubtuvą ties kaklu buvo suveržęs net kandims per prastu šaliku. Iš beveidžio sklido toks siaubas, kad netrukus pats ėmiau ieškoti kuo čia užsidengus veidą. Vienas kitam į akis pažvelgėme tik „Queens Plaza" perėjoje: mano beveidis kaimynas iš anoniminio likimo piršto virto guviu juoduku kraujais pasruvusiomis akimis. Jaunasis taisonietis netrukus ištirpo minioje, bet išliko mano atmintyje: savo galimybių nežinanti spyruoklė? vaidmenį repetuojantis aktorius? NIEKIO sūnus? pradedantis kileris? bėglys? egzempliorius sociologams mėgėjams?

3.

Jis buvo juodas, storas ir su dviračiu. Jį lydėjo baltas, išsižiojęs ir su buteliu privalomam rudo popieriaus maišelyje. Išsižiojėlio burna buvo

panaši į Vilniaus senamiestį prieš atskrendant Paksui. Vagone sėdėjo gan rami publika, ir toji ramuma aiškiai nepatiko dviratininkui. Įdėmiai apžvelgęs akis nudelbusią auditoriją, jis išsyk griebė jautį už ragų: „Jums nepatinka mano dviratis, džentelmenai? O gal mano šikna jums per stora, ponios? Kaip ji norėtų nutūpti ant jūsų tyrų veidelių! Bet aš turiu patikimesnę partnerę, žmonės, – savo dviračio sėdynę! Ištikimiausią palydovę, kurios neveikia oro permainos ar mėnesinių ciklai. Jūs tik pažvelkit, subingalviai, su kokiu atsidavimu ji panyra tarp mano solidžių pusrutulių! Ar nenorėtumėte būti dviračio sėdyne, ponas? Prisipažinkit, šunsnukiai, prisi..." Priešais sėdinti juodųjų šeimynėlė iš pradžių bandė gaižiai šypsotis. Iš parfumerijos parduotuvės ištrūkęs angelas sparnais užsidengė akis. Gal dvimetrinė šeimynėlės galva jautėsi itin nejaukiai, tarsi būtų koks bendraspalvio suokalbininkas. Atsiprašinėjančiu žvilgsniu jis vis dėbtelėdavo į suakmenėjusius bendrakeleivius. O dviratininkas, viena ranka įsikibęs turėklo, nenulipdamas nuo savojo žirgelio šliūkštelėjo naują pamazgų porciją: „Mano dviračio sėdynė, skirtingai nuo tamstų, žino savo vietą, džentelmenai. Bet kartais pavasarį ji ima kraustytis iš proto: taip ir taikosi įlįsti man į... Jūs pavydite jai, ponia? Taip taip, jūs, su paauksuotais rėmeliais ant š... lenciūgėlio! Jūsų nosis labai panaši į mano dviratuko sėdynę – jūs tai darote nosimi?" Tą akimirką aš padariau klaidą garsiai susijuokdamas. Juodis tuoj pasisuko į mane ir sustaugė: „Pažįstu tave, žmogau! Pats dirbi NBC, matau tavo barzdą ekrane. Gal paporintumei nacijai ir apie mano dviratuką? Ir mane – storą juodį su sėdyne sėdynėje, ką? Tokį pegasą, ne, velniai rautų, ne pegasą – kentaurą!"

4.

Skriejančio lango ekrane mačiau, kaip puertorikas (taip mano draugas Jonas vadina puertorikiečius) kamavo tik į save žvelgiančią merginą. Ramią gražuolę ilgais lapės rudumo plaukais. Apdriskęs, nevalyvas puertorikas it koks žemiausio lygio skunkas ieškojo silpnų vietų ten, kur viskas buvo viena silpna vieta, arba grūdintas plienas. „Bimbalas", – ištarė šalia sėdintis senyvas vyriškis su mažiausiai prieš dešimt metų išėjusia iš mados trijų dalių eilute. „Tikrų tikriausias *gad-fly*", – pakartojo dar sykį. „Pasakyčiau, itin aktyvus bimbalas", – pasakiau aš. „Ji turbūt imigrantė", – tarsi pats sau pasakė kostiumas. „Antraip neišdrįstų jos kadrinti?" – paklausiau nežiūrėdamas į kaimyną. „Su bimbalais nesupaisysi", – atsiduso vyriškis. „Jis neturi jokių šansų", – pasakiau žinovo balsu. „Po žeme tikrai ne. O viršuj – kaip Dievas duos. Ims ir iš *gad-fly* virs *god-fly*." „Jūs manote, kad

Dievas nevažinėja metro?" – „Šituo maršrutu tikrai ne." Aš dar suspėjau išlipti.

VII

1.

„Aprašysi sutiktus senų laikų bičiulius?" – klausia ištikima skaitytoja. Ne, neaprašinėsiu. Nedaryčiau to net ir dėl vienos priežasties: jie negali atsilyginti tuo pačiu. Dabar gi priežasčių daugiau. Dar įmanoma prisiminti paskutines kažkada nutrūkusio pašnekesio frazes, bet neįmanoma sinchronizuoti išgyvenimų, pakeitusių (atvėrusių tokį „aš", kurio anomis aplinkybėmis ir neįtarei draugužyje tūnant, arba atvirkščiai – negrįžtamai ištrynusių tuos pavidalus, kuriais ji/jis įsikūnydavo anoje tavo kasdienybėje) ne tik visą optiką, bet ir būtinybę ja naudotis. Ką regi vienas kitame po dešimties metų susitikę draugai, kurių nelankė pašto balandžiai? Velykų salos balvonus? Gyvas mumijas? Atmintis jau padarė savo: užkonservavo jus išsiskyrimo akimirką, ir jokia dabartis nieko nebepakeis. Kurpalis nudrožtas visam gyvenimui, dulkių sluoksnis nugulė nulakuotas grimasas, todėl geriau jų visai nenupūtinėti: dar ims ir išnirs neįvardijamo siaubūno nasrai, ir vietoj spindinčio jaunystės angelo priešais jus sušmėžuos nusikalęs ne paties aukščiausio laipsnio bei prabos demonas.

2.

Artėjant laisvei laikas ėmė byrėti vėjo greičiu. Štai bičiuliai, su kuriais paskutinįsyk prasilenkei saulėtą vasaros popietę Universiteto gatvelėje: jie skubėjo į Mokslų Akademiją Sąjūdžio steigti, o tu – į jubiliejinį „Anties" koncertą Sporto rūmuose. Susidūrus Niujorke užmiršai paklausti, kas vis dėlto įkūrė judėjimą: ar iš tikrųjų Juozaitis su Aukštikalniene, Vilkui iš baimės sustaugus, ar partijos ir saugumo reformatoriai? Sąjūdį šiandien galėjai palyginti su Hermanno Hesse's keliauninkais į Rytų šalis, o ne su nuolat kryžiuojamu Kristumi. Laimė, tavo analogijų Niujorke niekam neprireikė: bičiuliai buvo taip toli nužengę dešinėn ir tapę tokiais užkietėjusiais konservatoriais, kad visa Sąjūdžio epocha atrodė kaip pionierių draugovės sueigos bei liniuotės. Netgi artėjanti Adamkaus ir Brazausko dvikova jiems nekėlė jokių dvejonių: iš dviejų blogybių visados reikia rinktis mažesnę (t. y. – Brazauską). Ir tu, rodos, amžinai įstrigęs ne politikuojančios, o polivitaminizuojančios „Anties" pusėje, pritarei jų motyvams. Bičiuliai turėjo tvirtus įsitikinimus, o tu tik nervus, kurių nebenorėjai patikėti jokiam iš dangaus nukritusiam NATO angelui. Politvalandėlė

pasibaigė netikėtu pasiūlymu apsipirkti. Geriausias pigiausias maistas mūsų laukė Braiton Byče, arba Mažojoje Odesoje. Sėdę į džipą, papuoštą lipduku „Tu melavai, Billai", mes leidomės į kelionę praeitin, kurią mano senelė nusakydavo vienu sakiniu: „Vilnius mūsų, o mes rusų".

3.

Ta praeitis Braitone buvo muziejinė. Galėjai pamanyti, jog susidūrei su globaliniu socarto projektu: tarsi pats Ilja Kabakov, Tarasovo būgnams aidint, būtų nusprendęs perkelti į Koni Ailendą visą Birobidžano autonominę respubliką, prieš tai apgyvendinęs ją Odesos, Charkovo ir Kišiniovo „vienos tautybės" piliečiais. „Didžiosios Odesos" reinkarnacija „Mažojoje" atrodo it komunizmo pergalė vienoje šeimoje: pažadas visus pamaitinti įgyvendintas, o visa kita tik deserto klausimas. (Amerikos darbo liaudis prie alaus bokalo kartais nusiskundžia, kad sabalų kailiais vilkinčios rusakalbės imigrantės metų metais už viską moka pašalpos čekiais.) Populiarių Amerikos maisto parduotuvių tinklo „International Food" gastronome Braitone – eilės prie kiekvieno skyriaus. Čia gali nusipirkti papirosų „Kazbek" ir „Borodino" duonos, čia kabo visų rūšių šoninė, skilandžiai ir ką tik iš rūkyklos išplaukusios žuvys. Kol bičiulio žmona stumdosi gyvoje eilėje, mes klausomės širdį veriančio koncerto. Priešais gastronomą, po restorano „Nacional" kvietimu į Pergalės dienai skirtą banketą ir Prezidento brolio Rogerio koncertą toje pat vietoje, įsikūrė pagyvenęs žilas ūsuotis su akordeonu ir jo bendraamžis su populiarių sovietinių šlagerių dainynu rankoje. Patriotines dainas jis dainuoja iš gaidų ausis rėžiančiu nesenstančio tenoro balsu, užversdamas „Čikagos bulių" kepuraite padabintą galvą ir atidengdamas dangui auksinius priekinius dantis. Prie kojų guli dar tuščias akordeono dėklas. Braiton Byčas tik bunda, gatvių bukinistai iškrausto iš vežimėlių sovietinių leidyklų išleistus klasikų raštus, o pagirių kamuojami žieduoti treninginiai su aukso grandinėmis ir odinėmis striukėmis aprengtomis žmonomis perka iš rusiškai besikeikiančių puertorikų visų kalibrų vaisius. Išvydę ankstyvą dėkingų klausytojų porelę atlikėjai reikšmingai susižvalgo, ir akordeonininkas reikšmingai mirkteli kompanionui: „Padainuokim ką nors specialiai užsieniečiams!" Vėl atsistojęs į operinio poziciją Braitono tenoras užtraukia *„Oči čiornyje"*. Itin dramatiškus gaidžius papjauna virš gatvės pradundantis metro. Viešpatie, pasirodo reikėjo nukakti į Mažąją Odesą, kad tave pagaliau palaikytų tikru užsieniečiu! Bičiulio širdis neišlaiko, ir jis prieina prie muzikanto. Jis kreipiasi į gatvės „vargonininką" švaria rusų kalba, prašydamas padainuoti „ką nors apie karą". „Iš kur jūs?" – susidomi

gatvės muzikantas. „Iš Lietuvos", – neturim ko slėpti mes. „Zioma, čia savi", – sako muzikantas dainininkui. „Esu gastroliavęs Zarasuose, – sako buvęs Kijevo operos ir baleto teatro solistas. – Atleiskit už tą romansą, pamanėm, kad jūs užsieniečiai." Ir užtraukia apie tamsią naktį. Tą, kurioje švilpia kulkos, o iki smerties keturi žingsniai. Čia keturi žingsniai ligi „Bellos kelionių agentūros" ir „Skalbyklos-knygyno". Ir tą, kur *„posle boja liagu v jamku na bočok, nežno vynu iz karmana svoj pochodnyj tabačok"*. Bičiulis deda dėklan penkis dolerius. Senukai linkčioja mums kaip ištikimiems kovų draugams, kurių priešininkas bijojo sausumoje ir vandenyje.

4.

Perėję į kitą Braitono alėjos pusę ir įveikę rudų prieškarinių šešiaaukščių kvartalą, atsidūrėme purvo spalvos smėlio paplūdimyje akis į akį su Atlanto vandenynu. Vandenynas irgi atrodė kaip po baliaus, todėl jo žvilgsnį atlaikėme be vargo. Pro mus praslinko tipas su įtaisu tauriajam metalui smėlyje ieškoti. Iš tolo buvo panašus į išminuotoją arba į akląjį su lazdute skruzdėms badyti. „Jis ko nors randa?" – paklausiau bičiulio, kuris vienintelis iš mano kartos išvykėlių nebeturėjo jokių finansinių sunkumų. „Ir dar kiek!" – nelauktai suaktyvėjo bičiulis, turėdamas omenyje pamestus papuošalus. Prisiminiau, kaip vaikystėje Palangos paplūdimuose rinkdavom audros išmestus užsienietiškus butelius. Jų virtinė ant palangės primindavo Niujorką. Aš likau prirakintas prie tos pačios, o jis vis keitė palanges. Abu tebedarėme tą patį, ką ir anoje epochoje – tik jis už didelius pinigus, aš – pusvelčiui. Jo kūrinius pirko kino žvaigždės, mano – „Skalvijos" lankytojos. Apie jį rašė stori žvilgantys žurnalai, apie mane – daktaro Freudo liniuotės aukos. Užuot pavydėjęs, džiaugiausi bičiulio sėkme. Tai buvo taip nelietuviška, kad galėjau nedelsdamas prašytis politinio prieglobsčio Braiton Byče.

5.

Jonas Mekas paskutinę savo knygą Amerikoje pavadino *Itakės nėra*. Itakės nėra, o Odisėjas tebeklajoja. Kartais pagalvoju, kad nebėra ir Odisėjo. Kas tada tas klajūnas? Kas ta šmėkla?

VIII

1.

Kai ne per arti ir ne per toli sustingusi padavėja it naminė palmė palinksta virš staliuko ir iš akcento nustato jūsų gimtąją geografiją,

galite būti ramūs: restoranas pasirinktas teisingai. Padavėjos amžius užtrenktų jai duris į bet kurią naujalietuvių skylę, kur ilgai ir sunkiai grimuotos ir šukuotos būtybės pasirengusios atsakyti į visus klausimus, išskyrus TUOS apie maistą ir gėrimus. Laimė, jūs ne marmuro ir neono dykruose, o jaukiame italų „Intermezzo" 8-ojoje alėjoje. Kai Lašinių valstybės piliečiai skųsdavosi beskoniu amerikiečių maistu, mes pakėlę antakį klausdavom: „O kur italai? afro? orientas? Kur meksikonai?" Štai „Skrajojantys Burrito broliukai" 4-ojoje Vakarų gatvėje: milžiniškos porcijos sveiko ir skanaus meksikietiško maisto pritrenkiančiai mažomis kainomis (kvesadilos nuo trijų, buritos nuo penkių, o fajitos nuo šešių dolerių ir brangyn). Čia geriausios margaritos visam Manhetene: ką tik ištrėkštos citrinų sultys „purtytuve" susilieja su 24 (!) rūšių tekilomis! Pagrindinis interjero smūgis – įvairiausių pavidalų septyniasdešimtųjų lempos. Bet sugrįžkime į „Intermezzo", kur pagyvenusi padavėja į du vyriškius žiūri kaip buvusi abiejų meilužė, kurios aniedu kadais nespėjo nuvilti. Senos meilužės virtimas paslaugia, bet neįkyria mamyte mūsų nė kiek neerzina. Kiekviename vyriškyje sugyvenantys berniukas ir paauglys visada pajunta ir įvertina suokalbio gaidą, sklindančią iš patirties, o ne prievolės instrumentų. „Reikalinga patirtis ir motyvacija", – rašoma viename iš gausių *The Village Voice* skelbimų ieškomiems padavėjams ir barmenams – be galo svarbiems Niujorko peizažo gyventojams, kadangi valgymas viešumoje greta kitų dviejų – tikrojo ir teatro – yra tradicinis šito miesto sportas. Manhetene dykai dalijamame storiausiame ir liberaliausiame JAV savaitraštyje yra ir *Voice Choices* priedas. Čia jūs sužinosite ne tik apie naujo senegaliečių restorano „Ngone" atidarymą, bet ir galėsite drąsiai pasikliauti siūlomais skrandžio, parodų ir teatriniais maršrutais.

2.

Nesuklysti pasirenkant vyną – kiekvieno restoranininko garbės reikalas. Šįsyk pasikliaujame Mamytės gomuriu. „Ką tik iš Korsikos", – sako ji. – *No bluff*". „Be blefo" – taip galėtų vadintis kokia nors nauja užeigėlė Vilniaus senamiestyje. Manhetene mane, seną „Anapilio" musę, traukte traukdavo ne interjerų saltomortalės, o namų dvasia dvelkiančios vietikės. Netgi kai kitame italų restoranėlyje „Lucho's" 3-iojoje alėjoje į mano mylimą Kęstutį Jakštą panašus padavėjas išliejo ant krakmolytos staltiesės ropinę jauno vyno, užuot kibęs jam į akis, supratingai nuleidome savąsias: po spektaklių perkrautame „žydrojo atspalvio" (ten, bičiuliai, visados puiki virtuvė ir itin subtilus saldusis stalas!) restorane padavėjai sukosi kaip vijurkai, arba,

kaip pasakytų ne mažiau mylimas Vytautas Kalinauskas, tikri hampelmanai. Staltiesė išdygusiam šeimininkui stebint buvo nedelsiant pakeista, o padavėjas „Jakštutis" trumpam sustingo nukryžiuotojo poza, labiau primindamas ne Super Žvaigždę, o tą optimistišką taksiuką, kurį lietpalčio palapinėje gyvenantis vienišius išsirinko šunų lenktynėse „kinodrome". Interjeras ir čia nesiekė nustelbti virtuvės grožybių. Šįsyk mes, t. y. užstalė, buvome panašūs į atlaidžius tėvelius, o rutinuotas kelneris – į prasikaltusį berniūkštį. Ir kitos mūsų aplankytos kavinės Soho ir Grynič Vilidže (tarkime, itin žydras „Duplex" ar džiazo klubų virtinė) veikiau panašavo į nebeturinčios ko slėpti šeimos apartamentus, o ne, kaip įprasta Gintaro krašte, į Ritualinių paslaugų biurą. Tiesa, legendiniame „Duplex" norėjau nutraukti bendrą vaizdą, bet po pirmojo spragtelėjimo atsisakiau reporterio pretenzijų. Vienas prie baro prilipęs japis pašokęs griebė mane už krūtų: „Kodėl tu tai padarei?!" Tik tada susivokiau pažeidęs jo teises: spuogas sėdėjo ne vienas. „Taikiau ne į jus, o į interjerą", – suveblenau paskutinio šūdžiaus balsu. „Bet aš esu šito interjero dalis!" – sušvokštė japis. Laimė, barmenas tuo metu nusigręžęs purtė mano „Smirnoff" su ledu, todėl pražiopsojo kameros blykstelėjimą. Antraip būtų į savo tviskantį šeikerį įgrūdęs vieną lietuvišką šankerį. Prieš išvydamas save į gatvę palikau privalomą dolerį: barmenas turėjo specialią vazą arbatpinigiams. Toji urna stovėjo visuose aplankytuose baruose.

3.

Smulkmenų melas (net ir visai nesąmoningas – tai tik sunkinanti aplinkybė!) lengvai gimdo didesnį. Todėl dabar atėjo laikas atsiprašyti visų dėmesingų savo skaitytojų: kavinė „Anyway" (liet. „Karočė") yra ne 5-osios alėjos ir 5-osios gatvės sankirtoje, kaip sykį vienos rūsčios rusų poetės, pabuvojusios ten po Brodskiui skirtų mišių, teigimu teigėme mes. Tokios sankirtos Niujorke apskritai nerasta. Skylė „Anyway" yra 2-osios alėjos ir 2-osios gatvės kampe priešais Meko ir Co numylėtą „Biblioteką" – kiečiausią girdyklėlę visame Yst Vilidže. Čia barmenais dirbančios jaunos vokiečių lesbos lietuvaičiams pripila stiklinę baltos, o paklaustos, kodėl nori patį nužudyti, atsako nekalčiausiu balsu pasaulyje: „Toks mūsų darbas". „Bibliotekoje" už apskrito stalo susitinka visi Meko odisėjai, o prie dulkėto augalo sutūpę šimtamečiai hipsteriai akylai stebi įeinančius. O įeiti išdrįsta ne kiekvienas, nes į lempą tamstai užduos ir senyvas baikeris, ir visad jaunas Sauliaus Paukščio auklėtojas Arūnas Kulikauskas. Nespėsi pasislėpti viename iš trijų tulikų nuolat praviromis durimis.

Arba už salėje sukrautų alaus dėžių. Už ką? Pavyzdžiui, už skonio arba stiliaus klaidą. Už tai, kad aplankei „Anyway" tik todėl, kad ten yra sėdėjęs Brodskij. „Kodėl visi keliais eina į žvaigždžių pribezdėtas vietas?! – pakelia balsą Arūnas. – Į „Anyway" kojos nekelti!" Bet aš jau įkėliau grįždamas naktį iš neegzistuojančios, internete aptiktos gatvių sankirtos. Rūsti rusų poetė, vardu Marina (o kaip kitaip?) ir pavarde Kudimova, iš „Karočė" sukūrė mitą. Mes pašaukti tą skylę „demitifikuoti", t.y. numitinti. Nusileidę alkanų apkramtytais laipteliais iš gatvės jūs patenkate į Maskvos gangsterio palto kišenės dydžio salę su prisiūta rankove, kurioje stovi varganas baras, apkrautas aparatūra, transliuojančia prieštvaninius rusų roko (yra toks žanras, dar vadinamas „žodžiais be muzikos") gabalus. Nuo jų pasaulyje alpsta tik vienas žmogus, vardu Markas ir pavarde Šleimovičius. Ant sienų kabo paveikslai, kokius nuo vidinio cenzoriaus išvaduotoje Lietuvoje kasdien tapo Kretingos ir Plungės abstrakcionistai, pasiryžę šakėmis užbadyti jaunuosius Šaltojo Meno Centro instaliatorius. Už sustumtų stoties valgyklos staliukų sėdi įraudusi madų pasaulio kompanija: visas juodas briliantinu suteptas soliariumų mulatas ir būrelis Žemojo Novgorodo modelių namų podiumų veteranių. Šlykštūnas be perstojo skambina debiliaku, kurį vėliau pasiunčia ratu, ir kiekviena sena katė ima miauksėti trejų metų mergaitės balseliu: „Aštaiptavęspasiilgaudarling, artumanęspasiilgaidarling?" Man iš kairės sėdi du raumeningi žydai ir keičiasi neįkainojama informacija. Barzda sako barzdai: „Vakar buvau pas senį. Padavė naują partiją atvykėlių, kuriuos senis ėmė kvosti: kas tokie, kuo verčiatės, kaip įsivaizduojat savo ateitį Niujorke ir pan. Tie visi kaip vienas atsakė: mes me-ni-ny-kai! Ir čia senis nebeišlaikė! Ir vėl menininkai, blin! Nejau Rusijoje nebėra normalių žmonių, nejau jūs nesuprantat, kad menas nuo jūsų velniškai pavargo, vaikinai?! Nejaugi jūs nenorit leisti jam pailsėt nuo savęs!" Rusiškai viskas skambėjo gerokai kiečiau ir tiksliau, bičiuliai. Aš staiga išvydau pavargusį ir apgraužtą Meno Kūną, kurį vis puolė tuntai savo pašaukimu įtikėjusių kojotų ir harpijų. Tas meno kūnas netrukus virto dideliu Šarūno Saukos paveikslu, vaizduojančiu paties tapytojo stacijas šito bedieviško meno amžiaus apsišaukėlių skruzdėlyne. „Karočė, – tęsė barzda, – senis neišlaikė ir ėmė lazda daužyti marmurinį stalą. Tvatino tol, kol lazda subyrėjo į šipulius." „O marmuras?" – paklausė pašnekovas. „Marmuras, blin, atlaiko viską", – atsakė pirmasis. Kai po kelių minučių nuo mados stalo atsvyravusi nendrė Tatjana dviem kalbom bandė mane iškvosti, ko aš čia atėjau, atsakiau itin lakoniškai: „Dėl mitologijos". „Nėra čia

jokios mitologijos, berniuk", – atsakė Tatjana, žiūrėdama man ne tik į akis.

IX

1.

Niekam šiandien ne paslaptis: norint tapti tikru šventuoju reikia pulti taip žemai, kad net aido nesigirdėtų. Kuo žemiau pulsi, tuo šventesnis prisikelsi. Nepavyks iš pirmo karto, drėbkis antrą. Nepavyks iš antro – trečią. Esama prisiekusių kryčio meistrų, kurie kultivuoja nuopuolį kaip profesiją. Tą nuodėmės „serializmą" itin ištobulino broliai slavai – žmonės po Dostojevskio (geras būtų baras – „Po Dostojevskiu"!) ženklu. Kažkodėl manoma, kad Niujorke visam susikulti žymiai lengviau negu Naujojoje Akmenėje. Gal aukštis klaidina: pastatų, tiltų, netgi paties dangaus? Bet nušokti nuo tilto reikia išmokti simboliškai – antraip gali pakliūti tiesiai į tradicinį ir banalų pragarą, kuris nuo žemiškojo skiriasi nepalyginamai didesne tvarka, t. y. neišmatuojamo nuobodžio laipsniu. Tas nuobodulys prilygsta tik dangaus, t. y. rojaus, nuoboduliui. Su nuoboduliu, kuris yra ne vien prakeikimas, bet ir pasaulio tvarkos bei pusiausvyros garantas, kovoja ne tik teroristai, bet ir poetai. Žinoma, šokdamas nuo Bruklino tilto (dėl techninių kliūčių šiandien tai vargu ar įmanoma), poetas gali viltis nutūpsiąs literatūros istorijos foliante ar bent vadovėlyje devintokams, o tai totalinės autoreklamos amžiuje atrodytų savaime suprantama. Tačiau vienas dalykas, kai nuo tilto nuskrieja Paul Celan, išgyvenęs ir parašęs viską, ir visai kitas, kai jam įkandin nuplasnoja koks nors Povilas Cėglinas, kurio paskutinis šuolis tampa geriausiuoju jo opusu, arba rašmenimis ore. Išbandyti viską ne išsižadant, o atrandant save – štai menas! Kultivuoti pamišimą dėl išminties – štai kur jėga, bičiuliai!

2.

Tokio minčių širšyno puolamas, lietingą balandžio šeštadienį atsistojau į tykią eilę prie Šv. Morkaus bažnytėlės 2-osios alėjos ir 10-osios gatvės sankirtoje. Garsi Niujorko poezijos aikštelė „The Poetry Project" surengė prieš savaitę pasimirusio didžiojo bitnikų bardo Alleno Ginsbergo paminėjimą ne tik „šeimos" rate, bet ir šeimos „širdy" – poetinė Yst Vilidžo mitologija visų pirma Ginsbergo nuopelnas, kaip Soho mitologija – Jurgio Mačiūno. Ginsbergo mirtis sutapo su *beat generation* (liet. sudužusioji karta) literatūriniu atgimimu, kuris yra visos bitnikų ir pirmųjų hipsterių epochos atgaivinimo projektas.

Cikliškas mados cirkiškumas būna ne tik kultūros verslo, bet ir verksmo dalis: žiū, ima ir išdygsta nauja karta, kuri nieku gyvu nenori patikėti, kad ją pagimdė gimimo liudijime ar bažnyčios knygoje įrašyti apverktini tėvai. Bet koks susitapatinimo su jais aktas tampa neįmanomas, ir vienintelis išsigelbėjimas bekelniams bešakniams – atrasti priimtiną sėklą praeityje (ir tuo pat metu išlikti moderniems!). Tėvo atradimas, arba tėvo identifikavimas, kiekvienam menininkui tampa svarbia, jeigu ne tikrąja, dvasine ir estetine iniciacija. Tokių tėvų paprastai būna du: vienas istorijos analuose (čia leisime sau pajuokauti, kad analinis seksas, be kurio Lietuva niekad neišeis į Europą, yra ne tik istorikų sueitis, bet apskritai istorinis aktas), kitas – kur nors toli toli nuo gimtųjų namų. Poetų bitnikų tėvas ir sąžinės instancija – Walt Whitman, kurio jie simboliškai nenužudė, nors tėvažudystė mene įprastas ir dažnas reiškinys („Pasakyk, ką nužudei, ir aš pasakysiu, kas tu"). Gyvas jų biografijos „senis" – Lietuvoje mažai kam girdėtas įstabus amerikiečių kompozitorius bei prozininkas Paul Bowles, didžiąją gyvenimo dalį praleidęs Maroke, kurį savo asmenybės, žmonos Jane bei talento dėka pavertė ne tik bitnikų piligrimystės, bet ir Amerikos literatūrinio žemėlapio vieta. Visiems laikams Ginsbergo nuotraukoje keli žavūs pražuvėliai išliks industrinio peizažo įrėmintame Tanžero paplūdimyje, kur lygiai prieš keturiasdešimt metų Jack Kerouac ir Peter Orlovsky stovi vien su ilgomis provincijos futbolininkų glaudėmis, o prie jų ant smėlio glaudžiasi irgi šiais metais pasimiręs William S. Burroughs, tame kadre be galo panašus į profesorių, atleiskit, Landsbergį. Palangos saulėlydžių išpaikintam tipui sunku patikėti, kad dangus kur nors gali būti dramatiškesnis ir katarsiškesnis. Aiman, viena sovietų diplomato žmona apšvietė provincijos peizažų rijiką: „Šiaurės Afrikoje". Tada dar nebuvau skaitęs Kerouaco, dar nebuvau matęs Bertolucci, o Saulius dar ne T. Kondrotas visus įtikinėjo, jog egzotiškiausias lietuvių rašytojas yra tėtušio Hemo „sūnus" Romualdas Lankauskas. Dar marksistas Marquez nebuvo išverstas į Baltušio kalbą. Dar roko grupes buvo galima suskaičiuoti ant dviejų rankų pirštų. Dar sapnai buvo vienintelė necenzūruojama literatūra, kurios miglose skleidėsi viena paprasta tiesa: iš tikro pažinti save galima tik prisilietus prie išorinės SVETIMYBĖS. Neatpažintas, amžinoje valstybės rūstybėje prasikalančios asmenybės kalinamas „aš" pražysta tik tolimoje egzotiškoje kelionėje anapus SIENOS. Kiekviena tikra kelionė stulbinančiai paradoksali: svetimoje geografijoje turi atrasti kito tikėjimo bei rasės žmogų, kuris palieptų sugrįžti namo. Gilus pažinimas visada dialogiškas: be KITO balso neįmanoma patikrinti tikrosios savo akustikos. Kad

skambėtum kaip indas, turi išvysti savąją Indiją. Tiksliau – sutikti savąjį indą (tegu ir Labanoro girioje), kuris užduotų lietuvaičiui likiminį klausimą: kaip išsivaduoti iš kančios? Indusui kelias aiškus – išsižadėk visų pasaulio pagundų, atsikąsk visų priešybių vienybės ir kovos, pasitrauk iš nesibaigiančių gėrio ir blogio kapotynių. Tačiau dar dr. Jung yra teisingai pastebėjęs, kad tai, kas tinka indusui, deja, netinka europiečiui (įskaitant ir žemaičius). Tai, kas pirmajam tėra tik technikos reikalas, antrajam tampa moralinė problema. „Pažinęs ivaną, užmirši nirvaną", – sakydavo vienas senų laikų Vilniaus hipsteris. Ir buvo teisus – jokia Indija, joks Tibetas neišgydys, nes ir ten mus plėšys į gabalus kaltės ir atpirkimo sindromas. Bet norint tatai suvokti, reikia tenai nukakti. Galima mintimis, bet geriau – lėktuvu. Neslėpsime, šitas tiesas tamstai gali atverti ir koks nors „Suokalbio" mąstytojas ar skverelio guru, kuris viską žino, nors nieko nemoka. Arba viską moka, nors nieko negali. Tokių gudručių „indusų" pilna Lietuva. Per penkias minutes jie atskleis tamstos menkumą, o jeigu pastatysi ir paskolinsi – netgi teiksis paaiškinti, kaip turėtumei gyventi. Tokių užstalės mokytojų reikia vengti sąmoningai, kaip dr. Jung Indijoje privengė populiarių vietos išminčių bei šventųjų. Pabrėždamas atveriantį KITO vaidmenį, nesiekiu apsaugoti tamstų nuo tikrų išminčių ir šventųjų (nuo jų lietuvio vis tiek neapsaugosi), o ypač nuo pačios Indijos. Arba paties Niujorko. Noriu tik pasakyti, kad dr. Jung yra geriau už smuklių mąstytojus, kuriems Dievas nepagailėjo proto, Tarybų valdžia – neapykantos likimui, tik dr. Freud kažkodėl žiauriai (iki keturiasdešimties laipsnių) susiaurino sublimacijos lauką. Ir tapo kaltesnis už tą nelemtą (t.y. atvirkščiai) valdžią, už tą prakeiktą Sofiją Vlasovną!

3·

„Šitam gyvenime mes regėjome viską", – kartą Josifui Brodskiui patetiškai pareiškė jo jaunystės bičiulis ir mokytojas (poetinį „tėvą" Brodskiui atstojo Achmatova) Ženia Rein. Poetai irstėsi gondola Venecijos kanaluose. „Nieko, išskyrus savąją šlykštybę", – kiek patylėjęs patikslino Brodskij. Net ir Venecijoje europietis negali pabėgti nuo asmeninės kaltės komplekso. Tai ne tik jo lemtis. Tai visų pirma jo garbės stigma. Amerikietis Allen Ginsberg išbandė viską, kad gyvenimo pabaigoje taptų praktikuojančiu budistu. Prie jo mirties patalo Yst Vilidže nuolat budėjo dešimtys artimų ir tolimų draugų, čia vadinamų partneriais. Legendinis Trungpa Rinpočė dvi dienas iš eilės po keturias valandas smilko meditacijoje, kad poetas geriau atgimtų („*A happy future rebirth to you!*"). „Aš mirštu, gal jums reikia pinigų?" –

pasakė Ginsberg ir numirė. „Jo reinkarnacijai reikės porininko iš čia susirinkusiųjų", – tarė atminimo maratoną pradėjęs Alleno sekretorius. Kandidatai netilpo bažnytėlėje, šventoriuje, visame Niujorke.

X

1.

Šv. Morkaus bažnytėlėje pasigedau dviejų žmonių – Bobo Dylano ir Jėzaus Kristaus. Visi kiti buvo savo vietose. Efemeriška pelenų undinė Patti Smith ir žaltiškai kunigiškas Lou Reed – Dylano vietoje, per klaidą išlikę sudužėliai – į dr. Šimkūnaitę baisiai panašus Gregory Corso ir sunkiu rožančiumi mojuojantis Peter Orlovsky – Jėzaus vietoje. Tai buvo tikros griuvėsių, duženų ir atskalūnų mišios, bičiuliai. Altorius virtęs sakykla ir vaidykla, pamokslai – nesibaigiančiu sudilusių širdžių pokalbiu su tuo, kursai išėjo. Tik legendinis LeRoi Jones, *alias* Amiri Baraka, liko ištikimas sau: jaunystėje kvietęs kurti „eilėraščius žmogžudžius, sėjančius mirtį tarp baltųjų", šitas žilas juodis dabar kvietė burtis į jungtinį frontą prieš korupciją, fašizmą ir imperializmą. Nepatikėjau savo ausimis, kai baigdamas jis sušuko: „Prieš Europos kolonializmą, už amerikiečių kalbą"! Neslėpsiu – man patiko abu šūkiai, bet, perfrazuojant didžiausią mūsų literatūros retorių Juozą Grušą, jie nespėjo išgerti už indėnus. Indėnams, deja, neatstovavo niekas. Staiga prisiminiau Sigitą Gedą, kurio šamaniško skaitymo bažnyčioje patirtis čia, Šv. Morkui sergstint, būtų buvusi itin artima Ginsbergo raidei ir dvasiai. „Nešvarios", „negrynos" poezijos didmeistris, visų į regėjimo ir sapno lauką patekusių daiktų bei reiškinių (įskaitant ir, tarkime, sėdėjimą tupykloje) katalogizuotojas Allen Ginsberg amerikiečių poezijai davė svarbią pamoką: neslėpti nieko, arba tiksliau – nesislėpti už nieko. Ir ypač – už valstybės nugaros. Visos politinės sistemos išsigimsta vienodai, visos meilės sistemos (įskaitant ir meilę narkotikams) vienodai išlaisvina (gėjams Ginsberg – šventas žmogus), bet kuri kelionė į Rytus vertesnė už kelionę į Vakarus, o pirma galvon šovusi mintis – užvis geriausia. „Aš ignoruoju jūsų tikrovę, aš abejoju pačiu jūsų buvimu!" – šaukė Ginsberg Amerikai į veidą. Būti gyvu iššūkiu, gyvu priekaištu, kaulu miesčionių nasruose – štai poeto kelias, jo sąmonės ir pasąmonės trajektorijos, kurias Ginsberg nubrėžė ne tik popieriaus lape, bet ir biografijos geografijoje. Reikia save, savo kūną, pagaliau savo dvasią išvaikščioti kaip Amerikos žemėlapį, reikia savo organus ir pojūčius surimuoti su kanjonais ir šaligatviais, o asmeninę ir giminės istoriją mitologizuoti iki beprotybės. Pagaliau pačiai beprotybei suteikti mito

ir istorijos statusą. Aš, kambario žmogus, nesiruošiu kvestionuoti šitos programos. Gal būtent įgimta erdvė (t.y. geografija) pagimdo ne tik ekspansionizmo ar globalizmo troškulį, bet ir į neišvengiamą narcisizmą vedančią megalomaniją. Globalistas ir megalomanas Ginsberg – itin amerikietiškas reiškinys (jų nykštukas, be abejo, yra pats didžiausias pasaulyje). Jo maištas *non stop*, kaip savęs pažinimo forma, ne tik atveria akis, bet ir praryja. Trapesnieji, patikėję tokia politine ir lytine programa aklai, dažniausiai subyra į gabalus, suyra į smulkią vasaros dulkę. Jų tikra, o ne simbolinė žūtis yra Mokytojo išlikimo sąlyga. Adeptas savanoriškai pražūva, bet Programa nuo to tik sustiprėja: guru gauna progą parašyti dar vieną eilėraštį arba užsipulti pasaulį/valstybę nauja prakalba nuo kalno. Išsilaisvinimo mitas nepastebimai virsta naujomis grandinėmis.

2.

Czesław Miłosz eilėraščių knygoje *Ant upės kranto* (1994) kreipėsi į dar gyvą Alleną Ginsbergą tarsi jau atgyvenusio visai kitos poetinės mokyklos adepto vardu: *„Allenai, gerasis žmogau, didis žudikiško amžiaus poete, kursai užsispyręs beprotybėje atėjai į protą. / Tau išpažįstu, mano gyvenimas nebuvo toks, kokio troškau. / Ir dabar, kai praėjo, guli it nereikalinga padanga kelio pakraštyje. / Buvo toks kaip ir milijonų, prieš kurį maištavai vardan poezijos ir visuotinio Dievo. / Paklūstantis įpročiams, žinant, kad jie absurdiški, ir būtinybei, kuri verčia kasryt iš lovos ir įsako važiuoti į darbą. / Su neįgyvendintais troškimais, netgi su neįgyvendintu noru rėkti daužant galvą į sieną, su kartojamu nuolat „Negalima". / Negalima sau pataikauti, leisti nieko neveikti, galvot apie savąjį skausmą, negalima ieškoti pagalbos ligoninėse ir pas psichiatrą. / Negalima iš pareigos, bet negalima ir iš baimės akivaizdoje jėgų, kurioms nuolaidžiaujant išlenda visos klounados. / Ir gyvenau Molocho Amerikoje, trumpaplaukis ir nusiskutęs, rišdamas kaklaryšius, kasvakar gerdamas burboną į televizoriaus sveikatą. / Šėtoniški geidulių nykštukai vartės kūliais many, pažinodamas juos tik skėsčiojau rankom: tai praeis drauge su gyvenimu. / Čia pat įsėlindavo nerimastis, reikėjo nuduoti, kad jos niekada nejaučiu ir su kitais mane sieja palaiminta normalybė. / Ir tokia gali būti vizijos mokykla, be narkotikų ir nupjautos van Gogho ausies, be geriausiųjų protų brolijos už gydyklos grotų. / Buvau instrumentas, klausiausi, gaudydamas balsus vapalionių chore, versdamas į aiškius sakinius su taškais ir kableliais. / Pavydžiu tau absoliutaus iššūkio drąsos, liepsnojančių žodžių, įnirtingų pranašo prakeikimų. / Drovūs ironistų šypsniai, išsaugoti*

muziejuose, nėra didelis menas, tik netikėjimo paliudijimas. / Tuo tarpu tavo piktžodžiaujantis staugsmas tebeaidi neono dykumoje, po kurią klaidžioja žmonių gentis, pasmerkta nerealybei. / Walt Whitman klausos ir sako: Taip, ir tik taip, kad vyrų ir moterų kūnus nuvestume ten, kur visa yra išsipildymas ir kur nuo šiolei gyvens kiekvienam perkeistam akimirksny. / O už tavo žurnalistines banalybes, už tavo barzdą ir karoliukus bei anos epochos maištininko drapanas bus atleista. / Kadangi neieškome to, kas tobula, ieškome to, kas išlieka iš nuolatinio siekimo. / Atmindami, ką reiškia laimingas atsitiktinumas, žodžių ir aplinkybių sutapimas, debesuotas rytmetys, kuris vėliau atrodys neišvengiamas. / Nereikalauju iš tavęs monumentalaus kūrinio, kursai būtų lyg viduramžių katedra virš prancūziškos lygumos. / Pats turėjau vilties ir triūsiau, jau beveik žinodamas, jog tai, kas neįprasta, virsta kasdienybe. / Ir planetinėje tikėjimų bei kalbų maišaty esam atmenami ne daugiau nei verpimo ratelio ar tranzistoriaus išradėjai. / Priimk ištikimybės priesaiką iš manęs, kuris buvau neapsakomai kitoks, tačiau toj pačioj neįvardytoj tarnyboj. / Stokojant geresnių apibrėžimų nusakantis tą veiklą vien kaip eilėraščių rašymą" (pažodžiui vertė RoRa).

3.

Matyt, visados bus taip. Visados išliks ta pati šventa pusiausvyra. Vieni kaip išganymo ieškos vienintelės vietos žodžiui, žūtbūtinio taško sakiniui. Kiti – mėgins užrašyti čia ir dabar užgemančios minties ir kalbos melodiją, tą spontanišką proto ir vaizduotės srautą. Vieni ieškos lizdo žodžiui, kiti patys mėgins tapti žodžiu. Vienų žodis virs kūnu, kitų kūnas virs žodžiu. Ir netgi poetas keikūnas vis tiek išliks poetu. Todėl kai Patti Smith, išklausiusi jaunų ir sveikų paskutinės Ginsbergo kelionės partnerių pasakojimus apie sunkiai beprašikantį Mokytoją, sušuko „Ir mes, jaunieji, mėgstam šūdą!", Šv. Morkaus skliautai nesubyrėjo. Toji „Tikėjimo žodžiu" bažnyčia buvo girdėjusi dar ne tokių dalykų. Malda visada yra poetiška, o eilėraštis visada turi vilties tapti malda. Kai artimas Ginsbergo bičiulis Larry Rivers, šįkart ne įžymaus dailininko, o seno saksofonininko ir dainininko kailyje, užtraukė „Sudužusių svajų bulvarą", prisiminiau, jog tikroji seno vilko pavardė visai ne Rivers, o Isaac Grossberg. Tokia puikiai tinka simfonijas rašančiam tipui, bet velniškai netinka džiazmenui. (Ir dailininkui nelabai, nes visi tuoj puola ieškoti „žydiškų" motyvų.) Užtat ji puikiai tinka poetui, kadangi pagal apibrėžimą visi poetai – žydai. Niujorke kai kurie įsigudrina netgi visą amžių išdirbti bankuose.

PABAIGA

1.

Kol rašau apie Niujorką, esu jame. Arba: gal tik rašydamas apie Niujorką ir esu ten. „Aprašyk jo kvapus", – sako pažįstamas gydytojas. Ak, mes buvom ten skirtingais metų laikais: aš – skaidrų ir gaivų pavasarį, jis – alsią vasarą, kai šiukšlininkų žnyplės ir presai be atvangos „fasuoja" atrajojantį miestą. Niujorkas atrajoja galingai, tarsi šešios Lietuvos *in corpore* žiaumotų „Ritos slėptuvėje". Niujorkas yra banginis, neslepiantis savojo pilvo. Vienas dalykas – pamindyti jį porą savaičių, visiškai kitas – gyventi jame ir nesileisti suvirškinamam. Vieni čia jaučiasi kaip atvykę į paskutinę stotį (toliau tiesiog nebėra kur ir ko), antri – įstrigę visų įmanomų (ir neįmanomų!) gyvenimo būdų ir žmogiškųjų santykių bei sambūvių labirinte, kurį išvaikščioti – jau nebe tikslas, o tiesiog garbės reikalas. Dar kitiems jis atrodo absoliučių parazitų priebėga, kur visa paremta kažkokiu keistu susitarimu, kurio tikslios formuluotės niekas seniai nebeprisimena. Tretiems čia viskas amžina ir laikina vienu metu. Galbūt toji laikinumo amžinybė ir yra tokia svaiginanti.

2.

Du pirmi pasitaikę daiktai, be kurių nėra šito miesto: surūdijusios metalinės kopėčios padegėliams ir ugniagesiams plius hidrantas. Pirmosiomis apkaustyti vos ne visi senesni pastatai: jos sujungia balkonus, nutrūkdamos ties pirmo aukšto langų viršumi. Antrasis žiauriai nuvilia išganingo tarpelio savo automobiliui beieškančius vairuotojus. Rodos, tuoj įsisprausi, tuoj „prisiparkuosi", bet kur tau: iš šaligatvio styrantis špižinis hidranto pirštas perspėja: „Šiukštu! Neatimk iš gaisrinės duonos"! Todėl vis suki ir suki ratu, kol pagaliau kažkas užleidžia tau vietą, nors tokį sustingusį sekmadienio rytą geriausia žiūrėti į lubas arba gerti atšaldytą vyną. Abu daiktai – gaisro ženklai, tiksliau – emblemos. Mačiau, kaip degė rusų ir turkų pirtis (viename daikte!) „mano" 10-ojoje gatvėje. Mačiau, kaip iš žalsvo neišvaizdaus namo veržėsi pilkšvi neišvaizdūs dūmai, į kuriuos tingėtų žiūrėti net vaikai. Mano akyse ant šaligatvio augo apdegusių kušečių ir taburečių krūsnis, liejosi ne pirties, o ugniagesių neišvaizdžios putos. Senbuviai pasakojo, kad maudyklių stilių susijungimas (t. y. rusiškos vantos!) kažkada išgelbėjęs vargana turkų biznelį, ir še tau – vėl viską teksią pradėti iš naujo. Tyčia nepadėjau šauktuko: vidutinis gyvybingas niujorkietis

yra žmogus, visada pasiruošęs viską pradėti iš naujo. Pasirengęs „sudegti" lygiai taip pat kaip ugniagesys – užgesinti bet kokį gaisrą. Sakytum pats gaisras jau biografijoj užkoduotas. Sakytum laimi tik tas, kuris gyvena nebijodamas sudegti. Tik dabar pastebėjau, kaip arti vienas kito lietuvių kalboje „laimė" ir „laimėti", „laimingasis" ir „laimėtojas", „valia" ir „Valinskas". Kiek rungtynių azarto šitoje leksinėje giminystėje, kiek lošimo, kiek sporto, kiek Spartos dvasios!

3.

Nė žodžio neparašiau apie menus, kurie trykšte trykšta iš gausių Niujorko galerijų ir muziejų, nė žodžio apie „Pepsico" skulptūrų parką su puikiais Arnoldo Pomodoro stulpais ir milžinišku disku, kuris leidžiasi pastumiamas, su netikrais Segalo žmonėmis, trumpam prisėdusiais ant tikro suoliuko. Į šitą parką, kurio vidury stovi Pepsi strategų bunkeriai, mane atgabeno dailininkas Vladislovas Žilius, be kurio prieš dvidešimt kelerius metus negalėjai įsivaizduoti anei „tyliojo", anei „garsiojo" lietuvių modernizmo. Abstrakčiomis runomis virtę Pomodoro „ženklai", primenantys pirmuosius dvikojų rašmenis kietuose olų ir kalnų paviršiuose, vėliau pasivijo ir Guggenheimo muziejuje įvykusiame naujojo „Swatch" pristatyme. Skulptorius Pomodoro savo laikrodėlį pavadino kukliai – „Rotor". Brangakmeniais nusėtas plieninis ciferblato žemėlapis papuoš vos 700 riešų pasaulyje, nors laikrodžiai, net ir rodydami skirtingą laiką, eis tuo pačiu greičiu. Būkite ramūs – šveicarai tuo pasirūpins. Kokteiliai ta proga sutraukė „visą Niujorką", nors mano draugai vėliau pasiskundė, kad „visas Niujorkas" neatpažįstamai pasikeitęs – jeigu ateitum vienas, minioje nesutiktum NIEKO. „Toks įspūdis, kad visi pasidarė plastines operacijas", – sakė jie. Dėmesio centre tą vakarą buvo ne „Rotor", o tobula šokoladinė ilgiausių kada nors matytų galūnių savininkė, vis apsivejanti plikai skusto bendraspalvio *à la* Michael Jordan kamieną. Juodojo rojaus vaizdelius nuolat pleškino pulkas fotografų, aš irgi nepagailėjau blykstės, kad vėliau visi tautiečiai lygiai taip pat gėrėtųsi ne Pomodoro runomis, o ta ebonitine bevarde, kurią „Rotor" vis tiek pergyvens... Jis vis tiksės ir tiksės, o kažkas tolimas ir nenuspėjamas vartys mano nuotraukų albumą, kuriame šokoladinė ledi bus vis tokia pat kerinti – kaip ir tą 1997-ųjų balandžio 16-osios vakarą Guggenheimo vestibiulyje, kur iš aprasojusių plonų taurių gėriau jokių sertifikatų nereikalaujantį vyną, užsikąsdamas akies dydžio ir formos sumuštiniais. Po kelių dienų iš jaukaus serpentininio Guggenheimo pėsčias patraukiau į milijardieriaus Fricko namus, kur šiandien kabo viena įstabiausių privačių prieinamų kolekcijų pasaulyje. Po Frickų

langais stovėjo virtinė juodų žvilgančių limuzinų, ant kurių stogų baltmarškiniai vairuotojai su tamsiais kaklaraiščiais laukdami šeimininkų lošė nardais, kartais it patyrę golfininkai permesdami akį per 5-ąją alėją tolyn į Centrinio parko kimsus. Nebūčiau į juos atkreipęs dėmesio, jeigu ne sodrūs rusiški keiksmai, nepaliaujamu srautu plūstantys jiems iš burnų. Pirmą akimirksnį pamaniau, kad į Niujorką atvyko Černomyrdin ar netgi pats Boris Nikolajevič. Tačiau tuoj prisiminiau, kad limuzinų vairuotojais Niujorke dirba būtent rusai, paėmę šitą fotogenišką verslą į savo rankas. Tas besikeikiantis pulkas vienoje brangiausių pasaulio vietų rymojančių kostiumuočių ilgam nusėdo atmintyje. „Metropolitan" muziejuje tuo metu vyko dešimtmečius rengta paroda „Bizantija". Sidabrinės Aleksandro Makedoniečio lėkštės buvo su aštriais spygliais. Ilgai galvojau, kas ir kaip jas išlaižydavo. Turbūt – imperatoriaus šuo. Koks nors Antikos skalikas Kulikas. Rusų avangardo pabaisa Oleg Kulik tuo metu nuogas tupėjo metalinėje grotuotoje kameroje „Deitch Projects" galerijoje Soho ir aplodavo kiekvieną įeinantį. „Kaip gyveni, seni?" – paklausiau šuns. „Aš kandžioju Ameriką, Amerika kandžioja mane", – taip buvo pavadintas naujas šuns Kuliko projektas.

4.

Čia ir pabaigsime. Čia, o ne didžiuosiuose meno mauzoliejuose, kur, užuot susiliejęs su šedevrais, patiri nejaukų asmenybės susidvejinimą: vis pagauni save žiūrintį į SAVE, žiūrintį į ŠEDEVRUS. Jokio katarsio toks susidvejinimas, toks atpažinimas nesuteikia. Žinoma, niekas neapdraustas nuo nedidelio masto nušvitimų. Pavyzdžiui, išvydus mažytę Georges'o Rouault drobę „Karaliaus Ūbo rūmai" (1919). Tirštame atlydžio purve staiga nušvinta itin vilnietiška bažnytėlė (tokia neva cerkvelė, neva kirchelė), šaukianti sūnų palaidūną namopi – į vieną incestišką kunigaikštystę. Ūbas šaukia tave, sūnau, ir jojo staugsmas staiga perskrodžia visatą, susiliedamas su visų nelaimėlių šunų, vilkų ir jų medžiotojų balsais. Žinoma, varovams entuziastingai pritariant.

5.

Kelios vietos Niujorke, į kurias norėčiau sugrįžti: Joneso paplūdimys, Forest Hills gatvelė su Simo Velonskio trobele, „Strand" knygynas 14-osios ir Brodvėjaus kampe, „SoHo Books" tarp Broome ir Grand gatvių Vakarų Brode, Bruklino aukštumų esplanada su vaizdu į Laisvės statulą, Modernaus meno muziejaus kiemelis, pagaliau nuo prieškario laikų beveik nepasikeitęs Beneto oro uostas, iš kurio Darius ir Girėnas vis tebekyla ir tebekyla.

Palangos košė ir „kašė“

1.

„Seni, ar ne laikas grįžti į Lietuvą?“ – klausia skaitytojas autoriaus (t. y. manęs) vasarai baigiantis. Vienadienis laikraščio gyvenimas nepalieka distancijos tarp teksto ir skaitytojo: pastarasis įsitikinęs, kad skaito apie tai, kas nutiko vakar, blogiausiu atveju – užvakar. Kas, atsivertęs šitą skiltį kavinėje, patikės, kad autorius sėdi už gretimo staliuko: skaitytojui jis tebesėdi Niujorke, tarkim, internetinėje „Cyberfields“ kavinėje 13-ojoje gatvėje. Laikraščio rašytojas yra savojo teksto geografijos ir topografijos auka. Laikraščio puslapiuose sutvertas miestas ar istorija niekada nepergyvena paties „organo“. Netgi autoriaus keliauninko asmenybė neturi jokios reikšmės – laikraštyje kuriamas kolektyvinis mitas (tik jis ir išlieka!), kurio keletą siužetų galbūt ir tau pavyks įrėžti ne ką ilgėliau už dienraštį tvinksinčioje skaitytojų atmintyje. Taigi norom nenorom tenka skristi namo, nors visą vasarą ir slėpeisi nuo Lietuvos... Palangoje.

2.

Kitos krypties, išskyrus Europon, mums, regis, ir nebeliko. 1991-aisiais Algirdas Julius Greimas rašė: „Nurodyti, kokiu keliu galima nuvykti į Europą, tai jau netiesiogiai prisipažinti, kad esi ne-Europoje“. Du mano geri pažįstami iš Toronto vasaros Palangą pavadino Turkija. O juk iš Istanbulo išvažiavęs automobiliu Greimas ir išvydo kelio rodyklę su užrašu: „Į Europą!“ Nežinau, ar tas užrašas ten tebekaba, bet vasaros mugių mados pajūryje neslepia autorystės. Nenustebčiau, jei vieną mielą dieną čia suskambėtų ir turkiškos melodijos (skamba juk Stokholme ar Berlyne!). Štai rusų „šansonas“ Palangos kavinėse seniai nebestebina nieko, išskyrus pačius rusus. Grįžo muzika, gal grįš ir rusai. Pirmosios jų kregždės, už vieną litą mokančios vieną dolerį, jau aiškina nerandančios savęs vertų aukštos klasės restoranų. Ir jie teisūs. Sudegusios „Jūros“ vietoje stovi valdininkų ir kalbininkų neišskalbto Jeronimo Ploščiaus užeiga, o kaip atrodo legendinė „Vasara“, galima paklausti visų, jeigu jie tik ne miesto tėvai ar jų giminės. Tos kloakos patvirtina seną tiesą: gyvename ne kultūros griuvėsiuose, o griuvėsių kultūroje. Tiesioginės ir perkeltinės prasmės simbiozė yra mūsų laikmečio ženklas. Tokie hibridai, tokie mišrūnai tyko mūsų kiekviename žingsnyje. Ramus poilsis virto isterišku poilsiu, o gamta ir žmogus Palangoje sutaria tik tuo

atveju, jeigu vienas kito nepastebi. Štai kodėl „miestas nebemiega", t. y. miega, bet dieną. Labai įdomu stebėti, kaip daugelis uraliberalų, džiaugsmingai sveikinusių civilizacijos pergalės prieš kultūrą simbolį – garsiąją Basanavičiaus gatvę – dabar nebesmerkia sugebančių savo poilsio maršrutuose šitos kičo arterijos išvengti. Laimė, Palanga ir jos gamta siūlo ne vieną kryptį. Grūstis, ačiū Dievui, patenkina ne visus. Grūstis kaip pasitenkinimas dar netapo visuotinė. Košė *non stop* vasarą Palangoje verda tik savaitgaliais. Porai mėnesių Palanga virsta tikru „žasu" – „*žertva* ant smūgio".

3.

Į dabartinę aktyvaus sveikatos gadinimo zoną galima pažvelgti ir kitomis akimis: kaip į vietą, kurioje niekas nebenori atrodyti gražesnis ir geresnis už save. Esame tokie, kokie esame: skonio be, stiliaus be, saiko be. Klasės be, užtat pinigų – su. Neslėpsime, toks beskonybės natūralumas turi savo žavesio spektrą: regime svaigų kapitalistinės evoliucijos eskalatoriaus personažų paradą, vertą ponios Aukštikalnienės plunksnos. (Jos atsakymas „Adamkui ir bendraautoriui" – neabejotinas šios vasaros *Lietuvos ryto* topas.) Šitie žmonės nebeapsimetinėja. Jie yra toks pat (t. y. irgi!) istorijos produktas kaip ir „tarybiniai piliečiai", kuriems vientisa asmenybė galėjo tik sapnuotis. Naujalietuvių „vientisumas" (jokios identiteto krizės!) yra jų didžiausias laimėjimas, kurio mes su tamstomis galime tik pavydėti. Anos epochos Palanga buvo smarkiai nenatūrali (t. y. teatralizuota) ir „poniška". „Vakarus" imituojanti (LKP CK vasaros bunkeris „Žilvinas" ligi šiol išlieka geriausias pokario statinys) nomenklatūra čia susiliedavo su vadinamąja kūrybine inteligentija, čia atkakdavo hipiuojanti studentija, čia suvažiuodavo Maskvos ir Piterio intelektualai, žodžiu, vietos *IQ* buvo itin aukštas. Pajūrio romantiką sustiprindavo ir jau minėtas pasienio zonos statusas: atvykėlis nejučiom tapdavo tarsi tuo įsileistu „užsieniečiu". Per atostogas čia buvo galima suvaidinti po keletą vaidmenų, pakeisti ne vieną kaukę. Įdomu, jog žmonių santykių ir pašnekesių tekstas šitoje „vasaros estradoje" būdavo intensyvesnis ir atviresnis negu namuose (pvz., sostinėje). Tą situaciją mokėjo išnaudoti disidentai ir homoseksualai, dailininkai ir poetai, svetimautojai ir atletai. Kas išleis knygą *Parašyta ir pasakyta Palangoje*? Už vieno staliuko dar nesudegusiame „Jūros" restorane galėjai išvysti Grušą, Miltinį ir Žalakevičių. Tos užstalės tekstas sykiu buvo ir visos Palangos tekstas. Kai šią vasarą *Lietuvos ryto* vasaros reporteriai klausdavo manęs, ar aš ko nors, be Seimo narių, netyčia nesutikęs, turėdavau liūdnai papurtyti galvą: ne, NIEKO

nesutikau. Važiuokite į Nidą. Kažkada atskirų žmonių veidai nulemdavo Palangos veidą. Dabar jos veidas – naujalietuvių ir jų reketininkų hibridas. Jų energijai ir jų skoniui miestas turi paklusti, nes antraip jis neišgyventų. Na o jie sugyvena kaip grybas ir dumblis, ir iš šitos simbiozės užgemanti kerpė tampa svarbesnė už jūros išmestąją.

4.

Pusšimtis Lietuvos krepšininkų visą parą Palangoje žaidė krepšinį, bene vieninteliam šios vasaros lietui pajūryje pliaupiant. Aikštelė netruko virsti čiuožykla, bet idėja nuo to nenukentėjo: Lietuva gyva tol, kol joje žaidžiamas krepšinis. Vadinasi, jis turi būti žaidžiamas nuolatos, visais metų laikais, priešų antskrydžių ir antkryčių, bankų krizių ir politinių kyšių metu. Be krepšinio nėra mūsų įvaizdžio, o be įvaizdžio nėra mūsų. Šitoje aikštelėje prie Kurhauzo turėtų pasirodyti visi valstybės piliečiai – nuo prezidentų ligi užsienio žvalgybos rezidentų. Nuo Sakalo ligi Žvirblio. Išgelbėti mus gali tik „kašė" *non stop*.

Akmenligė

I

1.

Iš visų būdų pabėgti nuo tikrovės geriausias yra asmeninis gyvenimas. „Aš taip buvau į jį panirusi, kad nepastebėjau septynių partijos nutarimų dėl manęs", – juokavo kitados Anna Achmatova. Tikrovę rimuočiau ne tiek su pliku sociumu, kiek su veikla, kuri nuolat gimdo visuomenės ir jos institutų patobulinimo projektus. Visi jie pažymėti misijos ženklu: padėti tautai, valstybei, miestui, nes valstybė pasirodo esanti amžinai jauna, tauta amžinai nesubrendusi, o miestas amžinai griūvantis. (Tėvynė, savaime suprantama, visada pavojuje.) Asmeninis gyvenimas yra gyvenimas be patriotinių žaidimų: Tėvynė tada susiaurėja ligi tavo namo, daržo, miegamojo, šuns, mylimosios. Valda, kurią gali apeiti pėsčiomis. Arba apvažiuoti „golfiuku". Kartais – vyno taurė su draugais. Kelios knygos, skaitomos išsyk: Jonas Mekas, Alphonso Lingis, Birutė Pūkelevičiūtė. Rytinis sprintas laikraščių puslapiais, kuriuose, kaip įprasta, Sabonio šeimos, tangomanų bei erotomanų reikalai. Net ir mūza kartais atrodo įkyri it musė. Vos neparašiau – aktyvi it musė. O tu jau žinai, kad iš socialinio aktyvizmas dažniausiai virsta ritualiniu, t. y. absoliučiai savitiksliu: idėja, aiman, taip ir neįsikūnija, nes jau seniai patapo literatūros (ypač šnekamosios!) varomąja jėga. Taigi – aktyvizmas irgi artefaktas. Į politikavimą, tarkime, niekas netrukdo žiūrėti kaip į teatrą, o iš teatro galima pareikalauti ir didesnio politinio angažuotumo. Vienas sąmoningas pilietis man siūlė pinigų įsteigti tokiai trupei, kuri inscenizuotų „karščiausius" laikraščių puslapius (kriminaliniai reporteriai ir jų herojai virstų dramaturgais ir demiurgais) ir padėtų nesąmoningiems žiūrovams padaryti teisingas išvadas bei pastūmėtų juos iškart po spektaklio imtis TAM TIKRŲ veiksmų. Taip teatro šauksmas prilygtų Tėvynės šauksmui.

2.

Šalia paprastų, „naminių", esama ir specialiųjų pabėgimo nuo tikrovės projektų. Vieną jų visų *Lietuvos ryto* minčių skaitytojams pateikia „akmenų kolekcininkas" (taip ir matau tą vizitinę!) Leonas Bruneika (keista pavardė!). Akmenų aruodai Lietuvoje ties išnykimo slenksčiu, teigia kolekcininkas, tarytum būtų atsiradęs koks nors visagalis jo konkurentas ir pradėjęs įkandin spalvotųjų metalų išvežinėti iš šalies pilkuosius riedulius. Mylėti Lietuvą galima tik viena

meile, išparduoti – nesuskaičiuojamais būdais. Ponas Leonas neslepia savo „pagoniško susirūpinimo" akmenų likimu, tarytum krikščionims akmenys visai nerūpėtų. Laimė, simbolinis akmenų laukas neaprėpiamas. Akmuo buvo ir pirmasis pagalvis, ir pirmasis altorius. (Pirmasis ginklas – taip pat.) Nevaisingos moterys priglusdavusios prie iš dangaus nukritusių meteoritų, o Jėzus šaukė: *„Jeruzale, Jeruzale! Tu žudai pranašus ir užmuši akmenimis tuos, kurie pas tave siųsti"* (*Mt* 23, 37). Tad ne vien tik „švari pirmykštė kosmoso energija" akmenyse susikaupusi. Jų niūrus susikaupimas kartais bylote byloja: geriau tu, brol, manęs neliestum. Ponas Bruneika mano kitaip: liesti ir dar kartą liesti! Lietuvai verkiant trūksta akmens kulto sodų, kurių paskirtis visų pirma būtų gydomoji. Tad glaustis ir liestis, nes akmenys savo energetiniu biolauku gydą žmogų. Respublikos poliklinikų kabinetuose vietoj reformos nustekentų gydytojų pastatai po riedulį, ir visas ligas kaip ranka nuima. Chirurgams vietoj skalpelių įduodi akmeninius aukojimo peilius, ir... Aš nejuokauju – Leonas Bruneika siūlo būtent tokį medicinos reformos variantą: „Gydytojas, paskirtas šio (turimas omeny vienas iš akmenų muziejų Mosėdyje. – *RoRa*) muziejaus vadovu, galėtų gydyti žmones, kaip būdavo pagonybės laikais". Pavydžiu kolekcininkui jo atminties – manoji tų aukojimo dievams laikų jau nebesiekia. Tiktai kur bus rengiami tokie specialistai (nepasakyti – šamanai)? Medicinos fakultetuose ar aktoriaus meistriškumo katedrose? Rusijos šiaurėje ar indėnų rezervatuose? Viliaus Orvido ar daktaro Into sodybose? Gerai atmindamas pagonybės gadynę, žilabarzdį Mosėdžio gydytoją ponas Bruneika (jeigu tai ne vienas ir tas pats asmuo!), regis, bus pamiršęs. Taigi – yra tokia partija! Nieko nelaukdami važiuokime į Mosėdį. Mosėdis ne Niujorkas – ir „golfiuku" pasiekiamas. Bičiulis jau pypsi po langais.

3.

Mosėdyje yra ne viena, o trys nuolat veikiančios akmenų ekspozicijos po tėviškės dangumi. Pirmąją – tarp iškilios baltos bažnyčios ir karatistinės brandaus socializmo architektūros paveldo – kažkada nuo ideologijos strėlių saugojo stendas su Lenino atvaizdu. Žmogiškiausiojo žmogaus vietoje šiandien mus pasitinka trys emaliuoti metaliniai skydai, pritvirtinti prie akmenų. Įspūdingiausiąjį akmenėlį dar puošia papildoma lentelė su užrašu „Heraklio stulpai" – matyt, taip vadinama visa statmenai fališka (arba fališkai statmena) kolekcija. Tokie akmeniniai Mosėdžio potenciją įprasminantys vartai! „Lietuva atsipeikės, – pradedame skaityti pirmajame skyde. – Tvarka,

taika ir teisybė įsivyraus tik tada, kai ją okupuos užsienio lietuviai." Truputėlį glumina žodis „okupuos" be kabučių. Tad glaustis ar nesiglausti, šlietis ar nesišlieti prie Adamkaus, tfu – Heraklio stulpų? Vis dar kojomis, o ne keliais pėdiname prie kito akmeninio stendo. „Įsisiautėjusios demokratijos šėlsmas beburbuliuodamas į paviršių iškėlė visas LIETUVOS PADUGNES IR ŠIUKŠLES", – nė nepajuntame, kaip galvos ima linksėti jau primirštos sutartinės ritmu. Trečias žymėtas akmuo – tikras antkapis. Po amžino atilsio ženklu didžiosiomis raidėmis parašyta: „Nei Aukščiausioji taryba, nei Seimas, nei vyriausybės nesugebėjo panaudoti tautos pakilimo. Sugriovė ūkį. Įstūmė tautą į neviltį, skolas, vagystes ir nugirdė ją". Mirties data – 1995. Su mumis keliauja viena užsienio pilietė. „Išversk", – prašo ji. Versti ar neversti (ne akmenį – tekstą)? Išverčiu. „Oho, – atsidūsta ji, – gal tuo pasireiškia žemaičių autonomijos siekimas?" Diena tarsi sutverta spalvotajai fotografijai, chlorofilas sėkmingai diskutuoja su sausra, miestukas tvarkingas, iščiustytas, gydomoji kelionė tik prasidėjo, o tau tvirtina baltu ant žalio: tu mirusiųjų karalystėje, brolau. Ir iš tiesų – bažnyčioje kažkas pašarvotas (simbolinis tautos kūnas?), vietinių nematyti, tik viename kieme ožius už barzdų tampo tamsaus gymio vaikai. „Čečėniukai", – sako bičiulis. Mes ne ta eilės tvarka perskaitėme tekstus, galvoju aš. Reikėjo pradėti antkapiu, o užbaigti išeivių okupacijos viltimi.

4.

Ką pasakytų mūsų kolekcininkas, gavęs tokią politinio sąmoningumo pamoką? Jūs atspėjote – lieptų nedelsiant nusirengti ir pradėti akmens terapijos seansą. Per daug nesiginčydami patraukiame kalneliu aukštyn į garsiąją daktaro Into sodybą.

II

1.

Iš gausių stendų ir lentelių su paaiškinimais užtektų vieno: pradėta 1957 metais. Taigi – keturiasdešimtmetis. Niekas nedraudžia į tą utopinę sodybą pažvelgti jos bendraamžio, išgyvenančio gyvenimą po gyvenimo, akimis. Juk apie mus kažkada Romualdas Ozolas pasakė: „Viena – šeštojo dešimtmečio gimimo – karta, rodos, visai bus dingusi iš mūsų kultūros pasaulio. Ar ne jos likimas yra visiškas sutrikimas, netikėjimas nei gėriu ar blogiu, nei idealumu ar materialumu, ar ne ji labiausiai nukentėjo nuo alkoholio, išsiblaškė po pasviečius, užsidarė namuose ar kontorose, išsižudė?" Ji, Romualdai, ji. (Politikai,

tiesa, dar suspėjusi duoti Abišalą ir Vagnorių.) Nuosprendis rašytas prieš Kovo 11-ąją. Karta, kuriai niekas negiedojo ditirambų, bet kurios ditirambų giedojimu socialistiniam projektui irgi neapkaltinsi. Vienintelis laisvas mūsų pasirinkimas buvo laisvalaikis: t.y. tuštumos formų dėlionė. Sutapdamas su laisvalaikiu gyvenimas netenka chronologijos. Todėl kartais taip sunku tiksliai prisiminti, kuriais metais kažką supratai, sukūrei ar praradai. Niekada nepajėgčiau būti patikimas liudininkas: laisvalaikis buvo tapęs liūdesiu be datų. „Reikia kasdien po dvi valandas kapstytis sode, – sakydavo vienas žilas armėnas, – kad neišeitum iš proto." Sodas buvo anapus valstybės. Ar daktaras Intas žinojo tai nuo pat pradžių? Ne, jis nesukeitė darbo ir laisvalaikio, jis paprasčiausiai suteikė pastarajam laisvės statusą. Išlaisvina ne tarnyba, o darbas sau. (Vilius Orvidas vėliau pabandė įrodyti, kad išlaisvina ne tarnyba, o tarnystė.) Tokia laisvalaikio terapija virto išsigelbėjimo projektu ir garantu: savo aruose aš sukursiu naują pasaulį, kuris neturės nieko bendra su Kremliaus palaimintuoju. Pakelės ir laukų akmuo buvo perkeltas į kiemą, į galeriją po atviru dangumi, kuri vėliau virto muziejumi. Daktaro aistra pasirodė užkrečiama – daugelis kaimynų irgi tapo akmenininkais. Ne man spręsti, kiek toje veikloje būta suvoktos pagonybės. Nežmoniško užsispyrimo ir entuziazmo (ta tikrąja, romantine, prasme) būta per akis. Vienos akmenų sodybos utopiją lietuvis netrukus pavertė globaline: po akmenų atėjo egzotiškų augalų ir gyvūnų eilė. Akmeninis protestas virto botanikos ir zoologijos sodų pažadu. Užsimota buvo aiškiai per plačiai – vaizduotės perteklius suardė ir pakeitė žanrą. Akmenims svetima „sintezės" problema: jie visa savo esybe priešinasi kičui.

2.

Pasikeitus epochoms darbas tapo laisve, o laisvalaikis – trumpu atokvėpiu, dažnai signalizuojančiu apie nedarbo pavojų. Geriausiu atveju – dvidešimt penktąja paros valanda kokiam nors „nuplaukusiam" keistuoliui. Šių dienų gydytojas, užuot tampęs ir skaldęs akmenis, ieško verslo galimybių. Jam jau niekada nešaus į galvą imtis to, ko jo kolega ėmėsi prieš keturiasdešimt metų. Šiandien ta nuostabioji sodyba atrodo pavargusi – tarsi pati vieta suvoktų, kad pakitusiame laike pakinta net „sukultūrinto" ir „laukinio" akmens funkcija. Muziejumi virtęs laisvės projektas postmodernistiško raugo piliečiui gali pasirodyti dar vienu gražiu kalėjimu. Arba zona. Už žvilgsnį į ją šiandien reikia mokėti. Mums pasisekė: mergaitė su šunimi nesurinko grąžai iš stambesnės kupiūros. Smulkios tiek jai, tiek mums buvo

pasibaigusios. Mosėdžio akmeniją gelbsti tikrasis akmenų muziejus už senojo vandens malūno. Ten akmenys neatlieka jokios ideologinės funkcijos. Prie jų – ar iš Alandų salų, ar iš Pietvakarių Suomijos – glaudžiamės savo iškrypusiais stuburais. Žydrynėje nė vieno „Migo" – tik permainingi purūs debesys. Ir mūsų rankos, atrandančios viena kitą ant įkaitusio akmens kūno.

3.

Vilius Orvidas man niekada nepasakojo apie Mosėdžio įtaką jo sumanymui. Ir jis, ir daktaras kūrė simbolių sodą, kuriame akmenys nebegali būti savimi. Into projektas truko visą sunkų Orvido gyvenimą, kurio Viliui užteko iššūkiui priimti ir atsakyti į jį (vos neparašiau – išsipirkti prieš Ozolą). Vilius (vėliau – brolis Gabrielius) statė dar vieną bažnyčią Aukščiausiajam, kurioje tilptų ir visas jų (jo ir Kristaus!) kelias ašarų pakalnėje, ir malda pasiekiamas neuždengtas dangus, ir kita tos maldos (jau išgirstos!) pusė, įsikūnijanti skulptūroje. Daktaras Intas labiau pasitikėjo netašytu akmeniu, tuo iš dangaus siųstu laisvės simboliu. Vilius pagoniškus impulsus „sukultūrindavo". Jis nebijojo suteršti kaltu akmens, nors visada prisimindavo Jahvės žodžius Mozei, draudžiančius statyti jam, Jahvei, altorių iš tašyto akmens. Orvidų sodyba, tasai keisčiausias stočių labirintas visoje Vidurio ir Rytų Europoje, buvo itin autentiško ekumenizmo proveržis. Nebijau tašyti akmens, nes jame pražys mano Viešpaties ar jo Motinos veidas. Tu, netikintis broli, laisvas žvelgti į juos kaip į meno kūrinius ir suvokdamas jųjų grožį patirti dvasios pakylėjimą. Jokia fotografija, joks kinematografas dar neperteikė visuminio (t. y. giluminio) Orvidų sodybos vaizdo. Tos vietos dvasia kameros akimi dar niekada nebuvo užfiksuota. Nuotraukose išliko tik Vilius ir jo skulptūros. Deja, išėjus akmenoriui, didžiajam akmens kalbintojui ir užkalbėtojui (t. y. pasirinkusiajam akmenį tarpininku tarp savęs ir Viešpaties), jos liko nebylių našlaičių vietoje. Orvidų sodyba šiandien atrodo kaip bažnyčia be kunigo. Visa persmelkiantis apleistumo jausmas itin išryškina atotrūkį tarp stovylų ir riedulių. Ir vieni, ir kiti – stovi nebe savo vietoje. Prašyte prašosi atskiriami: krikščioniški stovylai ir pagoniški rieduliai be gyvosios tarpininkavimo dvasios. Jokiam mažajam broliui neatėjo (ir vargu ar ateis) į galvą apsigyventi Viliaus vietoje. Oficialiajai bažnyčiai Orvido projektas turbūt visados atrodė perdėm „modernus", perdėm „absurdiškas". Ar ta sodyba dar atgaivinama? Vargu bau. Šiandien reikia galvoti apie skulptūrų apsaugojimą ir išsaugojimą. Mūsų abejingumas geresniems už save jau seniai virto šito krašto logo. O iš tikrųjų – akmenimi po kaklu.

4.

Kolekcininkas Leonas Bruneika siūlo visą Lietuvą paversti akmenų sodu. Viena didele kosmine gydykla. Pagonių sanatorija. Tokio pobūdžio projektai ir manifestai gražūs būna tol, kol kas nors nepabando jų įgyvendinti. Tada akmenims gali išaugti visai nepageidaujami sparnai. Mano projektas paprastesnis. Pavadinkime jį – DAIKTAS SAVO VIETOJE. Šitoje skiltyje ne kartą apie tai rašiau. Tad verčiau palikime akmenis ramybėje. Užteks šiam amželiui dviejų – šiandien aprašytų – projektų. Dviejų akmenų sodų. Ir vieno muziejaus po graudžiai mėlynu (eksportinio lino žydrumo) tėviškės dangumi.

5.

Akmenligė – tai besaikis akmenų išnaudojimas saviems tikslams.

Kelionė į Šateikius

I

I.

... kai nebekeliauji naktiniu transportu, o tik sukies ratu vienoj vietoj, apsėstas vienut vienos minties (čia kiekvienas laisvas prisiminti ir savojo apsėdimo priežastį). Kai esi paliktas pats sau, bet savęs nebeieškai, nes tareisi išmokęs ne tik atsispindėti, bet ir panirti KITAME. Kai tylintis telefonas ant miegamojo grindų yra tortūra, o skambantis primena sireną arba lentpjūvę, kur rąsto vietoj – jūs, pone Rastauskai. Kai stuburą ištinka stuporas. Kai organizmas nebepriima muzikos. Poezijos. Kino. „Ką daryti, kai gyvenimas užgriūva visu svoriu ir nebepadeda baseinas ir cirkuliacinis dušas? – klausia skaitytoja skiltininko it mirtininkė mirtininko. – Išprotėti nesinori. Nors kai leidi sau pabūti tokiai nors porą dienų – žvėriškai gera. Bet ne visi supranta. Nebent žvejai ant tilto galo, ir tai, kai įkali su jais butelį trauktinės." Ji norėtų suvokti, kaip neperžengti ribos (tarsi tai nuo jos ar manęs priklausytų!), nors kažkas jau kužda: „Perženk, perženk!" Ji netgi išmoko ją peržengti per dvi pėdas, per du iškvėpimus ir čia pat atitipenti atgal. Ji netgi nardo baseine it Kieslowskio *Mėlynos* herojė. Ką daryt, kai parašyti visi verteriai, duoti visi atsakymai, ir nėra nieko, ko nebūtų kada nors buvę. Kai net lentyna primena kapinyną. Kiekvienam mūsų psichikos kūlversčiui, kiekvienam nevilties *pa* galima atrasti po tūkstantį analogų ir milijoną citatų. Todėl nieko nuostabaus, kad paskutinėje savo knygoje *Pakelės šunytis* Czesławas Miłoszas rašo: *„Pasak budistų vienuolio, kurį dabar skaitau, tikroji budizmo esmė yra* mindfulness. *Ko gero, galėtume tai išversti kaip „susitelkimas" arba „buvimas susitelkus". Tai reiškia dėmesingai priimti domėn visa, kas yra* DABAR, *užuot kreipusis į tai, kas buvo, arba į tai, kas bus. (...) O kad mano eilėraščiai padėtų jų skaitytojui apsigyventi dabartyje. O kad jis, kaip žmogus, taptų pagydytas nuo atminties ligų"*. (O kad šita skiltis padėtų jums užsimiršti bent valandai!) Tikroji programa *maximum* dažniausiai yra programa *minimum*. Užuot mąstęs apie prezidentinę Lietuvą ir dekomunizaciją, verčiau pažvelgtumei į medžius, pereinančius iš vasaros į rudenį. Toje ribinėje rūbinės situacijoje jie šiais metais kaip niekad ilgai išbuvo žali. Žaluma buvo įgijusi mėlynės gylį – tarsi palmių, kaktusų ir agavų chlorofilo jungtinės pajėgos būtų prisodrinusios tėviškės lapiją. *„Žalios, žalios! Aš noriu tik žalios uždengti blankančiam beržų sentimentalui, šiurkščios kaip milas šiaurės mėnesienos"*, – prašė

labiausiai neįvertintas lietuvių poezijos novatorius Algimantas Mackus. Žaluma – geriausia atrama akims. Euforiška fono stiprybė. Vienatvė be augalų net ir blogam lietuviui nepakeliama. Ką kalbėt apie pačius geriausius!

2.

Iš gausybės garsių žmonių atvaizdų su augalais išsirinkime patį dramatiškiausią: Mikalojus Konstantinas ir Sofija Čiurlioniai, Druskininkai, 1910 (knygoje *Laiškai Sofijai*). Stambus planas slepia tik avalynę. Jis – sukryžiuotom ant krūtinės rankom kampe prie lango, ji – prie monumentalios šėpos durų. Užsibarikadavę nuo fotografo aukštakoju staliuku su filokaktusu didokam vazone. Tas kaktuso krūmokšnis banalus, bet nuo populiarumo nesumenkėjantis. Kartais pražystantis Katalikų Bažnyčios vėliavos spalvomis. Sofija šitame, ko gero, paskutiniame bendrame kadre jau nėščia, o MKČ – anapus. Galėtume pavartoti ir stipresnius eufemizmus – nebe šio svieto gyventojas, viena koja... Ir pan. Fotografuota, regis, sausį, todėl abiem prireikė gamtos citatos, kuri sykiu papuoštų kadrą ir būtų ištikimybės ženklas. Ištikimybės, kuri paprastai neginčijama šios poros dvimetės laimės sprinte, tačiau apaugusi pelėsiais legendose ir apokrifuose. Sunkiai atpažįstamas MKČ veidas primena pomirtinę kaukę, todėl atrodo be galo ramus. Tarsi stovėtų dykumoje – kur nors išsvajotoje Afrikoje. Arba Indijoje. Jau atšokta apie žibintų stulpus Petrapilyje, jau išparduoti mintyse visi paveikslai – už 1 kapeiką! Šitoj nuotraukoj MKČ atrodo kaip į žemę susmigęs saulės spindulys. Po pusmečio Sofija savo anapusinį mylimąjį jau vadins Draugu. Bus susitaikiusi su vyro nužengimu į jo vizijų kraštovaizdį. Pati liks šiapus, lietuviškoje girioje: *„O rudens vėjas daužo šimtametes liepas, ir ūžia jos, tarytum jūros bangos. Naujų vertybių gyvenimas, vertybių, gaminančių pasaulį. Ir nebėra skriaudos, ir nebėra mirties, ir nebepasiekia mirtis, – vien yra visur gilus skausmas, iš kurio dygsta šviesūs žolynai, bet pažint jas tegali, iš sapno pakilęs"*. Ką „jas"? Naujas vertybes? Tai, ką duota ištverti tik moterims? Nes jos – amžinybės agentės. Sofijos statikoje blogis ir gėris sunaikina vienas kitą. Miškas laisvai įsilieja į jūrą, o jūra – į mišką. *„O viso to dugne vienas gilus amžinas nuliūdimas."* Liūdesys, kaip pažinimas, įdaiginamas sielos dugne. Sielos dugną Sofija laiko ir pasaulio dugnu. Kas jai dugnas, jam – dangus. Sukeitus raides – tas pats žodis. Nuotraukoje MKČ tarsi įaugęs į Sofijos plačios, žemę siekiančios suknios klostes. Ji – plati, jis – siauras. Strėlė, spindulys, ašmenys – į žemę. Dvi vertikalės, bet iš tikrųjų – vertikalė ir horizontalė. Kryžius

iš vyro ir moters. Tragiškiausia lietuvių kultūros panteono pora. Ačiū Dievui, dar nevirtusi tautinių operų figūromis. Dar nedainuojanti, kaip Julytė savajam Romukui: *„Kodėl palikai mane vieną laukti pilkoj pakelėj?..“* Ar „stovėti“ – jau nebepamenu. Mažas skirtumas.

3.

Puikiai įsivaizduoju jį vieną lediniame Petrapilyje – be pinigų, bet gyvą kaip sidabras sukutį aikštėje. Visi jo apsisukimai, visi SOS skirti Saulelei šviesiajai, kuri jau nešioja jų kūdikį. Visas jo spazmiškai šokčiojantis gyvenimas pagaliau įgavo apčiuopiamą kryptį. Meilė tą galbūt vienintelį be jokių pastangų žemės trauką įveikiantį lietuvį paverčia meteoritu. MKČ – metastazinis meteoritas. Jame išsikerojęs meilės vėžys. Tą vėžį regime paskutiniojoje šeimyninėje fotografijoje: taip, tai kaktusas, brangūs žiūrovai. Banalus amžiaus pradžios palangių gyventojas. Neišrankių gėlininkių paguoda. Nuodų pritvinkęs ištikimybės simbolis.

4.

Pustelniko gydykloje jis vėl regi medžius, kurie primena gražiausiąjį jų meilės parką Šateikiuose. Ten 1909-ųjų sausio 1-ąją jiedu susituokė. Bažnyčia tebestovi, parkas, galima sakyti, irgi. Tik piligrimų nematyti. Važiuodamas į Šateikius prisiminiau savo artimos bičiulės eilėraštį: *„į sutrupintus stiklo blokelius, kaimo stotelėj, / įskrieja baltukai, kaip į neužrakintą / apleistą kriptą“*. Versta iš kalbos, kuria MKČ šnekėdavosi su savo Zuliuku. O kripta – Šateikių bažnyčios šventoriuje.

II

1.

Kiek Lietuvoje yra Europos centrų (vos neparašiau – vidurių)? Tiek, kiek joje būta dvarų. Pažvelkime, kas augo ir tebeauga valstybės saugotame Šateikių parke. Introdukuoti medžiai: europinis maumedis, europinis kėnis, europinis kukmedis – gana? Dar – platanalapis klevas, auksalapis jazminas, raudonlapis ąžuolas, grakščioji liepa... Parko būta didelio – vienuose šaltiniuose jis penkių, kituose – aštuonių ha. Oranžerijoje auginti pietų kraštų augalai, tvenkinių veidrodžiuose atsispindėjo gulbės ir skulptūros. Vieną gražiausių Lietuvos parkų įkūrė grafai Broel-Pliateriai (liaudyje Plioteriai), kurių giminės šakos kilusios iš Vestfalijos ir Šveicarijos. Štai tie „šveicarai“, pasak kraštotyrininkės Eleonoros Ravickienės, ir valdė Šateikius iki

1940-ųjų, nors Bronius Kviklys nepralenktoje *Mūsų Lietuvoje* fiksuoja kitą – 1885-ųjų – epopėjos baigmės datą. Ar Broeliai buvo tapę mūsų broliais, tiksliau – kas buvome „mes" (dar tiksliau – žemaičiai) tais laikais? Žinoma, jog Šateikių dvaro rūmuose buvo paveikslų galerija, biblioteka, koncertų salė, kur griežbeing Plungės bei Rietavo kunigaikščių kameriniai orkestrai. Lietuviškai čia vargu bau ar kas, išskyrus tarnus, kalbėjo. 1875 metais grafas Pranciškus Pliateris ir architektas Tomas Tišeckis po trylikos ilgų statybos metų lengviau atsikvėpė: neogotikinė, kryžminio plano, vienbokštė su pusapskrite apside Šv. Morkaus evangelisto bažnyčia pagaliau buvo užbaigta. „Šateikių bažnyčia nuostabiai daili ir viena gražiausių Žemaičiuose, – rašo Kviklys. – Jos vitražus sunaikino 1945 m. Velykų metu į bažnyčią įsibrovę rusų kareiviai." Ta pati publika sunaikino ir Šateikių dvaro bibliotekos liūto dalį. Būta laimingesnių atvejų. Iki šiol netyrinėtas Platelių dvaro archyvas nuo 1940-ųjų tebedūla Telšių „Alkos" muziejuje. Kam šiandien rūpi kažkokių, atsiprašant, Šuazelių giminė?

2.

Mūsų istorinis punktyras – tai rašalo dėmės ledkalnio paviršiuje. Ne daugiau. Daugiau mes nežinome, nes ir pačius Šateikius išvydome tik šiais metais. Tarpu dviejų kelionių – ing Naujorką ir Maskoviją. Mes nežinome, ar juodas Broel-Pliaterių kriptos kryžius su spygliuotos vielos vainiku vietoj Nukryžiuotojo granitinis, ar marmurinis. Bet išsitiesę aukštoje, visą vasarą nepjautoje šventoriaus žolėje ir žvelgdami į plytinius Dovydo kryžius apvaliose šoninių Morkaus evangelisto sparnelių (pardon, bokštelių) angose, jautėmės grimztą Atlantidon. Bažnyčia buvo užrakinta, kaip ir didžiuma kaimo maldos namų šiokiadieniais. Klebono nevarginome – gal anas rašė pamokslą, gal vaikė muses, gal pokaičio snūde regėjo išganingo verslo planą. Sugrįžome čia rudenį, per atlaidus ir lietų. Viduje griaudėjo riebus laidotuvių varis ir trenkė pelėsiais, žmonės urmu ėjo išpažinties, o Kristaus požiūrį į prekybininkus primiršęs pilietis prieangyje siūlė pigiausių mugių blizgučius. Rezonuojanti, pradvisusi erdvė atrakinama retai – arba visai neatrakinama. Išlikusi nervingai (rožinio žirniais į sieną) beriamai maldai – greičiau prievolei negu nušvitimui. Erdvė, nebepakelianti pati savęs. Žmonės į mus žvelgė kaip Liudas Dambrauskas į Vytautą Landsbergį. Reikėjo vieno vienintelio šūksnio: „Grafai sugrįžo!", ir mus būtų trukteleję ant europinio kėnio arba banalios drebulės šakos greta dunksančiame parke. O ir tikrasis Šateikių pasididžiavimas tą dieną atrodė užsivėręs, užakęs it nebealsuojanti maurų kūdra, pastėręs it milžiniška tamsžalė katė. Čia ir tik čia buvo

galima filmuoti n-tąją *X failų* seriją. Virpanti įmagnetinta lapija sykiu masino ir stūmė nuo savęs. Tarsi drauge su liūtimi būtų sugrįžusios ne vieno, o šimto čiurlionių vėlės. Klonuoti MKČ buvo okupavę Šateikių parką! Ant Plioterių kriptos pakopų išdėliotus šventųjų paveikslus merkė lietus. Į afrikietį panašus Kristus verkė šaltomis stiklinėmis ašaromis. O gal tai buvo kokio nors krepšinio dievuko prakaitas?

3·

Užmarštin nugrimzdo ištisos giminės, kurių genealoginiai medžiai buvo sykiu ir pasaulio medžiai. Fundatoriai, eruditai, muzikai. Pasipuošę aksomo bantais ir kariūnų akselbantais. Kūnu ir siela tarnavę svetimiems carams, bet dar ištikimiau – Europai savyje. Kūrę dvarus kaip mažas utopines valstybėles, kurias istorija pūste nupūtė nuo žemėlapių. Jie turėjo stilių, majestotą, viziją. Jie siuntė atvirukus iš Florencijos į Plungę, klausdami, ar naujai priimtas sodininkas nepamiršta palaistyti sodinukų ir išravėti klombų. Ir jiems atsakydavo: *nie*, nepamiršta, *panie*. Arba: sniegas, mano vieninteli, pasirodė taip netikėtai, kad rytą pro valgomojo langus išvydusi apsnigtą sodą su apledėjusiais raudonais obuoliais negalėjau sulaikyti ašarų.

4·

O galima ir reakcingiau: jie gėrė, lošė, sirgo keistom ligom, užtaisydavo vaikus kaimietėms. Kėlė orgijas, rengė makabriškus ritualus. Pilnaties nutvieksti šiepė iltis ir pjovėsi venas. Sienose kulkomis rašė tolimų meilužių inicialus žmonų akivaizdoje. Mokėdami po kelias kalbas vietoj gimtosios, nutildavo mėnesiams. Oginskiai, Šverinai, Chodkevičiai, Sapiegos, Tyzenhauzai, Pociejai, Pliateriai, Tiškevičiai. Kas iš jų ar po jų likę šiandien? Kelios bažnyčios. Dekadentiški parkai. Keli krėslai ir vazos provincijos muziejuose. Kažkokių kopijų kopijos. Vardų ir legendų trūnys. Ir, žinoma, griuvėsiai. Kartais nebeatskirti – dvarų ar kolūkių. Prieš dešimt metų Šateikiuose buvo 1938 kiaulės, 603 karvės ir 431 darbuotojas (įskaitant atsakingus). Šiandien į atlaidus žemaičiai suvažiuoja vokiškais ir japoniškais automobiliais. Po urminės išpažinties į parką neužsuka. Ir gerai daro – nėra jiems ką tenai veikti.

5·

Čia turėtų įžengti Specialusis parkų atgaivinimo būrys. Parkų neogeometrai. Prošvaisų ir perspektyvų meisteriai. Europinio kėnio gelbėtojai. Jie turėtų plušėti, kaip kad pluša vokiečiai, tvarkantys savo

senas kapavietes kažkada nukariautuose pasviečiuose. Užmirštų sodų budintojai. Klombų klasikai. Altanų romantikai. Šatrijos raganos.

6.

„Už miškų, už upių, tarp daubų ir kalvų stovi seno dvaro medinis rūmas. Ne aukštas, bet ilgas ir platus, su dideliu prieangiu, ant baltų stiebų rymančiu, pilnas meilių kampelių, jaukus ir šiltas, ištikimas visų mūsų džiaugsmų ir liūdesių savo prieglobstin priėmėjas. Prieš jį didelis miegūstas tvenkinys paslaptingomis gelmėmis, vakarais mėnesio ir žvaigždžių auksinamas, ir įsigiedojęs, įsisvajojęs sodnas." Atpažįstat?

III

1.

O kaip neseniai tarpukarį vaizduoti mene lietuviams sekėsi dar sunkiau negu tarpukojį! Teatre, kine, televizijoje periodas, kurį paprastai vadinome Smetonos (mano senelis su šypsenėle akyse dar pridėdavo – „kruvinojo") laikais, iškildavo toks groteskiškas, kad kitaip negu „Šėpos teatru" jo ir nepavadintum. Tarsi visi kaip vienas prieinami liudininkai būtų praradę atmintį – net ne politinę, o tą – buitinę, leidžiančią restauruoti gyvenseną, dėvėseną, laikyseną. Ne tik interjerai būdavo išlaužiami iš piršto, net pastatai, išsaugoję puikius vietos dailidžių ir metalistų pagamintus langų rėmus su skląsčiais, ir tie atrodydavo kažkokie žaisliniai. Parodyti vadinamuosius Smetonos laikus kaip parodiją reikalavo ne vien vidinis cenzorius, nesąmoningai paklūstantis kiekvienam rašytam (ir nerašytam!) partijos estetinio kodekso paragrafui: tiesiog KITAIP jų niekas nebeįsivaizdavo. Sovietiniai rusai be ypatingo vargo įsigudrindavo atkurti dar senesnes aplinkybes, mums gi prieškaris, nugrimzdęs užmarštin giliau ir už „Titaniką", išliko (ir tebelieka!) neįmenama mįslė. Žinoma, rusai turėjo kitokias „iš aukščiau nuleistas" elgesio su praeitimi sankcijas, tačiau kas, sakykit, trukdė mūsų režisieriams pasitelkti tada dar gyvus liudininkus net ne laiko dvasiai, o, tarkime, traktieriaus interjerui atstatyti? Nemeluojantis pastarojo vidus ir būtų buvęs geriausias laiko dvasios atspindys. Neprivalomus personažų tekstus tada galima ramiai paleisti už kadro.

2.

Šateikių šventoriaus žolė man šlama: kinta viskas – veidai, eigastis, smulkių judesių psichologija. Kinta sienos. Gatvės. Stalų aukštis.

Indaujų turinys. Radioaktyvių paauglių ūgis ir pieno liaukos. Net pati lietuvių kalba, nors kažkas vis skundžiasi, kad per lėtai. Mus palieka ištisas pasaulis, neužfiksuotas niekur, išskyrus nueinančių žmonių atmintis, kurios užgęsta sykiu su savo šeimininkais. Mes išmokome klasifikuoti daiktus kaip materialiosios kultūros paminklus, bet mūsų muziejuose jie saugomi atsieti nuo gyvosios atminties. Daiktas ir atmintis apie jo nuotykius – nebesusisiekiantys indai. Nutrūkęs atminties perimamumas – štai mūsų didžioji XX amžiaus drama. Dar taip neseniai atmintis daugeliui buvo tapusi pavojinga našta, daug pavojingesne už paveldėtus ar per klaidą išlikusius daiktus. Gyvos atminties nešiotojas buvo tikrasis valstybės priešas: jis pirmas užuosdavo dirbtinai modeliuojamos sovietinės kasdienybės absurdą. Pagaliau daiktai pavaldūs madai, atmintis – asmenybės valiai. Sovietmetis buvo kultūrinis valios valymas. Etninis – taip pat. Aš, bitlų epochos produktas, Leninui priešinausi klausydamasis Lennono, o ne Smetonos balso. Pirmąsyk išgirdęs pastarąjį pastėrau: „diktatorius" lietuviškai kalbėjo švariau už Atkuriamąjį ir Pakuriamąjį seimus kartu paėmus. Vycka Kernagis dar dainavo Dolskį, tačiau tai buvo stilingo ironiko, o ne vietos dvasios ieškotojo drąsa. Kartą Panevėžyje pas Stasį „Bitliaką" Petrauską išgirdęs lėtus, niekur negirdėtus Dolskio gabalus, suabejojau legenda, esą šaulių stabas nemokėjęs lietuviškai ir naudojęsis transkripcijomis. Buvo dar viena – pagonybės ritualų restauratorių grupė, ąžuolų ūksmėje atnašavusi panteistiniam panteonui. Dori archaiški hipiai – jie prieštvaninėmis sutartinėmis it vilyčiomis prie blokinių namų sienų kalė urbanistus ir kosmopolitus, nenorėdami net girdėti, kad būtent pastarųjų pirmtakai nusimetę vyžas siekė grąžinti Lietuvą Europon. Kaimiečio virsmą miestiečiu jie laikė egzistencine trauma, o nesutaikomos šitų sričių prieštaros maitino (ir tebemaitina!) jų įstabų folklorinį siurrealizmą. Grieždama papuvusiomis iltimis Tarybų valdžia pakęsdavo net juos – genties sapnų, jos mitų pirmagimystės saugotojus. Vietoj geibios dabarties jie pasirinko žilą raumeningai komiksinę praeitį, neturinčią jokių šansų (ir valios!) virsti ateities projektu. Tasai projektas gulėjo užkastas visai čia pat – kokių trisdešimties ar daugiau metų gylyje, į kurį nusileisti galėjai tik nesutraukyta atminties bambagysle. Retrogradišku atžagareiviškumu šiandien reikėtų kaltinti tik tuos mūsų politikus, kurie, giedodami ditirambus praeičiai, tarpukario Lietuvoje nepastebi modernios valstybės projekto. Kurie tarpukario idealus vaizduojasi atsietus nuo Vakarų idealų. Europos politika tarpais buvo išties baisinga, tačiau giluminės normos etalonas niekur iš ten nedingo. Demokratiją galima rimuoti su pedofilija ir prostitucija, tačiau

tokia „poezija" neužgoš nei piliečių visuomenės potencijos, nei verslo etikos pagrindų.

3.

Jaučiuosi kaltas, neužrašęs ponios Aleksienės, ponios Savickienės ir ponios Petrauskienės pasakojimų. Visados atrodė – suspėsiu. Aiman. Nesuspėjau. Ilgiausios mano matytos skeltos barzdos augintojas Mieczysław Abramowicz Baltijos šalių kultūros centre, įsikūrusiame Senojoje Gdansko rotušėje, įkūrė „Pasakojimo muziejų". „Kiekvienas fragmentas – tai maža visuma, – sako atminties restauratoriumi tapęs senas žurnalistikos vilkas. – Mūsų muziejaus archyve kaupiame subjektyvios individo istorijos paveldą, suteikdami kiekvienam progą pasidalinti savo išgyvenimais, prisiminimais bei iliuzijomis – tuo, kas istorikų sąmonėje kada nors virs tvirtu „didžiųjų faktų" fonu." Atviro archyvo samprata paremta istorinių dokumentų (laikraščių, žurnalų, retų knygų, laiškų, nuotraukų) ir asmeninių daiktų kaupimu bei komponavimu. Gyvoji istorija taip pat fiksuojama magnetinėje ir vaizdo juostose. Lankytojas gali ta medžiaga naudotis vietoje, jis laisvas ir pats užrašyti impulsyvius prisiminimus (jie dažniausiai būna patys tiksliausi!) specialioje knygoje ar jau minėtose juostose. Kitas „Pasakojimo muziejaus" veiklos baras – žurnalas *Buvo kartą Gdanskas*, siekiantis padėti dabartiniams to kažkada galingo Hanzos lygos didmiesčio gyventojams (nepamirškime, kad daugelis jų – išeiviai iš Vilniaus ir Vilnijos) atrasti svetimas šaknis kaip savas. Jau pasirodė du retos poligrafinės kultūros numeriai, kur iš senų nuotraukų restauruojamas miesto ir miestelėnų gyvenimas: Atlantida kruopščiai iškeliama paviršiun. Kažkas vienoje žuvų turgaus storulėje atpažino savo senelę, ir iš nebūties išniro visos giminės likimas, atgijusių veidų ir dokumentų pynė. Arba legendinis viešbutis „Danziger Hof" – mes vėl turime progą išvaikščioti jį skersai išilgai, grožėdamiesi kilimų raštais ir egzotiškais augalais, lifto durų ornamentais ir būrėjos Natašos iš transo siunčiamais signalais. „Nepraeis ir ketvirtis amžiaus, o iš viešbučio liks vien griuvėsiai, kurių niekas niekada nebeprikels!.." – šaukęs mediumas. „Žiūrėk, – sako Abramowicz, – mes jį prikėlėm!"

4.

Kas prikels Vilniaus ir Kauno atlantidas, kas atkurs bent vieną autentišką viešbučio ar restorano interjerą – tegu ir žurnalo puslapiuose? Kas atstatys baigiantį sugriūti Palangos kurhauzą – prieškario kurorto pasididžiavimą? Kas papasakos gimtųjų gatvių istorijas? Kas paskatins neredaguoti gyvosios atminties?

Maskvos epifanijos

I

1.

Į Maskvą grįžau po trejų metų pertraukos. Tada išlydėdamas mane į Baltarusijos stotį pažįstamas pasakė: „Čia niekas Lietuvos nebeprisimena. Patikėk, tai geras ženklas. Ir mums, ir jums". Užuot atsakęs tik žvalgiausi po stoties prieigose ištvinusį turgų. Virtinės bobulencijų ir kitų gyvenimą stotyje praleidžiančių būtybių (jos turbūt ir gimė traukiniuose) buvo pasirengusios parduoti viską pasaulyje. Kaip ir pats pasaulis, didžiuma jo daiktų buvo niekam nereikalingi. Turgavietė vos ne sostinės centre (panašios it grybai dygo ir metro perėjose) dvelkė ramia blokadine neviltimi, kurią tik pagilino šlapiais sniego kąsniais monotoniškai atrajojantis buvusios mūsų tėvynės dangus. Tarsi virš Maskvos būtų įsikūrusi kokia Amžinosios sniegdribos stotis. Sniegas leidosi ant neaiškių konservų ir dar neaiškesnių dešrų, ant biusthalterių ir bananų, ant sendaikčių ir Orenburgo skarų, ant šunaičių pintinėse ir katyčių paltų kišenėse. Sniegas leidosi sostinei ant kaktos ir – netirpo! Jis troško užbraukti tą spontaniško turgaus sąstingį, tačiau užuot anuliavęs – vertė jį skulptūrine grupe sovietinės visatos kultūros ir poilsio parke. Statulos siūlė praeiviams prekes, už kurias dangus mokėjo nekonvertuojama valiuta.

2.

Projektas būtų paprastas – sutalpinti kompiuteryje visus, kada nors iš Lietuvos važiavusius į Maskvą. Nuo Algirdo iki Kaušpėdo. Ne tremtį turiu omeny, nors ir jos įvairių apraiškų rastume į valias. Reikėtų susitarti dėl laikotarpio (santvarkos, dekados, penkmečio?), nes, tarkime, be Jurgio Baltrušaičio projektas netektų žavesio. Statistiką lydėtų vaizdinė medžiaga: nuotraukos, atvirukai, seni bilietai bei absurdiški kasdienybės dokumentai. Kompiuteryje (o vėliau CD-ROM'e) vietos užtektų visiems: studiozams ir nomenklatūrai, barų šokėjoms ir rinktinių nariams, gastrolieriams ir automobilių vagims, aspirantams ir disidentams, šaligatvių artistams ir prokurorams, egzotikos ieškojusiems erotomanams ir tarybinės lietuvių literatūros klasikams. Tranzitinius taip pat įsileistų – gal kur nors apšnerkštam Domodedovo oro uosto bufete įvyko likiminis pokalbis ar susitikimas su iškart neatpažintu Dievu, kažkada vadintas epifanija? Padėtų ir klausimynas. Ar turėjote vilčių užkariauti Maskvą? Ar rašydami mokslinį darbą lankydavotės alubariuose? Ar esate buvęs „Prahos" restorane? Ar matėte

gyvą Vysockį (Glazunovą, Mahomajevą, Jevtušenką)? Ar buvote Dono vienuolyne? Ar esate paklusę pirmąsyk sutiktų sugėrovų valiai? Ar esate atsibudę velniai žino kur? Ar verkėte Maskvoje iš laimės? Ar esate išgyvenę ten metų laikų kaitą? Ar turėjote atsitiktinių lytinių santykių su Lotynų Amerikos komunistais? Ar kada nors pirkote baldus Maskvos antikvariatuose? O graviūras? Ar buvote Mauzoliejuje? Ginklų palatoje? Areštinėje? Ar išvengėte Maskvoje gruzinų? Ar prisimenate Maskvos metro stočių (užtektų žiedo) pavadinimus? Kur yra Kursko stotis? Ką reiškia K-9? Katro knygyno pardavėju dirbo Jan Janovič? Kas saugojo Leniną? Ką jaučiate išgirdę žodį „Taganka"? Ar atmenate užbėgų meniu? Ar kada vijotės paskutinį metro? Ar teko susidurti su „Spartako" aistruoliais? Ar esate buvę Lužnikuose? „Inturisto" liftuose? Ką?! Negirdžiu! Kalbėkite aiškiau! Ir nesijaudinkite!

3.

Tik nesakykite, kad turėjome reikalą su pakaitalu – t.y. negalėdami savo šviesios jaunystės turtais ir talentais bombarduoti (t. y. užknisti) Paryžiaus, buvome priversti belstis į Imperijos kumščio vartus. Nesakykite man šito. Nekastruokite, prašau, tos nostalgiškos po rubino žvaigžde plytinčios erdvės. Kokio dar Rubino? Izios ar Chaimo? Kremliaus bokšto. Aha, taip ir reikėjo sakyti iš karto. Maskva, Maskva – vien klaikios, į regėjimo lauką netelpančios erdvės ir jokių perspektyvų! O, tie prospektai, tos aikštės, tos dykynės, tos užkaltos namų dėžės šeštadienio popietę liepą! Ta grandiozinė skulptorės Veros Muchinos besiilginti tuštuma – tarsi po neutroninės bombos sprogimo! Visa ten – niekada nesibaigiantis specialus projektas. Nesąmonės auka ant ideologijos altoriaus. Koks nors spuoguotas niujorkeris tose apmirusių maketų dykrose nepatirdavo, bliamba, diskomforto. Tarpais architektūros užliūliuotas pasijusdavo lyg namie. O tujen – lyg Naujorke? Ir dar tie šunys, brolyčiai! Gausybė palaidų beveislių šunų. Tarsi visi angelai sargai būtų pasivertę laikomis ir baskerviliais. Pamenu baisingą šunų rują liepsnojančiais veizolais, praūžusią pro mane tuoj po vidurnakčio prie M „Botanikos sodas" pačiam Maskvos pakrašty. Į vieną garuojantį tumulą sulydytas jų kolektyvinis kūnas it kvapų skiedinys praskriejo per centimetrą nuo to, kas akimirksniu virto bežadžiu ir bevardžiu žmogum be savybių. Eikli naktinė šunauja per mane perdavė linkėjimus Volandui ir jo autoriui. Atsimenu, kaip troškau pavirsti stulpu, basliu, kelio ženklu. Kaip laukiau tos gaujos apgręžiant ienas. Kartais atrodo, kad tebelaukiu ligi šiol. Gal tai ir vadinama nostalgija? Tas saldus kiekvieną akimirką galinčio (ir magančio!) sugrįžti pavojaus jausmas? Ir Maskva, kaip to pavojaus jėgainė.

4.

Buvusioje Gorkio gatvėje, prie pat „Draugystės" knygyno, stovėjo pieno parduotuvė, į kurią Maskvos centre šėldavę tautiečiai rytais ateidavo atsipagirioti. Vimdančio pieno kvapo toje baltomis gyslotomis plytelėmis išklotoje sveikatos kloakoje buvo daugiau negu pačių produktų. Niekada neužmiršiu mūsų tirtančių pirštų, mėginančių atplėšti kefyro pakelį. Mūsų vielelėmis ir plastilinu sutvirtintų akinių. Mūsų suveltų antakių ir sulipusių blakstienų. Mūsų prairusių kelnių. Apdergtų klešnių. Skubu pranešti, bičiuliai, toji pieninė niekur nedingo. Lengvą šleikštulį varantis pieno kvapas irgi ten pat. Produktų šiek tiek daugiau. Tik tautiečių nematyti. Jeigu „Biržų akcinės pieno bendrovės" direktorius anais alsiais ir alpiais laikais lankėsi toje parduotuvėje, nedvejodamas įspėčiau, kokie veiksniai lėmė tikrąją biržiečių sėkmę, bendrovės augimo tempus ir mąstymo kryptį. „Biržų pienas" galėtų laisvai ten įrengti firminę pieninę. Aš sukurčiau tekstą vario lentelei: „Čia tokiais ir tokiais metais veikė gatvės pieno mišinių virtuvė, kurioje po kalėjimo linksmybių šachtas gesindavo toli gražu ne paskutiniai Tarybų Lietuvos protai".

5.

Užsimerkęs jis staiga išvydo dūmuose skendinčią Baltarusijos stotį, iš kurios du traukinai vienas paskui kitą tuoj pajudės Lietuvon. Jis išvydo niekieno nepalydėtą vyriškį, skubantį skrepliuotu peronu prie savojo vagono sąstato uodegoj. Jam atrodė, kad tas vyras palieka ne vieną sujauktą guolį su gražuolėm slavėm ar žydėm patalo lizde. Jos iščiulpė jo syvus, išsityčiojo iš jo naivių patetiškų istorijų, Simonavičiaus raketų, Graičiūno valdymo sistemų, Gedimino pilies („*Eto že nastojaščaja kliukva*", – pasakė viena), ir dabar jis nenusakomo ilgesio genamas braunasi pro maišininkų minią ir aštraus liežuvio išlaižyta ausim gaudo retus lietuviškus žodžius („*šalis ta Lietuva vadinas*" nelyginant šlagerio motyvas aidi galvoje). Jis paskutinis įlipa į vagoną. Ir niekas nebėga iš paskos. Jokios skarelės, jokios žieduotos paukštės pavymui.

II

1.

Skurdas šį rudenį iš Baltarusijos stoties prieigų buvo pasitraukęs į gilų pogrindį. Arba pasilikęs traukinyje „Lietuva" – varganoje žarnoje ant išklibusių ratų. Juodas Karl Marx perono galvūgalyje vis dar niūriai stebėjo švieslentę, bet vos įžengęs į miestą pirmiausia matei

švarią erdvę. Maskvos centras buvo pasirengęs atlaikyti ir kritiškiausią žvilgsnį. Ta žvilgsnio nebijanti erdvė negalėjo nestebinti. Prisiminus mūsų stočių teritorijas, man pasidarė gėda. Tik Juozas Budraitis buvo elegantiškas kaip rojalis, ką tik nužengęs nuo reklaminio skydo „Mūsų paltų apsiaustyje jūs pamiršite revoliuciją!" „Tai ką, socializmas pralaimėjo, Džiuzepe?" – paklausiau pradedančiojo diplomato ir potencialaus ministro viename asmenyje. „Viename atskirai paimtame mieste", – diplomatiškai atsiliepė jis. „Čia viskas turbūt keičiasi greičiau, negu mes širdyje to norėtume", – pagalvojau balsu. „Manau, turi galvoj ne gatvių ar metro stočių pavadinimus". „Tu nori pasakyti, kad nebėra Kalinino prospekto?" – „Dabar ten Naujasis Arbatas". „Ir Gorkio gatvės?!" – „Ji vis dar tveria, bet jau kaip Tverskaja", – aiškino senas bičiulis. Ir pacitavo Vladimirą Paperną: „Maskvos sąmonės cikliškumas pagimdo troškimą dabartinį permainų ciklą laikyti paskutiniu, galutiniu ir teisingu: nuo šiol ir per amžius viskas bus jau tik taip ir niekada nebesikeis. Šitas pojūtis gyvavo ir Ivano Rūsčiojo, ir Aleksandro III, ir Stalino laikais. Jis niekur nedingo ir šiandien". „Bet viešojo tualeto, stovėjusio Kazanės soboro vietoje, vis dėlto gaila", – atsiliepiau citata į citatą. „Kaip kažkada buvo gaila jo vietoje stovėjusio soboro", – nepasidavė diplomatas.

2.

Viešbučio lange iš debesų išniro tviskantis nematytas neregėtas kupolas. TV ekrane priešais tas pats vaizdas sužibo kaip ant delno: Maskvos jubiliejui skirtą vyksmą ką tik atstatytos cerkvės papėdėje pagyvindavo žinomi rusų aktoriai. Tekstas griaudėjo iš juostos, o jie vėluojančiomis arba įrašą pralenkiančiomis lūpomis žiobčiojo it sidabriniai hekai prieš lašišą. Lašiša, be abejo, irgi buvo savo vietoje. Simfoninio orkestro muzikantai griežė su striukėmis ir paltais, kurie net „Šilelio" ekrane neprilygo Budraičio apsiaustui. Netrukus supratau, kad masinis renginys vyksta prie šviežutėlės Kristaus Išganytojo Šventovės replikos. 1931 m. šventovė buvo sumalta į dulkes, o jos vietoje pradėtiręsti Tarybų Rūmai, Stalino architektų armijos sumanyti kaip aukščiausias pasaulio pastatas, kurio viršūnėje įsitaisęs Leninukas turėjo keliais metrais pranokti Niujorke ką tik užbaigtą „Empire State Building". Deja, amžiaus rūmas buvo demontuotas, o vietoj jo 1960-aisiais jau švietė plaukymo baseinas „Maskva". Sklido gandas, kad religiniai fanatikai, su akvalangais priglūdę prie baseino dugno, tik ir taikosi paskandinti kokį plikšį ateistą. Dar vėliau nauji religiniai fanatikai ėmė tvirtinti, kad baseinas yra didžiausia Rusijos krikštykla, ir kiekvienas su klase ar panele atėjęs paplaukyti snarglius

tampa pakylėtas Dievopi, nes Šventoji Vietos Dvasia pareikalavusi savo teisių. O kur teisės – ten ir pareigos. Po kelių dienų jau iš arčiau stebėjau šventovės krikštą, iš garsiakalbių transliuojamą visam rajonui. Pulkas popų su kadylais vis ėjo ir ėjo ratu, o gausūs maskvėnų būriai neslėpė pasididžiavimo meru Lužkovu – be jo valios šventovė niekad nebūtų atstatyta. Vieno žmogaus valia Rusijoje tebereiškė viską. To – kad ir pačios mažiausios piramidės viršūnėje. To – su iškelta ranka. Arba pirštu. Net jeigu jis nukirstas. Arba amputuotas.

3.

Priėmimas pas švedų kultūros atašė. Medinė Levo Tolstojaus laikų troba aukšta lentų tvora nuo pasaulio atitvertam sode su pakirpta veja. Dėžių žmonės pro langus mato „Carlsberg" dėžes ir užuodžia klasikinio šašlyko kvapą. O gal jau seniai nusispjovė į tuos vaizdus ir kvapus kaip į svetimo protokolo rutiną. Kitaip tariant – pasiuntė juos tolėliau. Aš žiauriai peršalęs, todėl vietoj bene geriausio alaus pasaulyje ryju tirpias alvedono (nepasakyti – Avedono) tabletes. Rusiška švedų pirkia be jokių fintų ir *vykrutasų*, visur lenda tiksliai ir teisingai sukaltas medis. Galima pagalvoti, jog dailidė darbavosi ne obliumi ir kirvuku, o grafo plunksna. Aplinkui daug perskaitytų knygų sutaršytomis nugarėlėmis. Daug tiesiai iš Švedijos ryte atgabentų krevečių. Net su laikinai neveikiančiais skonio receptoriais kausiuosi ligi paskutinės krevetės – tos Neptūno ostijos rausvuose vystykluose. Ir galai nematė: tirpdysiu alvedoną prancūziškam vyne. Pusamžis Petrapilio kritikas, Petrarcos ir jo Betos širdies reikalų specialistas, operetės Dievo balsu suriaumoja: „Viešpatie Aukščiausias! Krevetės! Visą gyvenimą norėjau paragauti krevečių!" Tvoju be pauzės: „Jūs ką, Samuilai, jaunystėj nevaikščiodavot į alubarius?" – „Nevaikščiojau", – gailiai atsidūsta Samuilas, ir tame atodūsyje visi išgirsta: kol jūs atnašavot tuštybei ir visuotinei entropijai, aš skaičiau protingas knygas ir mąsčiau vienatvėje. Petrapilietyje viskas tauru: poliruotas plikės riešutas, laibi gitaristo pirštai ir ypač tas sodrus, tetas svajoti verčiantis balsas.

4.

Tebus tretieji Gorbio manijos metai. Tiksliau – Jurijaus Andropovo pradėtos antialkoholinės kampanijos apogėjus. (Andropovas, vaikai, buvo saugaus alkoholizmo arba alkoholinio saugumo poetas. Jis siųsdavo specdalinius geriančių darbo metu samstyti. O kadangi gėrimas buvo svarbiausias tų laikų darbas, Andropovo rūstis atrodė romantiška. Kažkas, prisiminęs košmariškas tylias eiles prie normuotos

degtinės, pasakys „orveliška". Ką gi, ir Jurgį Orwellą netrukus skaitysime kaip tėvą Dumas.) Ėjom trise: pažįstamas šturmanas iš Klaipėdos, jo draugas maskvėnas ir aš. Ėjom už miesto laukyme iš sapno: batai grimzdo nuokalnių smėlyje ir žvyre. Ėjom pro nesibaigiančių garažų jurtas su išdarinėtais *ižais* ir *javomis*, pro vyrus tepaluotais veidais ir torsais. Pro vaikėzus iš rusiškų filmų. Pro debesis iš tarybinio dangaus. Pro brezentinį suplyšusį dangų. Ėjom gerti alaus į pragarišką angarą laukymėje. Į nutremtą alaus stadioną, kur patenkama tik siauru turėklų koridorium it į koridą, ir pagaliau – pro turniketų sukučius. Tada dar beveik negėriau alaus, bet jau valgiau krevetes. Jos buvo kokio trečio šviežumo, bet su myžaliniu žiguliniu ėjo gerai. Ir mes patys dar „ėjom gerai". Ėjom iš stabilios nevilties į trapios vilties kareivines. Apgulę stalus vyrai atrodė kaip amžini pašauktiniai, vietoj saulėgrąžų lukštenantys suslikines krevetes. Panašias į krabius iš Palangos žvejų keselių. Jų išnarų kalnai siekė lubas. Tai buvo net ne krevetės, o prasmirdusi jų idėja. Mūsų laisvės idėja ant Maskvos stalo. Švinktelėjusi dangaus mana. Už nugaros tarp odinių švarkų bolavo rusų gražuolės abrisas. Vienintelė šito angaro moteris buvo autentiška gražuolė, brolyčiai. Aš vis pasigręždavau jos pusėn. Švarkus tai erzino, ir jie pradėjo svaidyti į mane degtukų dėžutes. „Liaukis smaksojęs! – šaukė odiniai Vysockio balsu. – Pasaugok vyzdžius! Tuoj patręšim akiduobes!"

5.

Vis sapnuoju tą sceną. Laukymę. Angarą. Alų. Salvadoro Dali krevetes. Vis gręžiuosi vildamasis atpažinti jos veidą. Ir vis pabundu toj vietoj. Paskutinės vakarienės užstalė alaus šėtroje Pamaskvėj. Ir tu – neatpažinto Dievo vietoje. Ir tie nekalti degtukai it kulkos. Ir pati vieta – it klajojantis, tačiau niekur iš dykumos negalintis pabėgti smėlis.

Provincijos kulipkos

1.

Lietuvai virstant „centrine" Europos valstybe, pritilo amžinos kalbos apie provinciją. It aitvarai sovietinių raketinių bazių gojuose tuoj apsigyvens taikūs NATO angelai, bulvių traškučiai įveiks Meko košę su spirgais, o vietoj kiaulės ausų ir kojų šlamšime kinų virtuvės parfumeriją iš maišiukų. Amžių išbandytą krosnį pakeis trumpabangine, o visos kaimo bibliotekų lazdynų pelėdos ir šatrijos raganos tilps viename kompakte. Kokia nors Jurbarko esperantininkų kuopelė per internetą santykiaus su kolegomis Tailande, Vilniaus prozininkai be kauniečių pagalbos pagaliau sukurps kolektyvinį euroromaną, o „Grupė 7" trūks pliš atidarys drabužių parduotuvių tinklą „Išsikirpk pats". Centras atmirs kaip valstybė komunizmo pasakose, nes visa pataps centru. Istorinė mūsų isterija dėl neteisingos vietos po Saule atguls į tautinės sąmonės archyvus. Nebebus nei dzūko anei aukštaičio – vieni europiejokai. Pilypas lįs ne iš kanapių, o iš „Philip Morris". Paslankiausieji išmoks kalbėti su keliais akcentais išsyk, ir Lietuvių kalbos institutui teks keisti priegaidžių sistemą. Gramatikose atsiras „laužtinė kirstinė *west*", „tęstinė vidurinė *nord*" ir pan. Žemaičiai pasirašys neterminuotą kraujo paktą su škotais, grafo Tiškevičiaus rūmuose ims veikti pirmas legalus kazino, o ant Birutės kalno įsikurs krišnaičiai.

2.

Tau, mano neramusai bičiuli, vis atrodo, kad pasaulis yra „ne čia". Štai siaubingo provincinio nerimo ištakos! Vištos ir kiaušinio stiliumi vieta apvaisina žmogų, o žmogus – vietą. Provincialas – vietos neapvaisintas žmogus. Žmogus be vietos fizionomijos. Žmogus be vietos stigmos. Provincialas – amžinai vėluojanti, „neprisirašiusi" vėlė. Vietos dvasiai kurčias ir aklas tipas. Pasaulis visados yra čia – t.y. ten, kur stovi tavo sodyba. Pirkia. Stalas. O po juo – ropojantys tavo vaikai. Paradoksalusis Arvydas Šliogeris sako, kad jo sodietis senelis ir yra tikrasis kosmopolitas: pajėgus suvokti ir suvaldyti savąjį gamtos ir žmogaus pasaulį neprarasdamas orumo. Grįžtamojo ryšio tarp asmenybės ir vietos nesatis pagimdo tikrąjį provincijos siaubą. Būdai jį įveikti dažniausiai tragiški. Bet mes juk taip mylime žavius pražuvėlius! Kokie aischilai ir sofokliai prabunda mumyse juos laidojant, koks graikų choras! Provincija – tavo sielos ir

vietos dvasios nesutapimo tragedija. Norit švelniau – drama. Dar švelniau – komedija. Pajaco kraujas ir ašaros niekuo nesiskiria nuo tragiko išskyrų.

3.

Tu sakai, kad vietos dvasią galima suvokti ir kaip kloaką. Tą – įsiurbiančią ir sumaitojančią visas egles ir žilvinus. Tu sakai, kad provincija yra pasaulio gausmo nebegirdinti vieta. Vieta be asmenybės. Nuasmeninta. Bergždžia. Beveidė. O provincialas – žmogus, kursai susitaikė su savo vieta taip jos ir nesupratęs. Nė vienos smegenų gyvatėlės nepajudinęs savo situacijai suvokti. Vieta jam tapo „prisirašymo" grandinėmis, paso registracijos svarsčiais. Toks nebeatsiplėš. Nebepakils. Kad ir kiek daužytų kakta kavinės barą. Tačiau toji beveidė ir bedvasė vieta dažnai būna pilna įsakmaus noro nutrinti bruožus visiems svetimkūniams ir inkliuzijoms. Svetimkūnis provincijoje atpažįstamas iš metropolijos ilgesio. Tai jis Grabuciškėse skaito budistiškus *Šiaurės Atėnus*, *7 meno dienas* ir vien vartymui skirtą *Litmenį*. Metropolijos reikalų žinovas provincijoje automatiškai tampa nuošalės žmogumi. Nuošalė centro ieškotoją ir atnašautoją išstumia į savo nuošalę – štai vienas „saldžiausių" provincijos paradoksų! Arba anekdotų. Skandinama vien už tai, kad žmogelis atsisakė grimzti į dugną drauge su visa kompanija. Kad paklausė net ne Zaratustros rypavimų, o tik Ilfo ir Petrovo patarimų. Kad gelbėdamas vieną „atskirai paimtą" sielą galvojo, jog gelbsti pasaulį.

4.

Lenkų publicistas Ryszard Kapuściński knygoje *Lapidarium* mini vieną ypač atgrasų nacionalisto bruožą – dvasinį provincializmą, tą mentaliteto „draustinio" sindromą, visišką smalsumo praradimą, nenorą nė per nago juodymą geriau pažinti platųjį pasaulį ir padaryti po to bent minimalias išvadas. „Visas nacionalisto pasaulis, – rašo Kapuściński, – tai jo provincija, jo akalica, kiemelis." Skylės čia „užsandarintos", kad tik pasaulio vėjas neprapūstų smegenų, kad tik niekas iš kitapus neįsibrautų vidun. Aukšta dygi tvora išmūryta, o už jos – nieko, išskyrus priešus. Taigi provincija – sąmoningas atsitvėrimas nuo pasaulio. Savimi patenkinto kurčnebylio kaukė, apsauganti nuo visatos gausmo. Išdidus sadomazochistiškas tvėrimas savo rankom suręstam tvarte. Iš tokio draustinio istorinių kataklizmų metu išeinama tik žudyti. Paskutiniame Balkanų kare patys žiauriausi buvo provincialai. Bažnytkaimių ir tiesiog kaimų pypkiuotojai. Iš pirmo žvilgsnio nežalingi karčemų keikūnai. Skobnelių dainorėliai.

5.

... ir atvirkščiai. Kartais iš centro žiūrint gali pasirodyti, kad Lietuvos provincijos bėda – jos žūtbūtinis noras „sudalyvauti didžiojoje politikoje", užuot auginus linus, lopius kiaurą stogą, prapūtinėjus židinio trauką ar asfaltavus vieškelį. Kiekvienas miestukas davė kraštui savo laiškų rašytojus *Respublikos ryto aidui*, Baltiesiems rūmams ir JTO. Kiekvienas miestukas davė kraštui savo mąstytojus, perpratusius masonų pinkles ir pasaulinį žydų sąmokslą. Galinčius čia ir dabar lengvai įrodyti meteorologijos pavaldumą CŽV ir GRU. Nors pasitrynęs savaitę kitą Vilniuje nejučiom imi galvoti: „O gal tikrai nuo to ekscentriško kuršių archeologo Šventojoje ir priklauso Europos likimas? Arba nuo „Anapilio" barmeno? Ar nuo medžio drožėjo Kretingoje?"

6.

Centro ieškojimas išvedė iš proto ne vieną: kaip Joninių nakties žiedas, kaip keturlapis dobilas, kaip Gintaro kambarys Europa gundė mus nepasiekiamos normos pažadu, viliojo stebuklingos tvarkos sieloje ir gatvėje žaltvykslėmis. Mes bridome istorijos raistą kunigaikščių ir signatarų kūlgrindom, o praradę asmenišką viltį perpasuodavom savo viziją ne kokių ten mokslinykų ar akademikų, o meninykų ir sportinykų rankosna. Tai jie mušė golą į ateitį. Europa mūsų, kuri esi danguje, nes tos pačios žvaigždės mirksi virš Akmenių ir Prahos, Palangos ir Stokholmo! Tik žvelgdamas į žvaigždes kurmis išsigydo provincijos stuburo iškrypimą.

1998

Krantinėtojai

1.

Seniai pastebėta, kad ritualai neturi prasmės, tačiau visada turi tikslą. Į tradicinį metų pradžios klausimą „Kaip atšventei?" atsakau nedvejodamas: „Su draugais". Jie atvažiavo tuoj po Kalėdų. Galėdami „sau leisti" net Šveicariją, pasirinko šitą krantą. Žvelgdamas į jų mielus veidus, norėjau pasakyti, kuo piligrimas skiriasi nuo turisto. Kuo peizažų rijikas skiriasi nuo peizažų kolekcininko. Pastarasis nuolat deda naujų įspūdžių kryžiukus ir varneles. Piligrimas ieško tokių išgyvenimų, kurie virstų mechaniškai neatgaminama jo esybės dalimi. Piligrimai, pasak Aleksandro Genio, sakralizuoja turizmą. Jų gidu būti lengviau – užtenka akių kalbos. Blausus pokalėdinis ūkas kiek prigesino emocijas, bet nesujaukė erdvės: pajūrio peizažas kartais virsdavo miražu, tačiau abiejų priklausomybė tik šiai geografijai buvo neginčytina. O štai Šventosios paplūdimiai pribloškė didingais ha, kuriems trūko tik kupranugarių vilkstinės. Prie vandens norėjosi rašyti žmogaus ūgio raidėmis. Net akmenys smėlyje laukė ne vaiko, o Ubarto ar Aleknos delno. Nužengiantis vadovėlin Prezidentas AMB čia būtų atrodęs kaip Naglis, apeinantis savo birias valdas. Pati Šventoji jo nebūtų sužavėjusi: nesenų laikų „genplanas" čia patyrė visišką fiasko. Apleistos gelžbetoninės statybos atrodė kaip dar viena zona Andrejaus Tarkovskio epigonams. Žvejybos ūkis priminė sąvartyną. Įlankos lede įšalę išplėšti motorlaiviai skelbė nejaukų tarpuvaldį: postsocializmas darė socialines ir kapitalines klaidas išsyk. Į dangų nusitaikiusi baigiama statyti bažnyčia atrodė pervežta tiesiai iš Baikonuro. Gamtos gigantomanija, net ir būdama baugi, visada išsaugo šventą matmenį, o religijos gigantomanija su „architektų padėjimu" kartais atrodo bedieviškai baugi, ir tiek. „Vietos dvasiai kurčioms ir aklioms statyboms Lietuva galėtų leisti mažiau pinigų", – pasakiau vėjui į veidą. Bičiuliai, patys architektai, puikiai skaitė iš lūpų. Iš lapo taip pat. Tas lapas buvo mūsų kartos biografija. Kartos korta, kaip sakydavo vienas žavus pražuvėlis.

2.

Plėšomo kalendoriaus pabaigoje metai tarsi atsišvartuoja nuo mūsų, tačiau tu niekada neatsikabini nuo jų. Tarpušventis sukelia euforiško slydimo ir nesvarumo būseną, tarsi ten, už/anapus liepsnojančio kalendoriaus krūmo, tvyrotų palaiminga tuštuma, kurioje būsi ne tik

savo biografijos, bet ir visos erdvės architektas. Ar negalėtume bent metus išsiversti be kalendoriaus? Be laiko žymeklių ant sienų ir ciferblatų? Be tarpušvenčio iliuzijų gruodžio gale? Ne, negalėtume. Sužlugtų ne tik verslo planai. Juk turime leisti užgimti tam, kurį paskui su neapsakomu įkvėpimu kryžiuosime kiekvieną dieną. Bet tai jau iš kitos operos.

3.

Pajūrio erdvė ir yra gryniausia abstrakcija. Už tai, kad mano tekstuose vis mažiau daiktų, turiu padėkoti tam atviro baigtinumo pojūčiui, kurį, kaip pasakytų Alfonsas Andriuškevičius, sukelia jūros ir kranto kopuliacija. Vėjo supustyta ir vėl nupustoma kopa kaip amžiaus instaliacija. Projektas be pakopų. Čia lengva užkopti į bet kurią viršūnę. Čia bręstama brendant lakiu smėliu. Čia tiesiog braidoma erdvėje. Čia gausmas įveikia geismą, vėjo gama – užpatentuotą penklinę, žvaigždžių mikrobai – „literatūros žvaigždes". Čia bylojama be žodžių. Čia vieta pasirenka tave, bet niekad atvirkščiai. Žmogus turi nuolat dėkoti Viešpačiui, kad jį čia įsileido. Ir vis dar pakenčia. Iš tokių peizažų poetai turėtų būti išvaromi kaip iš Platono akademijos. Niekas taip nesubjauroja saulėlydžio, kaip bandymai jį nutapyti žodžiais. Dažais, neslėpsime, taip pat.

4.

Dar apie kylančią Šventosios bažnyčią, geriant tikrą kavą „Pas Feliksą". Dar sykį apie proporciją. Dar vienas architektas: „Palangos bažnyčia amžiaus pradžios žvejų trobelių kontekste irgi turėjo atrodyti gigantiška". Iš tiesų – apie tą patį galvoju Salantuose ir Šateikiuose. Apie tą įstabų plytinį Dievo pirštą, kurį išvydęs mažas Žemaitijos kurmis norom nenorom turėdavo atsitiesti. O atsitiesęs – vėl pulti ant kelių. Vis dėlto – tapdavo pakylėtas. Katapultuotas Dievopi. Apie dar vieną – tikinčiųjų ir abejingųjų proporciją – užsimena trečias bičiulis, kažkada irgi studijavęs architektūrą (Lietuvoje nė žingsnio be architektų!): „Šventosios katalikai dabar glaudžiasi mediniame namelyje. Nežinau, ar ten pasijunta arčiau Dievo, bet arčiau vienas kito – be abejonės. Po metų kitų pateks į katedros dydžio megaerdvę. Ar neištirps ta saujelė joje? Ar nepasiklys?" Kas žino. O gal bendruomenė stebuklingai išaugs, kad... Ne, neišaugs. Šitame šimtmetyje tikrai ne. Ar neliks ta bažnyčia styroti kaip kaimynystėje stūksantys gelžbetoninio socializmo monstrai? Kaip žvejybos ūkio griuvėsiai? Minėtame mediniame namelyje katalikai galbūt jaučiasi prilyginti kokiai sektai, o ne visaverte „valdančiosios" religijos dalimi. Galbūt iš

čia ir kyla tasai gigantomanijos jausmas. Pojūtis. Poreikis. Ir – raketodromas.

5.

Ten, kur vasarą neįmanoma prasilenkti, žiemą neįmanoma susidurti. Žmonės paplūdimyje dabar atrodo kaip per klaidą išlikusios šachmatų figūros: štai du karaliai, štai karalius ir karalienė, o ten, žydrųjų toliuose, pora pėstininkų, kuriuos čia nesunku palaikyti karaliais. Net ir su savuoju laikmečiu nuolat konfliktuojantis (tai, mano galva, privilegija!) žmogus čia atrodo susitaikęs. Su erdve? Pirmiausia – su ja. Su šita bekrašte būties abstrakcija. Kai stovi ant slenksčio, puikiai suvokdamas, kad toliau nebėra kur eiti. Kitame krante galima įsivaizduoti analogišką atvejį. Šitą simetriją galėtume laikyti beveik idealia. Beveik, nes visados išdygs koks priešgina, tvirtinantis, kad dvasia, susitaikiusi su savim ir pasauliu, apmiršta. Vadinasi, tam, kad atgytų, vėl reikia ieškoti kliūties, kliauties, priešybės. Norėdami pradėti mąstyti, net ir kopose turime įžvelgti kapus. Arba uždraustą zoną. Tad skubėkime džiaugtis, kol mūsų dar neišvijo iš dykumos. Skubėkim gyventi... Švęsti... Nes prabėgs... Nebegrįš...

Vardo siužetai

1.

Lietuvos rusui gimė dukra. Rinkdama mergaitei vardą, inteligentiška šeima apsistojo ties pirmąja savo abėcėlės raide. Pasirinkimą galėjo pagrįsti ne tik abiem Testamentais, bet ir iškiliais tautinės literatūros pavyzdžiais – nuo vieno garsiausių pasaulio romanų pavadinimo ligi akmeizmo klasikės vardo. Buvo gera žinoti, kad taip vadino ir pranašę Fanuelio dukrą iš Asero giminės, vieną pirmųjų paskelbusią žmonėms apie potencialaus Jeruzalės išvaduotojo gimimą, ir paskutinio žymaus Izraelio teisėjo ir pirmojo pranašo Samuelio motiną, ir stebuklingai regėjimą atgavusio Tobijo žmoną (beje, puikią audėją). Patiko ir vardo etimologija: hebrajų kalboje jis reiškė „patraukli, žavi". Mūsiškai – simpatiška. Buvo dar vienas siužetas, kurio šeima, regis, neėmė domėn. Turiu omeny kultinio Michailo Bulgakovo romano *Meistras ir Margarita* pradžią, kur mažybinę to paties vardo formą nešiojančiai merginai sudūžta stiklainis su saulėgrąžų aliejumi, kuriame paslydęs Dievą (vadinasi, ir velnią!) netikintis storo literatūrinio žurnalo redaktorius Michailas Aleksandrovičius Berliozas atsiduria po tramvajumi, rėžte nurėžiančiu netikėliui galvą. Laimė, tramvajai gimtajame mūsų ruso mieste nevažinėja – nors centrinei Herkaus Manto gatvei jie itin tiktų. Ir pati istorija gerokai paprastesnė – ne tramvajus nurėžia redaktoriaus galvą, o Civilinės metrikacijos skyrius – nekaltos naujagimės vardą. O sykiu – pasitikėjimą savo valstybe. T. y. (*to biš*!) Lietuva.

2.

Tiesą sakant, netgi ne visą vardą. Vos vieną raidę. Pasikartojantį priebalsį. To užtenka, kad vardas pasikeistų. Net be numerologijos paslapčių aišku, kad Anna ir Ana ruso ausiai bei sąmonei yra skirtingi vardai. Jis net pajuokauja, sakydamas, kad „ana" lietuviškai ir reiškia „kitą, ne šitą". „Aš noriu šitos dukters", – sako mūsų rusas. Skyrius pastumia jam po nosia Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo nutarimą (*Valstybės žinios* Nr. 63). O ten juodu baltame: „Nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai transkribuojami atsižvelgiant į jų tarimą ir lietuvių kalboje vyraujančias tradicijas arba transliteruojami paraidžiui". „Puiku, – sako rusas. – Man to ir tereikia. Transliteruokit, ir *basta*!" – „Turime pastabą, – atsako Skyrius. – Rusų kalbos

asmenvardžiai ir vietovardžiai transkribuojami pagal Lietuvių kalbos komisijos aprobuotą instrukciją." Ir atverčia mažą žalią 1990-aisiais „Mokslo" išleistą knygutę. „Aš gerbiu savo šalies įstatymus, bet jūsų pastabai irgi turiu pastabą, – sako klaipėdietis. – Jeigu būčiau Lietuvos anglas arba Lietuvos lenkas (Skyrius pakelia antakius), mano dukrą automatiškai pavadintų *Anna*. Deja, esu tik Lietuvos rusas. Ar jūs neįžvelgiate čia tam tikros diskriminacijos?" Skyrius tik gūžteli pečiais. „O koks nors Tallat-Kelpša gali turėti du vienodus priebalsius?" – nenustygsta rusas. „Ne „koks nors", o tik vienas", – patikslina Skyrius. „Man mano dukra irgi viena", – sako rusas. „Mes ne sprendžiame, o vykdome", – pykteli Skyrius. Ir tos pačios dienos vakarą, išgėręs prieš miegą stiklinę kefyro, staiga prisimena pilietį, užsimojusį savo sūnų pavadinti... Reiganu. Netgi ne Ronaldu, o tiesiog – Reiganu. Ir savo bejėgiškumą, nesugebėjus paaiškinti, jog tai nesąmonė. Ir neviltį, negalint pritaikyti paragrafo. Šiandien sūnus Reiganas jau mato debesuotą pajūrio dangų. Girdi varnų ir klaksonų kranksėjimą. Laivų ir policijos sirenas. Užuodžia brangių „zonderių" kvapus. Jis jau atplyšęs nuo motinos papo. Pasaulis jau padalintas į „aš" ir „visi likusieji". Netrukus paaiškės, kad pragaras – tai „kiti" (t. y. „tie likusieji"). Galbūt darželyje jį šauks prezidentu. Nors mokykloje, kertu lažybų, ne tik fizrukas, bet ir fizikas jį pravardžiuos Ronaldu. Ir tada jis paklaus tėvo: „Už ką taip, žmogau?". Ir tėvas atsakys: „Už Lietuvą, sūnau."

3.

Hannah. Anna. Anne. Annie. Annette. Nanna. Nanny. Annabella. Plius *Anna Perenna* – romėnų mitologijoje Naujųjų metų, iki Julijaus Cezario reformos 46 m. pr. Kr. prasidėdavusių Romoje kovo mėnesį, deivė. Tokia romėnų Snieguolė. „Irgi gražu, – galvoja Lietuvos, kildinančios save iš Atėnų bei romėnų, rusas. – Kovo 15-ąją paminėtume kaip senais gerais laikais, kai šventoje giraitėje ant Tiberio upės kranto ratelio drauge su valstybės vyrais eidavo ir privatūs asmenys." Pati svarių datų kaimynystė jį sušildo – niekada nepriklausė jokiai „Jedinstvai", jokiems komitetams. „O gal rinktis derivatyvą Nina?" – trumpam suabejoja. Ne. Nesirinks. Jo dukra gimė laisvoje valstybėje, ir niekas negali atimti iš jos teisės į antrąjį priebalsį. Tai pagaliau vaiko pilietinė teisė. Šita mintis kiek praskaidrina elegišką nuotaiką, nors „pilietinė kūdikio teisė" skamba neįprastai. Atmintyje sutvinksi įstabios Josifo Brodskio „Pranašystės" eilutės: *„I jiesli my proizviediom ditia, / to nazoviom Andriejem ili Annoj, / čtob, k smorščiennamu ličiku privit, / nie pozabyt byl russkij alfavit, / čiej piervyj zvuk*

at vydocha prodlitsa / i, stalo byt', v griaduščiem utvierditsa". Taškas. „Dabar nė per pėdą atgalios", – sako rusas. Ir tvirtai apsisprendžia paduoti Valstybinę lietuvių kalbos komisiją į teismą. Iš pradžių norėjo paduoti Skyrių, bet prisiminė, kaip simpatiška niekuo dėta moteriškė dar siūlė kompromisą („O jeigu užrašytume „Ona"?), ir jis be pauzės atkirto stebėdamasis pats savimi: „Skudurinė Onutė, ir jokių problemų?!"

4.

O aš prisiminiau savo jaunystės aistrą Annušką iš Maskvos (iš kur daugiau?), kuri paslydo tiktai vieną kartą – manydama, jog išteka už pinigų kapšo. Ir kaip po dešimties metų mes susitikome Niujorke (kur gi daugiau?), Leksingtono alėjoje, ir jau per pietus su vaizdu į Grand Central ji parodė žavios dukros nuotrauką ir giliai atsidūsėjusi pridūrė: „Mūsų draugai Maskvoje, darydami tą patį, jau seniai milijonieriai, ir keliasi jie ne šeštą, kaip mes, o kada širdis užsigeidžia". Žvelgiau į jos taurius paukštiškus bruožus, paaštrėjusius nuo tos lietingos liepos Palangoje, kada Gintautas Trimakas nufotografavo mus prie Vasaros estrados gelžbetonio konstrukcijų (tada jos atrodė amžinos) – dar nesuėstus tikrove virstančių sapnų. Gintas netrukus tapo bene labiausiai užsienyje vertinamu lietuvių fotomenininku (nepainioti su fotografais!), tačiau veltui jo ieškotute ekspertų sudarytuose lietuvių menininkų dešimtukuose. Bet tai jau kitas, ne mažiau svaigus, siužetas, bičiuliai.

Išspjauk ananasą, buržujau!

1.

„Klasių kova, mes tavęs niekada neužmiršime", – praėjus lygiai trisdešimčiai metų nuo studentiškos prancūzų revoliucijos prisiminiau šį šūkį pavasariškoje Varšuvoje, žvelgdamas į miesto kasdienybe virstančias demonstracijas. Centrą paralyžiuojančios eitynės iš politinės dar lengvai pereina į karnavalo plotmę, kurioje, regis, net septynis kartus pamatuoti reikalavimai netrunka tapti anarchistiška klounada. Užvakar su dzinguliukais ėjo Opolės vaivadija, protestuojanti prieš drastiškai vaivadijų skaičių mažinančią administracinę krašto reformą. „Opoliečiais esam mes gimę, opoliečiais norim numirt!" – skandavo visi viena burna. Vakar su būgneliais ėjo studentai kairiečiai, įsteigę Nemokamo mokslo susivienijimą. Prie jų tuoj prisišliejo Socialistų partija ir Socialistinis solidarumas bei kiti raudonų plunksnų nesigėdijantys gatvių gaidukai. „Nemokėsime už mokslą!" – skandavo jaunaburniai. Karaliaus Žygimanto koloną juosė transparantas „Stipri kariuomenė, kvailesnė liaudis". Išdygę kontramanifestuotojai (kiekvienų eitynių veiksmas čia pat pagimdo atoveiksmį) staugė: „Mažiau valdininkų, daugiau policininkų". Tų pačių, kurių gretos tą valandą kairę saugojo nuo dešinės ir atvirkščiai. Kitą dieną laikraščiai klausė, kas vis dėlto mokės už studijas: absolventus įdarbinančios firmos? stipendijas skiriantys bankai? o gal mes su tamstomis – tik iš inercijos laiku sumokantys vis didėjančius mokesčius? Kažkas mosavo Konstitucija, užtikrinančia teisę į nemokamą mokslą. Kažkas reikalavo visų atsistatydinimo. Taip ir buvo parašyta: VISI LAUK.

2.

O štai šiandien ėjo darbininkai, suvežti iš visos Lenkijos. Seniai nebuvau iš arti matęs tiek darbininkų – juodaplunksnių kalnakasių („Importuota anglim kūrenkit savo židinius, Buzekai ir Balcerowicziau!"), vėliavų vietoj iškėlusių vėjyje besiplaikstančias plastikines giltines, traktorių gamintojų su prakeiksmais legendiniam „Solidarumui", laivų statytojų ir dokininkų – visų tų, kurie kažkada ir užvirė socialistinio barako košę. Stovėjau prie pat Varšuvos universiteto vartų, kur besirenkantys studentai netrukus ėmė dirginti demonstrantus. Iš pradžių nedrąsiais „*Do ro-bo-ty! Do ro-bo-ty!*", vėliau vis skaudesniais „Nuo kada anglis raudona?!" ir pan. Iš pradžių su viltimi į mokslo šventovės prieigas dirsčioję eitininkai dabar studiozams rodė įvairias

pirštų kombinacijas ir ragino prasiplauti smegenis. Kai tarp darbininkų sušmėžavo ilgaplaukiai, pasivadinę Alternatyviąja kaire, iš tarpuvartės iššokęs būrys apmėtė juos maisto atliekom. Vos neparašiau – išėdom nuo buržujų stalo. „Alternatai" ėmė šauktis policijos. Policija tuoj atsiuntė pastiprinimą, suvisam atskyrusį Universitetą nuo Darbo liaudies. „Komuna, – prašvokštė šalia stovintis pagyvenęs pilietis. – Maskvos ranka." „Matei tuos komius?" – vėliau paklausė bičiulis. „Nejaugi pas jus tiek komių?" – akyse vis dar mirgėjo ištvinusi gatvė. „Pusė visuomenės", – atsakė nedvejodamas. „Ir Prancūzijoje viskas prasidėjo nuo sociologijos." „Net jeigu ir painioji su statistika, sociologija visados buvo socializmo motina, – mėgino pajuokauti jis. – Ar bent pribuvėja."

3.

Šaligatvis žvelgė į gatvę be užuojautos. Tarsi žiūrėtų taksistų ar autobusų vairuotojų akimis. Taip sostinė visados žiūri į provinciją. Tam tikri Dievo užmiršti senukai dalijo lapelius, kuriuos šaligatvis neskaitęs blokšdavo atrajojančioms šiukšliadėžėms į nasrus. Bet buvo ir svyruojančių. Šalta svetimšalio akim aiškiai mačiau: jų buvo. Virš demonstrantus vis meistriškiau erzinančių studentų galvų kažkas pro langą ant virvės nuleido tvirtą pakabą su SLD (kairiųjų demokratų susivienijimo) marškinėliais. Gestas atrodė kiek dviprasmiškas: gal palaiko, o gal ir karia. Vienas guvus studiozas it žmogus-voras užkopė siena ir ėmė plėšti marškinėlius. Iš viršaus jį tuoj apliejo neaiškiu skysčiu, o iš pirmo aukšto dar įspyrė į paslėpsnius. Studentas-voras nepasidavė tol, kol nesudraskė tyšerto į skutus. „Žmogau, – šaukė užvertęs galvą, – geriau eitum studijuoti!" Kokios studijos, jeigu viskas yra *dada*, galvojo Svetimšalis. Jeigu ilgaplaukiai atbundančio kapitalizmo priešaušryje žengia su raudono šilko vėliavom. Jeigu net ofisų gazelės moja jiems iš balkonų. „Matai tas kurvas, – nenustigo pilietis iš dešinės, – visi pasamdyti!" Turėčiau parašyti: ir nusispjovė. Gerai, taip ir parašysiu. Jeigu šitą tikrovę sankcionavo ne pats gyvenimas, o Maskva, tuomet man artimesnis šešiasdešimt aštuntųjų Paryžius. Taip ir matau Sorbonos universiteto plaukymo baseino atidaryme išdygstantį Vokietijos žydą Danielį Con-Benditą, privertusį prancūzų intelektualus sušukti: „Visi mes Vokietijos žydai!" Štai jis prišoka prie mikrofono ir teškia jaunimo reikalų ministrui į veidą: „Perskaičiau tamstos knygšę apie jaunimą – 600 puslapių nesąmonių. Jūs nė žodžiu neužsimenat apie seksualines jaunimo problemas!" Istorija išsaugojo ir ministro atsakymą *à la* Abišala: „Su tokia galva kaip jūsų šitų problemų tikrai neišvengsi". Klausimas Vilniaus

universiteto Rektoriui: „Kaip jūs suderinsite seksualinę laisvę Saulėtekio bendrabučiuose su mokesčiu už dienines studijas?"

4.

Siūlau vieną stop kadrą. Mano aprašytų eitynių metu susiduria valstybės nustekento kalnakasio ir jo vienturčio sūnaus, už paskutinius gimdytojų pinigus leidžiamo į studijas, akys. Jis ką tik šaukė tėvui neatplaunamu veidu „*Do roboty*!" Atvirkštinis Pavliko Morozovo mitas: bolševikas tėvas prieš kapitalistą sūnų. Kūjis prieš poršą. Pjautuvas prieš mersą.

5.

Kada Lietuvoje atsiras nesusitepusi nomenklatūros privilegijomis autentiška kairė, kurios niekas nedrįs pavadinti pajacais? Arba Maskvos ranka? Kada?

Džinas iš juodos užrašų knygelės

1.

Yra tik dvi kryptys – iš kambario ir atgal. Juoda užrašų knygelė irgi kambarys, į kurį kartais suvaromi minčių ir pastebėjimų draikalai, paveikslų pavadinimai ir jų autorių pavardės. Nugirstų pokalbių duženos. Iš tų „inskriptų" neįmanoma nieko išskelti ar restauruoti, tai dar vienas sustabdyti bandytų akimirksnių kapinynas. Niekas nesustabdoma, niekas nerestauruojama. Joks dienoraštis, joks bloknotas niekada neprikels tavo pusiau vaikiškų akių blizgesio, gyvatės liežuvėlio ir pirštų pagalvėlių slydimo mano oda, pojūčio punktyras niekada nevirs konkrečiu vaizdu. Net vaizduotė nepajėgi ateiti atminčiai į pagalbą užmarščiai prikelti. Apie tai puikiai rašė Milanas Kundera: „*Kadangi dabartis, dabarties konkretybė, kaip tyrinėjimo reiškinys, kaip struktūra, yra nežinoma planeta; todėl nepajėgiame jos nei išsaugoti atmintyje, nei atkurti vaizduotėje. Mirštame nežinodami, ką iš tikrųjų išgyvenome*" .

2.

... ir iš tikrųjų, ką išgyvenai šį pavasarį Stokholme, „Lydmaro" viešbutyje po pusiaunakčio? Tokiam oskarvaildiškam Leonardo Coheno apdainuoto „Chelsey" viešbučio Niujorke atitikmeny, kur vestibiulis sumanytas kaip džiazo ir sielos klubas, o portjė zona tėra tik dar vienas spindintis baras. Kur aš paimu 6 cl „Canadian Club" su „Ginger Ale", o tu – „Midori Frozen" (2 cl „Midori" su 4 cl „Tequilla Sauza"). Kur aš po to sakau: „*I want you*", o tu: „*Just take me*". Kur tavo kakta mano lūpų aukštyje. Kur į mus iš nuotraukų žiūri visi čia kada nors gėrę ir griežę muzikantai. Kur prie gretimo staliuko lūžtantis tipas suspiegia it keltas rūke: „Julio Cortázar mirė nuo AIDS!" Tie trys SOS ištirpsta triukšme, perkusijoj, dūmuose. Lieka mano juodam bloknote. T.y. vėl tampa paslaptimi. Aplink vyrauja ir virkauja mėlynai žalios elektrinės spalvos – ženklo laukiantis vėliavos dugnas. Tas ženklas gali būti pažerti lošimo kauliukai, tavo apatiniai arba lėkštė su alyvuogėmis. Veidrodžiai drožtiniuose nuauksintuose rėmuose sugeria žvilgsnius ir atsidūsėjimus. Čia dailės parodos rengiamos tiesiog numeriuose (Skačkauskas pusryčiams, Sauka vakarienei), po artefaktą kiekviename, ir norėdamas pamatyti kitą patikusią to paties tapytojo drobę, turi belstis į tviskančias masyvias juodaodžio kaimyno duris su variniais išsišovusiais skaitmenimis.

Kur dvigulė tavo kambary beveik nepalieka tarpelio prie sienų, o mano besvoris švarkas jūros mazgu susipina su tavo tėvo iš Bostono garderobu, tad rytą klausi: „Ko naršai po mano tėvo kišenes?" – „Prisiekiu, tai mano kišenės!" – sakai užsimiegojusiam drieželiui ant jos dešiniojo šlakuoto peties. Ir kai neatidėliotinų reikalų vejamas, be menkiausių topografinių klaidų bėgi nuo meilės dar nepakirdusia po šeštadienio linksmybių švedų sostine deklamuodamas Pasternaką („*o naktį tave man belieka išgręžti į popieriaus lapų sveikatą*") ir dainuodamas su Aktorių trio („*gal būsim ten, gal būsim čia*"), tai nusimeti mažiausiai dešimt metų (vos neparašiau – kilogramų), todėl visai nejauti kūno, ką tik suvartoto nuo pradžios ligi galo, kūno, kaip prarytos knygos, S. T. Kondroto novelės, Tomo Venclovos posmo, befstrogeno pas „Marcus ir Co." Iš Stureplano savo kojom žaibiškai nukanki į Odenplaną, dar spėji palįst po dušu, įsiverži į pustuštę pusryčių salę, kur prie lango su prancūzišku tomeliu rankoje jau sėdi į akiniuotą simpatišką gyvatę panašus estų rašytojas, slapyvardžiu Emil Tode. Jis pabudo dar anksčiau už tave. „Jūs nepanašus į žmogų, kuris šiąnakt nakvojo savo lovoje", – sako estų rašytojas su vos pastebima pašaipa veide ir balse. Bet mes jau seniai regime ir girdime vien tai, kas beveik nepastebima. Ir negirdima.

3.

„Nuolatinė tapsmo būsena yra pagrindinė šiuolaikinio meno savybė", – sako prakaulus, trumpai nusikirpęs pusamžis Stokholmo „Moderna Museet" direktorius David Elliott. Žymus anglų kuratorius itin primena lietuvių grafiką Mikalojų Vilutį. Skiriasi tik kainos: kuratoriaus darbo valanda turbūt kainuoja tiek, kiek vienas Miko atspaudas. „Meno nereikia painioti su pramoga, – pamokslauja kuratorius (staiga toptelėjo, kad *kurat* estiškai – „velnias"). – Arkadijos era pasibaigė. Vėl turime kalbėti apie sunkius dalykus: egzistencijos žaizdas, skausmą..." Prisiminiau žinomą modernizmo apologetą visai ne tam, kad atimčiau iš pramogos menines pretenzijas ar ambicijas. Pramoga irgi turi savo lygmenis, kokybės matus ir pan. Tiesiog toje pačioje juodoje užrašų knygutėje aptikau vienos pažįstamos telefono numerį su skliaustais. O ten buvo užsklęstas jos neįvykęs meilės romanas su tuo pačiu į Miką panašiu anglų kuratoriumi. Įsivaizduoju, kaip jie kur nors Oksforde per lietų gėrė „Red Cooler" (aukštoje stiklinėje 6 cl „Beefeater" su spanguolių sultimis ir ledu), o vėliau perėjo prie „Tom Collins" (tiek pat džino, pusės šviežios citrinos sulčių, žiupsnytis cukraus – viską išplakti šeikeryje). Ir tada šlapią ežiuką perbraukęs delnu legendinis David Elliott turbūt pasakė: „*I am sure I want you*". Ir

mano pažįstama padarė dviem sekundėmis per ilgą pauzę (gal užspringo, gal užsikosėjo, gal panižo nosį, gal prisiminė namuose nesveikuojančią dukrą, o gal tiesiog pasijuto perkama už kokteilį), po kurios įmanomas tik vienas atsakymas: „O aš ne". Man jie abu žavūs tą akimirką, kurią geriau išsaugo ne liudininkai, o jų patikėtiniai: vyriškis, su kuriuo jokia profesijos kolegė teoriškai imant neturėtų spyriotis ir šioje plotmėje; moteriškė, kuri pati visą gyvenimą mėgsta „imti", dabar priversta užleisti iniciatyvą. Visi žinome, kokios bjaurios legendos gimsta iš neįvykusio (f)akto. Tiesą sakant, tik iš neįvykusio ir gimsta.

4.

Taigi vos dvi kryptys – iš kambario ir atgal į jį. Yra laikini viešbučių kambariai turistams, klajūnams ir piligrimams. Yra amžini laikini kambariai muziejų lankytojams, klinikų bei kalėjimų gyventojams. Yra užrakinti kambariai. Yra kambariai su jūros ir vėjo kondicionieriais bei šešėlių mirgėjimu *à la* Man Ray. Užversti daiktų krūsnimis ir bebaldžiai, belyčiai. Yra vaikystės ir senatvės kvapų telkiniai. Dusto kasyklos, vorų ganyklos, kandžių veisyklos. Yra kambariai, kurie visad su tavim, nors namai seniai nugriauti. Yra kunigų kambariai. Pedofilų kambariai. Miegamieji, valgomieji, dirbamieji, laukiamieji, svečių kambariai. Yra bunkerių, redakcijų ir gelbėjimo stočių kambariai. Yra pradvisę kriminalinių romanų kambariai. Yra švyturio sargų kambariai. Yra Vermeerio ir Gudaičio kambariai. ŠMC kambariai. Sutemų kambariai. Mačiūno ir Meko kambariai. Ir visi jie telpa mano juodoje užrašų knygelėje.

Apie meilę ir techniką

I

1.

Kino kritikai vis dar nesutaria, kas lėmė žiūrovų širdis sentimentų vandenyne gramzdinusio *Titaniko* sėkmę: specialieji efektai ar ypatingas *love story*. Žinoma – ir viena, ir kita. Kiekvienas rimtas klausimas slepia savy klaustukų virtinę. Tarp jų ir tokį: ar kinas, pasakodamas meilės istoriją, šiandien apskritai išsiverstų be specialiųjų efektų? Kas sugalvojama pirma: pati istorija ar efektai (t. y. jos įpakavimas)? Efektinga istorija? Pagaliau dar vienas pamatinis klausimas: kaip technika pakeitė (ir tebekeičia) patį pasakojimo būdą? Ir ne tik kine. Štai fotelyje skęstantis Dievo ir Moters apleistas bičiulis su privalomu viskiu ant parketo vis žiūri ir žiūri seną naminį video, kur jie dar (amžinai) kartu, kur ji dar (amžinai) juokiasi į objektyvą ant visų Paryžiaus ir Peterburgo tiltų. „Rinkome tiltus, – atsidūsta, – šitose vaizdajuostėse jų per šimtą." Arba kosmetiškai didinga matrona TV ekrane, bloškianti žurnalistui dar vieną vyriškos kiaulystės pavyzdį: atidaviau jam viską – pinigus, stangrų kūną... Jos drebantis balsas už kadro, o kadre laiminga pražilusių aukštaūgių pora, statanti pilaitę kažkur Pakaunėj. Tas video – kaip alibi: argi normalus žmogus išsižadėtų tokios idilijos? Vadinasi, jis apsimetinėjo, naudodamasis jos beribiu patiklumu, vaidino. Žurnalistas neklausia, ar būtent šitoje juostoje. Pagaliau ar tas namų kinas (galėtume jį pavadinti „Finansų erotika") – dokumentinis? Šiuo atveju tai nėra svarbiausia. Mes tik pateikiame pavyzdžius, kurie pačiam pasakotojui yra vienokio ar kitokio pobūdžio naracijos iliustracija. Pasakojimo papildymas. Žinoma, namų filmotekos savininkas net ir nuskriausto vilko kailyje yra privilegijuoto liudininko padėtyje: buvusios laimės (Evangelijos pagal Meką!) vaizdai – tai jo tylus šauksmas, apeliacija dangiškajam teismui.

2.

Moters pamestas pilietis vis stabdo ir stabdo jos veidą ekrane. Ieškodamas geriausio rakurso, kiną stato į fotografijos vietą. Iš tėkmės traukia akimirkas. Tarsi bijotų, jog moteris nužengs iš ekrano ir dar sykį išeis iš jo gyvenimo (miegamojo, virtuvės). Todėl – bet kuria kaina sustabdyti filmą. Ir čia fotografija – nepakeičiama. Manipuliuodamas stop kadrais nelaimėlis nejučiom tampa menininku (filmuodamas tokių kėslų sakosi neturėjęs): akimirksnis staiga išsiplečia. Ir tasai akimirkos ribų praplėtimas tampa pasakojimo šerdimi. Srauto

auka. Akmeniu sode. Šaukiniu į amžinybę. „O dabar – taip, – sako pasukdamas jos galvutę profiliu. – Tik pažiūrėk į tuos antakius, blakstienas, nosies ir lūpų liniją! Tikra dovanėlė Ermitažui!" „Ką ten Ermitažui, – atsakai, – į Luvrą ją, į Luvrą!"

3.

„Aš nepatinku sau tavo nuotraukose", – štai meilės pabaiga. Toliau – masinis nuotraukų plėšymas, karpymas, mainai. Baltos dėmės albumuose. Tuštumos geometrija ant sienų. O viskas prasidėjo nuo nekaltos fotografijos užsienio žurnale: į jį žvelgė Madonna su panko švarku vietoj šermuonėlių, sudėjusi rankas ant krėslo atkaltės. „O, ne!" – sušvokščia vyrai išvydę tokius angelus. „Šansų be!" – galvoja jie, mintimis tipendami atgal pas žmonas, vadinamas „mamytėmis", bet niekada – „seserimis". Mūsų herojus juodai baltam ilgaplaukės veriančių akių ir iš proto varančių lūpų nešiotojos atvaizde įžvelgė stebuklingo seseriško ryšio (froidistai, pirmyn!) pažadą. Žinojo, kad yra ne vienišas, kad iš atvertusiųjų tą (ne)lemtą 30-tą psl. jau formuojasi ištisa Madonnos brolija. Netgi prisiminė citatą: „Menas – tai istorija akimirksnio, kurio ateitis neišvengiamai aktualizuojama". Žinojo, kad šitos moters neišvengs. Virto būsimojo išgyvenimo gylį įsisąmoninančiu japonu. Akimirkos pilnatvės suviliotas leidosi į tikrą kryžiaus žygį, kad po kelerių metų, vieną šarmotą Vidurio Europos rytą, neveikiančioje Seinų sinagogoje būtų pristatytas Madonnai iš žurnalo. Atpažinimas buvo abipusis, nes moteris fotografuojama dažnai įsivaizduoja tą vienintelį žiūrintįjį, kuris dar neturi bruožų, bet jau turi vietą (vos neparašiau – ekologinę nišą) modelio gyvenime. Vėliau jie surinko retą likimo ženklų kolekciją: tarkime, pro kiekvieno laikinojo būsto ar keliolikos valstybių viešbučių numerio, kur jie mylėdavosi, langą galėjai matyti tai katedrą, tai cerkvę, tai mečetę (iš tikrųjų tai bažnyčios žiūrėdavo į jų glamones). Arba vos prisiminus *Prieš bangas* – suskambėdavo varpai. Arba jai persikėlus į naują butą pastarojo numeris rodydavo tikslų jos, o namo – jo amžių. Numerologija ir telepatija net be Daškaus pagalbos jiems tapo vaikų žaidimu. Ir dar (vos nepamiršau!): jis nuolat ją fotografavo. Arba įduodavo „muilinę" rumunų ar čigonų vaikams – tokius mėgėjiškus kadrus itin vertino. Mėgo užklupti ją iš netyčių, paimti „be išlaikymo", neap- ir nepasirengusią, be grimo, be grimasų, be priežasties. Vadino tai dvasiniu impresionizmu, beždžionėlės medžiokle, stirnos gaudynėm. Palengva nuotraukų krūsnis pradėjo stumti ją iš buto: fotografijos ėmė daugintis, pumpuruotis, pelėsiais ir kerpėm apėjo sienas, lipo ant lubų. Nuotraukų stirtos, kopos, kapinynai. Kol vieną

dieną ji neištarė: „Aš baisiai nepatinku sau tavo fotografijose". Iš visų nesuskaičiuojamų „Fuji", „Kodako" ir „Polaroido" kadrų į ją žvelgė mergaičiukė, paauglė, subrendusi moteris, bet niekados – Madona, kuria ji jautėsi iš tikrųjų. Savimonės ir atvaizdo mylimojo juostose neatitikimas privertė susimąstyti apie jų ryšio ateitį. „Tai šit kokią jis mane mato kasdien, – galvojo ji. – Šit kokia aš tampu jo akivaizdoje!" Netrukus ji susipažino su kitu vyriškiu, kuris troško jų pažinties nuo tos įsimintinos dienos, kai atsivertė ją 30-ajame snobų žurnalo puslapyje.

4.

„*Do you have some pictures of your wife in the nude?**" – klausia vyro būsimas jo žmonos meilužis Ingmaro Bergmano *Prisilietime*. Vienas pačių mįslingiausių klausimų meilės kino istorijoje. Meilužis – bažnytinės skulptūros restauratorius. Prieš imdamasis darbo turi nuodugniai išstudijuoti ikonografiją. Nebepamenu, ar vyras – garsus chirurgas – atranda tas nuotraukas. O jūs?

II

1.

Seniai pastebėta, jog rašant ranka sakiniai ilgėja, o maigant klaviatūrą – trumpėja. Elektroninis paštas yra Hemingway'aus pergalė prieš Proustą. Arba Kondroto – prieš Granauską. „Virtualinis skvernas tebūnie amžinai laisvas! – greičiau už genelį stuksena bičiulė Toronte. – *E-mail* tikrai fantastiškas Pentagono išradimas. Mes jaučiamės artimi, bet ne per daug. Tarsi vedusiųjų pora, bet ne per daug vedusių. Momentinis pasitenkinimas. Greitas ir purvinas." Iš tiesų – greičiausio pasaulio pašto pranešimai, įsižiebiantys kompiuterio ekrane, yra naujo draminio dialogo katalizatorius. Tai spontaniškas, beveik neredaguojamas (ir neredaguotinas!) impulsas. Pašnekesys kaip saugus seksas: slapčiausios vaizduotės figūros įžodinamos be menkiausio gėdos jausmo. „Purvinas" – nes pranešimo stilius tarsi neimamas domėn. (Tad „imailiaus", o tiksliau – el. meilės, kūrėjas yra tėtušis Hemas be stiliaus!) Tai jums ne pribraukytas naktį popieriaus lapas, kurį išaušęs rytas negailestingai cenzūruoja, nupūsdamas ne tik cigaretės pelenus, bet ir visus erotinius signalus paversdamas mandagiu veblenimu. Arba tiesiog pasiųsdamas į šiukšlių dėžę. Čia gi tereikia atvesti rodyklėlę prie žodelaičio SEND ir spustelėti pelytę. Kaip ir

* Ar turite savo nuogos žmonos nuotraukų? (*angl.*)

bet kuris pašnekesys, taip ir užsimezgęs kiberdialogas neapsaugotas nuo banalybių (meteorologijos, alkoholio, skaudančių dantų ir pan.) įsiveržimo. Greitoji komunikacijos pagalba vis dėlto neišsiverčia be dramaturgo: laikui bėgant pranešimai neišvengiamai aforistiškėja, orientalėja, haikuoja. Elektroninis paštas aiškiai pasislenka zen linkui: štai žodyje „bučiuoju" pirštas kiek ilgėliau užsibūna ant „č" klavišo, ir suskirdusių lūpų čežėjimas primena ne tik *Moterį smėlynuose*, bet ir sausus bučinius Tiškevičiaus kopose. Matau tave, grįžtančią iš komandiruotės Bosnijoje, kopiančią caro laikų laiptais, rakinančią turkišką spyną, bloškiančią šalin kelionmaišį ir striukę, nuspiriančią batus, įjungiančią kompą, tikrinančią paštą. „SOS, žiauriašvelni žvėrie! Piešiu Tavo antakius ant visų dulkinų ir rasotų paviršių. Piešiu pusiau vaiko akis. Meldžiu bent vieno sinchroninio atsiminimo. Ar pameni, ką atsakiau, kai paklausei: „Kam tau tai, kas neįmanoma?" Kaip tik todėl, miela, kaip tik todėl. Myliu Tave su nukarusiais „Diesel" džinsais. Myliu Tave su nuodėme akyse. Myliu Tave tėvelio dukrelės vaidmenyje. Myliu Tavo feministinį plieną, sese." Tik šypsnio šešėlis tavo veide, tolimoji. Kol vieną naktį, atsidanginusi iš klubo po lengvos kokos linijos vis dar perštinčia nosia, atrašai: „Nejau pamiršau pasakyti, jog niekada neatsakinėju į elektroninius šaukinius? *E-mail* man tėra pramoga, Tavo atveju, gyvas klasike, – literatūra. Bet vis tiek pabandyk dar sykį. Susitiksim po pusmečio. Bučččččččččččččiuoju". Matau adresatą, bučiuojantį kompo ekraną. Valsuojantį su makintošu. Staugiantį iš laimės kibererdvėje. Kiba laimingą, a?

2.

Iš asmeninės kibererdvės nusileiskime į visuomeninę. Dvi mielos teletetos LTV ekrane kamuoja nuo rūpesčių pliktelėjusį medijų magnatą, aiškindamos, koks vis dėlto nedorovingas yra tas mūsų laisvas ir nepriklausomas kanalas. Prisimenu jas jaunystės dansinguose ir virtuviniuose baliuose besiginančias nuo nekaltų bučinių spiečiaus. Prisimenu visą tą džiazą, tą svingą beribėse Sofijos Vlasovnos (t.y. Tarybų valdžios) ganyklose. Kokių švarių laikų būta: nei prostitucijos, nei porno, nei hašo! Na, papiktnaudžiaudavo retkarčiais tarnybine padėtimi koks milicinykas ar operatyvinykas, bet smurto tai juk nepamenam. Tarkovskij ir bitlai vis tiek, atrodė, išgelbės pasaulį. Plius lietuvių lyrika, grafika, Miltinio teatras. Neįtikėtina laisvalaikio kultūra. Menas gyventi be pinigų. Kava už kapeikas. Konjakas už rublį. Rankytėmis susikibę uniformuoti penketukininkai. Meilės imtynės po Gegužės 1-osios eitynių. Keturių puslapių laikraščiai. Juozaičio

grybšniai Monrealio baseine. Įstabus juodai baltas lietuviškas kinas. Naujas Mero romanas *Pergalėje*, Lankausko novelė *Švyturyje*, Dichavičiaus rubensiada *Nemune*. Jūratės ir Česlovo kvikstepas. Pasimatymai prie Konservos. Visuotinė mada skambinti iš automatų už dyką. „Jūs geriate?" „Ne". „Tai ką, jūs į darbą nevaikštot?!" Kregždaitės knygynas, tautinis Ruzgo striptizas, Kukučio baladės! Jaunas Adamkus, verkiantis Mekas, Greimo pasažai veidu į Lietuvą! Tėvo Stanislovo lamentacijos. Vaidoto Žuko tapyba ir tapsmas. Tiek kultūros ir nė gramo demokratijos – štai Aukso amžius, bičiuliai! Jeigu kas nors tada būtų pasakęs, kad demokratija išsipildo tik visuotiniuose rinkimuose, kur Nobelio premijos laureato balsas sveria tiek pat, kiek alkano iš Krasnuchos, niekas nebūtų tuo patikėjęs. Ir kad tai – likiminis aktas. Tie laisvi rinkimai. Tas negrįžtamas kultūros ir demokratijos išsiskyrimas. Tas pastarosios oficialiai ir pusiau oficialiai sankcionuojamas pornohomonarko šleifas. Prostitucija. Kazino. Smurtiniai filmai. Algis Greitai. Ta kraupi laisvės našta, broliai ir seserys. Neėmėt laiku ir neskaitėt Tomo Venclovos, sakiusio, jog visa, kas parašyta apie išsvajotąją Ameriką – šventa tiesa (įskaitant ir *Pravdos* apžvalgininkų pamfletus). Dabar šaukštai po pietų. Erotiniai kanalai atnešami į kiekvieną prakutusiojo trobelę ant palydovinės antenos lėkštutės. Chemikų laboratorijose štampuojama „*Ecstasy*", fizikų – piratiniai CD. Internetą, be jau minėto Pentagono, dar valdo liūdnai pagarsėję Instinktai Žemiau Juostos. Tad negraužkite Grušnio, bičiulės, – nebeužtvenksi rinkos bėgimo. Nebepaslėpsi *Panelės* nuo bręstančios dukrelės.

3.

Demokratija – pavojingiausias žaislas vaikų rankose. Ypač – patekęs be naudojimo taisyklių. Meilė be technikos. O sykiu tai ir mūsų žmogiškumo išbandymas. Jeigu kritinė laisvės masė nevirsta anarchija, vadinasi, dar yra šansų. Sveikas protas, laimė, turi tam tikrą automatinio reguliavimo mechanizmą. Autopilotą, ateinantį į pagalbą iš žaidimo iškritusiam lakūnui.

4.

Išaugę sterilioje valstybėje, nesuvokėme nežabotų demokratijos mechanizmo galimybių. Įpratę prie totalitarinio stiliaus švaros ir aiškumo, pamiršome pačios žmogaus prigimties raistus ir šunkelius. Sutrikome be varovo. Laisvė, kurią mylėjome tik teoriškai, pasirodė esanti fikcija. Kai pirmieji demokratijos daigai išleido klaikios kasdienybės ūgius, ėmėme šaukti: „Čia sovietmečio palikimas!" Deja,

tai tik daugel metų dirbtinai ir meistriškai modeliuota (t.y. slopinta) mūsų prigimtis. Demokratija yra „naujojo žmogaus" virtimas tiesiog žmogumi. Itin skausmingas, ypatingos technikos ir kantrybės reikalaujantis procesas. Meilė netobulai prigimčiai nepalyginamai sunkesnė už meilę laisvei ar idealams. Apie ką mes kalbėjom, daktare?

Pabučiavimas

Erotikos eroje bučinys tapo deficitu. Du vienas kitą apsiviję žalčiai ant suoliuko – tikras anachronizmas, nes jis ir ji arba pagyvenę, arba pakalę, arba viena ir kita. Užsimiršusius nuo meilės keičia apsvaigusieji nuo „priemonių". Užuot bučiavus – rūkoma, uodžiama ir visais kitais būdais traukiama į save. Plaučiai tampa erogenine zona. Todėl nuščiūvi sutemus Stokholme, prie pat įėjimo į metro Sergels Torge, kur judrūs karoliais apsikarstę juodukai staiga įsisiurbia į švarių baltaodžių lūputes. „Kas tai?"– klausi bičiulės. „Naujas narkotikų perdavimo būdas", – atsako ji. Burna burnon, arba dirbtinio kvėpavimo sakramentas. Jokia policija neprisikabins. Visai kaip senuose geruose sovietiniuose filmuose apie partizanus, vokiečių komendanto valandą režisieriaus paliktus gatvėje (filmuota Rygoje arba Taline). Priešo zonoje. Patruliui praeinant.

„Biplan" – I

Ratas apsisuko: jie atrodo tarsi atskridę iš mūsų okupacinės jaunystės šokių. Iš vidurinių aktų salių. Net gitaros, nuleistos į tą patį aukštį, it vynuogės lapai pridengia kupidonų lytį. Vienas, panašus į penkiolikmetį George'ą Harrisoną, ligi koncerto išplėtotos dainos-siuitos metu taip nė karto ir nepažvelgia į publiką, t. y. nė karto neatitraukia akių nuo temstančio pajūrio dangaus. (Veiksmas vyksta Palangoje, „Kupetoje", kur „Utenos alus" demonstruoja savo naujas, angliškai mėlynas plunksnas.) Solistas padu prilaiko svyruojantį mikrofono stovą, ir tas į vidų išverstas monumentalus batas atrodo it citata iš nežinančių kur dėti kojas paauglių kūno kalbos. Jos irgi čia pat – staiposi mebliuotame fontanėlyje (nepriklausomoje Lietuvoje fontanų nepadaugėjo!) tarp ką tik iš vežimėlių išsiritusių lėliukų ir siuvinėtomis skarelėmis smegenėles suveržusių mažamečių. Kai solistas pagaliau suvokia, kas yra jų tikroji publika, jo tyrą veidą išmuša pionieriškas raudonis. Jam, deja, seniai nebe šešiolika, ne septyniolika ir net ne aštuoniolika, ir jis puikiai supranta, jog ne tu pasirenki publiką, o publika tave.

Biplanas – tai lėktuvas, turintis du nešančiuosius paviršius, paprasčiau kalbant – sparnus. „Biplan" yra „Foje" tipo lėktuvo antrieji sparnai. Pirmieji priklauso „Naktinėms personoms". Nors ir neapdovanotas kapitalistinio brendimo audras išgyvenančiais paaugliais

vaikais, kartais vis dėlto įkišu nosį į jų angarus. Negaliu pasakyti, kokia sparnų pora geresnė. Tiesiog dvi poros, ir tiek. Pagal apibrėžimą. Man artimesni antrieji: jie neprašo meilės vien už tai, kad nepralenktas vadybininkas Artūras Butkevičius juos užkėlė į sceną. Jie dar nelabai ir susivokia, kad jau tapo „pakylėti". Jie tiesiog groja šūlės šokiams, nesukdami sau galvos dėl jokių rinkos dantračių. Ir tą vidurinės aktų salės dvasią verta išsaugoti. Ji artima trims padorių miestelėnų kartoms: seneliams, tėveliams ir vaikaičiams. Šoka visi.

„Biplan" – 2

Nors įgula ne lietuviai, tai – lietuviška intergrupė. Tiksliau – vilnietiška. Vos užuodžiamas akcentas netrukdo, juk ir smetoniškas Kaunas su Seimo prototipu priešaky šnekėjo ir dainavo su akcentu. Tai buvo ne tik mados, t. y. stiliaus, ženklas. Tai buvo geros carinės mokyklos palikimas – ne žandaro bizūno, o gimnazijos mokytojo liniuotės „prasme". „Biplan" lakūnų carai – septyniasdešimtųjų britai. Melomano ausiai gera ir piloto pavardė – Maks Melman. Su tokia galima nusitaikyti jei ne į Niujorką, tai bent į Maskvą. Tad nieko tragiška, jei berniukai imtų ir uždainuotų gimtąja kalba: rusiški daiktai Lietuvoje netrukus bus vėl madingi ne todėl, kad čia gyvena keli procentai rusų, o todėl, kad jie paprasčiausiai gražūs. (Turiu omeny daiktus, o ne procentus.) Man patiktų klubas „Maskva" (štai Holivudo *Šakale* regime klubo iškabą „Mosovskij", tad galėtų būti ir „Masva" arba „Maksva") Kaune, kurio nariai/narai kalbėtų tik rusiškai, o keiktųsi tik lietuviškai. Sponsoriautų, žinoma, olimpiniai žalgiriečiai, ką tik sėkmingai parodę, su kokia neslepiama nostalgija Lietuva prisimena Centrinį Armijos Sporto Klubą ir kunigaikštį Myškiną.

Seni adresai

Šakalą prisiminiau ne šiaip sau. Simpatiškiausias šio jaudintuvo personažas – juodaodis vėtytas ir mėtytas FTB agentas, kurį vaidina jaunatviškas septyniasdešimt ketverių metų Sidney Poitier, pagarsėjęs ne tik „idealių negrų" vaidmenimis, bet ir vedybomis su lietuvių kilmės gražuole Joana Šimkute. Pastaroji prieš trisdešimt metų virpino berniukų (homoseksualizmo centras žmogaus smegenyse tada dar nebuvo atrastas) širdis kultiniame mūsų paauglystės filme *Nuotykių ieškotojai*. Tai dėl jos ekrane mirė visi – SSRS liaudies artistas, generolo Lebedžio parankinis Alen Michailovič Delon, kartus prancūzų bardas Serge Reggiani ir italų kietuolis boksininko veidu Lino Ventura. „Lietuvaitės" pasirinkimas filme (kaip ir vėliau gyvenime) buvo paradoksalus: ji pasirinko ne Deloną, o į tėvus jai tinkantį

kietuolį. („Mes gyvensim kartu", – pasakė ji. „O kaipgi jis?" – tarė draugystę labiau už nepriklausomybę vertinantis Ventura. Gyventi jiems buvo likę vos penkiolika minučių kino laiko.) Ką šiandien veikia šita moteris, pagimdžiusi keletą vaikų, kuriuos, žydų papročiu, laisvai galėtume laikyti savais? Ar ji dar gyva? Ar jie dar kartu? Kodėl mums nepakvietus jų į paksišką pastelinį Vilnių? Kodėl nesurengus jų filmų festivalio?

Pajūrio vergas

Jau nebežinau – ar vieta pasirinko mane, ar aš vietą. Kad ir kur nukakčiau, jaučiu jos trauką, tačiau tai ne sociumo, ne žmonių, o, sakykim, metų laikų kaitos pajūryje, peizažo, pagaliau – savojo būsto tame peizaže trauka. Nežinau, kiek vietos dvasia veikia žmones (turiu omeny – teigiamai), bet kad kurortinis mentalitetas neįveikė vietos dvasios – tai faktas. Didžiausia Palangos problema – iškęsti pačią save. Iškentėti savo funkciją, savo paskirtį – tarnavimą laikinumui. Ir sykiu – neištirpti toje tarnystėje, išlikti ošiančia, oria, teisinga.

Žinios (su vertimu į gestų kalbą)

Kai televizijos ekrane pasirodo „Aro" kaukai ar kokio kito „specserialo" madoms paklusnūs puolėjai, žinau, kad netrukus stambiu planu gausime šviežių mėlynių ir šilto kraujo porciją. Ant asfalto, žvyrkelio ar šiaip atkampioj laukymėj veidais į žemę bus suguldyti surakinti tautiečiai jau atmuštais vidaus ir išorės organais. Smurtas prieš suimamąjį turi parodyti valstybės visagalybę, nejuokais pagąsdinti neofitus, įspėti garažuose svarsčius kilnojančią chebrytę. (O chebryčių Lietuvoje daug, užtenka šiltą vasaros popietę pirma pavara pavaryti gėlių ir prieškario šviesuolių vardais pavadintom gatvėm, pro erškėčių krūmus viena akim stebint prie išdarinėtų sedanų susispietusius klonuotus berniukus.) Antram reportažo plane kartais stovi iš pragaro į nežinią keliaujantys tamsaus gymio pabėgėliai. Abejingi, netgi geriau už mus su tamstomis apsirengę, jie stebi kur nors prie tvarto suguldytus vedlius suplėšytais drabužiais ir sukruvintom nosim. Dar niekad nuo pokario kovų laikų pasienio vienkiemiai nebuvo tokie reikšmingi: čia vėl brėžiama nauja fronto linija. Pelėdoms ūbaujant ir Mėnuliui užsimerkus iš girios atlinguoja vilkstinė su varovais. Koks ilgas ir sunkus kelias širdžiai nemielais, t. y. neįgimtais, peizažais į per prievartą susapnuotos Europos kloakas! Biznis su varovais yra biznis be sienų. Kritusių vieton bematant stoja nauji vedliai, o patys bėgliai virsta pirmyn atgal siuntinėjamu „pašto kroviniu". „Paštas" tobulėja, iš jo sparčiai turtėjama, ir kaukėti „arai" čia atlieka ne

sanitarų, o tik prieš kameras pozuojančių statistų vaidmenis. Mėlynės ir kraujas nuolat švieži, istorija – be galo sena. Išmokome meistriškai pelnytis iš tranzito, iš tarpininkavimo, iš rizikos pramonės. Tai didžiojo verslo dalis. Kartais sukirba: o jeigu kam iš tos egzotiškos vilkstinės pasiūlius pasilikti? Ne Pabradėje už dantytos tvoros, o laisvėje? Pasakyti be užuolankų: sveiki atvykę Europon, bičiuliai! Čia kelio pabaiga. Jauskitės kaip namie. Kuo kalti šitie pusę Žemės rutulio sukorę benamiai, kad „Aras" šįsyk atskrido greičiau už pelėdą?

„Panorama"

Nieko nauja po saule. Viskas apie Jį ir truputis... apie Audrių Butkevičių. Ugningas tribūnas kalėjime darosi panašus į rusų „batiušką". Byla stringa – tai matyti net televizijos žiūrovo akimi. Taip stringa ir bliūkšta visos „didžiosios" bylos: Arvydas Stašaitis ne teisiamas, o marinamas (vos neparašiau – marinuojamas). Adolfas Šleževičius tiriant jo atvejį tik tyrėja, o užuot ieškojus kunigo Ričardo, ieškoma jo būtų ir nebūtų nuodėmių. (*7 meno dienos* rašo šviesiai tiesiai: „Patarimas autoriams: kuo greičiau samdykitės profesionalų budelį. Beveik šimtaprocentinis efektas".) Kažkas papuvę Danijos karalystėje, jeigu klysta visi, išskyrus valdžią ir jos negausius simpatikus, o tėvynė atsiduria pavojuje tik tada, kai pavojuje atsiduria neklystanti valdžia. Toks „skaidrus" puvimas neišvengiamai didina privatų sektorių: tų, Žalgirio mūšį siejančių vien su „Žalgirio" pergalėmis, tų, kuriems valstybės jėga prilygsta tik Seimo reitingui. „Kuo daugiau informacijos, tuo mažiau idealizmo", – sako Labai Gerai Informuotas valdininkas. O aš su siaubu žiūriu į žiurkės sukandžiotą Audriaus Butkevičiaus ranką. Kur jis kali – Bastilijoje, *Vidurnakčio eksprese* rodytame turkų kalėjime ar į Europos Sąjungą šviesos ir tiesos greičiu skriejančioje valstybėje?! „Pamanykit, – atsiliepia Valdžios simpatikas, – kažkokia žiurkė. Pamanykit, Žmogaus teisės. Pamanykit, Konstitucija. Per naktį parašėm, per metus pamiršom. Yra svarbesnių reikalų."

Sapnas apie normą

Išaugęs gyvenimo intensyvumas keičia patį trukmės pojūtį. Žmogaus vertė imama matuoti jo poelgio reikšmingumu per laiko vienetą. Tęstinumas nebeatlaiko atkarpos žirklių „ča ča". Elgseną lemia ne pastovumas, o paskiri gestai. Pati istorija tampa isteriška, spazmiška, trauki. Pažiūrėkit, kaip šoka amžiaus pabaigos žmogus – it iš traukulių jungo besivaduojantis spastikas. It pradedantis fakyras iš grandinių priekabaus cirko direktoriaus akivaizdoje. It nepatyrusi žiurkė iš

spąstų. Jo laisvė – tai vazą sapnuojančios šukės laisvė. Ką nuolauža gali papasakoti apie rūmus, nuorūka apie Kubą? Mažiau negu nieko. Tas pats ir su Europa: šukės prašosi įklijuojamos atgal. Molis beldžia porcelianui į nugarą arba į pilvą, negalvodamas (frazė naujajam Pascaliui: „Žmogus – tai mąstantis molis"), jog tie išsapnuoti servizai jau seniai tik muziejaus nuosavybė. Europa mūsų, apie kurią svaičiojai, kurios vardu prisiekinėjai, – muziejus, romantinis mitas, fikcijų fikcija. Geriau sėdėtum ant kopos ir žiūrėtum, kaip gęsta saulė. Deja, negali – vaikus reikia papenėti. Kartais pavydžiu tau.

Žanrų krizė

Tas pats ir literatūroje. Pasakojimą keičia anekdotas. Romaną – aforizmas. Dramą – skečas. Poemą – haiku. Geriausią lietuvišką prozą jau senokai rašo pora liaudies nekenčiamų filosofų, du trys vadinamieji eseistai ir keli dailėtyrininkai. Tuo tarpu „grynieji" ir toliau medituoja tupėdami ant kopos, Kryžių kalno, Gedimino bokšto. Jokiu dramblio kaulu čia ir iš arti nekvepia: tiesiog begalinis piemenėlių raliavimas ir avinėlių tylėjimas. Amžinų kuprelių šou. Meditacijos ir metaforos erdvė lietuvių prozoje seniai paplovė mąstymo laiką. Bandymas bet kuria kaina išsakyti mintį – tasai esminis tikros prozos bruožas – čia užgęsta dar sumanymo įsčiose, nes į pasaulį žvelgiama užmerktomis akimis. Galite tai vadinti vidaus žvilgsniu – niekas nuo to nepasikeis. Be meditacinio, be metaforinio, esama pas mus ir kito plano sąskaitų suvedinėjimo. Tada, užuot garbinęs ar keikęs būtį, lietuvių rašytojas aistringai teisia (ir taiso!) pasaulį, istoriją, politikos aukas ir marionetes. Pamokslas išpampsta ligi romano. Geriausiu atveju – ligi apsakymo. Nėra liūdnesnio vaizdo už įniršusį kunigą.

Naujieji aforistai

Dar taip neseniai su *Kas yra kas Lietuvoje 97/98* žmogumi Rimvydu Valatka pajuokaudavom, jog vos ne kiekvienam savo tekste „užkoduojame" po sentenciją specialiai *Veidui*. Ir jis užkibdavo! Pasikeitus žurnalo redaktoriams, mūsų ir panašių į mus vieton stojo politikos mostaguotojai, pagaliau supratę, kad be skambios ir paradoksalios frazės jų įvaizdis būtų gerokai skurdesnis. Juk ir taip aišku, kad politikos spindesį lemia ne atlikti darbai, o pasakyti žodžiai. „Delfinų neduočiau skriausti, juos labai myliu", – vangokas reklamines „Baltic Challenge" pratybas komentuoja Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininkas. Na, gal ir ne pačius mokymus, o labiausiai atmintin įstrigusį jų fragmentą. (Ką duotų skriausti – t. y. pasiųstų minų rinkti – nesunkiai galime nujausti.) Dvi *Veido* vertas

sentencijas ta pačia proga išmąstė ir Lietuvos kariuomenės vadas. Pirmoji: „Geriau susprogdinti delfiną, o ne žmogų". Ir antroji, paliekanti šiokią tokią alternatyvą: „Kodėl jie nepiketuoja prieš valstiečius, ariančius arkliais?" Pastaroji skirta Gyvūnų globos draugijos aktyvistams, pareiškusiems, esą neetiška versti gyvūnus dalyvauti karinėse pratybose. Griebkime jautį už ragų: O minuoti – etiška?! O bekojai ir berankiai Afrikos ir Balkanų vaikai, kurių neišgelbėjo JAV ir Rusijos delfinai, – etiška? O karinė pramonė kaip tokia – etiška? Krikščioniška? Jau žinom, kad NATO – tai labai etiška. O pacifizmas – itin neetiška. Vienas dalykas – ariantis arklys, kurio išnaudojimo vaisiai gelbsti žmogų nuo bado. Ir visai kitas – pats minuojantis žmogus, žudantis kitą žmogų (su arkliu ar be). Kas paneigs, kad išmokytą išminuoti delfiną lygiai taip pat galima išmokyti ir minuoti? Taigi – laikas dėti minas ir laikas išminuoti. Kurį dabar išgyvename? Kodėl gyvūno gyvybę ginti Lietuvoje stoja draugijos, kurčios žmogaus gyvybės dramoje? Kur jūs, tikrieji Lietuvos pacifistai? Siunčiu jums užminuotą delfinę, vardu Diana.

Katė saulėje

„Keista, kad apie žmogų, kurį mylime, mes mažiausiai galime pasakyti, koks jis yra",– vis prisimenu Maxą Frischą. Lygiai taip pat – ir apie vietą. Pirmuoju atveju – mylime, ir tiek. Antruoju – gyvename, ir tiek. Meilė nuskaidrina žvilgsnį, neapykanta – aptemdo. Gyvenimo pilnatvės pojūtis nepriklauso nuo veido ar kraštovaizdžio grožio. Kas pasakys, kur kenčiama labiau – Naujojoje Akmenėje ar Šveicarijos Alpėse? Žinau, kad meilė tas vietoves sulygina. Kančiai ir abejingumui tarpti geriau cemento fabriko kaimynystė. Kaip pasiteisinimas. Kaip proga katapultuotis į kitus pasaulius. Paprasčiau šnekant – pakeisti aplinką. Todėl netikiu žaviąja Balio Sruogos anūke Aušrine Byla, gąsdinančia *Respublikos* skaitytojus Niujorko baisybėmis. „Geriausia, ką mes, niujorkiečiai, galime padaryti savo svečiams iš kitų valstybių, tai perrengti juos juodais drabužiais. Šitaip mes juos apsaugome nuo galimo per didelio vagišių dėmesio", – sako devynetą metų su ŽIV virusą nešiojančiais arba jau AIDS sergančiais kaliniais pradirbusi drąsioji lietuvaitė. Sėkmingai išgyvenau Niujorke ir be juodų drabužių. Žinau, kad juodai ten rengiasi gangsteriai, limuzinų vairuotojai, kūnsargiai ir elegantiškos 5-osios alėjos damos. Plius Čelsio galerijų vernisažų publika. Kol Aušrinė Byla mokytojavo kalėjime, Niujorkas tapo itin saugiu miestu, kurio svaigius pavojus daugelis prisimena su neslepiama nostalgija. Seniai pastebėta, kad apie gyvenimą mažiausiai turi ką pasakyti „uždarų" profesijų žmonės:

teatro režisieriai ir aktoriai, aukštųjų ir „žemųjų" mokyklų dėstytojai, lakūnai (kol netampa merais), kalėjimų prižiūrėtojai ir pan. Todėl džiugu, kad Aušrinė pagaliau nusprendė išeiti į laisvę. Į dienos šviesą. Dieve, kaip pavasarį Manhetene žydi magnolijos! Kaip skverelyje prie armėnų bažnyčios tu palaimingai murkei ir marksteisi saulėje, mano vienintele. Mano nesibaigianti byla.

Pralaimėjimo topografija

Stokholme atsidūriau tą dieną, kai Lietuva žaidė su Rusija. Krepšinio karštinė šiauriečių nepurtė, tad neužtikęs radijo eteryje Vilniaus, patraukiau savais keliais. Kitą rytą, patriotinio kirmino graužiamas, vis dėlto nusprendžiau pažvelgti į laikraštį. Jį radau netoli draugų namų, ant laiptelių prie senovinių durų. Apie skaudžiausią mūsų pralaimėjimą buvo rašoma viršutiniame tolimo puslapio kamputyje pačiu mažiausiu šriftu pasaulyje. Petitas numarino kirminą. Padėjęs laikraštį į vietą, apsižvalgiau. Varinė lentelė prie durų skelbė: „Jugoslavijos Respublikos konsulatas". Apėjęs namą iš kitos pusės, perskaičiau ant sienos: „Jugoslavijos Respublikos ambasada". Šventadienio rytą ir pastatas, ir gatvė atrodė it išmirę. Nei vėliavos, nei sargybos, nei damos su šuneliu. Vakare laikraščio ant laiptų jau nebebuvo.

Apie klasikų sąžinę

Šimtąsyk teisus nuodingasis Emil Cioran: „Sąžinės priekaištai yra dalia vien tik tų, kurie nieko nedaro, kurie tiesiog nepajėgūs veikti. Sąžinės graužatis jiems atstoja veiksmą". Ir mini Napoleoną, kuriam tik subjuro nuotaika, praradus 30 000 kareivių mūšyje prie Vagramo. O sąžinė? Švytėjo kaip abrozdėlis, nors „Kodak" dar nebuvo išrastas. Mūsų platumose klausimų mastas menkesnis: „Kam sugedo nuotaika praradus tuos milijonus Europos Tarybos ekiu? Ką jautė Gintaras Einikis lėktuve iš Atėnų?" Ir pan. Vadinasi, nusideda tik veiksmo žmogus? Vadinasi, Vingių Jonas galbūt ir yra autentiškas mūsų šventasis? Gaila, bet egzistencinį (t. y. kančios) matmenį Žemaitė suteikia tik Katrei, vargšą Joną feministiškai apšaukdama „žmogysta". Pati Katrė jau arčiau tiesos, šaukdama vyrui: „Giltinių atpūtnagiau!" Taigi taigi, kaipgis.

Tėvynės išdavikas

Viena „Anapilio" musė po vidurnakčio taip burnojo: „Jeigu Seimo Pirmininkas nuspręstų, o Prezidentas, neduokdie, pasirašytų lakonišką it epitafija įsaką, paliepiantį visiems viengungiams ir išsisky-

rėliams per 24 valandas vesti, ašen paskutiniojo žodžio teise melste melsčiau juodaodės, blėkine lėkštute per Pabradės grotas braukančios nelegalės ar auskarotos fudži, siauraakės ir kreivakojės čiukčės, Mašos bufetininkės ar tanzanietės sunkiausiais sėdmenimis, kad tik ne rūtų darželio auklėtoja, kad tik ne Vilniaus senamiesčio avangardistė, kad tik ne Kauno balių puošmena, kad tik ne..." Tą akimirką virš gotiškam vesternui sukalto laužo pakibo neatpažintas objektas, ryškios šviesos stulpas pervėrė viską aplinkui, ir Aukštybių balsas paklausė: „O marsietės, o kurdės, o niekad veido neatidengiančios haremietės?!" – „Taip, mano Pirmininke, mano Prezidente, taip!" – pamaldžiai krutino lūpas baro musė.

Apie meilę

Nesigink, mano jaunasis drauge: meilė akla. Nors pirmas žvilgsnis visados į jos nosį, biustą, kojų kolonas. Arba atvirkščiai: kolonas, biustą, nosį. Toliau – tamsa. Juodesnė nei šekspyriškoji.

Nuodėmės veidas

Senose arklidėse ir jaujose įrengtame Edsviko šiuolaikinio meno ir kultūros centre Stokholmo priemiestyje Solentunoje vyksta rusų kuratoriaus Josifo Bakšteino parengta paroda „Medialization". Į gangsterį panašus dailėtyrininkas taip komentuoja pavadinimą: medijų brūkšnys idealizacija. (A: „Kaip tapti medializuotam Lietuvoje?" B: „Per „Ženklus", „Lankas", „Panoramą".) Todėl vyrauja video ir foto, o gausiuose ekranuose ir nuotraukose įvairūs smurto pavidalai – nuo Olego „Šuns" Kuliko gan komiškai „traukiamų" gyvulių tuščiavidurėje „Mėlynojoje karvėje" (stebėtojas įkiša galvą per „tam tikrą vietą") ligi genialių Andres Serrano spalvotų nuotraukų ciklo „Morgas". Vienas įdomiausių darbų – Peterburgo grupės AES „Įtariamosios: Septynios nekaltosios, septynios nusidėjėlės". Ekrane vienas paskui kitą sušvinta keturiolika mergaičių veidų, septyni kurių – kraupias žmogžudystes įvykdžiusių paauglių, likusieji – nekaltų (dar?) studenčiokių. Šalia – nusikaltimų pobūdžio aprašas (ūmus pavydas, nepaaiškinamas pyktis, kruopščiai suplanuota nepavykusi vagystė etc.). Įdomu ne tai, įdomu, kad plika akimi nekaltųjų neįmanoma atskirti nuo nusidėjėlių: vienodai padažytos lūpytės, papudruoti skruostukai, tos pačios žvitrios akytės, viliokių šukuosenos etc.). Mane lydėjusi Centro darbuotoja žino „*Who is čto*". Todėl nusprendžiame pažaisti. Kiaulės akį pakeičiu kunigėlio (nepasakyti – velniuko) akimi. Įtempiu ją. „Atpažįstu" keturias nusidėjėles. „Neblogai, – juokiasi jaunutė švedė, – kiti atspėdavo vos dvi." Didžiausia šios vasaros pergalė.

Laiko ženklai

„Ar pastebėjai, – klausia bičiulis, – kad laisvos merginos ėmė masiškai vaikščioti poromis?" Pastebėjau, kur nepastebėsi. Mūsų jaunystėje gražuolę dažniausiai lydėdavo pilkutė prielipa. Banalūs ponios ir tarnaitės santykiai jokiu papildomu homoerotizmu nekvepėdavo. Dabar iš radioaktyvių misių ir manekenių konkursų, pavėluotos seksualinės revoliucijos ir erotinės informacijos pertekliaus išsiritusių ilgakojų dėmesys ima krypti ne tik į turtingus bei „medializuotus" vyriškius (jų mažuma), bet ir į tos pačios lyties (teisingiau – to paties kirpimo) asmenis. Nors puikiai žinome, kad dar negimė moteris, negalinti kitai moteriai padaryti to, ko jai negalėtų padaryti vyras, bet susidomėjimas sava lytimi tarp Gintaro krašto merginų pastebimai išaugo. Mados šauksmo čia daugiau negu prigimties poreikio, o užvis daugiausia – narcisizmo. Įsimylima į savo atspindį: iš pradžių veidrodyje, vėliau – kitame/kitoje. Homoerotizmas yra aukščiausioji savimylos stadija. Apie tokias moteris net „tiesūs" vyrai sako tiesiog: „Gražu!" Minėtoje parodoje yra vienas video, kuriame nuogos gulinčios moters kūnu šliaužioja sraigės. „Kodėl sraigės, o ne skruzdės?" – paklausiau kuratoriaus. „Skruzdė įsismelkia, o sraigė – ne", – atsakė jis. „Viršūnė, – sako bičiulis, – kai jos baigia drauge susikibusios rankomis. Įsivaizduok: vyrai jas priverčia pabaigti sinchroniškai, bet palaimą jos patiria tik susikibusios. O šiaip – visai normalios, inteligentiškos panelės." „Turbūt perskaitė kokiame nors prancūziškame žurnale", – juokiuosi aš.

Festivalis „Geras" „Kupetoje"

Išsilaisvinusi paauglė su kuodeliu, su cigarete, su alum, su „Stimorol" kuprine, pasigręžusi į publiką, klykia iš paskutiniųjų: „Po velnių, aš ne TOKS!" Vartodama vyriškąją giminę! Paskui iššoka jos dievaičiai, ir visa mažamečių govėda rėkia drauge su ŽAS: „Suka, ji suka!" Na ir kas, kad „gyvenimo ratu": pailginta u byloja visai apie ką kita.

Tarp morgo ir mauzoliejaus

1.

Niekam ne paslaptis, kad Lietuva – ne tik krepšinio, bet dar ir fotografų kraštas. Azartiškasis Algimantas Aleksandravičius (toliau AA) per kelerius metus į Fotomenininkų sąjungos (gildijos, cecho, klano) žaidimų aikšteles (parodų sales, albumus, žiniasklaidą) įsiveržė it koks iš NBA klinikų ištrūkęs įniršęs bulius. Įsiveržė ir užmėtė gerokai užakusius Lietuvos fotografijos „krepšius" galvomis. Tai jo globalinis projektas – nufotografuoti visus bent kiek žymesnius Lietuvos kultūros veikėjus. Kartoju: netgi ne veidais, o galvomis. It kamuoliais. Utopinio AA sumanymo (anglosaksai jį pavadintų *a work in progress*) epicentre regime nuolat pasikartojantį nukirsdinimą (*decapitatio*): koks nors gyvas klasikas vis įžengia ir įžengia (nepasakyti – įsibrauna) į mūsų regėjimo lauką su nukirsdinta galva išverstomis akimis ant lėkštės. Toji lėkštė yra jo žvaigždės orbita. Visaliaudinis „muilinės" reflekso, be perstojo tratančio reporterio kulkosvaidžio bei naujalietuvių digitalizmo kontekste AA sugrąžina fotografijai jos ritualinį pobūdį, kurį galėtume pavadinti pozavimu ainiams.

2.

Tasai ritualinis intencionalumas sukausto, surakina fotografą su aparatu ir jo auka – hipnotizuojantis objektyvas įsisiurbia į subjektą, tačiau, užuot apnuoginęs, užuot pastūmėjęs išpažinčiai, suteikia pastarajam retą progą pažvelgti, tiksliau – įsižiūrėti į save. AA, tasai senas ir gudrus kultūrizmo treneris, šiuo atveju sukuria sąlygas apšilti prieš išpažintį, kuri taip ir liks už kadro. Jo „Leica" ne išklauso pasakojimus, o fiksuoja žvilgsnius, palikdama subjektą bežadžio padėtyje. Bežade gyvate, sustingusia priešais objektyvo dūdelę. Kobra, gelianti save pačią. Iš esmės tai utopinis projektas. Čia slypi ir sumanymo jėga, ir pažeidžiamumas: jau dabar pažįstu keletą personažų, bet kuria kaina siekiančių patekti į būsimąjį ištaigingą albumą, nors autorius jų ten visai netrokšta įsileisti. Manau, kad galų gale jie vis dėlto prisibels. Na, o grįžtant prie nerašytų fotografų klano nuostatų, būtina pažymėti, kad azartiškajam panevėžiečiui pavyko paneigti „vienintelio kadro ieškojimui paskirto gyvenimo" mitą. Per nepilnus porą metų AA padarė ne vieną ir ne du „vienintelius kadrus". Buvusio kultūrizmo trenerio įsiveržimas į kultūros Olimpą – kvapą gniaužiantis pastarųjų metų minėtos padangės nuotykis.

3.

AA suteikia mums retą progą iš arti pažvelgti į žmones, geriausiose nuotraukose žvelgiančius į save. Žvilgsnio kryptis ir kokybė, stiprumas ir vertė yra AA strategijos alfa ir omega. Kitas klausimas: kur panyrame mes, žiūrėdami į portretus žmonių, su talentingo fotografo pagalba neriančių savin? Kaip įvardyti tą teritoriją, kurion mes ką tik tapome įsileisti? Pagaliau ar mes pasirengę atlaikyti čia vyraujantį atvirumo laipsnį? Roland Barthes puikiai nusakė fotografinio žvilgsnio paradoksalumą: kaip galima turėti protingą išvaizdą apie nieką negalvojant (žvelgiant, tarkime, į objektyvo metalą ar kameros plastmasę)? Tokiais atvejais žvilgsnis išsiverčia be matymo, tarsi užsikirsdamas, stabtelėdamas ties kažkokia neįvardyta vidaus salele, iškyšuliu, tarsi užkliūdamas už staiga išnirusio prisiminimo. Tokį skvarbų, „užkliūnantį", o ypač – TRUNKANTĮ ir drauge su Fotografija įveikiantį Laiką žvilgsnį prancūzų mąstytojas laiko virtualiai pamišusiu. Tuo pat metu žvilgsnis yra tiesos ir beprotybės apraiška. Žvilgsnio strėlė skrieja į nesamą taikinį, tačiau to skrydžio „išraiška" – retos ir į niekią nepanašios būsenos atvaizdas. Fotošūvio, fotošokio ir fotošoko kryptis veda nuo kūno sielos link – tos *animacula* – mažytės individualios sieliūkštės – geros vienų, blogos – kitų.

4.

Jeigu gero portreto esmė – nuplėšti kaukę, tai kas lieka po tokio demaskavimo? Nebijokime, ak nebijokime pabūti banalūs: jau minėtoji siela. Neturinti amžiaus, tačiau, pasak to paties A. J. Greimo bičiulio, neištrūkusi iš savojo laiko. Algimanto nuotraukos apie laikmetį dažnai kalba ne mažiau iškalbingai negu apie jose rodomus žmones. Pastarųjų veiduose apstu grumtynių su laiku ir savaisiais apsėdimais bei idiosinkrazijomis pėdsakų. Yra veidų, kurie, sakytume, atsilaikė ties paskutine riba, ir yra veidų-griuvėsių. Tačiau į kiekvieną jų mūsų fotografas žvelgia siekdamas atskleisti asmens tapatybę, o ne vertingumą (t. y. statusą). Didžiumos čia regimų žmonių statusai seniai įtvirtinti, negana to – virtę kaukėmis, gynybos fortais, išgyventos baimės pagimdytais ir už rusiškų tankų plieną kietesniais vėžlio šarvais. AA demaskuoja su tauria meile ir neslepiamu solidarumu. „Parodyk savo veidą, senas vėžly! Parodyk savo veidą, sraige!" – meldžia iš to paties molio drėbtas – t. y. žinantis netiesos ir jos atpirkimo kainą. Fotografijos stebuklas, pasak rusų kultūrologo Michailo Ryklino, slypi mūsų dėmesiui pateiktuose smulkiausiuose praėjusios tikrovės kūniškumo aspektuose. Ji, praeitis, tarsi numarinama amžinojoje esatyje. Tikra nuotrauka visada kalba apie mirtį ir išlikimą.

Tas kalbėjimas – tai nesibaigiantis išėjusiųjų dialogas su gyvaisiais. AA yra nekarūnuotas šiuolaikinės lietuvių fotografijos Charonas, kursuojantis tarp Morgo ir Mauzoliejaus. Tai jo, ir tiktai jo, teritorija. AA maršrutas.

5.

„Kai numiršta žmogus, pasikeičia jo portretai. Akys žiūri kitaip, ir lūpos šypsos kitu šypsniu. Aš tai pastebėjau sugrįžusi iš vieno poeto laidotuvių. Ir nuo tol nepalioviau tikrinus, ir mano spėjimas pasitvirtino" (Achmatova). O gal geriau taip: *„Tikroje nuotraukoje būtybė, kurią aš mylėjau ir myliu, neatskirta nuo pačios savęs, pagaliau ji sutampa su savimi. Šis mįslingas sutapimas panašus į metamorfozę"* (Barthes).

Graikų laimė

I

1.

Pradėsime citatomis, pabaigsime cikadomis. „Filologija, filosofija, poezija – apskritai visa kultūra iš tiesų yra tik niuansai, intonacijos, kabutės, citatos", – perfrazuodama Osipą Mandelštamą almanache *Regnum II* pastebėjo Viktorija Daujotytė. Jos bičiulis Arvydas Šliogeris (jau rašiau „mūsų", bet prisiminęs, kaip kažkokiam Rolandui dedikuotą tekstą profesorius lengva ranka peradresavo kitam piliečiui, susilaikiau) neseniai per radiją pareiškė, jog „atėjo laikas, kai reikia pradėt kultūrą naikint, mažint". Maža to: „jos yra per daug, ir visi tai suvokia". Čia jau ne apie niuansus, ne apie kabutes, bičiuliai, kalba. Žurnalistė vis bandė susiaurinti naikinimo erdvę ligi masinės kultūros (o iš tikrųjų tik platino ją, nes masinės kultūros, kaip ir meilės, niekad nebus per daug), tačiau netrukus paaiškėjo, kad profesorius nusiteikęs radikaliai: „Viskas persikultūrinę, per daug visko prigaminta. 90 procentų mūsų ligų yra nuo kultūros pertekliaus". Paskutinis žodis – raktas! Galiu įsivaizduoti iškilų Vilniaus intelektualą, pavargusį nuo sostinės aukštakakčių plepalų nuo nepakeliamos reginių ir renginių gausos viename senamiesčio are, nuo naujų knygų lavinos knygynuose ir bibliotekų kolektoriuose. Suprantu ir ne kartą profesoriaus demonstruotą alergiją citatiškumui, kaip nežabotam perskaitytų tekstų dauginimuisi nekritiškose smegenyse. Niekam ne paslaptis, kad meistriškas manipuliavimas ir operavimas citatomis nulemia akademines karjeras bei statusus. Kserokopinė ir kompiliacinė amžiaus pabaigos sąmonė iš svetimų tekstų yra nuaudusi radioaktyvų reikšmių ekraną, kurio poveikį patiria kiekvieno kultūrinio diskurso dalyvis. Technologijų įžengimas neįtikėtinai palengvino išganingų šaltinių paieškas: nebereikia galvos kaip kompiuterio, užtenka pasikliauti kompiuterio galva. O ką jau kalbėti apie palydovinių antenų galvutes! Tokia situacija poną Šliogerį verčia vemti. Iš tiesų jo mintis itin paprasta: nors pro visus galus žmogui ir bandoma įbrukti mintį apie jo visagalybę, organas, kuriuo jis patiria ir savo protu įvertina pasaulį, seniai išėjęs iš rikiuotės, „išoperuotas". Amžiaus pabaigos žmogus jau seniai gyvena ir mąsto (jei tą procesą apskritai dar galima pavadinti mąstymu) svetima galva. Kultūros indoktrinacija totalinė, žmogus – nepagydomas kultūros narkomanas, negailestingų manipuliatorių ir dekonstrukcijos teroristų spaudomas mygtukas.

„Kuo toliau eisim į Europą, tuo daugiau bus baisingų kultūros šiukšlynų visose srityse – ir politikoje, ir ekonomikoje, ir mene... Ir vis labiau mes dusim šituose šiukšlynuose", – pabaigia savo katastrofišką viziją filosofas. Šitas „mes" visų pirma skiriamas didmiesčių epochos žmogui. Savo galva mąstantis kaimo senolis profesoriui gerokai artimesnis, jis viena koja dar Prarastajame rojuje, t. y. senovės Graikijoje, kurioje „buvo ne per daug kultūros ir ne per daug natūros". Graikų laimė – kultūros sąvokos jie apskritai neturėjo nusikalę. (Čia mūsų, o ne profesoriaus, pastaba.)

2.

Bet: paskutiniai senoliai netruks išmirti, kaimas – prasigerti ir išsižudyti, o visą žemės ūkį tvarkys saujelė karves prie kompiuterių rakinančių gudrių eurogaspadorių. Vieniems jų, neabejoju, ir toliau kultūros viršūne liks „Dviračio šou", kiti per palydovinę žiūrės ARTE kanalą, treti pirks vaikams Luvrą ir Metropoliteną kompaktuose. Šiandien, deja/laimė, jokiu kultūros pertekliumi mūsų provincija pasigirti negali. Priėmę profesoriaus schemą, turėtume teigti, kad ji dėl to neabejotinai laimingesnė už didmiesčių „mygtukus". Aiman, to laimės laipsnio niekas neišmatavo, apklausų neatliko, ir apskritai – teroristinė kultūros vizija yra ne tiek kasdienės tikrovės stebėjimo, kiek mentalinės operacijos vaisius. Katastrofa vyksta ne Vilniaus senamiesčio galerijose ar Šeškinės blokuose pono Valinsko žaidimus su „Kims" („Duonos ir žaidimų!") burnose stebinčių piliečių sąmonėse, o sostinės net nemanančio apleisti intelektualo galvoje. Mūsų filosofo katastrofizmas yra toks pat artefaktas, kaip ir jo neapkenčiama „kultūra". Eidamas savo minčių pėdomis, jis turėtų nedelsdamas mesti Filosofijos katedrą, planinius doktorantus, suvisam išsižadėti slegiančios Seimo teatro bei „mumijų" prigrūstų muziejų kaimynystės ir pirkti vienkiemį Labanoro girioje (bręstančios ekonominės krizės išvakarėse – tikra investicija į ateitį). Aiman, visa tai zuikių dainos: Arvydas ir toliau rašys savo puikiąsias knygas, lietuvins kitiems vertėjams neįkandamus tekstus (t. y. prisidės prie kultūrinio teroro), burnos prieš esamas ir būsimas valdžias ir nežinia kur atrandamu laisvalaikiu gaudys upėtakius. Ir, viliuosi, nesiliaus mūsų provokavęs.

3.

Jeigu Lietuvos intelektualai būtų laisvi žmonės, originalią mintį vertinantys labiau už pirmtakų sankcionuotas schemas, jų skandalingojo kolegos provokacijos sukeltų gyvas ir karštas diskusijas. Pavyzdžiui,

prievartinės/neprievartinės kultūros priešprieša verta kur kas daugiau dėmesio, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Juk kultūra iš esmės gali būti traktuojama kaip represyvi sistema, kaip pirminių instinktų slopinimas, be kurio nei ji pati, nei civilizacija būtų neįmanomos. Tada Arvydo Šliogerio protestas verstų iš naujo peržiūrėti kultūros/natūros opoziciją. Tada ar nepaaiškėtų, kad motinėlė gamta dažnai būna dar agresyvesnė už „sukultūrintą" *homo sapiens* ir visi bandymai ją sutramdyti (kultūros teroras!) pasibaigia ekologinėmis katastrofomis? Pagaliau būtume neišvengiamai priversti aptarti ir vieną didžiausių dabartinės Lietuvos paradoksų: kaip suderinti beveik visų be išimties (tarp jų ir prof. Šliogerio!) vadinamųjų inteligentų retrogradinį mąstymą su modernios ir demokratinės visuomenės nuostatomis? Gal ne apie kultūros terorą tada turėtume kalbėti, o apie tikrą kultūrų karą: iš tiesų tai gyvenimo būdų pasirinkimo ir jų suderinamumo visuomenėje problema. Lietuva šiandien išgyvena ne pasaulėžiūrų, o pasaulėjautų, nulemiančių biografijos modelius, pakantumo krizę. Todėl antikultūrinė intelektualo tūžmastis yra žymiai produktyvesnė, nei mums atrodo. Ji skatina klausti: o kas gi spaudo „mygtukus", kas manipuliuoja tariamai laisvu mūsų pasirinkimu, kas gi verčia vadovautis svetimu protu? Kokios jėgos, kokie ateiviai, kokių slaptųjų centrų „kultūristai"? Kokios „Maskvos", kokio „Vašingtono" letenos? Į šituos klausimus profesorius neatsako. Arba atsakymas jam atrodo per daug banalus, arba atsakyti išvis neįmanoma. O vis dėlto – gal verta pabandyti?

4.

Yra tik viena tikrai rimta filosofinė problema – apsisprendimas būti ar nebūti nūdienos žmogumi. Atmesdamas nūdieną iš principo, Arvydas Šliogeris tik patvirtina klausimo svarbą.

II

1.

Atakuodamas kultūrą, Arvydas Šliogeris tapatina ją su nūdiena apskritai. Požiūrių į čia ir dabar gimstančią tikrovę kare profesorius nepasigaili ir muziejuosna atgulusios praeities. Skandalingajame interviu *Lietuvos radijui* yra vienas lyrinis pasažas, verčiantis sugrįžti į meno valdas, nors kultūra ir menas nėra tapatūs dalykai. Kultūra – tai visų pirma bendravimo su pasaulio daiktais (įskaitant ir meno kūrinius) būdas. „Vartau tik albumus, – sako filosofas, – taip akis į akį gali susidurt su paveikslu. Jei įeinu į parodų salę, mane

jau blaško. Kai Ermitaže pamačiau paveikslus, kuriuos buvau įsimylėjęs (van Gogho, Cezanne'o) buvau apstulbintas, man jie pasirodė visiškas mėšlas. Salėje nėra sandūros akis į akį, nėra izoliacijos nuo kultūros. O reprodukcijoje gali pagauti akimirką, kai kūrinys atsiveria. Meilė – intymus dalykas, to negali daryt ant scenos. Lygiai taip pat ir su paveikslu. Nešvanku, kai man reikia susitikt su Cezanne'o „Didžiąja pušim" viešai." Nuo nešvankybės profesorių šiuo atveju apsaugo solidus atstumas – minėtas paveikslas berods kabo San Paule. Apie reprodukcijas irgi trumpa kalba – meluoja visos, mažiausiai – juodai baltos. Tai, žinoma, nereiškia, kad geriausi dailės žinovai – daltonikai. Juokai juokais, bet profesorius, versdamas mus santykiauti su reprodukcija, atlieka sykiu Geležinės uždangos ir Gobseko vaidmenį. Filosofija, matyt, neįsivaizduojama be vienumos kulto, kaip ir menas neįsivaizduojamas be viešumos erdvės. Apie tai rašoma puikioje Hannah'os Arendt knygoje *Tarp praeities ir ateities* (beje, verstos A. Šliogerio). Vertėjui itin aktualiame skyriuje „Kultūros krizė" filosofė teigia: „Privataus gyvenimo ir privataus turėjimo paslėpti, meno objektai negali įgyti jiems būdingos vertės; priešingai, jie turi būti apsaugoti nuo priklausymo individams". Patikėję ponu Šliogeriu, tikraisiais meno mylėtojais turėtume laikyti tuos japonų turtuolius, kurie už milijonus aukcionuose įsigiję „van gogą" ar „sezaną", užrakina juos savo ofisų seifuose arba miegamuosiuose (t.y. palieka mums su tamstomis tik surogatus – reprodukcijas), taip sugrąžindami jiems tikrojo meno statusą. Profesorius turbūt atsakytų, jog prasibrauti pro japonų turistus prie garsiausiųjų drobių pasaulio galerijose ir muziejuose duota ne kiekvienam. Iš patirties žinau, kad kartais to net neverta daryti: paprastai visai čia pat yra tuščia vėsi salė, kur nesuinteresuoto grožio mylėtojas gali atrasti įstabių, kultūrinio turizmo nesudievintų (Šliogeris pasakytų: nesudėvėtų) kūrinių.

2.

Nesunkiai lokalizavęs „mėšlyną" – t.y. sales Nr. 314–350 trečiame Ermitažo aukšte (su vaizdu į Rūmų aikštę), kažkodėl nepajėgiau jo išsyk susieti su Vincentu ir Pauliumi, iš inercijos atiduodamas juos Maskvos A. Puškino muziejaus globon. Taitietiškąjį Gauguiną prisiminiau be vargo, ankstyvąjį Matisse'ą dar stipriau, o užvis labiausiai – salę Nr. 350 su kukliuoju uostų poetu Marquet ir mįslinguoju Derainu. Stuksendamas šitas eilutes patiriu keistą virpulį: mintyse atrajoju tas pustuštes oazes menų univermagu paverstame (visai pagal Šliogerį!) carų labirinte, kur natiurmortai su skaisčia žvėriena,

deimantais pabarstytos tabokinės ar laikrodžiai auksiniuose rožynuose minią visada traukė nepalyginamai stipriau nei „virvelinis" gyslotas Vincent ar žydra liepsna degančios Edgaro Degas pastelės. Neslėpsiu, šitos salės buvo mano jaunystės laisvės zona, kur būtent reprodukcijų tikrovė (at)virsdavo originalu. Man nė kiek netrukdė palaimingai prie drobės ar stiklo priglundančios kultūros narkomanės, atvirkščiai – ten visada galėjai sutikti tarsi iš Turgenevo puslapių nužengusią būtybę (vaistininkę, medicinos seserį, baleriną, studentę iš Komsomolsko prie Amūro), ir toji meno bei erotizmo samplaika sutapdavo su tikrojo gyvenimo pajauta. Ermitaže aš mėgdavau žaisti seną Julio Cortázaro žaidimą: iš anksto pasirinkdavau maršrutą, žinodamas, kad vienoje iš salių ar laiptinių neišvengiamai sutiksiu svajonių būtybę, su kuria susipažinti galėčiau tik tuo atveju, jeigu mūsų maršrutai stebuklingai sutaptų. Kartą buvau per vieną iškvėpimą nuo tikslo: atsekęs ją ligi autobusų stotelės Nevos prospekte, nuspręndžiau dar nupirkti žiedą (baltą rožę? afrikietišką saulutę?) gėlių parduotuvėje kitapus gatvės. Kaip šiandien menu jos tobulą ovalą purviname 6-ojo maršruto autobuso galiniame lange ir tą jauną romantišką kvailį su gėle, besivejantį, rodės, tokį apčiuopiamą ir užuodžiamą miražą! Tą dulkėtą Piterio autobusą, nusinešantį galbūt dar vieną mano gyvenimo moterį, aš tada suvokiau kaip Ermitažo (su jo palaiminguoju trečiuoju aukštu, su visais „derenais" ir „vlaminkais") natūralų tęsinį. Meno kūrinio atsivėrimu aš visados troškau dalytis su kitais, būdamas tikras, kad apie tokią intymumo komuniją svajojo ir pats dailininkas. Todėl man iki šiol visiškai svetimos bet kokio meno kolekcionavimo ir kaupimo aistros. Įskaitant ir meditavimą su reprodukcija ant kelių.

3.

Lygiai prieš šimtą dešimt rugsėjų van Gogh nutapė autoportretą, dedikuotą *a mon ami Paul Gauguin*. Laiške broliui Theo mūsų akimis pakankamai ryškų (matėme tik reprodukcijas) tapinį dailininkas vadina beveik bespalviu, pabrėždamas jo pilkšvus, peleninius tonus blyškaus malachito fone. Seseriai Willemienai rašo paprasčiau: „atrodau jame kaip japonas". Bičiuliui Gauguinui sakosi norėjęs atrodyti kaip Amžinąjį Budą garbinąs eilinis bonza. Van Gogh buvo itin apsiskaitęs (nepalyginti su šių dienų menininkais) žmogus. Jo minties darbas nenutrūkdavo nei smuklėje, nei viešnamyje, nei durnyne. Būtent čia, klausydamasis tęsiamų cikadų garsų, jis rašo apie tų įstabių vabzdžių cypimą: „Brangūs gerojo Sokrato ausiai... jie čia neabejotinai gieda senąja graikų kalba".

4.

„Na ir kas? – paklaus koks nors nuo Rytų ligi Vakarų ir nuo ryto ligi vakaro veiklos užspęstas pilietis. – Kas man ta vangoga, kas aš jai?!" Ar kalbėtų kitaip, ar bent susimąstytų išgirdęs: „Meilė gražiems dalykams yra tokia pat veikla kaip ir jų darymas"? Nežinia. Viskas juk – „cik" citatos, niuansai, daugtaškiai... Žlunga imperijos, nunyksta daiktai, o žiogai tebečirškia. Ir van Gogh, ačiū Dievui ir muziejininkams, tebekaba ermitažuose.

Pietūs Šiaurėje ir vakarienė Pietuose

I

1.

Kai jūs skaitysite šitas eilutes, aš tikriausiai važiuosiu iš Getviko oro uosto į Hitrou oro uostą. Kai būsite jau pamiršę jas, – skrisiu iš Londono į Lisaboną. Pas maurus portveino gerti? Geras klausimas. Kaip sakė Ortega y Gasset, vynas – kosminė problema, bičiuliai. Nežinau, ar prisiekę mano kartos „rašalistai“ jam pritartų, bet puikaus lenkų eseisto W. Paźniewskio teiginį, esą „vyno kultūros apibrėžimo veltui ieškotume istorijos vadovėliuose“, turbūt pakoreguotų. Istorijos vadovėliai pokario Lietuvoje buvo rašomi gyvosios atminties balsais. Tokios personos kaip A. Gudaitis, J. Miltinis ir A. Savickas žinojo tikrąją vyno kultūros, užvaldžiusios plotus nuo Viduržemio jūros pakrančių ligi Dunojaus pietuose ir Reino vakaruose, vertę. Gal tik dėl jos centro (Italija ar Prancūzija) būtų kiek pasiginčiję. Didžiosios Europos civilizacijos ištakų tas ginčas nebūtų nuneigęs: ji visa iš vyno kultūros kilusi. „Neįmanoma apeiti ir vyno metafizikos, – sako Włodzimierz Paźniewski, – nuo tų laikų, kai jo simbolika užėmė svarbią vietą krikščionybės religijoje bei liturgijoje“. Iš tikrųjų – vynas atsidūrė per pėdą nuo *sacrum*; taip, gėrimas, bet sykiu ir kažkas daugiau: pati jaunystė, pats gyvenimas. Karšta Šventosios Dvasios emanacija ir mūsų taip mistifikuojama vienybė. Geriausias vaistas ir poetinio įkvėpimo šaltinis: senovės Anglijoje oficialus Karališkųjų rūmų poetas (vadinamasis poetas laureatas) už savo odes iš valdovo gaudavo ne tik 200 svarų sterlingų, bet ir ispaniškojo statinaitę. Visais laikais vyną geriausiai išmanė šventieji tėveliai: aukščiausios rūšies vynas buvo vadinamas „teologišku“ – *vinum theologicum*. Vyno žmogus visada pasižymėjo ypatingomis dvasios savybėmis: tai giedros nuotaikos, su visu pasauliu lengvai į pažintį sukrintantis atlapaširdis. Ekspresyvus it plunksnos svorio boksininkas, jis kiekvieną žodį palydi dar iškalbingesne mimika ir gestu. Šokėjo žingsniu matuojančiam pasaulį artistui, tikram *homo ludens*, būdingi spontaniškumas ir aukšta jausmų temperatūra retai kada virsta agresija. Jo istorinė atmintis apima 30 vyno kultūros amžių. Toji kultūra, be kepenų cirozės, dar pagimdė teologinį disputą, universitetą ir katedrų bokštus.

2.

Alaus kultūra paprastai tapatinama su Skandinavijos šalimis bei Vokietija. Geriančio intraverto vienatvė čia atperkama kolektyviniais

judesiais: choru ir partija. Draugiški ryšiai užmezgami tik su aludės frakcija, visos kitos žada vien akiai ir ausiai nemalonaus svetimumo grėsmę. O svetimo baimė yra skiriamasis aludininko bruožas. Snūduriuojantys pilvoti slapukai atsigauna tik darbe, kurį sugeba organizuoti nepalyginti geriau už vyno kultūros žmones. Prisiminę pulką tikru Europos pasididžiavimu tapusių iškilių filosofų ir mokslininkų, drįstume teigti, kad alus skatina abstraktų mąstymą. Pridursime – ir technikos talentus. „Saab" nepadarytų gėdos Saboniui, o BMW – pačiam EBSW. Minimos platumos išugdė griežtus alaus gėrimo papročius, kuriuose vyrauja ypatingas lipšnumas, ypatinga tvarka ir švara. Iš Didžiosios Britanijos atnešta pabų mada – to paties miežio vaisius. Žvilganti kajutkompanijos oda ir mebliuotė, teniso klubo ir muziejaus atmosfera – žodžiu, tikras riešutmedžio rojus, bičiuliai! Jeigu mūsų smuklininkai turėtų bent kruopelytę patriotiškos vaizduotės, Kaune jau seniai veiktų grandinė „Balių Sruogų", „Kazių Binkių" ir „Petrų Cvirkų", o ŠMC rūsyje būtų atidaryta aludė „Jonas Mekas". Su visais privalomais atributais: būdingais rakandais, popierine ikonografija bei citatomis. Teisingas žingsnis ta kryptimi – „Jungtinių pajėgų" prikelta „Žemaičių smurglinė" Vilniaus senamiestyje. Tad ir „lietuviškos tvarkos" apologetus turėtų jaudinti vienas klausimas: „*To beer or not to beer?*"

3.

Į rytus nuo Vokietijos driekiasi teritorija, kurią Paźniewski vadina „degtinės ceremonialo valdomis". Šalia trijų slavų kolosų molinėmis kojomis lenkų klasifikatorius (o žmogus, kaip žinoma, yra klasifikuojantis gyvulys) pripliusuoja savo tėvynę ir Pabaltijį. Senovėje degtinės zona, pasak eseisto, atrodžiusi kiek kitaip: pavyzdžiui, Renesanso gadynėje Lenkija priklausiusi vyno ir alaus kultūroms išsyk. Tik praėjusiame šimtmetyje ji galutinai nugrimzdusi į niūrų ir negailestingą vodkės ceremonialą. (Eseisto išklotinė sukurpta prieš šešetą metų, tad šiandien kapitalizmo etika ir estetika yra padariusios tam tikrų pataisų: aukštuomenės įpročiai ir įvairūs protokolai viešojo gėrimo svambalą stumtelėjo vyno kultūros link, o degtinės vieton vis dažniau stoja brangesnis, vadinasi, mažesniais gurkšneliais ryjamas, viskis.) Degtinės žmogus – chaotiškai mąstantis ir atmestinai dirbantis nebrendyla. Amžinai stresuojantis, nevisavertiškumo komplekso kamuojamas, jis pakelia tonusą tik išsiliedamas ant dar menkesnių už save (laimė, gaivi infantilumo versmė šitoje geografijoje neišsenkanti!). Be galo save įsimylėjęs, už menkiausią nesėkmę jis visada kaltina aplinkybes ir pasaulį, kuris jo neabejotinų pliusų (išvirkščioji

nevisavertiškumo pusė) kažkodėl nelinkęs pastebėti ir įvertinti. Skirtingai nei pirmieji dviejų kultūrų atstovai, degtiniakis išlieka destruktyviojo prado nešiotojas. Vargšelis, darbą nuolat painioja su siesta, o madingai apsirengusią panelę su kurvele. Akivaizdus jo polinkis į patosą ir sentimentalumą („Širvio kompleksas") dažnai išvirsta į agresiją ir atvirkščiai. Vodkės žmogus – sunkiai nuspėjamas ir dar sunkiau nusakomas. Spontaniškumą jis laiko įgimto žavesio įrodymu, nors tokia jo mėgstama ir kultivuojama absoliučios improvizacijos laisvė turbūt tėra, anot pono Paźniewskio, tik „balaganinių įpročių, o ne sugebėjimo būti tarp kitų" apraiška. Degtiniakis neorganizuotas ir (tai joks paradoksas!) ne itin kūrybingas: tarkime, dvidešimt metų dainuodamas tas pačias dainas ir išlikdamas pirmas kaime, širdyje jis mazochistiškai leipsta juoku iš publikos atnašavimo „atpažinimo džiaugsmui". Amžinų pretenzijų pasauliui ir žmonoms išvargintas, jis tikras atradimas fanatikams, pervertams ir įvairiausiems „Orbitams su Daškumi".

4.

Kiekviena iš minėtų kultūrų turi savo porūšius. (Net ir regioniniu mastu: štai Balkanuose serbai yra greičiau degtinės, kroatai – vyno, o slovėnai – alaus kultūros žmonės.) Taip tarp degtiniakių sutinkame pilstuko ir odekolono žmones. Be to, esama situacijų, kai, pavyzdžiui, net brandų vyno kultūros žmogų galima sugundyti geru brendžiu, o vodkės žmogų – patikima samane. Sunkiausiai nuo pasirinkto kurso nukrypsta alaus kultūros žmogus. Ir tai tik dar vienas jo stabilumo bei patikimumo įrodymas. Lietuvaitės, ilgesingai žvelgiančios Skandinavijos pusėn, neklysta. Dėl „ilgesio" dar būtų galima pasiginčyti, dėl krypties – ne.

II

1.

Pirmas įspūdis visados vizualinis: tamsesnis gymis. Kur kas įvairesnė gestikuliacija: nuo pakeltų, nuolat į Dangų apeliuojančių rankų ligi smulkių judesių psichologijos – besiranganačių antakių ir plazdančių blakstienų. Ir apskritai – psichikos (t.y. sielos) plastika: veidas nuolat patiria metamorfozę. Antras įspūdis visados akustinis: dešimt kartų daugiau žodžių per laiko vienetą (sekundę, minutę, valandą, gyvenimą). Trečias – statistinis: ten, kur išdygsta vienas, netrukus pasirodo giminaičiai. Šeimos kultas, galbūt kaip vienintelė išpažįstama kolektyvizmo forma, perkeliamas ir į kitus žaidimus

(sportą, kariuomenę, teisėtvarką). Skleidžiasi nauja vienybė, paremta garbės kodeksu, kuris nebūtinai sutampa su *fair play*. Netgi atvirkščiai: būtinai nesutampa. Futbolo ir krepšinio aikštelėse dar vaiko akimis pamatyti Pietūs visų pirma ir pritrenkė tuo pergalės bet kuria kaina siekimu, išstumiančiu garbingo žaidimo kodeksą į sąmonės užkulisius. Ir tuo pat metu ta pati viską baltai nudrengianti Pietų saulė pagimdė tokius smurto poezija ir meistrystės geometrija persmelktus tautinius reginius kaip, tarkime, korida: matadoro auka, padėta ant meistriškumo altoriaus, yra jo tobulumo garantija. Dar niekur forma taip žiauriai nepažemino turinio kaip koridos arenoje. Meistriškumo ir moralės kokteilis gyvenime vadinamas ritualu. Gyvenimo ritualizacija (ir karnavalizacija) yra esminis Pietų bruožas. Kai archetipinis šiaurietis Josif Brodskij kalba apie italus kaip apie „tragedijos ir sukčiavimo mišinį", jis turi omeny dar vieną planą, su kuriuo žmonės nebūtinai sutampa ar susitapatina. Tas planas – menas, o meno Pietuose daug. Menininkas Šiaurėje visados pietietis. Knieti pasakyti „ir atvirkščiai", bet Šiaurę mes išmaišėme nuosekliau. Tiksliau – ji mus pamaišė kaip reikiant. O dviejų vienodų menininkų nerasi nei čia, nei ten. Vienodų žmonių – į valias. „Meninykų" – ne.

2.

Šiaurė rimuojama su norma (*North/norm*). Norma visada rimuojama su nuoboduliu. Tipiškas šiaurietis: „patyręs visus nuobodulio žavesius" (Brodskij). Ir apžavus – pridėsime nuo savęs. Rusų nobelistas net į Veneciją ir Florenciją važiuodavo tik žiemą. Tik žemoje temperatūroje grožis gali parodyti savo tikrąjį veidą. Ir pats gyvenimas, sakė Brodskij, žiemą tikroviškesnis, labiau būtinybės diktuojamas. Jo magiškosios „Lagūnos" antrajame posme pasigirsta lietuvio stigmas draskanti drebulės (*osina*) rauda. Ką aprauda mūsų nacionalinė išdavikė? Kokią juodą sielą, kokį giminaitį, kokį Judošių? Paklausykime pažodinio: *„Ir nužengia trapu savo numerin / kampininkas su grapa kišenėje, / visiškas niekas, žmogėnas su lietpalčiu, / praradęs tėvynę, atmintį, sūnų; / jo kuprą aprauda girių drebulė, / jeigu kas apskritai jį [šioj žemėj] aprauda"*. Įdomu, kad angliškajame eilėraščio variante *„dėl jo buvusių džiaugsmų sielvartauja tolimi miškai"*, taigi drebulytės – nė kvapo. „Lagūna" – autobiografinis tekstas. Lyrinis subjektas („visiškas niekas"), patiriantis Kalėdų palaimą Venecijoje, – pats poetas, kurį apraudoti priderėtų prarastajai Tėvynei (tai ji išdavė genijų) – turiu omeny motinėlę Rusią. Drebulė (*Popular tremula*) – neeilinis medelis. Ji – pirmoji

disidentė, tuoj po Tvėrimo akto atsisakiusi atlikti florai ir faunai Didžiojo režisieriaus paskirstytus vaidmenis. Drebulė – pirmoji budistė mūsų sąmonei dar prieinamuose regionuose: ji aristokratiškai NIEKO NEVEIKĖ, tik drebėjo sau, ir *basta*. Drebulė – vienintelis medis, neatpažinęs Kristaus jam „emigruojant" į Egiptą, negana to – Kryžiaus kelyje ji nenusilenkė ir nesudrebėjo iš gailesčio. (Plg. Brazauskas Baltijos kelyje). Jėzų mušė drebulės lazdomis, pagaliau kryžius, ant kurio nukryžiavo Super žvaigždę, irgi buvęs drebulinis. Na, o kur pasikorė Judas, žino net komunistų pogrindžio atžalos. Disidentinės drebulės praeities, vienodai neigiamai vertinamos germanų, keltų bei slavų mitologijų, neatleido ir baltiškasis panteonas: audrų metu niekam gyvam nevalia slėptis po drebule, kadangi rūstusis Perkūnas ugningu tėtušio pirštu pirmiausia duria į tą, kurioje nelabasis jau seniai susisukęs lizdą. Tai velnias (kas gi daugiau?) iš tikrųjų ir verčiąs mažytę drebėti. Tad ir „Lagūnoje" disidentė aprauda giminingą sielą, kadangi tikras poetas visados disidentas. Visados – apsėstasis. Visados – kupriukas muzikantas. Brodskio atveju – pašauktas tarnauti kalbai ir visomis jos išgalėmis priešintis valstybei. Pastaroji eilėraštyje tapatinama su „smulkiu, bet grobuonišku kipšu", prieš kurį iškyla vieningas (balsuojančių? saliutuojančių? meldžiančių?) rankų miškas. Įdomu, jog drebulės tarp jų nerasta, tai – spygliuočių publika. Galime tik spėlioti, ar prieš trisdešimt metų užmigdamas Antanui Venclovai partijos padovanotoje trobelėje ant jūros kranto būsimasis nobelistas turėjo po ranka vienu kartu „Eglę žalčių karalienę" išpyškinančią pasakorę. Paradoksalioji poeto pasąmonė būtų be vargo reabilitavusi jaunąją išdavikę. (Senosios lietuvių pasaulėžiūros mitas-čempionas išties dramatiškas ir nepatogus: mes tradiciškai, t. y. iš inercijos, smerkiame Drebulytę už tai, kad ji liko ištikima kranto konservatoriams, o ne jūros liberalams. Juk novatorė (Vytauto Kavolio įvertinimu) jos mamytė pasirinko Kitą, Svetimą, Artistą, Pietietį! Taip taip – be juokų, Žilvinas yra „pietietis", ir Eglė išteka už italo, graiko, „orbito", nepasakyti – gruzino! Toks tokį pažino ir į veselę pavadino. Mielasis Norbertas Vėlius neklydo: „Nesėkmingą Žalčio–Eglės meilę iš dalies atitinka nelaiminga velnio–laumės meilė". Jeigu kas ir išduoda gentį (bendruomenės akimis žiūrint), tai Eglė, o ne jos švelnioji velnio išpera. Eglė ir žaltys „ta prasme" visada atšliaužia iš Pietų (tai Nobelis, bičiuliai, visados ateina iš šalčio, iš Šiaurės), iš Egipto ir Sirijos, iš vienam Arvydui Šliogeriui pažadėtosios Antikos. Ir pasažo pabaigoje pats „topiškiausias" paradoksas: tą pietietį, tą „užkaukazės" kniazių mes ilgainiui pavertėme šventu sutvėrimu, mūsų namų patronu, girdėme savo

pienu ir taip toliau. Tik betrūksta Žalčio karūna papuošti Tautos namus!

3.

Dar sykį Šiaurė. Vienas veidas, viena kaukė. Ta nepakeliama kaukės sunkybė lemia ne tik sielos stabilumą, bet ir jos nuolatinę eroziją. Kur daugiau savižudžių – čia ar Pietuose? Arba pamišėlių? Šiaurėje jie vadinami menininkais, ten – pacientais. Pietų sielos žemėlapį portugalai vadina talpiu žodžiu *saudade*, kuriam šiauriečiai galėtų priešpriešinti „nostalgiją". Jūs mums doną Luisą Buñuelį, o mes jums Bergmaną su Tarkovskiu ir Bartuką viršaus. Jūs mums Pedro Almodóvarą, mes jums – Larsą von Trierą. Jūs mums ritualą, mes jums – apeigas. Jūs mums šilką, mes jums – liną. Jūs mums madą ir dizainą, mes jums... Getą, atsiprašant, Garbo (vos neparašiau – Juozuką su Sandra). Ką, nuščiuvote, seksistai ir insaideriai? Jūs mums Karmen, mes jums – Anželiką Choliną. Eglę Špokaitę. Rasą Alksnytę. Ką, dar nedrebat!? Jau drebat, pacukai. Taigi. Tada visiems ačiū. Ėriukas nudirtas, portveinas išpilstytas. Festivalis „Pietūs Šiaurėje" prasideda.

III

1.

Vos ne kiekviena siena apaugusi pastoliais, vos ne kiekvieno senamiesčio namo trečdalis – negyvenami griuvėsiai. Tu Lisabonoje, bičiuli. Tu trupančiam daugiaaukščiam labirinte, kur vienintelė žingsniu išmatuojama plokštuma – amžinos kavinės grindys. It vaistinės lentynėlėse ligi pat lubų sustatyti storapilviai šio amžiaus pradžią menantys buteliai su parudavusiomis, vos įskaitomomis etiketėmis ir jau nebeįskaitomomis banderolėmis. Jas tikrinusių muitininkų kaulai sudūlėjo, o buteliai tebestovi dar vis. Save pačias sveriančios svarstyklės, nusišėrusios gailiai išsiviepusio briedžio galvos iškamša, keli geografų draugijų anuliuoti žemėlapiai ir marmuriniai šešiakampiai staliukai ant kresnų, visus žemės drebėjimus atlaikiusių kojų. 100 g portveino mažoje tulpinėje taurelėje kainuoja 400 eskudų, kuriuos Vilniuje žarsto tik „Snoro" bankas. Raidę s reikia tarti švepluojant, tad „escudos" mūsų leksikone netrunka virsti „paškudomis". Kažkur visai čia pat, klaidžioje kaimynystėje, „A Companhia Teatral do Chiado" kamuoja *Hedą Gabler*, ir aš staiga prisimenu autentišką Vilniaus portugalų matroną Eleną Žalinkevičaitę-Petrauskienę, tariančią beaistriu, vos vos ironišku balsu: „Kada pagaliau atsiras režisierius,

suvokiąs, jog tikrasis Onaitytės amplua – raganos, o ne sakmių ir baladžių herojės?"

2.

Meilę iš pirmo žvilgsnio kartais tenka tikrinti visą gyvenimą. Kai daugmaž nujauti, kad į šitą beatsiveriantį miestą (vietovę, peizažą) turbūt niekada nebegrįši, pirma sueitis tampa itin svarbi: tavo kūnas virsta vienu ilgu kaulu, tarsi stovas išlaikančiu į visas puses sukiojamą galvos periskopą. O ir pati galva, it kokia akiniuota kobra, pasirengusi ne tik sugerti, bet ir sugelti viską aplinkui: glazūruotomis plytelėmis išklotas namų sienas, suteikiančias gatvei viešosios pirties arba nesibaigiančio vonios kambario statusą, dulkėtas prospektų palmes, kavines po žvaigždėtu dangum su tingiai trypiančiom mažaūgių storulių porelėm, ties trečio aukšto langais paliktus džiūti skalbinius ir daugybę sandariai užtrauktų baltų metalinių žaliuzių, atitveriančių knarkiančiojo sapną nuo siauručio, neleidžiančio į gatvę pasigręžti profiliu, balkono. Toje geografijoje šnerves nuolat kirbina lakus ir salsvas lengvo pašvinkimo tvaikas puriame visus galus užkutenančiame ore, kurį, regis, galėtum be vargo kapoti plaštakos mačete – kubiniais metrais, bičiuli, kubiniais metrais. O vos išlipęs iš autobuso tu pamatai svarbiausią Lisabonos įžymybę – juodo bazalto ir baltų klinčių smulkiomis skeveldromis išgrįstus šaligatvius. Vienas rusų keliautojas tą kojų nugludintą mozaiką pavadino „ekologiškai švariu produktu", priešpriešindamas ją saulėje tirpstančiam iki gyvo pado įgrisusiam asfaltui. Paskutinę trumpos kaip lietuvių vienybė viešnagės Lisabonoje naktį dangaus burna purškė lietų, ir mozaika tapo slidesnė už brangiu juodaodžių prakaitu aplaistytą Kauno halės dangą. Laimė, lietuviai visada gėrė geriau nei vienijosi. Net ir pasvirę, jie atrodė it ąžuoliniai Kurtinaičio ainiai ant rasoto gatvės parketo. Gėrimas, beje, buvo absentas: žalias mėtinis žibalas su pelyno lašu iki pilnos nelaimės. Mes jo negėrėm. Mes tik sukūrėm jo literatūrinę versiją specialiai *Lietuvos ryto* bufetui. Vietoj žibalo puikiausiai tiktų ir „Neste" benzinas.

3.

Prospektas, žinoma, buvo Laisvės – *Avenida da Liberdade*. Prostitutės, deja, buvo liūdnos ir dar neužsidirbusios pirmajam kosmetikos rinkiniui: jos priminė greičiau dailėtyros (pasąmoninis komplimentas!) magistrantes negu stipriausios pasaulyje profsąjungos atstoves. *„Liūdesys šituos kraštuos visuomet tėra grožio komentaras"*, – prisiminiau *Maro* autorių, žiūrėdamas į nuplikusio nykūno paslėpsnius

įremtą sieną ramstančios kelnėtos (!) sesės kelį. Per kelis žingsnius stovėjo tikra jos kopija: tokia pat kosmetikos neragavusi natūrali pilkūnė. Atrodė, kad merginos išėjo vienam vakarui, o ryt iš ryto sugarmės į knygynus brangių vadovėlių ir tenykščių „Baltų lankų" produkcijos pirkti. Atrodė – net kelnaičių nenusimaudamos prisidurs truputuką prie stipendijos ir ištrins juostelę... iki kito karto. Praėję profesijos dvynes, atsitrenkėme į tam tikrą senuką, prekiaujantį nebešviežiais pornožurnalais. Išdėliotos palei blausiai apšviestą vitriną, tos „murzilkos" ir jų tykus pardavėjas įvarė kelis papildomus liūdesio kubelius, kuriuos ištirpdyti kraujyje galėjo tik skubus gramas (angl. *shot*). Tada paaiškėjo, kad niekas neturi grynų. Solidesni iš mūsų ėmė mojuoti visų Vilniaus bankų kreditinėmis kortelėmis, kol pagaliau neatvėrė Sezamo ir nesuvirto į apšnerkštą vietos bankelio vestibiulį ir neaplipo tviskančio automato. Laukujoms durims užsitrenkus paaiškėjo, kad tarp mūsų įsimaišė tvirtas šokoladinis mauras su odine liemene ir zeko tatuiruote ant kairiojo bicepso. „Tik po jūsų", – atsitokėję pasakėme maurui. „Ne, aš noriu pažiūrėti, kaip jūs tai darote", – tikra anglų kalba atsakė jis. Mūsiškiai mokėjo apsieiti su bankomatais: eskudų banknotai nesipriešindami sugulė vienas ant kito. „*Where are you from?*" – agresyvokai suraukęs kaktą, paklausė mauras. Dviejų ilgų skrydžių ir Londono lietaus išvargintas nusprendžiau užkirsti kelią tolesnei apklausai: „Niekada neįspėsi". Įtempęs visus įgimtus ir įgytus raumenis, mauras atliko kelis aritmetikos veiksmus, kol suprato: tų šiknių (t. y. mūsų) septynis (įskaitant ir moteris) kartus daugiau. „Manai, kad aš už tave kvailesnis?!" – dar sykį pabandė jis. „Nemanau, bet vis tiek neįspėsi", – pasakiau neslėpdamas pasidygėjimo. „Izraelis!" – spėjo jis. Ir čia kažkas neišlaikęs įsiterpė: „*Baltics, Lithuania*". Mauras ėmė kaip paklaikęs vartyti akimis ir šaukti: „Manėt, kad aš kvailys! O aš! Ne kvailys! Turit bendrą sieną! Su Estija! Rusus laikot šūdais! Viską žinau! Galvojat, suardėt Imperiją! Bet aš ne kvailys! Imperija bus! Atkurta! Ir tada! Pamatysit! Kas yra! Tikrieji! Šūdai!" Štai taip. Pirmą vakarą Lisabonoje. Pirmas sutiktas mauras. Prie bankomato. Parodo mums. Mūsų tikrąją. Vietą. Po saule. Toks juodasis pranašas su tatuiruote ant kairiojo bicepso.

4.

Neišvaizdžiame Porto Brandao kaimelyje kitapus Težo, arba Tacho, upės visos sienos apklijuotos „Tėvynė motina šaukia" tipo plakatais. Tik vietoj motinos, žinoma, Portugalijos komunistų partija. Siūlo šlietis. Sunkią valandą, kai iš akių kalbos viską įstengi išversti tik į liūdesio

kalbą, komiai, blin, „*tut kak tut*". Tarsi niekur ir nebuvo pasitraukę. Tarsi tam, kad tatai suprastum, perskrodei pusę Europos. Ten, Pietuose, Motina partija šaukė savo sūnus ir dukras vakarienės. „Visi kaip vienas dvėsim kovoj už šitą!" – dainavo maurų choras.

IV

1.

1964-aisiais į Vokietiją atvyko milijonasis svetimšalis darbininkas. Jis buvo portugalas. 1998-aisiais į jo tėvynę atkako euforiški lietuvių griuvenos – dailėtyros patriarchas Alfonsas Andriuškevičius (AA) ir dailės diletantas RoRa. Patyręs psichiatras be vargo būtų galėjęs jiems pritaikyti ne tik Florencijos sindromą – masiško artefaktų puolimo sukeltą nervinį išsekimą. Abu labu it kuprą vilko ir „Lietuvos sindromą": visom liūdesio varsom persmelkiantį suvokimą, kad šitame metodiškai senkančiame ir sekinančiame amžiuje jų tėvynė yra nuolat vėluojanti sistema, gaunanti progą išsitiesti visu ūgiu tik tada, kai visi aplinkui praktikuoja krizę ir nuopuolį. Taip buvo po Pirmojo pasaulinio, kai subtiliausi Europos protai, palikę apkasuose dar geresnius už save, sugrįžo į nebesaugias dekoracijas prisiuostę dujų ir parako, taip yra ir dabar, kai vieninga Europa su savo įsčių vaisium euru tėra dviejų sunkiasvorių politikų kūrinys, t. y. artefaktas, galintis varžytis nebent su bulgaro Christo pakuotėmis ar vienodomis „Campbell's" pomidorų sriubos skardinėmis, balinto čekų albinoso Andy Warholo perkeltomis ant amerikietiškos drobės. Istorinis šansas pagaliau dar kartą būti savimi vėl sutampa su nauja niveliacija, nauju pasaulinės ekonomikos nuosmukiu, o laisvės šokis – su reikalavimais susiveržti diržus. Šokti susiveržus moka tik balerinos ir policininkai. O kaip šoka griuvėsiai? Teisingai – jie net nebešaukia. Jie mato. Ir mažne visur – savo atspindį. Juodą skeveldrą ant baltos skeveldros. Juodą kaulą ant balto kaulo. Ir ypač tokiame mieste kaip Lisabona – surūdijusių gatvės laikrodžių ir vadovėlinės armados šlovės panteone. „Pažiūrėkit, kokį stebuklą iš jos padarė Europos Sąjunga", – prisakė prieš išskrendant tūlas tautietis. Ir ką gi išvydo lietuvių griuvenos? Užupio projekciją šiltame klimate. Senovinės architektūros klimaksą. Lėtaeigius tramvajus ir lėtaeigius šunis. Pulkininkų vilas už aukštų tvorų. „Toks ir turi būt pragaras", – aiškino AA. Kur kojos neskuba, o rankos mažais atsidavusiais judesiais pataiso žydrus apsiaustus ant šventųjų statulų petukų per amžius degusiose ir vėl atstatytose bažnyčiose. Bažnyčios pragare?! Ak, ne – šito AA negalėjo pasakyti! Jis tik (jau Vilniuje) parašė: „*Klajodamas*

po dešimtis prišnerkštų koplyčių, radau stovinčią kampe tikrutėlę gotikinę natūralaus dydžio Dievo Motinos su Kūdikiu ir Šv. Dvasia statulą. Aš liečiau ją rankomis! Pirmą kartą gyvenime turėjau progą pačiupinėti garsiąsias gotikines klostes, perbraukti ranka per S formos liemenį. Tačiau nė vienas iš trijų personažų negalėjo stebėti mano veiksmo: visiems trims buvo nudaužtos (nukirstos?) galvos, tik Marijos kaklo vietoje styrojo skeveldra, panaši į tą, kuri lieka, kai nulaužiamas ne iki galo pjūklu nupjautas medis". Šv. Dvasia, be abejo, buvo begalvė balandė. Tasai trigubas nukirsdinimas, arba dekapitacija, tasai trigubas nulinis ženklas kalbėjo tokia suprantama prarajų ir praradimų kalba! Tos semiotinės angos ryte rijo tuštumą. *Ergo* – plėtė pragaro plotą ir spektrą. Čia pat, po mūsų kojomis, Lisabonos katedros vidiniame kiemelyje, driekėsi dar vienas ką tik atkastas prieškristinis labirintas. Po auksine šviesa nutviekstas patalpų ir gatvelių atkasas vaikštinėjo dvi jaunutės archeologės. Jos kažką stropiai matavo, apsiginklavusios virvute ir svambalu. „Laužtuvėliu ir kažkokia motina", – prisiminiau seną rusišką anekdotą apie tris kosmonautus. Kolonados šešėlyje trys maurai suplyšusiais džinsais neatplaunamuose kibiruose mazgojo neįkainojamas priešistorės duženas. Trys išsišiepę purvini Sizifai iš serialo „Rytoj" nepersitempdami bandė įvykdyti dienos normą, kuriai – aiškiai matėme – neužtektų ir viso gyvenimo.

2.

Dabar – apie tikrąjį Nacionalinį panteoną. Vienadienei sostinės apžiūrai AA garbei pasirinkome Alfamos rajoną. Buvo akimirkų, kai gatvelėje likdavom dviese, kai papuldavom į restauratorių paspęstas pinkles: dirbtiniai akligatviai turėjo byloti apie totalinę renovaciją, kuri, mūsų akimis, buvo tik spąstai kvailiams. Vienoje monetos dydžio aikštelėje ūsuotas ir išdidus „prarabas" išvaduotojo (t.y. užkariautojo) žvilgsniu žvelgė į langų akiduobes aukštoje sienoje. Jo rankose bolavo čia turinčių gyventi asmenų sąrašas. Jis netgi šaukė juos pavardėmis, bet Alfamos griuvėsiai tylėjo. Tik keraminiais lėliukais padabinto dviaukščio lange vos telpanti storulė bandė jam paaiškinti, kada, ką ir kur nusinešė epochos vėjas. Akimirką pasigirdo, kad pareigūnas šaukia mūsų vardus, kad likimo kortoje, įmestoje į vienintelių sutapimų ryškalus, nušvinta mūsų gražūs inicialai ir mūsų „mostis": griuvenų įžengimo į griuvėsius valandą, jų sutapimo, jų persiklojimo akimirką 6 krinta ant 9 ir atvirkščiai. Tūzais čia nekvepėjo. Kiek paėjėję ant sienos išvydome lygia pirmūno rašysena išpurkštus žodžius: „Žmogus be tiesos yra prasilošėlis". Ta

vis pasikartojanti frazė tapo mūsų kelrode teze, iš Alfamos įkalnių ir nuokalnių išvedusi į „Campo de Santa Clara", kur stūksojo saulėje džiūvantis Nacionalinis portugalų panteonas. Mes priėjome pačią tuštumos (t. y. pragaro) šerdį. Aplink tą suplėkusį kubinį tortą su užvožtu iš Paryžiaus „atsisiųsdintu" kupolu davėsi pamišęs baikeris. Kaimynystėje matėme prieglaudą, o gal koloniją: vaikai už spygliuotos vielos žaidė klases. Net jų valgyklos kvapas nepasislėpė nuo mūsų šnervių. Kitoje pusėje dunksojo kareivinės. Seną turgaus halę gretimais aplipo daugybė militarijų krautuvėlių: ten galėjai įsigyti visų pasaulio armijų uniformų, šalmų ir insignijų. (Šveicarijos Alpių šaulio kuprinė dar tebepampsta nuo mano vyzdžių.) Panteonas atrodė negyvenamas, visos durys buvo be rankenų, o langai – savižudžių balandžių išvarpyti. Galbūt tai Šv. Dvasia vertė juos ryžtis tokiems antskrydžiams. O gal jie kilo iš vidaus – iš karalių kapų, iš infančių sutrūnijusių apatinių? Iš kryžiaus žygių ir maro antkryčių? Čia buvo tikroji Europos pabaiga, bičiuliai. Be žodžių išsitiesėm ant aikštės atbrailos: mūsų sąnariai, mūsų kaulai ką tik beldėsi į Panteono duris, bet mums nebuvo atidaryta. Pirmadieniais Panteone – poilsio diena. Aš dar turėjau kelis lašus „Palangos". AA tik papurtė galvą. Baikeriui išsikūnijus ilgam likom vienu du. Po geros pauzės prie mūsų prisijungė Žemės rutulį išmindžiojęs japonytis: su kuprine, didesne už jį patį, su žemėlapiais ir kameromis tas kamikadzių ir kompiuterių „panasonikas" vis dėlto atėjo antras. Mes, tik vietos grafitininko ir vilko uoslės vedami, davėm japonui kruopų. Paskutinis smūgis buvo mirtinas. Ant vakarinės Panteono sienos ta pati ranka nevirpėdama išvedžiojo: „Portugalija yra Dievo prakeikta šalis". Užsklandos sakinys sukėlė juoką ir apetitą. Netrukus įvirtome į užeigėlę prie pat Karo muziejaus.

3.

Ak, tos Lisabonos užeigėlės – mažučiukai staliukai, mažutėlės kėdutės, auksinėmis grandinėlėmis su kryželiais apsikarstę spragtukai padavėjai! Šalia nutūpė dvi tamsiaplaukės balandės be gramo grimo. „Tai vietoj Panteono", – pasakiau Alfai. Nesuprasdamos nė vieno žodžio, jos suprato viską. O, jeigu kas nors būtų įmetęs mus čionai bent prieš dešimt metų: kokį povų šokį būtume suskėlę, kokią daugiaaukščių užuominų griūtį sukėlę! Dabar tik diskretiškai puse akies glostėm jų vešlius antakius, mintyse puse lūpų lietėm odą it ryžinį popierių, uodėm dorą „Diorą" ir graudžiai nudelbę veizolus dar suspėdavom slystelėti delikačiu klubu. Povų vietoj jos matė du pavianu. Ir ne seilės, o almės tekėjo jiems iš burnų. „Tik pažiūrėt į

jas ir numirt", – kaip sakė vienas senas lenkų poetas, žvelgdamas į jaunutes ispanų šokėjas. Tik pažiūrėt į jas ir numirt – Lisabonoje. Mieste, kurį įkūrė Ulisas. O iš tikrųjų, dvylika šimtų metų prieš Kristų, finikiečiai, pavadinę jį Alis Ubbo. Ramiu uostu. Paskutine priebėga karaliaus Ūbo ainiams.

Scenos iš kosmopolitų gyvenimo

1.

Mano klasės draugas Abė, dramblavotas grebluojantis akiniuotis, klijavęs afišas Imperijos sostinėje ir kasęs sniegą Revoliucijos lopšyje, kartą atėjo į protą ir ėmė neakivaizdžiai studijuoti biologiją. Jam neblogai sekėsi, kol vienos vasaros praktikai profesorius nepaliepė surinkti peteliškių kolekcijos. Vasarą, žinoma, Abė praleido „Žemaičiuose" ir išėjo iš aludės jau su pirmosiomis šalnomis. Rudens šviesoje pro lietaus pirštus peteliškių nebuvo matyti. Puolusiam į paniką Abei kažkas patarė nueiti į turgų. Ir iš tikrųjų – ten iš mėlynanosių jis nebrangiai įsigijo kelias poras įrėmintų ir įstiklintų auksadulkių. Atsiskaitymo valandai išmušus, profesorių ištiko šokas. „Kur, kolega, jūs paėmėt šitą egzempliorių?!" – paleido gaidį profesorius, negalėdamas atplėšti piršto nuo stiklo. „Karoliniškėse, – atsakė Abė. – Miške." Mat po stiklu būta itin retos afrikiečių buriuotojos, gyvenančios likimo griežtai apibrėžtame areale, kažkur Naujojoje Gvinėjoje. Profesorius vieną akimirką net pamanė, jog Abė apšvarino fakulteto kolekciją. Jis lengviau atsiduso tik įsitikinęs gražuolės amžinybe užrakintų fondų vienatvėje. „Pasakykite man tiesą, bičiuli, iš kur jūs vis dėlto paėmėt tuos drugius?" Abė išlaikė pauzę, kurios svaigulį patiria tik giliam ceitnote atsidūrę didmeistriai, šachmatų laikrodžio vėliavėlei grėsmingai pakibus virš bedugnės. Abė, tenka pripažinti, sužaidė garbingai. „Karoliniškėse, – atsakė jis rydamas seilę. – Miške". Norite moralo? Ką gi: a) jeigu peteliškė būtų buvusi tikra kosmopoitė*, Abei nebūtų tekę kartoti kurso; b) jeigu nebūtų buvę Geležinės uždangos, Abė būtų galėjęs su graibštu rankoje it koks Nabokovas machaonus vaikytis įstabiausių pavadinimų nešiotojas ne tik Naujojoje, bet ir Senojoje Gvinėjoje. Deja, istorija ir biografija išsiverčia be „jeigu".

2.

Jeigu Sizifas yra dvasia be vietos, tai kosmopolitas – judanti vieta be dvasios. Jis ne mažiau tragiškas,negu tas Alberto Camus absurdo herojus. Kosmopolitas – egzistencinę traumą patyręs aristokratas. Ar ji prigimtinė, ar gimdymo, ar dar kokia – nežinau. Kosmopolitas puikiai suvokia savo nepakankamumą, asmenybės „juodąją skylę", persmelktą kosminės vienatvės šalčio. Ta žiojėjanti žaizda, tas

* Kosmopolitai – *zool.* ir *bot.* – rūšys gyvūnų ir augalų, plačiai paplitusių po Žemės rutulį

pilnatvės įtrūkis yra jo prakeikimas ir sykiu didžioji viltis (tik prakeiktasis ir pasmerktasis gali mums papasakoti apie viltį!) – susigrąžinti prarastą pilnatvės rojų, atrasti tą vienintelį peizažą, tą Šventaragio slėnį, tą moters veidą (pasakykime dar paprasčiau: dievybę ir įsivaizduokime Jurgą I. Tibete), kada su angelišku (nepasakyti – anglišku) palengvėjimu galima atsidusti: RADAU. Gyvenimo kelionė/komedija (o iš tiesų tik vienas jos veiksmas!) baigta, „juodoji skylė" nuraminta ir pamaitinta. Sutapatinta su iki šiol neužbaigtu, nepilnuoju manimi. Kosmopolitas tą akimirką iš „neaiškiojo" tampa „aiškiuoju žmogumi". Pasak Arvydo Šliogerio, „neaiškusis žmogus" yra iškritęs iš tradicijos arba net į ją neįėjęs. „Visas įvykių eiles, – rašo profesorius, – pavyzdžiui, kūrybos judesį, jis pradeda tarsi nuo nulio, iš pradžios, kuri irgi yra tuščia ir neaiški, nes joje nebesama individo sielą formuojančių, iš tradicijos ateinančių „gemalinių logų"." Tas 0, o iš tikrųjų toji skylė (jis jaučia ją visur: kultūros griuvėsiuose, išsigimstančiuose papročiuose etc.) ryja savasties stabilumą kaip rusiškas automobilis benziną. Kosmopolitas chroniškai nepajėgus apsistoti ties kuriuo vienu išgyvenimu: pilnatvė jam tik sapnuojasi. Jis neramus *per se*. Jis nomadas kaip toks. Kosmopolitas yra geografinis ir kultūrinis poligamas, kenčiantis nuo vienintelės išrinktosios ieškojimo. Pavyzdžiai? Artūrėlis Rimbaud ir jo „Girtas laivas". MKČ, lietuvių patriotės Sofijos išvežtas numirti net ne į Varšuvą, o į Pustelniką!

3.

Kosmopolitą kamuoja prigimtinė negalia būti lietuviu, anglu, vokiečiu. Į lenko klausimą, ką reiškia būti lietuviu, jis galėtų atsakyti: „Esu palangiškis, todėl kalbėsiu tik apie klasiško kosmopolito – grafo Tiškevičiaus parką". Arba: „Esu vilnietis, todėl kalbėsiu tik apie amžinai griūvantį kosmopolio senamiestį, kuriame kas žingsnis žiojėja žaizdos". Sušukdamas „O, arka!", aš žinau, kad iš tiesų toji anga neveda niekur. Čia arka yra tik gyvos architektūros aidas, net ne ženklas, ne emblema. Negyva akis. Vartai į tuštumą. Ir tokios angos, tokios „juodosios skylės" mūsų tyko kiekvienoje Vilniaus senamiesčio vietoje. Ne miestas, o apleista sudegusio teatro dekoracija. Vilnius griūva nuolat, nes mes nepajėgiam jo suprasti, – emigrantai filotopai, apleidę savo Naująsias ir Senąsias Akmenes, iki tol meldęsi švariai kaimo erdvei, kuri mieste visada įgauna iškreiptas (t.y. architektūros) formas. O į barokinius debesis kurmis irgi nepratęs žiūrėti. Miestas yra kelionė laike. Vilniaus senamiesčio atveju – nutraukta, *coitus interruptus*. Žinoma, filotopai irgi gali būti „mažieji kosmopolitai"

(tarkime, koks pasvaliečių klubas sostinėje) – laisvi savo areale, savo visatos modelyje. Tai inkliuzo laisvė gintaro gabale. Filotopas yra kosmopolitas inkliuzas. „Mažosios tėvynės" išpažintojas Motinos Tėvynės barščiuose.

4.

Ar kosmopolitas yra išvaduotas nuo ontiškų (t. y. egzistencinių) išgyvenimų? Ar, kaip sakė Merab Mamardašvili kalbėdamas apie Prousto septyntomį, nuo išgyvenimų simbolių (aš sakyčiau: potyrių poterių) – baimės, vyriškumo, mirties? Kosmopolitas nuolat mirties akivaizdoje – nomadas visados rizikuoja daugiau už namisėdą. Kosmopolitas yra egzistencinis piligrimas.

5.

Kosmopolitas paprastai pasižymi tobulu skoniu – jo laukia nesulaukia viso pasaulio geriausių restoranų virtuvių šefai. Jeigu snobas dažniausiai susijaudina nuo paties patiekalo pavadinimo („Meniu akimirką žavingą!"), tai kosmopolitas – nuo paties patiekalo („Menų akimirką žavingą!"). Kosmopolitas stabdo, išdidina, išgrynina ir privatizuoja akimirkas. Snobas – „prichvatizuoja". Snobas susirūpinęs kolekcionavimu, kosmopolitas – to vienintelio daikto atradimu.

6.

Viena buvusi „Inturisto" gidė man kartą pasakojo apie japoną, kažkur Vilniaus rajone atradusį savo gyvenimo pušį – tą vertikaliąją ašį, sujungiančią tavąjį Aš su Tavo dievybe. Jis vis atvažiuodavęs čia įvairiais metų laikais. Taip ir matau jį nuščiuvusį, bežadį, savojo Medžio-Tarpininko akivaizdoje. Ne veltui apie laimingą japoną sakoma: džiaugiasi kaip pušį atradęs.

1999

Belaukiant sodininko

1.

... ir vis dėlto kaip gera pustuščiame lainerio salone dar virš debesų imti tartis dėl maršruto žemėje. Gera pirštu vedžioti vynu aptaškytam žemėlapyje, žinant, kad nuo paskutinio tamstos apsilankymo prieš n metų niekas nepakeitė nė vienos gatvės veido ir vardo. Gera leidžiantis į Getviką grožėtis gyvatvorėmis atskirtom laukymėm ir valdom su senais dvarais. Gera sugerti Anglijos laukų brilianto žalumą: užpatentuotą ir užkonservuotą amžiams. Gera atskristi į Londoną šeštadienio rytą, kai visos masinės scenos nukeltos į pirmadienį, ir afrikietės juokas iš kito salės galo pažadina visų šiame mieste kada nors patirtų įspūdžių spiečių. Tą niekniekių Dievą, dovanojantį progą sutapti su savo juslių ir minčių potyriais, kai praeitis ir ateitis išsipildo sprogstančioje dabarties akimirkoje. Kai urmu supuola visi kažkada regėti vaizdai: štai tu ir vėl slenki Kingsvėjumi po vidurnakčio, o juodaodė (*Beautiful Black Mistress gives spanking good time! Naughty boys report me now 580 8650*) dar sugeba pasistiebti ant nulaižytų pirštų galiukų prašvilpiančiame automobilyje, kuriame lieka tik jos kojos, o pro langą išniręs torsas šaukte šaukia: „Būk ten, kur visada, ir aš netrukus grįšiu!" Ir aš būnu – sapno užkulisiuose, neatverstų ir neišverstų knygų paraštėse, Amžino pažado žemėje. Tai netgi ne teritorija, ne *trattoria* „Savas kampas", ne simbolių saugykla. Tai apmirštančiojo statika, leidus laikui trumpam išjungti kraują ir atmintį, leidus išbėgti visiems syvams. Tapus pasyvesniam ir už daržovę. Kaip vadiname tą pjesę, daktare? Belaukiant sodininko? Būk ten, kur visada, ir aš ateisiu. Tavęs palaistyt. Paskum supjaustyt. Ir – sušinkuoti.

2.

Apie Charlesą Jonesą žinoma mažiau negu nieko: 1890-aisiais tapo Ote Hallo sodininku Sasekse (fonetika čia svarbi!), kur šiltnamiuose ir po atvirai sunkiu amžiaus pabaigos Anglijos dangum augino daržoves, vaisius ir gėlytes. Beveik po šimtmečio vienas airių kolekcininkas sendaikčių turguje atkapstė dvi dėžutes nuotraukų, be kurių jau neišsivers nė vienas rimtesnis fotografijos ir natiurmorto tyrinėtojas. Ką regime nedideliuose auksu tonuotuose sodininko atspauduose? Ogi vaisių, gėlių ir daržovių portretus. Savo darbo vaisius sodininkas fiksuoja stambiu planu neutraliame fone – tarsi botani-

kos vadovėliui. Visa paslaptis, visa mįslė – tas TARSI. Išplėšti iš natūralaus gamtos glėbio, žaliojo pasaulio pasiuntiniai įgyja ne tik pilkšvai metalinio švytėjimo, bet ir pritrenkiančio vaisingumo aurą. Ypač svarūs ankštiniai: fališki, bejėgiai ir kartu prisilietimo prašantys žirniai, jaunas subinaites ir sykiu embrionus primenančios pupos atidengtose ankščių kanojose. Vyriška potencija trykštantys porai. Nekaltos agrastų kekės po lytinio brendimo lapeliais. O, sodininkas Jones – jis žinojo viską ne tik apie sodininkystę! Dar sėdamas jis regėjo savo išaugintus vaisius fotoatspauduose! (Gal tik tam ir sėdavo?) Kokia įstabi sublimacija – išauginti tobulą vaisių dar tobulesniam natiurmortui, liudijančiam išsipildžiusį gamtos ir neišsipildžiusį, spėjame, paties sodininko lytiškumą. Nutrauktas daržovių morčius. Begonijų šukuosenos. Svogūnai samurajai. Glotnios vyšnių odelės. Slyvų skruostų pūkeliai. Vitališka, pardon, genitališka gamta stambiu planu. Sultingumo ir mėsingumo apoteozė puritoniškos ir sykiu vislios Viktorijos laikų mėnesienoje! Gausybės rago byrėjimas sustabdytas „pakadriui". Aukso tonai ir sidabro bromidas duotų peno pačiam Ludwigui Wittgensteinui, *Pastabose apie spalvas* rašiusiam: „Filme, kaip ir fotografijoje, plaukai ir veidas neatrodo pilki, jie palieka visai natūralų įspūdį, tačiau valgiai pusdubenyje kine dažnai atrodo pilki, todėl neapetitiški". „Išjungdamas" spalvą, anglų sodininkas (pardon, fotografas!) įjungia saldaus pažado mechanizmą: švytintis tonuoto popieriaus paviršius tik sustiprina atpažinto objekto spindesį. Žemės daržovė tviska kaip žvaigždė. Kaip Marilyn Monroe, paties JAV teisingumo ministro kažkada prašiusi tos teisės – tviskėti. Daržovė laimingesnė. Ji prašo Sasekso sodininko: nufotografuok mane, o paskui suvalgyk. Todėl – natiurmortas, mįslingojo Joneso vaizduotėje iš epitafijos virstantis erotika. Sveikas, gyvenime, aš ateinu tavęs numarinti!

3.

Jau išeidamas toje pat Londono „Hamiltons" fotogalerijoje stabtelėjau ties raudono šilko kaspinais padabintomis nuotraukomis. Praėjo kelios ilgos akimirkos, kol suvokėme stovį prieš Holivudo gražuolio Richardo Gere'o platininius atspaudus, vaizduojančius Tibetą. Tada prisiminėme, kad pražilęs širdžių ėdikas yra senas Dalai Lamos draugužis ir mokytinis, atsidavęs kalbėtojas ir mokėtojas už „Tibeto reikalą". Išmaišęs Indiją, Nepalą, Zanskarą ir visas Jurgos Ivanauskaitės palaimintas vietas, buvęs Cindy Crawford vyras jau keleri metai žinomose pasaulio galerijose bei muziejuose drįsta kabinti tų piligrimysčių vaizdus. Ir ką gi – kuratoriai ir lankytojai nenusivilia

žvaigždėno atspaudais: net ir didžiausią skeptiką nutildytų fantastiška vietos dvasios pajauta ir pagava! Mūsų sugadintomis akimis žiūrint, Gere'o fotokamera tarsi atsiprašinėja už visus Holivudo šaunamuosius ginklus ir kitas brangias nesąmones. Ir tas, atsiprašant, atsiprašymas suteikia jam tikro menininko (ne keliautojo! ne etnografo! ne maldininko!) rangą. „Perfrazuojant Magritte'ą, – sako Gere, – tai ne tikri tibetiečiai, tai tibetiečių nuotraukos, o tiksliau – mano jausmų jiems ir apie juos atspaudai. Šviesos, platinos ir sidabro alchemija aš išreiškiu savo meilę (originale: *„the taste of my feelings of love"*) ir dėkingumą už viską, ką jie man suteikė, kartu žinodamas, kad niekada už tai nepajėgsiu atsilyginti". Tik neprašykite palyginti Gere'o ir Pauliaus Normanto nuotraukų. Geriau paskambinkite panelei Nicole Stanner į Londoną telefonu 0171 499 9493 ir susitarkite dėl parodos. Tada viskas ir paaiškės.

4.

„Apie ką tu čia čiauški, bičiuli?" – jau klausia tūlas, užklydęs ne į savo daržą. Apie būdus išsipirkti. Apie nesankcionuotą galimybę padaryti dovaną sau. SAU – ir niekam daugiau! Kodėl elitinis sodininkas fotografavo daržoves it šventąsias ir nuodėmingąsias vienam daikte? Kodėl Holivudo milijonierius ir inertiškas širdžių daužytojas nuolankiai dėkoja daugiau nei šimto baksų per šį (apie kitus nežinome) gyvenimą neuždirbusiam Tibeto ožkaganiui? Ir ne bet kuo – fantastiškais atspaudais, kurie pergyvens visus jo paikus filmus. Kažkada rašėme, kad tikroji žmogaus paslaptis yra jo neišsipildę talentai. O kaip pavadinti išsipildžiusius? Pareiga sau? Laisve? Ramybe? Vienatvės apoteoze?

5.

Numylėtas ir nutrintas pabas toje pačioje Lesterio aikštėje. Ilga ir brangi laimės valanda – už du svaru įpila pintą alaus arba stiklą vyno. Smuklėj krūva barų, renkuosi labiausiai apgultą. Dėl to alkūnių ordino ir esu čia. Visos šių metų Europos mada: jaunutės nedažytos barmenės. Ką tik išrautos ir numazgotos ropytės dūmų ir muzikos spąstuose. Vyšnios šokolade. Prisiklijuoja trumpaplaukis škotelis. Jau paplaukęs, galva rodo į pilstančią begoniją, aiškina, kaip ims ją visais būdais. „Šuniuku, delfinu ir pamišusia peteliške", – bandau pasaldinti jo tuščias iliuzijas. „Iš kur tu?" – paklausia. Atsakau. „*Spasibo*, – sako jis. – Žaidžiam futbolą vienoj grupėj. Savo aikštėj – nudobsim." „Mes arėm!" – atsakau škoteliui. „Ką arėm?" – nesupranta jis. Paaiškinu. Juokiasi. „Londonas – sumautas, snobiškas,

niekas žmogum čia tavęs!.." – pratrūksta. „Kodėl negrįžti namo? Į svaigų Edinburgą, į dar svaigesnį Glazgą?" „Čia daugiau moka". „Kur dirbi?" „Kur papuola. Daugiausia statybose..." Toks švarus nepraustaburnis škotų proletaras Londone. Priešų zonoje. Tarp vyriškai geriančių ir atrodančių britvų. Su tranzitiniu lietuviu bare. „*Na zdorovje!*" – nuryja ir skambiai sučepsi. Rusiškai jo gyvenime kalbėjo meilužė iš VDR. Dėdėronė. Kiekvienam – savo stotys ir atmintys.

6.

Pamiršau svarbiausia. Visos sodininko nuotraukos buvo parduodamos. Pigiausioji kainavo tūkstantį svarų. Brangiausioji – per keturis. Prie kiekvienos buvo priklijuotas raudonas skrituliukas. Jis reiškė tą patį, ką ir raudonas kaspinas kitoje salėje. Viskas buvo parduota. Kitaip tariant – nupirkta.

Palyginkime mitologijas

I

1.

Kaip ir dera lyrikams, pradėkime nuo poezijos. Garsiajame T. S. Elioto eilėraštyje „Alfredo Prufroko meilės daina" (1917) matome jautrų, autoironišką, tačiau iš esmės niekuo negalintį pasigirti didmiesčio šaligatvių žmogų, liūdnų gatvių labirintu nešamą į savąją Itakę – saloną, kur prakutusios damos čiauška apie Mykolą Angelą: *„Svečiuose mes vėl išgirsime amžiną pašnekesį apie Michelangelo"* (vertė T. Venclova). Gaila, kad pašnekovių lytis lietuviškajame variante išnykusi: būtent damų snobizmas nelaimingam įsimylėjėliui parodo jo tikrąją vietą. Didingus istorijos ir mitologijos personažus vaizdavęs italų genijus moterų lūpose drauge matas ir etalonas, kuriuo vargšas Alfredas tiesiog užmatuojamas. Europos dabartis pralošia savo paveldui. Dėdulė Alfredas ir pats tai suvokia: *„Ne, aš ne Hamletas; aš netinku tai rolei"*. O danų karalaitis (šalia dono Kichoto ir daktaro Fausto) seniai tapo Žmogaus simboliu Vakarų mitologijoje. T. S. Eliot buvo amerikietis ir unitorius, sąmoningai pasirinkęs Europos kryptį ir anglikonų Bažnyčią. Išdrįsęs tapti europiečiu, jis išliko pilioriumi abiejų kraštų (JAV ir Anglijos) literatūrose.

Beveik tuo pat metu kitas pilorius, Maironis, sveikindamas Nepriklausomybę atgavusią Tėvynę, taria: *„Europos vėlei viešpačiai sužino / Lietuvių vardą, skambantį šauniai"*. Taigi kryptis tautos dainiui abejonių nekelia – reikia grįžti Europon. Kas be ko, Europa gražesnė būtų be Lenkijos ir ypač Rusijos, bet ką padarysi! Prabėgus aštuoneriems metams, tauta ir jos vedliai poetos sąmonėje galutinai išsiskiria: šalis eina tik savo išminties keliu, o *„gudrus ministrų kabinetas"* puolė taip žemai, kad bet kuria kaina siekia *„įsipirkti žydų miniai"*. „Laikinosios sostinės skerdyklos" autorius netgi šaukiasi savojo Šustausko: *„O vis dėlto ateis tas laikas, / Kad ir sostinei liglaikinei / Išseks kantrybė galutinė; / Įgris galop ir „košer" paikas. / Tautiečiams net atmint bus drovu / Sostinės negarbių vadovų"*. Taigi. Apie Europą jau nė žodžio, ryškėja naujos „antiglobalistinės" priešpriešos: negabus savas/gudrus svetimas ir galvos dar nepraradusi šalis/pasaulį mėgdžiojanti valdžia (tai iš Čikagos Kauno burmistras parsivežė skerdyklos idėją). Todėl poeta prašo Viešpaties kaip nuo karo gelbėti nuo... Vakarų vėjo nešamo maro. O dabar pats laikas į sceną įžengti (t. y. įplaukti) Arvydui Juozaičiui.

2.

Ir jis įplaukia. Gruodžio pabaigos tezės *Respublikoje*, turėjusios sudrebinti skliautus, šekspyriškos konservatorių vidaus politikos peripetijų buvo nupūstos į šalies gyvenimo užkulisius. O gaila! „Istorinės klaidos" autorius tautiečių klausia: „Ar yra ta kritinė žmonių masė, kuri norės likti lietuviai, o ne europiečiai?" Pačiam klausėjui šis klausimas retoriškas. Jis jau žino atsakymą, todėl: „Europos mitui reikia pateikti kitą, savą. Lietuvišką". Pirmas įspūdis – tarsi skaitytum stojančiojo į „Jaunąją Lietuvą" pareiškimą. Buškevičius ir Juozaitis – ar kada įsivaizdavote tokį vizualiai nepriekaištingą duetą?! Bet šalin užuominas, nes į retorinį klausimą vis tiek reikės atsakyti. Ir ypač dabar, kai Briuselio koridoriai sėkmingai pakeitė Kremliaus koridorius, o rubino žvaigždės vietoj apaštališkai sušvito dvylika ES žvaigždučių. „Soti Europa, – tęsia filosofas Juozaitis, – yra toks pat mitas kaip ir komunizmas." Taigi – mitome mitais. (Viena lietuviško žodžio „mitas" reikšmių – „maistas"; kitos dvi – „pragyvenimas" ir „išlaidos".) Kol Europa gimdė mitus (įskaitant ir tuos tikruosius – Antikos), mes gimdėme mitus apie Europą. Pagimdyti mitą – kiekvieno filosofuojančio garbės reikalas. Sutinku, kad komunizmą iš bėdos galima laikyti europiečių mitu. Nesutikčiau tik dėl Europos badmiriavimo. Ir ji pati, skirtingai nei komunizmas, ne artefaktas. Ji egzistuoja – sykiu kaip duotybė ir kaip užduotis. (Apie tai Antanas Gailius gražiai rašo *Metuose*.) Mūsų sapnuose apie normalų gyvenimą ji dažniausiai išnirdavo Vakarų vardu (senovės graikų „Europa" – iš semitiškos šaknies „Ereb" arba „Iriba", reiškiančios „Vakarus"). Neslėpsime, tame sapne Vakarai kartais reikšdavo ir Ameriką. Todėl Amerikos mitas tūlam tebėra vitališkesnis už Europos. Tai suvokia ir „Atėjūno" autorius, pavadindamas pastarąją „amerikėjančia". Niekam ne paslaptis, kad pakilus Geležinei uždangai Europa tapo itin nevienalytė. „Europų" akyse užderėjo, ir tą derlių nuimti turės visų pirma patys Vakarai. (Todėl mes jiems – irgi užduotis.) Tačiau nederėtų pamiršti, kad, pasak rusų filosofo Kantoro, „etimologiškai genetiniame lygmenyje kiekviena Europai priklausanti kultūra iš esmės priklauso Vakarams". Todėl „Vilniaus lango" autoriaus „arba–arba" pačią mūsų kultūrą (su visu Vilniumi!) išveda lauk iš Europos. Juozaitis imasi jau ne tribūno, o naujojo Mozės vaidmens. Išsižadėjus visų pirma krikščioniškųjų Europos idealų, lieka tik viena kryptis – totalitarizmas. Toks jautrus visoms būtoms ir nebūtoms autoritarizmo apraiškoms mūsų jaunutėje valstybėje, filosofas it koks dramaturgas mus stumteli kaip tik anojo kryptimi. Kadangi nėra jokio, aiman, lietuviško mito. Jokio trečiojo kelio. „Europiečiu gali ir nebūti,

bet lietuviu būti privalai", – tarsi sako Juozaitis, atimdamas visas europiečio teises į lietuvybę. Ir mūsų – į Europą.

3.

Ar komunizmas – mitas? Vargu bau. Tai aprioriškai netobulo pasaulio pataisymo projektas. Vizija. Pati visatos tvarka prisiekusiam komiui atrodo pairusi. Tad ir misija akivaizdi – tą tvarką pataisyti. Visos iki tol veikusios taisyklės dabar turi būti anuliuotos. Aleksandr Genis yra pasakęs, kad komunizmo terminą subjaurojo bolševikų ydos. (Vienos kiaulės panoro būti lygesnės už kitas.) Iš tikro turėtume kalbėti apie idealistinę utopiją, kurios pamatinė bėda ne Gulagas ar Kuba, o neapykanta tikrovei. Paprasčiau šnekant – nenoras susitaikyti su tokiu gyvenimu, pasauliu ir amžiumi (mūsų atveju, įskaitant, žinoma, ir Europos paveldą), kurie tau šioje ašarų pakrantėje duoti. Komunistui istorija – molis. Iš čia – geros valdžios ar teisingų įstatymų mitai. (XXI amžiaus šūkiai: „Visų šalių internautai, vienykitės!", „Virtualinę tikrovę – komunistams!") Savo istorinėje 1988-ųjų paskaitoje „Politinė kultūra ir Lietuva" tas pats Arvydas Juozaitis (o gal jų esama ne vieno?) giedojo ditirambus Europos kultūros tradicijoms ir demokratijai, teigdamas, esą Europoje „niekada iš tikrųjų nebuvo paskelbtas karas gamtai, savajai aplinkai". Šiandien jam Europa – tai nesuvaldomos gamtotaršos, kraštovaizdžio nunykimo ir korupcijos sinonimas. Išsigelbėjimą lems tik savas mitas. Ką ten mitas – sava tvarka, savi įstatymai ir sava kultūra. Tai jums ne dėdulė Prufrokas, neatlaikęs Europos mitų bei paveldo spaudimo, su viagra kišenėje šlifuojantis Vilniaus (pardon, Londono) šaligatvius. „Taip, aš Hamletas, – tarsi sako dramaturgas Juozaitis, – ir aš tinku tai rolei". Bet Hamletas, bičiuliai, buvo komunistas, atėjęs pataisyti „išnirusio amžiaus" (tikrovės, visuomenės etc.). Gaila, kad įžvalgusis Eimuntas Nekrošius neįvertino šio siužeto. Komunistuojantis, o ne pankuojantis princas – štai ėjimas!

II

1.

Kaldamas vinis į Europos karstą, Arvydas Juozaitis jame užkala Lietuvos jaunąją kartą, vadindamas ją „vargšais, kurie paniškai skubėdami kratosi atminties, kerta prie žemės rišančias tautos šaknis". Roko maršai ar kopimas vienoje jungtyje su Artūru Paulausku į Sporto rūmų sceną jau pamiršti. Gruodžio tezių autorių erzina viskas: ir „gamtinis ritmas – „jaunoji muzika" – simbolinis ritmas net išeina-

mose vietose", ir kompiuterio ekranas, ir interneto saugyklų gelmė. (Todėl itin keista matyti rūstųjį patriotą drauge su tangomanais ir popžvaigždėmis besikaunantį už dar vienos „išeinamos vietos" – Lukiškių aikštės – paaukojimą „gamtiniam ritmui".) Itin judrų ir pokyčių nebebijantį jaunimą ambivalentiškasis Juozaitis vadina jau senokai savo pirminę reikšmę pasaulyje praradusiu „X kartos" vardu. Klasikiniai ikseriai kaip tik kultivavo itin subtilų meną ne-gyventi, paversdami atstumą tarp savęs ir pinigų, karjeros bei hedonizmo persunkto pasaulio tikra „dzin budizmo" (plg. rus. *pofigizmo*) teritorija. Hipių paveldas juos mokė likti amžinajame pogrindyje, kurio saugumas ir tapo ikserių firmos ženklu. Suvokdami kiekvieną naują žingsnį kaip neišvengiamą iniciacijos ritualą, jie dažnai iš principo atsisakydavo keistis. Iš čia – „blankioji" arba „nulinė karta". Tie tuščiukai ir nulinukai be menkiausios širdperšos atmetė japių („kartos Aš") laimėjimus: profesinę sėkmę, poršus, haiteką ir manekenes. Pabrėžtas aseksualumas ir alergija visoms patoso formoms stūmė juos atsiskyrėlio Salingerio personažų link. Aiman, *Gen X* terminas, atsiradęs kaip kartos logo, senokai įveikė savo gimimo laiko ir vietos (o tiksliau – kultūros) ribas ir ėmė žymėti visos civilizacijos raidos tarpsnį. Apie tai pasaulyje prirašyta ir prišnekėta į valias: pernešdami istorinius ar kultūrinius faktus (t. y. visada turinčius pradžią ir pabaigą!) į savo neiškultūrintą dirvą, mes pasmerkti nuolat vėluojančius reiškinius derinti prie nebegyvų terminų arba naujiems artefaktams klijuoti muziejines etiketes. Atmetus neišsemiamą prigimtinį patosą, pats filosofas Juozaitis atrodytų vos ne klasikinis ikseris, programiškai sukylantis prieš apsisprendusius keistis. Tai jiems, pasiryžėliams konkuruoti su „Volvecu", o ne su „Kovrovecu", Lietuvos, pasak mūsų filosofo, „reikia vis mažiau". Ir – potekstėje – greitai visai nebereiks. Operuodamas vien totaliniais apibendrinimais, dramaturgas Juozaitis nejučiom virsta senilinio marazmo apsėstu bambekliu, pamiršusiu ne tik audringą savo paties jaunystę (jeigu tokios apskritai šiuo atveju būta), bet ir akyse besiskleidžiančią anoje gadynėje tik drąsiausiose svajose regėtą jaunimo vertybių bei interesų įvairovę. Net žodį „seksas" jis vartoja kabutėse, įžiebdamas žalią šviesą Plungės froidistams.

2.

Tarsi rašytojo Juozaičio įkvėptas, *7 meno dienose* sąskaitėlę dabartiniam jaunimui pateikia ir įžymusis Jonas Ūbis – tas pats, kuris užraukė *Atžalas*. Mąstymo logika ir preciziškumu jis gerokai lenkia mūsų filosofą, tad pateiksime ilgesnę tiradą: „Karta, prie kurios esu linkęs

priskirti ir save, maištavo prieš miesčioniškumą, daiktų kaupimą, labiau vertino idėjas, bet ne pinigus. Šių dienų jaunimas vis dėlto – aktyvių vartotojų karta, ir jų maištas (J. Ūbis visų pirma turi omeny jam „keistoką jaunimo maištą prieš katalikų tradicijas". – *RoRa*), o be jo subręsti iš esmės neįmanoma, labai infantilus. Toks maištas – daugiau žodinis, jis asocijuojasi su ekshibicionizmu". Apie amžiną kiekvienos jaunimo kartos maištą kalbama iš dabartinių švelnių keturiasdešimtmečių varpinės, pamiršus keletą anos „saugios" epochos bruožų. (To maišto ribas tiksliausiai apibrėžė kultinis prarastosios kartos poetas A. A. Jonynas: *„ir kai kiekvieną sielą dengia skraistė / mes net pasiekę apsvaigimo ribą / nedrįstame tikrų jausmų* (o juk turėtų būti: minčių! – *RoRa*) *atskleisti / ir renkamės subtilią nešvankybę"*.) Pirma, maištas dažniausiai būdavo estetinis, o ne politinis; antra, idėjos niekada nevirsdavo kūnu, nes sąmoningai modeliuoti savo biografijas galėjo tik partiniai karjeristai (neslėpsime, dalis jų ir atvirose visuomenėse būtų iškilę savojo „pasionariškumo" dėka) ir vienas kitas mokslininkas; trečia, ištisa karta jau buvo išmokusi gyventi be pinigų ir nesijausti dėl to nelaiminga; ketvirta (*sic*!), maišto pobūdį ir mastą dažniausiai nulemdavo maištautojų socialinė sudėtis: itin aktyvios paprastai būdavo nomenklatūros ir „raudonosios buržuazijos" atžalos. Tasai natūralus, pasaulėjautų neatitikimo sukeltas protestas buvo saugus: vienus jo dalyvius „dengė" pavardės, kitus – sąmoningas bet kokios visuomeninės karjeros išsižadėjimas. Pastarieji ir buvo tikrieji Brežnevo epochos ikseriai. Per daug nenustebčiau, jei iš šitų griuvenų naujieji kairieji (o tokie – patinka mums tai ar ne – vis tiek anksčiau ar vėliau atsiras) imtų verbuoti savo šalininkus. Tai jiems Arvydas Juozaitis ir stengiasi gruodžio *Respublikoje* (ar tai reiškia Tomkaus organo kairėjimą?) įdiegti savo tezių tezę: jūsų tik sapnuose (t. y. literatūroje, muzikoje, kine etc.) pažinta Europa – vos ne Černobylio (visom prasmėm!) zona. Į tai atsakyti galima tik nobelisto žodžiais: „Geriau būti paskutiniu nevykėliu demokratijoje negu kankiniu ar minčių valdovu despotijoje". Filosofas Juozaitis vienu metu nori būti ir vienu, ir kitu (t. y. kankiniu ir minčių valdovu), nežinia kodėl užmiršdamas, kad Lietuva šiandien vis dėlto jau demokratinė valstybė. Norėjau vietoj „vis dėlto" parašyti „ačiū Dievui" ir vos neparašiau „ačiū Sąjūdžiui", kurio ištakose rasime ir anuomet prisiekusio Europos apologeto pavardę. O dėl jaunuolių maišto infantilumo, pons Ūbi, aiman, jis toks visados, tiesiog „pagal apibrėžimą". Tapęs kultu, čia pat virsta preke. Ir vėl viskas iš naujo. Kaip sako kompozitoriai – *ad libitum*. Beje, savo nuomonę šiuo klausimu yra išsakęs ir karalius Saliamonas (nepainioti su marazmatišku *Atžalų* personažu!).

3.

Paradoksalu, bet nuo „lietuviškų visatos pataisos darbų" mus šiandien apsaugo kaip tik pasirinkimo laisvė. Net jeigu ant palydovinės lėkštutės padėtum tūkstantį programų, vienu metu galėsi stebėti vos vieną (brangiuose teliuose – dvi tris mažaformates). Taip ir su begaline nesąmoningo pasirinkimo laisve, kuri iššaukia savo priešingybę – sąmoningai pasirinktą būtinumą, pardon, savosios laisvės apribojimą. O tokia pasirinkimo ir sykiu apribojimo galimybė (įskaitant ir esminę: dalyvauti ar nedalyvauti politikoje) įmanoma tik demokratijoje. Europietiškojo ir lietuviškojo kelio alternatyva veda į vienos tiesos ir vienos partijos aklavietę. Nejaugi to iš tiesų nori Arvydas Juozaitis? Netikiu.

Minsko bliuzas

I.

Visą naktį sapnavau Minską. Vaizdijanti sapno kamera be garso planiravo tuščiais prospektais, kol įsiveržusi pro penkiakampėm žvaigždėm papuoštus karinio miestelio vartus stambiu planu parodė Partizanų gatvės pavadinimą. Gelžbetoniniai ieškomo namo laiptai buvo nudažyti ryškiai purvina spalva – vieniems tėvynės, kitiems – kalėjimo. Prisiekiama, beje, abiejuose institutuose būdavo vienodai – su patosu ir žodžiu *suka* mintyse. Plačiosios tėvynės institutas man ir sapnuojančiam nebereiškė nieko, na, o kalėjimo perspektyva užsiraukia tik paskutinįsyk užmerkus akis. (Garsusis posakis „Ir nebus kam vandens paduoti" iš tikrųjų reiškia „Ir nebus kam akių užmerkti".) Ilgai stebėjau savo ranką, spaudžiančią skambučio spenelį. Ilgai tylėjo dermatinu apmuštos durys. Mačiau save iš nugaros su bičiulio Džo paskolinta *dublionke* – anų laikų gero gyvenimo simboliu ant kūno. (Bičiulis Džo tuo elitiniu drabužėliu dalijosi su savo tėtušiu, tad atplėšdamas jį dėl draugo erotinės ir socialinės sėkmės sykiu nuo dviejų krūtinių elgėsi tiesiog herojiškai.) Įprastesnio kirpimo piliečiai žiemą turėdavo tenkintis milicininkų kailiniais be antpečių (laipsnį vis tiek valstybė suteikdavo visiems), reiklesnės natūros kiaulės spalvą iškeisdavo į šernų ir briedžių – kailio ir odos dažymas buvo pastoviausias anos didingos epochos ženklas. Lengvi puskailiniai nebūtinai reiškė žiemą – skirtingi metų laikai sapne sugyvena viename kadre: pražydusios gėlės baltuma čia virsta sniegu, ir atvirkščiai – ledas lelijomis. Aš stovėjau kariniame miestelyje prie geidžiamos merginos durų. Mergina buvo tarybinė. Butas buvo tarnybinis. Mergina buvo ištekėjusi už savo klasės draugo. Klasės draugas buvo kariškis. Baltarusių kalba jiems atrodė grubi, beveik gyvuliška. Prieškambaryje kabojo leitenanto galvos apdangalas, kurį laisvai galėjai įsivaizduoti užmaukšlintą ant gaublio, Žemės rutulio, galaktikos. Sovdepijai tarnavo net Kopernikas. Užtikęs mus drauge, karininkas turėjo moralinę teisę panaudoti „Makarovą". Toji teisė ir sapne po dvidešimties metų nebuvo praradusi afrodizinių savybių. Pagaliau atrakinusi ir įsileidusi, E. vos nepasmaugė vėlyvosios paauglystės aido, įsikūnijusio mano dabar sapnuojamu pavidalu. Tas aidas ėjo iš rudenėjančios Palangos paplūdimių, romantizmo jodu prisodrintų pušynų, adatinių parkų. Iš vieną cigaretę vos pergyvenančių kurortinių romanų. Iš prisilietimų ir susidaužiančių dantų internacionalo. Iš galimybės kitą

vasarą sugrįžti į nusikaltimo vietą. Iš tave atpažįstančių kamienų, suoliukų, *graffiti*, graikų vazas primenančių šiukšlių dėžių su ufonautų paliktais prezervatyvais. Iš grafo Tiškevičiaus sponsorystės po vidurnakčio. Iš stringančio užtrauktuko rėžtelėjimo. Ji buvo nepasikeitusi – ta pati juodaplaukė šlakuota kazachės ir žydo iš Rostovo prie Dono dukra įkypom akim ir vos išsišovusiais žandikauliais, garantuojančiais jos kaukolei gerą vietą ateities archeologinėje nomenklatūroje. Istorijos muziejuose visados gražiausi moters kaulai atidengtam kape: jų tariamos jungtys, papuošalų liekanos, *sacral vertebrae*, pėdų pirštų falangos... Žvilgsnis į prieš tūkstantį metų VISKĄ dariusios moters kaulus verčia iš koto. Aš sėdėjau ant grindų nenusivilkęs puskailinių. E. sėdėjo ant manęs. Ji verkė mažom perlinėm ašarom. Jaunystėje mes mėgom virti ir atsilošę srėbti ašarų košę.

2.

Aš buvau atsivežęs diskų. Ten buvo dvigubas Dylan su „*Lay Lady Lay*" („Atsigulkit, ponia, atsigulkit, ant mano didelės varinės lovos..."), ten buvo vėliau Arvydui Samukui ir Kristoforui Valaičiui už trečdalį tarybinio žmogaus mėnesinio atlyginimo, t. y. už trisdešimt (!) rublių, perleistas Eltono Johno „*Honky Chateau*" su jojo berno Bernie Taupino žvėriškai vykusiais tekstais, ten buvo šiandien visų užmirštas „*Michael Chapman Lived Here 1968–1972*" su už kiaušių griebiančiais „Atvirukais iš Skarboro", ten buvo Nijolės Oželytės nugrota ir jai pranašiška JAV ukrainietė Melanie su „Kai kas sako (Aš velnio nešta ir pamesta)" bei „Aktore", o, ten buvo dar gyva pekla širdis, smegenis ir kitas priežastines vietas įelektrinančių gabalų!.. Bet ji, Raudonajai armijai su lietuvių nacionalistu neištikima E., negalėjo „*pod muzyku!*" Nei Chopin, nei Rachmaninov nebūtų nieko pakeitę! Ji blaškėsi kaip Čaikovskio Juodoji gulbė, per klaidą atsidūrusi ketvirtoje kordebaleto eilėje. Ji melste meldė išjungti tuos balsus ir tas gitaras. Pro persimetusias miegamojo duris tebesimatė erdvėje pakibusi, skraidančiąją lėkštę primenanti karininko kepurė. Pamišę Eltono kepurininkai staiga nutirpo kolonėlėse. Kažkas stovėjo koridoriuje ir maigė skambutį. Sapne toji akimirka buvo dar kraupesnė – tipinė penkiaaukštė *chruščiovkė* praaugo Manheteno dangoraižį, o meilužį gelbstintis balkonas virto apžvalgos aikštele su visomis apsisaugojimo nuo savižudžių ir donžuanų priemonėmis. Aštrūs smaigai ir lagerių vielos žvelgė į mane nerūdijančiu žvilgsniu. Visada norėčiau prabusti toje vietoje. Išvengti banalybių naštos. Smulkaus melo spjūvių. Iš tobulų ir nesvarių mylimosios krūtų byrančių pjuvenų. Bet iš gyvenimo pabusti mums neduota.

3.

E. tada ilgam paliko mane vieną ir pasliką. Ją išsivedė kažkokia giminaitė, kažkokia bevardė ir beveidė sapno statistė. Kol ji negrįžo, Minske prasidėjo vasara. Dulkių dydžio musės skraidė pulkais. Vežimėliuose verkė vaikai. Žmonės į nosines ir rankšluosčius rinko prakaitą. Ir visi atnašavo tuštumai. Tose mišiose aš nenorėjau dalyvauti. Išstudijavęs lubų ir sienų punktyrinius žemėlapius, perskaitęs visas knygų nugarėles (nuo *Sakmės apie Igorio žygį* ligi *Lenino tarybinėje dailėje*) aukštyn žemyn ir skersai išilgai, suskaičiavęs servizus ir stalo įrankius, apuostinėjęs ir apčiupinėjęs vasarines E. sukneles ir apatinius, niekur neradęs porno bei braškių uogienės, aš susirinkau diskus ir atsisveikinimui paglostęs raguotojo karininko galvos apdangalą (reikėjo, mirtinai reikėjo iškirpti skylutes ragams!) užtrenkiau duris. Tą akimirksnį Minskas man buvo ligi kelių. O kitą aš supratau, kad niekada čia nebegrįšiu. Niekada nebepamatysiu E. – svaigios kaip porevoliucinis rusų avangardas, kaip Lilia Brik ir Asia Lacis kartu sudėjus. Akyse ji stovėjo su šlapiu, nuo jūros druskos apsunkusiu dviejų dalių drobiniu maudymuku, ką tik išlipusi iš sesės Baltijos, ką tik ištrūkusi iš vieno motušės gamtos glėbio, kad netrukus atsidurtų kitame.

4.

Nėra netikros patirties.

Odė žaliaodžiui

1.

Migracijos tarnybos skylamušis tuoj pervers tave – tikrąjį nepriklausomybės garantą, mano vidinių kišenių paguodą, sienų kirtėją ir tirpdytoją. Septynetą metų tu glaudeisi prie savo šeimininko kaip gyvas padaras. Dabar atėjo metas skirtis – tu neišvysi nei Vienos, nei Venecijos. Tu nesuspurdėsi San Mikelės kapinėse prie Seržo Diagilevo ir Josifo Brodskio antkapių. Tu nebeplaniruosi Prahos krantinėmis, tavo šeimininkui staugiant pilnatyje. Arba geriant „Chopin Wodka" per žingsnį nuo šnopuojančios Vyslos. Arba rodant ištuokos akto įrašą iš juodmedžio išskaptuotai britvai britei. Ir iš nuleistos rašaluoto arklio uodegos Vidaus reikalų ministerijos spaude 32-ame puslapyje nebesišaipys raudonom dėmėm išmuštas rusų pasienietis Karaliaučiaus prieplaukoje, Aistmarių prieigose. Ir joks jojo analogas tėvynėje nebesakys tau: „Jūsų pasas nebegalioja, ponas!" (Ak, tos paniekos gaidelės tyčiniame vardininke visų be išimties smulkiausiųjų patarnautojų bei valstybės pareigūnų lūpose! Aš sutikčiau mokėti mokestį valstybei už tai, kad ji kreiptųsi į mane vardu, pataupsodama „poną" prezidentūros smokingams ir iškirptėms. Geriau likti amžina ašaka negu „ponu" iš biudžeto savo piliečių neišmaitinančioje šalyje!) Ir vis dėlto – aš paskutinįsyk glostau tave šituo tekstu: laimingąjį LM 417570 (dvylika dvylika!), išduotą Palangos pasų poskyryje tuo viltingu metu, kai Laisvės lyga dar turėjo neginčijamą laisvo oro monopolį. Tai tu, ištrauktas iš plačių lyvaisų Maribore, neįkainojamu savo svarumu nuoširdžiai pradžiuginai austrų pasienietį, pirmąsyk išvydusį lietuvišką pasą. Visą likusį gyvenimą prisiminsiu tas tuščias tikros perėjos iš Slovėnijos į Austriją juostas po vėjyje virpančiom op arto skulptūrom *à la* Alexander Calder. Ir po metų – Karavankės tunelį, kur jie net neėmė tavęs į rankas, t.y. priėmė kaip savą! Ir prakaulų tos pačios Austrijos konsulą Richardą Schwarzą Bonoje, varčiusį tave it šūde išvoliotą. Ir italus, sureagavusius į tavo viršelio agavos žalumą ir išspyrus mane, tavo vienintelį viršininką ir nešiotoją, iš „Alfa Romeo", riedėjusio Istrijon ir dar toliau – Atodūsių tilto ir potvynio valandos link. Mano oficialioji meile, aš bučiuoju tavo tatuiruotes Mamonovo, Smargon, Kurshskaya kosa, Frombork, Budzisko, Kunowice, Trstena, Chyzne, Lisboa ir Ogrodniki! Aš bučiuoju Spielfeld-Autobahn 8 ir Zürich-Flughafen rėmelius! Ilsėkis ramybėje stalčiaus karstelyje po laiškų našta ir atvirukų lavina.

2.

... ar prisimeni, kaip sykį likai gulėti Torūnės viešbučio „Po rože" spintoje ir Eimis Nekrošius turėjo užlaikyti pilną persidainavusių aktorių autobusą, o profesorius Tadas Šumskas – dešimt kartų perkraustyti mano prakaituotus krepšius? Ar prisimeni, kaip valiūkiškai slapsteisi tviskančioje Edinburgo geležinkelio stotyje? Kaip slydai iš rankų maišininkų eilėje nemirtingoje Lazdijų perėjos jaujoje, kur jokia Europa niekada net nekvepėjo? Kaip gūžeisi baltarusių muitininkų ir pasieniečių naguose, kaip persikreipdavo tavo šeimininko veidas juodoje baltoje (Ginto Trimako mokykla!) fotografijoje, kai NVS pareigūnas sušerdavo tavimi sau per kairįjį delną. (Puiki scena Oskarui Koršunovui: pareigūnas, cituodamas Šv. Raštą, pasu talžo iš Kafka'os glėbio ištrūkusį pilietį!) Ne, aš nieko neužmiršau iš tavo gyvenimo: prisimenu kiekvieną palytėjimą pro švarko audinį ir šimtaprocentinę marškinių medvilnę, kiekvieną palaimingą atsidūsėjimą užčiuopus tave tenai. Prisimenu širdperšą, kai tėviškės oro ir jūros uostų pareigūnai išrengę negailestingai grūsdavo tave į savo skenerius ar kaip ten jie, kaip pastėrdavai it sueičiai nepasiruošusi trisdešimtmetė, rodos, suvisam užšaldyta bergždžios santuokos lede. Kaip įplyšdavo tavo nugarėlė! Kaip vėliau man reikėdavo atšildyti tave pirštų pagalvėlėmis, Montanjolos saule ir Bad Godesbergo lietumi su perkūnija! Kaip pavydėdavau tiems į tėvynę grįžtantiems bavarams ar škotams, kuriems užtekdavo tik pamojuoti savaisiais, kai mes su tavim, mano žaliaodi, nuolankiai vargdavome ilgose eilėse trečiarūšiams.

Neslėpsiu, mes suaugome su tavim, kaip anoje gadynėje laisviausias pasaulyje pilietis suaugdavo su registracijos vieta. Tik šį kartą tu buvai ne akmuo prie kojos, o į dangų keliantis balionas. Mane – bevizio režimo sulaukusią auką. Save – tai aukai suteikusį „pono" statusą.

3.

„Šis pasas yra Lietuvos Respublikos nuosavybė. Asmenį, turintį šį pasą, gina ir globoja Lietuvos Respublika." Viskas, deja, atvirkščiai. Iš tikrųjų – tai aš, su šituo pasu kišenėje, gyniau ir globojau Lietuvos Respubliką. Saugodamas ir popindamas savo žaliaodį, saugojau ir popinau Lietuvą. Jame sutilpo daugiau pasaulio negu man pažįstamoje tėvynėje. Tikiuosi, tokia padėtis ne amžina.

4.

Pasas mirė, tegyvuoja pasas!

Viena su angelais

I.

Tolimos kelionės yra neišvengiama vienatvės (o sykiu – ir maldos) atmaina – tarsi Dievo rankos maigoma erdvėlaikio pelė gainiotų tave po ištiesintą ir suplotą Žemės rutulį tik tam, kad tuščioje aikštėje su pasvirusia bažnyčia pagaliau atsidustum: ČIA. Pasaulio pilnatvė neišvengiamai atveda į tuštumos šerdį: varpai tebeskamba, bet maldininkų jau nebėra. Išnykti tame išsilydžiusios gausos gausme, išnykti be skausmo ir staugsmo, būti nuplautam it Eglės Rakauskaitės videokadruose (o vėliau – parodų salės ekrane) užsimerkiančių veidų kaitoje. Seniai pastebėta – keliaujančiam laikas sustoja, ir sugrįžus nuolat gresia pavojus likti neatpažintam arba tiesiog užmirštam. Tokia jau keliautojo dalia: nuolat iki naujo nuobodulio (t. y. naujos kelionės postūmio) atradinėti Tėvynę. Ir tyliai aiktelėti: kol tu keliavai, dar kelios, rodės, pastovios figūros nuplaukė nebūtin. Taip ir šį kartą. Kol pulkelis lietuvaičių blaškėsi po Venecijos bienalę, bandydami aprėpti šiuolaikinio meno tyrus (iš tikrųjų tai jis, daugiagalvis naujojo meno slibinas, rydamas pats save, rijo ir siurbė mus), iš šio gyvenimo išėjo Kazimiera „Kazė" Zimblytė – viena savičiausių XX amžiaus lietuvių dailininkių. Su savo darbais normalioje istorijos raidoje ji būtų pasiekusi Veneciją dar tada, kai žymiausi mūsų kuratoriai žindė mamos krūtį ir deklamavo Kosto Kubilinsko „Pasakų namelį". Prieš gerus dvidešimt metų, žinovų akimis – prisiekusi abstrakcionistė, ji pradėjo ir instaliacijų bei aplinkos meno erą, kai pastarieji terminai dar nebuvo virtę naujos epochos mantromis. Deja, galimybė neatsilikti nuo savojo laikmečio Lietuvoje atsiveria tik sapne, ir prisimindamas valandų valandas, praleistas mažytėje Kazės kamarėlėje V. Grybo gatvėje Vilniuje (ten ir atrado jos kūną), aš vėl jaučiu tą begalinį atstumą tarp jos ir mūsų, tarsi būtent mes, ištikimiausi gerbėjai, jos nieko bendra su socialistiniu modernizmu neturinčio meno akivaizdoje ir būtume atstovavę Tarybų valdžiai. Būdama „radikali nonkonformistė" (A. Andriuškevičius), ji puikiai žinojo visas euforiškos jaunystės sanguliavimo su režimo kasdienybe pasekmes. Net spontaniškas baletmeisterio Vytauto Brazdylio mėginimas su Kazės pagalba išretinti (t. y. apvalyti slogias nomenklatūrines apnašas) Operos ir baleto teatro erdvę buvo tikrų tikriausia utopija. Su ja Kazė žaidė kaip ir su mumis: rodydama savo puikių

piešinių serijas, cituodama numylėtus lenkų poetus ir juokdamasi žematoniu krūtininiu juoku. Vėliau – bedantė raganos burna, nes jai, prisiekusiai feministei dar ligi varganų feminizmo bandymų įžengti į Lietuvą, „būti gražiai“ gyvenime atrodė per daug menkas uždavinys. Ji, išėjusi kietą Maskvos *underground*'o mokyklą, su ironija žvelgė ir į vietos pranašų raudas. Sykiu ji buvo preciziškesnė ko ne už visą „Tyliojo modernizmo“ vyriją, priėmusią marginalų pozas kaip lemtį. Kazei lemtis rimavosi ne su kančios sureikšminimu, bet su negailestingu savojo stiliaus gludinimu.

Tą stilių iš inercijos vadiname minimalizmu. Iš tikrųjų tai buvo aukščiausios prabos maksimalizmas: suteikti lygiam paviršiui švytinčios dvasios išklotinės dimensiją. Įrodyti, kad abstrakti tapyba byloja ne tuštumos, o greičiau anapusybės pranešimų kalba. Tą puikiai suvokė kai kurie amžininkai. „Zimblytė sutemų ir subtilių palietimų pasaulyje konstruoja savo intuityvias, pilnas nebūties aukso drobes“, – dar 1970 metais rašė akylasis Vincas Kisarauskas. Netgi oksimoronas „konstruoja intuityvias“ čia visai vietoje. Apie jos instaliacijas ir akcijas, regis, rimtai neparašė niekas. Ačiū Dievui, jos užfiksuotos puikiose Vlado Vildžiūno, kurio namai Kazei buvo kaip savi, nuotraukose.

2.

Austrijos sostinėje, magiškojo šarlatano Friedensreicho Hundertwasserio suprojektuotame „KunstHausWien“ vykstančioje parodoje „Londono mokykla“, atsitrenkiau į Francis'o Bacono žodžius: „Didžiuma abstraktaus meno manęs neveikia. Tiesiog visada žiūriu į jį kaip į labai ar nelabai gražų marginį. Jaučiu, kad beveik visas abstraktus menas iš tikrųjų yra dekoratoriaus menas, o tai reiškia kam nors išpuoštą ar „išgražintą“ kambarį ar vestibiulį, ir tai beveik viskas. Žinau, kad dauguma abstrakcionistų nesutiks su manim, bet vis tiek man tai reiškia ne ką daugiau už gražumą“. Figūros išsižadėjimas socrealizmo pompos gadynėje reiškė šį bei tą daugiau nei estetinį apsisprendimą – grynojo meno valda paradoksiškai ribojosi su tikruoju pogrindžiu. Ne veltui vertintojai pabrėžė Kazės abstrakcijų sakrališkumą. Gaila, kad tarp jų neatsirado nė vieno klebono: kitaip šiandien nebereiktų kankintis dėl jos pražuvusių (barbarų sunaikintų kaimo sodyboje ar pusvelčiui iškeliavusių į pasviečius) darbų. Kita vertus, dailėje pabėgti nuo dekoratyviojo elemento beveik neįmanoma – jis prasimuša ir tyčinėje bjaurastyje, ir net programiškame meniškumo išsižadėjime. Dekoratyvumo stigma Kazės menuose tauri ir neišvengiama – kaip taurė, kurią Viešpats vis dėlto priartina.

3.

Nepriklausomybės laikais ji turėjo būti arba kanonizuota kaip modernizmo klasikė, arba pakabinta ant modernios bažnyčios sienų. Neatsitiko nei viena, nei kita: angažavimasis vien menui, regalijas ir privilegijas skirstančiųjų akimis, atrodė ne mažiau ydingas nei jų nuverstiems pirmtakams. Valstybė globojo tuos, kurie itin nuolankiai leidosi jos globojami. Na, o bažnytinė architektūra, kaip žinoma, Lietuvoje mažai kuo skiriasi nuo gangsterių pagodų ar karatistinės naujalietuvių architektūros – jas braižo veikiau apsišaukėlio Maradonos, o ne Dievo ranka. Savo galeristų ir mecenatų dygūs Kazės kirpimo menininkai lauks dar ne vieną dešimtmetį. Prieš nieką niekada nelenkusi berniukiškai kirptos galvos Kazė emigravo į kaimą. Čia ji rašė eilėraščius, kalbėjosi su vėju ir galėjo pakartoti Leonardui Gutauskui priskiriamus žodžius: „Sudžiūvusi gėlė gražesnė, nes iš jos ištekėjo visas vanduo". Prisimenu jos paskutiniąją parodą „Lietuvos aido" galerijoje: daugelis jaunų dailininkų ir menotyrininkų stebėjosi, kad jiems dar negimus Lietuvoje būta laisvų kūrėjų. Anksčiau ar vėliau teks įsisąmoninti, kad būtent pastarųjų laisvių suma ir gelbėjo Gintaro kraštą nuo gėdingo sąstingio.

Zen krantinė

I

1.

Jeigu garsiąją frazę apie JAV („Visa, kas parašyta apie Ameriką – gera ir bloga, – yra tiesa“) atplukdytumei mintimis į Veneciją, ji skambėtų taip: „Visa, kas gera parašyta apie Veneciją, – tiesa“. Žinoma, kanalai yra kanalai. Žiemą jie apledėję, vasarą – ima dvokti. Todėl svarbu viskas – metų laikas, vėjo kryptis, Saulės ir debesų padėtis skliaute, netgi muzika ausinėse įplaukiant. (Ne veltui Thomas Mann rašė, kad įvažiuoti į Veneciją sausuma, iš gelžkelio stoties, tai lygiai tas pats, kas įeiti į rūmus pro užpakalines duris.) Gera prie jos artėti iš tolėliau, iš kokio, tarkime, vokiečių ir slovėnų nugulto Lido di Jesolo, pasirinkus vietą kelto pirmagalyje su tinkamais kompanionais, kuriems akių kalba nenusileidžia Maironiui. Tada Claudio Arau vis dar neišbrendant iš Chopino Pirmojo koncerto klepui su orkestru majestotiškos įžangos, ji nušvis pieningu opalu drumsto smaragdo lagūnos pabaigoje, Dožų rūmų stogo dantimis perkąsdama regėjimo lauką į žmogaus ir Dievo valdas. Teisybės dėlei tektų pridurti, kad pirmasis ją kūrė antrojo įkvėptas. Tautiečiams, šio amžiaus pabaigoje latvių rankomis dešimtmetį stačiusiems siaurą tiltą į jūrą, pasakoti apie marmuro miestą, suręstą ant ąžuolinių ir eglinių polių, apskritai neverta.

2.

Kas verta? Verta duoti adresą vyninės, kur iš statinaičių tau įpila tiesiai į plastikinę įvairių talpų vaisvandenių ir mineralinių tarą, kad su nekaltu butelaičiu laisvesnėje rankoje atsiduotumei svaigaus belaikio labirinto išbandymams žįsdamas jauną ir linksmą *pinotą*. Vyninė „Nave de Oro“ (Cannaregio 4657) jūsų laukia pietinėje salos dalyje ne per toliausiai nuo įstabios miniatiūrinės bažnytėlės Santa Maria dei Miracoli su įvairiaspalviais šlifuotais akmenimis inkrustuotu fasadu – venecijiečiai čia ypač mėgsta tuoktis. Jeigu atvykote be lietuviškos dešros (o tai mažai įtikėtina) kuprinėje, per du žingsnius nuo vyninės užtiksite didoką gastronomą vietiniams (verta pirkti *risotto* su jūros gėrybėmis pusfabrikatį) be jokių skiriamųjų ženklų – kalbos apie tai, kad Italijoje lengviau sutikti užmirštą klasės draugą nei atrasti maisto parduotuvę turi racijos. Kai kuriose suvenyrais (Venecijoje ir kičas gražus!) užgrūstose gatvelėse esama ir mažų iščiustytų krautuvėlių, kur ūsuoti artistai be dėmės baltame švarke

džiovintą kumpį *prosciuto* raiko šilko plonumo atraižomis. Ten visada bus atbraila gurmanams, kurie nesitraukdami nuo kasos užsigers ką tik atrėžtą sūrį ar šoninę skaudžiai aitriu it Astoro Piazzollos bandoneonas *reciotu*. Tada ir Aistis suskambės atlaidžiau: „*Vienas vyno lašas būt tave nuplovęs...*" Tada ir lyrinis tigras iš gondolos pasirodys kažkur girdėtas: japonai paprastai nuomojasi dvi tris vieną paskui kitą slystančias šešiavietes su tenoru ir akordeonu pirmojoje. Susidėję sumoka ir girdi visi. Japonus pakeičia tik amerikiečiai. Likusioji pasaulio turistija gėrisi jų laime nuo nesuskaičiuojamų tiltų. Japonyčiai jais besigrožinčius paprastai nufilmuoja skaitmeninėmis iš kumštelio. Po kiekvienos dainos ar arijos tenorui plojama tiek iš viršaus, tiek iš apačios: turtingųjų laimė yra Venecijos suvokto būtinumo (t. y. malonumo) egzistencinė dalis. Turtingieji čia gyvena savo gyvenimą, atskirtą nuo tavojo ne tik pirmąjį milijoną užsikalti prarastu laiku, bet ir tą laiką įkūnijančiu vandeniu, jeigu vanduo iš viso turi kūną. Jie stoviniuoja lėliškomis grupelėmis, laukdami vandens taksi ant raudonais kilimais apmuštų tiltelių prie rūmų, į kuriuos paranojiškai grįžtama ir grįžtama, ir praplaukdamas perpildytu visuomeniniu transportu tu net gali uosti jų kvepalus ir cigarus arba stebėti mebliuotame kateryje Jį – besirišantį kaklaraištį, Ją – besipudruojančią soliariumo „Afrika" nudrengtą kokio nors „jų dr. Eimaičio" sustyguotą odą. Prakaulus vandens taksistas neatsilieka nuo klientų: auksinė grandinėlė su gimnastu, prasegti marškinėliai, juodi šortai su aštuoniom kišenėm, raumenų kvartos ir kvintos lenkiant lėtaeigę gondolą ar milžino fale (mačiau tokių kanojų!) grėbiančius anarchistus. Anarchistams tu saliutuoji, tai jie naktimis raudonai išpurškia bažnyčių sienas vertimo neprašančiomis Burokevičiaus dydžio raidėmis: I CATOLICI IPOCRITI! Arba dar geriau: VATIKANO ROSSO E OKKUPATO.

3.

Verta nesiblaškyti. Nesijaudinti, kad nepamatysi Carlo Goldonio muziejaus ar pražiopsosi kateriuką į teatro dekoracijomis atsiduodančią San Giorgio Maggiore. Matei ją nuo Eimunto Nekrošiaus užsakovų ofiso stogo, ir gana. Po tavimi tą akimirką plytėjo turbūt gražiausias pasaulio miestas, tarpais virstantis tiesiog miražu: jau žinojai, kad ir dėl to nemirštama. Jau žinojai, kad būties pilnatvė nėra sudėtinis dydis, kad vėliavėlių akupunktūra žemėlapyje neatneša nei kūno, nei sielos sveikatos. Jau žinojai, kad tas nusmelkiantis sėklos išsiliejimas vietos dvasiai ant veido neapvaisina nei vietos, nei tuo labiau dvasios: gyvename properšose, nuolatiniame TARP. Ir iraniečių vaikai

su išeiginiais rūbeliais, storos mamos ar tarnaitės keliami ant visas pasaulio pabaigas ir visus potvynius ištvėrusio liūto priešais Šv. Morkaus baziliką, per du žingsnius nuo brangaus viešbučio, kur jau minėtas lietuvių režisūros grandas sykį pabudo ant kruvinos nuo sutraiškytų blakių paklodės, staiga ėmė rimuotis su visais tavo vaikystės liūtais – nuo leteną tiesiančių fotografų fanerinių ilgakarčių Tarybų Lietuvos miestų kultūros ir poilsio parkuose, nuo kuinu bevirstančio priešais Karo muziejų Laikinojoje sostinėje ir t. t., ir pan. – ligi pat grafo Tiškevičiaus rūmus išsaugojusio Palangoje. Ir tada neišvengiamai prisiminei šalimais San Mikelės saloje palaidotą poetą, laikiusį sparnuotą Šv. Morkaus liūtą ant kolonos tiesiog kitu Pegaso variantu. Įkvėpimas tau seniai nebeturėjo nieko bendra su literatūra. Gal tik su grandinine atminties reakcija – ne daugiau. Kai paskutiniai tos reakcijos kadrai nugarmėjo nebūtin, iraniečių vaikai jau seniai buvo palikę aikštę. Tą patį taikėsi padaryti ir balandžiai – gyvas turistų rekvizitas. Būtum daug sumokėjęs už porą žvilgių į to ėdraus ir amžino bataliono naktinę buveinę. Į penkių žvaigždučių karvelidę. Į padarą, skaitantį jiems pasaką prieš užmingant. Tuščioj, visai tuščioj Šv. Morkaus aikštėj pro plyteles sunkėsi potvynio vanduo. Tavęs niekas nepašaukė vardu. Vadinasi, tu buvai bevardis.

4.

Ir tada užgrojo Floriano orkestras. Pro styginių dreskiamą sapno šydą staiga išvydau mirusius savo draugus prie apsemtų staliukų. Ketvertą metų nesikirpęs ir nesiskutęs Vaidotas Daunys su aprasojusia *prosecco* taure rankoje sakė tostą: „1441 metais Florencijos Susirinkimas išleido dekretą, skelbiantį, jog pagonys, žydai ir eretikai bus laisvi nuo amžinojo gyvenimo ir visi drauge keliaus pragaran, jeigu nesuspės prieš mirtį atsiversti į tikrąjį tikėjimą. Tik skelbdama tokius neįtikėtinus dalykus Bažnyčia iš tikrųjų yra savimi. Tad išgerkime už instituciją, kuri išlieka gyvybinga ir stipri tik pajėgdama atmesti visa, kas nėra ji pati!" Ir visi išgėrė. Visi, išskyrus gyvuosius.

II

1.

Paskutinis vakaras Venecijoje. Vienas minioje – pasroviui, prieš srovę, užutėkiuose. Nuotaika klasikinė: tarsi ne tu ją, o ji paliktų tave. Nuo pat 1972-ųjų, kai pirmąsyk pamatei kunigaikščio ir komunisto Luchino Visconti *Mirtį Venecijoje* (pagal T. Manną) su šiemet pasimirusiu Dirku Bogarde'u ir Mahlerio muzika, žinojai, kad toks grožis,

po filmo ar knygos patikrinamas tikrovėje, dar labiau nuodytų kraują, nes Veneciją sykiu statė ir visi apie ją rašę ir paistę, visi ją paišę ir filmavę. Kai Gustavas fon Ašenbachas antrąsyk gyvenime nusprendžia pabėgti iš Venecijos neišlaikęs tiesiog fizinio kontakto su jos esybe ir klimatu, tai dvasinės traukos ir kūniškųjų galimybių properša po *sirocco* ženklu jam virsta svarbiausiu gyvenimo iššūkiu. Pralaimėjimas Venecijai iš tikrųjų būtų pralaimėjimas sau. Protagonisto pergalė vokiečių olimpiečio tekste sutampa su jo mirtimi, tačiau rašytojas (Visconti filme – kompozitorius) miršta dėl grožio, kurio nešiotojui lenkų efebui turbūt taip pat nelemta sulaukti senatvės. Venecija iškyla kaip totalinis mirties teatras, kurio kosmopolitinėje trupėje atsilaikyti duota, regis, vieniems rusams – tai ypač meistriškai išryškina didysis italų režisierius, išlydėdamas mirštantį fon Ašenbachą Musorgskio lopšine. (Ir galbūt bus duota dviem lietuviams: Venecijos bienalė jau laukia Nekrošiaus ir Koršunovo pastatymų – galėtų drauge pastatyti *Meistrą ir Margaritą*, kur Poncijus Pilotas klaustų mesijo: „Kas yra grožis?") Todėl ypač skaudu skaityti Josifo Brodskio *Nepagydomųjų krantinę*, kur poetas, murmėdamas klasika tapsiančius užkeikimus, vis tebepėdina ir tebepėdina jau minėta Naująja krantine, iš kurios ligi San Mikelės kapinių – jo paskutiniojo poilsio vietos protestantų sektoriuje – žvilgsniu paduoti. Šitam tekste jis amžinai pėdins, įsisiautęs į savo paties išpučiamą cigarečių su nuplėštais filtrais dūmų kamuolį, ir tuo pat metu dūlės per keliolika sieksnių nuo niekada nemėgto – ir jau sudūlėjusio – Ezros Poundo. (Apleistame evangelikų sektoriuje, šalia Brodskio antkapio, panašaus į pilką fališką runos akmenį be kryžiaus ir miruolio profesijos įvardijimo, voliojasi juodos žmogaus, pavarde Champion, paminklinio kryžiaus skeveldros.) Tuo tarpu mažiau garsių Venecijos piliečių kaulai po keliolikos metų iškasami ir naujų besikeikiančių Charonų perkeliami į osuariumą Sant Ariano saloje užleidžiant vietą kitiems, nors tie „kiti" vis dažniau pasirenka „butus" kolumbariumuose, primenančiuose kiek padidintą Vilniaus Pilaitės maketą. Niekas turbūt nejudins ir Seržo Diagilevo ar Igorio ir Veros Stravinskių palaikų stačiatikių (it. *Greci*) sektoriuje – jie guli tuštokų kapinių gale palei pat aukštą plytų sieną, anapus kurios šiandien plyti triukšminga statybų aikštelė, o šiapus voliojasi tušti buteliai ir kitas šlamas. Ant nobelisto kapo jauni poetai palieka tušinukus, mintyse jį lytėjusios gerbėjos – papuošalus, o ant geriausio visų laikų vadybininko nuo puantų nusileidusios balerinos – savo šilkinius batelius. Ant kompozitoriaus antkapio guli melancholiška rožė. Vietoj maldos lūpos šnabžda: *„Kas išvydo grožį per pėdą, tas mirties paženklintas jau..."*

2.

Tos paskutinės dienos rytą ant poeto kapo uždegiau žvakelę nuo savojo rašomojo stalo Palangoje – fakelas džinsų kišenėje pervažiavo pusę Europos. Karštoje saulėje graudulys virto prakaitu (verkia ir kūnas!), o atminties genelis kalė į smilkinį Venecijai skirtus poeto žodžius: *„Kartoju: vanduo lygus laikui, patiekdamas grožiui jo bendraautorį. Iš dalies irgi vanduo, mes tarnaujame grožiui tuo pat būdu. Poliruodamas vandenį, šis miestas gerina laiko išvaizdą, gražina ateitį. Toks ir yra jo vaidmuo visatoje. Kadangi miestas ilsisi ramybėje, o mes judam. Ir ašara – to įrodymas. Kadangi mes išeiname, o grožis pasilieka. Kadangi mes judame ateitin, o grožis yra amžina dabartis. Ašara – tai bandymas užsibūti, išlikti užnugaryje, susilieti su miestu. O tai – taisyklių pažeidimas. Ašara tempia atgal, tai ateities duoklė praeičiai. Arba ji yra didesnio atėminys iš mažesnio: grožio iš žmogaus. Tas pat ir su meile, kadangi meilė irgi yra didesnė už tą, kursai myli"*. Aš stovėjau ant Šv. Kotrynos tiltelio ir skaičiau užrašus rausvoje sienoje priešais: *Parochia dei SS. Apostoli, Fondamenta S. Caterina, Ponte S. Caterina*, ir čia pat, už trijų elektros skydų, it mantra – *Fondamenta Zen*. Virš freskinio užrašo atsivėrė langinės, ir žila senutė trumpam pažvelgė mano pusėn. Tik aš jau buvau nebe vienas. Tiltą užplūdo juodukų „krepšininkų" būrys. Taip taip, įvairiose Venecijos vietose jie kiaurą parą bando įpiršti praeiviams odinius krepšius bei rankines. Štai ir dabar iš kiekvienam lietuvių prekijui pažįstamų dryžuotų maišų ėmė traukti ir dėlioti ant tilto grindinio rankinių pasjansą. Stebino tik nuošali vieta, kur, be manęs, nesimatė nė gyvos dvasios. Netrukus ant tilto likome dviese – aš ir iš juodmedžio ištekintas juodis. „Rinkis, – pasakė jis, – visos tavo." Iš to prakeikto nuolankumo pakilojau porą rankinių, pasiūtų kur nors po stadiono tribūnomis. „Gražu, ar ne?" – jau buvo beprilipąs. Parodžiau į vėtytą ir mėtytą kuprinę: „Visa, ką turiu, telpa joje". Ten tilpo butelis *pinoto* ir *zakusonas*. Kamščiatraukis, pirktas prieš dešimt metų Tbilisyje už 50 kapeikų. „Muilinė", kurią vis labiau tingiu išsitraukti. Juoda užrašų knygelė su van Gogho citata iš durnyne rašyto laiško broliui apie nelaimėlius („Mes turim pakęsti kitus tam, kad kiti pakęstų mus.") ir keliais tik popieriuje patikimų juodaplaukių adresais. „Klausyk, išgerkim", – pasakiau skrajojamojo juodųjų odininkų pulko kovotojui. „Kur?" – paklausė jis. „Čia, – pasakiau aš, – ant šito tilto. Zen krantinėje." „Tu juokauji", – pasakė jis. Aš papurčiau galvą ir parodžiau butelį. „Ne ne, – sumostagavo rankomis juodis, – aš taip negaliu! Geriau nupirk ką nors!" „Ne ne, – neatstojau aš, – išgerkim už Lumumbą! Už Mandelą!

Už!.." „Aš jų nepažįstu", – suvapėjo jis. Langinių šeimininkė tuo tarpu išėjo į balkoną ir itališka tirada taranavo juodaodį. Supratau tik viena – ji vijo prekiją iš krantinės. „Jūs trukdote man medituoti!" – tarsi girdėjau jos papliūpų sraute. Vargšeliui neliko nieko kita, tik susikrauti krepšius ir apleisti tiltą. Italų dizainas irgi reikalavo aukų. Beje, jau temo.

3.

Tada supratau, kad noriu nuplaukti į Lido, atrasti Visconti filme matytą „Hotel des Bains" paplūdimį ir išgerti į literatūrinę Thomo Manno sveikatą. Įšokęs į 1-ojo maršruto laiviūkštį dar nežinojau, kad darau didžiausią savo klaidą Venecijoje.

III

1.

Visus įplaukiančius ar praplaukiančius pro Lido (tik didieji viešbučiai turi savo ramius kanalėlius „tarnybiniam naudojimui") pasitinka ir išlydi ant stogo tuoj už Santa Maria Elisabetta prieplaukos užvarvolinta raidinė CAMPARI reklama. Tuo saldžiu pelynu atsiduodančiu gėrimu likimas mano jauną gerklę pirmąsyk patepė vienos Sondeckio orkestro smuikininkės virtuvėlėje Žirmūnuose, kai po pasaulį važinėti galėjo tik minėtas orkestras ir į konservatorių rinkimų sąrašus nebepateksiantys laimingieji. Smuikininkės, beje, būta drąsios – ji gabeno ne tik *camparį*, bet ir kapitalistinę laikraštieną – todėl geltonas *The Financial Times* popierius man kartais kelia ne mažesnę nostalgiją nei naujų to paties orkestro kartų tebepjaustomas abatas Vivaldi. Išlipus iš vandens trolio temstant, Lido siūlo nedelsiant įsilieti į „jų Basankę", pilną barų barelių, juos stebinčių jaunų motorolerininkų ir juvelyrinių krautuvėlių, iš lauko žadamą solidžią nuolaidą kažkodėl pamirštančių viduje. „Grožis kainuoja", – sakė vienas, atrakinęs dėl manęs net seifą. Deja, mūsų tikslas buvo ne smulkiausios apčiuopiamo grožio dalelytės, nepasakyti atomai, o dar tiksliau karatai, bet viešbutis, kuriame Thomas Mann parašė, o kunigaikštis Visconti susuko jau minėtą *Mirtį Venecijoje*. Ir netgi ne viešbutis, o banalus paplūdimys, kur po žvaigždžių mikrobais galima ramiai išgerti į visų biografijos partnerių pomirtinę sveikatą. Kur galima prieiti taip arti šnopuojančio vandens, kad jūros šuns vardas tampa bereikšmis, o tau atrodo, jog priėjai prie gimtosios balos... iš kitos pasaulio pusės. Tad neklausdamas krypties drąsiai traukiau pro dunksančius platanus ir įelektrintus krūmokšnius storaodžiais lapais, pro

muzikalų italių juoką ir želė suteptas kvapnių italiūkščių galvas. „Basankė" netrukus pasibaigė, tiksliau – atsitrenkė į dar vieną, tik jau palei nujaučiamą jūrą išsidriekusią gatvę, už kurios stovėjo dangų siekianti vielinė tvora, lagerio perimetru atskyrusi viešąją erdvę nuo privačiosios. Tasai vielų „čiosas" buvo kiek nelauktas. Stovėjau sankryžoje, kur ryškiausi šviesos ir tiesos šaltiniai buvo šviesoforai, ir keikiau Žmuidzinavičių už tokį netaiklų pataikymą: kiek betrūko, kad visas trispalvis pasaulis būtų mūsų! Antra mintis buvo dar paprastesnė: nėra tvoros be skylės. Apie skyles tvorose buvęs tarybinis žmogus žino viską: neslėpsime, kūnas priverstas trumpam nusižeminti (išeiginiai drabužiai nepageidautini), kad vėliau, aplenkęs taisyklių aukas ir išlošęs laiko puodą, išsitiesęs atsiloštų it koks prancūzų gaidys ir užgiedotų džiaugsmo pavaną! Ir iš tiesų – mano vištako regėjimo lauke sušmėžavo du basi alkanai su privalomais šunimis, ką tik kiaurai perėję tvorą. Pasinaudojęs jų skyle netrukus atsidūriau kažkokiam afrikiečių kaimelyje: tuščios šiaudadangtės šėtros bylojo, jog žmonių čia visai neseniai būta. Netoliese, prie pat vandens, smilko laužas.

2.

Naktį sunku suvokti tikrąją smėlio spalvą. Dar prieš Nidą, savo garsiojoje novelėje, Mann mano padų ką tik paliestame smėlyje įžvelgė vaško spalvos auksinį geltonį. Lietuviškų snobų karalius Žibuntas Mikšys savo bežanrėje „topografinėje" (galima naudoti ir kaip turistinį vadovą po Venecijos bažnyčias ir muziejus) prozoje *Trys kelionės* vadina jį purvinai rudu. Mano akimis, lietuvių niurzga neklysta: tamsoje tai netgi gilaus purvo (nepainioti su purpuru!) spalva. Na, o afrikiečių laužas pasirodė besąs neužkastame gelžbetoniniame rentinyje berniūkščių deginamas šlamas. Prie pat rentinio buvo įbestas informacinis kuolelis. Pasienio zonos sūnus, aš ir neskaitęs žinojau, kas ten parašyta. Už pacanėlių smilkyklos plytėjo ką tik kruopščiai išakėtas paplūdimys. Tuoj už „arimų", kiek užmatai, pusiau gulom rikiavosi staliukus su skėčiais aplipusių baltų šezlongų divizija. Aš atėjau ten, kur troškau: pasukus smakrą dar dešiniau, tarsi kopų pakylėtas (s)pindėjo godotas viešbutis – gal ir „Des Bains", gal ir „Excelsior Palace". Koks kieno reikalas! Per daug negaišuodamas pasirinkau staliuką prie pat uždraustos zonos pradžios ir išsidrėbiau rasotam šezlonge kaip merdintis Nidos klasiko personažas. Iki paskutiniojo dviejų denių *motonave* į Punta Sabbioni dar buvo gera valanda, tad viską dariau neskubėdamas: neskubėdamas atrišau kuprinę, neskubėdamas atkimšau „Pinot grigio" butelį, neskubėdamas

išvyniojau permatomą šoninę. Pro ją dabar žiūrėjau į žvaigždes. „Na štai, Rolandikai, – pasakiau klausydamasis erotiško Adrijos (vos neparašiau – Arinos) alsavimo, – įkalkim už Thomą Manną, paskui už du Juozus – Grušą ir Miltinį, paskui už tris Vincentus – van Goghą, Gibavičių, Gečą..." Prie mano staliuko netruko išsirikiuoti eilutė džentelmenų (kai kurie atėjo su gerokai jaunesniais ir jaunesnėmis už save), ir visiems teko įpilti. Keisčiausia, kad ištuštėjęs butelis tuoj vėl prisipildydavo, ir netgi pavasarį pasimiręs mano senelis, pasirodęs su visa Lietuvių Aktyvistų Sąjungos valdyba, neliko nuskriaustas. „Simboliškai, man tik simboliškai", – sakė jis. Simboliams lašant išgirdau motorą. Nuo viešbučio pusės, nebijodamas subjauroti ką tik išausto smėlio kilimo, artėjo triratis motociklas mažomis storomis padangomis. Jo žibintas skrodė viską aplinkui, ir man užteko proto suvokti, kas yra tikrasis taikinys. Švystelėjęs butelį tamson, milžinas Ubartas pakilo pasitikti milžino Aleknos. Privataus paplūdimio apsauginis atrodė tarsi nužengęs iš Viktoro Pelevino romano *Generation „P"* puslapių: *„Juoda apsaugos uniforma mušė į taikinį: dizaineris (kažkas sakė, jog tai Judaškinas) genialiai į vieną vietą sujungė SS zonderkomandos estetiką, kino antiutopijų apie ateities totalitarinę visuomenę motyvus ir nostalgiškas Fredžio Mercury laikų gėjų mados temas. Vata pamušti pečiai, gili krūtinės iškirptė ir kilpinė* à la Rabelais *buvo susimaišę į tokį kokteilį, kad susidėti su šita uniforma vilkinčiais žmonėmis nesinorėjo"*. Man žūtbūt reikėjo sukelti ne bėgančio, o prie apsauginio artėjančio nevykėlio įspūdį. Ir kada jis, rodydamas į kuolelį, paprašė dokumentų, o vėliau ant vaškinio purvino smėlio iškratė kuprinės „turinį", aš į anglišką tekstą bandžiau įpinti visas itališkų žodžių atsargas: „romantika", „rekreacija", „lietuvis turistas" ir pan. Vis negrąžindamas paso, apsauginis kalbėjo ir kalbėjo, ir tame rūsčiame, į ariją perauganciame rečitatyve nebuvo nieko, ko aš savo gyvenime nebūčiau girdėjęs: kaip skorpionai, tarakonai ir gyvatės su rupūžėmis kultiniame inde ten vartėsi visų tarybinių mokyklų dirikai ir inspektoriai, partorgai ir gruporgai, mentūra ir ideologinis sektorius, žvalgai ir žvalgės, visi kūrybinių sąjungų redaktoriai ir literatūros kritikai, visi pirmūnai ir kiti dusintojai, be jokių abejonių, linkėję mums tik gero ir troškę apsaugoti nuo NUSIKALTIMO. „Kaltas, šefe, tūkstantį kartų kaltas, – kartojau it šaligatvių nulis priešais atlapotas „voronoko" dureles, – daugiau taip nebedarysiu, privatus paplūdimys yra šventas reikalas, vade, privati nuosavybė yra aukščiau visko, faktas, restitucija įveiks prostituciją, vienareikšmiška, dorų milijonierių ramybės nedrums jokie literatūros ožiai, ir *basta*, jokie šiaudadūšiai provincijos apsišaukėliai,

jokie..." Tik atiduok man pasą, raumeninga kiaule, ir aš apleisiu Lido, kaip apleidžiu viską gyvenime – net nekiauktelėjęs. Ir jis išgirdo mane. Turėjau vos vieną klausimą. „*Excelsior*? Ten toliau. Čia *Grand Hotel Des Bains*." Ir nuraminęs raciją nuvažiavo savo triračiu vabalu. Apsuko smilkstantį indėnų laužą. Ir išnyko tarp afrikietiškų šėtrų. Sugrįžo atgal į vėsiojo Pelevino puslapius. Taip Pelevin įveikė Manną. Turėjau dar vieną variantą – nuo tos blausios sankryžos pasukti tiesiog dešinėn ir po dešimties minučių atsidurti Thomo Manno ir Gustavo fon Ašenbacho (iš tiesų – Gustavo Mahlerio), Dirko Bogarde'o ir kunigaikščio Visconti alkūnes menančiame bare. Pasirinkti kurį nors iš 191 kambario ar 19-kos *belle époque* stiliaus liuksų. Pasigrožėti kukliu buržuazijos žavesiu *art deco* fone. Be to, durininką visada lengviau papirkti negu apsauginį.

3.

Jeigu tą istoriją pasakočiau kur nors Niujorke, pabaigčiau taip: „Ir žinote, ponia, kas mane sulaikė? Baimė vestibiulyje ant sienos, vienoje iš amžiaus pradžios viešbučio svečių fotografijų pamatyti savo veidą. Išsigandusį it sumautoje, norėjau pasakyti – numylėtoje, Tėvynėje".

Vienas keturių raidžių žodis

I.

Lietuvių kalba bene vienintelė, kur *keiksmo* ir *užkeikimo* kaimynystė atrakina vartus į magišką aplinkos užkariavimo lauką. Keikūnas užburia, hipnotizuoja pasaulį spjaudamas jam į veidą, ir nepraustburnio seilių purslai sukausto daiktus it Vezuvijaus lava. Ką ten daiktus – kūnus su sielomis taipogi. Nusikeikęs bent akimirkai pasijunti prieš tave nuščiūvančio ir sustingstančio pasaulio valdovu. Keikūnas yra piktas apokrifų Dievas, atėjęs paskelbti pasauliui matą. (Rusiškojoje dirvoje, kur *keiktis* yra *materitsia*, – jis atstovauja pramotei, arba Didžiajai Močiai.)

Keikimasis – šamaniškas aktas. Net ir keikiantis iš nuoskaudos ar pralaimėjus patiriamas saldžiai guodžiantis asmenybės susidvejinimas: viena prasišikėlio pusė sakytum klupdo ant kelių kitą. Keiksmu tad nevykėlis baudžia pats save, sykiu išlikdamas padėties viešpats. Keiksmas gali turėti ir priesaikos atspalvį – dar ir šiandien ausyse tebeskamba rusakalbio Klaipėdos futbolo aistruolio žodžiai, ištarti Pirmojo Sekretoriaus Gurecko laikais ant geležinkelio bėgių stadiono prieigose prieš „Granito" rungtynes su Briansko „Dinamo": „*Naderiom žopu brianskim partizanam!*" („Nutarkuosime šikną Briansko partizanams!") Vertėjas, žinoma, verstų „duosim į kailį" arba „nudirsim kailį", tuo dar sykį įrodydamas gimtųjų pušynėlių menkumą Didžiojo brolio platybėse. Kur ten mūsų žalčiams ir gyvatėms prieš neaprėpiamą, šimtmečiais tobulintą ir popintą rusiškų keiksmų nomenklatūrą! (Šiokį tokį emocinės temperatūros pakilimą čia įnešė zekų imperijos įdiegti *gaidžiai* ir *ožiai* – pastaruosius vietos keiksmininkai kiek švelnesniame kontekste vadina tiesiog *kaziolais*.) Lietuviškas, aiman, keiksmažodis tėra tik piktas ir negražus (iš tiesų – visada gražus) žodis – tai žirniai į sieną, lelijų plūdurai užakusioje kūdroje, lyginant su nešvankiu slavų slalomu kūno nuokalnėmis ar virpulingais ispaniškų ekskrementų krateriais. Todėl net nemokantys Lenino ir Dostojevskio kalbos lemiamais gyvenimo momentais nusikeikia teisingai. Neatmetu galimybės, kad teksto pradžioje minima žodyninės kaimynystės tarsi patvirtinta keikslioji magija kažkada reiškė krivio krivaičio ar šiaip pradedančiojo burtininko užkeikimams pavartotą svetimžodį (t. y. svetimkeiksmį). Užuot klausus, kokia kalba šnekėjo lietuvių protėviai, reikėtų klausti, kokia kalba jie keikėsi.

2.

Sovietmečio užgrūdinti rupiojo žodžio meistrai dabartės sutrikę ir iškrikę. Tabuizuota (t.y. nenormatyvinė) leksika tada buvo vertinama kaip dar viena asmenybės laisvės ir pasipriešinimo sistemai apraiška. Tačiau praporams ir mentams paliktas sielų ir kūnų derinimo instrumentas buvo visiškai neįsivaizduojamas meninėje praktikoje. Be abejo, repetuodamas režisierius galėdavo paskutiniais žodžiais iškeikti artistę, kuri pasileidėlės vaidmenyje čia pat prabildavo kaip vienuolė. Socialistinis realizmas, šalia kitų fikcijų oficialiai išpažinęs ir tipiškumo dogmą, iš tikrųjų buvo totalus artefaktas, turinio skurdą pavertęs formos spindesiu. Darbininkas ir banditas iš romano, ekrano ir scenos bylodavo kaip eunuchas – absurdo įspūdį dar labiau sustiprindavo nežmoniškai dirbtinos intonacijos. Principas „Viena partija – viena norma" visose srityse veikė kaip tobulas prievartos mechanizmas. Net tarmės išnyko iš viešojo gyvenimo. Rusams priešintis buvo lengviau – tradiciškai ne tokie skaistūs ir švankūs kaip mes (nešvankybė lietuviui susijusi su veiksmu, o ne su žodžiu), jie sukūrė kalbą kalboje, pagimdžiusią ir savą klasiką, ir nuolat papildomą aukso fondą. Pagaliau – vien ko vertos jų „nepadorios" pasakos bei čiastuškos! Šito iždo neįmanoma nei išeikvoti, nei slapta pervesti į Vakarus. Aiman, demokratija, mūsų padangėje pasireiškianti sparčiu gyvenimo vulgarėjimu, tikrąjį keiksmo meną palengva stumia į atminimų ir vaikiškų ištiktukų lygį. Tabu zonoms (įskaitant ir asmeninę iniciatyvą) atsivėrus, veiksmas pastato žodį į vietą – gera kalba tampa nekonvertuojama elito privilegija. Kažkada kalbos monopolį turėję filologai (kalbos gryninimas ir saugojimas, jiems atrodęs vos ne rezistencijos forma, šiandien labiau primena jau minėtą partijos „norminimą") yra išstumti į visuomenės paraštes, o buvę marginalai net daug nekalbėdami sugeba daryti įtaką krašto valdymui. Keiktis nebėra kada – reikia veikti. Ką savo puikia ir visada logiška kalba, kažkodėl vietoj santarvės sukeliančia tik susvetimėjimo jausmą, Seimo Pirmininkas gali pasakyti buvusiems kolūkiečiams? Jų akims (ne ausims!) Henytė pasako daugiau – jis bent išasfaltuoja kaimynams vieną atskirai paimtą gatvę. Keikis nesikeikęs – žodis nebeužburia pasaulio. Lietuviškas (už)keikimas atsistoja į vieną gretą su lietuviška tvarka ir lietuvišku traktoriumi. O rusiškas tos kalbos nebemokantiems tangomanų žiūrovams virsta tik besmegeniu ištiktuku. Vietoj svaigaus „mato" byviai ir telegalviai dabar kairėn dešinėn žarsto vieną anglišką keturių raidžių žodį. Jį stambiu planu galite pamatyti Nacionalinio dramos teatro prieigose. Kai kas juokauja, kad tai kol kas akivaizdžiausia

mūsų demokratijos pergalė. Oskaras Koršunovas turbūt noriai pabūtų jos tėvu.

3.

OKT, teigdamas, neva Marko Ravenhillo pjesės *Shopping and Fucking* pavadinimas neverstinas į lietuvių kalbą dėl atitikmenų stygiaus ir pasaulinės praktikos, truputį gudrauja. Vokietijoje, tarkime, pjesė pavadinta *Shoppen & Ficken* (tad laisvai įmanomas variantas – *Šopingas ir fakingas*). Originalas paliktas tam, kad žodis būtų atpažintas be jokių „modifikacijų". Tai – strategijos, o ne lietuviškų atitikmenų problema. Pjesės pavadinimas yra jos filosofinis raktas: jeigu Dievo (ar kitaip įvardytos aukštesnės jėgos) nėra, vadinasi, viskas parduodama. Katarsį žiūrovas čia turėtų patirti ne išvydęs vėmimą ar sueitį vaizduojantį aktorių (visa tai tik gyvenimo ženklai, vemia juk ne Sakalauskas-žmogus, o Sakalauskas-aktorius, dar tiksliau – Sakalausko personažas), o suvokęs, jog save parduodantis žmogus sudaro sandėrį su Tuštuma, su Blogiu, su Niekiu. Specialiai pavartojau Arvydo Šliogerio numylėtą terminą – šios pjesės personažai yra tikrieji Niekio vaikai. Tad prisimindamas lietuvių filosofinės terminijos perlus – visas tas *steigtis, skirtis, slinktis* ir pan., siūlau savą pjesės pavadinimo variantą: *Pirktis ir pistis* (kirčiuojami paskutiniai abiejų daiktavardžių skiemenys). Jeigu antrasis terminas žeidžia tamstų klausą, galima pavadinti ir taip: *Prekintis ir tratintis* (tai veiksmažodžiai, o ne daiktavardžiai). Filosofijos mažiau, bet vis šiokia tokia atsvara tobulo rusiško „mato" vieton stojusiam skurdžiam anglų keturraidžiui, XIII a. pradžioje išsprūdusiam iš pislaus škoto lūpų. Žodelytis, aiman, pataikė ne į Dievo, o į rūsčių puritonų ausį. Dėl jo vartojimo laisvės žodynuose, romanuose ir dramose, o vėliau ir kine keletą šimtmečių buvo laužomos ietys. Tik antrojoje XX amžiaus pusėje šis obsceniškas žodis tapo SCENIŠKAS. Įdomu pažymėti, kad anglų dramaturgai bei režisieriai ilgą ir negailestingą kovą dėl šitos keturių raidžių laisvės visada laikė politine. 1994-aisiais Lenkijoje pasirodė pirmasis pasaulyje žodynas, skirtas vien tik šiam žodžiui. Beje, lenkiški angliškosios idiomatikos variantai atrodo kur kas įspūdingiau už originaliuosius.

4.

Nejau lietuvių nenormatyvinę leksiką ir toliau puoselės tik į zoną papuolę ir iš jos sveiki sugrįžę anoniminiai kalbos vartotojai? Nejau paliksime „šustriakams" tokį svarbų kalbos ir laisvės barą?

Šiaurės Atėnai Šiaurės Palmyroje

1.

Petrapilyje jaučiausi grįžęs ne tiek į biologinę (skirtingai nuo Lietuvos politikų ir bankininkų, dar neužmiršau, kur gimiau), kiek į estetinę tėvynę. Nevos prospekte restauravau pojūtį, kurį Geležinės uždangos laikais Gedimino prospekte patirdavo tik svetimšalis: jaučiausi geriau už kitus apsirengęs (įskaitant ir apatinius iš Gandžumiano kolekcijos). Net nepatikrinusi akcento, pinigų keityklos apsauga mane išsyk pasiųsdavo kitu kursu: užsieniečiai už rublį moka daugiau. Buvau Išaugusio kurso atstovas. Žvelgdamas į varganą žmonių srautą blausiose dulkėtose dekoracijose, kurių iki šiol neatgaivino epochos vėjai, staiga prisiminiau graudžius amerikono dėdulės (iš tikrųjų tai buvo teta) siuntinėlius, kuriuose pirmu smuiku griežsaid klasikiniai lyvaisai, o antru – vyriški languoti marškiniai. Tos nereguliarios siuntos suformavo mano kasdienį stilių, kuriam iš inercijos tebetarnauju (kompas buvo parašęs „tebetranauju") ligi šiol. Šitoje vietoje staiga prisiminiau išmintingąjį Saulių Žuką, kuris studijuodamas nedėvėdavo džinsų tik todėl, kad to padaryti nepajėgė jo mažiau pasiturintys moksladraugiai. Tada Sauliaus kazusas man, vėjo pamušalui, neatrodė moralinis. O juk buvo, iš tiesų buvo kaip tik toks – firminiai džinsai automatiškai katapultuodavo tamstą į aukštesnę l(i)ygą. O kiekvienas, net ir nesąmoningas, noras išsiskirti iš aplinkos kaipmat paversdavo tūlą tiro taikiniu. Dabartinės kartos šito nesupras, ir ačiū Dievui. Rašome juk ne joms, o biografijos partneriams, bedante burna šnopuojantiems į plinkantį pakaušį. Dabar, pėdindamas šlapiu Nevos prospektu, aš buvau tik banalus užsienietis, trumpam atklydęs į jaunystės meilės nusikaltimų vietas. Štai čia, prie girtų invalidų ir valkatėlių aplipusios metro stoties, kažkada išsiskyriau su vienintele mylėta šviesiaplauke – strazdanota Lauren iš Vankuverio, kurią likimas vėliau nubloškė į Japoniją, ir ten ji, gudrutė lapute, užkalė pirmąjį milijoną prekiaudama prieškariniais amerikietiškais džinsais, o iš tikro – pradėdama naują mados kryptį. Mūsų trumpo romano metu ji studijavo šiuolaikinį šokį ir kūrė dainas balsui ir fortepijonui, kurias kartais atlikdavo savo tėvui priklausančiame kalnų restorane. „Europos" viešbučio numeryje mieganti į amžiną paauglę su vasarine suknele ir baltais kedais panaši vikingų palikuonė mano atmintyje niekada nepatirs jokių metamorfozių: mes vėl bučiuosimės prie Kazanės soboro kolonų, vėl eisim slėpynių Vasaros sode.

vėl 22-ojo maršruto autobusu važiuosim į Bloko vietas, vėl sėdėsim ant įkaitusio skardinio stogo su vietos pamišėliais ir gerdami rašalą akies krašteliu vėl stebėsim raudonos saulės laidą uosto kranų strėlėmis išmargintame regėjimo lauke. Arba vėl eisim visom rankom apsiviję Fontankos krantine, ir senučiukė peterburgietė mestels pavymui: „Viešpatie, kokie jie laimingi!" – „Išversk, – prašys Lauren, – išversk, ką ji pasakė!" Tokiems mirksniams reikia mažų varinių lentelių, mažų tatuiruočių miesto odoje („Čia tokie ir tokie 1979 metų birželio 23 dieną 15 val. 33 min. vietos laiku nugarmėjo į nebūtį", „Praeivi! Tylos minute pagerbk du trumpus ir vieną ilgą, likimo atseikėtus etc.", „Šitame name Kanados pilietė Lauren Olson pasirašė iškiliam lietuvių griuvėsiui etc." ir pan.). Plius hipio fleita iš kiemo šulinio... „Nemėgstu hipių", – sako jaunas architektas ir scenografas Marius N., grąžindamas mane realybėn. Pro šalį zuja petrapilietės su juodais odiniais paltais ir plikais pilvais. Aš ką tik roko reikmenų krautuvėlėje „Green Forest" (Nevskij pr. 59) už 2,5 gryno nusipirkau Tori Amos kompaktą „Bliss", kurio ir klausausi rinkdamas šituos žodžius seno DTK klaviatūra. Virš Nevos prospekto vėjyje plaikstosi „Nijolės" kailinių transparantas. Piteryje mes ne vieniši. Modistų žurnalai skelbia sezono tendencijas: krenta tyšertų po marškiniais, klasikinės formos akinių, hiphopo maišininkų, cigarečių ir ekologijos aktyvistų akcijos. Atitinkamai kyla prasegtų marškinių, siauravamzdžių kelnių, siaurų stačiakampių akinių, cigarų, juodos odos ir natūralių kailių stilius. Bet vos tik pagalvoju apie Cezario pjūvį, kurio dėka iš mamos avies pilvo ištraukiamas ėriukas, kuriam čia pat nudiriamas kailiukas, kurio ir tetrūksta ligi pilnos ponių laimės... Ne. Tai ne mums. Mes pasitenkinsime plikomis pamėlynavusių šaligatvio mergaičių bambomis.

2.

Tarp Fontankos krantinės ir Vladimiro prospekto visai atsitiktinai atrandu mažytį Grafo skersgatvį. „Rostowski, bet, deja, ne grafas", – kažkada apie mus pasakė viena nepakaltinama lenkė. Kaip jūs manot, kas stovi Grafo skersgatvio ir Rubinšteino (visi savi) gatvės sankirtoje, kukliai prisiglaudęs prie sienos su grotuotais langais? Ogi Adomo, mūsų nepakartojamo Mickevičiaus, bronzinis biustas su škiperio barzda (pypkutės tetrūksta) ir didžiuliu pionieriaus bantu po kaklu. Jeigu būtų pamautas ant Ozarinsko vamzdžio, o ne padėtas ant žmogaus dydžio marmurinio postamento, sakyčiau – Zappa kaip nulietas. Du vandens lašai senis Bogdanas. Abiejų tautų bardas žvelgia į gatvelę, kurioje rūdija sprogdintų, bet ligi galo taip ir nesusprogdintų

dviejų automobilių liekanos. Vienoje postamento pusėje tautiečiai (Piterio lenkai? nesantuokinių, Rusijoje pabertų Adomo vaikų palikuonys?) gimtąja kalba įrėžė: „Mes visi IŠ tavęs". Kitoje – jau rusiškai: „Mes visi NUO tavęs" (tipo tolstam, tipo neverti, tipo atgailaujantys, tipo šunsnukiai?). Ir mėlynu flomiku kažkieno ranka ant viršaus: *PAPEN'KA RODNEN'KIJ*. Jėga, ar ne?

3.

Naktinis Peterburgas pataiso blausų dieninio įvaizdį. Klubą „Metro", angliškame miesto laikraštyje *The St. Petersburg Times* reklamuojamą kaip psichodelinį ir pragarišką oro uostą, saugo Rusijos olimpinė moterų *judo* rinktinė, todėl su savimi vežamės porą *Makbeto*, kurį parašė Nekrošius, karių ir vieną jauną, savigynos mokslus išėjusią raganaitę. Įveikę metalinių turėklų labirintą, atsiduriame švarių paauglių apgultoje arenoje, kur geltonodė mergaičiukė su madonišku distanciniu mikrofonu skelbia kažkokių visaliaudinių žaidimų pradžią. Barmenas pasiūlo pakilti aukščiau. Ten skamba rusiškas techno, ir lietuvių „škotai" po sunkios tragedijos dar randa jėgų keliems virtuoziškiems *pa*. Antro aukšto blondinai barmenai aprengti (t. y. nurengti) gladiatoriais – žąsies odą dengia vos pora skiaučių ir keli spygliai. Vien išgirdę žodį „ledas" jie pažvelgia į tave kaip cirko arenoje parklupdytas kovotojas į patricijaus nykštį. Mūsų nykštys rodo aukštyn – šitam judesiui dar turime jėgų. „Ir mirdami turėsime", – pritaria vidinis balsas. Jaunoji *Makbeto* raganaitė atsisėda šalia, ir tą akimirką įvyksta Didysis kartų susirėmimas. „Šią akimirką jūs man panaši į aktorę Oželytę", – nei iš šio, nei iš to sako tas pats vidaus balsas garsiai. Staiga prasiveria dangus ir sugriaudžia keli griaustiniai, nustelbiantys visus techno ir porno. Geriau jau ji būtų iškračiusi man ant galvos peleninę arba paleidusi batu, kaip kažkada viduržiemį vidury Vilniaus padarė Ingeborga Dapkūnaitė-Stokes, kai aš jai iškranksėjau antrosios Staliliūnaitės karjerą. Tačiau Margarita Ž., kaip tikra savo kartos dukra, išgirdusi nusipelniusios Seimo artistės pavardę, tik pažvelgė į mane it į paskutinį kaziolą ir *Makbeto* karių lydima apleido klubą. Laisva vieta tokioj vietoj ilgai neužsibūva. Ligi pat ryto prie manęs vis prisėsdavo į dukras ir anūkes tinkantys ilgakojai atvejai, kuriems ir ašen bandžiau įtikti, mėgindamas įspėti jų tikslų amžių bei svorį. Kažkada darydavau tai be klaidų. Tą naktį rusaitės tik juokėsi iš manęs, sakydamos, kad tokio artisto seniai nėra mačiusios. „Kokiam filme aš jus galėjau matyti?" – klausė viena. „Kaip tai kokiam, mažele, – aiškinau aš metrui aštuoniasdešimt, – be abejo, kad *Oželių tylėjime*."

4.

Auštant paslaugus jaunuolis Mėnulio išblizginta „Volga" už vieną gryną parvežė mane į viešbutį. (Beje, tas tarifas Piteryje galioja didžiumai persikėlimų iš bet kurio taško A į beveik bet kurį tašką B.) Liudininkai sako girdėję mane it mantrą kartojant jų ausiai keistokus žodžius *kaikki lopu*. Išvertus iš suomių į lietuvių, tai reikštų „galas viskam". Išvertus į rusų – patys suprantat kas.

Neišraunamieji (Iš pedagogo užrašų)

1.

Su niekada nesišypsančia pajūrio poete Elena Karnauskaite po ilgų metų pauzės atsidūriau mokykloje, kurią kažkada turėjau laimės pabaigti. Vyko „Moksleivių poezijos rudens Palangoje" baigiamasis vakaras, kuriame buvome paprašyti atlikti „apšildančių balsų" vaidmenį. Jau kuris laikas stebiu gerokai pakitusią kažkada tokių populiarių viešųjų skaitymų padėtį: literatūros pranašai visų akyse staiga virto erdvėje nukryžiuotomis žmogystomis, gailiais balsais meldžiančiomis dar nenuimti jų nuo kryžiaus, nors auditorija seniai pasirengusi kviesti sanitarus. Kamerinis skaitymas mažai ką pasako apie eiles ir beveik viską – apie poetą. Štai sudėtingų verlibrų meistras akyse virsta lietuvišku beržu, o gyva klasikė – pirmajai Komunijai apvilkta mergaitė su įsprausta žvakute drėgnam delne. Nevalingas juokas, tik psichoanalitiką galintys sudominti komentarai, pagirių ego didybė – tai (plius dar trigubai tiek!) tragikomiškai atitolina adresatą, nors adresantas ir stovi per vieną eilutės iškvėpimą nuo tavęs. Išpažintinė skaitymo struktūra nebeveikia. Intymas „nebeveža". Kažkas negrįžtamai pakito ne poetų, o suvokėjų gyvenime, ir, daktaro Čechovo žodžiais, reikalingos naujos formos poezijos dozei natūraliai priimti. Gal todėl pasaulyje seniai nieko nestebina eilėraščiai metro vagonuose ir ligoninėse, visada populiarūs poetų ir muzikų bendri pasirodymai, skaitymai teatruose ir pan. Poetas savimi gali būti tik sėkmingai parinktose ir subtiliai apšviestose dekoracijose, kuriose autorius be pastebimo vidinio pasipriešinimo tampa aktoriumi. Balso gimnastu. Akustinio lyno šokėju. Pasirodžius poetui auditorijai reikia išdalinti juodus raiščius. Akims užsirišti. Nes, kaip rašė poetas ir vertėjas Antanas Gailius, *„žemė apačioj kieta"*.

2.

Gimnazijos poetai, iš kurių dešimčiai poečių tradiciškai tenka vienas švelnus jaunikaitis, „kietos žemės" neįsileidžia į savo eiles. Eilėraščiu it skydu bandoma užsidengti nuo pasaulio, apie kurį dabartiniai gimnazistai žino žymiai daugiau negu mes jų metų. Išaugusi gyvenimo patirtis ir informacijos ištekliai (nepasakyti – pertekliai), leidžiantys pradėti modeliuoti savo biografijas ne prisitaikymo, o pataikymo principu, visiškai neatsispindi paauglių poezijoje. Tos poezijos

mūza skaisti – meno ir gyvenimo takoskyra priimama netgi pabrėžtinai nuolankiai. Atrodo, kad rašoma netgi ne savo pasakų princui (šiandien berods jis dirba turistinėje agentūroje), net ne savo lietuvių kalbos mokytojai, o klebonui. Ne paskutinį vaidmenį turbūt čia suvaidino ir lietuvių roko bei popso lyrika – bedaiktė, bekūnė, bedantė. (Tašką „g" seniai atradusi mergina ten virsta niekada jakuzės neragavusiu angelu.) Pasakykime paprasčiau: netapdama dienoraščio tąsa, poezija švelniame amžiuje neišvengiamai atsiduria grafomanijos pusėje, o pastaroji, kaip žinoma, visados yra doroviškai ir estetiškai nepriekaištinga. Dienoraščiu aš vadinu ne tik nuo mamos slepiamą sąsiuvinį su Leonardo di Caprio ar Andrium Mamontovu viršelyje, bet ir negailestingo mąstymo APIE SAVE užuomazgas vienatvėje. Tad kaip paaiškinti bręstančiai sielai ir jau subrendusiam kūnui, kad eilėraštis rašomas visu savim ir sykiu – ištirpdžius vos ne visų iki tavęs dirbusių poetų paliktą eilių ir biografijų korpusą? Kaip paaiškinti tai į pasaulį įžengiančiai naujai sielai, kad gyvenimas – irgi poezija, ir kad galima būti tikru poetu neparašius nė vieno eilėraščio? Itin sunkus ir nedėkingas uždavinys – žinoti, kad literatūra tėra tik raidės popieriuje, ir tuo pat metu teigti vaizduotės priklausomybę empirikai (jeigu ne savo, tai kurčnebylio biografijos partnerio)! Ir apskritai – kaip savuosius potyrius paversti kito potyriais? Štai tokios negudrios mintys man lindo į galvą stebint pankiškai ir itališkai elegantiškas mergiotes juodai ir žaliai lakuotais nagais, su ilgais zomšiniais paltais ar supermini sijonėliais, išeinančias į poezijos ringą pranešti apie savo egzistavimą *urbi et orbi*. Aš mačiau, kaip jų eilių kalba neturėjo nieko bendra su jų kūno kalba (vadinasi, nebebuvo lyrika!), aš girdėjau, kaip užlūždavo jų balsai paversdami baltąsias eiles šerkšno abstrakcijomis, bangų putomis ar tiesiog vąšelio nėriniais. Ir vis dėlto tasai visuotinis nuodėmingumo išsižadėjimas buvo žavus, sakytum kolektyvinė Ieva bandytų apkloti rojaus obelį apsaugine plėve.

3.

Tuo pat metu naujasis tradiciškai leisgyvio *Literatūros ir meno* savaitraščio šefas Gintaras Bleizgys skambino varpais *Metuose* (skyrelyje „Tėvynės varpai"): „Raut juos, rupūžes – tokius menininkus, kurių kūryba tėra maivymasis ir seiliojimasis. Tegu jie subręsta, kol pradės kalbėti apie gyvenimą ir mirtį. Raut velniop visokius knygius ir bibliotekų žiurkes, kad nekvaršintų žmonėms galvų. Menas man prasideda tada, kai esi visiškai pablūdęs, persigandęs, kai jau nieko nebereikia, tik noris iš pasiutimo riaumot, žviegt kaip pjaunamam

gyvuliui. Jeigu yra kitaip, tai meno nėra. Kūrėjas kuria mirties akivaizdoje, kas to nesuvokia, kas kuria kitaip ir mano esąs ko nors ypatingo vertas, tėra paprasčiausias šungrybis". Neblogai, ar ne? Pirmas įspūdis: Didieji Sigitai (Geda ir Parulskis) gali miegoti ramūs – olimpinis lietuvių poezijos deglas šioje raidos atkarpoje patikimose Godzilos rankose. Niekada nemačiau gyvo Bleizgio. Vieną-syk kalbėjomės telefonu – iš intonacijų priminė Sigitą Pirmąjį (seniai pastebėta, kad mokytojai primeta mokytiniams ir kalbėsenos tipą – taip kažkada visas rašytojo Kondroto ratelis kalbėjo jo balsu). Esu matęs Gintaro nuotrauką, kurioje mūsų jaunasis Šamilis tikrai panašus į čečėną. Skaičiau jo pirmą rinkinį *Vietovė. Šiaurė*, kurį visai neseniai Jotvingių komisarų taryba Druskininkuose apdovanojo už geriausią 1998-ųjų debiutą. Įdomumo dėlei atsiverskime knygutę pirmoje pasitaikiusioje vietoje: „*mums reikėtų gyvent edgaro po apsakymuose arba šitam pilkasieniam / miegamajame auginti baskervilių šunį*"; „*man kvepėdavo vokiškos knygos ir pavasarį kopdavo ant suolo / tas vokiškas peizažas – mano ežeras kūnas / užmigęs tarp alksnių*"; „*ir vasaris / viešpaties celėje ant paskolinto popieriaus rašė: / aš dar skrisiu (galbūt) paskui savo eilėraščius*"; „*mes pagalvosim apie amžinybę susėdę rudenėjančioj estradoj mes pakalbėsim / apie futbolą*"; ir vėl iš naujo: „*vis liesėjo mėnulis – grobas (ar kaulas) šermenuotame danguje / vis liesėjo mėnulis, o mes skaitėm edgarą po*"... Ir t.t., ir pan. Seniai pastebėta ir kitkas – žiauriausi paprastai būna patys sentimentaliausi (žr. japonai, alpstantys po pirmųjų Piotro Iljičiaus Čaikovskio taktų). Bleizgio *Šiaurė* – jaukus ilgose eilutėse ištirpdytos melancholijos ir sentimentalumo kokteilis, čia ir su žiburiu nerasi drastiškų vaizdų ar pjaunamo gyvulio žviegimo. Gintaro poezijos paršelis – sidabrinis. Štai kodėl atotrūkis tarp skelbiamo mirties nuosprendžio (jeigu tai ne gudrus PR-inis blefas) švelnioms knygų žiurkėms ir paties teroristo kūrybos gali sukelti tik liūdną vypsnį. Pagaliau – ne poeto darbas basliu mosuoti ar poezijos policiją steigti. (Tas pats *Litmenis* be pliuralizmo atrodytų kaip Sopranų šeimos akvariumas, o ne poeto aprašytas ežerų kraštas.) Juolab kad vienoje minėto interviu vietoje redaktorius Bleizgys prasitaria: „Taigi mano nuostata yra tokia: neturiu teisės užgauti žmogaus, nes net pačiam Dievui jo gaila". Taigi taigi. Žmogaus negali, o štai už save mažiau talentingam ar tiesiog kitos literatūrinės orientacijos plunksnagraužiui – smogtum? Vien todėl, kad tas pats Dievas, tavo akimis žiūrint, jam pagailėjo talento? Vien todėl, kad vyresnis klasikas neatsakingai sankcionavo tokį veiksmą? Arba todėl, kad kitas gražuolis bokalu jau daužo kolegoms

per makaules? Tokiame kontekste tyrosios grafomanės man simpatiškesnės už visą radujevų ir basajevų poetinį legioną. Jos bent nežino, ką daro.

Paskutiniai tūkstantmečio lapai

1.

O, lapai! Gamtos kordebaleto ir sentimentalių eilėraščių figūrantai, vėjo bloškiami pro laukujas duris į priemenę, aplipę automobilių ir vitrinų stiklus, čežantys po mano kojom – kitų šį šimtmetį nebebus! Ilgiausiai nepasiduos ąžuolai, kai kurie su savo rudais karpiniais įvirpės į kito tūkstantmečio pūgą – solidarūs su drebulėm, su šamanų kaspinais ir pagonių blėkelėm, su tarsi nepastebėjusiais, jog jų laikas pasibaigė. Užsimiršusius į vietą pastatys Lietuvos policija: tvirtai sugriebęs už parankės pareigūnas man rodo prie bordiūro prisiglaudusius parazitus ir žada baudą – pasirodo, nesušluoti paskutiniai šio šimtmečio lapai bado deputatams akis. Ištrupėjęs asfaltas nebado, metų metais gražiausiose alėjose nekeisti šaligatviai nebado, nebaigta statyti Rąžės krantinė nebado, kraupiais vaiduokliais virtę „Pajūrio" viešbutis, „Vasaros" restoranas ir jaunystės dansingas prie parko nebado, sąvartynai paplūdimiuose nebado, o štai lapai – bado. Policininkas laiko mane tvirtai – abipusio pasitikėjimo šiluma cirkuliuoja mūsų suartėjusiais kūnais, regis, taip susirakinę galėtume patraukti ir į platesnius vandenis – ką ten gatvės, Lietuvos šluoti! Kaip prancūzai, bučiuojantys moteriai ranką tik iš įsitikinimo, jog KAŽKUR reikia pradėti, mes pradėsime nuo lapų, o pabaigsime... Politizuota lietuvio vaizduotė pastaruoju metu nuolat pabaigia vienoje Vilniaus paupio vietoje, kur asfaltas, šaligatvis ir švara – pavydėtini.

2.

Menininkų pamėgta Vroclavo kavinė „Pod gryfami". Sėdžiu antro aukšto galerijoje ir stebiu po manimi, apačioj, odiniame fotelyje įsitaisiusį Varšuvos nacionalinio teatro šefą Jerzy Grzegorzewskį: vyno taurė, bloknoto lapeliai, rašanti metro ranka. Niekad nežinai, kur gimsta genialios spektaklių eksplikacijos! (Eimuntas Nekrošius užsirašinėja net tamsoje traukinio ratams dundant.) Norom nenorom esu tauraus kūrybos akto liudininkas. Tą pat akimirką prie mano staliuko išdygsta dvi mergytės su raudonu kryžiumi pažymėtomis skardinėmis. Jos oficialiai renka aukas rankos netekusiam savo klasės draugui Kšišiui (parodo pažymėjimus ir nelaimėlio nuotraukytę), kuris norėjo... nusižudyti. Nuotraukoje – linksmas ir guvus riestanosio Kšišiaus snukelis. Duodu du zlotu be komentarų. Mergytės dėkodamos lankstosi ne blogiau už geišas. Čiauškėdamos žvitriai išbėga iš

kavinės. Žinoma, nepatikėjau jomis ligi galo. Gal iš tiesų vienrankis, bet ar tikrai savižudis? Vienrankiui turbūt nusižudyti du kartus sunkiau. Metras apačioje neskubėdamas valgo pienišką dešrelę. Kodėl aukų rinkėjos priėjo prie manęs, o prie jo – ne? Negi nujaučia, kas duos, o kas ne? Nejau duodama išmalda reiškia tik duodančiojo valios silpnumą ir nieko daugiau? Tas pats Nekrošius dviem akivaizdžioms sektantėms tipiškai paplonintais liežuviais, prisistačiusioms kažkokios tarptautinės studentų (!) lygos „Už tvirtą šeimą" atstovėmis, vasarą vilos „Ramybė" kavinėje Palangoje davė dešimt litų. Ar tai reiškia, kad jis už mane penkis kartus dosnesnis? Kas ne kas, o jis išsyk suprato, kad turi reikalą su blogu teatru. Ir vis dėlto – davė. Gudriai paspęsti nusižeminimo spąstai, į kuriuos nuolat papuolame.

3.

Bet štai prieš kelias dienas, ankstyvą lapkričio rytą, tik atrakinęs duris, prie pat laiptų kaktomuša susiduriu su miniatiūrine senučiuke, prašančia duonai. Skarelė, paltas, švarios rankos. Ir – taiklus pataikymas! Duodamas bijau žiūrėti į jos susiraukšlėjusį veido lapą, kuris trumpam nušvinta. Norėčiau jį įdėti tarp knygos puslapių, suspausti, nugrūsti į tolimiausią lentynos kertę. Nenoriu galvoti apie jos vaikus, anūkus, gimines. Apie ją jauną, ją jūroje ligi kelių, ją bėgančią bangomis. Apie jos pėdas smėlyje, rasoje, apie jos pienių vainikus, pirmąją Komuniją, pirmąjį bučinį. Mano pajėgumas duoti sutampa su mano bejėgyste ką nors pakeisti jos gyvenime. Reiktų atsukti gyvenimo juostą – kaip velionis Derek Jarman tai padarė vienoje įstabaus filmo *Arija* novelių: krentančių žiedlapių sūkuryje paskutinėje gyvenimo scenoje į visas pasaulio puses besilankstanti didinga žilaplaukė kituose kadruose tuo pat metu jauna įžengia į augalinį labirintą, o kiek vėliau, apsikabinusi su mylimuoju, vis griūva ir griūva po sūkuringos Šiaurės jūros bangų keteromis – kur nors Skarbore... Kur nors – Tiškevičiaus Palangoje... Plius Gustave'o Charpentiero muzika. Plius Leontyne'os Price balsas. Plius Tildos Swinton veidas. Kas akompanuoja Palangos varguolei šiandien?

4.

Turiu prisipažinti, kad toje Vroclavo kavinėje ir aš kažką keverzojau liniuotoje užrašų knygutėje „Moleskin" („*The legendary notebook of Van Gogh and Matisse, Hemingway and Chatwin. Its history lies in its inside pocket.*") juodais odiniais viršeliais. Vieno mūsų teatrinio žurnalo (berods esama dviejų) buvau paprašytas pasisakyti „marginalų klausimu" – t.y. pakalbėti apie tuos, kurie egzistuoja tarsi

oficialaus lietuvių teatro paraštėse ir nedaro iš to pasaulinės problemos. Tos diskusijos jau niekas nebeprisimena – kaip ir visų kitų pastarojo meto diskusijų. Mano balsas į forumą nepateko, bet juodo bloknoto lapeliai išliko. Pateikiu tuos raštus papunkčiui, nieko nekeisdamas: 1) Tos terpės (marginalų) nederėtų intelektualizuoti „iš viršaus" – t. y. primygtinai ieškoti jų darbuose to, ko ten nėra; 2) Jie turėtų natūraliai užimti prisiekusiųjų primityvistų vietą (šalin liaudies meną, tegyvuoja primityvizmas!); 3) Antraip jie labai greitai virs „gudručiais durneliais", apeliuojančiais vien tik į mūsų pseudogerumą; 4) Marginalų tragedija – profesionalizacija. Niekas jiems taip nekenkia kaip *gera* vaidyba ir *suvaidintas* naivumas; 5) Marginalas iš principo nieko iš nieko neprašo, todėl visuomenės ir valstybės garbės reikalas – neparemti marginalo (marginalui – margą galą); 6) Dar sykį pabrėžiame: marginalo garbės reikalas – nieko iš nieko niekada neprašyti, mūsų – paremti marginalą vien tik savo dėmesingu dalyvavimu, o ne davimu; 7) Marginalas pasirodo tik netradicinėse, tik nenormaliose „scenose". Ne marginalas teršia vietą, o vieta marginalą – štai jo svarbiausias priesakas; 8) Marginalo apsireiškimas tautai turi vykti UŽ valstybinio teatro ribų; 9) Marginalo kanonizavimas įvyksta tik po jo mirties. Visi bandymai tai padaryti ČIA ir DABAR tik atitolina jo mirtį, *ergo* – tikrąją kanonizaciją; 10) Be marginalų ir centras – ne centras, ir magistralė – ne magistralė; 11) Vienintelis būdas marginalą išsaugoti – mylėti jį niekinant... Štai čia prie manęs priėjo jaunosios aukų rinkėjos, ir mano marginalinis balsas minėtoje diskusijoje nutrūko.

5.

Normaliose šalyse – pinigai švarūs, banknotai čeža kaip ką tik nukritę nesutepti rudens lapai, monetos žvilga kaip žuvys grafo tvenkinyje. Nieko nėra šlykštesnio už nutriušusius, infekuotus, samana apžėlusius rublius, litus, zlotus. Už nusitrynusius centus pradvisusiose kišenėse. Tokius ir ubagui gėda duoti.

6.

Didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne* užtikau tris puikius posakius, kuriuos dabar kartosiu žvelgdamas į paskutinius šio tūkstantmečio lapus. Štai jie. Akyse kaip lapu kloja, už akių kaip šuva loja (suprask – tautietis apie tautietį). Aš pas tave visą buitį subuvau ir žalio lapo neregėjau (suprask – Rolandas Paksas valdžioje). Pasileidęs kaip lapų ryšys (suprask – girtauja, valkiojasi, prašo alui). Duoti ar neduoti – štai klausimas koksai.

Rūta G. kaip Lietuvos privatizavimo veidrodis

1.

Neslėpsiu – sergu sunkia literatūrinės užmaršties (*amnesia in litteris*) forma. Įpusėjęs skaitomą tekstą dažnai pamirštu pradžią, šiaip ne taip atšlitiniavęs ligi pabaigos – vidurį. Laimė, teksto išsivadėjimas sykiu yra ir išsivadavimas iš autoriaus gniaužtų. Klasikinį knygų rijiką įsivaizduoju panašų į Šarūno Saukos drobių protagonistą, tik šįsyk aplipusį gličiais autoriais-gyviais, siurbiančiais skaitytojo kraują tol, kol pastarasis prisimena ką skaitęs. Tad įtariu, jog dauguma skaito ne tam, kad prisimintų (t. y. atrajotų), o tiesiog dėl paties teksto rijimo malonumo. (Taip su tekstu prarytas autorius tampa neutralizuotas.) Dėl to aristokratiško malonumo dar sykį pabėgti nuo klaikios tikrovės. Tačiau egzistuoja ir kitoks skaitytojo tipas: sadistiškai smalsaus nežiniuko, laikančio tikrovę žiauria apgavyste ir visa širdim atsiduodančio demaskuojančio autoriaus valion. Toks skaitytojas tarsi prisipažįsta, jog tikroji tiesa prieinama tik išrinktiesiems, į kurių rankas (t. y. tekstus) jis įpuola visa galva. Tai Rūtos Grinevičiūtės skaitytojas. Moters-lapės, keičiančios net fizinį pavidalą priklausomai nuo leidinio, kurio ji, be abejo, ambicingiausioji lietuvių žurnalistė, paprastai ateina užkariauti. Tai dėl tokių kaip panelė Rūta kretantys seimūnai svarsto baudų „ne taip“ (pavaizduoti tą agresyvią nykumą „taip“ galėtų tik naujasis Bosch) juos aprašiusiems (įdomu, ar už karikatūras irgi baus?) sumas. Šiandien ji atstovauja *Veidui* – mano galva, profesionaliausiai redaguojamam lietuvių savaitraščiui, kurio pastangos „žvelgti giliau“ bulvarui atnašaujančios spaudos fone kartais gali kelti tik sveiką plunksnos brolių bei seserų pavydą. Galėtume pasakyti ir trumpiau: „Jie meluoja profesionaliausiai“.

2.

Buvau tarp tų dešimties Palangos knygyno laimingųjų, išpirkusių pirmąją *Nuslėptosios „Williams“ atėjimo istorijos* siuntą per pusdienį. Rūta Grinevičiūtė parašė neabejotiną bestselerį – jos politinis trileris (liet. jaudintuvas) išties praryjamas vienu ypu. Nežinau, ar tai klasikinė „fakto literatūra“. Vargu bau. Tačiau puikiai žinau, kad panelė Grinevičiūtė yra tikrų tikriausia žanro lyderė tarp negausių Gintaro krašto reporterių, sugebančių faktą ir gandą sulydyti į pavydėtinai paveikią visumą. Patraukia pati teksto energija – ir ne politinis angažuotumas, o savojo požiūrio išsakymo bet kuria kaina poreikis daro

šią knygą išskirtinę daugelio beveidžių bandymų atspindėti tą pačią Lietuvos politinę dabartį kontekste. Šios knygos pagrindu verta sukurti kompiuterinį žaidimą „Williams vs. Lithuania": kad ir ką sakytų Aleksandras Abišala, bet keliais pelės spragtelėjimais jo paveikslas išsviedžiamas į klasikinių piktadarių galeriją, kurios personažais motinos gąsdina vaikus. („Neužmiršk perskaičiuoti grąžos, Petriuk, nes ateis Abišala ir viską pasiims! Kodėl kodėl! Todėl, kad jis visada ateina!") Knygos „geriečių" pusėje įsimena jaunutis teisininkas Saulius Spėčius – bene pirmas lietuvaitis, įdėmiai perskaitęs 40 kg sveriantį sutarčių paketą ir pamažu suvokęs, kad tokia smulkmena kaip Lietuvos valstybės įstatymai amerikiečių pusės niekada nebuvo imami domėn. Tai ponas Spėčius pasako įsimenamus žodžius, jog politikų kalendorius padalytas ne metais, o kadencijomis. Arba paties Džeimso Bondo verta scena: Būtingės terminalo statytojas aštrialiežuvis Vladas Gedvilas su pono Butkevičiaus partneriu ponu Galilu skrenda į Briuselį referuoti pono Solanos padėjėjui „Būtingės naftos" galimybių tapti Rusijai valiutos padėsiančiu (!) užsidirbti tiltu tarp Rytų ir Vakarų! Arba neįtikėtiną komišką efektą sukeliantis iš klumpių verčiantis parapsichologinis vaizdelis, kai ponas Babilius Seimo tribūnoje išgirsta Vašingtono signalus Maskvai – tokių perlų knygoje ne vienas ir ne du. Arba garsiosios neva britų kariškių išvados apie piktybinį lietuvių idiotizmą ir grobuoniškumą, knygos autorės įsitikinimu, iškeptos pono Butkevičiaus pirmosios Lietuvoje lobizmo paslaugas teikiančios kontoros „Ragai ir kanopos" (pardon, „Baltic&Baltic") virtuvėje! Čia verta padaryti nedidelį lankstą. Knygoje visai nėra moterų. Jos nelauktai iškyla tik vienoje iš daugelio „Mažeikių naftos" apmokėtų ką tik minėtos kontoros sąskaitų faksimilėje. Vienos moterys čia turi tik vardus (funkcija turbūt svarbesnė už asmenį), kitos – ir pavardes (asmuo sutampa su funkcija). Jau vasarą Vilniaus (neslėpsime – ir Palangos) gražuolių čiauškėjime garsas „Williams" („Sezamai, atsiverk!") buvo virtęs komentarų nereikalaujančiu slaptažodžiu. Žvelgdamas į pateiktą Dainų, Solveigų, Natašų, Simonų, Editų, Jūračių ir Olgų išklotinę, prisiminiau vieno vokiečių turčiaus žodžius: „Jeigu vakariečiai ir imasi čia verslo, tai tik dėl moterų, Rolandai. Patikėk, jokių kitų pliusų ir su lupa nematyti". Ar nebus tai tikroji ir „Williams" atėjimo į Lietuvą istorija, pražiūrėta netgi tokios įžvalgios laputės kaip panelė Grinevičiūtė?

3.

Visuose Rūtos Grinevičiūtės tekstuose (įskaitant ir kasdienį pamfletą *Klaipėdos* dienraštyje) kalbama apie nė akimirkai nenutrūkstantį val-

džios karą su savo tautiečiais. Valdžios vyrų pasaulį panelė Rūta išmoko aprašinėti kaip niekas kitas, ir ateities kartoms jos paliekamas šio dešimtmečio politikų bei verslo ryklių paveikslas bus įdomus ne tik kaip valdžios elgsenos tekstas, bet ir kaip lietuviško feministinio diskurso pavyzdys. Visi vyrai jau pagal apibrėžimą yra kiaulės, bet valdžios vyrai pasiekė aukščiausią kiauliškumo stadiją. Tad vyrų pasauliui galima mokėti ta pačia moneta – parodant jo tikrąjį veidą. Tokia strategija turi vieną ydą – su priemonėmis čia kartais nesiskaitoma lygiai taip pat, kaip ir autorės vaizduojamajame pasaulyje. Tiksliau – visos priemonės valdžiai nuvainikuoti yra geros. Taip elgiantis balsas dažnai pertempiamas ir nejučiom nuslystama į turgaus lygio gandų bei politikavimo sritį. Knygoje itin rėžia ausį ksenofobinės gaidelės: jau pratarmėje amerikiečių invazija geopolitiškai siejama su mėginimu įsitvirtinti „racionaliu Amerikos žydo protu nesuvokiamos Rusijos" prieigose. Užuot parašiusi tiesiog „amerikiečio protu", žurnalistė galbūt pati to nenorėdama prisijungia prie nebaudžiamai Vytautą Landsbergį su Dovydo žvaigžde piešiančių ir tą atvaizdą deginančių Kauno provokatorių. (Kaip tik žydo protu dabartinės Rusijos iracionalumas, paremtas priešo ieškojimu ir absurdiškų sąmokslų teorijomis, puikiai suvokiamas!) Iškalbingoje scenoje, kai po pono Maldeikio pastabos apie galimą Boriso Berezovskio suinteresuotumą šitomis amžiaus derybomis ponas Prezidentas paklausia pono Kuolio, kas tas „Yukos" Berezovskis, patarėjas atsako: „Toks Rusijos magnatas". Taip žurnalistė vienu šūviu nušauna du zuikius: jeigu Prezidentas nebeskaito net *Time* ar *Newsweek* žurnalų, tai ką jis apskritai skaito, ir tuo pat metu vėl įvedama antisemitiška katarinka. Akis pamerkiama čia pat pacituojant nenurodytus rusiškus šaltinius: „Jei jis, žydas, tarybiniais laikais tapo matematikos profesoriumi, vadinasi, jis skaičiavo labai gerai. Rusijoje beveik nėra žmonių, kurie gerai skaičiuotų". Norėčiau naujuose knygos leidimuose pamatyti šio idiotiško pasažo autoriaus pavardę – tarybiniais laikais pažinojau daugybę iškilių žydų profesorių. Jie ne tik gerai skaičiavo, bet pirmiausia buvo itin garbingi žmonės. Žydišką pasaką istorijoje su „Williams" pradėjo ne Grinevičiūtė. Tarkime, toks ponas Ašmontas „Spaudos klube" vedančiajam ir garbiems ponams pritariamai tylint jau kažkada aiškino tautai apie žydų sąmokslą, o vėliau „Paskutinėje kryžkelėje" tą temą su pasigardžiavimu plėtojo jaunasis Musnickas. Galime neabejoti, kad visi šie siužetai pasaulyje bus skrupulingai užfiksuoti ir netruks sugrįžti bumerangu. Nemanau, kad panelė Grinevičiūtė labai apsidžiaugs kokio antisemitizmo tyrinėjimų centro raporte užtikusi savo pavardę. Ne toks jos tikslas.

4.

Jos tikslas – suteikti knygos skaitytojams saldžią progą susitapatinti su „Williams" žlugimo laukiančiųjų optimizmu ir sykiu (nesąmoningas paradoksas!) – su visuose frontuose pralaiminčių konservatorių žydra svajone padėti išganingą lygybės ženklą tarp „Williams" ir NATO. Abiem atvejais pats susitapatinimo procesas jau atneša pasitenkinimą. O pasitenkinimo galimybė ir veikia kaip tikrasis pasitenkinimas. Tuo atveju, kaip sako slovėnų genijus Slavoj Žižek, imtis kokio nors veiksmo netgi nebebūtina. Žinoma, pati saldžiausia būtų dvigubo susitapatinimo perspektyva: vienu metu širdyje trokšti konservatorių žlugimo ir „Williams" pergalės!

II

1.

„Williams" įžengė į Lietuvą kaip į priešišką ir užminuotą teritoriją", – knygos pradžioje rašo Rūta Grinevičiūtė. Ir taip, ir ne. Nepamirškime, kad kompanija iš pat pradžių turėjo visas valdančiosios partijos garantijas. Teritoriją užminuoti galėjo tik žemaičių separatistai arba „LUKoil" agentai. Užtenka pažvelgti į pono Adamkaus ir pono Bobelio reitingus, kad palaidotum mintis apie lietuviškąjį antiamerikonizmą. Gyvendami puikiuose pajūrio viešbučiuose, apsupti kūnsargių ir žaviųjų palydovių, rydami sveikesnį nei įpratę maistą ir uostydami sveikesnį nei įpratę orą, užjūrio negociantai turbūt gan greit suprato, kad Amerikos užkariavimo patirtis čia vargu bau ar padės. „Tereikėjo atvežti „Rolingus" ir „Guns and Roses", ir bent jau visi, kam dar ne sutema, būtų giesmėmis pasveikinę jų desantą", – yra pasakęs vienas mano pažįstamas. Arba San Francisko simfoninį desertui. Arba pamėtyti džinsų iš lėktuvėlių. Pastatyti „McDonald's" Mažeikiuose. Tačiau „Williams" pasirinko kitą kelią – sekinančių derybų, kuriose Pakso Vyriausybė tapo ankstesnių susitarimų įkaite. Ne veltui ponas Mieželis yra prasitaręs, esą tai buvusios kapituliacijos derybos. Ir veltui ponas Abišala dabar aiškina, kad „Lietuva visada galėjo atsisakyti šito partnerio". Lietuva kaip tokia čia apskritai buvo palikta nežinioje. Jokia *sell yourself** strategija „Williams" nuo pat pradžių nebuvo reikalinga: juk ir šiandien mes apie šitą kompaniją žinome mažiau negu nieko. Mūsų jaunuolių bandymai pasigalynėti derybų užstalėje buvo pasmerkti – diedai jau viską buvo sukortavę. Įdomu tik viena – kada Pakso komanda tai suprato. Pono Maldeikio

* Deramai pateikti save (*angl.*).

„kūno kalba" iš TV ekranų bylote bylojo, kad pakankamai anksti. Visų derybų metu ministras atrodė kaip ligonis. Stebuklingai pasveiko tik atsistatydinęs. Kas išdrįstų paneigti, kad tuo metu Pakso trijulė jau buvo sumodeliavusi būsimus įvykius – pralaimėdami „Williams", sausu rezultatu įveikiame konservus! Magiškoje lakūno apsireiškimo efemeriškiesiems liberalams šviesoje panelės Rūtos tvirtinimas, esą „amerikiečiai visą pusmetį imitavo derybas su Rolando Pakso Vyriausybe" nebeatrodo šimtaprocentinė tiesa. Galbūt viskas kaip tik atvirkščiai! Rašydama *Nuslėptąją „Williams" atėjimo istoriją*, autorė dar nežinojo, kokia šlovė laukia pasitraukusiųjų. Tautos noras identifikuotis ne su veikiančiais, o su atsisakančiais veiksmo – gelmininiu lygmeniu duoda peno ir psichoanalitikams!

2.

Po knygos pasirodymo praėjus mėnesiui niekas nebando atsakyti į daugelį autorės iškeltų hipotezių. Ar tiesa, kad turtingiausiu lietuviu laikomo pono Kazicko žentas visus metus, kol Lietuvos Vyriausybė derėjosi su amerikiečiais, supirkinėjo pingančias „Williams" akcijas? Jeigu taip, vadinasi, subliūkšta mitas apie nesuinteresuotą senojo milijardieriaus pagalbą Lietuvai. Ar išties Jungtinių Amerikos Valstijų ambasadorius Keith Smith, išanalizavęs sutartis, priėjo prie išvados, esą jos – didžiulė Lietuvos klaida, kuriai ištaisyti reikalinga bent jau trijų mėnesių pertrauka derybose? Jeigu taip, vadinasi, subliūkšta mitas apie nuolatinį amerikiečių kompanijos ir JAV valstybės departamento veiksmų sinchronizavimą. Ar tiesa, kad pati kompanija niekada ir nemanė laikyti savęs strateginiu investuotoju? Panašių klausimų knyga kelia ir daugiau. Neabejoju, kad autorė ateityje grįš prie šitų siužetų. Juk net ir problemiškos „Williams" sėkmės atveju istorija unikali: strateginiu vadinto investuotojo atėjimas nuo politinės arenos jau šluoja juos atvedusius!

3.

Jeigu yra tekstas, turi būti ir potekstė. *Nuslėptosios „Williams" atėjimo istorijos* užkulisiuose nuolat kirba paprasta mintis – politika ir Lietuvoje tampa tokiu pat verslu kaip kiti. Gaila, kad tai imama suvokti taip vėlai. Pati derybų situacija – puikus politikos „darymo" modelis. Tai nuolatinių susitikimų, intrigų, blefavimo ir nervų tampymo menas. Taip Sąjūdis kažkada bijojo teptis kojas Vilniaus krašto klampynuose ar deleguoti savo sunkiąją artileriją naktinėms deryboms su didžiųjų gamyklų direktoriais bei kolūkių pirmininkais. Atrodė, kad užteks vien herojinių kalbų. Neužteko. Politiku tampama

tik išsivoliojus... politikoje. Pasakėlė apie „švarias rankas" iš tiesų tėra tik viena iš retorinių širmų, slepiančių vienokį ar kitokį įtakos svertų panaudojimo būdą politikos versle. Rolando Pakso komandai derybos su „Williams" padėjo apsispręsti, ar ir toliau likti tik pasyviais stebėtojais svetimame žaidime, ar pasinaudojus palankia proga perimti iniciatyvą jau ne marginalinėje, o pagrindinėje – kovos dėl valdžios – lentoje. Nes politikoje yra tik viena tikrai rimta problema – valdžios problema. Valdantysis elitas tikėjosi su „Williams" korta joje išsilaikyti. Ar jam tai pavyks, parodys jau savivaldybių rinkimai. Šiandien turbūt tik pono Raškinio kirpimo politikai gali tikėtis sau palankių rezultatų. Jokia masinė žegnonė 2000-aisiais jų neišgelbės.

4.

Beje, yra dar vienas variantas. Kažkas didmeistriškai suplanavo triuškinantį konservatorių pralaimėjimą, ir „Williams" buvo to plano svarbiausioji dalis. Kai liaudies lakūnas Rolandas Paksas kitą rudenį prisiekinės valstybės Prezidentui (Premjere, prisiminkite, kas pirmas apie tai prakalbo, kai naivūs politikai, nesupratę Prezidento siunčiamo ženklo, jūsų išėjimą į prezidentūrą vadino politine savižudybe), panelė Rūta Grinevičiūtė turėtų itin įdėmiai stebėti salėje susirinkusiųjų veidus. Ir nė sekundei nenuleisti akių nuo diplomatinio korpuso galvų. Juk ne šiaip sau mes skaitome Johno le Carre romanus. Gero jums tūkstantmečio, didieji šachmatininkai!

2000

Fotografo gyvenimas ir mirtis

1.

Kažkada rašiau, kad kamerą jis kukliu, veik nepastebimu judesiu kelia it žiebtuvėlį pirmam sutiktajam prisidegti. Stop kadras, trumpam nušviečiantis ne brutalaus pasaulio iltis, o šypsenos šešėlį suskirdusiose dar bevardžio bičiulio lūpose. Ir *blow-up*: ne prislegianti demaskuotojo sėkmė, o kasdienybės muziejininko bučinys. Ir žodis „kamera" nelyg Raimundo Urbono gyvenimo erdvės rimas: jis kalėjo (t. y. dirbo) kaip ir turi kalėti natiurmortų medžiotojas, o ne aplinkybių auka ar įkaitas. Retas kuris iš mūsų buvo toks ištikimas savo pašaukimui. Ir retas kuris pašauktasis taip greit išpildė visus pažadus.

Fotografo Urbono vienutėje viešpatavo mirtina tvarka. Jam pavyko itin daug – dar jokių ypatingų mokslų bei įtakų neragavusioje jaunystėje sukurti iš pirmo žvilgsnio atpažįstamą stilių. Kadras, kaip skurdžios būties ikona, kur vietoj hipiškų šventųjų regime jų liestus neišvaizdžius daiktus: raktus, pelenines, kišenių turinius. Kūnų padėtis menančią sofą, dar šiltą nuo kaktų ir pakaušių morzės sieną, kelioms kartoms sukaltą kėdę, ant suglamžytos skiautės išlikusį brėžinį. Bekoję skudurinę Onutę. Pasjansą, nuo kurio konfigūracijos priklauso tavo kvėpavimo dažnis. Tą angelų bendrabutį, tą stotelę ant erdvės kranto pasaulio pakrašty, paties autoriaus pavadintą „gyvenimu po stalu (ir ant)", Urbonas tobulai surimavo rusiškame fotopopieriuje. „Fotografuodamas niekad nieko nejudinu ir nerikiuoju. Visas veiksmas – pamatyti, pastebėti, tiesiog surasti. Bet nejudinti!", – sakydavo jis draugams. Atsisakydamas rikiuoti (t. y. režisuoti, valdyti, valyti) pasaulį, jis objektyvu ėmė jo tepinius ir nykštukinėje Klaipėdos KPI fakultetų laboratorijoje darė jo mėginius. Koridoriuje triukšmaujantys studiozai nežinojo, kad čia pat, už suspardytų durų, žmogus su juodais džinsais it patyręs genštabo šifruotojas dekoduoja slaptus pranešimus, suteikdamas banalybei mito statusą.

2.

Viename ilgai filmuotame pašnekesyje, kai, regis, visa jau buvo jo nufotografuota (t. y. pastebėta), Raimis klausia, ar beverta (techninėmis priemonėmis) dauginti jau pamatytą plius fotografo sąmonės pasportuotą ir įremintą grožį? Sankcionuotą matančiojo, sakytume, jau iš prigimties žinančio, kaip tai atrodytų (arba tiksliau – kaip TURI atrodyti) nuotraukoje. Grožiu nesidalijama ne dėl to, kad vadinamajam

suvokėjui vis tiek neduota suvokti to paties, ką suvokė menininkas (bet kokie identifikacijos mainai apgaulingi), o dėl to, kad kiekvienas viską mato savaip. T.y. – iš esmės kiekvienas turintis akis yra menininkas. Egografas. Kitas svarbus momentas – Urbonas, tarsi sąmoningai atsisakydamas savojo laiko primetamų rinkos pozų, niekada nieko neprovokavo – tai tykusis donas. O kad donas – jokių abejonių: nebuvau sutikęs išdidesnio už jį šioje vėtrų pagairėje. Jūros jis programiškai nemėgo. Vadino ją prekybiniu traktu. Mėgo lygų ežero kūną. Toje ovalinėje amalgamoje žvilgsniu stabdė judančius atspindžius. Žinojo, kad paslaptis visada paviršiuje, o ne gundančioje ir kiekvienam bgėdžiui interpretatoriui lengvai pa(r)siduodančioje gelmėje. (Nereikia pamiršti, kad gelmė visada įtartinai arti dugno!) Būdamas vienas gražiausių savo kartos pajūrio vyrų (nors berniukas bei paauglys jame taip pat nuolatos tebesikumščiavo), išliko pabrėžtinai, nepasakyti – įžūliai, aseksualus – nutildavo kiekvienąkart, kai mes blevyzgodavom. Jo vienpatystė sykiu buvo ir firmos ženklas, ir stigma. Nomado senamadiškumas – štai kas jį nuolat sprogdino iš vidaus. Net Gdanske jis mane pasiuntė į priplėkusią neišvėdinamą kavinę, kurioje paskutinis mūsų kirpimo lankytojas pūtė putą maždaug šešiasdešimtųjų pabaigoje. (Pastėrusi raudonplaukė palydovė vis klausinėjo, ką mes čia, dėl Dievo meilės, veikiam, o aš, lašindamas po šlakelį šlakuotajai, vis kartojau, jog taip klausdama ji sykiu ir atsako.) Turėdamas mylimą šeimą (įskaitant „Dorsus" ir „Cepelinus"), jis niekada neturėjo namų. Tai jį nuolat varė iš proto. Ir iš tos – amžinai laikinos – stotelės, kur aukštesnė jėga įsakė laukti sukandus dantis. Urbonų bendrabučio kambarėlis buvo konspiracinis *Dangaus virš Berlyno* personažų butas. Įveikti jo laiptines ir koridorius – ne lauką pereiti.

3.

Politikų sujungtas Berlynas buvo jo gyvenimo ir likimo miestas. Čia jis fotografavo kapines, mįslingas privačias skyles, čia, pasirašęs pirmą rimtą kontraktą su įžymia *Siedler Verlag*, buvo per plauką nuo šlovės. Čia jis lengvai kursavo tarp vietiniams ligi šiol nesusisiekiančių Rytų ir Vakarų indų. Čia jis išmainė vienetinę nuotrauką į sveiką žydrą žigoną ir, pirmąsyk sėdėdamas vienas už vairo, be teisių (!), bauduojamas visuose chlopcų radarovcų postuose, per klampiąją Lenkiją pargrįžo į Mažąją Lietuvą ir ėmėsi skrupulingai dokumentuoti Rytprūsių miestelius. Didysis, paties Landsbergio palaimintas Prūsijos ciklas tapo logiška užsklanda, tikruoju Urbono *requiem*: išėjęs iš savo celės fotografas išvydo tik nerestauruojamus kažkada raumeningo pasaulio griuvėsius. Jie užfiksuoti tuo pačiu švelnaus pacifisto

žvilgsniu. Taika jūsų namams, t. y. jūsų griuvėsiams. Klaipėdą, manau, jis vertino kaip tos pačios pradingusios Atlantidos vieną iš sričių. Tapęs neeiliniu pražuvusio pasaulio žinovu, Urbonas netrukus gavo siaubingą smūgį – jo leidėjas sustabdė elitinės firmos projektus. Berlyno širdis pulsavo tiksliu kaip nukauto kareivio laikrodis kapitalistiniu ritmu. Šitos tikrovės apkrovoms Urbonas buvo nepasirengęs. Jo laukė ilgos ir sekinančios derybos atgaunant negatyvus, o vėliau mėginant perkortuoti žlugusį variantą – viskas veltui. Lietuva jam visada atrodė juoda skylė. Įvairaus plauko manipuliatoriams bei visų santvarkų nusipelniusiems veikėjams negailinti pinigų valstybė (įskaitant ir jos turtuolius) tokiems kaip Raimis paliko tik vieną išeitį – sugrįžti į gyvenimą po stalu (ir ant). Ratas apsisuko. 1995-ųjų pabaigoje likiminiame Stefutės bare „Bohema" jam pavogė pirmą kamerą.

4.

Tos „nukosėtos" kameros (viena vagišių buvo grąžinta šeimininko mirties metais) tapo tarsi jau minėtos aristokratiškosios strategijos – su niekuo nebesidalinti savo vyzdžio jautrumu – tąsa. Toliau – tik kapai. Nes tikram fotografui, būkime atviri, viskas yra kapai. Arba – pasaulis yra tai, kas guli fiksažo vonelėse. Ir kam *ex post* mumifikuojantis laikas suteikia patinos (nepainioti su sepija) išrišimą. Trumpam prablaivėdamas, patinusiais paakiais, daktarei Ramintai Lampsatytei Berlyne jis vis rodė ir rodė Danėje nuskendusio restorano nuotraukas. Vietoj lygaus, šalto ir tyro vandens gargaliavo sendaikčių prigrūsta pavargusi miesto upė. Čia, per kelis šimtus metrų nuo tos panirusios girdyklos (o iš tikrųjų – per kelis žingsnius nuo jo nuotraukos!), nuo to padėvėto vandens „iš antrų rankų", jachtų ir reiverių užutėkyje, per didžiąsias trejų devynetų amžiaus pabaigos audras, ir atrado fotografo kūną. Jis laikėsi įsikibęs švartavimosi stulpo. Judėdamas tą naktį TENLINK, Urbonas turėjo praplaukti ir paskutiniąją savo darbovietę – Klaipėdos dramos teatrą, kuriame autentiškas buvo likęs tik Hitlerio balkonas. Trijų tomų fiurerio biografiją buvo parašęs ne kas kitas, kaip kontraktą su fotografu nutraukusio leidėjo pono Festo senelis.

5.

Gražiausios Raimundui buvo Berlyno žydų kapinės *Wespensee*. Ten jo šešėlio ir turėtume ieškoti kiekvieną vasarą.

Cenzūra – metaforos motina

I

1.

Memuarų cikle „Miestas ir priemiestis" ką tik dešimtmetį atšventusiuose *Šiaurės Atėnuose* (duok jiems, Dieve Premjere, jėgų ir sveikatos!) poetas Geda tarkuoja filosofą Juozaitį už vieną kino režisieriaus Žalakevičiaus pasažą Arvydo pokalbių su gyvais klasikais rinkinyje *Prisilietimai*. Nuo ko pašiurpo poeta? Pirmiausia – nuo kino režisieriaus minčių apie sovietinę cenzūrą, kuri, pasak Vytauto Žalakevičiaus, „turėjo fenomenalų bruožą, vertą atskiros rimtos studijos. Sovietinė cenzūra nesirėmė rašytiniu dokumentu, reglamentuojančiu, kas uždrausta. Tu negalėjai pasiimti cenzūros kodekso ir jo pavartyti ieškodamas tave dominančio draudimo ženklo, nes tokios knygelės nebuvo. Cenzūra rėmėsi apeliacija į savanorišką supratimą, ko ir kaip nedera veikti. Menininkas, mokslininkas, kaip ir cenzoriaus pareigas prisiėmęs valdininkas, patys turėjo save reguliuoti. Tokie iš anksto sunkiai nuspėjami procesai sudarė terpę, kurioje veikė anuometinis žmogus, kurioje gimdavo ir mirdavo idėjos (...)". Čia poetas nutraukia režisierių, nors pasažo pabaiga itin svarbi: „Tai buvo labiau panašu ne į taisykles, kuriomis reikėjo žaisti, o į žaidimą be taisyklių, kuriame dažnai būdavo svarbu veikiančiųjų asmenų personalijos. Šunsnukių ir savanaudžių atsirasdavo abiejose „žaidžiančiųjų" pusėse. Šitai liudiju". Poetas liudija ką kita: „Tai „fundamentaliai" iš piršto išlaužti filosofavimai. Buvo marksizmas ir leninizmas, buvo *VKP(b) trumpasis kursas*, buvo visų suvažiavimų medžiagos, buvo socrealizmo klasikai ir teoretikai. Iki pat Gorbačiovo „perestroikos" buvo skiriami vis nauji meno ideologai... Visi šitie dalykai buvo privalomi. Jais reikėjo remtis bet kur". Taip ir knieti poeto paklausti: „Jūs ką, gražiąsias *26 rudens ir vasaros giesmes* rašėt su kompartijos istorija ar Guzevičiaus romanais ant kelių?!" Toliau poetas primena kitus socializmo smegenų plovimo mechanizmus ir baigdamas užsipuola niekuo dėtą klausėją: „Mane verčia vemt nuo „nežinojimo". Tautos, nenorinčios žinoti savo praeities, anksčiau ar vėliau bus užkariautos". Iš tikrųjų taikoma į režisierių, kurio kaltė, mūsų galva, viena – jis norėjo statyti filmus.

2.

Aš nesirengiu lyginti visos filmo paleidimo, gamybos, priėmimo, o vėliau ir poveikio suvokėjui mašinerijos su ezoteriškų eilių tomelio

keliu į knygynus ir skaitytojų širdis. Tai būtų mažų mažiausiai nesąžininga: poetui atmesto posmo likimas ne mažiau svarbus už iškirptą filmo sekvenciją. (Nors studija apie Ezopo kalbos – to tikrojo lietuvių lyrikos deimantus šlifavusio instrumento – apraiškas mūsų kine būtų nepaprastai įdomi.) Man tik atrodo, kad Žalakevičiaus mintis kur kas produktyvesnė siekiantiems suvokti, kokiame absurdo kosmose dar taip neseniai gyvenome. Jo vietoje, kalbėdamas apie ideologinę cenzūrą (t. y. nesusijusią su valstybės paslaptimis ir neužfiksuotą didžiajame Glavlito sąraše), būčiau ėjęs dar toliau, teigdamas, jog cenzorius faktiškai... nieko necenzūravo! Geriausiu (t. y. blogiausiu) atveju tik atkreipdavo leidyklos (kino studijos, teatro etc.) dėmesį, palikdamas kokią varnelę paraštėse. Visą juodą darbą, žalojant savo kūrinio kūną, iš baimės ir prisitaikymo padarydavo patys kūrėjai, jų redaktoriai bei pastarųjų viršininkai (tarp jų būta ir sumaniai su valdžia koketavusių). Pagaliau – tylinti visuomenė, iš esmės patenkinta gromuliuojamu daviniu. Maža to – cenzūros baubas buvo patogus vidutinybėms: nesukuriam amžinybės vertų opusų, nes mus smaugia! Bet jeigu visai atvirai, tai tik tokiomis sąlygomis ir sužinai, ko esi vertas. Menininko pašaukimu įtikėjusiems socializmas buvo davęs unikalią progą išbandyti save. Šiandien, kai visa kūryba virsta saugiu seksu, galima tik ūbauti, kad toji proga liko per menkai išnaudota, kad rusams ir estams pavyko nueiti nepalyginamai toliau, kad rašytojų stalčiai po Kovo 11-osios slėpė tik dulkes. Skaudžiame, dar 1983 metų straipsnyje „Žaidimas su cenzoriumi" Tomas Venclova sako tiesiai: „Niekingos asmenybės įgyja neužtarnautas reputacijas kaip tik todėl, kad jos grumiasi su cenzūra. Ar ne cenzorius kuria jų reputacijas – ir, ko gero, sąmoningai?" Ar ne čia slypi beveik nepastebėto rinkinio *Rašytojas ir cenzūra* fiasko: cenzūros aukomis staiga apsišaukė sovietmečiu pasaulį išmaišę ir dešimtis knygų išleidę autoriai bei Lenino premijos laureatai, o iš tikrųjų informatyvius tekstus parašė tik paskutinis Glavlito šefas ir vienas tos pačios kafkiškos firmos eilinių.

3.

Cenzūra, apie kurią kalba Vytautas Žalakevičius, – tai Savisaugos (arba Savireguliacijos) sistema, įsijungianti tabu zonose. Tai ne kokia pašalinė (bet aiški) jėga, o savas apsisprendimas judėti arba saugia trasa, arba kliūčių ruožu. Iš tikrųjų cenzūruojamas buvo netgi ne meninis tekstas, ar, režimo požiūriu, „iškreiptos" tikrovės atspindys jame, o pati tikrovė, kurios tam tikri (Tomas Venclova sako „beveik visi" ir ironizuodamas išvardija: „religija ir homoseksualizmas, kyšiai

ir badas, žydai ir nuogos merginos, disidentai ir emigrantai, epidemijos ir lytiniai organai") aspektai menininkui tapdavo uždraustąja zona ir be partijos nutarimų ar drg. Liongino Šepečio minčių studijavimo. Totalus tikrovės susiaurinimas, kurį galėtume pavadinti jos išsižadėjimu, paradoksaliai stūmė kūrėjus į stiliaus pratybų ir estetinių manevrų lauką arba į ritualinio (bažnytinio, dvaro, rūmų etc.) meno teritoriją, kur visos temos tarsi duotos iš anksto ir bereikia tik kurpti geriau negu kaimyniniame dvare. Tarkime, poetams ir kompozitoriams tokia situacija išganingesnė nei prozininkams ar dramaturgams ir tiesiog tragiška – kino režisieriams. (Šiandien, iš laiko perspektyvos, už Maskvos pinigus suktas Tarybų Lietuvos kinas, kažkada keldavęs tik pašaipą, atrodo tikras žygdarbis.) Cenzūra paradoksaliai padėjo grynojo meno adeptams – „metaforistams", „minimalistams", „parabolistams", visiems, kam skubiai reikėjo sukurti savą (net baisu ištarti – meno) kalbą. Kam reikėjo išrasti savą tikrovę, nes apie svetimą (t.y. „sovietinę", t.y. „košmarišką") negalėdami pasakyti tiesos, jie nenorėjo kalbėti jos vietininkų viešai proteguojama kalba. (Viena klaikiausių sovietmečio būsenų – primesto gyvenimo pojūtis, kartais net ligi užsimiršimo, jog įmanomas ir kitoks, – staiga išnykdavo po darbo valandų, kai tarybiniai lietuviai virsdavo tiesiog lietuviais.) Spėju, kad jų neparašyti „disidentiniai" (t.y. akivaizdžiai anti-) tekstai (filmai, spektakliai, operos) šiandien atrodytų tokie pat schematiški kaip ir negausūs bandymai (koks nors miuziklas ar poema apie prieškario komjaunuolius, koks nors dainos apie karą tekstas ar dar koks nors banalus žaibolaidis) sulošti šachmatų partiją su režimu. Smulkūs kipšai gundydavo itin primityviai: ak, tik pora posmelių paminklui su ištiesta ranka, tik scenarijus apie „Iskros" platintojus ar pokario aktyvistus – ir po to jau galėsit daryti, ką norit! Tasai „ką norit, bet paskui" pagimdė ne vieną šedevrą ir sykiu lėmė stulbinantį VAIZDUOJAMOJO pasaulio susiaurėjimą, begalinį jo sterilumą ir provincialumą blogiausia šio žodžio prasme.

4.

„Ne prievarta, o egocentriška, be perstojo save išreiškianti žmogaus individualybė yra kūrybos stūmoklis", – tame pačiame interviu sako Vytautas Žalakevičius. Ir tokiai individualybei, pridėsime nuo savęs, jokia santvarka, joks Glavlitas nepajėgus sukliudyti. Sigito Gedos kūryba puikiausiai patvirtina šį teiginį. Deja, jo žiauriai kompleksuotas memuarinis mąstymas tik dar labiau demonizuoja praeitį. Sunku patikėti, kad užkeikimai atbuline data ir „nežinančio" filosofo sutapatinimas su visa tauta padėtų ją (tą praeitį) geriau suvokti, t.y. – jos

nusikratyti. Kafka, prisimena jo draugai, skaitydamas savo kūrinius, mirdavęs iš juoko.

II

1.

Beveik viskas, ką šiandien galime ir skubame pasakyti apie tokią, regis, netolimą praeitį, dvelkia vienokių ar kitokių sąskaitų (įskaitant likimą ir pašaukimą) suvedinėjimu bei paprasčiausiu noru išsipirkti. Vos ne visą sąmoningą gyvenimą buvusi nevalinga kasdienybe, praeitis staiga tampa korta, kuria norima kuo daugiau išlošti iš ateities. Iš čia – toji kiek pertempta, kiek dirbtinoka „žinančiųjų, kaip iš tikrųjų buvo" intonacija. Suinteresuoto liudytojo parodymai, aiman, praeities neprikelia, jos priartinimas – optinė apgaulė. Maža to – paverčia jį nauja Atlantida. Ne veltui *Dienoraščio fragmentuose (1938–1970)* Alfonsas Nyka-Niliūnas rašo: *„Objektyvus" liudijimas yra absoliučiai bevertis, nes tokiu atveju nebe liudijama, bet teisiama. Istorija yra (kitaip ir būti negali) subjektyvi kaip lyrika"*. Tad ar verta praeitį apskritai prisiminti, preparuoti, aiškinti? Į šį vaikišką klausimą dabarties šviesoje (t.y. žmonėms vienos biografijos erdvėje patiriant absoliučiai skirtingų sistemų stresą) ne taip jau lengva atsakyti, kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio. Dažniausiai vartojamas argumentas: kol gyvi, turime kalbėti (nors paprastai visada kalbama *ex post*), nes vėliau niekas taip ir nesužinos, kaip iš tikrųjų gyvenome. „Gyvenimo būdo" prasme – be abejo. (Nors į Tarybų Lietuvos tikrovę nei sociologų, nei psichologų žvilgsniai kažkodėl nekrypsta.) Deja, memuaristams gyvenimo kasdienybės įpročiai bei ritualai, režimo struktūra, jeigu norite, rūpi mažiausiai. Didžiuma prisiminimų „tarsi" apie praeitį – tik bandymas gelbėti savo veidą iškraipant kitų bruožus. *Kaip mes išlikome per socializmą ir netgi juokėmės* – taip pavadino savo esė knygą puiki kroatų prozininkė Slavenka Drakulič. *Kaip mes išlikome per socializmą ir vis tiek skandinome (ir tebeskandiname) vienas kitą* – galėtų pavadinti savo memuarus tūlas lietuvių klasikas.

2.

Yra dar viena smulkmenėlė – atstumas. Daugelis buvome taip panirę sistemon (t.y. perdėm įsijautę į šeimininkų, atstumtųjų, dipukų ar tiesiog aukų vaidmenis), kad staigus sovietinio koloso subyrėjimas visoms be išimties grupėms paliko sunkiai paslepiamo nusivylimo ir kartėlio jausmą. Ką, nejaugi viskas baigėsi?! Nejaugi nebereiks kasdien bendrauti su drakonu? Nereiks skaičiuoti tų palaimingų

akimirksnių, kai trumpalaikis slibino užliūliavimas atrodydavo tikras heroizmas? Ir dar bjauresnė mintis: jeigu sistema pasidavė taip greit ir taip lengvai, tai kokio velnio mes taip ilgai ir taip (homo)seksualiai prieš ją drebinom kinkas? Teisybės dėlei – šitaip elegantiškai mąstėme tik po tragikomiško Kremliaus pučo. Kovo 11-oji, jeigu pamenate, nebuvo jau tokia euforiška. Vos vienas kitas (įskaitant ir didžiausius marginalus) buvo pasirengęs savo gyvenimo privatizavimui. Mūsų ateities perspektyvos buvo ne viešai modeliuojamos, o pakankamai ciniškai (netikiu, kad Sąjūdžio tribūnai šito nesuvokė!) velkamos stebuklinių pasakų drabužėliais. Ko verti visi tie palyginimai su Švedija, visi tie svaičiojimai apie Japoniją, jau statančią mums oro uostą ir panašiai! (Tos pasakos ir šiandien tebesekamos – tuoj tuoj ims veikti Laisvosios ekonomikos zonos, marsiečiai tuoj tuoj nusileis Zokniuose, tuoj tuoj Abišalos nafta virs gintaru, pardon, auksu, tuoj tuoj iždo grobstytojai bus nutverti už rankyčių. Nors visi bemaž žino: nenusileis, neveiks, nevirs, nebus, o kokio nors „Telekomo" paslaugos ir toliau drakoniškai brangs.) Kodėl darau šį lyrinį nukrypimą? Ogi todėl, kad cenzūros tikroji esmė – susiaurinti tikrovę – buvo negailestingai perkelta iš anos epochos į šitą. Tik šį kartą metaforas pagimdė patys cenzoriai, o ne nuo tikrovės bėgantys menininkai. „Tokia yra laisvės kaina", – pasakys neprikaustytas prie valstybės biudžeto.

3.

Taigi – distancija. Patiriame ir atvirkščią jausmą – praeities perteklius. Juo daugiau kalbame apie režimo žiaurumus, apie vergišką lažą ir kompromisų kuprą, juo mažiau tai veikia auditoriją – ypač jaunąją, subrendusią, sakytum, becenzūrėje Lietuvoje. Juo labiau „transuojančius" oratorius jaudina koks nors durnas Grūto parkas, juo labiau tie balvonai tampa patrauklūs ir netgi nostalgiški. Kalbėtojai patriotiškai onanizuoja, nejausdami, kaip patys virsta Grūto stovylais. Jau minėtame dienoraštyje Nyka-Niliūnas žiauriai užčiuopia panašaus paradokso grūdą: „Advocatus diaboli. *Absoliučiai pateisinama ir suprantama žydų obsesija savo tautos kančiomis (...), – ar nėra kartu ir tragiškas žavėjimasis mirtim, nepertraukiamas paminklo statymas kankintojams ir sunkios nevilties himnas blogiui. Visa tai ypač akivaizdžiai matosi didžiausiose bibliotekose, kaip šiuo atveju* Library of Congress*: tūkstančiai knygų, kuriose jų autoriai, nė patys to nejausdami, įsigyvenę į aprašomąsias mirties orgijas, tampa liaupsintojais. Be jų visi tie kankintojai būtų buvę seniai užmiršti. Žinant, kas yra žmogus, visa tai yra ne pamoka, bet blogas pavyzdys, galįs greičiau patraukti negu atgrėsti. Taip. Nesugriaunamas*

paminklas kankintojams, tuo tarpu jų aukų kapai liks amžinai nežinomi ir nepažymėti. Paminklas-insinuacija, liudijąs, kad lengviausias kelias į istoriją – nusikaltimas. Nerimą kelia ir Hitleriui skirtų knygų gausa. Jo gyvenimas išanalizuotas iki smulkiausių detalių, galima sakyti, minutės tikslumu. Kuo kita būtų galima pateisinti tokį išskirtinį dėmesį, jei ne tiesiog liguistu susižavėjimu?" Skaitydamas kolegų kaltinimus kitiems kolegoms visus mus vienaip ar kitaip formavusių ir laužiusių sąlygų bei aplinkybių „nežinojimu" arba tyčiniu klastojimu, kartais pagalvoji, ar ne geriau už tik retorikos plotmėje įmanomus dekomunizavimus ir liustravimus, ištraukiamus iš maišo priklausomai nuo politinės konjunktūros vėjų, būtų buvę paskelbti praeičiai bent dešimtmečio moratoriumą? Tuo keliu Atkuriamasis Seimas bandė eiti tol, kol jam buvo reikalinga visų be išimties bendrapiliečių parama. Politikų tarpusavio rietenos dėl įtakų (ir cenzūros!) zonų gan greitai praeities stigmas pavertė pomidorų sultimis ant juokdario kūno. Tokiame kontekste pati Nepriklausomybė suformavo savojo dešimtmečio epochas, naujos praeities laiko ir geografines juostas, kurias savaip interpretuoti (ar tiesiog nuslėpti) kai kas linkęs visais įmanomais būdais. Skaudu, bet tarp jų – ir anos, pusės šimtmečio, praeities skausmo kaina. Taip tolima praeitis cenzūruoja artimąją. Štai kodėl ne vadinamųjų intelektualų laiškas apie diktatūros pavojų, o Justino Marcinkevičiaus ir Tomo Venclovos rankos paspaudimas Vilniaus knygų mugėje įgyja naujo vilties ženklo reikšmę.

4.

Tikrovei sparčiai keičiantis, netgi prisiminimai tampa prabanga. Atmintis, toji aikštingoji panelė, reikalauja laisvalaikio, ištiestų kojų prie židinio, viskio su ledu delne. Prisiminimai netrukus taps profesija, praeičiai išvilkti į sapnuojamą stabilios valstybės krantą atsiras kvotos, ją monopolizuos „žinovai" ir „ekspertai", primenantys anų laikų juršėnus ir kazlauskus, perpasakojančius darbo kolektyvams BBC ir „Amerikos balso" (beje – beveik necenzūruotas, o tik gudriai pakomentuotas!) žinias. Praeitis dabarties ramybės dėlei bus dozuojama, nepasakyti – cenzūruojama. Keli jos lašai vienus nuvarys į kapus, kitus – nuo kruopščiai renčiamų pjedestalų. Atsiras ir tokių, kurie sovietmečiu vartotą vandentiekį ir kanalizaciją pavadins aukščiausiąja kolaboravimo forma. Bijau, kad jie irgi bus kažkiek teisūs.

„Buena Vista Social Club“

1.

Kultūros griuvėsių sąrašą papildė Palangos šokių aikštelė prie parko. Dar prieš gerą dešimtmetį čia siautėjo breikeriai, o nemirtinga „Rolingų“ muzika, papūtus pietryčių vėjui, nuplaudavo keletą profesoriaus Sondeckio „Naktinių serenadų“ taktų. Aikštelę, žinoma, nugriovė ne todėl, kad jos opoziciškumas klasikai tapo profesoriui nemielas. Ak, netgi ne nugriovė, o leido sugriūti – tokia formuluotė tarsi sušvelnina dabartinės kultūros politikos „neūkiškumą“. Neatlaikė naujos epochos iššūkių, tapo našta miestui, vietos jaunimas dėl jos nesusikovė, ir – *ciao, bambino, sorry*: kas paisys kažkieno socialistinės jaunystės sentimentų! Greičiau turbūt pripažins, kad iki užsimiršimo trypdami toje *plaščiadkėje* iš tikrųjų kolaboravome su okupantu, jojo gudriai atitraukti nuo pogrindžio veiklos ir kitų doram lietuviui privalomų kasdienybės darbų. Negi patikės, kad tie šokiai buvo mūsų laisvė, kad ta muzika reiškė ne mažiau negu sandėliuke išslapstyti Vytauto Didžiojo atvaizdai, Smetonos autografai ar Pirmojo Dešimtmečio medaliai. Nepatikės, nes didžiausieji dabarties patriotai ir praeities aiškintojai išsirito iš *mūsų muzikos* niekada nemėgusių kokono.

Tas medinis dansingas po spindinčiom apolitiškom žvaigždėm buvo kelių kartų kultūros paminklas. Prisiminiau jį vasarą Berlyne, Šarlotenburge, kino teatre „Delphi“ žiūrėdamas Wimo Wenderso filmą *Buena Vista Social Club* – ikifidelinės Kubos sostinėje būta tokio klubo, kur griežsaid geriausieji muzikantai ir dainuodavo švelniausieji balsai, o vyksmą ant parketo galėdavo nusakyti tik preciziškiausios ispanų plunksnos. Dabar visi teprisimena vien kryptį – anava, kažkur tenais, už to kampo, už tų palmių, o gal kiek *biškį* tolėliau ir būta to klubo. Atminties topografijoje jį lokalizuoja jo muzikantai – per klaidą išlikę socializmo paraštėse, mažytėse kamarėlėse (vienam žmogui valstybės skirta 10 kv. m) su Dievo motinos portretu ant nusilupinėjusios sienos ir *comandante*'s Fidelio veidu juodai baltam telyje. Partizanas Nr. 1 pila dar vieną septynių valandų kalbą be lapo ir atvangos.

2.

Tai absoliutus kelio filmas: amerikiečių gitaristas Ry Cooder su sūnumi būgnininku keliauja po Havaną ieškodami užmirštų muzikantų

bei dainininkų, pastarieji kamerai pasakoja savo gyvenimo istorijas be menkiausių politinių nukrypimų, ir ta kelionė po laiko muziką ir muzikos laiką nuolat permušama Cooderio surinkto senukų orkestro (pianistui Compaya Segundo jau 90!) repeticijų ir vėlesnių pasirodymų pasaulio scenose vaizdų. Dabartinės Havanos griuvėsiai tėra tik pasakojimo apie išsaugotą ritmą fonas. Tai kūnuose užkonservuotas melodijų paveldas išstumtiems iš sociumo ir valstybės sankcionuotų pramogų tinklo seniesiems muzikantams leido išgyventi ir sulaukti savo valandos: kai kurie jų (Ruben Gonzales, Omara Portuondo, Eliades Ochoa) Cooderio dėka jau tapo pasaulinėmis žvaigždėmis, jų įrašai stovi topuose ir skamba melomanų ausinukuose ar, tarkime, Niujorko šokių salėse. Čia, Karnegio Hole, Wenders filmuoja jų paskutinį koncertą, pasibaigiantį triumfu amžinojo priešo zonoje: po visų bisų prie scenos prišokusi moteriškė (Kubos ambasados konsulė? kubiečių kilmės amerikiečių Kubos liaudies fondo – sutrumpintai CANF – aktyvistė? tiesiog žmogus?) ištiesia spindintiems seniams šilkinę Kubos vėliavą, kurią du mamutai išskleidžia virš galvų it Everesto užkariautojai. Naktį skaitmeninė kamera fiksuoja po Manheteną pasivaikščioti išėjusių senelių cigarų (pamenate pavadinimų muziką: *Cohiba, Partagas, Montecristo, Bolivar*) žybsnius. Prisiekę rūkaliai išdidžiai slenka kiek tvarkingesne nei gimtinėje gatve, netikėtai suvokdami, jog pasaulis iš esmės visur toks pat. Skiriasi tik muzika.

3.

Kai septyniasdešimt dvejų metų ūsorius Ibrahim Ferrer, du lašai mano kaimynas Degimų Antanas, liūdnas sausas juodis nepriklausomomis akimis, gimęs su prieš nieką nenukeliama odine kepe, užtraukia „*Herido de Sombras*" arba, dar geriau, „*Aquellos Ojos Verdes*" (*Nonesuch Records, (P) & (C) 1999*), aš, niekaip nepajėgiantis užkopti į „Tautinės giesmės" aukštuosius registrus (užlūžtu kažkur prieš patį vienybės sužydėjimą) ir sugebantis tik pritarti Leonardo Coheno lėtiesiems gabalams (*Niujorkas kaip ledas / bet man čia patinka / muzikos Klintono gatvėj nestinga*), atsiduriu neapšviestoje Guanabos krantinėje su dviem problemom: 1) kodėl seno žmogaus balsas nesiskundžia likimu, o vien tik skleidžia nesuinteresuotą grožį, 2) ar kiti irgi girdi tą patį, ką girdi mano neišlavinta ausis. Dėl antrosios paprasčiau: visas Berlynas praėjusią vasarą kėlėsi ir gulė su Ibrahimo balsu pusryčiams ir vakarienei, o plieninės dailiojo čiuožimo, pramoginių šokių bei išjodinėjimo muštrą bręstant patyrusios vokietaitės bandė atkartoti šokoladinių šiknų rotacijas. Judesiai bū-

davo tie patys, bet šokis – kitas. Natūrali paveldėtos patirties, klimato bei žmogiškojo neišsipildymo simbiozė Ibrahimo balse (su Cooderio padėjimu) išsilieja reto susilaikymo taktais. Turistinio Kubos siautulio čia nė kvapo. Esama netgi tam tikros šaltuko gaidos, ir toji šerkšno inkrustacija staiga atrodo itin opoziciška visai Fidelio laikų eksportinei estradai. Tarsi girdėtume ne pačią melodiją, o jos komentarą. Tarsi griaučiai pasakotų apie buvusį kūną. Punktyras – apie zvimbiančią strėlę. Nuojauta – apie aistros griūtį. Dūmas – apie aukurą. Kai apie dabartinę Kubos visuomenės situaciją kalbama kaip apie plokščią horizontą, būtent muzika, būtent Ferrero ir kitų jo biografijos partnerių balsai suteikia jam vertikalų matmenį. Tą puikiai suvokia ir Wenders, kurio muzikinis kelio filmas yra esmingai antifidelinis.

4.

Senukai išgyveno, nes juose tebeskambėjo jų jaunystės muzika. Tai buvo jų priebėga, jų ramovė. Deja, to negalima pasakyti apie vieną gražiausių pasaulio miestų, sugriuvusių jo gyventojų akyse. Wenders tarsi sufleruoja: išsilaiko tik nematerialūs dalykai. Suyra akmenys, bet atmintis išsaugo melodijos vingrybes. Ry Cooder it karalius Midas paliečia tą muzikinę atmintį, iš kurios birte pabyra perlai: *son, guarancha, tumbao, bolero* ir *descarga*. Toji atmintis vėl nesunkiai gali atgulti penklinėse, tačiau kas restauruos mirštančias sienas? Amerikiečiai, už kelis dolerius pasiimantys į viešbučio lovą po tris dukras ar sūnus iš geriausių čiabuvių šeimų? Ar baltoji (juodieji ir mulatai sudaro 70 nuošimčių visų Laisvės salos gyventojų) Majamio diaspora, kur spalvotųjų vos 5 procentai? Juodieji Kuboje sudaro ir didžiumą partinio aparato, tai jie uoliausiai dėsto marksizmą ir politekonomiją, darbuojasi valstybinėje tarnyboje, tai jie taps pirmosiomis laisvosios rinkos aukomis, tai juos sugrįžusieji gyvenimo šeimininkai išgrūs iš nomenklatūros butų Miramaro (vos neparašiau – Čiurlionio gatvės) rajone. Tai juos pakeis Harvarde ir Masačūsetse diplomuoti išeivių vaikai. Pačioje filmo pabaigoje Wenders filmuoja Havanos panoramą. Kamera perbėga tuščiu nustekentu miestu, įspūdingais, paties Batmano vertais Batistos laikų klederais, permanentinės revoliucijos plakatais ir šūkiais. Milžiniškame žodyje MARX iškritusi R raidė. Štai pro šitą atsivėrusią angą netrukus ir įplauks kapitalizmas. „Buena Vista Social Club" bus atstatytas. Šiandien tik jo kryptį *bišk*į atmenantys Havanos gyventojai matys jo vidų kaip savo ausis. Jeigu Ibrahim Ferrer dar pastovės ant kojų, jo balsą tikrai įsileis.

5.

Tačiau kas atstatys mūsų jaunystės šokių aikštelę prie grafo parko? Restoranus, vardu „Jūra" ir „Vasara"? Naujieji Kubos milijonieriai? A? O jeigu staiga įvyks stebuklas ir vis dėlto atstatys – kas užsakinės muziką? Kas bus nusipelnę gyventi geriau? Kokia šeima, kokia chebrytė? Ir ką mes ten veiksime su savo „Bitlais" ir „Rolingais"? Iš tikrųjų – ką?

Važiuoti į Rygą

1.

Pernai Vienoje pasakiau, kad Ryga gražesnė. Vienoj buvau vieną dieną. Ir – tai svarbu – ne vienas. O su miestu suartėji arba vienas (kūnas kūnan!), arba pasikliaudamas jį išrodančiųjų skoniu ir optika. (Netgi su mergaite, partnere, gyvenimo drauge, nuolat nutrūkstančia nuo vizualinės, istorinės ar kokios dar ten grandinės į mirtinus vitrinų ir parduotuvių šabakštynus, tu rizikuoji išvysti mažiau negu nieko, *ergo* – tada geriau nekelti kojos iš numerio, nelipti iš vonios, neišsivynioti iš paklodžių rojaus ir pan.) Beatodairiškas atsidavimas čiabuvių žiūrai (toks vežantis terminas!) pilnas pavojų – vietiniai paprastai turi gatavus urbanistinių klišių rinkinius, tarsi skaidres įmetamus į tavo, ateivi, regos ir klausos angas. Tuos pačius špilių adatynus, tas pačias porelių nuėstas ir nulaižytas krantines, tą patį baro triukšmą ir pasivažinėjimus tiltų nugarkauliais. Tą patį alų, tą patį balzamą per amžius tveriančioj „Lolo Cafe". Tampytis su ateiviais – net ne remiksas, o tikrų tikriausias refleksas. Turistas it Pavlovo šuo turi pateisinti vietos dvasiai atstovaujančio gido įdūrimus – čia gimė Sergej Eizenštein (patirdavo orgazmą tik išvydęs kraują?), čia jo tėvo Michailo 1903–1906 metais projektuoti, pastatyti ir sūnelio bei amžininkų sukritikuoti, sfinksų saugomi *jugendo* stiliaus činšo namai (kiek pusnuogių moterų nugultų fasadų!), čia, Alberto gatvėje, viename iš jų ir gyveno seras Isaiah Berlin (priešpaskutinė Achmatovos meilė, a?), čia, įdomumo dėlei, rusų ambasada su bolševikų revoliucionieriaus Paeglės (kodėl tiek latvių tapo tikrais revoliucionieriais?) memorialinė lenta, o čia jau amerikonai (kokio velnio jankiams tiek džipų ir nė vieno normalaus sedano, ką?)...

... tad jei neturi jėgų miesto imt, vienas imtis su juo gaivią pavasario dieną, sutvertą plaučių flotilijoms, jeigu negali jo išvaikščioti, iščiupinėti veizolais (sergi, tarkime, šienlige) nevaidindamas alpstančio turisto, verčiau pasilik šeimininkės virtuvėje galynėtis su praeities šmėklomis. Ir armanjaku.

2.

Tą ir darau. Lietuvių pantomimos pradininkas Modris Tenisons anapus stalo panašus į senstelėjusį muškietininką ir kardinolą Mazarinį viename asmenyje: tiesus kaip smilga, tikslus kaip rapyra. Susitinkame kartą per dešimt metų ir pradedam ten, kur paskutinįsyk

pabaigėm. Modrio netektys kapitalinės: prarastas teatras, prarasta pasirinkta tėvynė, kraupioje autokatastrofoje prarasta mylima žmona. Savo aktorių ir mokinių atmintyse jis išliko guru, nes abstrakčiu teatro šventumu tikėti gali tik niekada jame nedirbę. Dirbę žino vieną paprastą tiesą (ir to gana): be režisieriaus spektaklio nebūna. (Su režisieriumi, deja, irgi ne visada.) „Jeigu Dievas nori patikrinti, ar aš galiu tiek pakelti, vadinasi, neturiu teisės jo apvilti, – beakcente lietuvių kalba sako Tenisons. – Teatras man nebe problema." Man irgi, nors kalbame daugiausia apie jį. Modris juokdamasis pasakoja, kaip bandė pastatyti Salomėjos šokį Rinkevičiaus/Varno operai, kaip orioms solistėms aiškino gimdžiusios ir negimdžiusios moters eigasties skirtumus ir kaip solistės atsisakiusios jo paslaugų dėl „pernelyg šiurkštaus kišimosi į jų asmeninį gyvenimą". Modris – vienas iš nedaugelio tikrų džentelmenų, mano sutiktų šitoje geografijoje, kur klausimus „Ar aš bailys? Ar aš kilnus žmogus? Ar aš melagis?" užduoda sau kokie du iš šimto tūkstančių. Ir ypač – vadinamųjų meno žmonių. (Apie politikus kalbėti šitam kontekste būtų tiesiog blogas tonas.) Siužeto pabaigai – stiprus smūgis. Tenisons matė degantį Kalantą. Maža to – režimo valdžios buvo laikomas vienu iš „Kauno įvykių" įkvėpėjų. Ir vis dėlto taip ir liko stovėti šaligatvyje su nepanaudotu gesintuvu rankose. Sakau tai ir tiesiogine (nebuvo tikras, ar chemiją galima pilti ant yrančios odos), ir perkeltine (ta amžinai trapi įgimto pacifizmo, meno autonomijos ir „bendro reikalo" pusiausvyra!) prasme. Kiek vėliau kolonos priekyje išvydo skanduojantį idiotą iš Muzikinio teatro. Idiotas patrioto kailyje suvisam atbaidė nuo politikos? Negalėjai patikėti šūkiais iš jo burnos? (Vilko nasrai dantų pastos reklamoje: „Švarūs žodžiai švarioje burnoje!") Bijojai, kad tavo tiesa, tavo veidas ištirps beveidėje minioje? „Ne, nieko nebijojau, – atsako Tenisons. – Tiesiog negalėjau prie jų prisišlieti, ir viskas". Rodos, taip nedaug – nulipti nuo bordiūro ir patekti į... istoriją. Likti repeticijų salėje, ir... totalinė užmarštis. Neįsijauskime. Iš Tenisono buvo atimta ir repeticijų salė. Lietuvos teatras neteko naujo žanro. Properša meno raidoje sutapo su pavojaus skambučiu Kremliui. Dėl normalaus gyvenimo, žinoma, būtų galima paaukoti ir pantomimą. Štai kodėl „teatras nebe problema". (Kur kas didesnė problema – be mamos bręstantys Modrio vaikai, jų iniciacija suaugusiųjų pasaulin, jų vertybių krepšelis, jų atsakomybės kryptis.) Tačiau kas pasakys, kur tas normalus ir padorus gyvenimas? Kieno ranka ir kokia trajektorija brėžia jo perspektyvą? Turbūt ir vėl kokioje Skandinavijoje. „Ne, mano drauge, – sako Tenisons. – Jis čia. Jis čia visada." Ir šitas jo atradimas – pritrenkia.

3·

Vėliau, sekmadienio rytą, šeštadienio snobų prirūkytoje tuščioje kavinėje sėdime ant nepatogių spyruokliuojančių kėdžių, pavojingų tavo kojinėms, panele Astrid. Žiūrėdamas į nepakitusį liemenį, į nuolat kintančią lūpų liniją, į akių diafragmas, girdėdamas ausiai tokius mielus „Rolands, tu kiaulė", aš pagaliau suvokiu, ką reiškia balzakiška moteris. Tai būtybė, po ilgų nesimatymo metų į kiekvieną su praeitim ir jos personažais susijusį klausimą atsakanti „Tai ilga, romano verta, istorija". „Pradėk nuo epilogo", – sakau aš, ir abu imam juoktis. Iksas išsiskyrė, o vėliau vėl vedė tą pačią moterį. Ygrekė tapo karinga feministe ir pakenčia tik jaunų gėjų palydą. Zetės vyras užtaisė kelis vaikus skirtingo amžiaus moterims, bet liko šeimoje. Konceptualizmo pradininkas tapo Prezidento portretus. Jam ypač pavyksta medaliai. Vija Fricovna puikiai vaidina *Pikų damoje*. Režisierius profis, bet ne genijus. Ilmarui B. jau galiu sakyti „tu". Tania gyvena Londone ir miega tik su turtuoliais. Paryžius be konkurencijos. (Tuščiu pasažu praėjo Raimonds Pauls su žmona, bet be šuns.) „Klausyk, – sakau balzakiškai moteriai, – ar tu pameni, kaip prieš dvylika metų po Aijos Zarinios solo parodos „Arsenale" mes važiavom tramvajum į jos namus, kur negėrėm nė lašo, kur vos išsitekom siauroj koridoriaus žarnoj, kur bučiuojantis nutrūko kelių lietpalčių pakabos, kur tapytojai dar buvo autentiškos tapybos, o ne brangaus kičo įkaitai, besigiriantys, kad Holivudo muilo operose begėdiškai sušmėžuoja jų drobės, ar pameni, kaip po vidurnakčio išėjom į miestą, gaivų ir ošiantį, ar pameni, kaip apsikabinę ėjom tiltu, o tamsūs lapuočiai vis ošė ir ošė, o mes sakėm, kaip nuostabu būti blaiviems po vidurnakčio ir girdėti kiekvieno gūsio frazę, kiekvienos liepos perkusiją, pagaliau vasaros lietų, išnykstantį upėje... Dieve, kaip gera blaiviems svaigti naktyje!" – „Ne, aš neatmenu šito", – atsakė balzakiška moteris. „Tu neatmeni tos gyvos tamsos, tų gūsių ir šuorų, tų plyštančių pakabų, tų kvepiančių skėčių krūsnies? To nerūdijančio tilto rūdijančioj atminty? Mano rankos ant tavo peties?" – „Ne, aš neatmenu šito", – nusijuokė ji. O dabar be kabučių: kiek buvo rankų, tiltų, petnešėlių slydimo, odos prie odos, blaivios, apskaičiuotos niekšybės? Daug, mano drauge, daug. Plyštančių kojinių, laiškų, planiruojančių šiukšlių dėžėsna? Daug, mano drauge, daug. O tikrojo likimo?

4·

Neišeik iš kambario, sykį nusprendęs, kad Ryga gražesnė už Vieną. Jokių banalių palyginimų, matavimų, svėrimų. Sykį nusprendęs, nekeisk nuomonės. Nesvarstyk. Nuomonė ne partija – į Seimą nežiūri.

Lik ištikimas tam tiltui, tam vasarvidžio nakties ošimui. Tai skėčių prigrūstai koridoriaus žarnai. Tam koridoriaus žanrui. Jeigu taip nori, važiuok į Rygą. Tik neišeik Rygoje iš kambario. Mieste, gražesniam už Vieną. Gali pažvelgti pro langą: kitoj siauros Audėjų gatvės pusėj, baltai dažytam bute, per naktį dega šviesa. Tavo pusėj nedega niekas. Armanjakas nubėga gyslom. Andrius Mamontovas dainuoja apie Portugaliją. Larso von Triero *Europa* guli kelionmaišyje. Tarsi „Oskaras", kurio niekada negausi. Tik vis važiuosi ir važiuosi į Rygą.

Tarp kūjo ir priekalo

I.

Ar tik ne nuo tos akimirkos, kai Artūrėlis Rimbaud *Žodžio alchemijoje* pavadino savo dvasios netvarką šventa, menininko laisvės problema tapo nuolat sprendžiamu savęs apribojimo (etinėje ir politinėje plotmėje – autocenzūros, estetinėje – manipuliavimo kontekstais) klausimu? Saviraiškos autoritarizmo dozavimas virto daugelio meninių strategijų alfa ir omega. Ankstesnės epochos politinio, aristokratinio ir bažnytinio mecenato asmenyje pasufleruodamos temą, saviraiškai palikdavo tik meistrystės zoną. Kontrolinis ideologijos paketas su visa puokšte privalomų ir nekvestionuojamų apribojimų vis dėlto nenumarino toje zonoje išsiskleidusių talentų spektro, be kurio šiandien neįsivaizduojame Vakarų kultūros palikimo. Tačiau, kaip ne sykį buvo pažymėta netgi marksizmo klasikų, politinės santvarkos nuostatos dažnai paradoksaliai nesutapdavo su meninių sąjūdžių ar individualaus genijaus sklaida. Esama gausybės pavyzdžių, bylojančių apie teigiamą absoliutinio ar oligarchinio valdymo būdų poveikį literatūrai ir menui (Periklio laikų Atėnai, Elžbietos Londonas, Lorenzo Medicci Florencija, Liudviko XIV Versalis etc.). Priimdami vyraujančios kontrolės konvencijas arba besipriešindami joms, menininkai labai anksti išmoko žaisti su cenzoriumi (t.y. modeliuoti ir „kanalizuoti" savąją laisvę). Štai Ezopo kalba jau naudojosi Švietimo gadynės romanas, o sudėtinga romantinės ironijos teorija esmingai persmelkė ne tiek paties meno praktiką, kiek estetinės minties bei menininko elgsenos visuomenėje raidą. George Steiner, kalbėdamas apie rusų lyriką nuo Puškino ligi Brodskio, kalba apie eilėraščiams uždedamas „apribojimų kaukes". (Neslėpsime, meninės asmenybės laisvė iš esmės yra kaukės laisvė!) Net emigracija, priverstinė ar savanoriška, pervartų ir kataklizmų subjaurotame XX amžiuje *summa summarum* tapo ypatingos meninės energijos šaltiniu. Tas daugeliui žinomas tiesas punktyriškai miniu ne tam, kad priminčiau dabarties draudimų zonas Afrikoje ar Azijoje (pagaliau visai pašonėje – Baltarusijoje) arba, solidarizuodamasis su jau minėtu iškiliu Kembridžo profesoriumi, klausčiau, ar „laisvoji masinio vartojimo rinka ir grynai ekonominiai masinės informacijos priemonių tikslai nėra žalingesni literatūros ir meno kokybei bei tikrajai menininko nepriklausomybei už mėlyną Pekino cenzoriaus pieštuką ir islamo fatvas". Mano tezė paprastesnė ir sykiu absoliutesnė: menininko laisvė tėra tik artefaktas.

2.

Tas ypač gerai matyti šiuolaikinio meno valdose, kur kombinatoriniai menininko sugebėjimai pirma nukreipti dėmesį į savojo įvaizdžio formavimą: netgi didžiausias antikomercionalistas šiandien savuosius anti- naudoja ieškodamas optimalios komercinės strategijos. Demiurgo pralaimėjimas turginiui (ne Gariūnų, o, tarkime, prestižinių galerijų ir aukcionų, svarių parodų ar įtakingų dailės žurnalų atveju) čia nereiškia meno išraiškingumo ir turiningumo praradimo. Tiesiog nūdienos menininkų gerokai sąmoningiau dirbama su įvairiais kontekstais ieškant savosios ženklios srities ir savojo ženklaus metodo, formuojant savąją kvazimitologinę erdvę. Tiktai individualaus kelio paieškos dar niekada nebuvo taip glaudžiai susijusios su galeristų, kritikų ir kuratorių diktuojamomis (ir reguliuojamomis!) mados tendencijomis. Tasai momentinio atsako reikalaujantis dabarties konteksto spaudimas verčia prisiminti kažkada Jameso Joyce'o ištartus žodžius apie airių katalikybės (t.y. tikrų tikriausios cenzūros!) presą, išspaudžiantį iš rašytojų kaip iš alyvuogių geriausią aliejų. Nesakau, kad kuratorius dabar stojo dogmatinės cenzūros vieton ir menininkui būtina jį apeiti iš dešinės ar kairės – tiesiog jis, kaip dabarties kontekstų agentas, tampa neišvengiamu menininko biografijos partneriu, lengviau ar sunkiau pasiekiamu idealiu suvokėju ir pašnekovu, atsidūrusiu amžinai hipotetiškų „žiūrovų" vietoje. Galima piktintis kuratorių ar jų atstovaujamų institucijų nustatomomis kvotomis (t.y. „nenatūralia", menininkų akimis žiūrint, atranka), tačiau net pasipriešinimas (vėlgi – apskaičiuotas!) jų „išnešiotiems" postulatams ar neslepiamam prieraišumui „paskutiniam žodžiui" gali lemti naujų bandymų „įveikti kontekstą" atsiradimą: parodas savo butuose ar studijose, konfliktus sukeliančius pasirodymus meno įvykiams nepritaikytose ir nesankcionuotose erdvėse, netgi nepriimtinų meno objektų atakavimą (kas galėtų ginčytis, kad Irane prestižinė paminklų griovėjo profesija netaps tokia ir Lietuvoje, arba kas paneigtų jos virsmą dar viena konceptualizmo atmaina?) ir pan.

3.

Nežinau, kaip kiti, bet aš dar puikiai pamenu ataskaitines sovietmečio „bienales" Vilniaus parodų rūmuose (dabartinis ŠMC). Monumentalios kaimo moterų šlaunys, monumentalūs darbo pirmūnų švarkai ir gydytojų chalatai, monumentalūs SSRS liaudies artistų torsai, monumentalūs kolūkio gaidžiai ir karvės, monumentalios kaminų ir vamzdynų simfonijos – visa ta uniformuota nykuma.

nepaisant pripažintų koloristų pastangų pri(si)minti seniai užmirštas prieštvaninės Prancūzijos pamokas, sykiu bylojo apie totalinį profesijos saugumą ir parazitavimą ritualinio meno paunksmėje. Net primestos temos ribose beveik niekas nerizikavo – Stasio Krasausko *Vladimiras Majakovskis. V. I. Leninas* buvo keista išimtis, nes nepartinis raižinių autorius gyvenime buvo itin nepriklausomas ir tiesus žmogus. Tokioje apsuptyje net supilta degtukų krūsnis, net varu atvarytų vienuoliktokių mini būtų atrodę it prisiminimai apie ateitį. Tos špižinių komisijų sietą perėjusios ekspozicijos gerokai sumažindavo stebėtojų (t. y. mūsų su tamstomis!) plaučių tūrį. (O oro gurkšnis vis dar tebėra laisvės matavimo vienetas!) Jos turėjo dar vieną ydą – užmušantį dekoratyvumą. Net vienodai „patogus" tų menų formatas buvo pritaikytas socializmo bunkeriams – partijos komitetams, „pašto dėžutėms", ligoninių vyr. gydytojų ir gamyklų direktorių kabinetams, mokytojų kambariams ir kultūros namų koridoriams dekoruoti. Pripažinti sovietmečio menininkai, be abejonės, buvo nomenklatūros dalis. Net ir mažiau pripažinti – taip pat. Nesuvokę šito, nesuvoksime visų raudų dėl prarastos privilegijuotos padėties esmės. Raudama juk ne dėl paties „išganančiojo" humanistinio meno profanacijos (statistiškai žiūrint, dar niekada Lietuvoje nebuvo tiek pasiryžėlių badauti „dėl grožio" arba „dėl bjaurasties grožio", kiek dabar), o dėl privilegijų neišeiti iš bunkerio, dėl laimės neišlįsti iš šiltų ir saugių kūrybinių sąjungų įsčių, dėl išrinktojo statuso, įgyto tikrovės lakavimo, o iš tikrųjų – falsifikavimo sąskaita. Specialiai neminiu išimčių – jos visiems žinomos, ir jų, tikiu, bus ateities vadovėlių viešpatystė. Kalbu apie tendenciją – kūrybos laisvės problematiką sutapatinti su kastrato ar eunucho lemtimi. Štai kodėl anos epochos menininkai kaip tokie atrodė žymiai įdomesni už savuosius menus: raumeningi kastratai, monumentalūs eunuchai, Jacko Nickolsono lygio liaudies artistai. Užstalių ąžuolai ir liepos. Vilko ilčių dantistai.

4.

Menininkai šitoje valstybėje (ir apskritai – posocialistinėje erdvėje) neišvengiamai turės rinktis barikadų pusę: nesąmoningą tarnystę pasirinktai tradicijai (tęsdamas turėčiau parašyti: sąlyginių refleksų lygmeniu, kadangi dažnai atrodo, jog ne jie ją, o ji juos vampyriškai pasirinko) arba itin sąmoningą apsisprendimą likti savajame laike ir pačiu kūrybos aktu spręsti visas laikmečio pagimdytas ir spinduliuojamas problemas – įskaitant ir politines. Menas (patinka mums tai ar ne) taps itin angažuotas ir, atvirai viliuosi, nepramoginis – t. y. itin

opoziciškas šviesos greičiu artėjančios Pramogų eros tendencijoms. Angažavimosi kryptis, o ne „subjektyviai" išgyvenama žmogiškoji laisvė (po Nietzsche's, Marxo bei Freudo, kaip rašo Boris Grois, „tai tik humanistinė iliuzija, slepianti nuo žmogaus jam nematomų pasąmoninių ir „nežmoniškų" eroto, ekonomikos, valdžios arba kalbos jėgų galią") ir bus tikrasis menininko laisvės vektorius. Štai tada ir pažiūrėsime, ar mus muštravę istmatikai bei diamatikai neklydo, prilygindami tą saldų žodį „suvoktam būtinumui".

Nušvitimai

ALGIRDUI KUMŽAI

1.

Du draugai, sėdėdami medinėje užmiesčio vilos verandoje, geria viskį. Priešais plyti gerai prižiūrėta veja, už jos – gerai sumūryta tvora, už kurios – ačiū Dievui, tik dangaus prižiūrimas pušynas. Tad rankos lėtai kiloja prie delno priaugusius stiklus į neatitrūkstančiųjų nuo gamtos sveikatą. Saulė dirba su įžambiais šešėliais, sykiu primenančiais op artą ir Vienuolio Žukausko vienuolius. Diena atrodo amžina, negęstanti. Juslės pamalonintos. Jokių Balkanų ar savivaldybės skolų. Jokių naujosios politikos iššūkių. Du draugai prisimena trečiąjį, kažkada bandžiusį įrašinėti tokių ramių užstalių garsus magnetofono juoston. Atsidūsėjimus, stiklo skambesį, pralekiančių „migų" riaumojimą, telefono skambučius tolimam koridoriuj. Juoką, prisiminus užstrigusį liemenėlės kabliuką. Niekaip neatsivarstantį batą. Per klaidą paliktą septyniolikmetės atviruką žmonos suskaitytoje knygoje... Ir staiga, maždaug ties antro litrinio „Red Label" viduriu, prie tvoros išnyra didžiulis, prezidentų medžioklėje nenušautas briedis. Draugai žiūri į jį su neslepiama pagarba, žvėris į juos – kiek šaltėliau. Briedžio akyje atsispindi apverstas namas su medine terasa ir viskį iš apverstų stiklų geriančiais apverstais draugais. „Ateik arčiau, – sako jie, – būsi trečias". Briedis pažvelgia į juos kiek rimčiau, pasimuisto, nusižiovauja ir pradingsta drauge su visais ragais saulei ir žvilgsniui neprieinamoje tankmėje. Kai antrasis pasakoja šitą istoriją tos pačios dienos vakarą jau kitame mieste, jis nežino, kad briedis yra pirmojo bičiulio samdinys, paleidžiamas visada toj pačioj pasisėdėjimų lentinėje verandoje vietoj: ties antrojo viskio butelio viduriu. Ir kad jo išlaikymas kainuoja daug daugiau nei raudonas „Jonio vaikštūno" leiblas.

2.

Ankstų birželio rytą vieno dar neprivatizuoto banko prieigose plikteléjęs žmogus, atsakingas už aplinkos tvarkymą, panašiais į kūjo metiko judesiais elektriniu pjūklu karpo begėdiškai išsikerojusius krūmokšnius. Tas apie savo ašį besisukantis, atsiprašant, sodininkas, primenantis klasikinį Holivudo maniaką, gal tik iš pirmo žvilgsnio daro gėdą gildijai. Iš tikrųjų jis – racionalizatorius, panaudojantis

akimirksniu pjūklą ten, kur japonytis kolega valandų valandas tik čeksėtų žirklutėmis, skaičiuodamas lapelius. Elektropjūklų firma savo reklamoje tokius veiksmus turėtų atspindėti nedviprasmiškai: „Ir taigos proskyną, ir parko darną formuoja jūsų rankose „Husqvarna!"

3.

Gerai, kad prisiminiau Švediją. Švedai apskritai man seniai skolingi – jau kadai kada neatsilygina už automobilių reklamą rusų rinkai: „*Vol'nomu – Volvo!*" Prieš šešetą metų Malmėje, prie vienos aludės sienos, patyriau tikrą prustišką nušvitimą. Prie tos smuklės buvo pasodintos paprasčiausios našlaitės – gėlės, galbūt labiausiai primenančios peteliškes. Ir štai medituodamas tą juodžio ir mėlynės suartėjimą ant sustingusių žiedlapių, aš neapsakomai skaudžiai prisiminiau savo prieš keletą mėnesių pasimirusią senelę – autentišką prieškario Rygos gražuolę, kurios fotografijos puošė garsių Hanzos palikuonių fotoateljė vitrinas. Žiūrėdamas į našlaitę, aš bandžiau įspėti, ką galvojo Rygos šaligatvių vyrai, žiūrėdami į mano senelės, našlaitės Salomėjos, gilias akis ir apnuogintus pečius. Dievas mato, aš žinojau atsakymą. Jaunystėje jos grožis trikdė, virsdamas neperžengiamu barjeru. Vyrai tokias greta savęs sodino ir guldė kažkur ne šiam pasaulyje, kinijose amerikose, į kurias išplaukdavo (nepatikėsit, bet būta reiso „Liepoja–Niujorkas"! ir būta didžiulės lietuvių kolonijos Šanchajuj!) kaip tik dėl tokių moterų. (Tai yra – vildamiesi ten užsikalti tiek, kad nebebijotų neigiamo atsakymo ir ne mažiau neigiamų judesių, vildamiesi vieną dieną išsikviesti jas ten, kur groja džiazas, o galbūt vildamiesi sugrįžti ir nusipirkti namus su terasomis ir balkonais kažkur visai kaimynystėje, kad grįždamos po darbo iš savo amatų mokyklos jos jaustų nuolatinę graužatį...) O, kiek kartų ji pradėdavo pasakoti, nutildama pusiaukelėje, istorijas apie ją troškusius išsivežti ponaičius su katiliukais! Su žandenom, su petnešom, su ūsais! Su išrasojusiom pensnė! Su sunkiais, neatrasto laiko pritvinkusiais svogūnais ant brangių grandinėlių! Apie tuos prisukamus tvarkos ir rutinos vergus, žinančius, kad išprotėti tėvynėje griežtai draudžiama. Ji išvengė vežimų. Tuoj po karo į mūsų namus Šiauliuose buvo įkeldinta sovietų karininko šeima. Senelė jiems virė sriubas ir skalbė nuolat suknelėmis palaikomus kariūno žmonos apatinius. Vieną vakarą atėjęs atsisveikinti ir padėkoti už gerą širdį karininkas ją pasikvietė į valgomąjį ir išskleidė ant stalo neišsitenkantį naujosios tėvynės žemėlapį. Perskrodusi kiek gerėliau pažįstamas teritorijas, fašizmo nugalėtojo ranka nusileido tiesiai ant baltųjų meškų. „Pažiūrėk, šeimininke, – tarė karininkas, – kur jus išveš." Laimė, neišvežė.

Tik šiandien vietoj „laimė" visi sako „aiman": o pažymos, o lengvatos, o indėliai, etc. Ji niekada neturėjo ir nenorėjo jokių lengvatų. Nei būdama akinanti prieškario gražuolė, nei virdama pokario sriubas. Ji buvo tik šalta našlaitė prie sienos. Pastėrusi peteliškė, užmiršusi kelią į seniai nebeegzistuojančius namus. O jeigu atvirai – į niekada ir neegzistavusius. Kas žino, iš kur atskrenda peteliškės ir kur jos skrenda? Kas žino, kokį jų sparnų piešinį pakartos našlaitės? Arba atvirkščiai? Kas žino, kas yra tas dailininkas? Tas fotografas?

4.

Žinoma, ji yra iškrėtusi man žavių kiaulysčių. Pavyzdžiui, perimdama mano ankstyvųjų gerbėjų laiškus ir savo atsakymais bandydama sugėdinti, jos galva, su nepadoriais pasiūlymais į anūkėlį besikreipiančias gimnazistes. Pamenu, kaip viena mergytė atsiuntė į smulkiausius skutelius suplėšytą senelės Saliomėjos laišką, pasirašytą, žinoma, mano vardu. „Aš laimėjau lažybas, tad ačiū už dėmesį ir sudiev", – rašė nelaimėlė. Dabartinės *Panelės* kontekste anų laikų mergiščių pasiūlymai bendrauti – kokias grupes mėgstat? ar turit šunį? ar mokat šokti šeiką? ar jus jaudina saulėlydžiai? – atrodo kaip pasakėlės nulinukams. Pabaigoje – apie saulėlydžius. Kartais vakarais mes su Stasiu Krasausku bėgiodavom krosą prie jūros. Didysis piešėjas ir grafikas ateidavo pas mane žiūrėti TSRS futbolo čempionato rungtynių su alum ir sumuštiniais – tarkime, Baku „Neftianik" kapotynių su Tbilisio „Dinamo". Po tokio mačo įsiaudrinę nubėgdavom iki Birutės kalno ir atgal. Vieną itin nuauksintą vakarą atsitrenkėm į saulėlydį piešiančią merginą su skrybėle. Skrybėlėtoji viską darė pagal taisykles: sėdėdama ant sudedamosios kėdutės, gerai kvepėjo ir giliai kvėpavo, naudojo gerą popierių ir gerą anglį, galbūt pati juos nusipirko Paryžiuje. Mes trumpam apmirėm jai už nugaros, ir tos pauzės užteko, kad Stasys perimtų angliuką ir brūkštelėtų porąsyk „per saulėlydį". Nuostabą jos veide aš prisiminsiu visą gyvenimą. Kaip ir Krasauską – taip vaikiškai, taip berniukiškai švytintį puolėją po ką tik įmušto įvarčio. Deja, jau niekada nebesužinosiu, ar jis grąžino jai anglį. Tiksliau – ar ji tebesaugo ją mažoje dėžutėje prie veidrodžio.

Dėlionė „Café Tabac“

ROBERTO GRIŠKEVIČIAUS ATMINIMUI

I

1.

Visa, kas čia bus parašyta, sudėliota mažame Stokholmo senamiesčio restoranėlyje „Café Tabac“ neprasidėjusiai šių metų vasarai baigiantis, žvilgčiojant į mieguistos saulės nutviekstus galingus kruizinius laivus, į Sliuseną ir Sioderį kalnan kylančių dviratininkų vilkstines (kaip prie seno, stiprių įrudusių šlaunų apžergto kledero kartais dera juoda suknia ir plastikinis šalmas!), nedrąsiai dairantis į vis naujų kaimynių kalbančias galvutes, į rankų polkas su degtukais (kiekviena prisidega savaip), į metaliniais varžtais prie sienų pritvirtintas drobes, dėl kurių galbūt ir užsukau į senų seniausiai nusižiūrėtą skylę pačiam Stora Nygatan gatvės gale. Tuos paveikslus pro vitrinų dydžio langus matydavau daugel metų praeidamas, jų nežinoma autorystė turėjo vieną ydą – itin priminė numylėtą nenaudėlį Basquiat'ą, kurio svaigią retrospektyvą, Bonito Olivos parengtą, pernai mačiau Bevilacqua La Masa fonde Venecijoj, kairiajam Šv. Morkaus aikštės kampe. O dar tas po oda lendantis Juliano Schnabelio filmas, ačiū Baltijos TV, su Davidu Bowie Warholo vaidmenyje! Taigi bijojau susimauti, nekaltai teiraudamasis, ar čia per klaidą, ar ne, senas družbanas Jean-Michel Basquiat, rūdijančiais varžtais atskirtas nuo pasaulio galerijų, tiksliau – suvisam nukryžiuotas juodai ir šokoladinei spalvai nuo seno pakančiam Stokholme. Tad vis pažvelgdavau pro stiklą, pro plikus, kartais apsėstus itin stilingų katinų stalus į tas pragaro vaiko ranka surašytas dejones drobėje, į tas rožinių ašarų dėliones, gražias kaip Vilniaus lenkų plastikinės (nepasakyti – karamelinės) palmės Verbų sekmadienio dulkėse. Teatleis rūstesnis skaitytojas šalteniškas intonacijas, tačiau jos čia vietoje, turint omeny bemokslio ministro tyrą ir nesuinteresuotą meilę primityviajam, pardon, šiuolaikiniam, menui. Tie patys skandinaviškai murkiantys katinai pavasarį ir vasarą šildydavosi mažytėje terasoje kavinės prieigose, ir net koks japoniškas ar prancūziškas atvejis, koks nors itin genetiškai šokiruojantis mados lašas, nenustelbdavo vietos bohemos elegantų ir elegančių. Širdį glostė ir tai, kad čia nuolat šmėžuodavo pagyvenę personažai su knyga ar atverstu bloknotu rankose. Na ir kas, kad viskas seniai parašyta (tik ne viskas, laimė, perskaityta), galbūt jie dirbo literatūros paraštėse (tame aute ir mūsų vieta), margindami

genijų teoremas klaustukų spiromis, žvelgdami į jų diferencialines lygtis abejingomis marsiečių akimis, pakeldami antakius tik ypatingų paslydimų atvejais. Jokie lygūs ir teisingi tekstai seniai nebepritraukia akių, bet jos visad apmiršta prisilietus, pavyzdžiui, prie kokio nors Paulo Bowleso kirpimo autoriaus, fiksuojančio žmonos stebimas pašėlusiai besikopuliuojančias muses ant ką tik mirusio vyro apatinės lūpos. Na ir kas, kad romano veiksmas vyksta Afrikoje – vienišai sielai viskas Afrika, viskas viena nesibaigianti dykuma su kavinių ir viešbučių oazėmis. Priedangomis. Priebėgomis. Slėptuvėmis. Išstumti iš baro įsčių, vėlek ir sugrįšime.

2.

Todėl įeinu į vidų. Todėl sėduosi po „tarsi Basquiat" su Midori *shoto* lempute 40-ies gramų į viršų platėjančiame stikliukyje. Šauti rengiuosi ilgai, tad netrukus ateina pirmoji, tiksliau, dar nulinė įkvėpimo banga. Žinoma, rašymas kavinėje turi savo klasiką, įvairiausių seniai nugludintų gėdingiausios profesijos (primenu, kad vis dar kalbame apie literatūrą) priemonių bei fintų arsenalą: lėtai nusukamas parkerio saugiklis, piršto pagalvėle perbraukiamos mažumėlę apskretusios aukso plunksnos genitalijos arba, pusiau neregio žvilgsniu žiūrint jau iš vidaus į gatvę, aklai padrožiamas kedrinis pieštukas su gumyte, arba tos ilgos, kaip ir neprasidėjusi švarių rankų politika, paties bloknoto paieškos bedugnėje kuprinėje, pasibaigiančios hipnotišku skaisčios „teNeues" firmos užrašų knygos (ne knygutės!) su paties Mapplethorpe'o (liaudies vadinamu Mepltortu) erotiškos „Calla Lily" viršelyje patiekimu į stalą. Tas parkeris su amžinąja plunksna nerūpestingoje „Tabac" aplinkoje daro stambaus kalibro įspūdį. O štai ir pirmasis neaiškių runų krešulys popieriuje – patyrusi stebėtojo akis dar neįskaitytų nė vieno haiku skiemens, bet vis tiek imtų stebėti prasidėjusį aktą. *„San Marco kavinėje Trieste niekas nesijaudina dėl nebūtos prigimtinės nuodėmės ar gyvenimo skaistybės; gal dėl to jos čiabuviams sunkiau įkalbėti kokią nors kvailystę ar, tarkime, įteikti bilietą į Pažadėtąją žemę,* – rašo kavinių liūtų literatūros klasikas Claudio Magris. – *Rašyti – tai žinoti, kad niekada nenukankama ir neapsigyvenama jokioje Pažadėtojoje žemėje, duota tik keliauti tenlink per dykumą. Ir tai vienintelis mūsų darbas. Trindami kelnes kavinėje esame kelionėje – nelyg traukiny, viešbuty ar gatvėje, su savimi nešamės keletą niekniekių, daiktuose ir žmonėse nepajėgdami palikti savojo antspaudo, patys esame niekas. Tokioje bevardėje prieglaudos vientulystėje galima užsislėpti, nusimesti savąjį „aš" tarsi seną odą. Pasaulis vėl mįslinga anga, kurion literatūra panyra*

su bailmingu užsispyrimu. Rašyti, liautis, šnekučiuotis, lošti kortom; pasigręžti į juoką prie gretimo staliuko: moters profilis, akivaizdus kaip likimas, vyno lašas taurėj, auksinė laiko spalva. Valandos teka maloniai, nerūpestingai, bemaž laimingai."

Apsižvalgau. Kaimynės pasikeitė, dabar net per stalą (ir po) nė akimirkai nepaleisdamos viena kitos murkia dvi rubuilės metalu susikausčiusios paauglės. Jų antrankių smaigai idealiai rimuojasi su mano draugų labradoro Bopo dantytu antkakliu. Šviesiaodės, apetitiškos, negražios, bekrūtės maištautojos. Dvi storos biseksualios lentos. Kas jas suplonins? „Apie ką jūs rašot?" – paklausia jauna orangutangė. „Apie jūrą", – atsakau nemeluodamas. Joms juokinga, nes iš tikrųjų, ką poetas gali pasakyti apie jūrą? Apie tą didelį, kaip sakė *doktor Čechov*, vandenį. Tik privemti jį savo palyginimais. „Ir ką gi jūs randate jūroj?" – klausia kita. Dvi storas plekšnes (beje, Švedijoj tai delikatesas), norėčiau atsakyti. „Paviršių, – atsakau mergaitėms. – Esu apsėstas žudančios neįmanomybės jį aprašyti." (Patikėkit, pastarasis teiginys angliškai skamba mažne selindžeriškai, mažne austeriškai.) Jos susižvalgo, mėlynom nežalingų vampyrių lūpom siurbteli baltos kavos iš briaunotų stiklinių ir ima vardyti: lygus, banguotas, audringas, žėrintis, šaltas ir dar šimtu būdų nepakenčiamai banalus. „*Fuck* ir dar kartą *fuck*, – sakau it koks Herkus Kunčius Paryžiuj, – nė velnio! Jūs ką tik nusipelnėt aukščiausios bausmės!" Katinai truputį pašiurpsta, bet mūsų jau nebesustabdyt. Lemputė seniai padaryta, tėvynė už devynių archipelagų, konservatorių čiu(l)ptuvai ir lokatoriai taip toli dar nesiekia, tad galima trumpam pabūti ir savimi: „Mergos! Kiek akys užmato – išvyskit mėsingą jūrą! Įsivaizduokit didžiulį žvėrį, kuriam ką tik nudyrė kailį! Alsuojančios mėsos! Šnopuojančios mėsos! Garuojančios mėsos! Skerdykla ligi pat horizonto!" Švedukės pirmąsyk paleido viena kitą. Atsirakino. „Bet mes, regis, sakėm, kad ji kaip oda?" – bando gelbėtis draugės. „Atvirkščiai – beodė! – sustaugia Šarūno Saukos paveikslų žmogus. – Užmirškit odą! Užmirškit kailį! Tik tokios pajusite jūrą! Tik tokios sutapsit su ja!" – „Bet mes sakėm, kad ji kaip žvėris" – nepasiduoda vikingų palikuonių dukros. „Bet be kailio!" – šaukiu tarsi Jonukas Basquiat Andy Warholui. Kaip Artūrėlis Rimbaud Poviliui Verlaine'ui. Kaip Parulskis Marčėnui. Kaip Meistras Margaritai. Kaip Putinas „Kurskui"...

3.

Be abejo, jūra turi ir odą, ir kailį, ir žvynus, ir šarvus, ir... Visa tai norom nenorom išvirsta verdančiu šalto metalo paviršium... Ačiū Dievui, žemėje dar yra neaprašomų objektų, kuriuos mėgindamas

aprašyti vis tiek leidiesi į miegančio milžino... akį. Visada ir visur. Net ir čia – dar neprirūkytoj „Café Tabac".

II

I.

Po kelių plunksnakočio atakų akių žinginė neatpažino nieko: žodžiai bloknote atrodė keisčiau nei šekspyriškas Landsbergio parašas Urkos popieriuose. Be nepriklausomo grafologo antspaudo būčiau galėjęs ir nepripažinti savosios autorystės. Kažkada dailyraščio pirmūno, o dabar „Microsoft Word", visoje Lietuvoje vadinamo „vordu", dvejetukininko ranka išdrebėtos eilutės bloknote priminė girto zuikio pėdsakus pedantiškai suliniuotuose jaunojo ūkininko ha. Net užsidėjęs akinius negalėjau įskaityti ką tik rankai padiktuotų frazių. Pastaroji buvo aplenkusi mintį, kurios atspindys sakiny atrodė neįskaitomas. Mintis buvo pašaukta paliudyti jaunų meilužių superkrikščioniškos atidos: naktiniam kelte „Destination Gotland" diskretiškai stebėjau besibučiuojančių švedų paauglių porelę. Bandžiau prisiminti save tokioj pat padėty, bet jokiais keltais mūsų paauglystėje nekvepėjo – sesė Baltija buvo suveržta ištikimybės vienai partijai korsetu, tikru nekaltybės diržu, kurio raktą saugojo Kremliaus slibinas. Jausmų raiška viešumoje toliau mylimo delno medūzos tavam delne nesiekė. Tą šiltą prakaituotą delną laimingieji galėjo glostinėti „nepramoginio" kino seanso ar „rimtosios" muzikos koncerto tamsoje – pamenu, gimtosios mokyklos aktų salėje Jurgiui Bialobžeskiui vanojant, rodos, septintąją Prokofjevo sonatą, išdrįsau paliesti Kauno indėnės, vardu Marija, pirštus. Širdis atsidūrė klepo pedalų lygyje – nuo to laiko mūsų meilė pianizmui neblėsta. (Aiman, blėsta kitas planas – meilė indėnėms.)

Bet grįžkime prie vikingų palikuonių – žvaigždžių šviesoje jie laiko vienas kito galvas it Rytų turguje sėkmingai išsirinktus arbūzus. Netrukus plonos liežuvių gyvatėlės susiriša jūros mazgu. Rankytės, užuot lindusios į poligamiškų suaugusiųjų nučiupinėtas ir iki banalybės devalvuotas sandūrų (ir purvinų sandorių, t. y. „eurogenines"!) zonas, vis tebetikrina kirpėjų meistriškumą. Po drėgnos trumpų ir ilgų bučinių Morzės mergina padaro tai, ko man dar neteko matyti gyvenime: JI RŪPESTINGAI VIENKARTINE NOSINAITE NUVALO SAVO BERNIUKUI SEILES! Šis judesys bemat nurungia mechaniškas meilės paradų imtynes, atsistodamas į pirmąją vietą visų įmanomų 2000-ųjų vasaros glamonių topuose. Mergaitė jokia Sharon Stone, jokia Sabrina ar Gintarpapina – tiesiog guvi jauna pelytė, dar tebekvepianti visais kosmetikos

nesužalotais sveikos jaunystės kvapais, bet sykiu jau turinti ir patikimos žmonos kvalifikacijas. Jos berniukas joks Selas, joks svajonių jaunikis ar kitas pripučiamas blizgiųjų žurnalų gigantas – tiesiog normalus balsas iš choro, skandinaviškų hormonų audrose jau mokantis nepaskęsti nykūnėlis, miela kaliausė, turbūt neturinti nė vienos intelektualinės ar emocinės AG suvokti savojo pasirinkimo (o iš tikrųjų – likiminio fukso!) laimės. Ką ten laimės – stebuklo, bičiuliai, stebuklo! Dievas mato: tas žvitrios pelytės judesys, mano akimis ir mano sena galva, yra akivaizdus krikščioniškumo triumfas, pamatytas vidury žvaigždėmis nutviekstos Baltijos jūros! Ir ką jūs manot? Tarsi išgirdęs mano apologiją pelytės atidai ir atjautai, jis be ypatingų valios pastangų padaro tą patį – languotų marškinių rankove rimčiausiu veidu NUVALO SAVO MERGAITĖS LŪPAS! (Iš tikrųjų pauzė tarp jos didingo judesio ir jo kilnaus atsako trunka netgi trumpiau negu mano mintis apie, sakytume, visai logišką berniuko nepajėgumą įvertinti kolosalų draugės lygį.) „Aš vėl tikiu!" – štai kokius žodžius noriu įskaityti ką tik kavinės šurmulyje primargintame bloknoto lapelyje.

2.

Bet ir mes ne pėsti. Esame labai laimingi, kad tokioje demokratijos ir tikslių judesių citadelėje kaip Švedija, greitajame katamarane „Niuneshamnas–Visbis" pirmi atsivarstome ir nusiauname savo dokerius. Vėliau keli šimtai kojų padaro tą patį. Keltas išklotas švariais (vos neparašiau – kaip Kremliuje) kilimais, kuriais kai kurie nusiavę keleiviai nupėdina netrumpą atstumą ligi bufeto. Jeigu visi masiškai plastikiniuose nameliuose ir narveliuose gabenami gyvulėliai – kačiūnai, kanarėlės, jūros kiaulytės ir žiurkėnai (nekalbant jau apie banalius šunelius) – būtų su batais, jų šeimininkai nedvejodami nuautų ir savo numylėtinius.

3.

„Keliavimas, kaip ir egzistencija, – rašo Jean Braudrillard knygoje *Cool Memories*, – tai ne vaizduojamasis (*non-figurative*) menas." Visi tūriniai objektai (įskaitant ir gyvus padarus – sakau jau aš) praplaukia susiliedami į dėmes ir linijų rezginius, juos fiksuojanti akis ar juslės neišsaugo nieko, kas išvaduotų pamatytą ir išgirstą pasaulį nuo subyrėjimo, tirpimo ir galų gale – pasklidimo plokštumoje. Toji plokštuma, o tiksliau paletė, ant kurios visos atsitiktinę kaimynystę išgyvenančios spalvos ne tik kad susimaišo, bet ir sustingsta it krateriai, gali būti ir horizontali (dykuma, aikštė, lova), ir statmena (siena, fasadas, tavo kakta, Migle), ir susukta kaip suicidinis serpantinas (Gruzinų

karo kelias, laiptinė, net žarnynas). Ribas pastarojo sklaidai nustato ne tik objektyvus keliautojo nuovargis, beje, dažnai sutampantis su neva specialiai jam skirtų oazių gaiva, bet ir aiškiai kažkieno suplanuoti tariamos ramybės mazgai, it spąstai pagaunantys, įtraukiantys ir užsklendžiantys klajūną. Tu tarsi atsitiktinai patekai ten, kur tau labiausiai (ne)reikia. Tai gali būti iki neperregimo kietumo prirūkytas pabas „Kiaulė" kur nors Edinburge, paskutinė zekų tatuiruotėmis atpirkta smurglinė Pamaskvyje ar koks nemaloniai išlaisvėjusiomis japonėmis apsimetančių plikagakčių tuvių užtvindytas poilsinės korpusas Sočyje. Klausimas „Ką aš čia veikiu?" iš tikrųjų reiškia „Ką šita vieta veikia su manim?" Kodėl šitas gerai suteptas, t. y. nesibaigiančiam žvilgsnio slydimui bei sklendimui pritaikytas pasaulis staiga nusprendė paversti mane nejudančiu tašku, beveik nebealsuojančia statula ar ženklu popieriuje? Iš kelionės įsčių ištrauktu embrionu?

Sėdėdamas „Café Tabac", į kurią, logiškai mąstant, galėjau niekad gyvenime ir nepatekti (ir lygiai taip pat – galbūt jau niekad nebesugrįšiu), aš esu svetimo plano dalis ir auka. Rašydamas ant viešajam vartojimui skirto stalo tariuosi išsiperkąs, o iš tikrųjų – painioju apeigas. Tas stalas visai ne rašytojo alkūnėms skirtas. Keliautojas rašo visu savim, jis pats yra rašmuo, dėmė, nuvarvėjęs dažas. O dabar, įbedęs snapą į pripėdintą bloknoto tinklelį, tik rašmuo, neatpažįstantis pats savęs. Šifras, pabėgęs nuo savojo dešifruotojo. Trinka, pabėgusi nuo kirvio.

4.

Keliautojas keliauja, rašytojas rašo. Kuo daugiau keliauju, tuo mažiau rašau. Aha, jau žinau: keliauju tam, kad nerašyčiau.

Po metų Petrapilyje ir kitur

I

I.

Seniai nebevaidinau poeto rolės. Nebemokėjau judesių – paplaukusį žvilgsnį lydinčios roplių plastikos. Nuodėmingo šnabždesio, čia pat virstančio laukiniu staugsmu. Riaumojimo užvertus ragus, kad Mėnuo dar įlašintų į gerklę ir veizolus. Arba išgaląstu pjautuvu nurėžtų srėbtuvę. Turėjau prisiminti senus eilėraščius, kurių genezė kažkada atrodė genų darbas. Visu kūnu bandžiau atitirpdyti jaunystės jambų ir chorėjų ledą. Vienas ga(r)bus čiuvašas vis klausinėjo: „Ką, Rolandai, reiškia „*meluoja pagal Breugelį ir Halsą*"? Rusiškai pažodžiui to nepasakysi". Ir išvertė: „*snieg Breigelia i rožy* (t.y. snukiai) *Fransa Galsa*". Kai motinėlė Lietuva apraudojo dvimetrinių eilikėlių virsmą Dariumi Girėnu (mano mitologijoje tai vienas žmogus, tiksliau – kolektyvinis kūnas), mudu su Kęstučiu Navaku, stebimi budrios ministro-patarėjo Juozo Budraičio fotoaparato akies, gynėva Tėvynės garbę poetiniame festivalyje NORD WEST.

Kęstutis buvo išsaugojęs airių liaudies šokėjo nugaros stangrumą ir tirštus archetipiškus Adomo (žmogaus ir poeto) plaukus. Ta prigimtinė liepsnojančios galvos vėliava, ta pražilusi romantinės rokerystės emblema iš kandžiuotų atminties rankovių į kapitalistinės dienos šviesą traukte traukė senų komandų vardus, kai niekas nesakydavo „Marčėnas" arba „Navakas", o tiesiog „Marčėnas IR Navakas" (plg. Achmatovos „*Pikasso i Brak*"), o dar tiksliau – „Marčėnas, Navakas ir Keleras". Puikios būta kompanijos, tikros lyrizmo ir vyno versmės, atrodė, ir šlove pasidalys po lygiai. Deja, brolžudiška kritika (likimas – irgi kritikas!) nusprendė kitaip. Vienas virto pusdieviu, kitas leidosi užkariauti Niujorko priemiesčių, tarpais nejausdamas, kaip priemiesčiai ima užkariauti jį, trečias įkūrė bene gyviausią literatūrinių žaidimų aikštelę tranzitiniame Kauno mieste. Prisimenu jų pirmąsias knygas, išdovanotas padavėjoms ir kirpėjoms, šokėjoms ir alėjoms, tiesiog blokštas vėjams į nasrus. Priešsąjūdinei Lietuvai jie buvo per elegantiški (toji Radausko ir A. A. Jonyno linija didžiumai visada atrodė įtartinai tuščiavidurė, oriška, t. y. meteorologiškai opoziciška riedulius skaldančių prakaituotų delnų peizažui, kur karaliauja ne kupidonai ir cherubinai, o negrę Neringą iš koto verčiantis negras Naglis), sąjūdinei pilnai pakako Genio ir Brazdžionio, o posąjūdinei poetai apskritai buvo nebereikalingi. Visuotinis poezijos išsižadėjimas ir yra geriausia poezijos terpė. Poezijos, susitaikiusios su

pačia savim. Tik taip tegali išsipildyti Miłoszo *„Aplankykim poetą / Jo namely kiek išblukusiam priemiesty, / Kur augina triušius, ruošia antpilus / Ir įrašinėja į juostą hermetiškas eiles"*. Nenustebčiau, kad išklausius tokią juostą atminty teišliktų atsidūsėjimai, atsikrenkštimai, sidabrinio šaukštelio morzė į puoduko sienas, varvantis kranas. Gal dar širšė į langą, gal NATO naikintuvas, kaimyno dukters *„more, more*!"

2.

Gerokai po vidurnakčio per dešimtmetį niekuo nepasikeitusiame traukinyje „Vilnius–Sankt Peterburg" mūsų sveikatas apdraudė dama dažytais nagais, bet purvinom panagėm. Buvom ką tik sėkmingai pervažiavę Rusijos sieną ir begrįžtą į sapnų įsčias. Draudikė Fiodorova (Sidorova? Chorkina?) sėkmingai pasinaudojo mūsų suglebimu. Besiropšdami iš guolių už tris apdrausto gyvenimo dienas Piteryje suplojome po devynis dolerius. Sidorova neturėjo grąžos iš dešimties, bet kažkodėl paliko kiekvienam po šimtinę (rublių). Net sapnuodami supratom, kad esam tokios grąžos neverti. Chorkina sugrįžo mums nespėjus patikrinti vandens ženklų. Vienu judesiu susišlavusi banknotus ji atsiprašė neturinti grąžos ir dingo iš kupė. Pasivijome ją tik mintyse. Tas graudus naktinis pralaimėjimas neišmušė mūsų iš vėžių. Net ir permokėdami Varšuvos stotyje mus pasigavusiam taksistui, turėjom akivaizdų pranašumą: galėjom be vargo suprasti jų pinkles (o susikaupę – netgi neįsipainioti!), o jie jau nebegalėjo suprasti mūsų. Čiulptuvai buvo nukirsti, refleksai – išlikę.

Vis keisdama juostas purvina „Niva" blaškėsi pustuščiais prospektais – Piteris dar bijojo piltis ką tik trečdaliu pabrangusį benziną. Seniai pastebėjau: kuo didesnis miestas, tuo aukštesnis dangus. Beveik neįžvelgiama Petrapilio saulė leido mums gėrėtis architektūros geometrija, bet nepaslėpė jos pilkų sueižėjusių paviršių, surūdijusių automobilių, išvargusių praeivių. Atsitrenkę į susiraukšlėjusią miesto kaktą, nejučia įsitempėm, bet nepuolėm bėgti. Poetas Navakas dėvėjo ryškiai raudoną striukę, su kuria pilkam fone atrodė it Patagonijos paukštis tarp skvero žvirblių. Pastarieji irgi netruko pasirodyti.

3.

Jie per kelias sekundes sulėkė balandžiams iš paskos po mūsų kojom Manieže aikštėje. Mes sėdėjom su „Baltikos" (mėlynas leiblas, žigulinio prieskonis, geras) alum ant balto nepatogaus suoliuko prie pat fontano, po kurį ieškodamos monetų nardė ligi peties atraitotos

iš pamokų pabėgusių berniūkščių rankos. Jie buvo panašūs į Piterio stašaičių atžalas, kurios nuo mažų dienų žino, jog pinigai nekvepia. Kitoje fontano pusėje pasirodė benamiai šunys. Jie įžengė oriai, be menkiausio pradedančiojo elgetos komplekso. Beveislis baltas išsitiesė per žingsnį nuo mūsų su Navaku antrininkų (o gal atspindžių) ant tokio pat suoliuko priešais, o šalia pritūpęs rusvas mišrūnas ėmė laižyti jam snukį. Netrukus prie jų prisijungė dar viena porelė. Iš toli negalėjome atskirti nepraustakailių lyties, bet įvertinome jų išlaisvėjimą. Šunimis netrukus pasekė ir mūsų kaimynai. Ant vieno suoliuko įsitaisiusi paauglių pora ėmė intensyviai ieškoti trumpiausio kelio į burnos ertmę ir odos sritis. Mergaitė užsikėlė kojas su guminėmis koturnomis vyrukui beveik ant galvos, abu saldžiai užsimerkė ir nuskriejo į neverbalines erdves. Kaimyninį suoliuką dešinėje tuo metu okupavo klasikinių lolitų trio. Viduriniojі buvo panaši į raumeningą lėlę, mirksinčią priklijuotomis blakstienomis. Ji rūkė ploną cigaretę, o palydovės pavydžiais žvilgsniais nulydėdavo nykstančius dūmų žiedus. Netrukus drąsios nepilnametės rankose sušvito importinio alaus buteliukas, pasiuntęs mūsų suoliukui saulės zuikutį. Akimis ji prašė atidarytuvo ir sykiu šaukė: „Ko čia spoksot, seni ožiai!" Jos kaimynė išsitraukė sulankstomą peilį, kurio vėduoklėje išvydome ne tik žirkles, šaukštą sriubai, įvairaus dydžio šakutes, bet ir kitus robinzonų įnagius. Šveicarų vietoje būtume pajutę baisų pavydą. Dabar tebuvome du nebejauni lietuvių poetai, sulaukę pirmojo alaus valandos kažkada dekabristus atstūmusiame mieste. Visuose aikštės kampuose stovėjo po šlifuoto granito postamentą. Taip ir praminėme aikštę – Keturių postamentų. Vienas – Marčėnui. Antras – Navakui. Trečias – Kelerui. Ketvirtas (teks praryti, mielieji gintarai ir gintalai!) – man.

Krepšyje su užrašu „*Tough stuff*"* laikiau sunkų obuolį nuo kažkada senelio itin vykusiai paskiepytos obels. Neslėpsime, toli jis atriedėjo, labai toli. Dantimis įsikirtau į marmurinį rojaus granatos paviršių, kol pagaliau neatkandau gero šmoto, kol nesukramčiau jo antikinių ilčių liekanomis, kol neišspjoviau susmulkintos košelės kelių metrų (nepasakyti – kilometrų) spinduliu... Balandžiai gaudė ir rijo obuolienę it žuvėdros, skrydyje, na o žvirbliai tik pauostydavo vitaminus. Niekada iš arti nebuvau matęs tokių arogantiškų žvirblių. Tokių laimingų benamių šunų. Tokių tuščių postamentų. Tokių užtikrintų ir sykiu miegūstų paauglių rankų. Tokių dalykiškų lolitų. Tokios oazės darbo ir pamokų metu. Tokio aukšto it Šiaurės

* Kieti dalykai (*angl.*).

Afrikoje dangaus. „Štai čia, – pasakė poetas Navakas, – ir derėtų pasilikti." Maniežo aikštėje. Šiaurės Palmyroje. Beveik per šviesmetį nuo Lietuvos.

II

1.

Dabar gailiuosi, kad neaplankiau Lenino jo anekdotinėje tremtyje. Pamenat tą virtualios degtinės pavadinimą „Lenin v Razlive"? Pravažiavom ir garsųjį „šalašą"-muziejų, paskui per puskilometrį nuo jo sėdėjom šalikelėj įvairių gėrybių prigrūstam Suomijos kultūros atašė automobilyje, laukdami keleivinio autobuso su švedų poetais. Miestelis (rodos, Sestroreckas) buvo panašus į vieną atskirai paimtą normalaus didmiesčio miegamąjį rajoną, kurį nebaisu pereiti ir dieną. Naujos statybos irgi bylojo banalią tiesą – Rusija turi ne tik dinamito, bet ir dinamizmo. Abiejose plento pusėse autobusų stotelės buvo sykiu ir gėrimų parduotuvės. Degtinės srityje jau ne nuo Lenino, bet ir nuo Gorbio laikų buvo pažengta irgi toli – akį glostė poetiški pavadinimai, butelių ir etikečių dizainas, pagaliau žmoniškos kainos.

Mūsų kirpimo žmonėms (negi tokių dar esama?) patraukliausias turbūt „Rusiškas matas" („Russkij razmer") – 0,5 l su etikete-instrukcija, rekomenduojančia šią degtinėlę gerti po darbo, atšaldytą ir būtinai keturiese. Kairėje gėrimo schemos, o tiksliau – skalės pusėje „Laikas", dešinėje – „Tema". Pradedama, be abejo, 18.00 („Na pagaliau!"). Tema – „Naujausias anekdotas", potemė – „Populiarus anekdotas, improvizacija". Niekada, net gražiausiais savo atminties metais, neįsimindavau anekdotų. Improvizuoti, neslėpsime, mėgstu: tų pasažų metu neva pamiršti anekdotai iš pasąmonės paprastai persikrausto į nesąmonės sritį. 19.00 („Gerai sėdim!") tema – „Apie darbą" („Apie viršininkus, apie bendradarbius, apie algą"). Manau, redaktorius per daug nesupyks, jeigu toj vietoj pirma išgersim už vieną krepšinio komandą ir tik po to aptarsim jos biudžetą. 20.00 („Įjungti teliką, greit žinios") tema – „Apie politiką" (liet. „Apie Landsbergį", orig. „Apie prezidentą, apie premjerą, apie merą"). Jau girdžiu jūsų reakciją, bičiuliai! Girdžiu tą devintosios bangos artėjimą, tą vargonišką tautinės muilo operos gausmą. Regiu per dešimt metų taip įkvėptai, taip tiksliai, taip muzikaliai sutvertą ir vis tebetvirtinamą takoskyrą (nepasakyti – barikadas, nepasakyti – apkasus) tarp mūsų ir mūsų išrinktųjų. Šito tosto metu mes galvojame apie kiekvieną Lietuvos valdžios žmogų. Prisimename visas jų formules ir formuluotes. Visus jų įžadus ir pažadus. Ir geriame už Valdžios planetą, jau

skriejančią ES galaktikoje, geriame už jų pasiryžimą katapultuotis dar aukščiau ir dar toliau, nei siekia mūsų vaizduotė. Dabar, gerokai atjaunėję ir įlieję šviežio kapitalo, JIE tai gali. *Prosit!* 22.00 („Laikas namo: ryt į darbelį") tema – „Apie moteris (apie vyrus)" („Apie savą, apie svetimą kaip apie savą"). Kai pora mylisi misionieriaus pozoje, skirtingos moterys žvelgdamos į viršų galvoja apie skirtingus dalykus. Meilužė mąsto: „Myli – nemyli?" Prostitutė: „Užmokės – neužmokės?" O žmona: „Dažyti lubas ar nedažyti?" 23.00 (raudonu šriftu: „Tik nepavėluot į metro" ir kitoje pusėje labai didelėm tos pat spalvos raidėm: *NA POSOŠOK* (rus. paskutinė taurelė, liet. „kad kelalis nedulkėtų"): „Kaip greitai laikas pralėkė, taip ir nepasišnekėjom". 24.00 (vėl juodom, gedulingom: „Pavėlavom į metro, tiek to – vadinasi, ryt išeiginė") tema – „Apie meną" („Apie kiną, apie estradą, apie sportą"). Einama lažybų, kas ilgiau išsėdės Barto naujajame filme; klausiama kaimyno, kodėl jis, turėdamas tokį balsą, dar ne žasas, ne biplanas, o tik niekieno neprodiusuojama naktinė persona; n-tąjį kartą aptariamas Sidnėjaus pusfinalis (Lembit Ulfsak Taline: „Kodėl jūs, lietuviai, pralaimėjimus visada laikote pergalėmis?"). 01.00 („O Sachaline jau rytas!") tema – „Filosofiniai pašnekesiai" („Už gyvenimą"). 02.00 (vėl raudonai: „Kurgi visi pradingo?"), o kitoje vėl labai didelėm: VERTA PAKARTOT. Atmintis, nevaldoma parazitė, iškelia į paviršių porą natiurmortų su žmonėmis. Štai jaunystės balių strategas architektas B. – visada išlaukiantis, kol vyriškoji kompanijos pusė galutinai „atsijungs" ir bus galima išeiti su pačia gražiausiąja (nors ji ir ne tavo!). Štai buvę caro Nikolajaus Antrojo finansų ministro apartamentai Admiraliteto krantinėje Leningrade, kur po triukšmingo pokylio auštant prie manęs prieina jaunutė rusų gražuolė su gyva kraujo srovele ant šlaunies ir sako žiūrėdama į akis: „Tik mylintis yra vertas žmogaus vardo!" Kiek jai metų? Keturiolika? Penkiolika? Šešiolika? Ar mes, lietuviai iš girios, pajėgūs suprasti tą tikrąjį rusišką matą?

2.

Mes tik pajėgūs tą etaloninį gamyklos „Veda" (Rossija Kingisepp, ul. Teatralnaja 13) butelį už 55 rublius nusipirkti 1293 metais švedų įkurtame Vyborge, prie pat dabartinės Rusijos ir Suomijos sienos. Rodos, dar taip neseniai čia būta gražaus suomių miesto, kuriame šio (ar jau praėjusio?) amžiaus trečiojo dešimtmečio vidury jaunutis niekam nežinomas funkcionalistas Alvar Aalto laimėjo miesto bibliotekos projekto konkursą. Pirmąsyk pasaulyje be menkiausių skrupulų į vieną visetą buvo sujungti medis, betonas, stiklas ir plytos.

Rusų okupantai sugebėjo bibliotekos dėžutės nenugriauti, dabar ji beveik restauruota ir primena Nasvyčių bei Čekanausko epochos laimėjimus. Vyborgas, nelyginant visu kūnu ir dvasia šeimininkui atsidavęs šuo, šiandien tarnauja suomių turistams. Visas miesto centras paverstas turgumi, kurio neaprėpiamus plotus užima kailinių kepurių ir piratinių kompaktų „eilės". 99 nuošimčiai bagažinių „vitrinose" sukrautos produkcijos – suomiška muzika. Tos muzikos ypatinga atmaina – karštų pagyvenusių suomių vaikinų atliekami tango (akordeonas čia karalius). Visi pardavėjai be vargo suokia bene keturiolika linksnių besididžiuojančia kalba, nors nė vienas iš jų nėra girdėjęs savo peršamos muzikos. „Ir niekada neklausysiu, blin!" – sako vienas kandis jau Didžiojo brolio balsu. Už 40 rublių nusiperku „Leningrado kaubojų" paskutinį rinkinuką. Kęstutis Navakas atranda nežinomą koncertinį „Jimmy Page & The Black Crowes", kurio nenusiperka. Nei jis, nei aš. Sutikite, ir turgaus pasauly būna sveiku tautiečio protu nepaaiškinamų, tiesiog iksfailiškų dalykų!

Žengus žingsnį iš prekyvietės prie mūsų ima lipti glitūs odiniai spiegiantys bernai su įvairiais suomiškais pasiūlymais burnose. Jų kūno kalba puikiai tiktų naujalietuvių naktinėms programoms. Striptizo metu jie sugebėtų įsiūlyti ne tik savo, bet ir visos giminės paslaugas. Netrukus paaiškėja, kad mums nereikia nei tų paslaugų, nei jų nešiojamos urmo bazės – taksi, žemėlapių, laikrodžių, žiebtuvėlių, cigarečių, degtinės, maišelių, gumos produktų, adresų su nuotraukomis ir be. Mūsų ryžtingas neryžtingumas kandžiams labai nepatinka. Jie raivosi kaip tautiniai mykolai džeksonai, gausiai spjaudosi, talžo vienas kitą per kaklus ir kaktas, apeliuoja į dangų ir pragarą. Vėliau kažkas juos pavadina „suomių čigonais". Politkorektiškumo dėlei palikime tuos strakalus makalus kabutėse. Ir važiuokime greičiau iš čia – rusų poetai turguje ką tik nupirko suslėgtų grybukų, kleboniškos sužybsi rankose, „Rusiškas matas" tuoj bus patikrintas nesulaukus šeštos.

3.

Gėrimas turistiniame autobuse yra ypatingas pastarojo laisvės kovų dešimtmečio žanras. Kažkada šitoje skiltyje esu rašęs apie gėrimą lėktuve, bet tai jau kita istorija. Virš debesų atsipalaidavimą sankcionuoja žvilgsniu pasiekiama anapusybė. Autobuso „kapsulėje" – kelionės brolija ir seserija. Tai ne jūs važiuojate, o jus veža, todėl tą nekvestionuojamą paklusnumą maršrutui ir vedliams turite atsverti laisve ir draugyste (ne)atsitiktiniame kolektyve. Ir tai itin įpareigojanti, nepasakyti – šeimyninė laisvė. Laikino suartėjimo ir apgaulingo bendrumo pojūtis autobusą paverčia povandeniniu laivu, o langus –

iliuminatoriais. Todėl neklauskite manęs apie Karelijos beržus. Nors užmušk neprisimenu, ar jie kuo nors skiriasi nuo lietuviškų. Rodos, tokie ploni – it meškerykočiai. Arba antenos. Tokį ir palikime peizažą anapus stiklo – nesibaigiančius kemsynus su antenų šeriais.

Pakeliui į festivalį minėti švedų poetai kelte viskį maišė su energetiniu gėrimu „Red Bull". Kokteilis švelnioms sieloms pasirodė mirtinas. Ketvirtą ryto su gelbėjimo liemenėm ūbaudami indėnų karo šūkius, jie išvirto į denį ir puolė plėšti brezentą nuo gelbėjimo valčių. Nemieganti apsaugos akis užfiksavo kiekvieną jų naujo opuso eilutę. Surakinti blizgančiais antrankiais, Per ir Peter buvo kaipmat patalpinti į kelto belangę. Dabar, autobuse, jie sėdėjo it klierikai ant galinės sėdynės ir pavydžiu žvilgsniu stebėjo įsigaliojantį „Rusišką matą".

III

I.

Apie suomių narsą Žiemos kare su rusais senelis man mažam sekdavo pasakas, iš kurių turėjau suvokti landšafto ir meteorologijos svarbą visoms pasipriešinimo kovos formoms. Žalia giria niekada neprilygs ledo giriai, į Čepkelių raistą net ir gudrumu nepasižyminčio okupanto jokiu metų laiku (gal tik su „matu"?) neįviliosi. Gamtos sąlygų aptarimu pasibaigdavo visi istoriniai ekskursai prieš užmiegant. Dabar Karelijoje, poetinėje ekskursijoje per „(p)reparuotas" teritorijas, staiga prisiminiau save, jau akylą ir ausylą paauglį, pasliką po apendicito operacijos vienoj palatoj su cigaro dydžio bei rudumo ūsuotu vėžininku, sugebėjusiu išnešti kudašių iš visų kruvinų Antrojo pasaulinio frontų. Kaip šiandien girdžiu skrepliuotas keiksmų papliūpas, augaline ir gyvuline puošyba apraizgančias nuolat kalamą tiesą: „*Finny, b..., vojujut och...no*!" Esamasis laikas palatos draugų nestebino – karas dažnam veteranui yra ne tik gražiausias ir prasmingiausias jo gyvenimo periodas, bet ir kuras dabarties bėdoms (įskaitant ir kūno negalias) įveikti. Kariavusiam karas, ko gero, niekada nesibaigia. Ir ypač – veteranui nugalėtojui, vėliau nugalėtam savos valstybės!

Vėžininko pasakojimuose daug vietos buvo skirta baltachalačių suomių slidininkų daliniams – tai jie, be garso prišliuožiantys per taiklų šūvį, keldavę neslepiamą siaubą net Vorošilovo šauliams. Ūsorius pasakojo, kaip sykį jiems pavykę apsupti slidininkų stovyklą ant apsnigto ežero, kur po nuožmaus susišaudymo suomiai, užuot pasidavę, susisprogdino. Štai tas kruvinas eketes ir bandžiau dabar įsivaizduoti važiuodamas žeme, kuria slidininkų tautai reikėjo

sumokėti už narsą, o vėliau – ir galimybę sėkmingai manevruoti pokario dėlionėse, iš kurių jie, maitindami Didįjį brolį metalo pramonės ir grūdinto nuolankumo – daugelio LTSR akademikų išsvajotosios „finliandizacijos" – gaminiais, sugebėjo ne tik nenugirdyti savo darbininkų klasės, bet ir deramai pasirengti globalizacijos iššūkiams. (Vien tokia „Nokia" pernai pasiuntė į nokdauną jankių ir japonų japius: iš 275 mln. pasaulyje parduotų mobiliukų 78,5 mln. buvo nokiai!). Rusų poetai apie Žiemos karą žinojo dar mažiau už mus. Ačiū Dievui, ne reparacijų stigmų vykome ieškoti.

2.

Tarp Petrapilio ir Vyborgo aplankėme suomių-švedų modernizavimo pradininkės Edithos Södergran (1892–1923) kapą Raivolos kaimelyje. O, Edith! O, princesė Jacinta! Ji žinojo viską apie madingų suknelių sukirpimą, ekstravagantiškas skrybėles ir kates, kurias mylėjo labiau negu vyrus! Tačiau tikroji jos trumpo gyvenimo modeliuotoja buvo Ponia Džiova, anksti parodžiusi švelniai, į jaunutę Sofiją Kymantaitę (tik be pedagoginių pastarosios aspiracijų šviesti viską aplinkui – nuo vyro ligi tautos ir miškų) žinomoje 1907 metų nuotraukoje panašiai būtybei, sanatorijų Šveicariją. Vokiškoje Peterburgo mergaičių bažnytinėje gimnazijoje besimokanti panelė pirmuosius bandymus parašė Rilke's ir Traklio kalba, vėliau nedrąsiai perėjo prie gimtosios švedų, kuria jai buvo lemta sukurti į nieką nepanašius eilėraščius. Södergran yra amžiaus pradžios suomių-švedų poezijos MKČ (*„pėsčia einu per Saulės sistemą"*) su savais Druskininkais – ant aukšto kelmuoto gilios upės skardžio įsikūrusia Raivola, kurioje ji gyveno su mamaite ir katėmis. Į netoliese esantį Terijoki kurortą plūsdavo rusų ir suomių rašytojai bei dailininkai. Per kelis žingsnius nuo Raivolos karališką eigastį šlifavo Anna Achmatova. Prieš tapdama poetų Ramove, Raivola buvo žymi ir Petro I pasodinta maumedžių giraite. Poetės trobelė stovėjo tuoj už stačiatikių cerkvelės. Deja, šiandien išlikusi tik pastaroji. Namo vietoje – Edithos kapas su secesišku dvikalbiu (Suomijoje visi viešieji raštai – dvikalbiai!) antkapiu. Tačiau tikrasis monumentas keliautoją pasitinka kiek anksčiau, minėtose prieigose. Tai mylima poetės katė Totti išlenkta nugara. Tasai išlinkimas – atvirkščias nėštumo ženklas. (Nėščia kupra!) Katė pagal apibrėžimą amžinai nėščia. Įdomu, kad skulptoriaus gerai pagautas ypatingas „rutulinis apvalumas", būdingas ir kastruotiems katinams – tiems apsunkusiems miegūstiems eunuchams. Edith Södergran prieš mirtį sunaikino visus laiškus ir dienoraščius (kur Sofijos laiškai Čiurlioniui, a?), bet paliko albumėlį su savo kačių fotografijom. Ėjimas

teisingas – kas iš to, jei ir sužinosim apie nelaimingą poetės meilę kokiam plikbajoriui frantui ar šokių parketo bimbalui (na gerai, kad ir sadistiškam Nietzsche's prisiėdusiam mentoriui) – paprastai tokius Edithos kirpimo būtybės ir įsimyli. Palikdama tik kačių, o ne kančių nuotraukas ir eilėraščius, kuriuos oficialioji to meto kritika pavadino „ligotos sielos beformiais skausmo proveržiais", ji pakyla ligi didžiosios amerikiečių atsiskyrėlės Emily Dickinson balkono (kiekvienam poetui po balkoną virš debesų!), iš kurio, ačiū Dievui, nematyti jokių laiko ženklų: nei nuodingo Pirmojo pasaulinio siaubo, nei Spalio revoliucijos žarų, nei išrankaus bolševikų teroro. *„Aš žinau,* – rašo poetė, – *kad nė vieno lietaus lašo nesugeria žemė, jei tai nėra pažymėta amžinybės knygoje."* Ir toliau: *„Ateitis meta ant manęs palaimingą šešėlį; tai ne kas kita, o deganti saulė; pergręžta šviesos, aš mirsiu, kai sutrypusi visas progas su šypsena nusigręšiu nuo šio gyvenimo".* Tai ne gyvenimas poetę, o ji gyvenimą palieka ramybėje. Erelio akimi žvelgia žemyn ir – laimi. Paklausykime Edithos balso: *„Ilgiuosi šalies, kurios nėra, nes visko, kas yra, pavargau maldauti. Mėnulis sidabrinėmis runomis pasakoja apie šalį, kurios nėra. Šalį, kur stebuklingai pildosi visi mūsų norai, kur nukrenta visi mūsų pančiai, kur mėnulio rasoj vėsinam savo kraujuotas kaktas. Mano gyvenimas buvo deganti iliuzija. Bet viena radau ir viena tikrai laimėjau – kelią į šalį, kurios nėra. Šalyje, kurios nėra, vaikšto mano mylimasis su žėrinčia karūna. Kas jis? Naktis tamsi, ir žvaigždės mirksi atsakydamos. Kas mano mylimasis? Kuo jis vardu? Dangus driekiasi vis aukščiau ir aukščiau, ir žmogaus vaikas paskęsta begaliniam rūke be atsako. Bet žmogaus vaikas yra ne kas kita kaip išmintis. O ji ištiesia rankas aukščiau nei siekia dangus. Ir nusileidžia atsakymas: Aš esmi tai, ką tu myli ir amžinai mylėsi"* (Vertė Asta Radikaitė).

Bet sugrįžkime prie baltai dažytų Raivolos cerkvės rąstų. Kieme po stogine sukabinti varpai vienam rusų poetui panašūs į pakartus dekabristus. „Amerikiečių poetui ši metafora išsyk virstų eilėraščiu", – sakau Julijui G. „Kur gi ne, – atsako jis. – Purkšteltų, ir tiek. Jokios saviplakos dėl strofikos, rimavimo ir pan."

3.

Katė Totti tupi tarp savo gražiosios šeimininkės kapo ir paminklo „Mūsų (t. y. jų. – *RoRa*) Tėvynės išvaduotojams". Prie postamento su penkiakampe šviežiai nubronzinta žvaigžde, bet be datos (!) – krūvelė senų vainikų ir šienu virtusių puokščių. Kam svarbu, tas žino, kad tai kritusieji nuo suomių (jų pusėje kovėsi ir nemažai švedų savanorių) sviedinių bei kulkų. Visiems kitiems – fašistų aukos. Monumentai,

be abejo, yra simbolinis (vos neparašiau – totalinis) istorijos suprastinimas. Užuot gydę, jie atiduoda ją gidui. Gal dėl to taip nemėgstu ekskursijų. Tie trys cerkvės varpų „įgarsinti" postamentai – dar vienas istorijos, „didžiosios" ir asmeninės, Bermudų trikampis.

IV

1.

Nesibaigiantys Rusijos–Suomijos sienos tyrai su keliais blokpostais ir jaunučiais kareivėliais, paskutinį sykį ragavusiais pirties priešpaskutiniu metų laiku (jeigu dabar ruduo, vadinasi, vasarą), nuteikia filosofiškai: kur, jei ne Imperijos pasienyje, laikas ir turi visiškai sustoti? Imperija, ačiū Dievui, buvusi, bet kaip su laiku? Negi ir jis čia „buvęs", negi mes, keliaudami tomis tolimomis provincijomis, gauname retą progą prisiliesti prie prarasto laiko, ir tas visą autobusą perskrodžiantis jaunučio pasieniečio kvapas dabar atlieka Prousto biskvitų vaidmenį? Dar prieš parą vaikščiojome akmenuota Suomių įlankos pakrante ir galėjome pirštu apvedžioti horizonte išnirusius Kronštato kontūrus, dar prieš parą tyrinėjome aiškiai kelias vasaras iš eilės nenaudotą, bet (nežinia kodėl) nesugriautą pionierių stovyklą „Baltijec" (t. y. Baltijos laivyno jūreivis) su raukšlėtų grybukų priaugusia tinklinio aikštele ir pageltusiais būrių sąrašais už (nežinia kodėl) neišmušto valgyklos stiklo. „Viena Tarkovskio zona daugiau ar mažiau – štai ir visas menas", – pasakė kažkuris iš mūsų. Pagrindiniai „Baltijiečio" korpusai buvo statyti XX amžiaus pradžioje dar suomių, čia kažkada vaikščiojo damos su skėčiais ir šuneliais, čia maži meilės laiškeliai it kandys įskrisdavo į klosčių bei rankovių kriptas. Dabar, klasikinės bobų vasaros statikoje, drėgnam nuščiuvusiam miške prie plokščių akmenų sekliame vandeny tie baltų metalinių lovų prigrūsti ir užkalti korpusai, tos pažaliavusios prausyklės ir sunkūs, į išdidintas sraiges panašūs suoliukai lengvai paralyžiavo jusles, ir net aš, niekada nepriklausęs draugovei, staiga panorau atrasti savo pavardę tarp penktojo būrio „Zenitovcy" (iš tikrųjų – „Arkliai") kovotojų dėl trečiojo būrio gražuolės Tanios Drubič? Svetos Kovač? Fainos Mirčič? („arkliai" sakydavo paprasčiau – Jobčič) prielankumo. Deja, geriausiu atveju buvau Nabokovo H. H., blogiausiu – dramaturgas C. Q. iš to paties romano, o ne režimo bažnyčios nuo mažumės grūdintas kumelaitis su raudonu skurleliu po kaklu.

Taip medituodami atsidūrėme tuščiame pasų kontrolės hole. Tuštuma buvo kalendoriaus nulemta – šeštadieniais valstybių sienas kerta tik poetai (ir juos lydintys diplomatai). Jeigu dar pastovi ant kojų –

eina kiaurai. Ir visi kaip vienas sugurma į *DUTY FREE*. Poetai pagal apibrėžimą yra *duty free*. Todėl jie neturėtų mokėti jokių muitų. Jokių mokesčių. Jokiai valstybei. Todėl: „Visų šalių poetai, daugiau nė cento į valstybės iždą!" Tai motina tėvynė, jeigu ji tikra ir supratinga moteris, turi jus mylėti ir popinti, o ne atvirkščiai. „Gali paskolinti šimtinę?" – paklausė kažkas. „Atiduokit grąžą suomiškom markėm", – pasiūliau peroksidinei kasos nimfai. „Aš jums ne keitimo punktas", – atsakė nimfa. „Nepakeičiamoji", – pasakė Navakas. Jeigu yra valiutinių, turi būti ir nekonvertuojamų.

2.

Suomijos pusėje rubuiliams uniformuotiems blondinams negrėsė laimė ginti tėvynės Čečėnijoje. Čia viskas kvepėjo rutina, o ne Proustu. Proust liko Vyborge, „Baltijietyje", kaimelyje Molodiožnyj, poilsio namuose „Teatralnyj", kurių direktorius ponas Giz savo padavėjoms buvo išdalijęs lapelius su griežta svetimšalių susodinimo valgykloje schema *„po stranam"*. Atsisėdęs už latvių stalo rizikavai būti išsiųstas namopi. O namopi mudu su Navaku oi kaip nenorėjova. Mudu norėjova pamatyti Suomiją.

Ir pamatėva. Ir nenusivylėva. Tuoj už sienos nušvito iš vasaros užsilikusi saulė. Tuoj už sienos mūsų laukė žaislinis žvejų kaimelis Lovisoje, kur prie tyvuliuojančio ežero stovėjo ištisas raudonai impregnuotas sandėlių, muziejėlių, suvenyrų parduotuvių bei kabokų trobynas. „Viena mūsiškė kažkada ištekėjo už vokiečio, ir vokietis sumąstė visą tą intro, pardon, infro, o tiksliau – infra...struktūrą", – iš trečio karto pūškuodamas paporino išdygęs vietinis. Sumąstyta buvo teisingai – senųjų trobų replikos buvo sukaltos be klaidų, muziejuje tviskėjo ne tik mebliuota kajutkompanija su mįslingais laivų žurnalais, bet ir puikių marinistinių fotografijų serijos su gražuoliais škiperiais ir beždžionėlėm jungom. Na, o kaboke mus aptarnavo patys šeimininkai – jau minėta vietinė ir susuomėjęs (iš tikrųjų – sušvedėjęs) vokietis. Sėdėjom senam valgomajam su tikra kokline krosnim, tikrais baldais ir senom graviūrom. Interjeras „tarsi namuose" Lietuvoje beveik nesutinkamas. Šiaurės provincijose – kas žingsnis. Net ir geriausiose jų sostinių kavinėse neįkyri, tarsi su savim atsinešta aplinka nuteikia trumpam vienatvės apmarinimui. Kas yra gera knaipė? Ogi už žmoniškus pinigus tau ant delno padėti jaukūs namai su svetingais šeimininkais ir gera kompanija. Svetimi namai, kurie šiaip jau tavęs, nykos iš liūno, niekad ir neįsileistų. Knaipė – tai kasdienybės akivare atsivėręs Sezamas. Tas jaukumos jaukas mūsų postmoderno pirmūnams tik sapnuojasi. Jų dekoracijos su-

kurtos vienu vieninteliu tikslu – bet kuria kaina priversti tūlą nebūti savimi. Kaukėtu pacientu – labai prašom. Personažu iš Vaitkaus ir Arčikausko blokbasterio – be problemų! Belyte kaliause – irgi. Banko tyrų, operacinės ir stomatologo kabineto, šaudyklos ar kėglinės anoniminė erdvė – nejaugi dėl jos mes liejome kraują ir prakaitą? Duokite mums, vienatvės gliaudytojams, jaukius it senelės pasaka namus! Duokite ošiantį seno stalo medį! Alkanų alkūnių alkovę! Tikras kėdes! Tikrą smetoninę virtuvę! Tikrą šviesą ir tikrą garsą! Brolius Grimmus be grimo! Dickenso romaną ant padėklo! Leiskite nors knaipėj pasijusti laukiamu žmogum! Kur tau. Dūdelės. Štai kodėl mes keliaujam. Štai kodėl kaimelio restoranėlis – Šiaurėj ar Pietuose – brangesnis ir už sveikatą: tas jo autentiškas alsavimas iš tikrųjų ir yra geriausias vaistas mūsų nualintoms sieloms. Plius šviežia lašiša. Gerai atšaldytas *soave*. Dar vynelio gyvam klasikui? Neatsisakysim. Už poetą čia sumokėta. Ministras-patarėjas Budraitis šypsosi į ūsą – markėmis ir kronomis. Ir iždas sotus, ir tautos garbė išsaugota.

3.

Kitas sustojimas – Porvo. Ir vėl smūgis tėviškėlei į veidą – antras seniausias Suomijos miestas, kuriame 1809 metais, po septynių švediškos nepriklausomybės šimtmečių, caras Aleksandras I sušaukė pirmąjį Suomijos parlamentą ir paskelbė suomių didžiosios kunigaikštystės autonomiją Rusijos imperijos sudėtyje, šiandien yra medinės architektūros paveldo pavyzdys. Šitas paveldas, šitas gyvas gyvų namų muziejus – iš lauko neliečiama ir nekvestionuojama vertybė. Ant kalvos iškilusi viduramžių katedra apjuosta akmenimis grįstų gatvelių žiedu. Papėdėje teka srauni upė, kurios vienam krante raudonuoja tais pačiais geležies oksido dažais nutepti Hanzos laikus menantys sandėliai. Čia įsikūrę ir kai kurie iš 400 miestelyje gyvenančių dailininkų. Tačiau didžiausias Porvo menas – sugebėjimas išsaugoti medinius namų veidus, išlaikyti fasadų pavidalus, kuriuos mes savo platumose (ir ypač pajūrio zonoje!) sugebėjom negailestingai perkeisti. Gražius prieškario medinės architektūros pavyzdžius mes ne tik nugyvenom, bet ir pavertėm balandinėmis, pamišusių kregždžių lizdais, apskritai – nežinia kuo. Dar kitus – apkalėm plastmase ir skarda, apmūrijom neaiškiom plytom... Ak, verkia medinė širdis, akmenimi šildoma! Klaidžios Porvo gatvelės, krautuvėlės su prieštvaninėm reklamom, romantiški klevai ir skroblai, senos bronzinės skulptūros skverų trikampiuose, pagaliau aukštų tvorų ir vartelių įvairovė – visa tai sustojusio svetimo laiko baseinas, mums

absoliučiai nesuprantamas ir neprieinamas gyvenimas už stiklinės, pardon – medinės sienos. Ir tik valanda kelio ligi Helsinkio. Bet prieš išvykdami turime aplankyti siaubūną. Dėl jo čia ir sustojome.

PABAIGA

I.

Kas pasakė: „Kūrinys niekada nepabaigiamas, jis paprasčiausiai paliekamas"? Apleidžiamas. Metamas. Publikai, rinkai, kritikos ringui. Bloškiamas snobams į nasrus. Arba nustumiamas į stalčių katakombas. Kas deda paskutinį tašką? Kas yra tasai metafizinis sufleris, diktuojantis tekstų pabaigas? Kas tas finišo teisėjas, mojuojantis vėliavėle it spausdinto puslapio pažadu? Absoliutus formos pojūtis, vidinis esteto sekundmatis? Jauni tekstų rijikai žino tą skaitinių pabaigos baimės pojūtį: ak, nejaugi *Trys muškietininkai* ČIA iš tikrųjų ir pasibaigs? Dumas tėvas gerai suprato serijinio skaitytojo psichologiją. Tad vis neleisdavo ir neleisdavo karaliaus muškietininkams išnykti paskutiniame eilinio tomo skyriuje. Vis katapultuodavo juos į kitą. Taip pat ir detektyvai – jie geri tol, kol nesibaigia. Ir atvirkščiai – geriausi nūdieniai lietuvių romanai (tekstuose ir guoliuose) dažniausiai baigiasi per vėlai. Tarsi autoriui būta gaila skirtis ir su personažais, ir su pačiu rašymu. Taip grafomanas sugraužia menininką, niekaip nepajėgiantį pabaigti. Grafomanas yra literatūros sekso gigantas. Ir atvirkščiai – sekso gigantas yra meilės grafomanas.

Todėl didžiausias menas – laiku pasitraukti iš žaidimo. Viena svarbiausių mano kada nors gautų pamokų: atsidūrus naujoje vietoje nebijoti čia pat apsisukti ir retiruotis. Žaibiškai įvertinti visas aplinkybes, pasverti visus *pro* ir *contra*, apsiuostyti ir pajutus menkiausią diskomfortą, kurį nebūtinai turi sukelti žmonių klasta ar mūsų platumose genetiškai paveldimas nuobodulys, išnešti kudašių. Kol išmokau šitos nutrauktos pasaulietiško sanguliavimo technikos, prabėgo metų metai. O Dieve, kaip kankindavausi bergždžiose užstalių spūstyse, tuščių pokalbių išrūgose! Kažkokiuose kafkiškuose gimtadieniuose, išsyk pasmerktose vestuvėse, nusipelniusių molio motiejų jubiliejuose, dar pirmam veiksmui neprasidėjus pasibaigusiose premjerose! Kol vieną gražią dieną mano švelniai mikčiojantis draugas Josifas Josadė nepaėmė manęs už rankos ir nepažiūrėjo į akis: „S-s-seni! Nežudyk g-gyv-v-venimo! P-p-pamiršk išsiauklėjimą!" Ir taip toliau. Tai jis išmokė mane ateiti į pasimatymus tam, kad po penkių minučių ji paklaustų: „Ar būta berniuko?" Tai jis išmokė sykį ir suvisam nebeatsakyti į laiškus, kad Tu visais apatiniais suvirpėtum naktiniam metro:

„Kas buvo tas žmogus, kurio galbūt niekad daugiau nebesutiksiu?" Kol gyvenimo patirtį iš inercijos tapatinsime su spąstų, į kuriuos nuolat pakliūvame, progresija, tol niekada nepajusime tikros pabaigos palaimos. Laiku ir vietoje nutraukto naratyvo džiaugsmo. Paskutinio pasakos sakinio erdvės. Laimė ne randuose, kuriuos tavo kailyje palieka pelėkautai. Ji – sugebėjime nesusigundyti lašiniais.

2.

Tas pats ir su kelione, kurią bandžiau aprašyti. Jūsų džiaugsmui aš ją pabaigiu šitam puslapyje, Lavernei Butler dainuojant seną gerą standartą „*I'm a Fool To Want You*". Kitiems festivalio NORD WEST dalyviams ji pasibaigė geriant česnakinę – estų produktą Nr. 1 Taline (beje, tą užpilą galima pasidaryt ir patiems, tik rizikuojate mylėdamiesi česnaką išprakaituoti per pažastis), dar kitiems – kartą per metus vykstančioje Silkių mugėje Helsinkyje (beje, itin smagiame ir stilingame mieste, kuo niekada nepatikėtum iš įvairių nesąmoningų tėvynainių pasakojimų – lygiai kaip ir nesuskaičiuojamais silkės paruošimo būdais). Žinoma, ir aprašius kelionę ji vis tiek nesibaigia. Nė viena kelionė, įskaitant ir žemiškąją, niekada ir niekur nesibaigia. Mes vis tebekeliaujame visomis įmanomomis (o dažniausiai – neįmanomomis!) trajektorijomis it rusų pamiršti sputnikai. Kartais už mus tai daro jau mūsų kūriniai – vaikų ar kitokių karčių opusų pavidalu. Arba dar tiksliau – kelionė nesibaigia, kol mes prisimenam ją. O nė vienas iš mūsų nėra savo prisiminimų šeimininkas – tai jie, šelmiai, atakuoja mus it pamišusių atomų spiečius, vėliau laikosi įsikibę savo nešiotojų (ir gimdytojų), kol tie, nostalgijos infekuotieji, galiausiai nesuserga praeities AIDS ir *in corpore* neįstoja į konservatorių partiją.

O dabar – žadėtasai siaubūnas. Apie jį suomiai išūžė ausis dar neprivažiavus Porvo. „O, Christer Kihlman! – rypavo jie. – O, didysis šešiasdešimtųjų maištininkas, kapitalistų sapnų drumstėjas ir dieninės moralės laužytojas, atsivežęs iš Argentinos jaunutį meilužį, kai žydroji gija visoj Suomijoj, tarsi sovietikų pavyzdžiu, dar buvo tabu!" Jau mačiau juos tango milongo glėbyje, Kainą ir Abelį parketo veidrodyje. O tas veidrodis, kaip mėgo kartoti aklas Borges, ir yra menas, brolyčiai. Ten juk ir ieškome savo pamišimo bruožų, leisdami menininkui už mus sumokėti niekur nekonvertuojama moneta. Maniau išvysiąs seną pensininko balerūno manierų satyrą dažytais plaukais su pekinų kalyte sterblėje. Apsistačiusį nugertais likerių ir kalvadosų buteliais. Vietoj jo išvydome seną raumeningą gyvenimo kareivį, iš esmės už dyką parazituojantį Suomijos rašytojų sąjungai

priklausančiame „Poeto name". Viloje, kuri už nuopelnus literatūrai skiriama gyvam klasikui pabaigti savo kelionę šioje ašarų pakalnėje. O namelio istorija įspūdinga – čia būta ir viešnamio, ir kontrabandos sandėlio, ir kraujo praliejimu pasibaigusių meilės istorijų epicentro. Čia, giliu vis naujų namo gyventojų kartų įsitikinimu, vaiduokliai nuolat sugrįžta pasižiūrėti į tuos, kurie užėmė jų vietą. Christer čionai įsikėlė su savo baldais, knygomis, paveikslais ir... žmona. Taip taip, bičiuliai, – pačia tikriausia žmona. Argentiniečių partnerio vietoje sėdėjo žvali elegantiška dama, beje, irgi išeivė iš garsių autorių šeimos. Siaubūnas ramiai pasakojo daiktų ir portretų istorijas. Gurkšnodamas mineralinį vandenį, senasis maištininkas skundėsi nuo darbo atitraukiančių ekskursijų gausa. Ant salono grindų susėdę jauni poetai į legendinį autorių žiūrėjo kaip į baldą. Jie įsivaizdavo save jo vietoje – t. y. name, kurį gyvenimo pabaigoje jiems padovanotų jų tradiciškai nekenčiama gimtoji Rašytojų sąjunga. Ir tada man toptelėjo išganinga mintis. Jos dėstymą prašyčiau laikyti oficialiu Rastausko Rolando, Vytauto s., gyv. Palangoje, pareiškimu Lietuvos rašytojų sąjungos valdybai ir poniai Vyriausybei.

Už nedelsiant man pradedamą mokėti rentą (dėl sumos tarsis mano advokatai) esu pasirengęs palikti po mirties savo namą Palangoje, Žemaitės (!) gatvėje 17, oficialiam dar gyvų klasikų naudojimui. Čia, per kelis šimtus žingsnelių nuo sesės Baltijos, jie ramiai pabaigtų savo durnas dienas (parašytų paskutinius opusus, sudėliotų memuarus, sutvarkytų archyvą etc.) ir pajūrio vėjų nugairintais veidais perduotų estafetę kitiems likimo pateptiesiems. Toji Rašytojų sąjungai dovanojama vila galėtų būti pavadinta „Kitas pasaulis". Arba „Banginės pilve". Deramai sutvarkytas mano dekadentiškas sodelis irgi taptų šios vėlyvos oazės dalimi. Pone bendravardi Premjere Paksai ir pone Valentinai Sventickai! Ar jūs pasirengę priimti tokią dovaną, kol rašantis šias eilutes suomių pavyzdžio įkvėptas Jūsų tautietis nepersigalvojo ir nepardavė savo sklypo kokiam Užkaukazės kunigaikščiui – kad ir kokiam Zuzanui Kazinošviliui, kad ir kokiam Pastorijui Krupjenianui, kad ir kokiam Skrotikui Falijevui... Patikėkite, šiais liberaliais laikais iš tikrųjų yra iš ko rinktis. Šiandien, po visų kelionių, pasisukęs veidu Vilniaus pusėn, stoviu su architekto Petro Lapės funkcionalistiniu šedevru ant delno ir tikiuosi būti Jūsų išgirstas. Pagarbiai etc. Rorikas van Pirikas.

Egmontas Jansonas prieš Eimuntą Nekrošių

I.

7 meno dienose recenzuodamas režisieriaus Nekrošiaus *Otelą*, teatro kritikas Jansonas „Play Shakespeare" pavadintam pamfletui sukurpia įstabią paantraštę: *Charizmatinis režisierius pristato kultinį spektaklį*. Neslepiamą pašaipą čia išreiškia „pamirštos" (t. y. numanomos) kabutės. Dėdė Egmontas nuo seno garsėja kaip vietinės reikšmės provokatorius, motyvacijų preciziškumą be jokių skrupulų seniai paaukojęs ironijai ir putojančiam skepsiui. Viskas būtų O. K., jeigu tokio net ir kiek perspausto triukšmo bei įniršio užkulisiuose nevirtų gan tradiciškas, nepasakyti – miesčioniškas, skonis. Jeigu už vidutinybių daužymo ir didžiųjų adoravimo strategijų nesislėptų tie patys provincijos kompleksai, nulemti nepakankamo savojo *ego* įvertinimo, t. y. pasaulio aklumo ir kurtumo už tą pasaulį (kad ir teatrinį!) gerokai įžvalgesnei personai. Antraip drąsiai galėtume teigti, kad turime reikalą su nepaperkamu balsu, mūsų kritikos sąžine, sveika hamletizmo dvasia korumpuotame Elsinore ir pan.

Minimame tekste kritikas užsipuola kolegas „nekrofilus" (šįsyk su kabutėmis) – neva didžiąją charizmatinę teatro žuvį Nekrošių lydinčius „locmanus" (tarsi pats ligi šiol nebūtų tai charizmai atnašavęs!). Nežinau, kaip jūsų, bet mano ausį tie „nekrofilai" rėžia. Tai geras vad. „pirmojo laipsnio" kalambūro, labiau tinkančio užstalei negu kritiniam diskursui, pavyzdys. Deja, mūsų epochos žiniasklaidoje panašūs *pa* vis dažnesni, kritikai vis labiau „medializuojasi", virsta šoumenais, sociotechnikais, manipuliatoriais, kuriems analizę ir interpretaciją atstoja pašaipa ir negacija. Kritikas Jansonas iš tikrųjų net nebando recenzuoti *Otelo*: jo tikslas – bet kuria kaina nuvainikuoti „nemirtingųjų akademijos" narį, kurio darbo broko neva jau seniai nepastebi teatrinė visuomenė, tapusi Vakarų (šiuo atveju – Italijos) diktuojamų madų įkaite. Šiam požiūriui giminingas kitas, ypač gajus provincijos teatrų vyr. režisierių lūpose, esą Nekrošius kurią išimtinai Vakarų rinkai. Potekstė aiški – sėkmė svetur tebėra aprioriškai svetima, nuodėminga, nepriimtina tautiečio (kaip visai neseniai – tarybinio žmogaus) prigimčiai.

„Ar verta buvo kurti tokį didžiulį statinį, jei visa istorija įžiūrima pro skylutę gėlių vazonėlio dugne (rakto skylutę parodyti būtų ne taip metaforiška)?" – klausia kritikas. Ne, ne tik kritikas. Egmontas Jansonas šiuo metu yra vienas iš Nacionalinio dramos teatro vadovų.

Ar tik ne erdvus kabinetas bus iškreipęs optiką? Ar tik ne vieno meno vadovo pavydas žymiai garsesnės firmos („Meno forto") vadovui nebus aptemdęs pono Jansono proto? Ar tik ne su *Otelą* atkartojančia situacija susiduriame? Ar tik ne Jago tiradas čia girdime? Tad kas gi čia žiūri į sceną ir pro kokią skylutę? Kieno kūnai čia sodai ir kieno valia – sodininkai?

2.

O dabar apie charizmą ir neliečiamybę. Juokai juokais, bet antroji neįsivaizduojama be pirmosios. *Otelo* režisieriaus atveju ji nulemta ne iš kokio CK šepetyno ar Seimo šabakštyno (beje, Jansonui užkliūva ir Premjero priešpremjerinis priėmimas trupei, bylojantis ne apie protekcionizmą, o apie realių proporcijų išmanymą) atsiųstų direktyvų, o... dieviško talento. Tai pirma. O antra – joks lietuvių menininkas dar nepatyrė tokio priverstinės „šedevro pagal užsakymą" (vos neparašiau – per prievartą) nuostatos spaudimo, kokį patyrė ir tebepatiria Eimuntas Nekrošius. Išskyrus gana abejotiną ir tikrai netiražuotiną *Meilės ir mirties Veronoje* antrąjį variantą, režisierius faktiškai visą gyvenimą dirbo be tuščių apsukų. Nūdienos teatre tai žygdarbis. Lietuvių kalba neturime nė menkiausios to žygdarbio dokumentacijos – monografijų, albumų (žymus škotų fotografas Ken Reynolds yra padaręs per 800 *Hamleto* nuotraukų!), interviu bei recenzijų rinktinių. Eimuntas N. yra mūsų teatro NBA. Egmontas J. tai žino ir be manęs, tik jo vietoje aš padaryčiau viską, kad Nekrošius, užuot stovėjęs nuomininkų eilėje, nuolatos žaistų Gedimino prospekto „halėje". Nacionalinis lietuvių teatras šiandien yra ne ten, kur ant stogo vaidenasi trys SSRS liaudies artistės, o ten, kur vaidina Nekrošiaus trupė. Tiksliau – Nacionaliniu jis tampa tik tą vakarą.

3.

„Eimuntas Nekrošius pasiryžęs demistifikuoti teatro meno paslaptį, – tęsia kritikas Jansonas. – Jei Hamletą gali vaidinti popdainininkas A. Mamontovas (o galėtų ir V. Kernagis, ir Č. Gabalis, o dar geriau – V. Šerėnas), tai kodėl Dezdemonos negali vaidinti E. Špokaitė (o galėtų ir R. Jezerskytė, ir Ž. Baikštytė, o dar geriau – Dž. Butkutė). Mintį, kad teatre gali vaidinti kiekvienas, galima pratęsti ligi absurdo – ir spektaklius gali statyti visi (pas mus, ir ne tik pas mus, tai jau daroma). Na, o kai vaidinti gali bet kas, tai ir bet kaip. Arba – niekaip." Manau, dėl šio pasažo ir parašytas visas tekstas.

Otelo režisierius niekada neslėpė savo kaimiškos prigimties su, kaip pasakytų rusai, „visais iš to išplaukiančiais": sielą šlifuojančiais

gamtos gaivalais, rupia kasdienio fizinio darbo rutina, chtoniškojo pasaulio šnopavimu kaimynystėje, nevadovėliniu žvėrių ir gyvulių pažinimu, žmogaus sugebėjimu išsiversti neverbaliniais ženklais, ypatingu garbės kodeksu etc. Taip, Nekrošius yra „lietuvis iš girios", sykiu išsaugojęs ne tik jos baugų gūdumą, bet ir neįtikėtiną preciziką jaustis toje gūdumoje kaip namie. Jo teatro sodyboje kiekvienas daiktas it akmuo japono sode – geriausioje vietoje. Ir kuo skurdesnis, kuo senesnis – tuo geriau, tuo jis brangesnis šeimininkui – iš čia tie iš režisieriaus namų į sceną atvilkti veidrodžiai, lovos, ūkio įnagiai. Eimunto režisūrą aš pavadinčiau metafizine dailidyste. Nekrošius visų pirma yra dailidė, ir tik po to – dailidaris. Dailidė negalvoja apie meną. Jis daro daiktą visai giminei, negalvodamas, kokio pono užpakalis atsisės ant jo kėdės ar kokio vado ranka laikys jo šaukštą. Ir to darymo metu jo ranką beigi vaizduotę vedžioja ta pati giminė, visi gyvieji ir mirusieji, tos pačios girios legendos bei sakmės. Darymas ir kūryba čia yra vientisas procesas. Nekrošius skaudžiai išgyvena prigimtinį teatro nepakankamumą, jo apsimetinėjimo reikšmingesniu už „patį Romos popiežių" pretenzingumą, jo pseudometafizinių strategijų menkumą ar laboratorinį uždarumą paprasto žmogaus kančių ir negandų akivaizdoje. Negalėdamas dirbti su Johnu Malkovichiumi, jis dirba su savo kiemo malkomis. Ir jo rankose tos malkos ima skleisti žvaigždžių šviesą. Nekrošiaus meistrystė pagimdo tokias savaimingas teatrines struktūras, kuriose nėra nepakeičiamų „dėmenų". Todėl Šerėnas Danijos karalaičio ar Jansonas arivisto Jago vietoje nė kiek nepakeistų spektaklio įspūdžio ir poveikio. Nekrošius yra vienintelis man žinomas režisierius, kurio pastatymuose vaidybos kokybė neturi nė menkiausio savarankiškos vertybės statuso. Aktoriams gal ir skaudu tai girdėti. Šitam teatre jie iš pusdievių „degraduojami" ligi sunkų fizinį darbą dirbančių žmonių lygmens. Toje rutinoje – jų šventumas. Ne veltui Eglė Špokaitė prisipažįsta iki šiol „nesuprantanti, kas gi ten vyksta". Bet juk ir Dezdemona ligi paskutinių savo gyvenimo akimirkų nesuprato to paties! O kai dėl režisūros „paslapčių" – taip, režisuoti irgi gali kiekvienas, mielas Egmontai. Tereikia turėti charizmą. Taip nedaug, ar ne? Štai jums ir Nacionalinio receptūra: charizmatiniai režisieriai čia turėtų pristatinėti kultinius spektaklius.

4.

Otelas (žinoma, jis dar keisis) man pasirodė labiausiai, nepasakyti – programiškai, pažeidžiamas Eimunto spektaklis. Kaip niekad asmeniškas, kaip niekad lyriškas (taip taip, mano sceninis krikštasūnis

Vladas Bagdonas šitame spektaklyje yra ir karalius Lyras!), kaip niekad žiūrovų dinamizmo polėkį ignoruojantis vyksmas, ir sykiu – neeilinis mūsų kantrybės išbandymas. Netekęs cirkiškumo, absoliutaus mechanizmo, išradingumo ties paskutiniąja riba iššūkių, spektaklis ant šekspyriško delno tiesia mums, įtariems šiauriečiams, tris Pietų saulės nugairintas medines statulėles, kuriose mes netrunkame (arba ne – štai Jansonui, pavyzdžiui, nepavyko!) atpažinti... save pačius. Su visomis mūsų ydomis, trūkumais, prisegtliežuvių tiradomis ir visažinių gaidžiais. Spektaklis – it burė vėjyje, į kurią mes įvyniojame savo pavydo nudaigotus gražiausius draugus ir mylimuosius. Nekrošius mums rodo užakusį smėlio laikrodį. Mūsų platumų drėgmės neatlaikiusią klepsidrą. Kažkaip neapsiverčia liežuvis pavadinti viso to žaidimu. Ar ne, dėde Egmontai?

2001

Kada statysime paminklą grafui Hanibalui Lekteriui?

1.

Tai ne retorika, brolyčiai. Žymiausias šiuolaikinės popkultūros pabaisa kilęs iš Lietuvos. Thomasui Harrisui prireikė beveik vienuolikos metų apsispręsti dėl kanibalo genealogijos ir gastronominių polinkių genezės. Atsiverskime romano *Hanibalas* 50-ą skyrių ir tikėdami savo akimis neskubriai perskaitykime: *„(...) Hanibalas Lekteris gimė Lietuvoje. Jo tėvas buvo iš dešimtą amžių siekiančios grafų giminės, motina – kilmingos italų šeimos Visconti palikuonė. Vokiečiams besitraukiant iš Rusijos, keli nacių tankai nuo plento apšaudė jų dvarą prie Vilniaus, nužudydami abu tėvus ir didžiumą tarnų. Vaikai po to pradingo. Jų buvo dvejetas – Hanibalas ir jo sesutė. Mes nežinome, kas nutiko sesei. Reikalas tas, kad Lekteris toks pat našlaitis kaip ir Klarisė Starling"*. (Beje, *„starling"* lietuviškai „varnėnas".) To besikalbantys romano personažai nežino. Knygos skaitytojai visai neseniai sužinojo, kaip drauge su neįvardytais keliom kalbom besikeikiančiais dezertyrais tolimuose medžioklės plotuose atsidūręs lietuviukas Lekteriukas pirmiausia pro plyšį stebi strėle pašautos stirnaitės egzekuciją ir konsumaciją daržinėje, o netrukus toks pat likimas ištinka jo dievinamą sesutę Mišą (sutikite, ne pats mergaitiškiausias vardas toje Lietuvos grafo ir italės šeimoje). Šešiametis berniukas vėliau ant žudymo taburetės randa sutašytos jaunesnės sesutės pieninius dantukus. Veiksmas vyksta 1944 metais. (Grafo Lekterio 65-metis ne už kalnų, brangūs Lietuvos žmonės!) Tas ne tokios jau ir tolimos praeities scenas kanibalas Hanibalas prisimena laineryje. (LAL galėtų drąsiai vieną orlaivį pavadinti Lekterio vardu.) Kaimynystėje sėdintis mažas berniukas žadina daktarą iš neva košmariško sapno. Prigrasęs vaiką nieku gyvu nevalgyti lėktuvuose pakišamo jovalo (negaliu su mieluoju kanibalu nesutikti), baisingasai tautietis ima škicuoti panelės Varnėnaitės portretą, kuriame tėvo pakaitalo, mentoriaus ir savo gyvenimo vyro viename asmenyje ieškanti tyroji ir nepaperkamoji FTB idealistė atrodo visai kaip... sesutė Miša su ašarų prilipinta sruoga ant skruosto. Scena su berniuku (bet be portreto) lėktuve baigiasi ką tik Lietuvos ekranuose pasirodęs to paties pavadinimo Ridley Scotto filmas. Tiesa, Lekteris ten be vienos plaštakos, kurią ankstesnėje sekvencijoje nusikirto išsivaduodamas iš specialiosios agentės antrankių. Tiksliau – paaukodamas savąją plaštaką kaip idealios, nežemiškos meilės įrodymą. Vaikutį

filme jis vaišina nemandagaus korumpuoto seksisto ir ksenofobo iš to paties FTB smegenimis, kurias iš egiptiečių metodu atidaryto gyvo žmogaus kiaušo preparavo Varnėnaitės akivaizdoje. Pranešimas salei mažumėlę dviprasmiškas – siauraakis berniūkštis tarsi inicijuojamas į kanibalų pasaulį. Tuo tarpu romane iki tikrojo finalo dar toli. Neskaičiusiems pabaigos malonumo neatimsime. Užteks užuominos, jog tai alegoriškas *happy end'*as.

2.

Ponas Ridley Scott (jo *Bėgantis ašmenimis* yra vienas geriausių mano kada nors matytų filmų, beje, nulėmusių ir žanro – drįstu jį pavadinti poetine futurologija – raidą) kanibalo genealogijai bei Mišos atpažinimui Varnėnaitėje deramo (t. y. jokio) dėmesio neskiria. O gaila – filmo fanai praranda piligrimystės kryptį. Virtualusis mūsų panteonas – valentingiausią elementą. Amžiaus eksponatą, taip sakant. Tai jums ne Grūto parko istukanai – ką, meldžiamieji, japonų turistui sako kažkokio Kapsuko (lietuvių Leninas?!) ar kažkokių keturių komunarų (bolševikų muškietininkai?!) vardai? Nejuokinkit svieto. O čia: „Aplankykite Lietuvą – dr. Hanibalo Lekterio tėviškę!" Todėl – nedelsdami pradėkime paminklo vajų. Kalkime geležį, kol ji dar karšta, kol ekrane milžinai tekiai kriuksėdami kramto blogiečius, o tai kokie nors italai perims iniciatyvą – kanibalas, kaip minėjome, turi ir Viskončių kraujo, ir mokslinės bibliotekos kuratoriumi Florencijoje jau buvo beįsidarbinąs. Thomas Harris įdavė mums į rankas kozirį. Meskime jį į rinką! Drąsiau! Čia jums ne Vergilijaus Stašaičio ekonomikos ar jo Dantės Šarūno Navickio literatūrinės kalbos teorijos, čia beveik Fiodoro Dostojevskio (beje, irgi lietuvis!) zona. Padarykime tai, ko dėl nežinomų, bet nujaučiamų priežasčių neišdrįso padaryti pats ponas Scott! (Scenaristo Mameto nekaltinkim – jau po istorijos su *Lolita* aišku, kad jis – mėmė.) Atsiimkime iš Holivudo liūtų tai, kas mums priklauso! Grąžinkite mums mūsų ėriukus, magnatai! Kodėl kažkokiu draikalu Dracula rumunai gali didžiuotis, o mes savo naujojo kirpimo Blogio Genijumi – ne?

3.

Pabaigai – apie „naująjį kirpimą". Ponai Harris ir Scott savąjį serijinį (gal tiksliau – gastronominį) žudiką padarė neįtikėtinu intelektualu, baudžiančiu pasaulį už pastarojo... blogą skonį. Lietuviškuose titruose sakoma aiškiau: „už chamizmą". (Toje vietoje net mūsų kino salių arkliai turėtų susimąstyti. Deja, kaip matyti iš internetinės liaudies atsiliepimų populiarioje DELFI svetainėje, šis „mesidžius" neveikia:

„Man visai patiko isskirus pabaiga kai atidare kiausa, nu bliamba vos neapsivemiau, nors siaip juokesi visa sale. Buvo dar viena juokinga vieta – begantys ryti kabanai, nu zvengem nerealiai" (Pasirašė: Kubas). Jeigu Kubas pajėgtų kiek plačiau mąstyti (mąstymo akiratis nėra svetainės rašytojų *forte*), jis galėtų prabilti apie siaubo žanro parodiją ar ką nors panašaus. Tada pono Scotto intenciją paversti kanibalą Hanibalą vyriausiuoju skonio arbitru (t. y. iš principo dieviška figūra) bei specialiosios agentės Varnėnaitės angelu sargu būtų galima interpretuoti kitoje (t. y. ne „siaubiako") plotmėje. Dabar gi aiškiai matyti, kad ponas Scott nesiteikė apsispręsti nė vienoje psichologinio plius filosofinio apsisprendimo reikalaujančioje vietoje: (neva) parodijuodamas jis sykiu suka naują *Miegančiosios gražuolės* versiją, paversdamas skerdiką tobulu meilužiu, be kurio panelė Varnėnaitė niekada neišsipildytų nei kaip asmenybė, nei kaip moteris. Ant šito kabliuko užkimba jau minėtos svetainės lankytoja Rija: *„As likau suzaveta Anthony Hopkins vaidyba!!! Ji stebint galima ir orgazma patirti!!!* Romanistas žymiai nuoseklesnis: knygoje dviejų (vos neparašiau „platoniškų") „puselių" suartėjimas parodytas kaip pabaisos pagijimo procesas: Varnėnaitė sutinka būti ir grafo motina, ir seserimi, ir žmona – tobula moteriškumo trejybe. Už Laisvę su Lekteriu ji aukoja Pareigos visuomenei (*ergo* žmonijai?) pančius. Visuomenė ir žmonija korumpuota pagal apibrėžimą, geras skonis čia tik antžmogių (nepasakyti – pabaisiškų intelektualų) prerogatyva, tad vienas pagijęs antžmogis svarbesnis už visus utopinius svaičiojimus: pagydamas nuo kanibalizmo jis juk nepraras nei tobulo skonio, nei gastronomo dovanos. (Žinoma, kas nors interpretuos atvirkščiai: dėl meilės TOKIAM žmogui tyroji agentė gali ir pati pereiti į kanibalistinių praktikų sritį.) Visa bėda (tfu – laimė!), kad grafas Lekteris, ačiū Dievui, nėra žmogus.

4.

Nenorėdamas atiminėti saldaus (kepenėlės? inksteliai? smegenėlės?) kąsnio iš puikiojo Sauliaus Macaičio, to pretenzingo smurtalo, kuriame man patiko tik Giancarlo Gianninio vaidyba, nerecenzuoju. Geriau pacituosiu ne mažiau puikaus kritiko Jake'o Horlsey'o žodžius apie publiką, kuri pasiduoda grafo Lekterio kerams. Ji nusakoma kaip „patirianti cinišką nuobodulį ir pasidygėjimą savuoju gyvenimu bei visuomene, kad regėdama pairimą galėtų patirti iškrypėlišką, beveik sadistišką malonumą. Supuvėlis maniakas laksto laisvas kaip paukštis, liguistai kerštaudamas už save žemesnei visuomenei, kuriai jaučia vien tik neišpasakytą panieką, ir ši idėja susilaukia prita-

rimo, nepasakyti – tikro šiuolaikinės auditorijos susižavėjimo... Publika paklusniai sutinka su šiuo požiūriu, tarsi norėdama padovanoti visuomenę maniakui... Tai logiškas pasirengimas skerdyklai". Optimizmo šitoje vietoje suteikia tie patys jaunieji „delfinai". Toks Matas nieko nevynioja į vatą: *„Shudas. Holivudas visai ishpindejo, kuria kazhkokias nerealias istorijas su nekrofilijos priemaisha. Bukas ir kvailas filmas. Nuo visokiu ishkrypeliu, manijaku, galvazhudzhiu, FTB nukvakusiu agentu jau ima vidurius raizhyti. Zhiurint shita filma jau net nebaisu. Labiausiai tiktu rusihkas zhodis „zhutka"*. Pritariu Matui – „delfinas" mato tai, ko niekada nepamatys joks intelektualas. O jeigu ir pamatys – kaip mat susigės pamatyto.

5.

O grafo Lekterio dvaras Pavilnėje? Atstatysime. O paminklas lietuviškajame panteone? Būkit ramūs – pastatysime. Ne tokiems pastatome.

Ne Fellinio istorija

I

1.

Kartais tyla prieš audrą ir yra viskas, ką prisimename iš kataklizmų. Aš papasakosiu apie merginą, vieną žvarbią kovo dieną atlydėjusią mane į Kopenhagos geležinkelio stotį. Ta mergina buvo afrikietė. Visą kelią nuo viešbučio ji šilkine skarele bandė apsimuturiuoti burną. Skarelė ant jos burnos tapo panaši į respiratorių. Aš vėlavau į traukinį, ir jai buvo nelengva pataikyti į koją. Kiekvienas jos miniatiūrinis judesys, kiekvienas didelių rudų akių žvilgsnis buvo pilnas nenusakomo nuolankumo. Perono minioje ji atrodė kaip iš namų pabėgęs vaikas. Traukinys, gyvatė, įšliaužė be garso ir trumpam. Be garso prasivėrė ir užsivėrė vagonų durys. Bagažas be garso įnešė žmones. Mūsų dviejų dienų pažintis atrodė kaip nesprogusi granata. Žiedas ištrauktas, asfaltu atriedėjusi citrina sukasi it vilkelis po kojom ir... nesprogsta. „*Bučinys ir skarelė, bučinys ir skarelė*", – prasisuko eilutės iš seno Nezvalo eilėraščio. Jau vagone šalia išsidrėbęs senis pakišo gertuvę: „Lašelį viskio?" „Ačiū, – atsakiau, – turim savo". Jis matė viską: mūsų mažus diskretiškus judesius, šilką ant grindinio, mano lūpų sraigę ant jos delno, ant smilkinio... Jis, senas vilkas, žinojo, kad juodaodžių delnai ir padai – balti. Net po dideliais juodukių biustais, kaip tvirtino vienas lenkų aktorius – balta. Pastaroji baltuma ją be galo prajuokino. „Aš būtinai statistiškai patikrinsiu tavo informaciją", – sakė ji. Po kelių dienų iš kažkokios internetinės kavinės parašė: „Tikiuosi, tu gyvas ir sveikas. Aš – ne. Pasakodama apie save, kažkodėl nuslėpiau, kad namuose turiu draugą. Ta istorija trunka gerus metus. Jis mano vienmetis ir mes mylim vienas kitą. Slapukaudama su Tavimi turbūt dariau klaidą. Mane taip sujaudino Tavo dėmesys. Tavo žvilgsnis. (...) Aš daug galvoju apie mus ir noriu, kad mes drauge surastume sprendimą. Nenustebčiau, kad perskaitęs šituos žodžius Tu mane jau prakeikei. Pagarbiai priimsiu viską". Prisiminiau savo dėdę, garsų Čikagos pleibojų. „Juodukes mes veždavomės į Paryžių", – sakydavo jis. Prieštvaniniais laikais. Priešaidsiniais laikais.

2.

O dabar nuo pradžių. „364 apšilimo dienos prieš vienintelę Šv. Patriko dieną", – skelbė plakatai. Mano galva, reikėjo parašyti tiesiog: „Visų šalių airiai – vienykitės!" Taigi kovo 17 dieną be ypatingų pa-

stangų patapau Kopenhagos airiu. Ėjau iš pabo į pabą kaip iš grabo į grabą – per budynes airiai miruolius sodinasi užstalėn, surakina iš abiejų pusių alkūnėmis ir raliuoja savo raliones. Kai mes, mirusieji, uždainuosime!.. Smuklėse vyko veiksmas, apie kurį kiekvienas personaliniame vazone gyvenantis skandinavas gali tik svajoti. Danija vis dėlto laukiniškesnis, labiau kontinentiniu pamišimu persiėmęs kraštas. Tad visuotinis suairėjimas čia be vargo sulygina čiabuvį ir dublinietį. Vienas į poetą Parulskį panašus nuožmūnas ant pliko pakaušio buvo išsitatuiravęs savojo Dievo vardą: GUINNESS. Rūsti, triukšminga partija, kąsniais gerdama juodus tirščius, buvo paskendusi vidinėse diskusijose. Buvo gera įsivaizduoti, kad ponai Jakavonis ir Dalinkevičius čia turbūt negautų balsų. Tą dieną ginis ėjo poroje su džeimsonėliu, ir raumeningas barmenas, neužmiršdamas žodelio *sir*, juos abu sinchroniškai stumtelėjo baro čiuožykla mano pusėn. Meistriškai išlaviravę tarp rankų kamienų ir peleninių kaminų, stiklai pasiekė taikinį. Monitoriuose rodė regbį: bedančiai dvikojai buliai buvo vikresni už koridų chirurgus. Jeigu atmintis nemeluoja (broliai Baubliai vis tiek patikrins), škoteliai tą dieną kapojosi su prancūzais. Prancūzams salė dovanojo vieną vienintelį keturių raidžių žodį. Aš, kaip ką tik iškeptas airis, kiek įmanydamas stengiausi prisidėti prie tos dovanos. Aiman, prie keturių raidžių žodžio ne ką tepridėsi. Pirmame smuklės aukšte jauni girti danai kojomis užtvėrė visus praėjimus, ir šaligatvių bei tualetų Airija atsiprašinėdama turėjo keberiotis per gyvas užtvaras. Kažkur dužo stiklai, ir visiems buvo linksma. Linksmumą paprastai dozuoju, tad nusprendžiau pakeisti sudužimo vietą. Kitoje aikštės pusėje, krautuvėlės vitrinoje, nuo žurnalo *The Face* viršelių į mane žvelgė rūsti aukštuomenės pankė su mini striuke. Krūtinės vietoje bolavo žodis STRIP. Veidai įtraukė – netrukus laikiau žurnalą rankose. Iš jo iškrito kažkoks margas lapelis. Pakėlęs perskaičiau: „Laimėk 50 000 svarų. Lošk dabar". Tereikėjo kitoje pusėje pagramdžius moneta surasti tris (už du gauni paguodos dovanėlę) vienodus simbolius, ir minėtoji suma arba kiti „vertingi" (sąraše visi tie grotuvai, keptuvai, karatai ir dukatai bei šimtinės grynais atrodė itin optimistiškai) prizai – tavo. Nugramdytoje „Lobių saloje" radau tokius simbolius: raktą, inkarą, laivo vairą, žaidimų kauliuką, ananasą, du taškus su šypsena, skorpioną ir... tris svaro ženklus. „Ką, – paklausė pardavėjas, – nejaugi sėkmė?" – „Absoliuti", – atsakiau tarpduryje. Laimėjimą reikėjo nedelsiant aplaistyti. Pasirinkau savajam viešbučiui priklausantį dar vieną airišką drėkinimo tašką. „Džeimsonėlio?" – paklausė barmenas ir nelaukdamas atsakymo šliūkštelėjo kielės šikimą to triskart išvaryto į

firminį stiklą. „Dvigubą“, – pasakiau barmenui. Jis nesuprato. Pasirodo, loterijos laimėjimo apsvaigintas, prakalbau lietuviškai. Lankytojai dažytais veidais ir klounų kepuraitėmis sužiuro mano pusėn. Viena šlakuota merga pakėlė sijonėlį. „Atleiskite, – pasakiau susirinkusiems, – mano pavardė ne Fellini.“ „Nefellini“ suskambo it vienas žodis. „*Good-bye, mister Notfellini*“, – man sugrįžtant į viešbutį tarė barmenas.

3.

Viešbutis, vardu „Undinėlė“. Dar rytą vestibiulyje sutikta vieno Atėnų banko tarnautoja prašė priminti tos kruvinai keistos Anderseno pasakos fabulą. Po pusryčių ji rengėsi eiti legendinės skulptūros lankyti, tad norėjo žinoti visas smulkmenas. Aš staiga prisiminiau, kad paskutinį kartą buvau Kopenhagoje kaip tik tuo metu, kai nežinomi „konceptualistai“ nurėžė bronzinei undinėlei galvą. O ir pati pasaka man visados atrodė neįtikimai siaubinga, tikras klasiko pareiškimas Danijos karališkajai psichiatrų draugijai. Pamenate, mažoji jūros karalaitė trokšta ne tik gražuolio sausumos princo, bet ir nemirtingos vėlės, kurią jūros ragana pažada už kelias makabriškas, vaiko protui visai neįsivaizduojamas, operacijas. Prieš nupjaudama undinėlei liežuvį, ragana šveičia katilą... gyvų žalčių ryšeliu. Prieš tai matome ją iš burnos penint rupūžę, kaip žmonės peni cukrum kanarėles. „Bjaurias riebias gyvates ji vadino savo viščiukais ir leido joms žaisti ant savo plačios išpurtusios krūtinės“, – net ir sunkiai paskaitomam Juozo Balčikonio vertime danų pasakoriaus siuras ir smuras daro įspūdį. Nemirtingąją vėlę undinėlė gausianti tik tuo atveju, jeigu princas pamils ją taip, kad pamirštų tėvą ir motiną, o po to prisieks prieš altorių amžiną ištikimybę (Balčikonis ją vadina „ištikėjimu“). Vėliau, gelbėdamos seserį nuo mirties, undinės išmaino savo plaukus į peilį, kuriuo undinėlė turinti perdurti kitą, aiman, mergaitę pasirinkusio princo širdį, kad dar šiltas jo kraujas leistų per baisius vargus anksčiau atliktą plastinę operaciją anuliuoti ir padėtų „nėrovės“ kojoms vėl suaugti į žuvies uodegą. „Nužudyk princą ir grįžk pas mus!“ – skubina undinėlę seserys. Deja, toji nepajėgia perdurti mylimojo ir virsta jūros puta. Kylant saulei undinėlės molekules pasigauna „lengvosios esybės“: oro dukterys irgi neturi nemirtingosios vėlės, bet gali ją užsitarnauti gerais darbais. „Mes skrendame į šiltuosius kraštus, kur žmonės žūva nuo troškaus, sugedusio oro, ir jį ten vėsiname“, – aiškina jos naujokei. Trys šimtai metų gerų darbų *non stop* – ir gali laimėti nemirtingąją vėlę. Anderseno froidistinė abrakadabra čia nesibaigia. Jis sugalvoja oro sanitarėms pedagoginę loteriją: už pataikymą

į namus, kur vaikai džiugina tėvų širdis (nejaugi tokių esama?). Viešpats nurašo metelius. Už pataikymą į butą su neklaužadomis – prideda dieną. „Tie šilti kraštai, – paklausė graikų bankininkė, – turbūt Afrika?“

4.

Nefellini grįžta iš baro. Štai eina pro kleganččią grupelę prie staliuko vestibiulyje. Juodaodė su kasytėmis pakelia ebonitinę galvutę. „Taip dūšios žiūri iš aukštai į savo pamestąjį kūną“, – jis prisimena dar vieno poeto žodžius. Viskis sumaišo apačią su viršum. Nefellini stabteli, randa tuščią sofą po paveikslu ir nenusirengęs palto atsisėda. Patikrina, ar nepametė laimingo loterijos bilieto. Ir vėl pagauna juodaodės žvilgsnį.

II

1.

Likimo grabštelėjimai ir žnybtelėjimai paverčia mūsų veidus maigoma kempine. O kartais veido raumenys virsta siūlais, kurių pamišęs lėlininkas nebenusikrapšto nuo pirštų. Todėl pirmo įspūdžio takoskyra tarp baltojo ir juodojo – jų išraiškų skirtumas. Todėl juodoji veidų keramika veikiau plastinis, o ne likiminis menas. Tropikų karštyje išdegta galvutė kolekcininką gali išvesti iš proto. (Beje, aistra visados yra pamišimo forma.) Juoduko veido statiką atperka jo kūno judrumas. Baltojo pantomimos neatperka niekas. Ji skirta veidrodžiui. Džiugesį juodieji parodo akimis ir dantimis. Arba šokiu, kurio kalba paveldima. Arba daina, kurią atkartoja žvėrys ir paukščiai. Žiūrėdamas ir klausydamas „Undinėlės“ gyventojų klegesio, aš nejučiom perkėliau juos į džiunglių ir dykumų dekoracijas. Ten kiekvienas jų turėjo savo solo po saule. Net grubiai sukaltos, tos dekoracijos man atrodė tinkamesnės už trijų žvaigždučių viešbučio vestibiulį. Du juodi kresni afrikiečiai gera anglų kalba (kolonizatorių paveldas, leidžiantis, tarkime, Nigerijos autoriams puikiai išsiversti ir be Vilniaus knygų mugės) stovėdami aiškino sėdinčioms merginoms žmogaus teisių pažeidimų jų šalyse subtilumus.

Mes dalyvavome skirtingose konferencijose, už kurias mokėjo turbūt tie patys Vakarų fondai. Turiu prisipažinti, kad atsikėlęs per anksti (tai mano įgimta yda), aš prieš porą dienų vos nenuėjau į svetimą konferenciją. Tik po kokių penkiolikos minučių slinkties su visų rasių pasiuntiniais į priešingą nei mano kvietime nurodytą pusę supratau, kad lygiai taip pat galėčiau dalyvauti ir akvariumų dizainerių

ar dirbtinio kailio „augintojų“ suvažiavime. Pasaulio pasiuntiniai, kurių uodegoje iš inercijos vilkausi Kopenhagos senamiesčiu, buvo žmogaus teisių specialistai. Jų laukė dviejų savaičių Apskritasis Stalas, už kurio patogiai susėdę jie pasakos vieni kitiems apie nuolat atkasamus masinių žudynių kapus ir chronišką demokratiškai išrinktų prezidentų virsmą diktatoriais. Supratęs, kad einu ne ten (ką būtų sujaudinusi tezė, greičiau tinkanti formaliosios logikos pratyboms, esą žmogaus teisių pažeidimai Lietuvoje reiškia vien reketininkų, verslininkų ir bankininkų teisių pažeidimus?), spėriai sugrįžau į to paties viešbučio vestibiulį, kur nauja tarptautinė komanda rikiavo savo eksportinių ekspertų pulkus. Čia sukinėjosi vos vienas juodukas, kuris netrukus tapo mano pašnekovu ir, turiu vilties, draugu. „Mes atrasime tau pinigų atskristi į Lagosą“, – sakė Sola. Tuo metu aš jau žinojau, kiek per mėnesį uždirba advokatė Ugandoje. Tos dviejų skaičių sumos neminiu tik todėl, kad Lietuvos advokatai gerdami prancūzišką konjaką nesusigalvotų naujo tosto.

2.

Po pažeidimų subtilybių (turint omeny vis augantį „kultūrinį“ suskaldytų žmogaus kaukolių sluoksnį, tai – oksimoronas) buvo pereita prie tapatybės klausimų. Švento Patriko nukamuotas, tvirtai žinojau tik viena – šį vakarą esu viskio žmogus. Atsidūręs migracijos tarnyboje, tarp „Kitų įrašų“ būčiau pareikalavęs ir tokio. Viskio ir loterijų žmogus. Pirmuoju atveju – niekada nepralaimintis, antruoju – atvirkščiai. „Niekada nelaimintis“ – irgi tapatybės (ypač savęs įvardijimo prasme!) aspektas. „Aš katalikė“, – pasakė „mano“ afrikietė. Ir kažkodėl vėl pažvelgė Nefellinio pusėn. Turėjau išreikšti solidarumą. T.y. pastatyti jiems viskio. Ar bent kavos. Nepadariau to dėl vienos paprastos priežasties – man nepatiko tie du kresni antracitiniai juodukai. Labai jau jie buvo panašūs į Kauno ar Šiaulių „autoritetus“, staiga panūdusius apšviesti tautą tamsuolę žmogaus teisių šviesa. (Vėliau sužinojau, kad jie nepatiko ir mano draugui Solai.) Gal viskio paragavęs mano esybės įšalo zonoje atgijo rasistinis kirminas? Vargu bau. Juk negali atgimti tai, kas niekada negimė. Šita mintis man patiko. Norėjau pasidalinti ja it plotkeliu su spalvotaisiais. Deja, jie jau kilo namopi. Itin ryški ir balsinga pakistanietė, primenanti lietuvių (p)operos divą Bilevičiūtę, ginė aveles į numerius: „Vaikai, jau pusė vienuoliktos, laikas į lovytes!“ Tasai *bed time* mano ausyse reiškė visai ką kita. Visose be išimties kompanijose, visuose susibūrimuose būtinai atsiras kokia valdinga ragana, nupurtanti pradėto austi erotinio voratinklio šilkverpį. Ir – baisiausia – visi jai paklus it konservatorių

frakcija balsuojant. Kelias sekundes mes žvelgėme vieni į kitus: sveikai išraudęs baltas viskio ir loterijų žmogus į niekada spalvos nekeičiančius žmogaus teisių ekspertus iš kitų kontinentų. Ir atvirkščiai: žmogaus teisių pažeidimo specialistai – į potencialų pažeidėją. Taip amerikietiško futbolo puolėjai žiūri vieni į kitus. Taip Rasheed Wallace žiūri į dėdę Sabą. Taip soclibai žiūri į liberalus. Po akimirkos ekspertai sugužėjo į liftą. Mergaitės dar spėjo aptarti vestibiulio vitrinose užrakintų gintaro karolių bei apyrankių kainas. Gintaras buvo visai toks pat kaip Palangoje. Skyrėsi tik kaina. Lifto duryse švietė mažytis iliuminatorius. Aš priėjau pirštų galiukais ir prisiplojau veidu prie stiklo. It koks grafas Bolkonskis būriau iš gineso tirščių: „Jeigu ji pažvelgs į mane ilgiau nei į regėjimo lauke pasipainiojusį daiktą, aš..." Tą akimirką liftas ėmė kilti į dangų. Aš išėjau į gatvę. Aplinkui siautėjo suairėję danai. Vienas dainorius apsivėmė nepasiekęs priedainio. Suši restorane kaimynystėje vyko diskoteka vietiniams kalės vaikams. Merginos plikais pilvais su žiedais bambose skleidė šiais laikais itin kotiruojamą totalinį abejingumą. Abejingumo radiacija buvo tokia stipri, jog visi vaikinai masiškai gėrė sultis. „*Kinoki ita, otoko noko*", – dainavo „Pizzicato five". Stropaus prakaituoto didžėjaus rankose jie vis tiek buvo prastesni už kažkada Osvaldo Balakausko Sandrai Straukaitei padovanotus „Ladysmith Black Mambazo". „Saku saku pasaku", – pasakiau sau estiškai. Ir čia pat išverčiau į japonų: „Seku seku sakę".

3.

Naktį sapnavau dykumą. Sapnui ligi pat ryto akompanavo airiški angelai. Ar girdėjote kada skerdžiamo angelo riksmą? Aš girdėjau. Sapnavau šulinį su svirtim vidury dykumos. Kibire, be abejo, irgi buvo tik smėlis. „Iš smėlio, – sakė nepažįstamas balsas, – galima išausti gražiausius raštus." Tos nakties sapnų virtinėje nepatyriau tikėjimo ir žinojimo žirklių. Sapnas lipo prie sapno it karolius veriant. Tik dykuma nesitraukė. Atrodė, jog didžiulis sapno voras, vardu Lars von Trier, ją traukia iš burnos it siūlą. Žinoma, tai nereiškė, kad pusryčiams būtinai turėjau valgyti manų košę. Kai tuoj po septynių priėjau prie švediško stalo, ji tuštokoje salėje pylėsi apelsinų sultis. Nespėjus pabelsti į nugarą, prabilo pirmoji: „Kaip jūs vakar mus visus išgąsdinot! Pusę nakties galvojau, kodėl gi jūs taip žiūrėjot... Negi niekad anksčiau nebuvot matęs juodaodės?" – „Jūs galėjot sugrįžti ir paklausti. Aš jums būčiau viską išklojęs apie žmogų, kuris vakar naudojosi mano akimis." Ji nusijuokė ir paklausė to žmogaus vardo. „Mano mielas Rolandai, aš netgi rengiausi tai padaryti, bet

nebuvau tikra, ar jūs tebestovit prie tų gintarinių spintų." „Ten mano tikroji vieta, – pasakiau Rožei (toks buvo jos vardas). – Aš esu prisiekęs gintaro sargas". Jau už staliuko, papuošto kelių bananų ir apelsinų natiurmortu, servetėle pabandžiau nusivalyti dulkes nuo batų. Kopenhagoje tom dienom be perstojo pūtė įkyrus šaligatvių vėjas. „Argi tai dulkės? – susijuokė ji. – Štai Ugandoje aš tau parodyčiau tikras dulkes! Raudonam jų debesy tu nematytum nieko! Absoliučiai nieko!" – „Ir tada atsitiktų kas nors baisaus?" – „Ne, tavęs neužmuštų, tik atimtų daiktus", – ramiai tarė ji.

4.

Afrikos lietuviai! Meldžiu atsiliepti! Ir ypač to vieno, biznieriaus iš Gambijos, apie kurį netrukus paporins Rožės bendraodė. Aš noriu būti jūsų tarnas. Jūsų bendras. Jūsų metraštininkas. Jūsų dramaturgas. Jūsų Andersen.

III

1.

Nefellini ir afrikietė turi lygiai dešimt valandų. 600 minučių. 36 000 sekundžių. Logiškai mąstant – daugiau niekada ir niekur, išskyrus sapnų ir interneto prieglobstį, nebesusitiks. Ta pati mąstymo banga transliuoja elementarius šaukinius, kur „Gelbėkit mūsų sielas" iš tikrųjų reiškia „Gelbėkit mūsų kūnus". Abu puikiai supranta, kad tikrasis civilizacijų dialogas vyksta ne intelektualų, ar tuo labiau – prezidentų, inicijuotuose forumuose, o mažose viešbučių kamarėlėse, tamsiose laiptinėse ir už paskubom užšaunamų kupė durų. Ten, kur gyvenimas be jokių skrupulų pakartoja kiną ir literatūrą. Ten, kur moterys grūda į vaginą sutraukiamuosius augalus, tabaką ar net trąšas, norėdamos nusausinti vietines drėkinimo sistemas ir taip pamaloninti supratingą sutiktąjį. Tai Subsacharos Afrika, o jūs stovite ant ne pirmos jaunystės kilimų mažumėlę nusinešiojusiame Kopenhagos viešbutyje. „Aš atsuku kambario radiatorius iki maksimumo, – sako afrikietė, – ir mano karstelis įšyla." „Tame karstelyje, – galvoja Nefellini, – dabar turėtume lipti sienomis. Palikti ant lubų savo inicialus." Deja, jis jau susitaręs vykti į Luizianos šiuolaikinio meno muziejų. Deja, ji turi vykti į ekskursiją – Kopenhaga jos pirmas europinis didmiestis, nors senelis kažkada ilgai gyveno Londone. „Ir grįžo namo?" – nepatiki Nefellini. „Taip", – giliai atsidūsta ji. „Tiesiai Idi Aminui į nasrus?" – „Iš kur tu žinai?" – „Tai viskas, ką aš žinau apie Afriką." Disidentų kūnų dalys diktatorių šaldytuvuose. Ar nenorėtumėt paragauti mano

geriausio priešo skaniausios mėsytės? Maištingiausių smegenų paštetо? „Jeigu jūs paliksit savo adresą, aš jums parašysiu", – sako Rožė. „Gerai, – sako Nefellini. – Bet po pietų dar galim nutūpti kokioj kavinėj ir išgerti vyno šlakelį." „Šlakelį – galim", – sako ji. Paukštė storom lūpom.

2.

Numeryje BBC tarsi specialiai rodo Ugandą. Pasirodo, čia ką tik baigėsi prezidento rinkimai. Sagstydamasis džinsus, Nefellini mato pilną žmonių stadioną, kurį jau penkiolika metų hipnotizuoja dabartinis prezidentas Yoweri Musaveni. Šįsyk jis surinko „tik" 78% balsų. Buvęs jo kabineto narys dr. Kizza Besigye gavo 22%. Jo šalininkai, aptūpę kažkokią kalvotą laukymę, tyli rodeniškai parėmę smakrus. Reporteris kalbina daktaro žmoną – parlamento narę. Graži elegantiška ponia su plačiais afrikietiškais drabužiais (Afrikos naujosios politikos vyrai visi kaip vienas su italų dizainerių kostiumais) aiškina rinkimų pažeidimų subtilybes. Musaveni, pripažintas kovotojas su ŽIV (krašte 800 000 infekuotųjų), kiekvienoje rinkiminėje kalboje tvirtindavo, esą jo oponentas sergąs AIDS. Tasai žodis kasdienėje vartosenoje visam kontinente tebėra tabu. Užkratas čia tebevertinamas kaip tikra velnligė: piktų dvasių apsėdimo, biografijos nuodėmių ir net baltųjų sąmokslo pasekmė. Ir sirgti, ir ypač mirti nuo TO – neapsakoma gėda. Net medikai miruolį į vėlių valdas pasiunčia su „tauresniu", tarkime, romantiškos džiovos, kelialapiu. Nuo TO pandemijos Afrikoje miršta parlamentų nariai, dėstytojai, mokytojai (sekso valdžia kaip permanentinio kolonializmo forma!), apskritai – geriausieji (skirtingai nuo „blogiečių" kituose žemynuose, nors, žinoma, pirmosios baltųjų pasaulio vyrijos aukos irgi buvo ne parijai – menininkai, artistai, kritikai, aukštuomenės partūzų gražuoliai). Susirgęs automatiškai išspiriamas iš darbo, o dirbantysis Afrikoje išmaitina mažiausiai šešetą pilvų. Iš 5 milijonų sergančių (infekuotųjų priskaičiuojama apie 25 milijonus – 70% pasaulinės „produkcijos"; mirusiųjų – 13 milijonų, o 10 milijonų mirs per artimiausius penketą metų) vos 20 000 susilaukia vienokios ar kitokios medicininės pagalbos. Grubiai tariant, mažiau nei 1% ligonių gali būti apskritai tokiais laikomi. Baltasis pasaulis Afrikos mirties (bereikšmės apokalipsės?) problematiką pradeda suvokti itin vėlai – natūralaus gamtos apsivalymo (toks darviniškas testas, ar ne?) teorijos mažiausiai guodžia Vakarų investuotojus bei imigracijos tarnybas. Ar bereikia sakyti, kad abu Rožės tėveliai irgi buvo mirę? Ne, aš neuždaviau TO klausimo. Tiesiog mirę. Turint omeny, kad tėvelis buvo advokatas, – gal

net kovose su režimu. „Dieve, kaip jis norėjo, kad aš irgi būčiau teisininkė, – jau kavinėje nepakeldama balso ištarė ji. – Prisimenu, kaip po diplomo įteikimo grįžau į tuščius namus, kaip viena sėdėjau prie lango..." Ašaros jos skruostu nubėgo srovele, o ne po vieną. Taip verkia šventųjų statulos Madonnos klipuose.

3.

„Luizianoje", galbūt geriausiame Skandinavijos privačiame muziejuje pakeliui į Elsinorą, veikė fotografų agentūros „Magnum" paroda, skirta legendinės reporterių grupės 50-mečiui. Dokumentinės fotografijos magų – Henri-Cartier Bressono, George'o Rodgerio, Davido „Chim" Seymouro ir Roberto Capa'os – sutvertas kūdikis šiandien dirba su 44 meistrais keliauninkais, fiksuojančiais visų pirma mūsų planetos žaizdas ir smurtą. Ypač daug fotografų „prišaudyta" karo ir skurdo (kartais tai absoliutus rimas) zonose. Stulbinantį siaubo grožį čia pagimdo jau ne atlikėjo meistrystė, ne jo tobulas žvilgsnis, o tiesiog narkotinė drąsa (turbūt neįmanoma be stipraus finansinio užnugario) atsidurti pačiame pavojaus epicentre. Atrodo, kad visa žmonių planeta reprodukuoja smurto ciklus tik tam, kad magnumiečiai galėtų jais stebinti parodų lankytojus. Nes... nes tik tokio peno parodų lankytojai (ypač „saugiose" ir „švariose" valstybėse) ir yra ištroškę. Ar beliko kokia nors kita reakcija, išskyrus dirgliai estetinę, į nesibaigiančios pasaulio pabaigos vaizdus? Fiksuodamas idealią mirties kompoziciją kokio nors James'o Nachtwey'aus lakšte, dar gali guosti save tarsi pačios geografijos ar istorijos sankcionuotu saugumu – tai ne su manim, tai ne čia, tai ne mano pasaulis. Bet ar ne tą patį dar prieš dešimtmetį galvojo ir Sarajevo, ir Grozno, ir Karaliaučiaus parodų salių lankytojai? Pagaliau ta savo vaikų atstumta ir gatvėje mirštanti dvidešimt kelerių metų giltinė – argi ji ne tavo sesuo? Mano sesuo? Nejuokaukit. Mano sesuo slaugo alzhaimerius Floridoje. Ir išlaiko šešetą pilvų Pilviškiuose.

4.

Aš ilgai ieškojau kavinės, kuri jai patiktų. Kur ji jaustųsi rami ir saugi. Kur neužklystų naujos kartos rasistai. Vengiau sterilių madingų akvariumų. Radau hipišką skylę su senom kėdėm, nudrengtom sienom ir senu variu apkaltu savitarnos baru. Toj nuvarytoj skylėj ji nuslėpė savo „boifrendą", bet parodė ašaras. Aš laikiau jos ranką, panašią į plėšrių šokoladinių paauglių rankas pianistų pirštais. Ji man pasakojo apie našlaičių pulkus raudonose dulkėse. „Tie benamių spiečiai visiškai nenuspėjami", – sakė ji. Prieš nufotografuoda-

mas paprašiau, kad pasisuktų profiliu. „Manęs dar niekas nebuvo to prašęs", – nusistebėjo, bet įvykdė prašymą. Kopenhaga, skirtingai nuo Nefellinio, jos nenustebinusi. „Namuose aš turiu televizorių ir gerą vaizduotę", – susijuokė ji. „Kodėl tu nebėgi? – paklausė Nefellini. – Tereiktų nueiti į nuovadą ir pasakyti tris frazes". „Žinau, iš tokių konferencijų negrįžta daugelis, – vėl atsiduso ji. – Bet aš negaliu nuvilti savo darbdavių. Jeigu ne jie, mes niekada nebūtume susitikę." Logika buvo jos pusėje. Mano pusėje buvo du mėnesiniai atlyginimai, už kuriuos aš galėjau tik nuskristi į Kampalą. Grįžimui būtų tekę skolintis. Gatvėje pamačiau, kaip jai sunku išlaikyti pusiausvyrą ant aukštakulnių. Ji prigludo visu kūnu, ir mes turėjom trumpam sustoti. „Kai tu man neatsakai iškart, aš jaučiuosi baisiai, – parašė jau po gero mėnesio. – Beje, gavau paaukštinimą, nors alga kol kas nepasikeitė."

5.

„Nors tu jau šilto ir šalto matęs žmogus, Rolandai, – nostalgiškai kalbėjo mano naujasis draugas Sola, – bet aš, net ir būdamas gerokai už tave jaunesnis, išgyvenau keturis valstybinius perversmus ir vieną pilietinį karą." „Turbūt slėpeisi kur nors palėpėje apsikrovęs knygomis", – nusijuokiau pildamas tyčeriuką. „Ką tu, buvau netgi patekęs į kryžminę ugnį", – rimtai tarė jis. Norėjau pasakyti, kad šaudė turbūt knygomis, bet nepasakiau. Šaudė, be abejo, kulkomis. Netiesa, kad jų pasaulyje mažiau negu žodžių.

Zuoktelėjęs Vilnius

1.

Man turėtų patikti. Visai rimtai – man turėtų patikti Vilniaus mero bigbitinis stilius. Mūsų urbanistinės citadelės šeimininko krėsle iki šiol sėdėję reti pilkūnai gerai girdėjo tik vidinį (nepasakyti – vandentiekio, kanalizacijos ir centrinio šildymo) miesto pulsą, bet neturėjo jokios jo išorės, įskaitant ir viešojo miesto gyvenimo formas, vizijos. Jie atrodė kaip pilvo chirurgai, pastatyti į veido plastikų vietą. Tad nenuostabu, kad miestas kito kaip tam tikra save reguliuojanti sistema, kuriai pagreitį (tiksliau – kaitos regimybę) suteikė pats sostinės statusas ir neišvengiamas biudžetinis silikonas. Vilnius buvo svarbus, bet neįdomus. Ypač nykus jis buvo pirmuoju Nepriklausomybės penkmečiu – tarsi programiškai atiduotas gatvės politikos giedoriams, „brigadininkams" bei prieškario maldininkų eitynes atkartojančių ritualų meistrams. Visi tie beprasmiškais atsišaukimais nuklijuoti fasadai, visi tie nesibaigiantys vis naujų memorialų būtinybės aptarinėjimai stūmė Vilnių į pamėkliškos virtualybės akivarus. Nuolatinio budėjimo ir gedėjimo atmosfera aiškiai kontrastavo su istoriniu šansu iš kuriamo vaškinių figūrų muziejaus virsti raumeningu Vidurio Europos miestu. Sykį ir suvisam nutraukti provincišką gubernijos bambagyslę, išsivaduoti iš glitaus toliau savo kaimo vienkiemių ir pirčių nematančių (ir nesiekiančių!) strategų glėbio. Ir arkliui buvo aišku, kad Vilniui reikia DOZĖS.

2.

Pirmas ryškesnis gestas – lakūno Pakso taktinis senamiesčio perdažymas, katapultavęs mano bendravardį į Premjero kėdę. Beje, buvau vienas pirmųjų tokios galimybės „aiškiaregių". Mintijau elementariai: vyriška meilė motorams, atmiežta gera rizikos doze, verčia pilotą tuos motorus it gėrimus keisti stiprėjančia tvarka. (Geriausias šitos progresijos pavyzdys – liaudies lakūno Kairio prezidentiniai svaičiojimai.) Tačiau meilės motorui ar saltomortalėms nereikėtų painioti su dalykiška meile miestui ir Tėvynei. Pastarieji lakūnams gražiausi iš paukščio skrydžio. Tos perspektyvos nederėtų iš jų atimti, tiksliau – tai ir yra jų vienintelė didžioji gyvenimo perspektyva. Sovietmečio šlageris ją nusako preciziškiau nei Prezidento patarėjai: *„Est' odna u liotčika mečta – vysota, vysota!"* Tik aukštis čia – savojo, o ne rinkėjų organizmo išbandymas. Iš Pakso skrydžio pamatytas

Vilnius buvo gražus, bet vienadienis – kas, susimildami, privers apie atsargą dar negalvojantį padangių didmeistrį užsisėdėti TIK dažytojo uabėlyje? Užuot paėmęs LAL'ą, Paksas nusprendė... pasidaryti sau galą paimdamas valdžią Lietuvos žemėje. Liberalai (kaip ankstėliau konservatoriai) jam ant lėkštutės atnešė partiją, Prezidentas – Vyriausybės rūmus (t. y. šturvalą), tauta – širdį. Tik pastaroji dabar turėjo taikytis ne prie naujo aukščio apkrovų, o prie koalicijos partnerių apkalbų ir kliaučių. Iš tuščių liežuvio apsukų gimusi socialliberalų partija prie tikslių komandų ir gero motoro darbo genetiškai įpratusiam lakūnui turi kelti jo organizmui svetimą pykinimo jausmą. Iš čia tie visi esmiški (o ne „imidžmeikeriški"!) naktiniai pasivažinėjimai motociklu, tas neslepiamas berniukiškas prisirišimas prie senos lakūnų kompanijos, ta begalinė veide atsispindinti piloto vienatvė nuolat meluojančių ir jokių taisyklių nesilaikančių bobiškų politikų apsuptyje. Į politikos orbitą įstumtas vienas stipriausių Lietuvos vyrų paradoksaliai atrodo silpnas, nepasakyti – gležnas. Stovėdamas šalia, jis niekada nežiūri į Seimo Pirmininką. Nenuostabu – pastarojo (nežinau – posto ar asmens nulemtas) neį(si)pareigojantis aptakumas šiuo atveju neprimena nei lainerio, nei motociklo (jachtos korpuso aptakumo dabar nelieskime – tai Artūro Zuoko tema!) skvarbaus erotizmo. Šalia Paulausko Paksas atrodo kaip apgautas skautas. Nenuėjęs nuo politinės scenos drauge su konservatoriais (tada tai atrodė toliaregiškas, o šiandien, aiman, tik romantiškas politikos lakūno manevras), jis liko kautis su nauja dispečerių pamaina, pirmiausia aptarnaujančia tik savų kompanijų skrydžius. Suabejodamas dispečerių ištikimybe tvarkai, bet kuris save gerbiantis pilotas suabejoja pačiu savo pašaukimu. Įvardydamas juos kaip „viduriniosios grandies biurokratus", Paksas tarsi ieško eufemizmo programiškai pašlijusiai piloto savijautai nusakyti. Sugebėdamas (neslėpsime, ne be tuometinio Premjero paramos) neblogai tvarkytis viename atskirai paimtame oro uoste (t. y. Vilniuje), šiandieninis Premjeras iš arti jį mato tik naktį. Galvodamas apie Rolandą Paksą, kažkodėl girdžiu Cheto Bakerio trimitą.

3.

Artūras Zuokas – ne naujokas pavojaus zonose. Kaip žurnalistas, jis grūdinosi ten, kur jo kolegos iš Vakarų susikrovė patį tikriausią profesinį kapitalą. Zuokui namuose buvo lemta susikrauti „tik" kapitalą, laimė, nepakeitusį nei Artūro asmenybės, nei jos išpažįstamų nuostatų. Tas, lietuviškos politikos pensininkų akimis, „kvaištelėjusias" nuostatas geriausiai atspindi laisvo žmogaus, o ne kokio ekshibicionisto

(tokių mūsų šaligatviai išnešiojo ne vieną), drąsa būti viešumoje. Įsivaizduokite Prezidentą Clintoną, duodantį leidimą internetinėms transliacijoms iš Ovalinio kabineto! Netgi visos „oranžinės" bei „geltonosios" (beje, tai pamišimo spalva) Vilniaus mero iniciatyvos, visi jo bokštai ir dangoraižiai, „esbanai" ir pramogų centrai siekia malonumu gyventi užkrėsti visą miestą. Nesu toks naivus, kad staiga imčiau ir patikėčiau visų tų projektų realumu. Sutinku ir su mintimi, jog nenutiesus takų dviratininkams neverta švaistytis dviračiais. Gal iš tikrųjų pirma reikėtų sutvarkyti gėdingą geležinkelio stotį ir jos prieigas, perginkluoti troleibusų parką, užtikrinti visišką pėsčiųjų piliečių saugumą bet kurioje sostinės vietoje bet kuriuo paros metu, o tik po to imtis utopinių dėlionių. Galbūt. Apie tai turėtų diskutuoti patys vilniečiai. Mane domina kitkas – Vilniaus mero optimizmas pesimistų valstybėje. Žinoma, Jurijaus Lužkovo, atrodo, simpatizuojančio Zuokui, pavyzdys po ranka: tai pavojus iš sostinės padaryti valstybę valstybėje. Juk iš tiesų Maskva daiktais atrodo nerūpestingas ir svinguojantis miestas! Deja, užtenka kirsti Sodo žiedą, kad suabejotum ką tik regėtų vaizdų realumu. Artūras Zuokas yra sykiu Lizdeika ir Gediminas. Tokio derinio šeimininko asmenyje Vilnius susilaukė pirmą sykį nūdienos istorijoje. Banaliai šnekant, Zuoko likimas yra miestelėnų rankose. Jeigu jie (ypač naujieji japiai ir nuo konservatorių mantrų neapkurtę urbanistinio kirpimo inteligentai „iš Lazdynų") patikės mero utopijų realumu ir būtinumu – kalnas pajudės. Zuoktelėjęs Vilnius būtų geriausias atsakymas Šiaulių „murzilkoms". Su sąlyga, kad „muskulo gyventi" bacila persimes ir į Šiaulius. Neužmirškime, kad pastarieji yra diktavę Lietuvai madas dar prieš Straukaitę ir Statkevičių. Vyr. dailininko Purono ir šviesios atminties biksų eroje.

4.

Galvodamas apie Artūrą Zuoką girdžiu „Anties" dainas.

Prisiminimai apie Vytautą Kalinauską

I.

Ne, tokios knygos nėra. Arba – dar nėra. Ir sykiu ją savo atmintyje rašo visi Kalinušką pažinojusieji. Nebūtinai žodžiu – atmintis yra ir praeities stop kadrų saugykla, ir balsų fonoteka. Intonacija kartais pasako daugiau už nušlifuotas formules. Tas Vytauto duslus mykimas prieš prabylant, oro gaudymas, o tiksliau – vidinis pumpavimas, plaučių flotilijos organizavimas, visi tie raidėmis neužrašomi garso takeliai, tiesiami minčiai (o dažniausiai – vaizdui) pakilti, kad išvestų, kad išmestų dar vieną džiugesio lėktuvėlį, dar vieną jo taip mėgstamą aitvarą į barokiniais debesimis inkrustuotą Vilniaus senamiesčio erdvę, kurios vietininku Kalinuška jau seniai buvo patapęs. Jo grafikoje senamiestis dažnai ir pats virsta aitvaru – it koks belaikio miesto planas, planiruojantis virš gelžbetoninių biografijos polių. Niekas iš mano sostinės pažįstamų nebuvo taip idealiai, taip tiksliai sutapęs su tom amžinai restauruojamo, bet, ačiū Dievui, operinėm dekoracijom vokiečių turistams taip ir netampančio senamiesčio gatvelėm, kiemais, kloakom. Jis visada atrodė kaip reliktas, kurį apeina marai ir tremtys, inkvizicijos ir dvaro gyvatės. Kai po nesibaigiančių vyno sesijų imdavo deklamuoti Dante's „*Gyvenimo nuėjęs pusę kelio, / Aš atsidūriau miško tankmėje, / Pametęs tiesų pėdsaką takelio*", užstalės svečiams nekildavo abejonių, kad tie žodžiai ir yra virtę tiksliausia Vytauto biografijos formule. Po Dante'i likiminių trisdešimt penkerių jis, ko gero, jau buvo apsisprendęs pakeisti gyvenimo būdą – mesti iššūkį reglamentuotai sovietmečio nykumai, t. y. nebedauginti jos net ir tai epochai nepriimtiniausia – nepripažinimo – kaina. Oficialaus nepripažinimo aura, sovietmečiu kartais tapatinta su tikrąja pašaukimo kaina, Vytauto buvo nusimesta it privalomas kostiumas su siauru kaklaraiščiu ir tradicinėmis šeimos galvos priedermėmis. Jis žinojo, kaip nesunku išraižyti keletą kapsukų bei leninukų ar vietoj apolitiško aitvaro paleisti žydrynėn sputniką su Laika. Tačiau tuo pat metu jis žinojo, kad drąsa nedaryti TO irgi nėra joks žygdarbis, kad biografijos akupunktūra – ne vien tik apskaičiuotų ar atsitiktinių nuodėmių ir patetiško jų atpirkimo žemėlapis. Pats gyvenimo būdas, pats, kaip sakytų protingos Sauliaus Žuko studentės, „gyvenimo tekstas" Vytautui tapo jo tikrąja kūrybos arena. Valstybėje, programiškai išnuodijusioje aristokratizmą, Kalina, tas, pasak Algimanto Patašiaus, „aristokratas be herbo", pačia savo

laikysena tapo prisiekusiu estetiniu disidentu. Toji laikysena man atrodo žymiai svarbesnė už *Fausto* ar *Dieviškosios komedijos* iliustracijas – be pastarųjų nesuprastėja nei Goethe, nei Dante, pagaliau – esama ir stipresnių šitų „olimpinių" tekstų vizualizacijos atvejų. O štai be Vytauto Kalinausko povyzos spinduliuojamo taurumo lietuvių socmodernizmo vaizdelis suprastėja žiauriai.

2.

Jo dirbtuvė garsiajame buv. M. Gorkio g. 32 kieme su galerija (tiksliau – renesansiniame rūsyje kairėje laukujų laiptų pusėje) prieš trisdešimt metų provincijos berniukui darė pasakiškų slėpinių įspūdį: tame sendaikčių pasjanse iš antikvarinių krėslų, žvakidžių, stalo reikmenų ir indų, laibakojų taurių ir į rupūžes atokaitoje panašių ropinių, kurių dėka Bulgarija ir Moldavija tapdavo spindinčiu Prancūzijos pakaitalu mūsų genetiškai abuojiškiems gomuriams, tame senų foliantų, graviūrų ir „paprastam tarybiniam piliečiui" neprieinamų dailės ir madų žurnalų išlankstomam albume, tame istorijos dulkių sudžiovintam rozariume tvyrojo saugių įsčių ir lėliškos gracijos atmosfera. Jos saldžiai pašvinkusiuose telkiniuose netruko sukirbėti paslėpsnius nudilginanti nuojauta: tas mūsų delnams prieinamas muziejinis sąvartynas, tas romantiškas saugumas už kaustytų durų, atleiskite už inercijos pasufleruotą žodį, PERKAMAS (pardon, įgyjamas) dabarties išsižadėjimo kaina. Tos pogrindinės instaliacijos (tokio žodžio dar nebuvo girdėjusios mūsų vilkiškos ausys), to fliuksiško herbariumo, to filaretiško vivariumo ir entomologijos muziejaus kuratorius dėl visiems neva žinomų, bet niekada viešai neaptarinėjamų priežasčių, turėjo virsti spragtuku, deklamatorium, astrologu. Prestidigitatorium. Mėgstantiems literatūrines paraleles – Bruno Schulzo apsakymų Tėvu Jokūbu, savo alcheminiams tikrovės perkeitimo bandymams aukojančiu kasdienybės rutiną. Tenestebina epitetų gausa po tiekos metų mėginant aprašyti Kalinos daugiaklodę dirbtuvę: pats šeimininkas, išrodydamas visas savo tarsi atsitiktines (o iš tikro – visai ne!) kolekcijas, pažerdavo jų gyvą peklą. Kiekvienas daiktas – pusbrangė segė ar prieštvaninis atvirukas su nuoga storule – Kalinos būdavo pateikiamas palyginimų ir alsių šauktukų įpakavime. Visi meilės objektai mėgsta daugiažodiškumą, niekas pasaulio nenuglosto geriau už liežuvį.

Bet Kalinauskas nebuvo padlaižys. Jis buvo garbintojas. Pasaulio daiktų garbinimas buvo jo religija. Jo, pasakykime atvirai, misija. Na ir kas, kad jie it kokiam magiškam kube, viename svarbiausių Vytauto kūrybos simbolių, tilpo jo rūsyje, kad išnešti į dienos šviesą atrodydavo it kito pasaulio ir kitos epochos atributai. Eikime dar toliau.

Kalinuškos kičas ir kempas man visados atrodė vertingesni už jo kolegų bandymus kolūkių Lietuvoje koketuoti su folkloru ar pagonybe. Abi kryptys, žinoma, vedė į pogrindį. Abi iš esmės buvo *fashion* – tik Kalinauskas niekada iš *fashion* nelipdė stabo. Mada buvo jo malda be kančios atspalvių. Mada visada pergali kančią, nes misdama pačia savimi, kitaip nei kančia, niekada nesusinaikina. Mada yra ekologiškai švari, tuo tarpu didžiumos Kalinausko kartos menininkų išpažįstamas kančios (t. y. tikrojo meno) kultas sunaikina ne tik save patį, bet ir savo išpažintojus. Viename dramatiškiausių socialistinio modernizmo opusų, Justino Marcinkevičiaus *Ugnies poemoje* (beje, dedikuotoje tam pačiam Vytautui Kalinauskui), ugnis yra mąstoma kaip bausmė už netikėjimą vienijančių ritualų galia. Patyrimas be tikėjimo, sako poetas, nieko neišgelbės. Logiškai mąstant, išvada akivaizdi: geriau patikėti netikrais dievais (įskaitant ir vyrišką solidarumą) negu netikėti niekuo. Egzistencinių tokios problematikos žabangų Kalinauskas išvengė meistriškai: džinsų švarkas jam atstojo kunigo kamžą, rožė rankoje – špygą kišenėje. Jis buvo vienintelis mano pažįstamas, programiškai nekalbėjęs apie kitus blogai. Toji hipiško solidarumo su visais ir su viskuo aura nuginkluodavo potencialius priešus ir virsdavo nelengva užduotimi savo statusu visuomenėje besirūpinantiems biografijos partneriams. Tiksliau – kolegoms. Nedarydamas jokios karjeros per jėgą, Kalinauskas vis dėlto buvo TARSI pripažintas menininkas. Tačiau tame „tarsi" slypėjo daugiau, negu matė mūsų pilkos akys: Pietų peizažui, itališkai operai ir feliniškam kinematografui, lauko kavinėms po palmėmis ir pastelinių tonų garderobui sutverti Kalinuškos kūnas ir siela duso mužikų okupuotame isteriškam Vilniuje, blaškėsi tarp plėšrių paukštiškų moterų ir mirštančių bičiulių, iš anapus egoistiškai reikalaujančių geriausios mūsų atminties dalies, to atminimų solidarumo, be kurio draugystė dažnai tėra tik plika schema.

3.

Likimas jam nepagailėjo ligų, bet nepavertė seniu. Jis buvo bene vienintelis savo kartos dailininkas, be pasidygėjimo įžengiantis į ŠMC – šaltojo meno centrą. Šiuolaikinis menas jo negąsdino ir nevimdė: jeigu neišgąsdino sovietai, neišgąsdins ir Stanikai su Jansu. Įkandin Oscaro Wilde'o, jis kaip niekas kitas šitose geografinėse platumose ir ilgumose galėjo pakartoti: „Tie, kurie gražiuose daiktuose įžvelgia bjaurią prasmę, yra be žavesio pagedę žmonės". Bjaurių daiktų jis tiesiog nepastebėdavo. Tiksliau – patekę į jo regėjimo lauką, net bjaurūs daiktai tapdavo gražesni. Žmonės, beje, – irgi. Grožis neišgelbsti pasaulio, bet pasaulis dėl to nesiliauja buvęs gražus.

Poetas – distancijos mokytojas

1.

Devyniasdešimtmečio Czeslawo Miłoszo jaunutė reporterė kartą paklausė, ar įsimylėjimas turi ką nors bendra su meile. Su didžiausia ir, neslėpsime, rečiausia Dievo dovana – gebėjimu mylėti. Vienas atsakymų – 1954-aisiais proza išguldytas eilėraštis „*Esse*", kurį cituoju savo išverstą: „*Žvelgiau į jos veidą apstulbęs. Keitėsi bėgančios metro stočių šviesos – nemačiau jų. Ką gali padaryti, jeigu žvilgsnis neturi tos absoliučios galios, kuri akies mirksniu prarytų daiktus, palikdama vien idealios formos tuštumą, ženklą, nelyginant hieroglifą, suprastintą iš paukščio ar žvėries piešinio? Vos riesta nosis, aukšta kakta su lygiai sušukuotais plaukais, smakro linija – bet kodėl žvilgsnis neturi absoliučios galios? – ir rausvoj baltumoj išraustos angos, kuriose blizga tamsi lava. Įsiurbti tą veidą ir tuo pat metu išlaikyti ją visų pavasario šakų, sienų, bangų fone, ašarose ir džiaugsme, pastūmus ją penkiolika metų atgal, trisdešimt metų į priekį. Turėti. Tai netgi ne geismas. Daiktas lyg drugelis, žuvis, augalo stiebas, tiktai dar paslaptingesnis. Ir atsitik tu man, kad po tiek mėginimų įvardyti pasaulį temoku nuolat kartoti aukščiausią, vienintelį išpažinimą, kurio jokia jėga negali paveikti: aš* ESU, *ji* YRA. *Šaukit, pūskit trimitus, surenkit tūkstantines eisenas, šokinėkit, plėškit nuo savęs drabužius, kartodami: yra! Ir kam primarginti tie puslapiai, tonos, katedros puslapių, jeigu vapalioju tarsi būčiau pirmas, išniręs iš dumblo ant vandenyno kranto? Kam Saulės civilizacijos, raudoni griūvančių miestų pelenai, ginklai ir motorai dykumų dulkėse, jeigu nieko nepridėjo tam garsui:* YRA?

Išlipo Raspail'o stotyje. Likau prislėgtas esybės naštos. Kempinė, kuri kenčia, nes negali susiurbti vandens, upė, kuri kenčia, nes medžių ir debesų atspindžiai nėra medžiai ir debesys."

2.

Paskutiniai du akordai – esmingi. *Kito* tikrovės suverenumas pripažįstamas absoliučia vertybe, toji tikrovė nepavergiama, ji tik atspindima visu savim. Tasai *kito* sušvytėjimas neįmanomas be mano žvilgsnio, kuriam duota pažadinti, prikelti, apmąstyti, bet – be menkiausių pavergimo perspektyvų. Myliu, vadinasi, programiškai laikausi distancijos, be kurios grožėtis pasaulio daiktais (įskaitant ir žmones) neįmanoma. Refleksija ir yra atspindėjimas, įsimyliu – vadinasi, įsi-

smelkiu, bet mano grąžtas, mano zondas – tik mentalinis. Sukasi sraigto mentės, bet nafta nepasiekiama. Tikrovė tik kontempliuojama, ja, kaip sakė Alberto Giacometti, su kitais nepasidalysi. Joks tvarinys (o meilė – irgi kūryba) negali būti užbaigtas. Todėl bet kokio kūrybos akto prasmė liūdnaveidžiam italui siedavosi ne su portretuojamos būtybės ar lipdomos galvutės esme, o su nebaigta *paties* skulptoriaus žiūrėjimo į ją istorija. Pats žiūrėjimo aktas tapdavo maldos forma.

Toji vyzdžio malda leisdavo tik priartėti prie modelio, kurio absoliutus užvaldymas, įskaitant ir įkūnijimą medžiagoje, deja, tik iliuzija. Žiūrintysis puikiai suvokdavo savo būseną – būti nuolat pakibus tarp esybės ir tiesos. Czesław Miłosz viename eilėraštyje aprašo keliautoją, sugrįžtantį į kažkada be ypatingos priežasties patirto džiaugsmo vietą. Atmintyje išsaugotos topografijos (veidas irgi turi savo topografiją!) meditavimas – nuolatinė mūsų poeto tema, jo obsesija, jo genijaus pakilimo takas. Ir štai, po daugelio metų, jis sugrįžta melsdamas vieno vienintelio: *„Būti gryniausiu neįvardytu žiūrėjimu, / Be jokio laukimo, vilties ir baimių, / Ties riba, kur baigias aš ir ne-aš"*. Visos subjektyvizmo apnašos ir šiukšlės pradingsta, lieka grynoji, nepasakyti – budistiška, žiūra, kurią Miłosz „pagardina" jam tokia būdinga erotine aura. Ir vėlgi – toksai vietos, daikto ar žmogaus įsimylėjimas poetui anaiptol nereiškia gebėjimo mylėti. Žinoma, galime pasakyti ir taip: menininko dalia – būti nuolat įsimylėjusiam. Ir sykiu suvokti, kad tarp jo nušvitusio žvilgsnio ir geidžiamo objekto – neperžengiamas dilgėlių laukas. Toji praraja, nuolat atsiverianti tarp žingsnio ir žvilgsnio, ir yra jo lemtis.

3.

Šansą būti išgelbėtam turi tik tas, kuriame dar aborto nepatyrė nuostabos dovana. Czesław Miłosz ją vadina dieviška, mes toje vietoje turbūt su nobelistu nesiginčysim. Tiesiog ištrauksim iš atminties vieną seną sceną. Veiksmas vyksta anoje epochoje, atlantidinėje Tarybų Lietuvoje, Birštono džiazo festivalyje, o jį lankiusiems vyksmo oaziškumo aiškinti nederėtų. Visų koncertų metu jūsų nuolankiam tarnui tąsyk pragariškai skaudėjo... dantį. Ir ypač – sintezatoriams griaudžiant. Tam pažeistam nervui „elektriniai", ligi pašaknų įsismelkiantys akordai kėlė daktaro Mengelės kankinimams prilygstančio skausmo bangas. Nepadėjo nei vyno, nei degtinės kompresai. Pamenu, kaip mėnesėtomis festivalio naktimis, sėdėdamas sujauktame kažkokių poilsio namų guolyje, linguodavau pirmyn atgal it dykumų maldininkas. It vaitojantis muedzinas.

Ir štai, perkreiptu snapu besigręžiodamas į garso operatorius, vieno vakarinio koncerto metu išvydau veidą, kurio nenuplovė nei metai, nei minios kitų veidų. Jo tobulą – nepasakyti, *antikinį* – nuogumą, visų kontūrų ir ertmių darną, baltumoj išraustų angų lavą ir vos vos paukštišką nosytę tebelaikau savo kietajame sapnų diske. Anoj epochoj gražuolės buvo retesni, tačiau autentiškesni egzemplioriai. Grožis dar nebuvo virtęs preke, blizge, jauku. Net pastebėti grožį tada atrodė „biškelį" gėda. Tad nenuostabu, kad manasis atvejis Birštone rodėsi (man!) it Jackie Kennedy tarp fabriko komjaunuolių. Stebėjausi, kodėl to grožio niekas, išskyrus mane, nepastebi. Kodėl visi žiūri į sceną, užuot žvelgę į paskutines parterio eiles. Grieždamas dantimis mačiau jos palydovą – bespalvį nykūną, tokį jokį, tokį *be komentarų*, tokį, kaip sakoma *tokiais atvejais*, gerą žmogų. Tada dar nežinojau, tik nujaučiau, kad taip ir turi atrodyti „teisingos" poros: dviem žvaigždėms, dviem gepardams, dviem pirmūnams paprastai pavyksta tik sprintas. Ilgainiui jie nebeišsitenka viename veidrodyje, ima painioti savo vaizdą ir įvaizdį, nebesuderina mitologijų, be to, abu nuolat atsiduria (jeigu tik neužsiveria šeimos kiaute, už ką irgi brangiai sumoka) pavojingo dėmesio zonoje. (Gražuolės stirnos visos be išimties turėtų tekėti už *onasių*, o gražuoliai stirninai – tapti pedagogais, pediatrais, aktoriais, dar geriau – kunigais ar vienuoliais.) Tačiau sugrįžkime į Birštono kultūros rūmus – tai ne pati blogiausia sugrįžimų vieta po sovietų saule. Jos veidas traukė mane kaip magnetas, ir ji tai puikiai jautė. Vėliau, po daugelio Kremliaus klonuotų metų, atsitiktinai susitikom „Merkurijaus" troleibusų stotelėje, aš lipau į, ji lipo iš. Buvo tokia pat akinanti, tokia pat *be klaidų*, tikra Operos vaiduoklio išrinktoji, tokia pat ne mano ir... mano. Vieną akimirksnį net pasirodė – truputį semitiška, *ergo* jau iš prigimties žinanti šiek tiek daugiau apie pasaulio tvarką (t. y. netvarką), apie visą tą džiazą, arba, Miłoszo žodžiais tariant, visą tą „makščių ir varpų mizeriją". Ten, prieš šimtą metų Birštone, mačiau tik jos šviečiančią gyvatišką galvutę džiazo atomų įkaitintoje erdvėje, jos nuogą, pasaulio žvilgsniams išdidžiai atstatytą veidą. Tarsi ant padėklo atneštą į Alberto Giacometti, o tiksliau – į Amedeo Modigliani studiją, kur kobra išsitiesia prieš kobrą. Kur gražuolė tikisi portreto, o sulaukia ikonos.

4.

Kaip kažkada vylėsi vienas devyniasdešimtmetis lietuvis iš girios: *„Išgelbėtas, nes su juo amžina ir dieviška nuostaba"*.

Žemaitija Paryžiuje, arba Kas bijo Antano Mončio

1.

Niekada nemačiau gyvo Mončio. „Netoriejau ni kuokiuos biznieriaus giislelės ė nesokruoviau ni maža kapitala, nuor kapitališkous kraštous gyvėno jau posė šimtmetė, bet – neėšmokou. Nuorėtau pakratytė kuojės Žemaitėjuo ėr ilsėėtė y kapa mona tieva", – rašė jis prieš mirtį iš Prancūzijos. Tomas Sakalauskas knygoje *Ketvirtoji dimensija* vadina Antaną „Žemaičių meška Paryžiuje". Nerangumo ir nuolat skleidžiamo pavojaus dvelksmas, sakytume, gerai limpa menininkui, ypač – skulptoriui. Sudėtingiau tik su žiemos miegu – skulptoriai paprastai yra darbštumo įsikūnijimas, kas jau kas, bet jie gyvenimo nepramiega. Su dresūra – irgi problemėlė. Mončys buvo itin neprijaukinamas: neėmė pilietybės, nešoko pagal kuratorių dūdą, šnekant dabarties slengu – nemodeliavo nei biografijos, anei karjeros. Savo užsispyrimu „neparsiduoti" jis primena kitą skulptorių, irgi Antaną – Londone gyvenantį mūsų tautietį Braždį. Nepriklausomos stovėsenos praktiką galėtume apibrėžti: neprijaukinamas kaip Mončys (arba – Braždys). Toks strazdas brazdas, laisvo oro direktorius. Neišsipildžiusių tarptautinių karjerų svarsčiai tarsi kreiptų „Dariaus Girėno komplekso" linkui. Iš tiesų – abu labu galbūt kaip niekas kitas iš praėjusio amžiaus lietuvių dailininkų buvo verti platesnio pripažinimo, kuris menininkui visados reiškia tiesiog geresnį likimą. Ne(į)vykusios karjeros niekam nepakelia tonuso, suteikinėti joms vos ne metafizinį matmenį – nerimta. Kita vertus, barstyti dėl to pelenais makaulių taip pat nevertėtų – būti geru nežinomu menininku geriau negu blogu žinomu. Žodžiu, irgi šioks toks pliusas. Tavo pavyzdžiu tada niekas nemosuoja it kuoka, negėdina ir neįvarinėja kompleksų jaunesniems, atvirkščiai – netgi pastūmėja vos ne budistiško susitaikymo ir apsivalymo (vynas nedraudžiamas) link. Pasaulio triukšmas aptyla, šiukšlės nusėda, tuštuma įgyja ypatingų akustinių atspalvių. Dar, žiūrėk, ima ir išnyra kokia bekompromisė akiniuota gyvatė, atranda tave iš naujo, apiformina pomirtiniam gyvenimui, kartais ilgesniam už tas Andy Warholo kiekvienam (įskaitant, deja, ir politikus) atseikėtas „15 šlovės minučių".

2.

„Eilėraštis geras tik tuo atveju, – sakydavo Karl Kraus, – jeigu iš jo matyti, kas jį parašė." Kas matyti iš Mončio skulptūrų ir piešinių?

Žmogus, neieškantis formos kišenėje. Iš jojo rankovės byra visokie rupūžiokai, buožgalviai, spermatozaurai, giltiniop žiūrinčios makaulės. Kažkokia, ypač paskutiniųjų metų kūryboje, Lotynų Amerika *non stop*. (Apie tai pirmasis prakalbo Alfonsas Andriuškevičius, sakydamas, kad Mončio „kaukolės" kreipia žiūrovo mintis į anų kraštų karnavalus, kuriuose gardžiai valgomos cukrinės makaulės".) Tikra linksmų pamėklių animacija. „Rimtai" bronzai ir marmurui gyvenimo pabaigoje Mončys rodo žemaitišką špygą. Mediniai skeletai, kaulai, barškuolės, kaukės, švilpiai – eina ratu, gyvatauja, apvaisina sapnus, kad paskui nusėstų popieriuje, išlįstų iš kamienų, išsirangytų iš kasdienio vartojimo šlamo. Privilegijuotų medžiagų išsižadėjimas ir atsivėrimas kasdienybės skurdui be purvo – it kokia vaikystės banga gyvenimo ugnelei gęstant – puiki Mončio pamoka pradedantiesiems. Viskas po ranka, tarsi sako dėdė Antanas. Du trys dryksniai, ir banalus dėžutės kartonas virs pasakiškais aplikacijų veidais, sumirksės mitologinėm akytėm, nutvilkys praeities baimyte. Siaubo akivarai suplevens it perregimi aitvarai vaizduotės mėlyje. Žirklučių apvaisintos, visu pilvo grožiu suvilnys nėščios pramotės iš Marijos Gimbutienės teorijų.

3.

Bet yra ir „sunkusis" Mončys, kurį jau antri metai galima pamatyti A. Mončio namuose-muziejuje Palangoje. Tai viena įdomiausių nuolatinių šiuolaikinio meno ekspozicijų Lietuvoje, stebinanti lankytojus ne tik paties meno lygiu, bet ir eksponavimo kokybe. Architektai Petras Lapė ir Valdas Ozarinskas bei firma „Plienas" padirbėjo kaip reta darniai. Antrasis muziejaus aukštas kasmet pražiodo ne vieną skeptiką iš Rytų ir Vakarų. Deja, visais atžvilgiais sustota pusiaukelėje: muziejaus bei nebaigtos rengti, tačiau sėkmingai veikiančios galerijos išlaikymas savivaldybei kelia galvos skausmą, kultūros eksministro G. Kėvišo paramos patikinimai – tik svečių knygoje. Visi tarsi supranta, kad Mėlynasis namas S. Daukanto gatvėje jau tapo viena iš Palangos vizitinių kortelių, tačiau kita vertus – trūkstamas lėšas jo logiškam virsmui nedideliu šiuolaikinio meno centru siūloma užsidirbti patiems. (Menininkas ir po mirties verčiamas būti kapitalistu!) Žinoma, gera vadyba dar nepakenkė niekam: Mončys ir ant marškinėlių ar trauktinės etikečių atrodytų puikiai. Viena bėda – tos žėrinčios vadybos reikalaujama iš elitinio muziejaus, o ne iš visų pajūrio kultūrinių iniciatyvų. Pajūrį užkariavęs kičas priimamas ir remiamas be komentarų, perspektyvi tarptautinio lygio aikštelė – it koks auglys paplūdimio gražuolės smegenyse. Atrodo, kad miestas, gavęs

neįkainojamą kolekciją ir žengęs pagarbos vertus žingsnius ją pristatyti visuomenei, šiandien būtų linkęs ja daugiau nebesirūpinti ir tik pusiau įrengtą muziejų palikti savieigai. Tokia strategija paprastai dangstoma rinkos vardu. Visa, kas neneša pelno, automatiškai laikoma nereikalinga. Žibalo dar šliūkšteli ir vietos žiniasklaida, kartkartėmis pasvarstydama, ar palangiškiams ne per sunku išlaikyti A. Mončio namus-muziejų. Išlaikyti krūvas griuvėsių miesto centre ne per sunku (griuvėsiai nekainuoja?), o štai pabaigti ir turėti modernią meno galeriją lyg ir nebeverta. Būtų gaila, kad tokios ar panašios nuostatos įsivyrautų pajūryje negrįžtamai. Tendencija, deja, darosi vis ryškesnė. Krašte be tikrų mecenatų ji ne tik ydinga, bet ir paprasčiausiai pavojinga.

4.

„Jis susitaikė su mintimi, kad reikės sugrįžti į Lietuvą, lygiai kaip su savo kaulų plastikos darbais pasiruošė mirčiai. Sugrįžęs į tėvų žemę, jis tikriausiai sodintų krienus, kaip kad darė Vakaruose, savo draugų daržuose. Kur krienas augo – ten gyveno lietuvis", – rašė viena Antano Mončio žmonų.

Tas beprotiškas, beprotiškas, beprotiškas, bepro...

I.

Antra savaitė skauda galvą. Skauda prisiminus Vytauto Kernagio receptą prieš išskrendant į Ameriką: „O Manhetene, seni, priglusk nugara prie vieno iš Dvynukų tarsi matuotumeisi ūgį ir staigiai atlaužk galvą! Vaizdas, kurį išvysi, ir bus Niujorkas!" Pasaulis pagal Kernagį iš skruzdės perspektyvos. Tamsus veidrodinis paviršius, nuo kurio žmogus-voras patirtų mistinę ekstazę. Ir ta aikštė priešais – didesnė už Šv. Morkaus Venecijoje! Priesako neįvykdžiau. Prieš ketvertą metų neprisiglaudžiau savo inteligentiškai iškrypusiu stuburu prie Pasaulio prekybos centro. Net mintimis per 58 sekundes nepakilau į restoraną „Windows on the World" 107-ajame dangoraižio Nr. 1 aukšte ar apžvalgos aikštelę kitame, kurioje stovėta tiekos naujalietuvių. Vieną šventadienį juvelyras Aleksas Šepkus, vežiodamas mane Žemuoju Manhetenu, kur gatvės nebenumeruotos, o pavadintos normaliais vardais (Tilto, Vandens ir pan.), pasakojo apie lyno šokėją, išėjusį pasivaikščioti pirmyn atgal ore tarp Dvynukų. Mačiau juos pro Aliaus žmonos Dangės visureigio langus. Atrodė, kad važinėjame po ištuštėjusį kapitalizmo šulinį. Išlipti nesinorėjo. Užteko vaizdo iš gatvės vidurio: Dvynukai niekaip netilpo į regėjimo lauką. Užteko vaizdo nuo garsiosios Bruklino aukštumų promenados: toji biznio architektūros išklotinė yra tapusi Niujorko vizualine vizitine. Gal tai ją prisimindamas (ak, ta poetų išvirkščioji atmintis!) rusų nobelistas parašė: „Butelių virtinė atrodo it Niujorkas". Šiandien baras nušluotas. Dvynukų nebėra. Vizitinė panorama be jų turi atrodyti keistai. It įtrūkis sapne. It properša tarp dviejų sapnų. It koridorius vaizduotės demonams. It lakūna, kurią paliko pamišę lakūnai. Aleksas Šepkus, ačiū Dievui, tebekuria papuošalus Deimantų distrikte. Deimantai, kaip žinoma (t. y. kaip dainavo MM), yra amžini. Ateina ir nueina teroristų kartos, o deimantai išlieka. Tą pavyko įrodyti net Lietuvos radijo pirmajai programai: Vaidoto Žuko pokalbio su juvelyru metu (dar sprogimų dulkėms nenusėdus) kažkas paskambino Aleksui ir užsakė kolję. Mačiau tų papuošalų pavyzdžius, iškeltus iš seifo ir išvyniotus iš aksominių kišenių. „Riebūs" ir sykiu neįtikėtinai lankstūs papuošalai. O, kaip tie tiršti (nepasakyti – arabiški) ornamentai priglustų prie tavo kaklo, mylimoji! Kaip žaltiškai apsivytų apie jį! Ir kiek, nepyk, sykių būtų už jį brangesni!..

2.

... nes, sako teroristai, gyvybė visada yra pigesnė už idėją. Tačiau teroristais ne gimstama, o tampama. Kokia turi būti sukaupta (ir kartais iš kartos į kartą perduodama) pykčio ar keršto kritinė masė, kad beatodairiško smurto žadintuvas imtų tiksėti jaunuolio ar jaunuolės širdyje? Grasinimai nušluoti nuo Žemės paviršiaus Kabulą arba, paprasčiau šnekant, „akies už akį" taktika, aiman, neužmuša ciklopo, o tik įsuka nesibaigiantį tokių pat atsakų ciklą. Prisuka ką tik minėtą žadintuvą. (Tą, beje, aiškiai parodė Izraelio–Palestinos susirėmimų „dantis už dantį" raida.) Karo skelbimas pasauliniam terorizmui yra tik frazė. Amerika, teigia Prinstono universiteto profesorius Richard Falk, pirmąsyk savo istorijoje susiduria su karu, „kuriam nėra karinio sprendimo. O be karinio sprendimo mūsų valstybės vadovams tiesiog trūksta vaizduotės suvokti, kas gi iš tikrųjų vyksta ir ką daryti". Čia mažai ką padeda ir Prezidento Busho jr., sakančio, kad „vyksta monumentalus Gėrio ir Blogio susirėmimas", retorika. Osama bin Laden (beje, ilgą laiką buvęs CŽV žmogus) iš savo bazės „Al-Qaeda" turbūt skelbia tą pačią fundamentalią (ir žūtbūtinę) „mūsų" Gėrio kovą su „jų" Blogiu. Tad vyksta ne religijų, civilizacijų, kultūrų, vargšų ir turčių, o dviejų Gėrių karas.

3.

Pinigai, sako Lietuvos Premjero patarėjas kultūrai, švietimui ir sportui, yra tas pats KGB. Kiek iš trijų su puse tūkstančio Pasaulio prekybos centre veikusio garsiojo investicijų banko „Morgan Stanley Dean Witter" rinkų analitikų norėtų dalyvauti mūsų diskusijoje? O gal dviejų ir pusės tūkstančio „Blue Cross Blue Shield" draudikų choras įsiterptų? Gal prekių biržos makleriai tartų svarų žodį? O gal tuoj po birža įsikūrusio „Marriott" viešbučio kambarinės pakalbėtų apie savo klientų įpročius? Ar jie ir aname pasaulyje tebevagia mažus baltus rankšluostėlius su viešbučio inicialais? Gal Taivano ir Jokohamos bankų pirmūnai parodytų nagus ir paskanduotų jau iš anapus? Ką skambino kokteilinis pianistas per pusryčius? Tik nesakykit, kad *„I Fall in Love Too Easily!"* Tik nesakykit, nesakykit, kad... dešimt peleninių Gonzalo Rubalcabos pirštų jau niekad nebepaskambins *„Nocturnal"* ar *„Tres Palabras"*! Tai apsiverkčiau iš tikrųjų! O dabar? Kodėl neverki su visais, skiltininke? Kas trukdo? Gal nemyli Amerikos? Gal tu ne lietuvis? Gal nemyli Niujorko, kurį kažkada apdainavai iš kojos skrydžio? Gal nemyli kapitalizmo? Niujorką myliu visa coliukinių tarybinės vaikystės pograničnikų išarta ir suakėta širdžia. Ameriką mačiau tik per telį. Regėjau iš ekranų (ten ji ne itin

simpatiška). Girdėjau per radiją. Ak, dar skaičiau knygose. Kapitalizmą matau gyvame princų, daktarų, tulpinių ir jų globėjų atlikime. Ir vis tiek neverki? Neįsijauti? Kas trukdo? Pirmiausia – begalinis nelaimės vaizdų tiražavimas, paverčiantis ją virtualine. Gatavu modeliu rytdienos kompiuteriniams žaidimams. Trikdo būsimos piligrimystės į VOLSTRITĄ nuojauta. Trikdo klišoka mantra *à la* „Pasaulisjaunie-kadosnebustokskoksbuvoligitol". Tarsi teroristai užgimė tik šių metų rugsėjį, tarsi nebuvo nei narodovolcų, nei raudonųjų brigadininkų (neslėpsime, mes, blogi komjaunuoliai, per saugų atstumą simpatizavome Baaderio-Meinhoff „neva romantizmui"), nei „Hezbollah" kariūnų liepsnojančiomis akiduobėmis! Tarsi Fiodor Michailovič rašė *Nelabuosius* kurtiesiems ir akliesiems. Tarsi naujieji „blogio konceptualistai", nusižiūrėję modelius iš holivudiškų smurtalų (jau girdėti balsų, esą teroro popkultūra ir yra tikrasis Mikalda-ar-kaip-ten-jį-Nostradamas), padarė kažką nauja po Saule? Ar Blogio ir Smurto problematika prasideda nuo jų? Ar naudojamų priemonių plėtra (laineris vietoj banalaus trotilo, karšta sužadinta širdis vietoj ezoteriškų ginklų) keičia jų idėjinį užtaisą? Ar šėtonas visiems rodo tą patį veidą? Ir, atleisk Viešpatie, kaip apokaliptiškai gražiai, mažne kaip plačiaformačiame Dolby'o įgarsintame namų kino ekrane verčiasi liepsnos ir dūmai į skaistų it vaikelio ašara Niujorko dangų! Tik ta ašara baisiai didelė. Gausybė lainerių telpa joje. Ir teroristų pilotų vaikai tokie pat skaistūs kaip ir jų aukų. Žinoma, juos galima NATOralizuoti numetus atominę bombikę ant Afganistano (Sirijos, Libano). Ir taip atkurti pašlijusią (pamintos garbės?) pusiausvyrą. Tačiau ir atkūrus ją minėtu būdu Palestina neiškeliaus į dangų tikrinti Korano originalo. Visos Artimųjų Rytų problemos žydės kaip žydėjusios. Osamos bin Ladeno palaiminti čečėnai neišplauks į Gotlandą. O kas, jeigu jie atsakys nauju skrydžiu, tarkime, virš Vatikano?

Tūkstančio bučinių gelmėje

I

I.

Bobų vasaros saulės pabronzintam Vroclave, pro tramvajaus langą ant afišų tumbos staiga išvydau savo jaunystės Dievo veidą, ryškėjantį popierinės gelmės mėlyje. Šalia Jo šypsojosi tokia pat mėlyna afroamerikietė. Jie abu žvelgė į dešinįjį plakato kampą, tarsi ten, apačioje, jau anapus įrėminimo, ant skrepliuoto ir dulkėto šaligatvio, gulėtų kūdikėlis ėdžiose. Pirmą akimirką pamaniau, kad reklamuojamas kanadiečių bardo koncertas. Iššokęs iš tramvajaus patyriau nė kiek ne blogesnę žinią: Leonard Cohen, beveik po dešimties metų tylėjimo ir beveik po šešerių, praleistų Mt Baldy Zen centre Kalifornijoje, išleido *Dešimt naujų dainų*, ir „Sony Music" rinkodaros strategai nuklijavo netgi pasaulio pakraščių miestus diską įsukančiomis afišomis. Po kelių dienų „Empik" (iš socializmo laikų išsaugotas ir visoj Vidurio Europoj neturintis konkurentų spaudos, knygų, albumų, CD, DVD ir kitos multimedijos bei kvepalų parduotuvių tinklas) salone nusipirkau ir patį kompaktą. Nešiau jį per žaislinį Vroclavo senamiestį it plotkelį, it grafo Tiškevičiaus tarnui ant delno padėtą aristokratiško plonumo (t. y. šykštumo) duonos riekelę nuo ponų stalo. It žvakę per baseiną sunkios atminties Tarkovskio *Nostalgijoje*. It Prousto keksiuką, it miniatiūrinę Pandoros skrynelę, kurios plastmasė buvo tik trapus šarvas, skiriantis seno vėžlio kūną nuo jaunystės pažeminimų ir pagundų. Nuo randų, kurie niekada nevirs stigmomis. Ir nuo stigmų, kurios beveik visais atvejais tėra šarlatano meistrystės įrodymas.

Vakare naujo tarptautinio teatrų festivalio „Dialog" klubo šėtroje paprašiau mažumėlę priblėsusio didžėjaus paleisti Coheną. „A, – bespalviu balsu ištarė blondinas apuokas, – žydiška muzika." Specialistų triukšmas nuplovė įžanginius akordus, visą pirmą gabalą ir jau rangyte rangėsi nuplauti antrąjį. Tik staiga viena į Isabellę Hupert nežmoniškai panaši „oželytė", pasiraiviusi taip, jog strazdanos, rodėsi, tuoj pabirs kaip konfeti, sukluso priedainio prieangyje, bakstelėjo alkūne nakties kovų draugužei, toji pasiuntė toliau, ir turintieji ausis išgirdo: „*And sometimes when the night is slow, / The wretched and the meek, / We gather up our hearts and go, / A Thousand Kisses Deep*". „O kartais, kai naktis lėta, – verčiau Maskvos sinchronisto stiliumi, – varguolių ir mėmių susirenka širdys kartu ir eina po velnių" (suprask: „ir neria kuo giliau"). Lietuviškajame Coheno

tinklalapyje (ačiū Justinui Žilinskui!) dainos pavadinimas išverstas „Tūkstančio bučinių gelmėje". (Priedainyje skambėtų „gelmėn".) Neblogai, bet geros metaforos nemėgsta pažodiškumo. Leonardui Cohenui pavyko vienas triukas: prisikasti (atsargumo dėlei parašykime „vos ne") ligi biblinio paprastumo. Prisimenu jo juokelį apie „Bibliją parašiusį žydelį". Iš tikrųjų juk ne iškilūs mitologai, ne visų prieštvaninių sorbonų semiotikai ar grebluojantys gramatologai parašė tas akupunktūriškas Šventraščio eilutes. Netgi Dievas niekada nenusileido ligi stilisto kančių. Netgi patsai faktas, jog tas po oda apsigyvenančias alegorijas bei raudas parašiusio „žydelio" (per vienuolika šimtmečių jų turėjo būti daugiau negu vienas) slapyvardis, vos neparašiau „Mūza", buvo Šv. Dvasia, nieko nekeičia.

2.

Tradiciškai depresyvus šešiasdešimt septynerių metų bardo balsas sintezatorių suformuotoje ir sukirčiuotoje erdvėje šįsyk buvo pažemėjęs ligi nerimo ląsteles smegenyse išnaikinančios senatvės. (Viena iš nedaugelio priežasčių, dėl kurios verta anos sulaukti.) Depresija be nerimasties – jau nebe depresija, o kažkas kita. Toji taiki rezignacija (o tiksliau – budistiškas susitaikymas su savo amžiumi), nebegramzdindama į potekstės vingrybių ir fiziologinio katarsio akivarus, dabar saugiai laikė klausytojus dainos paviršiuje, todėl „tūkstančio bučinių gelmė" čia netikėtai reiškė skraistę, globojantį skliautą, išmintingo tėvo delną virš pasaulio įsčių vandenyse plūduriuojančio kūdikio galvos. Ir sykiu – mūsų meilės atmintį. Tą absoliučiai nerestauruojamą ir nuolat falsifikuojamą ateities perspektyvą... praeityje. Kartu toji globojanti gelmė reiškė esminį intuityvų pasaulio supratimą, kurio, filosofų siaubui, neįmanoma išreikšti žodžiais. Supratimą, besiskleidžiantį anapus nuomonių ir įsitikinimų jungo. Tiesiai nesakydamas Cohen duoda suprasti, kad visa po Saule vyksta pagal mūsų intelektui ir emocijoms nepavaldžius dėsnius. Todėl – viskas pritrenkia, bet niekas nestebina. Tos pačios dainos žmogus pašauktas patirti „neįveikiamo pralaimėjimo akistatą". Jis, kaip ir kiekvienas iš mūsų, stovi veidas veidan su pralaimėjimo šmėkla. Tą skaudaus praregėjimo akimirką tampa akivaizdu, jog visos mūsų strategijos nuėjo šuniui ant uodegos. Visos viltys sudegė jau nebeatsekamų (ir nebeatsukamų) aistrų katiluose. Esame tik mūsų dienas perpildžiusių neapčiuopiamų ir bereikšmių „reikalų" ir „problemų" įkaitai. Nuolat „nesueinančių galų" jungties bestuburiai ieškotojai. Štai toje beprasmėje epizodų krūsnyje, tame kasdienybės šlame vieną dieną ir išmuša akistatos su neįveikiamu pralaimėjimu valanda. Ir „gyvename

toliau, tarsi nieko nebūtų atsitikę, tūkstančio bučinių gelmėje". Ne nuo mūsų, sako Cohen, priklauso mūsų sprendimų pasekmės. Sprendimai – galbūt, bet pasekmės – niekada. Bandome gelbėtis dangstydamiesi tūkstančiu bučinių, bandome susitaikyti su visu pasauliu, netgi su mūsų neįveikiamu pralaimėjimu. Kas belieka? Ogi Boogie Street (originalas – Bugis Str – Singapūre), bičiuliai. Toji vieta, kur dieną zuja tik juodą ir baltą skiriantys prekijai, o naktį – kur kas įvairesnę paletę siūlančios peteliškės. Pasmerktumas seksui, apskritai lytiškumui – sena Coheno temelė. Senojo Testamento adeptas, lyčių santykiuose jis įžvelgia mistinio patyrimo galimybę. Bet apie tai – kitą sykį.

II

1.

Metalu apkaltam senojo Klaipėdos turgaus kioske kažkoks dziabas renkasi muzoną. Žiūriu jam per petį pro langelį, iš kurio dusliai, tarsi iš buities dugne nusėdusio povandeninio laivo, aidi: *„Here is your sickness. / Your bed and your pan; / And here is your love / For the woman, the man"*. Tamsiaakė ir tamsiaplaukė kiosko šeimininkė laiko atvertusi paskutinį depresijos dainiaus albumėlį, ir aš turiu pasakyti, kad piratinė civilizacija yra dar viena globalizacijos palydovė. Mūsų laikais vėluojantys bardų balsai iš tikrųjų aidėdavo tarsi iš kitų planetų. Tikrieji fanatikai priklausė nuo dėdės amerikono ir sykiu nuo rusų muitininko malonės. O, mano *stereo* Viešpatie, kiek diskų neateidavo, kiek jų buvo sužalota, persmeigta, perrėžta mūsų ramybės saugotojų! Sovietų muitininko ylomis subadyta mano kartos širdis. Gal todėl ir dabar kiekvienas patikrinimas kertant sieną – vimdo. Gal todėl senų plokštelių vokai virto amuletais, po stiklu įrémintais geriausių barų ar miegamųjų papuošalais. Džinsai buvo mūsų „Šarvuočiu Potiomkinu", „Bitlų" *Revolverio* ar *Guminės sielos* vokas – atviruku iš kito pasaulio, vos ne garderobo dalimi, išsinešama išeinant iš namų. Į tamsą. Į trasą. Iš panos atgal pas mamą. Šiųmetinėje „Mados infekcijoje" aš norėjau išeiti prisidengęs vien tik Leonardo Coheno *Dainų iš kambario* voku, drauge su disku, Aido Kupčinsko padovanotu 1978 metų spalio 22-ąją.

2.

Antrajame šito bliūdo viršelyje matome buitinį kadrą, seniai virtusį Coheno gerbėjų ikona. Neįvardyto šviesulio, nepaisant uždarytų langinių, nutvieksto baltasienio kambario kampe, už senovinio rašomojo

stalo, sėdi į paklodę įsisupusi besišypsanti blondinė. Pakėlusi grakščias plaštakas virš, regis, tuščios „Olivetti" spausdinimo mašinėlės, ji žvelgia į kamerą pusiau profiliu. Sunku pasakyti, ar mašinėlė iš tiesų tuščia, bet blondinės šypsena – iš tikrųjų „nėščia". Modelis aiškiai myli fotografą. Iš po paklodės „miniako" šviečia ant seno krėslo sėdynės (oda prie odos!) prispaustas kairysis gražuolės sėdmuo. (Kertu lažybų – kelnaitės tokį asketiškai svaigų interjerą tik įžeistų!) Visą pirmą nuotraukos planą užima poliruotas dar vieno stalo paviršius, kurio tyruose – varinė žvakidė, šachmatų dėžė ir į apsauginį spintų drambliuką panaši graudi nežinomo žvėrelio kaukolė. Dešinėje – užklota lova, kailis ant lentinių grindų, ir viskas. Priešais mus – viena puikiausių ir ilgiausiai (6½ metų!) tvėrusių Coheno partnerių, norvegė Marianne (garsioji *So Long, Marianne!*) Ihlen Hidros saloje, maždaug 1960-ųjų pradžios Graikijoje. (Cohen už 1 500 $ buvo ką tik nusipirkęs mūrinuką su terasa, o apskritai keturi metų laikai graikų saloje tada kaštavo maždaug gabalą.) Ilgai laikiau jų dvigubą portretą (abu, kostiumuoti, žengia dalykišku žingsniu oro uosto grindiniu, ji – su cigarete, Leonard – su ta pačia spausdinimo mašinėle futliare, vietoj lagamino) atrėmęs į išblukusias popierinių mumijų nugarėles, kol vieno baliaus metu jos kažkas tyliai nenujojo.

„Kai regiu mūsų bendro orgazmo perkeistą moterį, tada žinau, kad iš tikrųjų susitikome. Visa kita – fikcija. Tokiu žodynu šiandien operuojame. Tai vienintelė mums likusi kalba (...). Visi mano sutiktieji man smogia. Aptemdyta sąmone man belieka tik pulti ant kelių. Nelaikau savęs net rašytoju, dainininku ar kuo kitu. Būti žmogumi – tai žymiai daugiau." Ir toliau: „Norėčiau, kad moterys paskubėtų ir perimtų valdžią. Tas ir taip kada nors įvyks, tad galėtume paskubinti įvykius. Tada pagaliau pripažinsime, kad jos ir tik jos yra smegenys ir jėga, laikanti visa kumštyje, o paskalūnai ir menininkai esame mes, vyrai. Tai įgalins mus užsiimti mūsų vaikiškais niekniekiais, o jas – šito pasaulio reikalais. Ryžtingai remiu matriarchatą." Kas prieš? Liudiju: Coheno balsas (net per socializmo monoaparatūrą!) jo negirdėjusioms ir nemačiusioms darydavo stebuklus. Operuodavo it Orbitas be Daškaus. O jeigu dar parodydavai nuotrauką (kažkas per vidurį tarp Al Pacino ir Dimos Kopelmano), tai net aprūdiję Karoliniškių garažai lietuje sušvytėdavo anapusinėmis varsomis.

3.

„Pagal tokią muziką tik venas pjaustytis", – sako dziabas tamsiaakei ir tamsiaplaukei kiosko gražuolei. Tuos žodžius iki jo ištarė jau legionai „koenistų". Priešraketinis jų nuomonių skydas kiekvienos naujos

kartos Coheno adeptų yra įveikiamas vienatvėje, įtikėjus, kad šitie potyrių poteriai skirti tik jam/jai vienam/ai. Coheno baladžių vienatystė (Vaidotas Daunys sakydavo „vientulystė") totalitariniame mados pasaulyje – poeto iššūkis rinkai. Tu turi uždainuoti, kad tave iš tikrųjų išgirstų. Todėl pirmyn į sceną, nelaimėliai hermetikai! Iš plastmasinių dramblio kaulo bokštų ir priplėkusių graikiškų riešutų kevalų į Audriaus Čepo garso įrašų studiją „a plius a"! Į „Bombą", „Koją" ir „Porno sound"! Rekorduokite savo bėdas! Tatuiruokite balsu! Remiksuokite neišverktas ašaras! Mikšeruokite skrandžio opas! Dvylikapirštę visais kanalais! Užliekite savo sueižėjusių balsų išskyromis naujalietuvių interjerus! Parodykit Kernagiui, iš kur nagai dygsta! Anuliuokite tą „dainuojamosios poezijos" belytį cukrų! Grąžinkite dainoms tikrą vyrą ir tikrą moterį, užuot aptarnavę mažvaikių ir pensininkų pulkus! Nužudykite lietuvių popso pseudolyriką savo sielos kambarių daiktais! Šventu palėpių šlamštu! Atverskit savo nuodėmių albumus! Katalogus! Tolimiausių stalčių Sibirą! Reabilituokite maldą ir pamokslą! Uždainuokite, žavieji šunsnukiai! Jaunieji kunigai ir ypač – kunigės! Ir jūs – mano kartos seniai! Taip ir mirsit paraštėse!

4.

„Perkat ar ne?" – klausia kioskininkė. Dziabas linkteli. *Dešimt naujų dainų* slysteli striukės kišenėn. Vakare bus svečių. Svečiai bus viešnios. Jos rūkydamos leis saturniškus dūmų žiedus, kokius leisti temoka Leonard C. Viena, prie lango su vaizdu į tėvynės tvorų labirintą, ištars: „Vladas, tu ką, depresuchą mums nori įvaryt?" – „Pirma gerai paklausyk, o paskui kranksėk", – atsakys šeimininkas. „*Here is your wine, / And your drunken fall; / And here is your love. / Your love for it all*", – iš dūmų *de profundis* materializuosis žydo budisto balsas. Vėliau priedainį dainuos visa sofa: „Tegyvuoja visi, / Ir temiršta visi. / Sudiev, mano meile, / Buvai, nes esi". Arba atvirkščiai: esi, nes buvai.

III

1.

1973 metais buvau įsimylėjęs dvi generolų dukras iš karto – vieną Vilniuje, kitą – Maskvoje. Maskvietė iš daugiaaukščio stalininio torto Sukilimo aikštėje (greta JAV ambasados) prisiviliojo Cohenu. Dėl jo pirmąsyk gyvenime trenkiausi į Maskvą. Specialiai nerašau „į Rusiją". Maskva modeliavo save pagal kitus, Raudonosios aikštės geopolitinio (ir poetinio!) statuso reglamentuotus ir netgi paskutinės

„limitos" kiekvieną rytą iš naujo prisimatuojamus, dėsnius. „Jų Tėvynės" sostinė pirmiausia buvo geresnio ir gražesnio gyvenimo pažadas. Nugarkaulio linija čia buvo tiesesnė nei, tarkime, Piteryje. Mergaičių lūpdažiai čia buvo ryškesni, kvepalai – piktesni. Šukuosenų pilys – aukštesnės. Kirpčiukai – įžūlesni. Tuvių prostitutės Gorkio gatvėje Vilniaus studentui atrodė kaip japonų geišos. Net akustiškai ji buvo kitaip įgarsinta: čaižesnė, metanti kietą aidą it skardinį dubenėlį ant cementinių „kapėzė" grindų. Grindys nepastebimai peraugdavo į grindinį. Gatvė įžengdavo į miegamąjį. Subtilumas čia buvo žemai kotiruojamas. Jausmai buvo plakatiniai, koridoriniai, koridiniai. Meilės kivirčai baigdavosi spausdinimo mašinėlių, o ne knygų ar lėkščių svaidymu partneriui į galvą. (Vazos, žinoma, irgi duždavo.) Mūsų draugė Aliona (39 kg) taip skyrėsi su gražuoliu Borisu, kuriam Maskvos aukštųjų mokyklų skelbimų lentose laibakojės prisegdavo raštelius su nedviprasmiškais pasiūlymais: „Boria, meldžiu! Bet kur! Bet kada! Bet kaip!" Negalėdamas aptarnauti visų, Borisas po skyrybų apleido Tėvynę, kad galų gale nutūptų Manhetene ir pakeitęs vardą bei seksualinę orientaciją sugrįžtų į Rusiją tekstais mažų tiražų, bet didelių pretenzijų žurnaluose apie laimę būti niujorkiečiu. Korio akies dydžio butą Volgogrado prospekte aš išsaugojau atminties avilyje kaip autentišką jaunystės paveldą – su visu kiaurą parą neblėstančiu automobilių dūzgesiu už stiklo, su trano Rilke's tomeliu lentynoje, su šilkiniais šeimininkės chalato drakonais ir girtomis išpažintimis lėlių namams pritinkančioje virtuvėje. Aliona buvo nepralenkta kalbėtoja – jos liežuvio kulkosvaidis veikė be užsikirtimo, o detalių gausa ir savistabos aitrumu ji pretendavo į „sijonuoto Prousto" titulą. (Ak, jeigu Proustas būtų buvęs škotas!) Tuose lėlių namuose mes vieną naktį vis dėjome ir dėjome ant grotuvo „keptuvės" Coheno *Meilės ir neapykantos dainas*. Dėl jų čia ir atsibaladojome. Dėl tų įmantrių mantrų. Dėl tų nemirtingų baladžių.

2.

Ir ypač dėl vienos – „Garsiojo mėlyno lietpalčio", kurios veiksmas vyksta ketvirtą valandą ryto gruodžio Niujorke, Klintono (!) gatvėje. Leonard rašo laišką savo žmonos meilužiui – „it čigonas lieknam vagiui su rože dantyse". Pastaroji (turiu omeny rožę) primena anglų scenos lordą Laurence'ą Olivier mauro Otelo vaidmenyje – Dezdemonos pasmaugti jis kiekvieną vakarą įžengdavo šokio žingsniu su rože dantyse. Smaugdavo bučiuodamas – visai pagal Nekrošių. (Visi visų sričių didieji sukuria savo... pirmtakus!) Rožės šitame kontekste bijoti nevertėtų – kičas yra tikrojo teatrališkumo tėvas. Beje,

va(i)dinamasis Shakespeare mėgo ir tą magišką valandą – kažkur tarp šuns ir vilko – ketvirtą ryto. Priedainyje Džeinė pasirodo su meilužio plaukų sruoga, padovanota „tą naktį, kai tu planavai sulošti švariai". Adresanto klausimas adresatui („*Did you ever go clear?**") buvo likiminis (ir ne tik erotinėje plotmėje) visai mūsų kartai, kurią atbuline data su tokiu pasimėgavimu linkęs teisti kiekvienas vilku pasijutęs šuo.

Antrajame posme gerokai senstelėjęs meilužis su ties petim perplėštu lietpalčiu geležinkelio stoty veltui laukia savosios Lili Marlene. Pavaišinęs pasakotojo žmoną „savo gyvenimo snaigėmis" (įsivaizduokite delnus laižančias moteris reklamoje „Snaigių dribsniai tiesiai nuo jo delno!"), jis apskritai paverčia ją „niekieno žmona". Regiu ją vatinėmis kojomis sugrįžtančią ketvirtą ryto, regiu jos geriantį virtuvėje vyrą, regiu jį regintį nepažįstamą moterį jo žmonos ir vaikų motinos vietoje. Ir jis, šeimininkas, dabar – vergės vergo vietoje. Neištikimybė šiuo atveju jokia problema: Džeinė svetimų glamonių apšvitinta grįžta it iš Marso, kurio nesiekia žemiškojo pavydo bangos. It paleista iš meilės ufonautų laivo. Susidūrimas su savųjų savybių n-tuoju laipsniu kitame yra pats sunkiausias vyriškosios tuštybės išbandymas. (Toks degraduotas *macho* jau visai ne Coheno, o Boriso Grebenščikovo *Močalkino bliuzo* personažas!) Ir ji – gyvatiškas klaustukas. Baladės subjektas tą klaustuką įveikia ne šauktukų kruša, o ramiu varžovo pranašumo konstatavimu: „*Ką dar tau parašius, brolau, kuris žudo? Tie žodžiai tau skamba keistai? Neslėpsiu, ilgiuosi. Neslėpsiu, atleidžiu. Už ją, už mane ir už tai*". Jeigu meilužis sumanytų grįžti pas Džeinę ar jos vyrą (!), jis gali būti tikras, kad „jo priešas miegos, o jo moteris bus laisva". Ir prasminis pabaigos akordas – padėka už nupūstus (nubučiuotus!) rūpesčius ir vargus jai nuo akių. „*Maniau – jie čia amžiams. Todėl nebandžiau.*" Adresatas pabandė. Galbūt tai jo pašaukimas. Vos neparašiau – profesija. Meilužio amatas nė kiek ne lengvesnis nei režisieriaus. Ar kilerio.

3.

Baladėje apdainuotas meilės trikampis klausytojo sąmonėje palieka begalinio liūdesio brydę. Tas 1959 metais Londone pirktas ir vėliau Niujorke pavogtas mėlynas „Burberry" lietpaltis, su kuriuo Cohen atrodydavęs kaip voras, leidžia spėti, kad poetas rašo pats sau, kad apdainuoja savo paties žygius, išgyvendamas baladėje tikrą asmenybės susidvejinimą. Taip ir „mes", žvelgdami į vos ne trisdešimties

* *Going clear* yra ir vienas iš scientologijos terminų. – *RoRa.*

metų senumo žygius, kai dar nesupratome, kam esame pasmerkti: seksui ar seklumai, monogamijai ar monotonijai, poligamijai ar „poligonijai", visa galva nerdami į tūkstančio bučinių gelmę, staiga savo vietoje regime kažkur matytą (nuotraukose? filmuose? vitrinose?) žmogų, kažkokį sapno personažą su operacinės baltumo lietpalčiu. Ir neapsiverčia plunksna jį pavadinti broliu. Maskvoje, Volgogrado prospekte, po vidurnakčio, tarp Tomos ir Boriso ant užpakalinės „Volgos" sėdynės, girdžiu jį beprabylantį angliškai: *„The crumbs of love that you offer me are the crumbs I've left behind"* („Jūs siūlote man kažkada mano paties paliktus meilės trupinius, bičiuliai"). Ir Boriso balsas atsiliepia: „Maskvos nenustebinsi savo angliška tartimi, Rorikai". Ir ten pat trečiąja akim pakaušyje matau, kaip Tamara meiliai pažvelgia į jį. Ir aš, užuot išlipęs iš taksi, lieku jų beužsimezgančio jausmo įkaitu. Lieku laukti generolo dukters Tamaros pažadėtų Leonardo Coheno *Meilės ir neapykantos dainų*, kurių klausausi rašydamas šias eilutes. Subraižytas vinilas bardo balsą palydi kepamos kiaušinienės spragesiu. Ne tam degėme jaunystės pragare, kad smilktume brandos nuobodulyje. Leonard pasakė daug geriau: *„I'm what I am, and what I am / Is back on Boogie Street"*.

2002

Stambolijskio bulvaras

1.

Stačiakampė interneto kavinės iškaba virš atitirpstančios Stefano Karadžos gatvelės Sofijos centre. Vidinio kiemo šulinys. Trys apgraužtos pakopos. Kaustytos durys koridoriaus kairėje (įeinant iš lauko). Skambutis skamba. Ir – butas, paverstas internautų lizdu. Vonios kambarys su ligi galo taip ir neužsikabinančiomis durimis visai toks pat, kaip Griškevičiaus laikų Vilniuje, kur nors Kražių skersgatvyje, kur tavąjį rankšluostį ar dantų šepetuką galėtų parodyti tik Osvencimo muziejaus budintis gidas. Mažne viskas nutepta šlykščiai žydra. Paslaugus prižiūrėtojas visados paskiria tą patį 21-ą „tašką" nerūkančiųjų kampe su skydeliu nuo nužiūrinčio kaimyno apsiginti. (Šitose platumose jau gimstama su cigarete burnoje, tabakas, be abejo, čia yra ne tik duona kasdienė, bet ir visų monologų bei polilogų kuras.) Nudaužyta neįskaitoma klaviatūra. Beskonis ir bekvapis „Tako" tinklalapis. Slaptažodžio abrakadabra. Ir pagaliau – jaunystės bičiulio laiškas ekrane: „Kardinolo gvardiečiai tave saugojo ir Sofijoje. Suprask teisingai: tai tikrieji *beautiful losers*, arba žavūs pražuvėliai. Naujųjų proga atsidūrę tuose pat taškuose bulgarų žemėje ir užfiksavę tave amerikoniškoj skylėj ant tolimiausios trikojės baro kėdutės. Priešais – išskleistas Sofijos planas + kažkokie popieriai (gal žvaigždėlapis, gal algalapis, gal metro, o gal naujo europenkmečio planai) + kiti smulkūs keliondaikčiai, t. y. kišendaikčiai. Jie patį atpažino beveik intuityviai, gal iš stuburo kreivės, gal iš vilko ausų, bet nedrįso išvilkti į pokalbio sceną, beje, atrodei ganėtinai vienišas. Apie ką tada galvojai?"

2.

Caro Šišmano gatvėje, raudonai juodam „Klube 703", su įrėmintom garsenybėm ant sienų. Tas pats Einsteino liežuvis fizikų ir lyrikų bendruomenėms, tas pats sustingęs oro gūsis po MM sijonu, dar „druskinis" Solženicynas (trūksta tik „cukrinio" Sacharovo), dar Woody Allen Pirčiupių motinos (ar ji tebestovi dar vis?) veidu: „Jeigu Marlowe parašė Shakespeare'o pjeses, tai kas, meldžiamieji, parašė Marlowe veikalus?" Dar Jackie ir Jacko visados ligi elektros iškrovos plaukų šaknyse supurtantis dvigubas portretas su į šalis žvelgiančiomis ir *post mortem* pirmosios JAV poros akimis. Namuose tokį stilių pirmieji ėmė propaguoti „prieparlamentininkai": angliškus pusryčius, kurių joks normalus žmogus nenurytų, žiaumojantys kapitalizmo ABC

mokytojai ir Atkuriamojo Seimo patarėjai (iš tikrųjų – įvairiausio plauko ir kirpimo svieto perėjūnai) guviais čept čept pasveikindavo atpažintą boksininką ar aktorių ant sienos. Jų palydovės neatpažindavo nieko, o Lietuvos valstybės nuo pat pirmųjų Nepriklausomybės akimirkų popinamiems reketo žymūnams visi vyrai atrodė „krūti" gangsteriai, o krūtingos „bobos" – patys žinot kas. Zoska Loren – k... (t.y. b...). Audrey Hepburn – k... (t.y. irgi b...).

Tad apie ką aš galvojau metams keičiantis, o mums – ne? Sykiu apie viską ir apie nieką. Iš tikrųjų, apie ką žmogus galvoja tokiais momentais – sėdėdamas svetimam bare per kelis tūkstančius km nuo tėvynės? Kaip veikia jo mintis? Konkuruoja su Šliogerio ir Kanto? Traukia iš atminties šlagerių trupinius? (Čia ypač tinka arkliški, tipo „Gimiau pačiu laiku – nei per anksti, nei per vėlai!" arba „Grįžtu į Lietuvą, aš pasiiilgau Lietuvoooos!..") Vadovėlinių poetų „stulpelius": „Su Nemunu pateka saulė" – su Šešupe jau ne? O gal iš aptirpusios patirties lipdo įsivaizduojamus ateities pavidalus? O gal it eilinis baro oreivis žmogus tiesiog žiūri į butelių striptizą lentynoje – be jokių ten proregių, be menkiausių pretenzijų į biografijos sąskaitų su istorija suvedinėjimą. Devyni iš dešimties visada gimsta ne laiku ir ne vietoje. Tas vienas (nebūtinai dešimtas) dažniausiai savo laimės nesuvokia. Po pasaulį dažniausiai blaškomasi ne tam, kad išvystumei ko nematęs, o tiesiog tam, kad išvengtum akistatos su nuolat piršte peršamu gimtinės pančių prasmingumu. Todėl mano mintys Sofijos bare mažai kuo skiriasi nuo minčių „Pas Samuką" ar „Anapilyje" (galima ir be kabučių): vis ta pati ratu besisukančio „autokankinio" buhalterija. Tai pargrįžęs mažo formato Ulisas sėdi „Itakės" bare. Tiksliau – ten, kur prisėda globalizacijos amžiaus auka Ulisas, ir yra Itakė. Jį galima palyginti su trisdešimčia persiškų Borgeso paukščių, perskridusių kalnus ir jūras tam, kad išvystų savojo Dievo – Simurgo – veidą, kursai yra kiekvienas jų, paimtas atskirai, ir visi sykiu. Baro veidrodyje tasai veidų persiliejimas kartais primena persileidimą: jau, regis, matei savąjį Dievą, jau be baimytės žvelgei jam į akis, o jis, žiū, ėmė ir atvirto į nusmurgusį gyvenimo gadintoją susiraukšlėjusiu nuo nemigos ir vodkės veidu. O Dievas, kaip žinome, gyvenimo negali gadinti pagal apibrėžimą. Gyvenimą gadina tik blogi tikėjimo tarpininkai ar sąvadautojai, kuriuos anglai apibrėžia žodžiu *the go-between*.

Priešais gulėjo dar vienas „e-mailius" – šįsyk iš Londono. Jame angliškai buvo parašyta: „Vasario 20 dieną, lygiai 20 valandą 02 minutės, sulauksime istorinio momento laike!!! Tą akimirką minėtą dieną atsitiks kažkas, kas nebuvo nutikę 1001 metus ir niekada nebenutiks daugiau. Kai sekundžių rodyklė šių metų vasario 20-os trečiadienį

ims slinkti po 20 valandos 01 minutės, laikas šešiasdešimčiai sekundžių bus tobuloje simetrijoje: 2002 2002 2002, o tiksliau – 20:02 20/02 2002. Toksai niekada nebepasikartosiantis įvykis praeityje yra nutikęs tik sykį. Paskutinįsyk laikas buvo „sustingęs" panašioje simetrijoje, dar niekam nesapnavus apie skaitmeninį ar banalų 24 valandų laikrodį: 10 valandą 01 minutė 1001 metų sausio 10 dieną (1001 1001 1001). Vos tik laikrodis parodys 23:59, bus įvykę tai, kas niekada nebepasikartos". TAČIAU, pagalvojo žmogus už baro. Panelė Astrid iš Rygos man niekad nebenumegs kepurėlės iš šuns vilnos su kaktai nuo pakaušio atskirti aukso siūlu išsiuvinėtu žodžiu „Pūcė". Ant graudžiomis širdelėmis apipaišyto mano odinio portfelio, už 5 Lt nupirkto viename Klaipėdos skuduryne, jo buvęs šeimininkas „nacmenukas" jau niekada it indėnas nebepridės flomiku naujos atžymos. Daktarė Birutė Čekuolienė niekada daugiau nebebus Čekuolienė ir nebesuklijuos sudaužyto japoniško puodelio su blausiai prasišviečiančiu geišos veidu porceliano dugne. Mano viksvos lieknumo mama, ligi kelių įbridusi į Baltijos putas, niekada daugiau nebelaikys ant rankų virpančio savo keturmečio sūnaus kūnelio, ir pliažo fotografė su „Fedu" nebepakartos to kadro. Robkė Griškevičius niekada daugiau nebesakys: „Neimk į galvą, imk į burną!", o Mariam Vartanian, mūsų tuštybės vėjuose sudžiūvusi juodoji mano jaunystės rožė, niekada daugiau nebeišburs juvelyrei Birutei Stulgaitei ir fotografei Dangei Širvytei iš kavos tirščių buv. Žvaigždžių gatvėje, devynaukščiame Loretos Asanavičiūtės name. Benjaminas Zelkevičius niekada nebegalvos, kad aš stoviu tarp jo ir vienos dantų gydytojos. Jonas Pajaujis niekada daugiau nebeprisipažins širdyje esąs socialdemokratas. Ingeborga Dapkūnaitė-Stokes daugiau nebeatsigręš ir nebesustaugs bėgdama Kęstučio gatve Kaune. Gal ir atsigręš, bet jau niekada mums. Arba – dėl mūsų.

3.

Nebuvo jokių gvardiečių. Informatoriai supainiojo barus ir nugaras. Jų turėta omeny graikiška „Happy Grills" linija – smagūs ir nebrangūs rausvaspalviai gero maisto „puspabiai" su nuolat įjungta *Fashion TV* ir amerikoniška atributika ant sienų: tas pats Miles Davis, ta pati MM. Žinoma, mūsų ten irgi būta. Mažos juodos beždžionėlės mums ten pilstė pliską. Džipų maitvanagės skenavo mūsų tibetišką, vieno klajūno ir mecenato už draugystės procentus paskolintą nertinį. *Fashion TV* nuolat rodė turkų ir indų madas, bet kažkodėl nerodė Sandros Straukaitės. Turkų mada graikų bare Sofijoje darė nepriekaištingą įspūdį. Po Saule nebuvo nieko nauja. Ir tai, po kelių pliskų, atrodė it Apreiškimas. Salotos irgi buvo „akiej".

Anekdoto išvietinimas ir išviešinimas

1.

Prisipažinimas, kurį netrukus rengiuosi atlikti, gali būti palaikytas dar viena sumauto aristokratizmo forma. Tačiau neskubėkite manęs braukti iš plebėjų sąrašų, bičiuliai. O dabar prie reikalo. Niekada nemėgau nei pats pasakoti, nei klausyti anekdotų. Nemėgau tipų, kurie iš anksto paruoštais rinkiniais išsprogdina užstalės ausis, nuo juoko įvaro burnos mėšlungį ir galop atima atsakomojo žodžio dovaną. *Užstalės paralyžius yra kiekvieno save gerbiančio anekdotų pasakotojo totalinis tikslas.* Pasakotojas šiuo atveju iškyla kaip mažo formato diktatorius, uzurpavęs visą šnekamąją erdvę. Anekdotas yra aforizmo brolis, stabdantis mąstymą balsu. Neturėti nė vienos savos minties ir būti kompanijos siela – štai uždavinys! Į laisvą nereglamentuoto pašnekesio kūną įvaromas paskutinės tiesos (t. y. paskutinio juoko!) pleištas. Vienu smūgiu paprastai nepasitenkinama. Čia suveikia senas saulėgrąžų lukštenimo mechanizmas – kramtoma ir spjaudomasi tol, kol apkaboje nelieka nė vieno šovinio. Anekdotas numarina visą pašnekesio džiazą, tą patį trapiausią ir gražiausią – vėl pasinaudosiu muzikos terminu – ambientinį jojo pobūdį. Visą ištiktukinę *atsidūsėjimų morzę. Vietoj atodūsių – „Kalašnikovo" papliūpos* ir paplavos.

2.

Jaunystėje turėjau laimės pažinoti keletą puikių rusų pasakotojų. Visi jie, be abejo, buvo žydai. Apie vieną tiesiog buvo sakoma: „Mes visi išliksim Ženios R. istorijose". Posakio potekstė aiški: papulti į oficialiąją istoriją mums neduota (iš tikrųjų – netgi gėda), tad padarykime viską, kad taptume bent geriausiojo Maskvos pasakotojo personažais. Jau tada supratau, kad pasakojimas (arba istorija) ir anekdotas – skirtingi žanrai. (Lygiai taip pat anksti sužinojau, kad geriausi *rašytojai beveik be išimčių gyvenime tikri prisegtliežuviai.* O ir geriausios žodinės istorijos užrašytos retai kada tampa tikra literatūra.) Pirmąjį vis dėlto legitimuoja epo tradicijos ir principai. Istorija turi savo neišvengiamą plėtotę, tai visų pirma kruopšti dėlionė, tiksliau – kelionė painiomis siužeto trasomis. Geras pasakotojas – tai stajeris, ištvermingas kvėpavimo meistras. Anekdotininkas – sprinteris, fechtuotojas, dėl menkiausios smulkmenos už krūtų kimbantis chuliganas. Pirmasis, net ir būdamas prisiekęs cinikas, vis dėlto

pasitiki gyvenimo išmintimi, kuri nušviečia pasirinktą tikrovės luitą, įstabiu deimantu paverstą jos fragmentą. Antrasis pasitiki vien tikrovės absurdu. Jis provokuoja tikrovę, išspardydamas bet kokį tvirtesnį pagrindą klausytojui iš po kojų. Be abejo, abu savo „numerius" gludina, išbando skirtingose auditorijose, kol jie tampa tiesiog muzikiniais perlais, arijomis, užstalių hitais ir pan. Abiem atvejais – be galo svarbus kalbėtojo balsas. Įdomu, kad geras pasakotojas balsu, intonacija dirba žymiai subtiliau už anekdotininką. Pastarasis smogia lyg tarp kitko, kraudamas mišrainę kaimynei į lėkštę ar pasiųsdamas servetėlės aitvarą kitapus maisto klombų – kartais net nepakeldamas balso ar žvilgsnio. Geriausieji apskritai sugeba meistriškai paslėpti visas abiem žanrams būdingas (ir, neslėpsime, juos maitinančias) nepakeliamo narcisizmo apraiškas. Ir vis dėlto, kad ir kaip žiūrėsi, anekdotas – intymus, kamerinis žanras. Jis paprastai viešpatauja valgomajame, virtuvėje, ir jo šrapneliai nenulekia toliau stalo ar sienos. (Neteko girdėti anekdotų, pasakojamų vonios kambary ar tualete. Miegamajame anekdoto griebiamasi tik po nepavykusio akto. Atvirkščiai – dažnas anekdotas valgomąjį paverčia miegamuoju ar išviete!)

3.

Išlaisvėję lietuvaičiai šioje srityje padarė tikrą perversmą – jie išviešino anekdotą, iš virtuvės perkeldami jį į koncertų sales ir sporto arenas. Anekdotas baigia užkariauti bet kokį kultūrinį nugarkaulį pašalinusius TV kanalus. Anekdotas Lietuvoje masiškai inscenizuojamas ir „serializuojamas". Gimstanti anekdoto kultūra gimdo pasyvų suvokėją. Anekdotas pagal apibrėžimą – dialogą eliminuojantis, nokautuojantis žanras. Į sporto rūmus perkelta užstalė daro itin sunkų ir slegiantį įspūdį – tai, kas dera draugų kompanijoje, dabar tampa grupinio vartojimo produktu, turinčiu reikšti visuotinį tautos išsilaisvinimą ir „susigiminiavimą" per apvalantį juoką. Aiman, tas chorinis (ne homeriškas, bet chimeriškas!) juokas labiau supurvina nei išlaisvina – „anekdotų karaliai" publiką šeria (vos neparašiau – apdergia) itin lėkštais patiekalais. Ir patys jie atrodo it kokie mechaniniai „istukanai" – plyšaujantys džeržgiančiais arba kastratų balsais. Tūlas dar laiko rankose kažkokius referentų bloknotus, „šperes", „ruošinius". (Įsivaizduokite anekdotų pasakotoją, kompanijoje skaitantį iš sąsiuvinio!) Vargu bau ar čia reikia kalbėti apie rinkos paklausą. Greičiau – apie gudrų pasiūlos skurdą, atnešantį gerus greitus pinigus jokioms autorių (juk anekdotus kuria Didysis Anonimas!) teisėms neįsipareigojusiems nepraustaburniams. Žmonės, be abe-

jo, praryja viską. Ypač tada, kai pasirinkimo galimybė susiaurinta ligi anekdoto.

4.

Be abejo, esama anekdotų IR anekdotų. Esama pasakotojų pornografų ir pasakotojų poetų. Metaforistų ir niekada nebaigiančių. Dozuotojų, didmeistriškai derinančių nešvankybę ir absurdą, žavų psichologizmą ir neprognozuojamą žiaurumą. Anekdotas puikiai atspindi laikmetį, tačiau sykiu dažną situaciją paverčia belaike formule. Nors kartais susidaro įspūdis, kad anekdotų kūrimo mašina įsukta istorijai degraduoti, t. y. paversti ją nesibaigiančiu anekdotų rinkiniu. Anekdoto žanras ypatingą pakilimą patiria virsmo gadynėse, kai stabili tėra tik pati kaita. Ir – tai svarbu – bent mūsų platumose jis išlieka vyriško (vos neparašiau – kiauliško) seksizmo forma. Laimė, ir šitoje srityje esama proveržių: provincijos dienraščiams atsiųstų anekdotų kertelėse dažnai figūruoja -ienių pavardės. Ir ne dėl to, kad moterys būtų (tiesą sakant, taip ir yra) raštingesnės. Anekdotas tampa buitinio feminizmo atributu, pranašaujančiu kokios nors Karalienės Šilanskienės sceninį ap(si)reiškimą. Brrrrr...

5.

Be galo mėgstu velionį Benny Hillą ir Misterį Pupelį. Nežinau, ar juos mėgsta anglų aristokratai. Jeigu taip – blogi mano reikalai.

Atlantidos gelbėtojai

1.

Iš anos, vos ne akyse virstančios Atlantida, epochos stop kadrų pamenu vieną pokalbį su įdegusiais siauraūsiais amerikiečių gėjais S. Kirovo operos ir baleto teatro vestibiulyje Leningrade. Veiksmas vyko bene po Maskvos olimpiados, gėjai buvo autentiški, t. y. stumiantys savo pasirinkimą į pirmą elgsenos ir bendravimo su pasauliu (angliškai visą tą įpročių ir manierų kompleksą vadintume *life-style*) planą. Gan nedviprasmiškai daviau gražuoliams suprasti, kad, *primo*, neatstovauju jų „profsąjungai" ir, *secundo*, pati „profsąjunga" šitose platumose yra nustumta į pogrindį. „O, tada tai ne mums!" – sukudakavo baletomanų porelė. Josif Brodskij buvo dar teziškesnis: bet koks *life-style*, bet koks nukrypimas nuo normos Tarybų Sąjungoje galėjo būti laisvai palaikytas kriminalu. Mano karta brendo tokiomis sąlygomis, kai už kliošus ir džiazą jau nesodino, bet niveliacijos bakterija dar viešpatavo kiekviename kubiniame buities metre. Vilniaus sporto rūmuose milicijos pareigūnės atvirai fotografuodavo kokio nors italų proletaro Drupio (pamenu užrašą ant Filosofijos fakulteto sienos Varšuvoje: „*Ten Drupi jest glupi*") koncerte bujojančius personažus. Ką ten „atitinkamos instancijos" – visa aplinka, bičiuliai, kaip velnias kryžiaus bijojo kitokių! Tų, atsipalaidavusių, tų, spyruokliuojančia eisena pakrapijančių šaligatvius. Savita intonacija jau buvo minusas. Estetinių kitaminčių, kurie ne savo pasaulėžiūrą (politinių pažiūrų, išskyrus partinį aparatą ir mokslinio komunizmo dėstytojus, toje valstybėje turbūt neturėjo niekas), o pasaulėjautą pavertė gyvenimo būdu, vienodai nekentė ir politrukai, ir disidentai. Už stilių, t. y. už gelmės atspindžius paviršiuje, mokėdavai brangiai ir nuolat.

2.

Vienas įtakingiausių nūdienos gyvenimo stiliaus trenerių pasaulyje žurnalas *wallpaper** (žvaigždutė reiškia visa, kas patį supa – baldus, drabužius, interjerus, dar neatrastus kraštus ir malonumus), kosmopolitinis „IPC Media Company" projektas su bunkeriu Londone ir atstovais visame pasaulyje, paskutiniajame, 53-iajame (per metus išeina dešimt) numeryje, įdėjo reportažą iš Rygos. Be penkių minučių megapolis čia vadinamas *tony town*, t. y. prašmatniu, rafinuotu, aristokratišku miestu. Kitas ginčytųsi – tik ne aš. Rygą visada laikiau

Pabaltijo urbanizmo čempione. Bet šįsyk kalba ne apie tai. Ne apie tai, kas ką jaučia ar prognozuoja monumentaliose ir vis kruopščiau tvarkomose dekoracijose – vakariečiai, beje, skirtingai nuo čiabuvių, mūsų platumoms (ir ypač Rygai) prognozuoja šviesią ateitį. Mums įdomu, kas nufotografuota, kas pasaulio stileivoms pateikta kaip Rygos urbanizmo kvintesencija, arba traukos laukas. Trumpai drūtai – stalinistinis tortas su špiliu kitapus garsiųjų halių (bene geriausio Rytų Europos turgaus), brežneviniai Kongreso rūmų ir oro uosto interjerai, TV bokštas iš apačios, Pergalės memorialo stovylai su dangun nukreiptais automatais plius viena statulėlė iš *Art Nouveau* stebuklo – Alberto gatvės plius sunkus funkcionalistinis fasadas senamiesčio atkarpoje. Visiškas Grūto parko triumfas.

3.

Nebuvau tam parke ir nežadu ten lankytis. Tegu japonai dėkoja jo steigėjams už galimybę persikelti į svetimą praeitį, kurios neuostė ir, ačiū Dievui, turbūt niekada neuostys. (Sykiu kas, jeigu ne jie, gali suvokti visus niveliacijos malonumus!) Grūto parką įsivaizduoju kaip laiko mašiną, kaip ypatingą fenomeną, kur ideologiniai stabai staiga virto gidais po praeitį. Be abejo, tai fenomenalus turistinis projektas, galbūt vienintelis sėkmingas socarto kūrinys Lietuvoje, bet, kartoju, ačiū – epochą, kurioje gyvenome, prisimenu (dar?) be nostalgijos. Tačiau eikime prie reikalo: stileivų žurnalas rodo ne instaliaciją vieno pono dvare, bet daiktus, kurie tebestovi savo vietose. Rodo aikšteles, kurios socializmo neuosčiusiems suteikia progą pakeliauti laike ir patirti itin svaigias kafkiškas metamorfozes. Secesijos, duoda suprasti mados ruporas, per akis ir Vienoje, o štai tokios „gaivios", už Geležinės sienos marinuotos patirties, išlikusios ne tik liudininkų pasakojimuose, bet ir daiktuose, – nepamatysi niekur. Joks, bliamba, Marthaler, kad ir kaip stengtųsi, savo spektakliuose jos idealiai neatkurs. Mums bjaurūs ir baisūs objektai virto civilizuotam pasauliui *akivaizdžiu paveldu. Dabar pabaikime frazę: kurį, kaip ir bet kurį* kitą, būtina išsaugoti! Žaliojo tilto skulptūros turi būti saugomos valstybės. Turi būti apvalytos klaikios Vilniaus oro uosto postmodernistinės apnašos. Mokslininkų namai yra Vilniaus architektūros perlas. Tai, kas mums viso labo buvo tik svetimas ir nejaukus pasaulis, dabar virto itin daugiareikšmiu estetiniu fenomenu. Minimas paveldas ir yra tasai *life-style*, kurio ir su žiburiu veltui būtume ieškoję Sovdepijos kasdienybėje. Paradoksas, bet tuo *life-style* pasižymėjo represinės ir reprezentacinės (dažnai tai viena ir tas pat) erdvės ir jų prievaizdai! Tie – „prie vaizdo", kurį atimdami iš kitų patys savaip

kultivavo! Problema, kartoju, viena – kaip tą paveldą išsaugoti, dar daugiau – paversti jį laiko mašina, nepavertus jo muziejumi. Nes muziejus retai kada pajėgus suteikti autentiškos meditacijos bilietą atbuline data.

4.

Kultūros išgyvenimo mechanizmas, sakė Josif Brodskij, visada priklauso nuo to, į ką kiekviena nauja karta nukreipia savo didinamąjį ar mažinamąjį stiklą. Be galo svarbu, ką ji praėjusioje kultūroje išskiria, o ką – ignoruoja. Laikas suteikti savito stiliaus atributus tam, kas pagal apibrėžimą siekė sunaikinti visas savitumo apraiškas.

Šaukštai po pietų

I.

O ar buvo pietūs? Kalbu apie neseniai pasibaigusį pasaulio futbolo čempionatą, kuris, regis, jau persikraustė į japonų, korėjiečių ir turkų folklorą. Ir taip pasislinko arčiau brazilų. Nusėdo ten, iš kur kažkada ir atėjo: jau airių sagose užsimenama apie spirdžių žaidimą smegeniniu kamuoliu, nulipdytu iš nudėto priešo smegenų ir kalkių mišinio. Šis ne tik akivaizdžiai per toli nuvežtas, bet ir „pavažiavęs" čempionatas įrodė tai, ką mūsų platumose žino kiekvienas Pietų tribūnos vaizbūnas: futbolas – viena paskutiniųjų nacionalizmo priebėgų. Valstybinė futbolo isterija trumpam pagyvina tekstilės pramonę – tiek vienspalvių ir trispalvių nepriaudžiama ir urmu neparduodama per visus ketverius vieną čempionatą nuo kito skiriančius metus. Azijos ir ypač Afrikos šalims trumpam duodama pasijusti pasaulio bamba. Na, tarkime, japonams tų raumenų demonstruoti lyg ir nereikia, bet įsiverždami į jiems „tarsi" pagal apibrėžimą nepriklausomas ir nepavaldžias teritorijas jie tik dar sykį pademonstruoja savo begalinį universalumą. Taip kažkada jų atlikėjai (pabrėžiu – atlikėjai, o ne menininkai) įsiveržė į klasikinės muzikos bei baleto valdas. Jokio meno, išskyrus begalinę, nepasakyti – samurajišką, motyvaciją Japonijos ir Korėjos rinktinių žaidime nepastebėjau. Apskritai profių futbole meno lieka vis mažiau ir mažiau, o greitai visai nebeliks. Tikrojo grožio ieškotojai belsis į Brazilijos paplūdimius, kur būsimieji milijonieriai basi (be „bucų" – t.y. be kūno žalojimo instrumentų), užuot spyrę priešams „per kauliuką", drėskę marškinėlius ar vaidinę smurto aukas baudos aikštelėje (nuolatinis profesionalų užsiėmimas!), saulei kylant ir leidžiantis šoka su kamuoliu.

Futbolo fiesta baigiasi ne todėl, kad visi išmoko žaisti. Ji baigiasi dėl to, kad futbolas virto baisiu verslu, pramone, ir pati žaidimo sąvoka tapo degraduota. Laimi ne tas, kursai geriausiai žaidžia, bet tas, kuris geriausiai neleidžia žaisti kitiems. Laimė, dar yra du trys brazilai, oligarchų palikti tribūnoms kvailinti. Koks nors durnelis Ronaldo su Antano Sutkaus „Pionieriaus" šukuosena. Arba pajacas Ronaldinho, iš baudinio įstatęs anglų vartininkui, pavarde Jūrininkas, kvailiausią visų laikų „bankę". Tada dideli vyrai ima žliumbti. Futbolo aikštė yra vienintelė vieta, kur galima pamatyti viešai verkiantį milijonierių. It kokį legendinį bolševiką.

2.

Šis čempionatas visų pirma sujaukė eilinio aistruolio bioritmus. Futbolą (tai žino visi normalūs aistruoliai) gera žiūrėti *po*, o ne *prieš* darbą. Kas pusę devynių ryto gali tysoti priešais telį su alum ant pilvo? Kas, nebūdamas mazochistas, lyg niekur nieko gali žiūrėti vakarinį rungtynių kartojimą žinodamas rezultatą? Nebent treneris. Visais kitais atvejais futbolas virsta *porno*. Užsivedate nuo vis kartojamų ir kartojamų Korėjos sūnų golų? Nuo teisėjų, bet kuria kaina tempiančių šeimininkus į lentelės viršų, klaidų? Jus tai veža? Į sveikatą. Manęs – ne. Aš, senas vojeristas, turiu stebėti aktą tuo metu, kai jis vyksta, o ne *post (f)actum*. Aš kambaryje be bobų (futbolas, o tiksliau įvartis pasitelkiant madingą slovėnų filosofijos „jurodivą" Slavoją Žižeką, yra nepadorus geismo objektas) turiu stebėti, kaip mano mylimų anglų kojų falai it spermą įvaro baltą kamuolį į vartų vulvą ir apvaisina lygia žolyte gerų sodininkų apželdintą ir tvarkingai apkirptą motinėlę žemę. Kaip puolėjo *ego* pastato į vietą pasipūtusio vartininko *super ego*! Aš noriu matyti, kaip mano dievai *po to* visiems parodo savo plikus torsus. Kaip jie sukrenta ant ką tik įvariusio, įkalusio, pastačiusio ir išmyluoja jį!

3.

Vienintelis lietuvių patrioto širdžiai mielas dalykas šitam čempionate buvo lenkų *fiasco*. Tėvynėje be galo popinta komanda (kilometriniai interviu žiniasklaidoje, vyriškų madų linija parduotuvių vitrinose, šlovingos praeities priminimas *non stop*, topmodelių ir paauglių apsuptis etc.), demonstravusi baikštų, nebent su klišų rusų zuikių palyginamą, futbolą, buvo sudaužyta į šipulius. Pasikėlę lenkų gražuoliai galėjo guostis nebent dar labiau pasikėlusių ir, neslėpsime, gražesnių bei geresnių artistų italiūgų gėdingu galu. „Mėlynųjų" likimas turnyre dar kartą patvirtino akivaizdžią tiesą – Europos grandai iki paskutinio prakaito (euro)lašo išsikrauna nacionaliniuose čempionatuose ir nebeturi nei jėgų, nei deramos motyvacijos tautinėms, atleiskit už miežėlaitišką rimą, aspiracijoms.

Klubinis Europos futbolas buvo pirmoji sritis po Antrojo pasaulinio karo, patyrusi ne tik su ekonomikos pakilimu susijusį renesansą, bet ir pirmąsias globalizacijos apraiškas. (Akiai miela Senegalo rinktinė sudaryta ne iš dulkėse skardines spardančių distrofikų, o iš ne pačių blogiausių Prancūzijos klubų žaidėjų!) Grandai, beje, nebemoka ir pralaimėti. Geriausias pavyzdys – italų „Perugia" klubo prezidentas Luciano Gaucci, atsisakęs korėjiečio Ahn Jung-hvano, įmušusio įvartį į Italijos vartus, paslaugų: „Tas, kuris eliminavo italus, neturi

teisės grįžti pas mus ir žaisti mūsų komandoje". Nieko sau vaizdelis! Mes, blin, pastatėm patį ant kojų, leidom pakeisti šukuoseną, mergą, apipylėm babkėm ir cackėm, nuleidom už paskutinės laidos „audinę", o tu, nedėkingas šunsnuki, tu, „čiurka", muši golus saviems?! Eik iš kur atėjęs! Ukš! Nebloga tikrojoje demokratijoje išaugusio ir subrendusio verslininko logika, ar ne?!

4.

Tradiciškai geroms Senojo žemyno vienuolikėms krentant kaip musėms, aš, Pietų tribūnos šiaurietis, neradau, prisipažinsiu, jėgų palaikyti trečiojo pasaulio komandų. Neradau, ir *basta*. Ir tuo – nesididžiuoju. Visuotinio europiečių nuovargio ir išsekimo fone brazilai atrodė geriausiai nuo pat pradžių, tad didelės intrigos, skirtingai nuo gan dirbtinai prisipumpavusių „specialistų" (pompa – jų duona!), asmeniškai nepatyriau. Ta prasme visiškai sutinku su auskarotu sūrmaišiu Maradona – nykokas turnyras. Neradau jėgų palaikyti ir itin parankius varžovus ligi pat finalo metodiškai tvarkiusių vokiečių, kuriems švelnioje jaunystėje jaučiau daug simpatijų – turiu omeny komandą, ne valstybę. Metodas meldžiasi tiesei, nuzulintam spaudimui, „zagatovkėms", o aš jau senokai pamėgau kreivę, punktyrą, pauzę. Įkandin režisieriaus Franko Castorfo (beje, vokiečio!) galiu pakartoti: „Esu „įstrižas" žmogus". Belieka turkai. Taip jau atsitiko, kad nuo ketvirtfinalio gyvenau Vokietijoje, turtingoje Reino žemėje. Mačiau, kaip turkai švenčia pergales. Kaip pusė miesto spiegiant klaksonams (moterys su skarom ratais po centrą vežiodavo šalia išsidrėbusius savo gyvenimo šeimininkus) tarsi nei iš šio, nei iš to ima atnašauti pusmėnulio durklui raudonam fone. Ne, ačiū. Užteko Sąjūdžio. Pralaimėjimą pusfinalyje brazilams turkai, beje, irgi šventė kaip pergalę. Juk mes, turkai, buvom neabejotinai geresni. Visas pasaulis tai matė. Turėjom tokių progų! Teisėjas, kaip visad, buvo papirktas. Priešas nesnaudžia, tad būkim budrūs. Turkai, aukščiau galvas! Aukščiau vėliavas! Tėvynė yra ten, kur šią valandą esame mes. Šita picerija – irgi Turkija. O dabar visi drauge: „Mūsų trys milijonai!" Kas sako kitaip – priešas. Su priešu kalba trumpa. Į vėliavas nuo pat ryto įsisiautę vokiečių žaliūkai atrodė ne kitaip. Jų eitynės, bėgtynės ir šokynės Kelno ir Duisburgo centruose sutraukdavo rinktinius policijos dalinius. Su žaliom neperšaunamom liemenėm 30°C karštyje it Budos sustingę, bet budrūs, tvarkos sargai netrukdė savo berniukams pasikloti ant asfalto vėliavas ir sugulus su alaus buteliais rankose bliauti į dangų. Juk mes, vokiečiai, nugalėjom! Mes visada... Ir tai dar ne pabaiga. Dar šaukštai ne po pietų.

Vasaros snūdo pagimdytas šokis

1.

Karštis – lėtina. Galūnių ir smegenų judesius. Juoką. Tarp sprendimo ir pasakymo it perkrautame kompiuteryje pakimba visos programos. Stojusi pauzė sakytum nepaliečia juslių – tai statulų tyla. Tu – stovylas, iškamša, spindulių suvarpyta lėlė. Sudužusio laivo skeveldra krante. Rąstas. Pardon, šiaudas, kurio pats skęsdamas ir griebiesi. Dar labiau sulėtėsi, ir ateis Algis Greitai. Ir pasiims į savo pasaulį, kuriame žmonės tik mikrobai, vienaląsčiai, trupmenos. Piešiniai ant išvietės sienų. Kur nepaliaujamu šizoidiniu judėjimu baudžiama už užlūžusį mąstymą.

Tačiau šios vasaros alpi alsa išjungė ir tąjį – valstybė su visais savo viršūnių ir apačių buduliais nemąstydama skrieja Briuselio link. (BriusElis katės letenėlėm prisėlins!) Ten, nelauktai toks panašus į Kremlių, stovi istorinis dulkių siurblys. O taip norėtum ventiliatoriaus! Vėjo malūno! Bet ir šios vasaros vėjas – kažkoks popierinis, netikras, dirbtinai sukeltas ant kažkieno rašomojo stalo. Audra eurokrato stiklinėje, virstanti laikraščių cunamiu. Arba žūklaujančių vaistininkų medžiokle. Be tabletės – nesuprasi. Prarijęs šios vasaros piliulę, nebežinai kuo užsigerti.

O kažkur, nerealiai toli, kur nesiekia net tavo prakaituoti sapnai, pačiame būsimųjų Jungtinių Europos Valstijų centre, išsiliejusios upės užtvindo geležinkelio stotis. Apsemia telefonus būdelėse. Dramblius zoologijos soduose. Kažkas nespėjo padėti ragelio, kuris daužosi it dugno nepasiekiantis inkaras. Ir galbūt po vandeniu, nepaliaujamu (vos neparašiau – sąmonės) srautu nešančiu prezidentui Havelui vis naują purvelį, tebeskamba tavo balsas, mylimoji: „Jaučiu, kad nepajėgsiu užpildyti tuštumos tavo gyvenime". O kažkur, nerealiai toli, nepasakyti – gretimoje gatvėje, dviračių sizifai vis mina ir mina pedalus, kol vieną naktį neįvažiuoja į tavo miegamąjį. O rytą vėl išrieda, palikdami vienkartinių švirkštų kauges. Mindamas – nemintiji. Ir ne nuo minties, o nuo mynimo, regis, priklauso šios vasaros spindesys ir skurdas. Kažkas turi nuolat minti pedalus, kad vasaros saulė neužgestų. Juokinga? Bet juokas, užgimęs šviesos ir karščio nupoliruotos lėlės tuštumoje, neišsiveržia į paviršių. O jeigu ir išsiveržia, tai nelyginant iš juokų maišelio – mechaniškas spazmas, džiovininko atsikosėjimas, į pensiją išskraidintos plinkančios lakštingalos *krenkšt krenkšt*.

2.

Karštis – marina. Ir sykiu kardinaliai keičia kūno kalbą. Nuo statikos ligi vilkelio sukinių – vienas dienos erdvėje išsižergusio ir pakibusio žmogaus žingsnis. Ką ten vilkelio – Kubos dansingų vilko, klubų kraipytojo, tangomano. *Esto es Cuba!* Apnuogintos torsų žvakės žvilga, bet nesutirpsta. Nes – neužsidega. Dagtis virsta dangčiu, suvaldančiu isterijos džiną. Pasmerkiančiu jį... šokiui. Kai nebėra minčių, lieka tik orientacija. Tiksliau – šokis. Karščio zonoje nėra išeičių – arba tu šokėjas, arba – žudikas. Šokant ir griežiant – negalvojama. Vienintelio žingsnio tiesa yra arba išmokta, arba įsiurbta su klimato pienu. Beje, dažniausiai tai viena ir tas pat. Klimatas yra tavo tėvas ir motina. Klimatas yra tavo mokytojas. Pasakykime tiesiai: skurdas čia turi tik vieną išeitį – šokio žingsnio spindesį. Paklausą čia turi tik muzikinė klausa. Laisvė čia užrašoma penklinėse, nors niekas nepažįsta gaidų. Ir kartu – išsyk atpažįsta melodiją. Kuo ji liūdnesnė, tuo didesnis džiugesys užtvindo širdį. Parodykit man, kaip šokama smuklėse, ir aš pasakysiu, kas jūs – rusiški stovukai ar grakštūs tigrai žvilgančiais kailiais. Jeigu neišmokai šokti, jeigu neišpažįsti vienintelio, ligi begalybės dauginamo judesio tiesos – verčiau miegok prigludęs prie aslos molio. Arba prie vairo kameroje ant ratų užtemdytais langais. Nelįsk į šviesą. Net sutemus. Ypač – sutemus.

3.

Kur yra tas „čia"? Kuboje, pasakoja pažįstamas keliautojas, čiabuviai su pavydu stebi šokančius europiečius. Pastarieji į šokoladinių klubų metamą iššūkį, į apvalios linijos beveik (tame „beveik" turbūt visa esmė!) triumfą atsako valso žingsniu, laužtinės ištiesinimu, kvėpavimo išlyginimu, pabrėžtinu šaltuku. Čiabuvių pavydas iš tikrųjų prilygsta nuostabai: o kur dingo pasturgaliai? Ir čia pat apsičiupinėja – ne, viskas vietoje, ačiū Dievui. Ačiū Fideliui. O dabar parodykim gringoms, iš kur kojos dygsta! Ir nuvilnija parketu, ir ima deginti vaizduotę toji Sąnario ir Raumens sąjunga. Natūrali ir šventa santara. Alsiai ir saldžiai salsutei skambant ligi ryto. Ligi paskutinio šokėjo paskutinio *pa*.

4.

Ar aš šoku? Beveik niekada. Tik minties žvilgsniu stebiu poras, atrandančias palaimą sueityje ant parketo. Kai kurios tik šokyje trumpam pasijunta saugios, valandai dviem pabėgusios iš fronto, iš kasdienio Adomo ir Ievos karo apkasų. Ugnis nutraukta, nors dūmai dar neišsisklaidė, parakas tebegraužia akis. Judesiai sugrįžta akimirksniu,

jis veda tave, muzikos vedamas, ir tu paklūsti jau nežinia kam – jam ar muzikai, ateinančiai iš visur ir iš niekur. Tikra pora girdi tik savo muziką, griežiamą nematomo orkestro. Ten, kur ką tik kabojo ligi nuospaudų sunkūs ginklai, dabar guli lengva tiek kartų prakeikto partnerio ranka. Delnas siunčia signalą liemeniui, tačiau minų lauke niekas nesprogsta. Tarp kasdienybės kivirčų ir vaidų jūs šokio žingsniu praslystat kaip tarp lietaus lašų. Lietaus, kurio niekas seniai neatsimena šitoje žemėlapio pusėje. Šokis staiga stoja liūties vieton.

5.

Tad šokdink mane ligi šios vasaros pabaigos, ligi pasaulio pabaigos, ligi meilės pabaigos. Šokdink per barus, košmarus, stadionus. Šokdink ligi paskutinio kraujo ir prakaito lašo. Ligi dulkių koralų plaučiuose, ligi vaikų, kurie prašosi būti pradėti. Šokdink ligi žaizdų keduose, ligi stigmų kojose. Šokdink ligi paskutinės sagos. Ligi paskutinio užtrauktuko. Ligi paskutinio degtuko užgriuvusioje kasdienybės kasykloje. Švento melo lavoje. Įšokdink mane į save ligi rūbų sudūlėjimo, ligi ribų išnykimo, ligi grožio ir tiesos sutapimo. Įšokdink!

Didieji vasaros atradimai

1.

Deramai neužfiksuoti du su mūsų nežabotu rajumu susiję epochinės reikšmės šios vasaros atradimai gali išbyrėti kaip pajūrio, ne, ką ten pajūrio – Dzūkijos laukų smėlis pro bulvių neapčiuopiančius pirštus. Pirmąjį padarė švedų, antrąjį – Didžiosios Britanijos mokslininkai. Švedai susekė kancerogenus čipsuose ir bulvytėse *free*, o britai nustatė, kad padarius gramą kitos lyties asmuo tampa patrauklesnis. Pirmuoju atveju tyrimų rezultatai gali išklibinti visą greito maisto bei „čipsologijos" ideologiją, suduodami mirtiną smūgį ją propaguojantiems institutams, tiksliau – koncernams, kuriuos nuo šiolei derėtų vadinti „kancernais". Ypač nukentės vaikai ir paaugliai, kurie be čipsų ir bulvyčių tikrai nenurims. Mokslas čia, sakytum, nusitaikė į patį gyvenimo būdą, į visa apimančio įpročio galią ir stilių, kurie vaikų pasaulyje išties prilygsta, pavyzdžiui, rūkymo ritualams suaugusiųjų valdose. Antruoju, atvirkščiai, – alkoholio industrija įgauna naują, „dvasingą" matmenį, kurį galėtume vadinti kosmetiniu: alkoholis, pasirodo, stimuliuoja tą dalį smegenų, kuri paprastai vertina veido patrauklumą. Kalbant suprantamesne kalba – įkalus priešais sėdinčiojo snapas pagražėja it po seanso pas patyrusią kosmetologę: ir lūpytės kaip rožytės, ir vištos kojelių nematyti, ir nosytė plonesnė, ir akytės žėri skaisčiau.

Po litro alaus ar keturių taurių vyno (sauso ar „šlapio" – deja, nepranešta) tas regėjimo lauką užimti besigviešiantis tamstos juslių taikinys tyrimų metu pagražėdavo dvidešimt penkiais nuošimčiais. Žinoma, tokia buhalterija dar negarantuoja, kad po dviejų litrų veidas pagražės dvigubai (t. y. penkiasdešimčia nuošimčių), o po keturių Zoska iš Švenčionių virs Sophia Loren. Arba: kas įvyktų piktnaudžiaujant, tarkime, su „Be tabu" vedėjomis – ar joms dar gražėjant (tiesą pasakius, tai sunkiai įsivaizduojama) mažėtų „be", ar atvirkščiai – didėtų „tabu"?

Jūs turbūt jau supratote, kad britų atradimas mus jaudina kur kas labiau nei vėžys čipsų maišelyje. (Iš tikrųjų masėms nuraminti gal bus pasitenkinta mažu vėžiuku pakuotės kampučyje, ir tiek?) „Frytkų" irgi nevalgau, apskritai – nesu bulvių žmogus. Nesu bulvienius. Bulviniuose blynuose su lašiša man skaniausia lašiša. Neslėpsime, kartais krentu kaip bulvių maišas, bet tai jau kita istorija, bičiuliai. Mūsų metuose nuovargis taurina.

2.

Traukos lauko sutelkimas veide, be abejo, suteikia visai bylai tam tikro romantiškumo. Lašas romantikos čia tarsi pašauktas reabilituoti neatsakingo sekso, gimusio iš alkoholio dvasios, pasekmių. Jos, drįstu teigti, dažniausiai ne etinės, o estetinės: tareisi užmingąs su Ramune ar Greta, o ramų rytą greta ant pagalvio regi Toulouse-Lautreco (beje, ne pats blogiausias variantas!) pozuotoją arba užkietėjusią absento gėrėją. Esama ir dramatiškesnių situacijų, kai tavo vilčių dama išsiblaivo pirma ir ketvirtą ryto pažvelgia į tave kaip Prezidentas į „Williams", laukdamas Valstybės departamento atsiprašymo. O ir prašymas nežiūrėti į veidą yra tapęs dažnos aušros priedainiu. Į tą patį veidą, kuris po keturių taurių vyno dar taip neseniai gviešėsi užtemdyti Klavuškos Schiffer žvaigždę!

Neabejotiną ryšį tarp veido patrauklumo ir potencialaus partnerio kokybės signalų yra pastebėję daugelis, bet susisteminti šitų pastebėjimų praktikoje lyg ir nesiėmė niekas: tyrėjas dažnai pats atsidurdavo bandymų triušio kailyje, o tiriamasis iš jūrų kiaulytės lengvai virsdavo lietuviška kiaule. Britai eksperimentavo su studentais, kitaip tariant – su jaunyste, o tai irgi negali nekelti kai kurių abejonių eksperimento korektiškumu. Ten, kur lygioje ir baltoje (jeigu kalbame apie baltuosius, nes skirtingų rasių publika kaušta skirtingai) kaip popieriaus lapas jaunystėje kampams išlyginti užtenka litro, veteranų amžiaus grupėje reikalai gali smarkiai pasunkėti – juk ne kiekvieną dieną nusišypso laimė gerti su studentėmis. Ir dar viena smulkmenėlė – geriant dažniausiai gražėja svetimi, pirmąsyk paregėti veidai. (Barmenes ir padavėjas palikime ramybėje.) Jeigu britų atradimas galiotų, tarkime, Lietuvos (ne tik provincijos ar kaimo!) namų užstalėms, buitinis ar šventinis alkoholizmas it cemento klijai sutvirtintų šeimą. Aiman, viskas atvirkščiai, – po kelių taurių (stiklinių, butelių) gyvenimo draugų ir draugių veidai darosi panašūs į košmarų įsikūnijimą ir mažai kuo skiriasi nuo kasdienių komercinių televizijų siaubuonėlių. Nemanau, kad vaizdas Jungtinėje Karalystėje (įskaitant, žinoma, ir gėrimo pirmūnę Škotiją) kitoks – gal tik peilius (lietuvis be kardo ne lietuvis) ten jau seniai pakeitė kumštis. Sutinku, kad kumštynės visados geriau negu pjautynės, bet didžiojo atradimo veikimo laukas gerokai susiaurėja. Kitais žodžiais, praranda savo pretenzijas į visuotinumą. Ir, galimas daiktas, užbraukia viltis gauti Nobelio premiją. Vargu bau ar moksliškai kada nors pavyktų įrodyti (t. y. užglaistyti) tą esminę išlygą: alkoholio stimuliuojami vertinimo centrai smegenyse tam tikru laipsniu padidina visų veidų, išskyrus sutuoktinių ar senų partnerių, patrauklumą. Šiuo atveju galbūt verta

kalbėti apie atvirkštinę priklausomybę: tarkime, po litro biržietiško mylimos žmonos/vyro veidas netenka dvidešimt penkių nuošimčių patrauklumo. Atvirkštinis dėsnis, manau, priklausytų ir nuo bendrai išgyventų metų – jaunavedžiams veiktų vienaip (čia likiminiai dažniausiai būna antrieji bendro gyvenimo metai), o kokiems „dešimtokams" – visai kitaip. Žodžiu, trumpai drūtai: britams dar yra kur paplušėti. Švedų akademikų taip lengvai nepaimsi. Ne paslaptis, kad sunkiausiai įrodomos – žinomos tiesos.

3.

Turbūt supratote, kad kūno padėtis šitoje byloje irgi itin svarbi. Apie kitas žvilgsnio (ir ne tik!) lietimui skirtas kūno vietas britų mokslininkai nieko nekalba. Viskas fokusuojama veide ir tik veide! Kūnas tampa tarsi veido priekaba ar prielipa. Veidas dabar yra kūno sodyba, beveik nepriklausoma valstybė, kurią priešais sėdintis visą vakarą siekia užkariauti, užsakinėdamas vis brangesnius ir tauresnius gėrimus. Tikras demokratas – jis siekia pariteto, kuris grynai fiziologiškai neįmanomas. „Jaučiu, kad jau esu jam graži, bet, regis, nepakankamai." Tad – dar po vieną!

4.

Keliu jau penktą taurę rūgštaus ir pigaus Kipro vyno „Othello" (1996) žvelgdamas į tavo nuotrauką tarp kompiuterio ir monitoriaus, mylimoji. Teoriškai turėjai pagražėti bent trisdešimčia nuošimčių. Tačiau likai nepasikeitusi. Tokia pat tobula (nuotraukoje!) kaip visad. Ir netgi į mane – didžiojo vasaros atradimo nušokdintą – žvelgei visai be priekaišto ir be nuoskaudos. Nuo šiol taip ir darysiu: kai „Anapilio" terasoje po vidurnakčio prie gretimo staliuko sėdinčio asmens patrauklumas ims proporcingai augti, išsitrauksiu tavo įrémintą fotografiją ir pasistatysiu priešais. Ir tamstoms siūlau padaryti tą patį: tinka ne tik meilužė ar dukra Italijoje, bet ir šunelis ant fotelio. Katinas ant palangės.

Lytinės apšvietos užkaboriuose

I.

Lyg iš giedro dangaus nugriaudėjus baisiam žodžiui „sterilizacija", vėl prabilta apie jaunimo lytinį auklėjimą. Suprask: apsišvietusių nesterilizuos. Teisė į abortą, be abejo, yra toks pat demokratijos vaisius kaip ir Raudonųjų žibintų kvartalai, sekso krautuvėlės ar „Žaliosios" Nyderlandų kavinės (vos neparašiau – vaistinės). Nenustebčiau, jei Jungtinių Europos Valstijų konstitucijoje anksčiau ar vėliau kanapiniai turės savo saugų straipsnį. Turės ir serijiniai gimdytojai, nepaisant pilstukinių genų. Sterilizatoriai – vargu bau. Milijardas mums negresia. Savanoriškai – labai prašom. Bet už tokį aktą civilizuota Europa taškų tikrai nepridės. Iš atminties dar neišblėso visą Švediją supurtęs skandalas atkapsčius ne tokioje jau tolimoje praeityje Valstybinės sterilizatorių komisijos veiklos pėdsakus. Demokratijoje pripėduota – kitaip niekas tų dalykų netraktavo. Vos tik užsimanai būti švaresnis už kitus – bemat įkrenti į pamazgų duobę. Štai kur garsusis posakis apie gerais ketinimais grįstą kelią į pragarą veikia kaip BP tepalais pateptas.

Su jaunimo lytine apšvieta irgi ne pyragai. Jeigu ji būtų sykį ir suvisam įgyjamas ir iš tėvų vaikams ar iš mokytojų mokiniams perduodamas saugus žinojimas, žmonija jau seniai atrodytų kitaip. Deja, tėvai patirtimi dalinasi nenoriai (juk neaiškinsi dukrai, kodėl su mama blogai, o su teta Inga – pats tas), pedagogų galimybės irgi ribotos – t.y. teorinės. Piestelių ir kuokelių lygiu čia nepaspurdėsi. Pažinojau vieną paauglius įvairių sueities ir apsisaugojimo technikų mokiusią auklėtoją, kuri savo gyvenime, t.y. už vadovėlio ribų, vis įklimpdavo ir įklimpdavo. (Vilkiškojo kapitalizmo laikais dar gražiau – provincijos mokytojos pačios verbuoja savo auklėtines sunkiesiems darbams Vokietijoje.) Čia kaip ir su knygyne išmintim – per tūkstantmečius suvokta ir pasakyta tarsi viskas, o kiekviena nauja karta pradeda nuo nulio. Nuo gandralizdžio ir kopūstų lauko. Nuo pirmo ir vargu bau ar paskutinio triperio bei jokia motinystės palaima nekvepiančio nėštumo baimės. Arba poetiškiau – nuo Adomo ir Ievos. Paragavo, patiko, o toliau – žinokitės, t.y. integruokitės, patys. Perfrazuojant grafą Tolstojų perfrazuojantį Nabokovą, visos nelaimingos poros yra daugmaž vienodos, kiekviena laiminga pora – laiminga savaip. Ką ten šeima, ką ten pora! Kad ir ką rašytų smagiais šachmatais lyties klausimus paverčiantys seksologai ar moterų žurnalų

ekspertai, į šitą raistą gyvenimo kelionės pradžioje brendame po vieną. Kiekvienas čia – Adomėlio, kiekviena – Ievutės vietoje. Todėl žurnalas *Panelė* turėtų vadintis *Ievutė* (kompiuteris išmeta variantą *Pievutė* – irgi neblogai), o *Ieva – Panelė*.

2.

Mano karta pirmąsias pneumatinių mokslų pamokas, be abejo, gavo gatvėje. Rašydamas „gatvė", matau ir dykvietes su malkų rietuvėmis, ir medinius vaikystės tualetus su pragręžtom skylutėm, ir nebaigtas statybas su kopėčiom laiptų vietoje. (Matau ir Vilniaus universiteto griuvėsius senamiestyje, akompanuojančius mūsų studijoms.) Gatvė, įsikūnijanti už tave visada labiau patyrusių kaimynų atžalų asmenyje, ir buvo ta archetipinė mokytoja iš švelnaus ir sunkaus *porno* (pats objektas su visa terminologine painiava tada buvo prieinamas gal tik tolimojo plaukiojimo kapitonams ir šnipams), nurengianti specialiai po pamokų užsibuvusį arba paliktą skaistuolį. Gatvės diskursas sueities niekada neprojektavo patogiems interjerams, kūnas nebuvo užklojamas ant elegantiškų paviršių ir apklojamas specialiaisiais šviesos ir vandens procedūrų efektais, nekalbant jau apie drabužius – tuos, kurie nuplėšiami, ir tuos, gundančius, kurie nukrenta (arba ne) patys. Todėl niekada neužmiršiu gerokai vėliau, jau septyniasdešimtaisiais, Kino mėgėjų draugijos salėje matyto 16 mm (įsivaizduokite riziką gabenant tas kilogramines rites!) filmo, kuriame antracitinis juodis tvatijo baltąją per pietų pertrauką ištuštėjusioje statybų aikštelėje – vos ne skiedinio dėžėje. Vienas jo rankos pirštas buvo sugipsuotas, ir toji slapta sukviestų žiūrovų regėjimo lauke metodiškai švytuojanti smulkmena, tas, kaip sakydavo bendravardis Barthes, *punctum*, – galbūt ir visai ne režisieriaus atradimas, o buitinė „aktoriaus" trauma, – dar labiau stūmė išraudusį suvokėją atgalios – prie jau minėtų vaikystės dykviečių ir skylučių tuliko sienoje. Tiksliau – į vaikystės traumų (vos neparašiau – pasakų) valdas.

3.

Mintis, be abejo, paprasta – dekoracijos keičiasi, problematika išlieka. Beje, išlieka ir dekoracijos. Štai ką tik pasirodžiusiame įdomių ir daugiau ar mažiau provokuojančių straipsnių rinkinyje, gremėzdiškai pavadintame *Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje*, randame ir tokio Jurijaus Antonovo tekstą-apologiją gėjų seksualiniams susitikimams viešumoje. „Seksualiniai susitikimai" vyksta ne žvaigždėtuose parkuose ar viešbučiuose, ne vis labiau viešnamiais virstančiuose madinguose klubuose

ar OKT spektaklių metu, o autobusų ir geležinkelių stočių tualetuose. „Kūno erdvė, – rašo straipsnio autorius, – įsilieja į abstrakčias miesto architektūros erdves ir jas seksualizuoja." Žinome, kaip atrodo ir kvepia tos „utopijos vietos". Jos nepriklausomybės eroje beveik nepasikeitė – mūsų stotys su visa jų „infrastruktūra", kurias šviesos greičiu norisi įveikti užsimerkus, dabar gali tapti eurogėjų traukos lauku. „Ar buvai Memelio autobusų stoties tualete, Fricai?" – „Ne, mano mėgstamiausia vieta yra Kovno geležinkelio stoties tualetas, Klausai. Karštai rekomenduoju." Griuvėsiai irgi tinka. Cituoju: „Nematoma, tartum bekontūrė erdvė, kuri išsisklaido pasibaigus seksualiniam aktui". Kitais žodžiais, jeigu, tarkime, Kurhauzo griuvėsiai taptų Palangos paauglių ir tradiciškai kurortą pamėgusių homoseksų sueičių vieta, jie automatiškai liautųsi egzistavę. Bijau, kad viskas atvirkščiai – *post (f)actum* dažniausiai ir tematai tik griuvėsius, tai jie, tavo gyvenimo griuvėsiai, Jura, ir nušvinta *po to* it nuodėgulingi kaulai. Išryškėja, kaip dar viena „Kodako" eros erogeninė zona. Juk niekas taip gerai neatrodo spalvotose nuotraukose kaip griuvėsiai. Ir ne taip jau svarbu – su kūnu ar be pirmame plane.

4.

Štai kur šuo pakastas – lytinė apšvieta dažniausiai išveda į griuvėsių tamsą. Dabar, blizgiosios spaudos ir reklamos cunamio gadynėje, kiekvienas Jurbarko ar Naujosios Akmenės aštuntokas ir kiekviena aštuntokė primygtinai skatinami prilygti tiems virtualiems gražaus gyvenimo, surimuoto su dar gražesniu seksu, simboliams. Tą absoliutų rimą lemia jau nebe asmenybės ar vaizduotės žavesys, o piniginės svoris. Pinigai vėl kvepia. Grožis akyse virto preke, t.y. daiktu. Daiktas myli daiktą. Daiktas gyvena su daiktu. Daiktas kolekcionuoja daiktus. Daiktas perka daiktus. Už daiktą atsimokama daiktu. Ir taip – *ad libitum*. Ir čia pat, dažniausiai paskutiniame pagrindinio korpuso puslapyje, trumpi pranešimai apie žvaigždžių neištikimybes ir skyrybas. Ir net, baisu sakyti, savižudybes. Pasirodo, jos kenčia ir verkia ne tik ekrane. Pasirodo, jos irgi išgyvena dėl laikinų potencijos sutrikimų. Pasirodo, Leonarduška di Caprio vos ne toks pat kaip mes – lytiškai neišprusęs paršelis. Na, tiesiog turi daugiau pinigų, ir tiek. Su babkėm tvarkoj, su bobikėm yr problemikių.

5.

Paguodžia tik tai, kad griuvėsiai visame pasaulyje kalba ta pačia kalba.

Atvirukai su Skarboru

I.

Daugybė vietų, į kurias niekada taip ir nenukeliausim, mums nušvito knygų puslapiuose, kino ekranuose ir šlagerių priedainiuose. Tad nenuostabu, kad Paryžius romane gali pasirodyti tikresnis už tikrąjį. Ką ten Paryžius! Koks nors liepos lietaus skalbiamas ryto asfaltas su trolių atspindžiais ir Kremliaus rubinas dar neapsivaliusio dangaus fone kokiam nors juodai baltam filme „*pro Moskvu*" gali sukelti visiškai nepaaiškinamą nostalgijos priepuolį topografijai, kuri gyva tik operatoriaus ar poeto dėka. Ar dviejų aukštakrūčių slavių aktorių atsidūsėjimai – tikrovėje jų nesutiksime, o ir sutikę neatpažinsime: ir šlovė praėjusi, ir balsai užkimę, ir mėlynė po akim neatplaunama. Turizmas, be abejo, ir yra įspūdžių teorijos tikrinimas praktikoje. Audiovizualinių signalų vertimas į tikrovės kalbą. Net ir neprisipažindami sau, važiuojame patikrinti to atmintyje įsiėdusio kadro su trolių (ir mumių!) atspindžiais balose, tų paikų refreno eilučių, staiga stojusių „Tėve mūsų" vieton.

Taip studijų metais dainininko ir gitaristo Michaelo Chapmano dėka į mano gyvenimą įžengė Skarboras – „anglų Palanga" (taip jį tada pavadinau) ant uolingo Šiaurės jūros kranto. Antroje plokštelės voko pusėje ant kutuota drobine antklode užklotos varinės lovos sėdi atminties žvilgsniu į niekur (t.y. į save) įsispitrijęs barzdočius su elektrine gitara. Juoda ir tanki liūdnaakio barzdos veja nepaslepia įdubusių skruostų – tokie vyrų snapai, net ir kaskart primenantys legendinio žudiko Mansono fizionomiją, kaip sakoma, jaunų burnų, – veža. („Toks ir nužudyti gali", – sakydavo Užkaukazės kunigaikščių išsvajotas, bet nepasiekiamas mūsų jaunystės taikinys, vardu Janina.) Pirštai „ima akordą". Ant dešinės kojos žvilga pusė kaubojaus bato. Lova stovi trobos kampe, sienos tamsoje it namų kine blausiai švyti blondinės („Janinos"?) veidas. Mergina atrodo it iš Aleksandravičiaus fotografijos plaukusi: trūksta kiaušo ir smakro, užtat „atidirba" akys. Visų įspūdingiausi apkloto kutai, dvelkiantys komodų amžinybe. Ir arkliui aišku, kad ta lova pergyveno ant jos pradėtas kartų kartas. Dainos (*Michael Chapman Lived Here 1968–1972*, Cube Records, Gnat 1A P) pavadintos „atitinkamai": „Plikos mergos ir elektrinis regtaimas", „Kodako šmėklos", „Neišdegė", „Tu sakai", „Vėl sugriuvęs", „Paskutinė moters daina", „*Rainmaker*" (Andriau, aū!) ir pagaliau numylėta „*Postcards of Scarborough*". Styginių

palydimas. Chapman su virkaujančia elektrine gitara vėl atsiduria garsiajame kurorte, kur kažkada praleido su ta ja nuo sienos („Janina"?) kelias laimingas dienas. Dabar, eidamas tos laimės pėdomis, jis nusileidžia skradžiai į uostą, galbūt atranda netgi tą patį staliuką pakrantės smurglinėje. Pakiša keturiskart sulankstytą servetėlę po ta pačia akmeninėms grindims amžinai per trumpa stalo koja. Aiman, viskas pakitę! Be tavęs viskas kitaip! Ir maistas ne tas, ir vynas pašvinkęs. Ir krantinių žuvėdros apsišikusios. Aplink vien apsišaukėlės ir apsišikėlės. Ir tavo veidas su debesų karavelėmis fone – naujas skausmo fontanas. Banginio savižudžio čiurkšlė mergaitės Ievos piešinyje. Ir Skarboras, idealiai besirimuojantis su uostu, išliksiantis tik atvirukuose. Dar viena „Kodako" šmėkla. Taškas. Laidai ištraukti iš rozečių. Stygininkės paguldė smuikus it kūdikius futliarų lovytėse. Miniatiūriniai jų mini roveriai tuoj pradės gadinti Alberto krantinės orą. Čia, Londone. Per tūkstantį mylių nuo romantiškų Skarboro uolų.

2.

Ir aš ten buvau. Gyvenau pas Alano Ayckbourno scenografę iš vietos vikaro nuomojamame XIX a. name. Scenografė maudydavosi vonioje, apstatytoje riebiomis žvakėmis. Pro tarsi netyčia paliktą tarpelį stebėdavau putų ir putlaus peties sąjungą. Ranką su vyno taure. Paskui ilgai sėdėdavom virtuvėje. Ji atsiprašinėdavo už išvakarėse parodyto spektaklio primityvumą. Londono dienraštyje atradusi dvi pagiriamąsias eilutes dažniausiai savo rankomis sukaltoms ir nudažytoms dekoracijoms, kojomis nesiekdavo žemės. Trupė vaidino arenos tipo scenoje, ir iš bet kurios salės vietos galėjai matyti anapus aktorių snaudžiančius žiūrovus. Tie žiūrovai veik be išimčių buvo pagyvenę žmonės, kurių amžius paprastai nusakomas „tarp 80-ties ir mirties". Aktoriai, laimė, buvo žymiai jaunesni. Užverbuoti vienam sezonui, jie neturėjo laiko metafizinėms refleksijoms: rytą repetuodavo, vidurdienį vaidindavo pirmuosius pietus kramtančiai jūros, vėjų ir purvo vonių klientūrai (lančo teatras Lietuvos dar tebelaukia), vakare panašus kurortinis kontingentas vėl susiurbdavo visą jų energiją. Dieną atvykėlį pritrenkdavo nauji kafkiški vaizdeliai: senių nugulti paplūdimiai, senių nusėsti suoliukai, senių pilni skverai. It Hitchcocko paukščiai jie buvo okupavę visą Skarboro erdvę! Visus lošimo automatus! Visus didžiojo ir mažojo golfo aikštynus! Ir visą tą paukštidę aptarnaudavo, žinoma, jauni tatuiruoti ir auskaruoti kūnai. Vienintelė vieta, kur rinkdavosi pikta ir triukšminga vietos publika, buvo smuklė pačiam Skarboro centre, belangėje

sienoje viaduko prieigose. Skylė, be abejo, buvo pavadinta... „Skyle". Pirmu smuiku joje griežė jauna dailės koledžo bakalaurė – nesustyguota kūtvėla su purvinais džinsais, amžina cigarete ir amžinu alum rankose. Laisvu nuo rūkymo ir gėrimo laiku ji tapė. Jos didelės, tarpais įniršusiais, tarpais švelniais potėpiais apdorotos drobės kalbėjo man gerai pažįstama kalba: atrodė, kad trys mėgstamos lietuvių tapytojos (kai jos dar buvo tapytojos!) – Eglė Rakauskaitė, Irma Balakauskaitė ir Jurga Barilaitė – stovėdamos prie vieno molberto išranda naują – džiazinės tapybos – žanrą. Nuo Skarboro aukštybių atpūstas balsas štai pasiekia ir jų studiją: „O dabar arkangelo trimitą, Irma! O dabar angelo sparną, Jurga! O dabar auksinį naktipuodį, Egle!"

3.

Turistus ir kurortininkus „Skylė" išspjaudavo akimirksniu. Įsipaišiau ten tik scenografės įvestas. Atsimenu, kaip vieną vakarą su uodegom iš automobilių šviesų smuklėn įžengė skrybėlėtų partnerių pora – pagyvenusi dama ir dvigubai jaunesnė palydovė. Jau buvau jas matęs pakeliui į Skarborą traukinuke iš Jorko. Kalbėjosi pusbalsiu, beveik nejudindamos lūpų. Juokėsi visai be garso. Beveik nežiūrėjo viena į kitą. To laiko patikrinto ryšio galėjo nepastebėti tik aklas. Vėliau, eidamas prieš miegą pasivaikščioti, staiga išvydau jas didelės prieštvaninės vilos lange. Kažkada aristokratų promenada prabėgo keli į vilnonius siūlus panašūs džogeriai, praklibinkščiavo senė su beveisliu šuniuku, nugirgždėjo dviratininkas. Ir tada įsižiebė salono langas: jaunesnioji netrukus ėmė nurenginėti senąją. Nuėmė skrybėlę, atsagstė paltą *etc.* Paskui nuvedė ir pasodino į odinį krėslą po palme. Tada pasigręžė į langą – taip kiekviena jautri siela net per stiklą pajunta svetimas akis. O gal net matė mano siluetą ties graikiškomis vazomis apstatytais laiptais, vinguriuojančiais nuo uolų į paplūdimį... Buvau sykiu be galo arti ir be galo toli nuo tos aukštos, neįtikėtinai į Dominique Sanda panašios moters: tos pačios pečius siekiančios aukso garbanos, ta pati aukšta kakta, tos pačios tarsi iš padilbų tave apšvitinančios, centimetru per toli viena nuo kitos įsodintos akys. Tos pačios goslios ir sykiu šaltos lūpos. „*Two postcards of Scarborough!..*" – staiga užbliovė Michael Chapman iš atminties kolonėlių.

4.

„Ji akla, – ištarė kūtvėla, pūsdama dūmus man į veidą. – Argi tu nepastebėjai, Rolai, kad senoji – neregė?" Girtos skylės šurmulyje

jos stovėjo kaip miražas. To gyvenimo, kurio niekada nebebus nei Skarbore, nei Palangoje. „Jane, – beaistriu balsu ištarė senė, – sakyk, vaikyti, kur tu mane atvedei?“ „Čia vieta, kur renkasi menininkai“, – kiek aistringiau atsiliepė jaunesnioji. „Menininkai Skarbore!.. – prapliupo juoku kūtvėla. – Jūs tik pagalvokit apie tai – me-ni-ninkai-skar-bo-re!“ Ir pridėjo Dievo vardą be reikalo.

2003

Marmuriniai kopūstai

1.

Pasikalbėkime kaip griuvėsis su griuvėsiu: ar tamsta buvai Graikijoje? Aš buvau. Šalia Akropolio, žvelgdamas į regėjimo lauke plytintį plokščią ir baltą, vasaros smogo neužklotą (žiemos turizmo pliusai!) Atėnų avilį, kažkodėl galvojau ne apie Antikos dievus, o apie du graikus, karui baigiantis čia nukrapščiusius nacių vėliavą. Be abejo, žodis „karas" šiais laikais nuolat reikalingas nuorodų: amžiaus, metų, dienų. Greit sakysim: dviejų savaičių karas. Arba – trijų valandų. Netgi – penkių minučių. Ieškodamas bet kurios civilizacijos ištakų, atsiduri... kare. Fronte. Ne, tai ne krikščionys verčia svetimas kolonas, ne Sony samurajai kaunasi su Siemenso ordinu dėl geresnio rakurso, tai Heraklis patraukia prieš karalių Laomedoną, o Agamemnonas jau rengiasi kampanijai prieš Priamo Troją. Kartų kartos laidoja ne tik kritusius karius, bet ir suskaldytas dievų bei deivių statulas. Pastarųjų palaikai, archeologų ir kolekcininkų džiaugsmui, pergyvena kariūnų kaulus. Iš visos Senovės Graikijos galima išsunkti paprastą mintį: pasaulis keičiasi, bet negerėja. Ir to pakanka. Antika gyva tiek, kiek įmanoma būti gyvai raštuose ir muziejuose. Sakinyje ir ornamente.

Visa kita šitose platumose, kaip rašė du garsūs rusų keliautojai, – absoliuti istorijos vivisekcija, kapoti marmuro kopūstai, arba *marmaria*, kiekviename žingsnyje – dalis vietoj visumos. Todėl turistinė aistra aprėpti kiek galima daugiau – čia pražūtinga. Laimi tas, kas išmoko pasitenkinti mažu. Viena šventykla, viena sala (užstalės graikų poetas apie salas po vidurnakčio: „Graikų salos – ontologinės, švedų – metafizinės"), viena taverna. Skardiniais alyvmedžio lapeliais aplink baobabo liemenį. Vieneriomis kapinėmis. Štai ir visa tavo Graikija, tamsta griuvėsi.

2.

Klaidžiodamas po Atėnus staiga atsitrenki į vielinį aptvarą, giliai po tavimi atvėrusį dar vieną puodynių ir antkapių, pamatų ir kolonų rinkinį žolėje. Kiekviena skeveldra turi savo numerėlį, pakabintą ant aukštai ištempto drato. Vėjui pučiant, tie virpantys numerėliai it daiktų numirėlių vėlės prieš tūkstantį metų stovėjusio statinio antro aukšto lygyje dabar atrodo konceptualisto (tarkim, Josepho Kosutho), dirbančio su skaitmenimis, instaliacija. Tokia archeologų numerologija.

Trasuojantys nebeatmenamos tvarkos numeriai vakaro danguje. Tvarkos tikrai būta. Bet ar būta ramybės? Gal šitoje (prieš)istorinėje topografijoje jos daugiau šiandien, kai sudrimbi ant kėdės su stiklu anyžinės („Po *ouzo* nebaisus ir Caruso!") kur nors Nekropolio papėdėje priešais senąją agorą metų laikų nepaisančioje lauko kavinaitėje tarp bindzinėjančių benamių šunų ir išmaldos prašančių vantos dydžio žvitrių albanaičių? Oficiantas stumdo jas it purviną blogai pripūstą sviedinį, albanaitės be ypatingos širdperšos nurieda įkalnėn, užleisdamos vietą piratinius CD siūlantiems tauriems Afrikos sūnums. Produkcija suveržta gumytėmis, tačiau dar nespėjus išdėlioti helenikos butkučių ir cicinų pasjanso, lankytojai atsainiai sumojuoja rankomis. Vaikščiojantis juodmedis eina prie kito staliuko, paskui dar prie kito ir taip *ad libitum*. Nepastebėjau, kad jų muzonui viešumoje atsirastų pirkėjų, kol pinigų keityklos rūselyje Plakoje draugė nepastūmė keitėjai po nosimi pluošto kompaktų perpus perlenktuose blogai atšviestuose viršeliuose su paplaukusiais estrados kirkorovų veidais. Tikrasis juodukų kontingentas ir buvo darbo vietų negalintys palikti smulkūs prekeiviai ir firmelių bei kontorų tarnautojai. Kiekvienam – sava muzika.

3.

Dabar – apie lietuvišką pėdsaką Atėnuose. Sutemus Plakos kryžkelėse vaikštinėjančius vyriškosios giminės griuvėsius verbuoja... pimpalai. Taip ir tik taip turėtų būti vadinami sąvadautojai lietuviškai (iš angl. *pimp*)! Abi pusės toks tokį atpažįsta išsyk. „Iš kur jūs, sere?" – klausia prisigretinęs kiek sloguojantis pimpalas. Pirmą sykį niekada nemeluoju. „Tai bent! Žinote, už dviejų šimtų metrų yra puiki užeiga „New York Pub". Drauge su kitomis ypatingomis mergaitėmis ten dirba ir viena jūsų kalba šnekanti panelė, sere. Galėčiau nuvesti ir pristatyti". „Mane jai ar ją man?" – paklausiau pimpalo. Kadangi gyvenau visiškai čia pat, priešais Frissiraso šiuolaikinės Europos tapybos muziejų (nuo šeimininkės terasos mačiau virš savo ekspozicijos gyvenančio multimilijonieriaus kolekcininko interjerą), nusprendžiau aplankyti tautietę ir be tarpininkų. „Sere, aš visados čia", – atsisveikindamas patikino pimpalas. Aiman, daugiau nebesusitikome. Aiman, niekas nežinojo tokios įstaigos. Mano mėginimai Plakos labirinte surasti Niujorką su „neliečiama" lietuvaite ant staliuko irgi buvo bevaisiai. (Nedovanotinas erotinis vangumas!) Kitas pimpalas kitoje kryžkelėje sakėsi pažįstas Plaką kaip savo penkis pirštus, bet tokios užeigos gyvenime negirdėjęs. Užtat atvedė į savąją – liūdnesnių merginų, atstovaujančių visiems kontinentams (Atėnai rengėsi 2004-jų

olimpinėms žaidynėms!), nebuvau matęs. „Palauk vidurnakčio, lenke! – kalbėjo pimpalas. – Tada viskas ir prasidės!" Dar spėjo papasakoti, kaip „anais laikais" važinėdavo į Gdanską ir šluodavo suvenyrų parduotuves. Dabar, senų pažinčių dėka, parsišluodavo iš ten merginų. Lenkės, aiškino pimpalas, geriausios jam žinomos namų šeimininkės. Taip ir sakė: ne žmonos, o namų šeimininkės. Vis tiek nepalaukiau. O po savaitės, trečią ryto iškviestu taksi pakeliui į oro uostą išnirome gatvelėje anapus to tapybos muziejaus (vienintelis vertas dėmesio eksponatas – juodaodė bufetininkė). Staiga pakėliau akis ir pamačiau juodas raides nedideliam baltam kvadrate: NEW YORK CAFE PUB. Maždaug per penkias minutes nuo ką tik palikto guolio. Nuo vėstančių marmuro klosčių, kurias ryte išlygins tarnaitė albanė. Dabar man tapo aišku, kodėl antrasis pimpalas melavo: niekas nenori konkurentų. Nei prieš Kristų, nei po.

Turinio rodyklė

Rastauskas, Rolandas

Ra224 Kitas pasaulis: 1993–2003, esė rinktinė / Rolandas Rastauskas. –
Vilnius: UAB „Apostrofa", 2004. – 560 p.
ISBN 9955-605-12-X

Poeto ir dramaturgo Rolando Rastausko (g. 1954) eseistikos knyga, sudaryta iš 1993–2003 metais *Lietuvos ryte* spausdintų esė. Jose atsigręžiama į intelektualo gyvenimą sovietmečiu – tai unikalią istorinę vertę turintis žvilgsnis, ypač nušviečiant neoficialiosios to meto kultūros aspektus. Antra, apžvelgiami įvairūs pastarojo dešimtmečio kultūros reiškiniai – nuo televizijos laidų iki teatro pastatymų, žiniasklaidos etc. Galiausiai čia rasime itin savitas kelionių apybraižas, kuriose per asmeniško įspūdžio prizmę perteikiama įvairių kraštų atmosfera.

„Kitas" čia ne tiek pasaulis, kiek žvilgsnis į jį. Neabejotina, kad rinktinė pradžiugins ne tik ištikimuosius skiltininko RoRa skaitytojus, vien dėl jo ieškodavusius *Lietuvos ryto* šeštadieniais, bet bus netikėtai malonus atradimas ir naujiems „teksto gurmanams".

UDK 888.2-4

Rolandas Rastauskas
KITAS PASAULIS
1993–2003
Esė rinktinė

Redaktorė Giedrė Kadžiulytė
Dailininkas Jokūbas Jacovskis

Išleido UAB „Apostrofa", a/d 1026, LT-01004 Vilnius, apostrofa@takas.lt
Spausdino UAB „Sapnų sala", Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius, www.sapnusala.lt
Tiražas 1500 egz.